

8

VUITENES JORNADES D'ARQUEOLOGIA DE LES COMARQUES DE GIRONA

ROSES | 6 i 7 D'OCTUBRE DE 2006

Volum II

VUITENES JORNADES D'ARQUEOLOGIA DE LES COMARQUES DE GIRONA

volum II

COMISSIÓ ORGANITZADORA:
Aurora MARTÍN
Montserrat MATARÓ
Josep Mª NOLLA
Ajuntament de Roses

Responsables de l'edició de les actes:
Eduard MORENO, Robert GARCIA DE CONSUEGRA i Rut GELI

ISBN: 84-8458-246-9
Dipòsit Legal: GI-1206-2006

Roses, Octubre de 2006

Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura

Girona
Museu d'Arqueologia de Catalunya

Universitat de Girona
Departament de Geografia, Història i Història de l'Art

Universitat de Girona
Institut del Patrimoni Cultural

Diputació de Girona

Ajuntament de Roses

ÍNDEX GENERAL

Volum I

EXCAVACIONS DURANT EL BIENNI 2004-2005 AL JACIMENT DEL CAMP DELS NINOTS (CALDES DE MALAVELLA, GIRONA)
Bruno Gómez de Soler, Gerard Campeny Vall-llosera, Sergio García Catalán, David Riba Cano i Rafel Rosillo Turrà ----------17

RESULTATS ARQUEOLÒGICS DELS PROJECTES SOBRE EL POBLAMENT HUMÀ DEL PLISTOCÈ A LA VALL MITJANA DEL TER, RIUS BRUGENT I LLÉMENA I COMARCA DE LA SELVA: ANYS 2002-2004
Joan García Garriga i Kenneth Martínez Molina ----------25

DARRERES INTERVENCIONS ARQUEOLÒGIQUES A LA COVA 120: ELS NIVELLS DEL PALEOLÍTIC MITJÀ ANTIC
Pau Martín Machín i Xavier Terradas Batlle ----------31

LA COVA DELS ERMITONS (SALES DE LLERCA). CAMPANYES D'EXCAVACIÓ DE 2004 I 2005.
Anna Tarrés, Laura Romero, René Pacheco, Ariadna Baulenas i Julià Maroto ----------37

EXCAVACIONS A LA COVA DE L'ARBREDA (SERINYÀ, PLA DE L'ESTANY) CAMPANYES 2004-2005
Joaquim Soler Subils, Narcís Soler Masferrer i Alba Solés Coll ----------43

INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA 2004-2005 A LA COVA DE MOLLET (SERINYÀ)
Ariadna Baulenas, René Pacheco, Laura Romero, Anna Tarrés i Julià Maroto ----------51

LES CAMPANYES DELS ANYS 2004-2005 AL POBLAT DEL NEOLÍTIC ANTIC DE LA DRAGA (BANYOLES, PLA DE L'ESTANY)
À. Bosch, J. Chinchilla, X. Nieto, A. Palomo i J. Tarrús ----------57

EL CAMÍ DELS BANYS DE LA MERCÈ (CAPMANY - ALT EMPORDÀ)
Antoni Palomo ----------63

L'EXCAVACIÓ I RESTAURACIÓ DEL DÒLMEN DELS ESTANYS III. NOTÍCIA PRELIMINAR. 2004. (LA JONQUERA, ALT EMPORDÀ)
Josep Tarrús i Galter i Enric Carreras i Vigorós ----------73

EL DOLMEN DE PARDALS (DARNIUS, ALT EMPORDÀ)
Ariadna Baulenas i Pubill, Assumpció Colomer Arcas i Assumpció Heras Trias ----81

EL COMPLEX PREHISTÒRIC DEL ESTANYS MAS BALETA III. ELS TREBALLS ENTRE 2004-2005 (LA JONQUERA, ALT EMPORDÀ)
Josep Tarrús i Galter i Enric Carreras i Vigorós ----89

NOUS TREBALLS DE RESTAURACIÓ AL DOLMEN DE LES CLOSES. ANY 2004. (PUJARNOL, PORQUERES, PLA DE L'ESTANY)
Josep Tarrús i Galter i Enric Carreras i Vigorós ----95

LA CONSERVACIÓ DELS SEPULCRES DE CORREDOR, LES GALERIES CATALANES I LES ARQUES AMB VESTÍBUL-POU
Josep Oriol Font Cot ----99

EL JACIMENT NEOLÍTIC DE LA DOU (LA VALL D'EN BAS, LA GARROTXA)
Sara de Haro i Pau Martín ----119

EL JACIMENT ARQUEOLÒGIC DE LA SERRA (LA VALL D'EN BAS). RESULTATS PRELIMINARS
Jordi Gibert i Pau Martín ----125

LA NECRÒPOLIS DE CAN BARRACA (BESALÚ, LA GARROTXA)
Pau Martín ----131

EL PI DE LA LLIURA (VIDRERES, LA SELVA). L'EXCAVACIÓ PROGRAMADA DE L'ANY 2005
Eniqueta Pons i Brun i Alba Solés i Coll ----137

EXCAVACIÓ ARQUEOLÒGICA DE L'ESTRUCTURA E-3 DEL JACIMENT PREHISTÒRIC DE CAN XAC (ARGELAGUER, LA GARROTXA)
Susana Manzano Vilar ----149

EXCAVACIÓ A LA CARRETERA GI-V-6322 TRAM ALBONS-L'ESCALA (VILANERA, L'ESCALA, ALT EMPORDÀ)
Marina Sánchez Rodríguez ----151

PROSPECCIÓ I EXCAVACIÓ ARQUEOLÒGICA A LA PLAÇA 11 DE SETEMBRE I ENTORN (VERGES-BAIX EMPORDÀ)
Rafa Rosillo i Antoni Palomo ----155

SEGUIMENT A LA CN-260, TRAM BESALÚ-ARGELAGUER
Sandra Font i Pau Martín ----159

EL COMPLEX ARQUEOLÒGIC DEL JACIMENT IBÈRIC DE MAS CASTELLAR DE PONTÓS (ALT EMPORDÀ). CAMPANYES 2004 i 2005
Enriqueta Pons, David Asensio, Mònica Bouso, Maribel Fuertes, Carlos Gonzalo, Antonio López i Marc Piera ----------163

INTERVENCIONS A L'OPPIDUM DEL PUIG DE SANT ANDREU, ULLASTRET, BAIX EMPORDÀ. CAMPANYES 2004 I 2005
Codina, F., Margall, J., Martin, A., Prado, G. de i Cruset, G. ----------177

EXCAVACIÓ D'UN BARRI EXTRA MUROS DE L'OPPIDUM DEL PUIG DE SANT ANDREU : EL JACIMENT GOU-BATLLE
Rosa Plana, Aurora Martin, Ferran Codina i Clément Gay ----------187

ACTUACIONS ARQUEOLÒGIQUES EFECTUADES AL POBLAT IBÈRIC DE CASTELL (PALAMÓS, BAIX EMPORDÀ) ALS ANYS 2004 I 2005
Xavier Aquilué, Xavier Amigo i Jordi Gallegos ----------195

ACTUACIONS ARQUEOLÒGIQUES AL POBLAT IBÈRIC DE SANT SEBASTIÀ DE LA GUARDA (PALAFRUGELL, BAIX EMPORDÀ). CAMPANYES 2004-2005
Antoni Rojas ----------207

SANT JULIÀ DE RAMIS. LA PORTA DE LA MURALLA I ESPAIS ANNEXOS (2004-2005)
Isabel Miquel, J. M. Nolla i David Vivó ----------215

MONTBARBAT (LLORET DE MAR – MAÇANET DE LA SELVA, LA SELVA). CAMPANYES 2004 i 2005
Mª del Vilar Vilà, Ester Albiol, Carme Barrachina, Eugeni Burgueño, Vicenç Gironès, Sílvia Martín i Mercè Negre ----------219

EL POBLAT IBÈRIC DEL PUIG DEL CASTELL (CASSÀ DE LA SELVA, EL GIRONÈS). CAMPANYES DE 2004 I 2005
Maribel Fuertes Avellaneda i Jordi Merino i Serra ----------223

PROSPECCIÓ GEOFÍSICA AL JACIMÈNT IBÈRIC D'EL CASTELLOT (BOLVIR, LA CERDANYA)
Oriol Mercadal i Fernández, Oriol Olesti i Vila, Roger Sala Bartroli i Maria Lafuente Marruedo ----------227

LES SITGES IBÈRIQUES DE LA CARRETERA D'AIGUAVIVA (RIUDELLOTS DE LA SELVA, LA SELVA)
Joan Llinàs i Pol ----------233

EXCAVACIÓ DE LES PARCEL·LES 17 I 19 DEL PARC RESIDENCIAL

VILACOLUM DE TORROELLA DE FLUVIÀ (ALT EMPORDÀ)
Lourdes Moret Pujol i Marc Piera Teixidó ----------237

INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA REALITZADA A CARRER AQUARI Nº26, SANTA MARIA DE LLORELL (TOSSA DE MAR)
Maria del Mar Carretero Nieto ----------245

INTERVENCIONS ARQUEOLÒGIQUES A EMPÚRIES (L'ESCALA, ALT EMPORDÀ) ALS ANYS 2004 i 2005
Xavier Aquilué, Pere Castanyer, Marta Santos i Joaquim Tremoleda ---249

ACTUACIONS DEL CASC A L'ESCALA (ALT EMPORDÀ) 2004-2005. EXCAVACIÓ AL PORT ROMÀ D'EMPÚRIES
Xavier Nieto Prieto i Gustau Vivar Lombarte ----------269

CONTROL ARQUEOLÒGIC AL JACIMENT DE CAN RASET (CALDES DE MALAVELLA)
Esther Medina Guerrero ----------277

EL CAMP DE SITGES BAIX REPUBLICANES DE CAN FÀBREGA (ARGELAGUER, LA GARROTXA)
Josep Frigola i Triola, Joan Llinàs i Pol, Jordi Merino i Serra i Carme Montalbán i Martínez ----------279

INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA ALS CAMPS DEL FORN DEL VIDRE (LA JONQUERA, ALT EMPORDÀ)
Daniel Vázquez Alvárez i Emiliano Hinojo García ----------281

EXCAVACIONS A LA VIL·LA DELS AMETLLERS: LA PARS RUSTICA
Lluís Palahí i Grimal ----------287

EXCAVACIONS A SANT PERE DE MONTFULLÀ
Jordi Sagrera ----------293

LA BÒBILA ROMANA D'ERMEDÀS, CORNELLÀ DEL TERRI. L'EXCAVACIÓ DE 2004
Joaquim Tremoleda, Pere Castanyer, Iolanda Puigdevall i Rafael Dehesa-
----------297

LA NECRÒPOLIS ROMANA I VISIGÒTICA DEL PLA DE L'HORTA (SARRIÀ DE TER, GIRONÈS)
Josep Frigola i Triola, Joan Llinàs i Pol, Jordi Merino i Serra i Carme Montalbán i Martínez ----------301

ASSAIG MITJANÇANT GEORADAR PER LA DETECCIÓ DE LES RESTES DE L'ANTIGA VIL·LA ROMANA DEL COLLET DE SANT ANTONI (CALONGE)
Josep Pedret i Paula Santamaria ----------307

LA CONSOLIDACIÓ DE LA TERRISSERIA ROMANA DEL COLLET EST DE SANT ANTONI DE CALONGE (GIRONA)
Antoni Prados i Muñoz ----------313

TREBALLS DE RESTAURACIÓ I ADEQÜACIÓ REALITZATS ELS ANYS 2004 I 2005 A LA VIL.LA ROMANA DE VILAUBA (CAMÓS, PLA DE L'ESTANY)
Pere Castanyer, Joaquim Tremoleda, Iolanda Puigdevall i Rafael Dehesa-
----------317

LES TASQUES D'ADEQUACIÓ REALITZADES AL JACIMENT DELS TOLEGASSOS, VILADAMAT (ALT EMPORDÀ)
Lourdes Moret Pujol ----------323

INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA A L'ESGLÉSIA DE SANT MIQUEL DE MAIFRÈ (OSOR, SELVA)
Jordi Morera Camprubí ----------327

INTERVENCÓ ARQUEOLÒGICA A LA VINYA DE CAN PERXÈS (AGULLANA, ALT EMPORDÀ)
Natàlia Colomeda i Toni Palomo ----------335

INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA A LA TORRE DELS MOROS (LLAGOSTERA, GIRONÈS)
Mònica López Prat i Cristina Masvidal Fernández ----------341

PROSPECCIONS ARQUEOLÒGIQUES AL TERME MUNICIPAL DE BÀSCARA (ALT EMPORDÀ)
Cristian Folch Iglesias i Jordi Gibert Rebull ----------349

LES SITGES DE LA ROCA DE VALLCANERA (SILS, LA SELVA)
Antoni Rojas ----------357

Volum II

NTERVENCIONS ARQUEOLÒGIQUES A LA NAU DE LA CATEDRAL DE GIRONA
Marc Sureda i Jubany ---------- 377

EXCAVACIONS ALS SOTERRANIS DE LA CATEDRAL DE GIRONA
Gustau Garcia i Lluís Palahí ---------- 381

L'ÈPOCA CAROLÍNGIA A L'ALBERA: EL CAS DE L'ESGLÉSIA DE SANT QUIRZE DE COLERA (RABÓS, ALT EMPORDÀ)
Dolors Codina i Carme Montalbán ---------- 395

INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA AL MONESTIR DE SANT PERE DE RODES, PORT DE LA SELVA, ALT EMPORDÀ. 2004
Dolors Codina Reina i Anna Mª Puig Griessenberger ---------- 405

INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA ALS HORTS DEL MONESTIR DE SANT PERE DE RODES (ALT EMPORDÀ)
Anna Mª Puig Griessenberger ---------- 411

LA DESCOBERTA DE L'ESGLÉSIA PREROMÀNICA DE SANT PERE DE LLORÀ (SANT MARTÍ DE LLÉMENA)
Carme Montalbán i Martínez ---------- 413

L'ESGLÉSIA ROMÀNICA DE SANT MARTÍ DE QUERÓS (SANT HILARI SACALM, LA SELVA). CAMPS DE TREBALL DELS ANYS 2004 I 2005
Joan LLinàs i Pol, Jordi Merino i Serra i Carme Montalbán i Martínez --423

INTERVENCIONS ARQUEOLÒGIQUES AL NUCLI HISTÒRIC D'ULLASTRET
Ferran Codina, Joan Margall i Gabriel de Prado ---------- 427

EXCAVACIÓ DE LES NECRÒPOLIS MEDIEVAL I MODERNA DE L'ESGLÉSIA DE SANT ESTEVE DE CANAPOST (FORALLAC, BAIX EMPORDÀ)
Josep Frigola i Daniel Punseti ---------- 435

EXCAVACIÓ ARQUEOLÒGICA DE DUES TOMBES AL MARGE DE LA CARRETERA DE DÒRRIA (TOSES, RIPOLLÈS)
Carme Subiranas Fàbregas ---------- 443

REVISIÓN PLANIMÉTRICA DEL EDIFICIO RELIGIOSO DE SIDILLÀ (FOIXÀ, GIRONA)
Montse Valls Mora ----------447

EXCAVACIÓ D'UNES TOMBES AL COSTAT DE L'ERMITA DE SANTA LLÚCIA DE TRENTERES, SANTA PAU (LA GARROTXA)
Lourdes Moret Pujol i Anna Pla Benlliure ----------451

SEGUIMENT ARQUEOLÒGIC DE LES OBRES AL SOLAR DE L'AVINGUDA DE RHODE 81-83 – HOTEL MARINA, ROSES (ALT EMPORDÀ)
Anna Mª Puig Griessenberger ----------457

OBRES DE MILLORA DE LA GI-V-6216: LA ROTONDA DE SANT SEBASTIÀ (SANT PERE PESCADOR, ALT EMPORDÀ)
Maribel Fuertes i Avellaneda i Carme Montalbán i Martínez ----------461

EXCAVACIONS ARQUEOLÒGIQUES A LA TORRE DEL FAR (SANTA COLOMA DE FARNERS, LA SELVA)
Cristian Folch, Jordi Gibert, Joan Llinàs i Ramon Martí ----------465

INTERVENCIONS ARQUEOLÒGIQUES AL FAR DE TOSSA DE MAR (LA SELVA)
Lluís Palahí i Grimal ----------471

EXCAVACIONS ARQUEOLÒGIQUES AL CASTELL DE BUFALARANYA (ROSES, ALT EMPORDÀ)
Marc Sureda i Gemma Vieyra ----------475

RESULTATS DE LES EXCAVACIONS REALITZADES AL CASTELL DE PALAGRET (CELRÀ) ENTRE ELS ANYS 2004 I 2005
Ferran Codina i Joaquim Grau ----------477

EXCAVACIONS ARQUEOLÒGIQUES AL CASTELL DE MONTSORIU CAMPANYES 2004-2005
Gemma Font, Josep M. Llorens, Joaquim Mateu, Sandra Pujadas, Josep M. Rueda, Roger Sala i Jordi Tura Masnou ----------483

EXCAVACIONS ARQUEOLÒGIQUES AL CASTELL DE MALAVELLA-SANT MAURICI (CALDES DE MALAVELLA, LA SELVA). CAMPANYES 2004-2005
Cristian Folch i Iglesias i Jodi Merino i Serra ----------497

INTERVENCIÓ AL CASTELL PALAU DE L'ABAT DE VILA-SACRA (ALT EMPORDÀ)
Anna Mª Puig Griessenberger ----------503

L'EXCAVACIÓ DE L'ANY 2004 AL CASTELL DE TORCAFELLÓ (MAÇANET DE LA SELVA, LA SELVA)
Joan Llinàs i Pol iAlons Ramírez i García ----------507

L'EXCAVACIÓ ARQUEOLÒGICA DE LA CAPELLA DEL CASTELL DE SANT ISCLE (VIDRERES, LA SELVA)
Joan Llinàs i Pol ----------511

INTERVENCIONS ARQUEOLÒGIQUES A BESALÚ
Jordi Sagrera ----------517

EXCAVACIONS REALITZADES A LA PLAÇA DELS JUEUS DE BESALÚ (LA GARROTXA)
Mª José Lloveras Chavero ----------531

L'EXCAVACIÓ ARQUEOLÒGICA A LA PLAÇA DE SANT AGUSTÍ DE PUIGCERDÀ (CERDANYA)
Carme Subiranas Fàbregas ----------539

INTERVENCIÓ PRACTICADA L'ANY 2005 AL CARRER DE LA TRINITAT 12-14 (RIPOLL, RIPOLLLÈS)
Imma Mestres, Marc Bosch de Doria i Josep Font ----------545

INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA AL Nº 5 DE LA PLAÇA DEL CASTELL DE PERATALLADA: NOVES APORTACIONS SOBRE EL RECINTE EMMURALLAT I DOCUMENTACIÓ D'UN PETIT TALLER DE FORJA
Cristina Belmonte Santisteban ----------551

QUATRE INTERVENCIONS ARQUEOLÒGIQUES A TORROELLA DE MONTGRÍ
Josep Frigola i Triola i Jordi Merino i Serra ----------563

INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA AL CARRER LLUÍS COMPANYS, 49 (TORROELLA DE MONTGRÍ)
Gerard Cruset Galceran ----------567

UN EXEMPLE D'HÀBITAT RURAL AGRUPAT D'ÈPOCA MEDIEVAL: SANT CEBRIÀ (FOGARS DE LA SELVA)
Adriana Geladó Prat i Ivan Salvadó Jambrina ----------569

INTERVENCIONS A LA CIUTADELLA DE ROSES (ALT EMPORDÀ), EN EL BIENNI 2004-2005
Anna Mª Puig Griessenberger ----------581

LA DOCUMENTACIÓ ARQUEOLÒGICA DEL TRAÇAT DE LA MURALLA BAIX-MEDIEVAL I MODERNA DE BLANES DURANT EL BIENNI 2004-2005
Josep Frigola i Triola, Maribel Fuertes i Avellaneda, Joan Llinàs i Pol i Jordi Merino i Serra ----------587

INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA AL NUCLI ANTIC D'HOSTALRIC (LA SELVA) 2004-2005
Marta Santandreu ----------591

EL MAS MEDIEVAL I MODERN DEL PLA DE LA JOERIA (SANT GREGORI, GIRONÈS)
Joan Llinàs, Josep Frigola, Jordi Merino i Carme Montalbán ----------595

LA TERRISSERIA MEDIEVAL DE LES COSTES (PERALADA, ALT EMPORDÀ). EXCAVACIONS DE L'ANY 2005
Joan Llinàs i Pol i Isabel Miquel i Riera ----------599

EXCAVACIÓ ARQUEOLÒGICA AL JACIMENT DE CAN GELI II (CALDES DE MALAVELLA, LA SELVA)
Esther Medina Guerrero ----------603

EXCAVACIÓ DEL FORN DE CERÀMICA GRISA MEDIEVAL DE CAN MAS (CALDES DE MALAVELLA, LA SELVA)
Jordi Alsina Martín ----------605

TAV TRAM MAÇANET-MASSANES: EL JACIMENT DE LA VINYASSA (MASSANES, LA SELVA)
Carme Montalbán, Maribel Fuertes i Josep Frigola ----------609

INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA A CANAPOST
Roberto González Jiménez----------613

EXCAVACIONS A L'ENTORN DE L'HOSPITAL DE SANTA CATERINA. GIRONA
Silvia Callavé, Maria José Lloveras, Joan Margall, Lluís Palahí i Antoni Prados ----------619

CAN BARRERETA: UNA FOSSA COMUNA DE LA GUERRA DEL

FRANCÈS, SANT FELIU DE BUIXALLEU (LA SELVA)PLAÇA DEL GRA (VILALLONGA)
Òscar Trullàs Ledesmas i Anna Pla Benlliure ----------631

CASTELL DE ROCASALVA (AMER, LA SELVA)
Bibiana Agustí Farjas i Ramon Torredemer Turu ----------641

EL FORN DE CALÇ DEL BOSC DE LES MONGES (CALDES DE MALAVELLA, LA SELVA)
Joan Llinàs i Pol i Jordi Merino i Serra ----------645

ACTUACIÓ ARQUEOLÒGICA AL C/BAIXADA DE LES ERES (SANT FELIU DE GUÍXOLS, BAIX EMPORDÀ)
Natàlia Colomeda ----------649

EXCAVACIONS ARQUEOLÒGIQUES AL MOLÍ SUBIRÓS. BESALÚ(LA GARROTXA)
Mª José Lloveras Chavero ----------653

INTERVENCIÓ AL PONT DEL RIUDEVILLA (RIUDELLOTS DE LA SELVA, LA SELVA)
Joan Llinàs i Pol ----------659

INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA AL PLA PARCIAL NÚM. 11 DE CAN GUILLEUMES. BREDA (LA SELVA)
Sergio Arroyo ----------661

L'EXCAVACIÓ ARQUEOLÒGICA A LA PLAÇA DEL GRA – AV. VILALLONGA DE FIGUERES (ALT EMPORDÀ)
Carme Subiranas Fàbregas ----------665

LA INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA A LA GALERIA SUBTERRÀNIA DE LA TUTA DE MOSOLL (DAS, CERDANYA)
Carme Subiranas Fàbregas ----------669

LA INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA A LA PLAÇA MAJOR DE BANYOLES. NOTÍCIA PRELIMINAR
Rafael Dehesa i Carreira i Josep Tarrús i Galter ----------673

PROSPECCIÓ AL MAS MOREU (TORROELLA DE MONTGRÍ – L'ESTARTIT, BAIX EMPORDÀ)
Gerard Cruset Galceran ----------679

ACTUACIONS DEL CASC A L'ESCALA (ALT EMPORDÀ) 2004-2005. RIELLS I
Xavier Nieto i Gustau Vivar ----------683

PROSPECCIÓ ARQUEOLÒGICA A LA MUNTANYA DE SANT ANTONI (SANT JOAN DE LES ABADESSES-RIPOLLÈS)
Antoni Palomo ----------691

SEGUIMENT ARQUEOLÒGIC AL POU DE CAL MOLINER
Elisenda Moix ----------693

TAV PLATAFORMA OBRES EXTERIORS COSTAT ESPANYA, 2005
Natàlia Colomeda, Almudena García, Antoni Palomo, Sofía Zarza i Pablo de la Fuente ----------695

CONTROL ARQUEOLÒGIC A LA TORRE DE L'ÀNGEL (PONTÓS, ALT EMPORDÀ)
Marc Sureda i Jubany ----------707

PLAÇA DEL MERCAT DE SANT FELIU DE GUÍXOLS
Natàlia Colomeda ----------709

ESTUDI HISTÒRICO-ARQUEOLÒGIC PRELIMINAR DEL MOLÍ DE MALATOSCA
Josep Cruells i Castellet ----------715

INTERVENCIÓ A L'HORT D'EN REYNÉ (SANT FELIU DE GUIXOLS, BAIX EMPORDA)
Carme Montalbán i Martínez ----------721

INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA AL BAC DE LES MONGES (CAMPRODON, RIPOLLÈS)
Mireia Bassols ----------723

INTERVENCIONS ARQUEOLÒGIQUES A LA TORRE D'ES GORG GITANO (TOSSA DE MAR, LA SELVA)
Marc Sureda i Jubany ----------727

INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA PREVENTIVA DE LA LÍNIA TGV. TRAM SILS-RIUDELLOTS
Antoni Rojas i David Ortega ----------729

LA INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA AL CARRER DEL CLAUSTRE DE PUIGCERDÀ (CERDANYA)
Carme Subiranas i Fàbregas ----------735

LA SITJA DEL CARRER DEL PUNYALET DE CASTELLÓ D'EMPÚRIES (ALT EMPORDÀ)
Anna Ma Puig Griessenberger ----------739

ESTUDIS D'IMPACTE SOBRE EL PATRIMONI CULTURAL (ARQUEOLÒGIC, PALEONTOLÒGIC I ARQUITECTÒNIC) PER A PROJECTES D'OBRA PÚBLICA A LES COMARQUES DE GIRONA
Francesc Busquets, Jaume Díaz i Àlex Moreno ----------745

PROSPECCIÓ ARQUEOLÒGICA I PATRIMONI ARQUITECTÒNIC ALS ESTUDIS D'IMPACTE AMBIENTAL. EL TRAM RIUDELLOTS-GIRONA, DE LA LÍNIA DEL TREN D'ALTA VELOCITAT
Anna Gómez Bach, Núria Miró i Alaix i Isidre Pastor i Batalla----------753

INTERVENCIONS ARQUEOLÒGIQUES A LA NAU DE LA CATEDRAL DE GIRONA

Marc Sureda i Jubany*

La catedral de Girona ha estat matèria d'estudi arqueològic des de temps molt reculats, però els elements definitius per al coneixement dels seus precedents procedeixen especialment de les campanyes d'excavació arqueològica dels anys 1998 i 1999, en el marc del projecte europeu "Progress", que aconseguiren fixar una seqüència cronològica bàsica: el lloc fou ocupat, des de la fundació de la ciutat, per l'àrea religiosa de la plaça foral i amb tota probabilitat per un temple, cristianitzat a partir del segle V, convertit en seu catedral a partir del s. IX i substituït per un conjunt arquitectònic de nova planta a inicis del segle XI. A inicis del segle XIV es va emprendrela construcció de l'edifici actual, no enllestida completament fins al segle XX.

El dia 15 de novembre de 2004 van iniciar-se a l'interior de la Catedral de Girona les obres d'instal·lació de noves conduccions de llum i so, que duraren prop d'un mes. El projecte preveia la col·locació de conduccions subterrànies que resseguissin el perímetre interior de l'edifici. Per a fer-ho, estava previst llevar les lloses de paviment situades entre les capelles i les tombes de canonges que es troben, igualment, tot a l'entorn de la superfície interior de l'església. Això donava una estreta franja d'entre 60-70 cm (generalment coberta per una o dues lloses de pedra) que calia aprofundir fins a un màxim de 40 cm. El control arqueològic d'aquestes operacions proveí dades de notable interès en relació a la seqüència que acabem de resumir.

Gràcies a les recerques prèvies, doncs, en el moment de planificar les rases ja es tenia també una certa idea dels elements que s'hi podrien localitzar. En primer lloc, com era d'esperar, en el perfil exterior de tota la rasa s'hi detectaren els fonaments o soleres de l'edifici gòtic, que no quedaven afectades per l'obra. A la banda de ponent, es tractava d'estructures d'una certa potència, massissades als angles nord-oest i sud-oest de l'edifici, on calia assegurar-se de l'estabilitat de les substructures. A la zona de la capçalera, per contra, aquests fonaments eren molt reduïts o inexistents ja que la construcció es recolzava directament sobre la roca del subsòl, que apareixia immediatament al dessota de les lloses llevades. Això impossibilitava allí la presència d'altres restes arqueològiques.

Tanmateix, els coneixements previs també feien suposar que es detectaria alguna mena de resta a ponent, direcció en la qual la davallada del subsòl natural és més pronunciada, com demostraren les excavacions de 1998. En efecte, es van detectar quatre elements dignes de consideració, que foren identificats amb números de l'1 al 4:

Element 1: fragment de mur nord-sud localitzat davan la capella dels sants Julià i Basilissa (capella baptismal). Presentava un gruix de vora 2 m i la seva cara est mostrava tres filades de macs de pedra calcària i un fragment de lesena en pedra sorrenca. Correspon a la perllongació d'un dels murs ja detectats a les excavacions de 1998, concretament al mur d'un dels campanars de la seu romànica.

Element 2: llenca de paviment en *opus signinum* de qualitat discreta, localitzat davant la capella dels sants Joan Baptista i Joan Evangelista (capella del sepulcre comtal). La seva amplada és la de la rasa (uns 70 cm) i està visiblement alterat per les tombes de canonges, al nord, mentre que al sud sembla col·locar-se per sota el graó que condueix a la capella contígua. Es perllonga en uns 3'25 m. Aflora immediatament per sota de les lloses i és anàleg a un altre fragment que va localitzar-se a l'altra banda de la nau durant les excavacions de 1999. En el seu final per ponent, on es podia apreciar el seu gruix

*IPAC - UDG

d'uns 15 cm, es podia percebre que en aquell sector el paviment es col·locava directament per damunt de la roca natural del subsòl.

Element 3: fragments de les cares est i oest d'un mur orientat nord-sud, apareguts sota el perfil de la catedral gòtica a l'alçada de la capella dels Doctors. Presentava una amplada aproximada de 1'90-2 m i havia estat molt alterat per la construcció de les tombes corresponents. Tanmateix, els fragments de cares exteriors permetien reconèixer petits blocs de calcària anàlegs al mur localitzat a l'altra banda de la nau. Correspon també a la perllongació d'un dels murs localitzats a les excavacions de 1998, en aquest cas del baptisteri de la seu romànica.

Element 4: mur o conjunt de murs d'orientació genèrica est-oest apareguts entre la capella de sant Esteve i l'escala d'accés a la torre de Carlemany. En un queixal o retranqueig, el mur mostra la seva cara sud, formada per blocs de calcària en filades d'uns 12-15 cm d'alçada; el mur consisteix en pedres fortament lligades amb morter. A ponent del conjunt s'observaven restes d'un possible enllosat o paviment anterior, a uns 40 cm per sota del nivell de circulació actual. El tot correspon a estructures relacionades amb la configuració del braç nord del transsepte de la catedral romànica.

Els elements 2 i 4, en quedar afectats per les accions contemplades en el projecte, foren objecte d'una sol·licitud d'alteració adreçada a la Direcció General del Patrimoni Cultural, que resolgué afirmativament. Es realitzà un seguiment durant l'alteració de les dites estructures que no reportà novetats addicionals: l'element 4 va ser simplement rebaixat en la seva primera filada, mentre que l'element 2 (paviment d'*opus signinum*) també va ser llevat, tot revelant que estava directament col·locat damunt la roca natural del subsòl, mínimament adaptada. Això va impedir que se'n pogués obtenir una datació clara, per bé que permetia explicar el fet que el fonament de la capella dels sants Joan Baptista i Joan Evangelista no l'hagués destruït de manera evident, en considerar-lo suficientment ferm i sòlid.

A banda d'aquests elements i de la roca que aflorava en la rasa de pràcticament tot el terç oriental de l'edifici, el farcit de la resta de la rasa consistia majoritàriament en terra sòlta amb inclusió puntual d'alguns elements fora de context (algun fragment escadusser i informe de terrissa grisa medieval o moderna, un fragment de *tegula* romana, un petit element de pedra calcària on hi havia tallada el que podria haver estat una petita semicolumna de lèxic goticitzant), que no permetien establir cap datació més enllà de les fases ja conegudes de construcció de la nau gòtica. Evidentment, l'espai d'aquesta rasa ja havia estat obert o descobert quan es contruí l'edifici gòtic i posteriorment va ser farcit amb material de reble, excepte en el cas de les estructures documentades, que no foren destruïdes perquè es devia estimar que ja serien prou sòlides per a sostenir el nou edifici. En realitat, la uniformitat general d'aquest farcit, l'alteració més que notable que representà l'obertura de les tombes i la migradesa de l'espai impedien qualsevol mena de consideració estratigràfica més enllà de la seqüència que marcaven les propies estructures.

Tanmateix, les troballes en el seu conjunt resulten de gran interès. Les del sector de ponent, especialment, corresponien amb gran exactitud a la restitució que a partir de les excavacions de 1998 i 1999 s'havia proposat del cos occidental de la Catedral romànica, format per una Galilea o pòrtic central flanquejada per dos cossos idèntics en la seva planta rectangular però segurament diferents en alçat, el cloquer vell al sud i el baptisteri al nord. L'aparició de part dels murs de llevant de les dues estructures, on a més es conservava la lesena central que permetia situar la meitat de la construcció, contribuïa a dibuixar la planta d'aquest sector de ponent tot confirmant la configuració ja proposada.

El paviment d'*opus signinum* localitzat davant la capella dels sants Joan Baptista i Joan Evangelista refrenda també suposicions formulades durant les excavacions dels anys 90. Com s'ha apuntat, a l'altra banda del temple, a aquesta mateixa alçada però més al centre de la nau, fou detectat un paviment de característiques anàlogues, aquest cop associat a unes estructures i amortitzant un conjunt d'estrats datables al s. III dC, datació que per tant, de manera cautelar, també caldria atribuir al paviment detectat en les accions que comentem. Tot plegat contribueix a caracteritzar aquest sector de la catedral en època romana com l'àrea religiosa del *forum* urbà, uniformement pavimentada com a fruit segurament d'una reforma del baix imperi.

La més peculiar de les troballes, sens dubte, és la del conjunt de murs i el paviment que s'identifiquen amb el número 4 i que es trobarien

a tocar de la projecció del mur sud de la Torre de Carlemany. Aquestes estructures no concorden amb la projecció del transsepte de l'església romànica que es publicà com a resultat de les excavacions ja esmentades en què, tanmateix, ja s'havien identificat alguns elements que feien pensar en una fragmentació interna del braç nord del transsepte igualment difícil d'explicar. Una recerca més acurada permetrà veure què impliquen aquestes restes per al coneixement de l'estructura de la seu romànica de Girona.

BIBLIOGRAFIA

P. FREIXAS, J.M. NOLLA, L. PALAHÍ, J. SAGRERA i M. SUREDA, 2000, *La Catedral de Girona. Redescobrir la seu romànica. Els resultats de la recerca del projecte Progress*, Ajuntament de Girona, 2000.

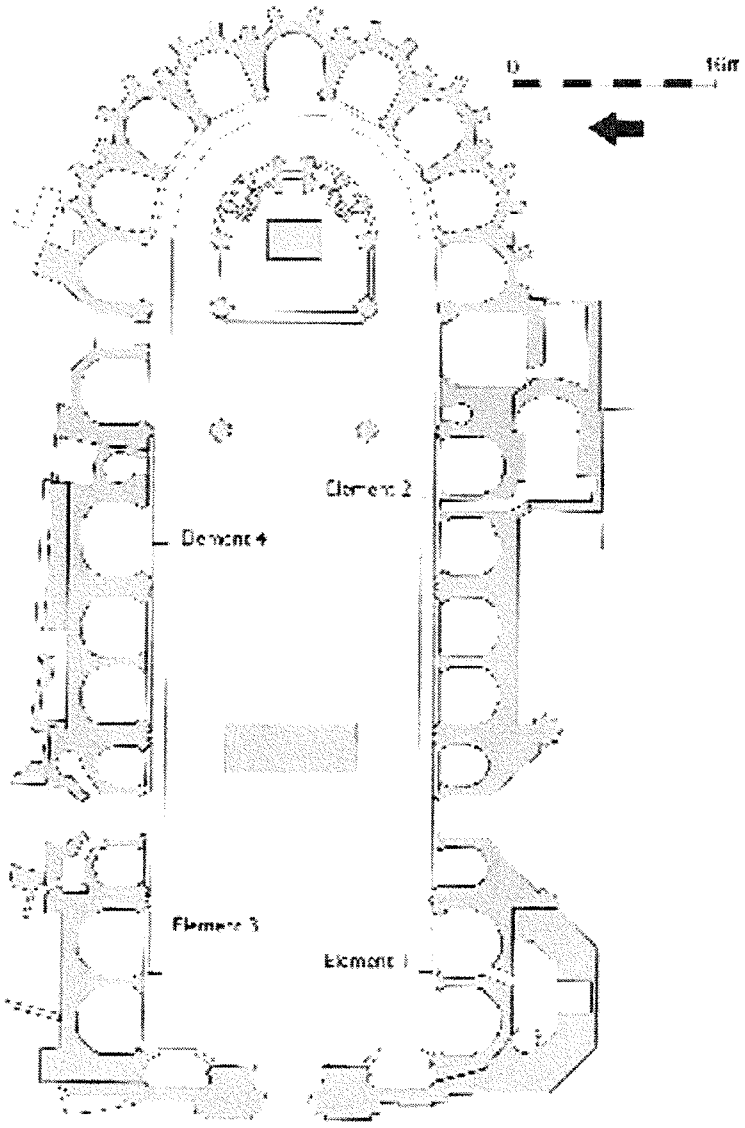

Fig. 1. Planta de la catedral amb indicació de les rases i els elements localitzats.

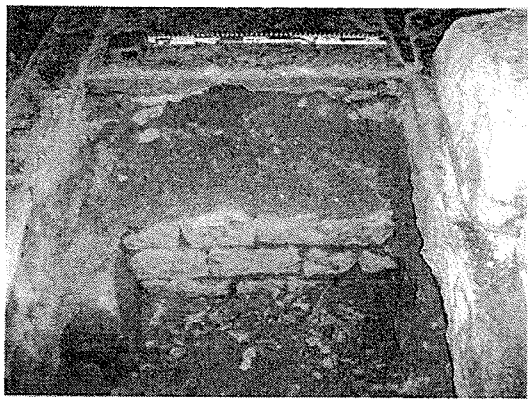

Fig. 2. Element 1 des de l'est.

Fig. 4. L'element 3 des de l'oest.

Fig. 3. L'element 2 des de l'est.

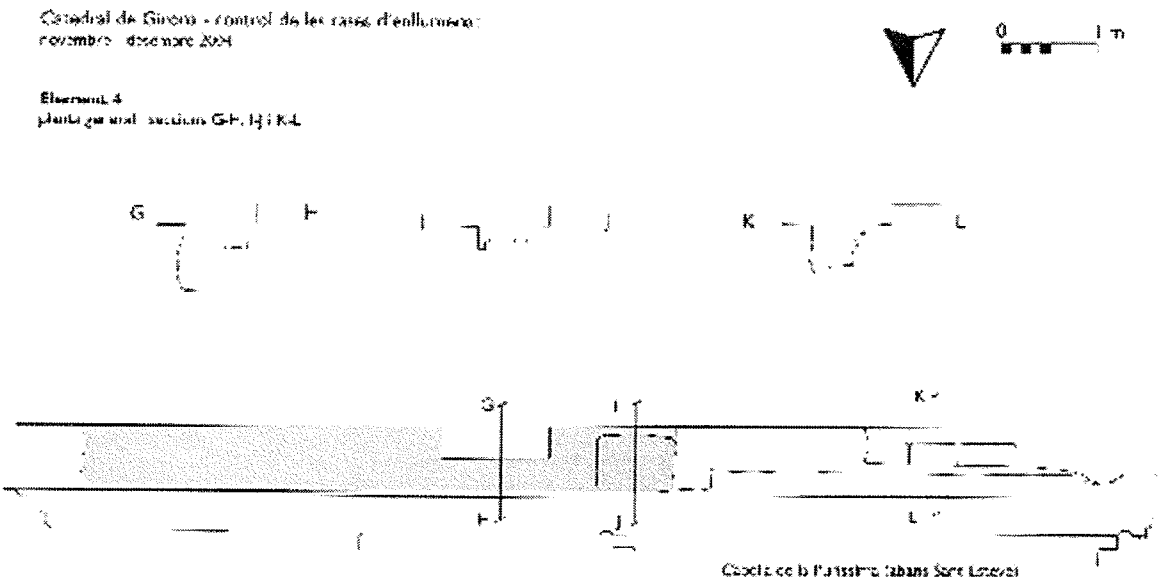

Fig. 5. Planta i secció de l'element 4.

EXCAVACIONS ALS SOTERRANIS DE LA CATEDRAL DE GIRONA

Gustau Garcia* **Lluís Palahí***

MOTIVACIÓ DELS TREBALLS ARQUEOLÒGICS

Els treballs arqueològics realitzats als soterranis de la Catedral de Santa María de la ciutat de Girona desenvolupats al llarg de dues campanyes els anys 2001 i 2004/5 s'emmarquen dins el normal desenvolupament de les tasques del Pla director de l'esmentada catedral. Així, abans d'elaborar el projecte d'adequació i restauració de les diverses sales que composen la canónica es realitzen tot un seguit d'indagacions de caire arqueològic i històric.

UNA BREU DESCRIPCIÓ HISTÒRICA

Per comprendre els resultats obtinguts en aquesta campanya de treballs cal entendre i conèixer, encara que sigui somerament la història de l'indret. El sector objecte de la present investigació es situa a tramuntana de la catedral gòtica de la ciutat. La seu s'ubica en un sector elevat (on antigament se situava el podi del fòrum romà i que seria aprofitat com a basament de la catedral romànica) i tot aquest sector nord constituia en època antiga una fondalada. Tant funcionarà com un barri durant gairebé dos segles, fins que a principis del s.XI, amb la construcció de la catedral romànica i el seu claustre, gran part de la zona quedarà integrada dins la nova canònica. Així gran part del sector oriental del barri serà enterrat per poder construir el claustre que se situa a pràcticament la mateixa alçada que la catedral (que recordem es basteix a un nivell molt més elevat que el que ens ocupa aprofitant el desnivell del terreny i l'existència del podi de l'antic fòrum).

A la resta de l'espai no ocupada estrictament pel claustre es poden distingir netament dos sectors. Per una banda al costat sud oriental es construeix una gran nau, coberta amb volta, que sostenia al damunt (a l'alçada del claustre) una altra nau molt similar, emprada com a refetor i, posteriorment, transformada en capella. L'espai no ocupat per aquesta nau sembla mantenir-se, segons la documentació arxivística, com a un petit barri, articulat entre un petit carrer i la muralla carolíngia.

Tot i patir diverses transformacions: reformes a la muralla i les torres al s.XIV, evolució del carrer, construcció de la seu gòtica -que va afectar tot el sector sud del barri ja que era més gran que la catedral romànica i ja no fonamentava al damunt de l'antic podi sinó que l'embolcallava, fonamentant al fons de la fondalada, ocupada per la nau a que hem fet anteriorment esment i part del barri-... la zona es va mantenir fins que a principis del s.XVIII es va remodelar tot el sector. Efectivament, sembla que paral.lelament a les darreres obres efectuades a la nova catedral, amb la construcció de la façana, es va decidir integrar tot el sector, incloses les antigues muralles carolíngies que ja no tenien cap funció defensiva, a la canònica. De fet és probable que ja fes temps que totes les edificacions del sector fossin propietat de l'església, però en aquest moment el que es fa és construir tot un edifici adossat al claustre i que emprava com a límits l'antiga muralla. Això va comportar la construcció a l'espai no ocupat ja per la volta romànica de noves voltes que actuaven com a substruccions per sostenir tot aquest edifici. Aquestes es varen compartimentar, aprofitant-les com estances destinades a diversos usos. És important constatar que aquesta nova obra va afectar també notablement a l'antiga muralla que, potser ja molt malmesa en aquells moments, va ser notablement alterada i modificada en alçat substituint-se els antics paraments per d'altres molt més prims en alguns punts.

*Institut del Patrimoni Cultural de la Universitat de Girona

Totes aquestes modificacions i d'altres (construcció d'una escala interior, obertures de portes i finestres i tapiat d'altres, col.locació de desguassos d'aigua que travessen per l'interior dels murs...) han alterat profundament l'aspecte de les estructures visibles del sector, barrejant-se panys de mur de mil anys d'antiguitat amb d'altres que en tenen menys de trenta amb les dificultats que això provoca en la interpretació de les restes.

UNA NOTA SOBRE LA TOPOGRAFIA DE L'INDRET

Un element important per entendre l'evolució urbana del sector de la Catedral de Girona i l'estat de conservació de les diverses estructures és la peculiar topografía de la zona. El primer que cal tenir present és que estem parlant de la vessant d'un turó, on en alguns punts els desnivells originals del terreny són abruptes. De fet el pendent del turó es desenvolupa en dos sentits. Per una banda de sud a nord, i per l'altra d'est a oest. El resultat d'aquesta situació és que mentre a l'extrem nord occidental de la zona excavada la roca se situa a una gran profunditat (i de fet solament es va poder apreciar a l'excavació del pati de l'obra, situat a una cota clarament més baixa) a la banda sud oriental la roca aflorava just per sota del nivell de circulació actual i presentava traces d'haver estat retallada i modificada en el moment de construcció de la gran nau románica. Aquests desnivells conbdicionaren també les diverses construccions del sector. Així a l'àmbit 6 es pot apreciar com els diversos edificis se situaven a una cota molt més alta que els situats a ponent i inclús en el moment de construcció d'aquest espai també funcionava a una cota superior. A l'àmbit 2 es pot apreciar com les diverses estructures i paviments donen la sensació de desapareixer en direcció sud. En realitat és una imatge falsejada per les transformacions de la zona, ja que el que feien originalment era entregar contra el punt en el qual el terreny començava el seu ascens en direcció sud i s'han perdut els elements de tancament d'aquella banda. Com veurem aquesta brusca davallada del terreny va influir fins i tot en el sistema constructiu emprat per bastirla muralla carolingia.

DEFINICIÓ DE LES DIVERSES FASES

FASE I

Els elements més antics recuperats cal situar-los en època romana, especialment a l'alt imperi. En aquest sentit s'han recuperat diversos estrats amb material d'època romana, si bé la majoria d'ells sense cap relació amb estructures. No cal oblidar que en època romana aquest sector es situa fora muralles i molts d'aquests materials provenen d'abocadors de la ciutat, com ho demostra també que aquests materialssón relativament abundants com a material residual en estrats de terraplenament i farcit d'època posterior.

En quan a les estructures recuperades, res va aparèixer a la majoria dels àmbits pertanyent a aquest moment. De fet no hem pogut identificar cap estructura d'època romana en els àmbits 1,2 i 3, i solament en els àmbits 5, 6 i sobretot al 4 hi ha estructures d'aquest període.

A l'àmbit 5 es varen recuperar diversos estrats de farcit i anivellament amb abundant material d'època romana. Molts d'aquests estrats es varen formar amb el terraplenament previ a l'eixample carolingi, però es formaren amb terres provinents d'escombreres i sectors ocupats de forma marginal des d'època romana. A la meitat de la cambra, per la seva banda occidental, es posaren al descobert les restes de dos murs, molt malmesos i incomplets (UE 10812 i 10820) Ambdós són de pedres irregulars lligades amb fang. Per la seva situació i cota d'aparició, es tracta d'estructures que anaven parcialment excavades al subsòl o que s'adaptaven a l'orografia del terreny, ja que es troben per sota d'alguns afloraments de la roca natural mot propers. Els dos apareixen molt incomplets i no es pot establir una relació entre ambdós més enllà de les similituds constructives, i, de fet, podrien pertànyer a dos estructures independents. Només un d'ells, el mur UE 10812, va apareixeer relacionat amb un nivell estratigràfic amb materials suficients com per intentar una datació. Es tracta de la UE 10815, un nivell da farcit relacionat amb el mur que es podria situar cronològicament als s.III-IV dC, ja que tot el material recuperat és d'època romana, destacant alguns fragments de TSA C. A més aquest mur cobreix parcialment a l'estrat UE 10814, amb presència de TS Lucente, fet que permet centrar més en el s.IV dC o posteriors, la construcció de l'estructura.

A l'àmbit 6 l'únic element que podriem situar cronològicament en aquest moment és part d'un mur de pedra i morter (UE 10441) que va ser obliterat en el moment de construcció de la muralla carolingia. Tot i això no queda clar si el mur seria alt imperial o tardo antic.

Més clars són tres elements recuperats a l'àmbit 4. Per una banda a la banda occidental es varen posar al descobert dos estructures de morter de calç i pedra, de gran solidesa, que en el moment del seu descobriment, l'any 2001 foren interpretats com a restes de la muralla carolingia (UE 10334 i 10376). L'ampliació del sondeig ha demostrat dues coses. Per una banda que no es tracta de la muralla carolíngia, ja que al límit entre els àmbits 4 i 3 es conserva part d'aquesta muralla i la seva cota final se situa uns 50 cms. per sobre de les restes a que ens estem referint. Per l'altra banda aquestes restes no pertanyen a una sola estructura sinó que es tracta de dos elements diferenciats. A més les dues estructures de morter estan relacionades amb sengles paviments de terra piconada (UE 10323 i 10336 situats a la banda de llevant i a uns murs de tanca, també en aquesta banda fets de pedres lligades amb fang (UE 10354 i 10371) Relacionat amb el mur UE 10354 i per sota del paviment UE 10323 es va localitzar un estrat (UE 10372) amb materials romans alt imperials, augustals o de primera meitat del s.I dC. Per sota d'aquest s'en conservava un altra, de terraplenament, amb materials baix republicans. Aquests materials permeten situar aquestes estructures, probablement uns mausoleus a principis de l'època alt imperial romana.

A la banda de migdia es conserva una altra estructura que podriem situar cronològicament en aquest moment. Es tracta d'una estructura que podem presumir quadrangular,però de la qual només es conservaven els murs de tramuntana i ponent, ja que per la banda de llevant el sector apareix retallat per un forat més modern, mentre que no es va poder assolir el límit de migdia. Els murs d'aquesta estructura (UE 10387 i 10388) delimiten un paviment de morter de calç (UE 10389). Aquest paviment entrega contra el mur de tramuntana,però per la banda occidental es troba una petita rasa de separació entre aquest i el mur perimetral, que podria pertanyer al negatiu d'alguna mena de placat. A l'interior d'aquest paviment i en el nivell de terraplenament es varen recuperar materials de principis del s.I dC.

Per la localització i situació de les tres estructures –de dimensions reduides, a l'exterior de la ciutat, situades properes entre elles, i almenys en dos dels casos combinant una part massissa amb una zona més oberta- creiem que podria tractar-se de les restes de sengles mausoleus o tombes monumentals, que caldria relacionar amb el camí d'accés a la ciutat.

FASE II

La següent fase cronológica la situem en època baix imperial o tardoantiga, en un moment que podria situar-se entre finals del s.III dC i el s.V-VI, sense que disposem de moltes dades estratigràfiques que ens permetin afinar la cronología. Un cop més són els àmbits 4 i 6 els que proporcionen elements pertanyents a aquest moment.

A l'àmbit 6, un cop més el que trobem són elements dispersos, desconnectats entre ells i molt malmesos. El més destacable és un conjunt de tres basaments de dolia que podriem situar en aquest moment i que varen ser destruides posteriorment amb la col.locació al damunt d'un mur.

Un cop més els elements recuperats a l'àmbit 4 resulten més interessants i sobretot més coherents. De fet la part recuperada és molt parcial i no disposem dels límits reals de les estructures però la seva ubicació i forma permeten almenys albirar alguna mena d'hipòtesi referent a la seva funcionalitat.

A la banda de migdia de l'àmbit es localitza un mur nord sud, de pedres ben carejades, disposades formant filades i lligades amb morter, amb una banqueta de fonamentació clarament definida (UE 10368). Aquest mur queda integrat en el parament occidental de l'àmbit actual, on sembla girar en direcció oest –i, de fet, la muralla carolingia s'hi recolza en aquest angle- mentre que per la banda de migdia es perdia fora de la zona excavada en direcció al gran massís que actualment funciona com a element sustentant de la seu gòtica i on se situava la muralla antiga. A molt escassa distancia a llevant d'aquest mur es situa una estructura de la qual varem poder descobrir part del parament de ponent i de tramuntana (UE 10367 i 10380) construit amb idéntica técnica constructiva al suara descrit i clarament relacionada amb ell a pesar de presentar-se com una estructura independent.

L'únic element estratigràfic que permet datar aquesta estructura és el nivell (UE 10389) col.locat al damunt del paviment de la fase anterior i que presentava materials del s.IV dC (TSA D). Es tracta d'un estrat de rebliment per massissar i donar major consistència a la torre.

En ambdós casos es tracta d'elements relacionats amb el sistema defensiu de la ciutat i que formen part del mateix projecte. La pregunta seria Quina era la seva funció?

Per respondre a aquesta qüestió cal plantejar-se com funcionaria en època romana el sistema defensiu d'aquesta zona de la ciutat. La muralla romana inicia poc abans del portal de Sobreportes un tram en direcció est oest fins arribar aproximadamenta la zona que ens ocupa. Seguint la topografía de l'indret la muralla havia de girar cap a migdia per ràpidament recuperar l'orientació est oest, aproximadament a l'alçada on actualment es situaria el límit de tramuntana de la seu. A aquest fet cal afegir el que ja hem esmentat més amunt de la topografía del sector, i que porta a concloure que en aquesta zona es situaria una portella d'accés a la ciutat que podria ser doble; una d'accés a la part baixa de la ciutat i una que portés a la plataforma superior del forum que es situava a l'espai ocupat actualment per la catedral. L'existència d'aquesta porta està clarament testimoniada tant per la documentació medieval com per les pròpies restes conservades de la muralla, ja que en el moment de construir-se l'ampliació carolingia s'obrirà una portella a la banda nord que seria la continuació de la que aquí plantegem.

Per tant la qüestió que havien de resoldre els responsables de la construcció de les muralles baix imperials de Gerunda era com defensar aquestes dues portelles que eren necessàries i útils en funció de la topografía però que evidentment, com tota obertura en una muralla representaven punts dèbils de les defenses. I aquí és on entren els dos elements que hem descrit més amunt. Per una banda el pany de mur en direcció nord sud seria la pròpia muralla de la ciutat, remodelada i, probablement, eixamplada en direcció a llevant en època baix imperial. L'altra element, del qual només hem pogut descobrir dos murs, però que clarament semblen formar part d'una estructura rectangular o quadrangular es tractaria d'una torre, que situada pràcticament adossada a la muralla, però exempta compliria diverses funcions. A l'interior de la mateixa es situaria, per una banda la porta d'accés a la ciutat, que posteriorment travessaria la muralla situada a ponent. Per l'altra també es situaria al seu interior l'escala d'accés a la terrassa superior i amb la portella que s'havia de localitzar en aquella zona. Aquest seria un element defensiu que protegiria els dos accessos a la ciutat, però que, per altra banda, era independent de les defenses principals, de tal manera que la seva perdua no suposava la perdua de les portes. Actuava per tant com una doble defensa de forma similar a la sol.lució aplicada per defensar la torre Gironella, amb una torre exempta que actua de defensa avançada però que és independent de la defensa principal, si bé aquí molt més properes entre elles.

La funcionalitat descrita d'aquests dos elements és sobretot una hipòtesi de treball. Els dos elements localitzats es troben massa fragmentats i els hem pogut excavar en un tram massa reduit per poder arribar a conclusions definitives però hi ha tot un seguit d'elements que permeten proposar aquesta hipòtesi. Per una banda en època medieval disposem de diversos indicis que fan referència a aquest sector i que podrien referir-se a les estructures que hem posat al descobert i que es mantindrien fins a una època avançada. Per una banda hi ha documents que fan referència a l'existència d'una escala que permetia accedir a la terrassa superior on es situava la catedral romànica. Per altra disposem de dos indicis més. Per una banda una referència a l'existència d'un carrer cobert amb volta i per l'altra un document que parla de l'existènciua d'una casa amb torre que podrien fer referència a la privatització de la torre originalment defensiva i que havia perdut aquesta funció des del mateix moment en que es va construir l'ampliació carolíngia. Per tant tots aquests elements podrien fer referència a la perpetuació i fossilització dins la trama urbana dels elements que hem estat descrivint.

Per altra banda l'accés a aquesta torre segurament es realitzava originalment per la banda de tramuntana, espai on en època medieval l'antic camí natural provinent del nord quedarà fossilitzat en un carrer. Serà en època medieval, en el moment de construir la volta romànica, i, per tant el moment en que es modifica tota la topografia de la banda oriental, amb un important rebaix del terreny, en que s'obrirà un nou accés a la banda oriental, porta que molt modificada, encara es conserva. D'aquesta manera el doble accés a la torre posaria en comunicació el carrer públic amb l'accés a la terrassa de la seu i, per altra banda, permetria una comunicació interna entre el sector de la nau romànica, un espai privat

petanyent a la seu i la resta del conjunt catedralici.

FASE III

La següent fase constructiva correspondria al moment de construcció de l'eixample carolingi, i es podria dividir en dos moments constructius que formant part d'un mateix projecte es va desenvolupar en dues fases.

El primer moment o fase IIIa vindria marcat per la delimitació de l'espai que ocuparia el nou recinte emmurallat i la construcció del parament exterior de la nova muralla. Paral.lelament es construeix un paviment de morter de gran consistència, especialment a les zones més properes a la muralla, cobrint i regularitzant una amplia zona oberta (pràcticament la totalitat de la zona posteriorment ocupada pels soterranis catedralicis). Aquest espai serà conegut en documents posterior com la Palestrina.

El parament exterior de la muralla, que es conserva, si bé molt modificat a la banda ocidental dels àmbits 1, 2, 3 i 4 i a la banda nord dels àmbits 1, 5 i 6 és un potent parament de pedra i morter, construit amb encofrat. A l'àmbit 1 es construeix la gran torre quadrangular que defensava l'angle de les defenses. Bastida emprant una tècnica constructiva idèntica a la del parament de la muralla es va construir lleugerament separada d'aquest i concebuda com un element independent de les mateixes. Aquest sistema constructiu era de gran eficacia ja que en realitat es creava una doble defensa i que l'ensorrament d'una de les dues no afectava a l'altra.

El paviment de morter es conservava de forma parcial a les diverses estances (excepte a l'àmbit 6 i l'extrem de migdia de l'àmbit 2. En ambdós casos l'elevació de la topografia situava ambdós espais fora de la Palestrina. En alguns sectors el paviment es conservava molt malmès però en d'altres, especialmenta l'àmbit 5 i, sobretot, a la part occidental de l'àmbit 3 presentava una gran potència (mes de 25 cms.) i solidesa.

Un element interessant és el fet que tots els nivells recuperats per sota dels paviments d'aquesta fase, dins els diversos àmbits, portaven només material d'època romana. En realitat tots aquests estrats es formaren amb materials i terres de l'entorn de la muralla romana i l'abundància de materials d'aquesta època és normal.

La fase IIIb forma part del mateix programa constructiu però clarament va ser bastit després dels elements que acabem de descriure. La principal modificació va ser la construcció d'un segon parament de muralla doblant per la banda interior la ja existent. La tècnica constructiva emprada és exactament la mateixa i es va construir, com la torre angular de la banda nord occidental lleugerament separada del parament ja existent. La raó era la mateixa: disposar d'una doble defensa que dificultés l'atac ja que l'ensorrament d'un dels paraments no implicava la destrucció de l'altra. La diferència ve determinada pel fet que aquest segon parament es va construir en bona part al damunt del paviment de morter ja existent. La solidesa d'aquest element va permetre bastir-hi al damunt la nova muralla, almenys de la banda occidental, ja que a l'extrem de tramuntana de l'àmbit 2 no es va poder determinar aquest fet (de fet tot un seguit de construccions modernes impediren excavar aquest sector) i de l'àmbit 6, on pel canvi de cota de circulació no existia l'esmentat paviment.

Aquest segon parament finalitza a l'alçada de l'extrem nord de l'àmbit 4 sense que la motivació de tal fet resulti massa clara, ja que un forat d'època moderna va destruir tota l'estratigrafia del sector. Potser la seva finalització tingui relació amb el gir cap a l'oest de la muralla. A l'àmbit 3 es va recuperar un tercer parament de similars característiques. No es tracta en aquest cas, però, d'un tram de muralla sinó d'una escala que permetia l'accés al camí de ronda de la mateixa. Així ho sembla demostrar el fet que el tram de parament es conservi amb un desnivell en direcció nord sud i que no apareixi ni a l'àmbit 2 ni al 4.

Al paviment de morter s'hi comencen a practicar grans forats de sitja. De fet tot aquest gran espai obert i buit en aquests moments de tota construcció, més enllà de les pròpies muralles, es va aprofitar com a espai d'emmagatzematge i de recol.lecció d'aliments i altres materials en cas de perill extern. Aquestes grans sitges varen anar essent modificades amb el pas del temps. Algunes foren obliterades per la construcció d'edificis en el moment d'urabnització del sector i d'altres foren modificades o desplaçades de lloc, fet que va suposar diverses reparacions en el paviment, tapant alguns del forats i obrint-se'n de nous.

FASE IV

La motivació per la construcció de les muralles carolíngies fou sens dubte un moment d'inestabilitat i conflictes militars. Un cop aquest perill imminent va passar, ràpidament la nova zona va començar a ser urbanitzada i diverses vivendes es varen construir recolzades contra la nova muralla i ocupant part del'antiga palestrina.

A l'àmbit 2 aquesta fase comporta el sobrealçament del terreny, el bastiment de dos murs (un de petit N-S sobre la muralla, que documenta l'actuació primerenca sobre la part interior d'aquesta; i un altre en sentit E-O que després és rebentat a la seva banda de ponent per la rasa de robatori de la part interior de la muralla), i la pavimentació d'aquest sector a gairebé tot l'àmbit, tot i que a la part sud d'aquest se'n conserva poc més que l'anivellament del terreny.

Tant aquesta fase com la fase anterior semblen ocupar grans espais sense parets, potser perque aprofiten l'angle de la nova planta de l'eixample per espais d'enmagatzematge.

Al'àmbit 3 també hi ha mostres d'aquesta primera urbanització amb la construcció de dos murs, un d'ells orientat d'est a oest (UE 10533) i un de nord a sud (UE 10508) El mur UE 10533 es trobava molt malmès, afectat per remodelacions posteriors però sembla perllongar-se en direcció a l'àmbit 2. De fet són diverses les estructures als àmbits 2, 3 i 4 que semblen perllongar-se en direcció a l'àmbit 2 però que no reapareixen en el mateix. Tot això fa pensar que segurament els murs perimetrals de llevant de les diverses vivendes construides a tocar la muralla es situaven aproximadament a l'alçada on posteriorment s'alçarà el límit occidental de la nau romànica (el fet que aquests murs no siguin aprofitats com a fonamentació es deu al fet que la nau romànica precisava una potent fonamentació que aquestes estructures no oferien.

A l'àmbit 5 es manté la gran zona d'emmagatzematge. De fet els únics elements recuperats són tot un seguit de paviments de morter de calç rebentats en diversos llocs per forats destinats a sostenir dolies o grans gerres d'emmagatzematge. La sobreposició de diversos paviments ve motivada en part per la recolocació d'aquestes gerres, amb l'obliteració d'alguns dels forats i l'obertura d'altres de nous. El paviment superior dels localitzats tenia la seva perllongació dins l'àmbit 2. És probable que el fet que aquesta zona sigui ocupada per un magatzem probablement cobert per un pòrtic, però sense murs perimetrals o almenys sense subdivisions internes, vingui determinat per la funció defensiva de la poterna que havia d'existir molt aprop del bastió localitzat a l'àmbit 1. Disposar d'una zona amb el mínim d'entrebancs facilitava l'acccès dels defensors a la poterna.

FASE V

D'aquesta fase a l'àmbit 2 se'n conserven estructures en gran part molt malmeses per forats posteriors però no hi tenim testimoni dels nivells de circulació, que quedarien per sobre del nivell conservat en l'actualitat degut, segons creiem, a les grans obres d'acondicionament realitzades al segle XVIII per construir la volta que encara avui aguanta els pisos superiors i que va comportar el rebaix del terreny de forma considerable.

Es configura, però, les traces d'un habitatge o part d'un habitatge que ocupa , a grans trets, tot l'espai de l'àmbit 2:

A ponent, té el seu límit a la muralla; al nord amb el bastió carolingi, havent desaparegut els murs de la fase anterior; al sud amb un mur Est-Oest que passa per sota el brancal de l'actual porta d'accés de l'àmbit 3 al 2 i que és trencat per alguns forats; i a l'est per un llarg mur que recolza just a l'angle sudest del baluard i s'allarga cap al sud fins que és tallat per la gran rasa de fonamentació de la nau romànica. Aquest últim mur està recolzant directament sobre el paviment de la fase anterior i serveix de fonament per la paret oest de l'àmbit que aguanta la volta del segle XVIII. A diferència d'aquest,el mur sud i els altres envans interiors són elevats amb un farciment. Aquests murs de menor entitat són desfets per múltiples forats circulars de diferents èpoques posteriors, però és difícil precissar de quin moment són degut a que ha desaparegut tota l'estratigrafia posterior a aquesta fase i el material recuperat no inclou materials fiables a l'hora de datar-los.

També a l'àmbit 3 es produeixen modificacions en les construccions o vivendes. L'antic edifici es completament obliterat i substituit per noves edificacions que solament parcialment ocupen

el mateix espai. Al damunt del mur UE 10533 s'en construeix un de nou (UE 10507) bastit amb pedra lligada amb una argila molt rogenca. A la banda de migdia de l'àmbit es construeix un nou àmbit delimitat per un mur est oest (UE 10522) i un de nord sud (UE 10534) Curiosament a la banda de ponent de l'estança no es construeixen nous murs ja que s'aprofita com a límit del nou edifici la pròpia muralla, menys precisament en l'espai que ens ocupa. A l'existir en aquest indret l'antiga escala d'accés al camí de ronda, al bastir-hi una vivenda es trobaren que el mur feia baixada i requeria construir-hi un nou mur paral.lel que delimités la vivenda i no obliterés l'accés a l'escala, que es seguiria realitzant per la banda sud del mur UE 10522.

A l'àmbit 5, per damunt del paviment superior de la palestrina es localitzaren dos murs orientats de nord a sud. Un d´ells amb un metre d´amplada era de rierencs lligats amb fang, mentre que l´altre, situat immediatament a ponent del primer és de pedra lligada amb morter. La funcionalitat d´ambdós no resta clara ja que no s´han pogut excavar en la seva totalitat i ni tant sols la seva cronologia resulta clara. Per aquesta raó el que es planteja aquí no és més que una hipòtesi de treball fins el moment en que es pugui finalitzart l´excavació d´aquestes estructures. És probable que el mur de pedres i fang actués com a mur de delimitació del carrer que conduiria cap a la poterna. La seva funció seria conduir als possibles atacants per un espai determinat situat aprop del baluard defensiu, facilitant l´eliminació dels atacants. El segon mur seria la conseqüència del ràpit creixement urbanístic de la ciutat, que provoca que ràpidament s´ocupin els espais públics, i com es pot apreciar a l´àmbit 1 les cases envaeixin fins i tot la zona de les muralles.

En un moment indeterminat, però que la documentació situa almenys unes dècades abans que la construcció de les estructures del claustre de la seu romànica, es basteix a l'extrem nord oriental del sector excavat, a un espai situat a una cota més elevada que l'antiga esplanada de la Palestrina una petita nau (àmbit 6) coberta amb volta. Aquest nou àmbit es basteix recolzat contra el tram nord de la muralla carolingia. El mur de ponent presenta una peculiaritat determinada per l'existència del desnivell del terreny. Així en lloc de construir-se una fonamentació clássica es va construir un parament amb un arc de descàrrega cec ala part inferior A la part alta es conserva encara una una finestra, únic punt d'iluminació de l'espai, si exceptuem la porta d'accés al mateix. Aquest fet ve marcat com hem dit pel desnivell, ja que el que per la banda de llevant era un fonament, pel costat occidental era un mur vist. El mur de llevant és actualment un mur cec construit segurament -l'excavació no ha permès verificar-ho – contra el desnivell del terreny, que per aquesta banda seguia elevant-se. El límit de migdia original és desconegut. Actualment la volta apareix tapiada per un mur de pedra i morter, però el límit original es situava més al sud de l'actual i en aquella zona s'havia de trobar la porta d'accés. Donat que aquesta nau es situa a una cota més elevada que les estructures situades a ponent l'accés es devia realitzar a través d'una curta escala.

FASE VI

La següent fase constructiva ve determinada per la construcció de la gran nau que actua com a substrucció del claustre romànic. Aquest fet, la construcció de la seu, el claustre i les dependències annexes, va condicionar totalment l'urbanisme del sector.

La construció de la gran nau románica va suposar tot un treball de regularització del terreny, especialment a l'extrem de migdia, on es va rebaixar el terreny natural i, fins i tot, va ser necessari afaitar alguns afloraments de la roca del subsòl. Aquest nou element constructiu es convertirà en l'eix que determinarà i organitzarà tota la topografia i urbanisme del sector a partir d'ara i fins l'actualitat. El límit de migdia, que en l'actualitat ve marcat pel massís de sustentació de la catedral gótica segurament originalment venia determinat per la muralla de la ciutat. Per l'extrem de tramuntana la nau acabava en una gran arcada. Actualment s'aprecien en aquesta zona dos arrencaments d'arcada diferents demostratius de les reformes puntuals que l'edifici ha anat patint amb el temps. De fet en aquesta zona i des de l'interior de la nova nau havia d'existir l'escala d'accés a l'àmbit 6, que probablement constituia la denominada capella de sant Miquel. De les dues traces d'arcada es pot apreciar com una d'elles no presenta el radi suficient com per cobrir la totalitat de l'amplada de la nau. Probablement aquesta reposaria contra el lateral de l'escalinata d'accés a l'àmbit 6 que seria un element semi independent.

Per la banda oriental la nau es recolzava contra

el talús de terra de la zona que es va farcir i regularitzar per bastir-hi al damunt el nou claustre. A la banda de ponent el mur presentava diverses obertures. Al llarg del seu recorregut es varen obrir tres finestres estretes cobertes amb arc i dues portes. Una d'elles es situa aproximadament a la meitat de la part conservada de la nau, mentre que la segona es trobava a l'extrem de migdia. Ambdues eren originàriament cobertes amb arcada (actualment la porta de la banda sud ha estat molt remodelada, modificant-se tant els brancals com la llinda). La porta de migdia i la totalitat de les finestres s'obririen sobre el carrer que de nord a sud vorejaria la nau per l'exterior. En canvi la porta de migdia s'obriria cap a l'interior de l'antiga torre defensiva que protegia tant l'accés cap a Sobreportes com l'escala que conduia a la terrassa superior. Això determina que la torre que en època baix imperial defensava les dues portelles es devia mantenir tant en època carolingia com medieval, no ja amb un caire defensiu, sinó com element distribuidor, i, probablement havent-se privatitzat la part de l'edifici no corresponent a la volta inferior, convertida en part d'un carrer, ni l'escala d'accés a la terrassa, que es mantindrà com a carrer públic.

Una de les qüestions que varen canviar amb la construcció d'aquesta nova nau va ser el traçat del carrer que venint del nord portava cap a l'antiga torre i l'accés cap al centre de la ciutat. Donat que la nau era un espai privatitzat, el carrer, a l'arribar a l'inici pel nord de la mateixa es desviava cap a ponent i seguia en direcció sud tot resseguint la façana de la nova nau. Això havia d'afectar a les vivendes d'aquella banda. Per una banda la façana de la nova nau probablement va obliterar i escapçar les façanes orientals de les diverses vivendes. Per altra el desplaçament del carrer cap a ponent va obligar a desplaçar les façanes de les vivendes. El problema era que l'espai existent entre el carrer i la muralla era molt secas. La sol.lució va consistir en enderrocar el pany interior dela muralla carolingia (i de retruc l'escala d'accés al camí de ronda) guanyant aproximadament uns dos metres de profunditat a les noves vivendes. Les estructures d'aquesta fase i de moments posteriors tenien la cota de circulació a una cota més elevada que l'existent en el moment d'inici de les excavacions i per tant han desaparegut totes les pavimentacions i de fet inclús els paraments, de tal manera que curiosament és de les fases més modernes i documentades clarament a la documentació de les que tenim menys restes arqueològiques.

De fet d'aquesta fase, si exceptuem els grans edificis que conformen el conjunt catedralici només es conserva part d'un edifici a l'àmbit 4. Els murs perimetrals són bastits amb murs de pedra lligada amb morter. Per la banda nord el mur cobreix i oblitera el parament interior de la muralla carolingia, que, com hem dit ja havia estat parcialment desmontada. Per la banda de migdia el mur no és perpendicular a la muralla sinó que segueix l'orientació de la seu, i de la torre que existia en aquest sector. El fet que aquesta nova construcció mantingui aquesta orientació i respecti els límits de l'antiga torre no fa més que refermar que aquella seguia en funcionament tot i que segurament molt retocada i reformada.

A l'àmbit 3 hi ha un altra element que creiem que va tenir un ús més puntual i que probablement va ser construit i emprat durant les obres d'edificació de la nau. Es tracta d'un forat circular (UE 10509) excavat al subsòl, amb les parets de pedra. Aquesta estructura oblitera i destrueix part de la vivenda existent amb anterioritat en aquest indret (UE 10507) i que no era un pou, sinó que va ser emprat com abocador com ho demostren l'abundància de cendres i ossos recuperats al seu interior. segurament va ser emprat pels obrers que construien la nau i cegat posteriormentg. no sembla que fos usat amb posterioritat ja que es situa en una zona opcupada en època medieval pel carrer que de nord a sud vorejava per l'exterior la nau annexa a la catedral.

REFORMES POSTERIORS

A partir d'aquest moment les restes més modernes recuperades són escadusseres i parcials ja que com hem comentat suara es situaven a una cota superior a la conservada en el moment de les excavacions arqueològiques.

Entre aquests indicis, només trobem una petita reforma consistent en el rebliment de part de la muralla a l'interior amb un parament de cronologia incerta al sudoest de l'àmbit 1.

De les obres realitzades al segle XIV poca cosa ens queda a banda d'allò que ja hem esmentat abans relacionat amb el rebaix del baluard i

l'edificació de la torre circular. Podriem situar en aquest moment la construcció d'un edifici al voltant de l'antiga torre de la banda nord de la que es conservarà la façana oriental, integrada dins les voltes construides al s.XVII.

La seqüència estratigràfica acaba amb la pavimentació dels diversos àmbits de la banda occidental amb un enrajolat un cop ja l'espai tenia la compartimentació actual, és a dir, un cop ja s'haqvia edificat l'edifici de les dependències adnministratives de la Catedral i l'antic carrer i conjunt de vivendes havien estat substituits per unes substruccions cobertes amb volta, passant a formar part tot el sector de la propietat de la seu.

A tots aquests elements caldria afegir-ne d'altres que ja sigui per la seva ubicació o estat de conservació no resulta possible ubicar cronològicament. aquests es situen sobretot a l'extrem nord de l'àmbit 5, on encara existeix el massís de l'escala moderna i tot un seguit de canalitzacions que feren impossible la seva excavació. En aquesta zona es va poder pareciar l'existència d'un mur, just sota el massís de l'escala que no va ser possible ni excavar ni datar. Així mateix tampoc es va poder estudiar la zona més propera a la muralla en tot aquest àmbit.

REFLEXIONS FINALS

L'excavació ha servit per aclarir o ampliar els coneixements sobre la topografia del sector situat immediatament al nord de la ciutat romana i la seva urbanització a partir d'època carolíngia.

Pel que fa a la poliorcètica, el més destacable ha estat la descoberta i excavació de part de les muralles de l'eixample carolingi. Si bé la seva existència resultava evident des de feia anys els murs que es podien apreciar corresponents a aquest eixample es trobaven molt modificats i emmascarats per reformes posteriors. L'excavació va permetre apreciar el seu aspecte original, conservat per sota del nivell actual de circulació a la zona dels soterranis de la Catedral. a més es va ppoder comprovar la seva tècnica constructiva. Així s'ha pogut comprovar com la muralla carolíngia presentava un doble parament i s'havia construit en dues fases, si bé ambdues formaven part d'un únic projecte donstructiu i es devien acometre de forma continuada.

Els murs són potents paraments de gairebé dos metres d'amplada construits amb pedra lligada amb abundant morter de gran solidesa i alçats amb la tècnica de l'encofrat. En el procés constructiu primer es va bastir el parament exterior tot delimitant i protegint el perimetre de la nova muralla. Al seu interior, a la zona on hem excavat es va construir un paviment de morter de gran solidesa, creant un gran espai obert que seria conegut a la documentació de l'època i posterior com la Palestrina. un cop el perimetre ja estava toatlment encerclat es va procedir a construir un segon parament interior. de característiques idèntiques a l'exterior aquest es va bastir lleugerament separat d'aquell i sense aprofundir fins a la roca del subsòl com aquell, sinó assentgat directament sobre el sòlid paviment de morter. A la zona central del parament occidental (espai ocupat actualment per l'àmbit 3) es va construir una escala de pedra i morter que permetia l'accés al camí de ronda superior. Un element de gran rellevància va ser la localització d'un bastió intramurs que defensa l'angle Nord-Oest de l'eixample, la qual cosa ens permet entendre el funcionament del conjunt d'aquesta ampliació de les muralles en un espai clau pel plantejament defensiu d'aquest sector de la ciutat:

La finalitat d'aquest bastió havia de ser, per lògica, la protecció d'una portella que hauríem de situar sota les escales de la porta que accedeix a l'exterior desde l'àmbit 5 i que tenim esmentada en la documentació d'arxiu a èpoques posteriors.

Com podem veure, es va posar un èmfasi especial en la defensa de l'angle del nou eixample carolingi : una portella des d'on fer sortides contra l'enemic, protegida pel camí de ronda de la muralla, per una torre exterior de la qual no tenim dades però que s'hauria de situar sota la Cornèlia, i per un bastió a l'interior, que evitaria qualsevol accés indesitjat a la ciutat per aquest sector. Mentre que la torre exterior i la muralla permetrien la defensa passiva de l'angle, la poterna s'utilitzava com a defensa activa pensant segurament en la protecció d'alguna porta principal (segurament Sobreportes, ja que els combatents de la ciutat tindrien el benefici de la pendent descendent contra els assetjants).

Alhora, aquesta portella quedava blindada contra qualsevol accés degut al gran baluard interior que el flanquejava, molt sòlid gràcies a la seva gran fonamentació i la separació que té respecte la

muralla.

Tots aquests elements, units al desnivell natural del terreny en aquest sector, que va quedar clarament de manifest en l'excavació del pati de l'obra, on el pendent natural era molt acusat, havien de dissuadir l'enemic d'intentar qualsevol assalt a la ciutat per aquella zona.

Hem de dir, referint a la muralla, que el seu aspecte exterior va ser condicionat no només per la reforma d'època baixmedieval (tot i que seguia el mateix traçat que la muralla carolíngia) sinó també per les obres realitzades a la Catedral al segle XVIII, en què es van cobrir amb voltes les dues naus d'aquest sector Nord-Oest de l'eixample.

Però encara es poden aportar més dades referents a les estructures defensives del sector. A l'àmbit 4 es varen localitzar diverses restes que pertanyien a les defenses romanes baix imperials i que un cop es va ampliar el perímetre emmurallat quedaren integrades dins el teixit urbà de la ciutat. Es tracta d'un tram de la muralla, després de que el tram provinent de Sobreportes giri cap a migdia tot cercant l'esperó naatural de la roca abans de recuperar la seva orientació est oest, i una estructura exempta situada immediatament a l'e't d'a'uesta i que originalment, doncs, es situaria extramurs. Els dos paraments exteriors d'aquests murs són idèntics, construits amb blocs petits i allargassats de pedra carejats, ben tallats i formant filades. Aquests dos elements creiem que formaven part del sistema defensiu que protegia tant una portella que conduiria cap a ponent en direcció a la part baixa del forum, com a una altra, elevada, situada a l'alçada de la terrassa superior de la plaça foral. La protecció d'aquests dos elements seria encomenada a l'estructura exempta, una torre que englobaria al seu interior l'origen de la portella inferior i una escala per accedir a l'obertura superior. Aquests elements perdrien la seva funció defensiva amb la construcció de la muralla carolíngia, l'extrem de migdia de la qual es recolza contra l'angle del mur baix imperial, però mantindrien el seu paper com elements distribuidors, ja dins de la ciutat, quedant fossilitzats en l'estructura urbana, que en època medieval els integraraà, especialment a la torre, com un element més a l'entorn de les dependències de la seu.

Com a darrer apunt respecte a la defensa del sector i tot i que es tracta d'un espai no excavat, diferents indicis (la planimetria dels edificis i alguns forats practicats a l'antiga muralla) permeten intuir que el doblament de la muralla realitzat a l'eixample carolingi també va afectar, almenys parcialment a la muralla romana que comunicava aquest tram amb Sobreportes, doblant-se aquesta, segurament per l'extereior si atenem a la relació que el mur carolingi estableix amb l'angle de la muralla baix imperial.

En la vessant de l'hàbitat, un dels aspectes més rellevants ha estat el fet de constatar que aquesta gran obra del segle XVIII va comportar l'obliteració de tots els nivells a partir d'almenys el segle XI; i allà on esperàvem trobar un barri relacionat amb la construcció dels espais annexes a la catedral romànica, ens hem hagut de conformar provant que els nivells de circulació d'aquesta època es trobaven per sobre del nivell actual en el moment d'iniciar l'excavació, de forma que s'havia perdut gairebé tota aquesta informació.

Aquest fet ha provocat una curiosa dicotomia ja que la majoria d'informació arxivística de que disposem, molt precisa en alguns casos, i de les estructures visibles, pertanyen al període coetani i posterior a la construcció de la seu romànica (s.XI), mentre que les restes recuperades en els sondejos corresponen clarament al barri existent al sector entre els s.IX i X. Per sota del darrer dels paviments trobats en els diversos àmbits es trobava ja un potent farcit corresponent al terraplenament realitzat al sector en el moment de construir-se les muralles *carolíngies*. Les úniques excepcions serien l'àmbit 4 on es conservaven diverses estructures d'època romana relacionades amb la proximitat d'una de les portelles d'accés a la ciutat, i l'àmbit 6, que de fet per la seva situació a una cota més elevada presenta una problemàtica completament diferent a la de l'espai que serà ocupat per l'esplanada de la Palestrina.

Aquest fet és especialment remarcable ja que l'estudi combinat dels diversos elements (excavació, estructures visibles i documentació) ens permetrà reconstruir amb certa fiabilitat l'evolució històrica de tot aquest sector des de la seva integració a la ciutat fins avui dia.

Les estructures més antigues petanyen a l'època romana, un moment en que tot aquest espai és un sector extramurs de la ciuta, abrupte i amb importants desnivells. La zona devia ser ocupada solament per un caminet que conduiria cap a la portella, flanquejat en alguns punts per diversos mausoleus i tombes (fet molt habitual en aquella

època). Aquests mausoleus, a més, per la seva col.locació en el límit d'una de les terrasses del terreny, amb un abrupte desnivell cap a ponent eren molt visibles des de Sobreportes obtenint un efecte escenofgràfic molt buscat pels personatges importants de la societat romana sempre preocupats de ser recordats després de la seva mort.

La construcció de l'eixample carolingi va suposar la creació d'un aterrassament a l'interior del nou perímetre urbà, que originalment, almenys a la banda occidental del nou barri, era buit, ocupat per una gran esplanada destinada a l'emmagatzematge de reserves i queviures com ho demostren la munió de sitges localitzades en aquest espai.L´excavació ha permès constatar un fet que ja teniem documentat a d´altres sectors de les muralles i a través dels documents. Això és, com ràpidament el creixement urbanístic intramurs es va apoderant de sectors adjacents a les muralles i els va urbanitzant. Així, ràpidament l'esplanada de la Palestrina s'urbanitzarà i l'antic camí d'accés a la ciutat des del nord est esdevindrà un carreró. Les cases que es basteixen a recès de la muralla i el bastió empren com a límts perimetrals aquests dos elements, la muralla i el carrer. A més en el cas de la muralla aquesta és utilitzada directament com a mur per l'habitatge.

La construcció de la catedral romànica i el seu claustre modificaren l'urbanisme de la zona. Ocupant gran part de l'antic nou barri, obliteraren completament totes les estructures i dedificis que es situaven a la banda de llevant del barri (i de les quals no en sabem res, esnterrades sota el claustre) i modificaren substàncialment l'extrem occidental. La construcció d'una gran nau nord sud que actuava com a substrucció de les noves estances annexes a la seu va obligar a modificar el traçat del carrer, que es va desplaçar cap a l'oest i a refer completament les cases existents, enderrocades al fer la nau, que veien com perdien gran part de la seva superfície. La sol.lució aplicada va ser doble. Per una banda fer creixer les noves cases per damunt del carrer a l'alçada del primer pis, cobrint total o parcialment al mateix. Per l'altra es va enderrocar el parament interior de la muralla carolíngia i les noves vivendes es bastiren emprant com a façana occidental el parament exterior de l'esmentada muralla.

L'aspecte defiinitiu la zona el va adquirir al s.XVIII, quan la construcció de nous edificis annexes a la catedral va omportar el cobriment amb diferents diferents naus de volta de tot el sector, l'eliminació dels habitatges i la conversió de tot l'espai en un sol edifici unitari. aquest és l'aspecte que encara conserva en l'actualitat.

A l´extrem nord est del conjunt es conserva una petita i enigmàtica nau de funcionalitat gens clara (àmbit 6). Situada sota un dels passadissos del claustre no acompleix cap funció estructural ja que no s´esten al llarg de tot el braç. El més curiós és que originalment el seu accés es situava a migdia, en un sector actualment tapiat i sense connexió aparent amb les altres estructures del sector. La nostra conclusió és que es tracta d´una de les capelles relacionades amb la catedral romànica (cal tenir present que aquella seu era relativament estreta i per la seva peculiar ubicació no podia disposar de capelles laterals i aquestes es distribueixen per dins de tot el complex canonical, tant al claustre com al damunt de la galilea, entre d´altres indrets). Com a hipòtesi de treball nosaltres creiem que es tracta de la capella de Sant Miquel, capella que dona nom a la porta nord de la seu i que fins avui no ha estat localitzada amb precisió. No és descartable que originalment aquesta estructura fos un element exent, anterior a la construcció del claustre i que aquest l´integrés com a substrucció. Aquest fet vindria avalat per la diferència entre el mur occidental de la cambra (amb una fonamentació en arc) i la resta de la fonamentació del mur oriental de la nau romànica. Malauradament el punt de connexió entre ambdós paraments es troba actualment emmascarat per una estructura moderna[1].

1 Actualment això és solament una hipòtesi de treball ja que el parament amb l´arcada podria pertanyer a una construcció anterior sense cap relació amb la capella i que fos reaprofitada com a part de la mateixa.

BIBLIOGRAFIA

CANAL, J., CANAL, E., NOLLA, J.M. i SAGRERA, J. 1998, *La ciutat de Girona l'any 1360*, Quaderns d'Història Urbana, Girona.

DD.AA. 1991, *Catalunya Romànica, vol. V*, Barcelona.

FREIXAS, P., NOLLA, J.M., PALAHÍ, L., SAGRERA, J. i SUREDA, M. 2000, *Redescobrir la seu romànica. Les dades del projecte Progress*, Girona.

MARQUÈS i CASANOVAS, J. 1963, El paseo arqueológico de Gerona, *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses vol. X*, Girona.

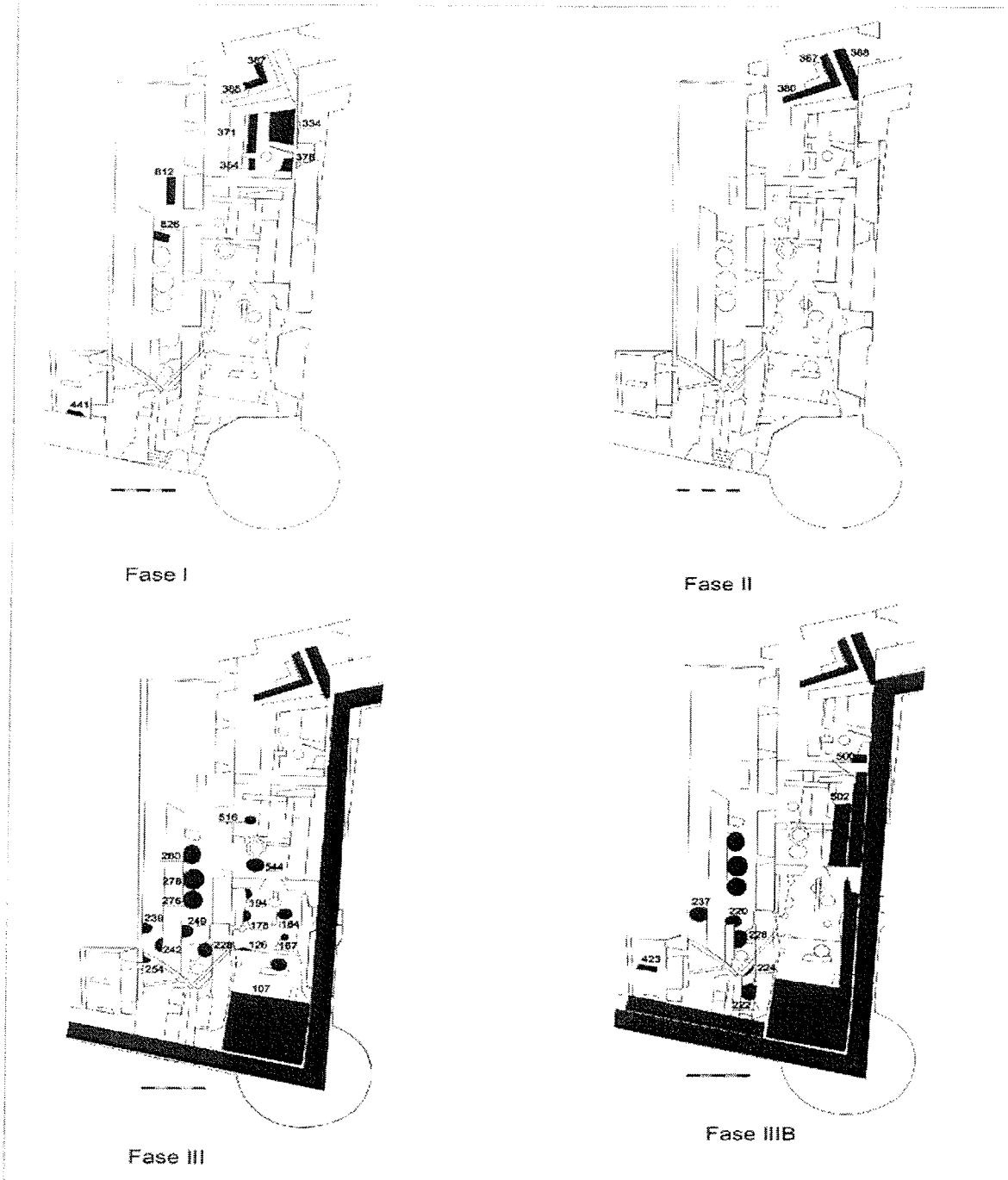

Fig. 1. Planimetria Fases I-IIIB

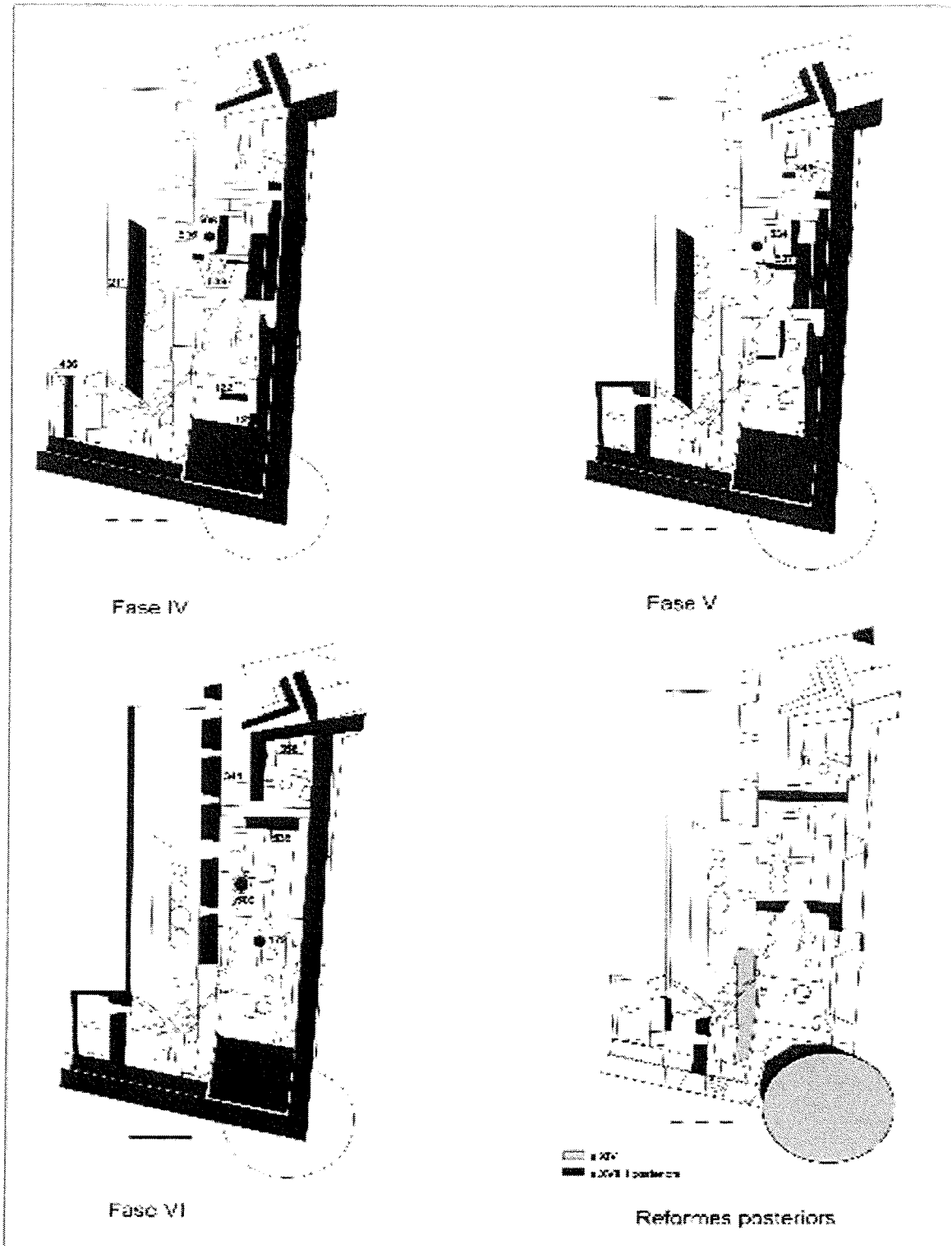

Fig. 2. Planimetria Fases IV-VI

L'ÈPOCA CAROLÍNGIA A L'ALBERA: EL CAS DE L'ESGLÉSIA DE SANT QUIRZE DE COLERA (RABÓS, ALT EMPORDÀ)

Dolors Codina **Carme Montalbán***

Els resultats de les darreres excavacions dutes a terme al monestir de Sant Quirze de Colera, sobretot les intervencions que han incidit en l'interior de l'església i en l'espai del refectori, han permès evidenciar unes fases constructives diferents a les que es coneixien. Si fins aquest moment es pensava que hi havia dos edificis de culte, un de petites dimensions corresponent al segle X i la gran església romànica del XII, ara es pot afirmar que en realitat apareixen tres construccions.

Tres etapes ben diferenciades que ens mostren la importància d'aquest lloc des d'antic i l'evolució d'un conjunt monacal que fins fa poc resultava pràcticament desconegut.

El monestir, situat en el terme municipal de Rabós (Alt Empordà), dins el paratge del parc natural de les Alberes, ocupa un lloc estratègic molt proper a la frontera.

La seva ubicació geogràfica, al sud del Coll de Banyuls, i en el traçat d'una via d'accés fronterera, és la clau per comprendre la importància de Sant Quirze al llarg de tota la seva història.

LA PRIMERA ESGLÉSIA

D'aquesta primera construcció només es pot observar el semicercle de l'absis, que sobresurt a l'est de l'actual absidiola sud, i part del mur meridional de la nau. Les dimensions totals de l'edifici ens són desconegudes. Morfològicament els murs estan formats per grans blocs d'esquistos, disposats en espina de peix i lligats amb morter, dels que només se'n conserva una filada.

Es tracta d'una estructura de petites dimensions, que aglutinaria la població dispersa de la zona, tot i que, fonts orals parlen de l'existència d'un nucli de població proper, que a hores d'ara no s'ha pogut localitzar i del qual desconeixem la cronologia.

Aquest primer temple estaria envoltat d'un espai destinat al món funerari. Una necròpolis de grans dimensions, de la que encara no s'han trobat els límits, i que es localitza a tot voltant de l'antic edifici de culte. Les estructures funeràries, excavades al subsòl, s'orienten bàsicament seguint els cànons de la tradició cristiana, amb alguna excepció deguda a l'aprofitament de l'espai. Malgrat que no s'ha conservat cap estructura exempta que marqués l'emplaçament de les tombes, cal suposar que algun tipus de senyalització indicava la seva ubicació. Tampoc s'han pogut observar espais destinats a la circulació dins del cementiri.

Les tombes que formen aquesta extensa necròpolis són antropomorfes, amb la capçalera i les espatlles molt ben diferenciades; i amb una coberta de lloses ben col·locades en un encaix retallat en el subsòl.

Antropològicament els individus d'aquestes tombes estaven dipositats en decúbit dorsal i inhumats en l'espai buit que formava la tomba amb la coberta. Responent a una població real formada per adults femenins i masculins i per infants, i, per tant, no només es correspondria amb una població de tipus monacal.

* Janus, S.L.

Cronològicament podem adscriure aquesta primera església a cavall entre els segles VIII i IX, anterior a la construcció del cenobi del segle X. A hores d'ara queda pendent la confirmació definitiva d'aquestes dates, atès que falten els resultats de les anàlisis de carboni efectuades en dos d'aquests individus.

Documentalment aquesta fase arqueològica la trobem reflectida en el text de l'any 844, a on els monjos de Sant Quirze busquen el recolzament de l'emperador Carles arran d'uns conflictes de propietat amb el comte Alaric d'Empúries. Tot i que el document patí alguna modificació al segle XIII per afegir-hi territoris i esglésies, per la necessitat de la comunitat monàstica de legitimar les seves propietats, determinats detalls i explicacions fan pensar que, malgrat la manipulació posterior el text conserva encara determinats aspectes del document del segle IX.

EL MONESTIR DEL SEGLE X

Després del probable conflicte entre Alaric i els monjos del monestir, es produeix un lapsus de temps del que no es té cap referència documental. Això podria ser degut als efectes produits pels conflictes provocats per Guillem de Septimània a la zona, que devasten tot el territori.

No és fins a principis del segle X (927) quan l'abat Manuel comença la reconstrucció de l'església *...Tregué de socarrel les coses inútils de les esglésies i les reparà amb gran nombre d'ornamentacions, en restaurà l'ús amb carreus i pedres...* (Acta de consagració del 935, Monsalvatje, 1896).

Els treballs realitzats per l'abat Manuel ens introdueixen directament al primer període d'engrandiment, monumentalització i esplendor del monestir. L'església edificada en aquell moment, que s'ha pogut estudiar i documentar a partir de les excavacions arqueològiques del 2002 i 2004, és un edifici de grans dimensions (més gran encara que el que s'observa actualment), del que han quedat vestigis molt petits però suficients per fer-nos una idea de com era aquesta primera església.

Però caldrà conèixer com funcionava l'urbanisme carolingi i les característiques dels seus edificis de culte, aspectes que ens ajudaran a ubicar l'església de Sant Quirze dins d'aquest període.

L'urbanisme desenvolupat a partir de Carlemany responia a un projecte ambiciós, que preveia l'engrandiment i monumentalització de les ciutats, i la construcció de grans esglésies i recintes monacals que fossin alhora centres d'oració, d'acollida i empreses agrícoles.

En arquitectura el secret per la seva grandesa estava en la combinació dels grans espais amb les formes més senzilles. I aquests nous programes constructius en els seus estadis inicials, molt sovint, es desenvoluparen gràcies al culte a les relíquies i a la reforma litúrgica de Benet d'Anià.

Les esglésies d'aquesta època varen abarcar extensions molt importants. La seva grandària, monumentalitat i diversitat d'estances, dependències i construccions en molts casos no serà superada pels temples que posteriorment aniran substituint aquests edificis.

El que plantegem tot seguit és la hipòtesi sobre la que es treballa per explicar el funcionament d'aquest temple.

Respondria a un edifici orientat est-oest, de creu llatina, amb una nau central i dues de laterals de dimensions més reduïdes, amb una capçalera d'un sol absis i una estructura semisoterrada per sota de l'espai del creuer i de l'absis.

Per accedir a aquesta estructura, que a partir d'ara anomenarem *cripta*, trobem dues entrades laterals, a les que s'accedeix a partir del transsepte; l'entrada de la banda nord s'ha conservat mantinguent el nivell de circulació original, pel que fa a l'entrada sud, aquesta ha estat parcialment destruïda per l'excavació de diferents tombes modernes (família Mallol) i per l'acció dels furtius.

Aquesta cripta sembla ser la successora de les *confessio* romanes. A partir de la fi del segle VI, amb els constants atacs dels bàrbars a Roma, les restes dels màrtirs que es trobaven en esglésies extramurs es traslladen dins de la pròpia ciutat. Aleshores s'excavaven unes estances de petites dimensions per col.locar el sarcòfag i permetre als fidels resar al peu de la sepultura, que estava coronada per l'altar a la part superior.

Quan les relíquies comencen a sortir de Roma i circular per Europa, la *confessio* també es propaga cap el nord (segles VIII-IX). Però mentre a Roma era soterrània, en època carolíngia s'hi

accedeix gairebé a peu pla des de la nau, recordant les basíliques merovíngies que acollien les tombes dels sants al mateix paviment del temple, entre l'altar i el mur de la capçalera.

La cripta carolíngia es concebé per sobre de la tomba, com un monument triomfal. Serà com una segona església afegida a la primera, i s'hi accedirà a peu pla des de la nau per unes estretes entrades. En aquest indret és on es veneraran les relíquies del sant o màrtir que l'església posseïa.

Tot i que pugui semblar desmesurat, creiem que pel cas de Sant Quirze ens trobem davant d'una d'aquestes criptes, i es conserven tota una sèrie d'elements que no fan més que indicar cap aquesta direcció.

Malgrat això, i que tots els indicis apunten a un possible culte a les relíquies del sant dins del temple, no sabrem mai del cert si aquestes varen ocupar l'espai que descriuren tot seguit o no.

La cripta està excavada directament en el subsòl, tal com passava amb les *confessio* romanes, i presenta una estructura rectangular, més ampla a ponent i capçada per un absis semicircular.

Les dues entrades laterals de petites dimensions al nord i el sud del transsepte concordarien amb aquest tipus de construcció, així com els graons (conservats sols al nord) que salven un petit desnivell d'uns 40 cm. i que ens posarien sobre la pista d'una estructura a la que s'accediria no a peu pla des de la nau, però si a molt poca distància.

A l'interior trobem un banc corregut que ocupa l'espai de l'absis, potser per poder dur a terme l'oració i acomodar els fidels que volguessin entrar al seu interior.

També es localitza una base o suport central a la paret oest de la cripta. Aquesta es relacionaria amb la presència d'un possible sarcòfag que pogués contenir relíquies del sant, i situat a la banda contrària el lloc d'oració (amb el banc descrit anteriorment).

Flanquejant aquesta base central es situen dos obertures simètriques, potser dos nínxols. Aquests estarien relacionats amb el culte que es duia a terme en aquest espai sagrat: les relíquies de vegades anaven acompanyades d'imatges del sant en qüestió, potser un bust o una representació de cos sencer recolzant l'advocació al màrtir o sant.

Però per dur a terme aquesta segona església i aconseguir, alhora, mantenir un altar principal en la part superior de l'espai de l'absis calien solucions. Aleshores es feia necessari alçar l'altar. Això es duia a terme amb una solució senzilla i també monumental: la construcció d'un sistema d'esgraonat que permetés salvar el desnivell que comportava la cripta.

En el cas que ens ocupa s'han localitzat diferents indicis de que això era possible. Al costat nord i marcant l'entrada cap a la cripta s'ha pogut veure la fonamentació del que semblava un mur de dimensions considerables, i també a ponent, per la banda externa de la cripta es veien les traces d'una estructura constructiva que no podíem entendre. Ara per ara, ens inclinem a pensar que formen part de la caixa de l'escala per la que s'accediria a l'altar.

No sabem, ni tampoc podrem esbrinar-ho mai (degut a la precarietat de les troballes i a la posterior construcció del segle XII), si l'esglaonat era sols a l'oest o si ocupava els tres costats de la cripta, però creiem que aquest era el seu lloc.

Sembla ser que aquesta era una solució que l'arquitectura carolíngia emprava de forma natural, sense que suposés un esforç més enllà dels seus interessos.

També els resultats de la campanya del 2004 han permès confirmar l'existència d'un transsepte ja en el segle IX-X. Seria un espai de les mateixes dimensions que l'actual o fins i tot una mica més llarg, atès que la rasa de fonamentació de l'actual mur el talla. A més, podem afirmar que la capçalera inicial d'aquesta església tenia un sol absis central, ja que a la banda est del transsepte nord hi ha un mur que tanca en línia recta, que posteriorment és amortitzat per la construcció de l'absidiola lateral nord. A la banda sud del transsepte no veiem cap indici d'això perquè és la zona que ha estat més afectada, tant per la utilització de l'espai com a zona funerària moderna com per l'acció dels furtius.

Podem relacionar amb aquesta fase dos nivells de circulació, un que trobem a l'interior de la cripta i al transsepte fet de morter de calç, de molt bona factura i que alhora que serveix com a paviment també enllueix els murs. I l'altre localitzat en el transsepte, en la part central de la nau i a

la zona de l'accés a l'església per l'oest. Aquest paviment és un nivell de terra batuda, molt compacte i amb pendent cap a l'oest.

A l'accés oest aquest nivell es troba a una cota molt més baixa (arribant a 1'80m. de desnivell). La presència d'aquest desnivell ha comportat certs problemes alhora de trobar una explicació lògica, tot i que la consulta de la bibliografia i els autors especialitzats d'aquesta època, han permès veure que les solucions arquitectòniques pels espais de ponent de les esglésies carolíngies són múltiples i variades.

Sembla que en contraposició a la construcció de criptes i la monumentalització de les capçaleres de les esglésies, a la banda oest dels temples (a l'altre extrem de la nau), es creaven solucions molt diverses que arribaven en alguns casos a acollir l'altar major. Una d'aquestes solucions és la de crear un vestíbul o avantsala d'accés a la zona més sagrada o realitzar un cor de grans dimensions.

La primera és la que creiem que es va utilitzar a l'església de Sant Quirze, plantejant aquest espai com una mena de vestíbul o avantsala anterior a l'espai de culte pròpiament dit, que sempre es plantejava amb un cert desnivell fins arribar a l'espai més sagrat i que es salvava mitjançant un esglaonat.

Aquest nivell de circulació, que amortitza la necròpolis anterior, funciona també amb els dos pilars localitzats durant l'excavació, i que formarien part d'aquesta avantsala.

D'aquesta forma podem veure com l'església de Sant Quirze encaixaria, amb més o menys peculiaritats autòctones, dins d'una arquitectura pròpiament carolíngia, sense oblidar mai les influències i tradicions constructives pròpies de la zona.

El darrer punt a comentar dins del temple del segle X és l'advocació. La principal, dedicada a Sant Quirze, també es relaciona amb el culte i la difusió-dispersió de relíquies arreu de l'imperi carolingi. Hi ha un episodi concret que relaciona directament Sant Quirze amb Carlemany.

Quirze era fill de Julita, una jove nascuda a Iconia que dedicà la seva vida a les virtuts del cristianisme, convertint-se en una dona admirada per la seva humilitat, modèstia, pietat i prudència.

Amb els edictes i persecucions que varen dictar els emperadors Dioclecià i Maximià, per exterminar els cristians d'arreu de l'imperi, es va veure obligada a fugir cap a Tars.

Allà la varen capturar i va patir martiri juntament amb el petit Quirze que només tenia tres anys.

Posteriorment, ja sota Constantí (amb la "legalització" del cristianisme), es varen començar a venerar les seves relíquies. I es va iniciar el seu culte a tot l'Orient.

Del possible culte a Hispània abans dels àrabs sols es conserva una inscripció a Medina Sidonia. Sembla que la basílica, que va ser consagrada el 630, contenia relíquies del sant, però no de la seva mare.

Aquest seria un exemple de deposició de relíquies provinents d'occident, peró no el podem relacionar directament amb la introducció del seu culte.

El fet que a França hi hagi moltes esglésies dedicades als dos màrtirs sembla explicar-se per un repartiment de les relíquies entre diversos temples, entre ells Tolosa, Clermont, Arles i Nevers.

Sembla que Sant Amatre, bisbe d'Auxerre, viatjà cap a la zona de Tars (on els màrtirs havien estat enterrats), i va prendre els cossos de Sant Quirze i Santa Julita per portant-los cap a una església que després tindria aquesta advocació. A partir d'aquí tindria lloc el seu repartiment arreu del territori francès.

Precisament a Nevers s'explica una llegenda que relacionaria l'emperador Carlemany amb el culte al nen-màrtir.

Carlemany té un somni on un nen nu li promet detenir un senglar que l'atacava si a canvi ell li dóna un vel per cobrir-se. El bisbe interpreta que el jove del somni és Sant Quirze i que el vel simbolitza la teulada de la catedral, que calia reparar. Aleshores l'emperador proporcionà els fons per dur a terme l'obra, i també ajuda a difondre el seu culte.

Aquest es va estendre en gran manera durant l'època medieval per Itàlia, Espanya i França.

El fet que al sud de França es tingui constància del culte a Sant Quirze, de la relació que es va establir amb l'imperi carolingi, la difussió de les

seves relíquies i la fundació del monestir que ens ocupa, ens pot dur a pensar que potser l'església del segle IX-X, amb la seva estructura semisoterrada, contenia alguna relíquia del sant o venerava de forma important el màrtir dins el seu espai més sagrat.

Deixant de banda l'església, també caldria esmentar altres espais que han proporcionat algunes mostres que ajuden a situar el primer conjunt monacal dins d'aquesta cronologia.

Al sud de l'església es localitzen la resta de dependències del monestir. L'excavació, l'any 1997, de l'espai del claustre va permetre posar de manifest les restes de l'estructura original. I al 2005, l'excavació del refectori va acabar de confirmar la hipòtesi que ja en els segles IX-X el conjunt monàstic de Sant Quirze era de grans dimensions.

Les tasques realitzades dins del refectori han permès diferenciar dues zones : la zona de cuina i la zona de refectori pròpiament.

Dins de la zona de la cuina han aparegut tota una sèrie de materials ceràmics que confirmen la datació del conjunt en el segle IX. S'ha documentat un conjunt residual de ceràmiques espatulades i un percentatge molt elevat de peces de cuita reductora: olles i gerres típiques de la ceràmica altmedieval, de perfil en "S" i fons pla, amb motllures poc esbossades i petits encaixos per les tapadores. Juntament amb algun fragment oxidat que podria fer pensar en les gerres de més d'un vessador localitzades en altres jaciments i que ens acosten a una cronologia dels segles IX-X (tot això, pendents encara de l'estudi definitiu dels materials).

L'EDIFICI ROMÀNIC

L'any 1123 té lloc la segona consagració de l'església, tot i que en el document no es fa cap referència a una reforma de grans dimensions de l'edifici sagrat, cal suposar que a cavall del segle XI i XII es produïren tot un seguit de reformes en tot l'àmbit monacal. Sembla que la consagració del segle XII respon més a unes necessitats polítiques i econòmiques de la comunitat monàstica que no pas a una renovació arquitectònica efectuada en aquell moment. Tant sols s'esmenta de passada el trasllat de l'altar de l'església de Santa Maria, que si sembla que va ser reformada en aquest moment, cap a l'interior de Sant Quirze.

La consagració va estar realitzada pel Bisbe Berenguer de Girona, en època de l'abat Berenguer i a petició del comte Ponç d'Empúries.

En aquest moment les cases comtals volien augmentar el seu poder i la seva àrea d'influència, és per això que afavoreixen els monestirs que tenen en àrees properes o que estan ubicats en zones estratègiques com seria el cas de Sant Quirze.

L'edifici romànic presenta una planta de creu llatina, amb la capçalera triabsidiada i 3 naus, una central i dues de laterals més petites, la volta central és de mig punt i les laterals de quart de cercle. S'ubica exactament en el mateix espai que l'edifici del segle X, tot i que sembla que té unes dimensions més reduïdes.

D'aquest edifici falta la façana, de la qual només es conserva la part baixa del mur, a una cota inferior de la del pas de la portalada d'accés a l'interior del recinte. En aquest moment el nivell de circulació dins de l'església ja ha pujat, i si bé encara hi ha un lleuger pendent, aquest podria salvar-se tranquil·lament, sense necessitat de recórrer a solucions arquitectòniques. Es produeix també, per ajudar a aquest anivellament a tota la nau central, un retall de la roca, fet que comporta l'arrasament de diverses estructures funeràries de la fase primera del conjunt.

Dins d'aquest temple trobem, a part de l'accés per ponent, dues portes d'entrada, una situada en el mur meridional i que permetia la circulació entre l'església i el claustre, i una altra situada en el mur septentrional, que conduiria, molt probablement, a unes dependències que a hores d'ara desconeixem.

A la mateixa edificació i ubicat a l'angle nord-oest, trobem un campanar o una torre de dimensions considerables, de la que actualment només en resta la part inferior i la banqueta. Aquesta torre/campanar desapareix en el moment en que cau la façana de ponent, quan es construeix la nova façana que es recula 4 metres cap a l'est i deixa inservible aquest espai.

A banda del temple, al sud de l'església es localitzen les restes del claustre del segle XII. Aquest estava format com a mínim per tres galeries (nord, ponent i llevant) i reaprofita el podi septentrional del claustre anterior. Els capitells

localitzats són esculpits per un deixeble del mestre de Cabestany amb representacions zoomorfes (Agustí et al. 1998).

A ponent s'ubicava el nou edifici del refectori, d'una factura molt acurada i de grans dimensions, que segurament mantindria encara un espai per la manipulació dels aliments. Aquesta nova construcció, de gran bellesa, respondria a les aspiracions comtals del moment, i donaria al conjunt encara més monumentalitat, si això era possible.

El mur meridional del refectori es perllonga cap a llevant, tancant molt probablement el conjunt pel sud. I presentant encara una petita sorpresa en una zona on han aparegut les restes molt malmeses d'un possible esglaonat que indicaria un accés a les dependències monàstiques des de l'exterior, sense haver de passar obligatoriament pel claustre

REFORMES POSTERIORS

Pel que fa a fases i reformes posteriors del conjunt, sabem que la caiguda de la façana de l'església podria haver estat provocada per el moviment d'una falla que passa per sota d'aquest indret, o com a conseqüència de l'acció de les bales de catapulta que afecten al monestir a finals del segle XIII. Malgrat això, es torna a reconstruir la façana, però enretirant-la 4 metres cap a llevant, deixant amortitzat l'espai que fins llavors ocupava l'últim tram de l'església inicial romànica.

No disposem de materials ceràmics que ens donin una cronologia directa sobre el moment de reconstrucció d'aquesta, però si que sabem que a l'interior del temple, la rasa de construcció d'aquest nou mur talla estrats que presenten restes ceràmiques datades del segle XIV.

Hem de destacar també el fet de les diverses reformes que pateix el mur septentrional, en el qual podem observar perfectament l'esquerda que va provocar la caiguda de la façana de l'edifici romànic, i les diferents fases constructives que trobem a la part més alta d'aquest, a on veiem almenys dos moments de coberta del temple.

Relacionat amb els atacs que patí el monestir a la fi del segle XIII també s'hauria d'esmentar la presència d'un fossat de grans dimensions que envolta el conjunt. Els conflictes dinàstics i de successió que segueixen la mort de Jaume I porten a una croada que des de França es du a terme contra els interessos de Pere II. El pas de les tropes per l'Albera comporta lluites i atacs que s'han de rebutjar, el monestir es fortifica.

Aquesta estructura es coneix de forma parcial. La banda de tramuntana es va localitzar en una intervenció del 1997, i amb les darreres excavacions ha quedat al descobert el seu recorregut al llarg de la façana oest del conjunt. Però es desconeix com i on gira cap a llevant i la seva fondària, així com el moment en què deixa de funcionar i es cobreix en la seva totalitat. Esperem que en les properes campanyes podrem aclarir aquesta incògnita.

Posteriorment, quan el conjunt ja ha perdut tot el sentit religiós, encara es manté part de l'edifici d'empeus. Tant la casa que ocupen els masovers com les zones destinades al bestiar pateixen d'altres reformes ja en època moderna (segles XVII-XVIII) que no fan més que afegir dependències i cambres a un monestir desaparegut, fent-lo arribar a nosaltres com una imatge esborrada del que havia estat.

Per concloure cal dir que les campanyes d'excavacions a l'interior de l'església i al refectori, han estat cabdals per obtenir dades suficients com per poder establir una renovada cronologia del monestir de Sant Quirze de Colera i donar-li una nova rellevància al conjunt, que cada cop es perfila més com un importantíssim monument de tradició carolíngia dins del pre-romànic català.

BIBLIOGRAFIA

AGUSTÍ, B., CODINA, D., DELHOUME, D., LORÉS, I., TEIXIDOR, M. 1998, Sant Quirze de Colera entre els segles XII i XIV. D'edifici religiós a fortificació militar, *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, Figueres, 111-131

A.A.V.V. 1999, *Catalunya a l'època carolíngia. Art i cultura abans del romànic (segles IX-X).* Catàleg de l'exposició. 16 de desembre de 1999 - 27 de febrer de 2000. MNAC. Palau Nacional-Parc de Montjuïc. Barcelona, p. 53-58, 135-138, 147-155, 197-199, 207-213.

BADIA i HOMS, J. 1981, *L 'Arquitectura medieval de l'Empordà*, vol. II-B (Alt Empordà),

Girona, Diputació de Girona.

BADIA i HOMS, I., CASES i LOSCOS, M. Ll., CAMPS i SORIA, I. 1990, Sant Quirc (o Sant Quirze de Colera), *Catalunya Romànica, IX. L'Empordà II*, Barcelona, Enciclopedia Catalana, 753-773.

BAIG ALEU, M. 1987, La fundació de la vila de Sant Miquel de Colera, *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, Figueres, 231-273.

BOTET i SISÓ, J. 1908, Les monedes catalanes. *Institut d'Estudis Catalans*, Palau de la Diputació, Barcelona, 143-225.

CALICÓ, F., CALICÓ, X., i TRIGO, X. 1978, *Monedas Españolas desde Carlos II a Isabel II. Años 1665 a1868*, Barcelona, 288-289.

CAMPS i SORIA, I., LORÉS i OTZET, I. 1992, Una línia d'influència occitana reflectida en l'escultura del claustre de la catedral de Tarragona, Lambard. *Estudis d'art medieval*, V, 53-78 i 237-238.

CODINA i REINA, D., AGUSTÍ i FARJAS, B., TEIXIDOR i MURLA., M. 1997, *Memoria de la intervenció arqueologica a Sant Quirze de Colera*, (inèdita).

CODINA i REINA, D., AGUSTÍ i FARJAS, B., TEIXIDOR i MURLA, M. 1997, Resultats de la primera intervenció arqueològica al monestir de Sant Quirze de Colera (Rabós, Alt Empordà.), *Catalunya Romànica*.

CODINA i REINA, D., AGUSTÍ i FARJAS, B., TEIXIDOR i MURLA, M. 2000, Primers resultats de l'excavació del monestir de Sant Quirze de Colera, *Tribuna d'Arqueologia*, 1997-98, Barcelona.

CODINA i REINA, D., AGUSTÍ i FARJAS, B., TEIXIDOR i MURLA, M. 1998, Sant Quirze de Colera, 1997. Primers resultats, *I Simposyum d' Arqueologia Medieval, Congrés d'homenatge al Dr. Manel Riu*, Berga, (en premsa).

COLL, J. M., ROIG, J. 2000, Consideracions entorn de la ceràmica de cuina del Vallès: de l'antiguitat tardana a la fi de l'any mil, *Actes del Congrès Internacional Gerbert d'Orlac i el seu temps. Catalunya i Europa a la fi del primer mileni*. Vic-Ripoll, 457-474.

CROISSET, P.J. 1847, *Novisimo Año Cristiano, o ejercicios devotos para todos los días del año* (trad. J.F. de Isla), Librería Católica de Pons y Cia. Barcelona, 260-265.

CRUSAFONT, M. 1990, *La moneda catalana local (s. XIII-XVIII)*. Societat Catalana d'Estudis Numismàtics, Diputació de Barcelona.

D'ABADAL, R. 1926, *Catalunya carolíngia, II: Els diplomes carolingis a Catalunya*, 2Vols, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, III-XXII, 472-473.

D'ABADAL, R. 1961, La pre-Catalunya (segles VIII - XI), *Història dels Catalans* (dir. F. Soldevila). Barcelona, 637-660.

DUCHET-SUCHAUX, G., PASTOUREAU, M. 1996, *La Biblia y los Santos*. Alianza Editorial, Madrid, 328-329.

DURLIAT, M. 1978, *Haut Languedoc roman* (La nuit des temps, 49), La Pierre-qui- vire, Zodiaque.

ESCHAPASSE, M. 1963, *L 'Architecture bénédictine en Europe*, Editions des Deux-Mondes, Paris.

FEVRIER, P. A., LE GOFF, J., PICARD, J.CH., SCHMITT, J.CL., VAUCHEZ, A. 1988, Des dieux de la Gaule à la papauté d'Avignon, des origines au XIV siècle, a, Le Goff & J.Ch., Rémond, R., (eds.) *Histoire de la France religieuse*, T.1, Éditions du Seui, Paris, 171-281.

FONTECHA, R. De 1968, *La moneda de vellón y cobre de la Monarquía Española (Años 1516 a 1931)*, Madrid, 182-190.

GARCÍA RODRÍGUEZ, C. 1966, *El culto de los santos en la España romana y visigoda*, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Monografías de Historia Eclesiástica, Vol. I. Madrid, 214.

GROS, M. 196), El ordo romano-hispánico de Narbona para la consagración de iglesias, a *Hispania Sacra*, 19, Madrid, 321-401.

HEITZ, C. 1987, *La France pré-romane. Archéologie et Architecturé religieuse du Haut Moyen Age IVsiecle-An Mile*, Editions Errance, Paris.

HUBERT, J., PORCHER, J., VOLBACH, W.F. 1968, *El Imperio Carolingio*, El Universo de las

Formas, Editorial Aguilar, Madrid, 39-68, 263-267.

IOGNA- PRAT, D., PICARD, J. C., eds. 1990, Religion et culture autour de l'an mil, Royaume capétien et Lotharingie, *Actes du Colloque Hugues Capet 987-1987, La France de l'an mil*, Auxerre, 26 et 27 de juin 1987- Metz 11 et 12 setembre 1987, Centre National de la Recherche Scientifique, Ville d'Auxerre, 13-83

KOSTOF, S. 2000, *Historia de la arquitectura* ,2. Alianza Forma. Madrid, 473-493.

LEBECQ, S. 1990, Les origines franques. V-IX siècle, *Nouvelle histoire de la France Medievale*, V.1, Éditions du Seuil, Paris, 209-273

LÓPEZ MULLOR, A. et alii 2003, Cerámica tardoromana y altomedieval en la provincia de Barcelona. Siglos VIII-X, dins Caballero, L., Mateos, P., i Retuerce, M., (eds.), *Cerámicas tardoromanas y altomedievales en la Península Ibérica. Ruptura y continuidad.* Instituto de Arqueología de Mérida, Anejos de AESPA XXVIII. II simposio de Arqueología, Mérida 2001. 41-65.

LORÉS i OTZET, I. 1988, Sant Feliu de Girona. L'escultura romànica del trifori, *D'Art*, 14, 47-60.

LORÉS i OTZET, I. 1994, El claustre romànic de Sant Pere de Rodes: de la memòria a les restes conservades. Una hipòtesi sobre la seva composició escultòrica, *Espai- Temps*, 22, Lleida, Universitat de Lleida.

LLINÀS, J., MONTALBÁN, C., PALAHÍ, LI., SAGRERA, J. 1996, Monestir de Sant Pere de Rodes. Campanyes de 1994 i 1995, *Terceres Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Santa Coloma de Farners (La Selva), 266-276

MARTÍ, R. 1995, Territoria en transició als Pirineus medievals (segles V-X). *Actes del III Curs d'Arqueologia d'Andorra.* Andorra, 37-83.

MONTSALVATGE, F. 1896, *Monasterios del antiguo condado de Besalú.* T. VIII, Olot.

PALOMO, A. et alii 2002, Can Pelet Ferrer (Llagostera, Gironès): un assentament agrícola alt-medieval, *II Congrès d'Arqueologia Medieval i Moderna de Catalunya.* Sant Cugat del Vallès, 463-467.

PASSARRIUS, O. 2001, La céramique d'époque carolingienne en Roussillon, *Archéologie du Midi Medieval*, tome 19. Centre d'Archéologie Medievale de Languedoc, 1-29.

PUIG i CADAFALCH, J., FALGUERA, A., GODAY, J. 1909-1918, *L'arquitectura romànica a Catalunya*, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 3 volums.

ROCOLLE, P. 1989, *2000 ans de fortification française*, 2 volumes, Paris, Charles-Lavauzelle.

ROIG, J. et alii 2002, El conjunt arqueològic de Sant Esteve de Castellar Vell (Castellar del Vallès, Vallès Occidental): el vilatge i l'església d'època carolíngia i comtal (segles IX-X i XI-XII). *II Congrès d'Arqueologia Medieval i Moderna de Catalunya.* Sant Cugat del Vallès, 791-803.

SÁNCHEZ, E. 2000, La ceràmica alt-medieval de la plaça Doctor Guardiet de Rubí. *I Congrès d'Arqueologia Medieval i Moderna de Catalunya.* 124-128.

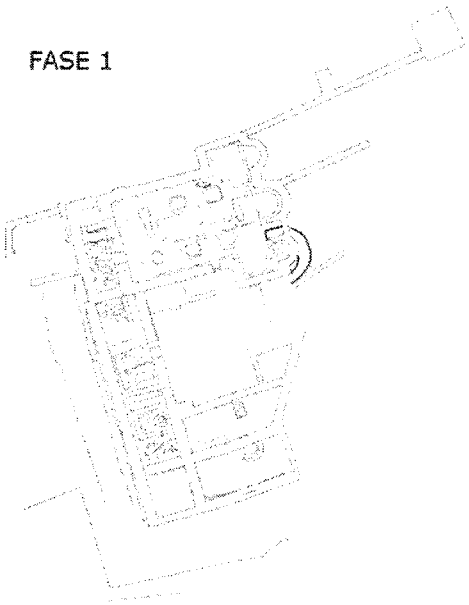
SANT BENET, *Regla de Sant Benet*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, (ed.), 1996.

SALRACH, J.M. 1978, *El procés de formació de Catalunya (segles VIII-IX)*, vol. I. El domini carolingi. Edicions 62, Barcelona, 9-14, 51-54, 64-72.

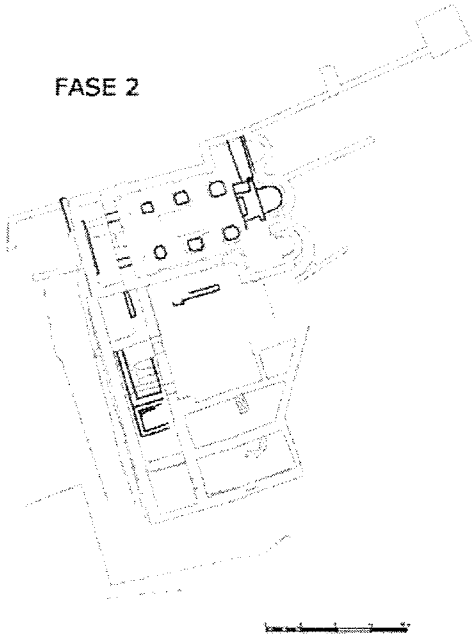
THEIS, L. 1990, L'héritage de Charles. De la mort de Charlemagne aux environs de l'an mil, *Nouvelle histoire de la France Medievale*, 2, Editions du Seuil, Paris, 75-235.

TREFFORT, C. 1996, L'Église Carolingienne et la mort. Christianisme, rites funéraires et pratiques commémoratives. *Collection d'Histoire et d'Archéologie Médiévales*, 3. Presses Universitaires de Lyon, 130-132.

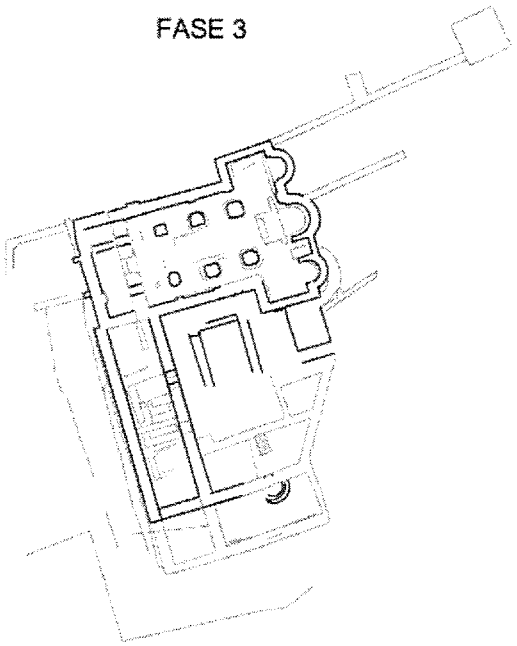
FASE 1

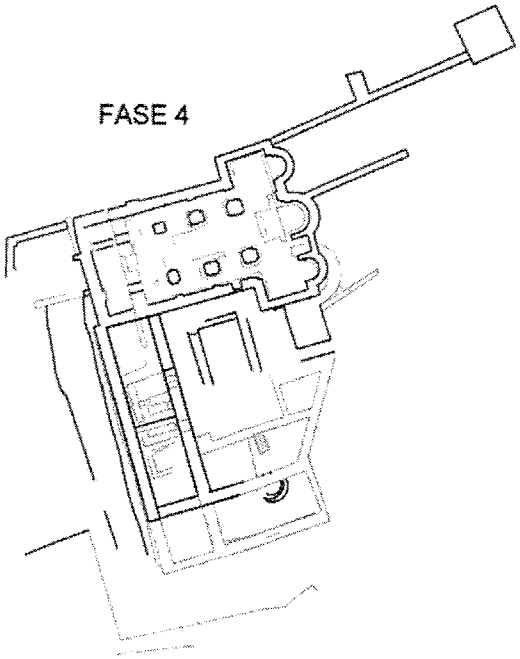
FASE 2

FASE 3

FASE 4

INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA AL MONESTIR DE SANT PERE DE RODES, PORT DE LA SELVA, ALT EMPORDÀ. 2004

Dolors Codina Reina **Anna M. Puig Griessenberger**

1. INTRODUCCIÓ

Sant Pere de Rodes és un monestir de fundació benedictina situat a la Serra de Rodes del Cap de Creus, dins el municipi del Port de la Selva, a l'Alt Empordà (fig.1). S'hi accedeix per una carretera sinuosa, des de les poblacions de Vilajuïga i Port de la Selva.

Les coordenades de localització del monestir són: 42º 19' 23" latitud nord, 3º 10' 2" longitud est.

El conjunt fou declarat Monument Nacional l'any 1930, posteriorment s'emparà en el Decret de 22 d'abril de 1949 sobre la protecció de castells espanyols i en una disposició addicional de la Llei de 1985 del Patrimoni Històric Espanyol.

El monument ha estat motiu d'actuacions arqueològiques d'ençà que es decidí emprendre la seva reconstrucció a finals dels anys vuitanta[1] per part de la Direcció General del Patrimoni Cultural del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.

La campanya arqueològica va tenir una durada de 240 hores realitzades durant el mes de maig i juny de 2004, la superfície a excavar, calculada en m^3, era de 631 m^3 (informació cedida pel senyor S. Bandrés, Servei de Restauració i Patrimoni del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.) L'equip va estar format per les tècniques arqueòlogues Dolors Codina i Anna M. Puig i dos auxiliars de l'empresa Construccions Guardiola de Besalú.

2. OBJECTIUS I METODOLOGIA DELS TREBALLS

La intervenció arqueològica del 2004 venia motivada per la necessitat d'adequar l'esplanada d'accés al monestir pel seu costat de ponent.

El projecte d'adequació d'aquest espai ha estat realitzat pel Servei de Restauració i Patrimoni del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.

L'objectiu de la campanya era doble: En primer lloc era molt interessant poder determinar si a l'exterior del clos monàstic hi havia hagut o no, d'altres edificacions en relació amb el conjunt; i en segon lloc l'excavació d'aquest espai ens podia proporcionar noves dades sobre l'extensió de la necròpolis, localitzada en campanyes anteriors, tant al pati d'armes com a la pujada d'accés a l'edifici de les ensulciades.

L'espai afectat és la zona 16, que correspon al sector més occidental del conjunt, fora ja del clos monàstic (fig.1). Físicament l'àrea en qüestió es troba entre la porta d'accés al recinte i l'antic hospital.

Ateses les característiques físiques de la zona 16, aquesta no es va dividir en sectors, sinó que es va excavar com una única entitat.

L'excavació de la plaça va estar condicionada però, pel fet que sempre s'havia de deixar un espai de pas perquè els visitants tinguessin accés

1 L'any 1989 la Direcció General del Patrimoni Cultural de la Generalitat de Catalunya va endegar un projecte pluridisciplinar que comprenia l'estudi arqueològic i històric del monument juntament amb el procés de restauració.

a l'interior del monestir, al camí que mena al castell de Sant Salvador de Verdera i a les instal·lacions del Parc Natural del Cap de Creus. Aquesta limitació va suposar que la plaça s'excavés per trams; és a dir, primer es va rebaixar la banda sud, deixant pas pel nord, i quan aquesta part va estar documentada i acabada, es va tapar i es va procedir a obrir les altres parts de l'esplanada.

La informació aportada per l'empresa Construccions Guardiola, pel Servei de Restauració i Patrimoni i pels treballadors del monestir va ser de cabdal importància a l'hora de decidir quina era la millor metodologia a aplicar a la zona. En efecte, l'espai afectat ha estat des de finals dels anys 1980 en endavant, una zona constantment oberta per instal·lar els serveis d'enllumenat i de clavegueram del monestir, així com per la construcció d'un transformador que ocupa bona part de la banda nord de la plaça. Davant d'aquesta informació es va decidir que en lloc de rebaixar els nivells de runa a mà, es rebaixarien amb una pala mecànica i que en el moment en que apareguessin nivells sense remenar es procediria a l'excavació manual. El mètode utilitzat ha estat l'excavació en extensió, seguint el mètode Harris.

La recerca documental ha estat basada en el fons de fotografies del Museu d'arqueologia de Catalunya.Girona i en l'arxiu fotogràfic de l'empresa de Construccions Guardiola. Aquest recull de fotografies[2] mostra, per una banda, l'estat de l'entrada al conjunt monàstic abans que hi hagués la plaça tal i com la coneixem, i per altra banda, mostra les obres realitzades a la plaça per a la instal·lació de la xarxa de serveis del monestir.

Les fotografies del fons del Museu d'Arqueologia són de l'any 1969 i pertanyen a la col·lecció de Botet i Sisó; les postals en color no tenien data; només sabem que la fotografia més gran va ser realitzada per Miquel Oliva, en desconeixem però la data de realització. (Codina, D., Puig A.M., 2004)

3. INTERVENCIONS ANTERIORS

No tenim constància que s'hagin realitzat actuacions arqueològiques en l'espai afectat pel projecte; tanmateix si que sabem que aquest espai ha estat alterat i modificat al llarg dels últims 30 anys per diverses obres de construcció i de condicionament de les xarxes de serveis d'enllumenat i de clavegueram del monestir.

Aquestes obres han alterat molt significativament els nivells de la zona. La banda nord de la plaça ha estat especialment afectada amb la construcció l'any 1988 d'un transformador. Per a la construcció d'aquest es va necessitar obrir un gran forat al bell mig de la plaça, de més de 4 m. de profunditat. Van tenir, a més, el problema afegit de la pluja que va fer que les terres del costat sud s'esllavissessin de tal manera que van haver d'engrandir i assegurar l'espai per poder continuar treballant. En veure els problemes de desguàs que hi havia a la plaça, i per aconseguir aïllar el millor possible el transformador, l'empresa constructora va haver de envoltar la caixa d'aquest amb un mur de dimensions considerables de pedra seca, que afavoria molt considerablement el drenatge de l'aigua acumulada.

A part de la construcció del transformador s'han realitzat altres obres que afecten l'espai de la plaça; s'han dut a terme tot un seguit de rases que travessen l'esplanada d'est a oest i que contenen en el seu interior tubs de desguàs d'aigües i xarxes de l'enllumenat. Aquests treballs d'instal·lació de serveis els tenim molt ben documentats en les fotografies cedides per l'empresa de Construccions Guardiola.

4. L'EXCAVACIÓ A LA ZONA 16

La zona 16 està situada a l'exterior del recinte monàstic, entre l'entrada actual i l'antic hospital (fig.1).

En un primer moment es va decidir rebaixar la part sud de la plaça (secció B), deixant la banda nord intacta; d'aquesta manera es deixava sempre un pas perquè els visitants poguessin accedir al conjunt.

Vam començar l'excavació amb una màquina retroexcavadora petita, traient el nivell superficial format per capes de graves i sorres, aportades darrerament per l'empresa Guardiola, utilitzades

2 Volem agrair molt sincerament l'ajut proporcionat pel Museu d'arqueologia de Catalunya.Girona i per l'empresa de Construccions Guardiola, per haver-nos deixat consultar el seu fons fotogràfic.

per anivellar la plaça i disposades a partir de l'obra de construcció del transformador l'any 1988.

Per sota del nivell superficial, va aparèixer un estrat de terres de color marronós clar (U. E. 16.001), relativament homogeni i amb pedres de diversos formats. Interpretem aquest estrat com un nivell de reompliment per anivellar l'accés a la plaça. Si ens atenem al context ceràmic, la cronologia d'aquest estrat es situa postquem a la segona meitat del segle XVII, no obstant això, les refaccions d'aquest nivell en la seva part superior, han de ser posteriors.

Trobem per sota de 16.001, a la banda de llevant, l'estrat 16.002, de color gris fosc/negrós, amb abundant concentració de runes a la part est i amb alguns fragments de teules; rebleix a la cubeta 16.003 i el material ceràmic localitzat al seu interior aporta un fragment de pinzell pinta que es situa a partir de finals del segle XVI – principis del segle XVII. A part del material ceràmic, vam localitzar també una moneda: Senyal de billó de Ferran II, encunyat a Girona, amb una cronologia entre 1482 i 1489: Botet, 476 i Crusafont 550-1 (Botet i Sisó, 1909, Crusafont, 1982).

Més al centre de la plaça, trobem l'estrat U.E. 16.005, que és un sòl de superfície compactada, amb picadís de ceràmica al damunt i pedres de diversos formats a l'interior, així com morter desfet. Disposat damunt del subsòl, amb pendent cap a l'est, constitueix un sòl de pas associat molt probablement a les obres més recents a la plaça. Vam localitzar en el seu interior fragments de plàstics i deixalles modernes.

En el tall sud de l'excavació vam poder diferenciar dos nivells relacionats entre si, U. E. 16.006 i U.E. 16.007 (veure secció B). La U.E. 16.006 és un nivell de morter de calç i sorra, d'un gruix de 3 cm., amb la superfície anivellada i ben lliscada, amb pendent cap a l'oest. Probablement fou afectat per les obres modernes de la plaça, l'interpretem com un paviment de morter que anivellaria la zona de pas de l'esplanada cap a l'interior del monestir en una fase anterior a les obres modernes; al no haver-se pogut excavar no disposem de criteris de datació.

La U.E. 16.007 és un estrat anivellat, de color marró fosc, amb restes de pedra de subsòl fragmentada i alguns trossos de teula, només l'hem documentat sota l'estrat 16.006 i l'interpretem com l'estrat d'anivellament de la roca per rebre el paviment de morter 16.006. Malauradament no disposem tampoc de criteris de datació.

La part nord, afectada diverses vegades per obres recents, no va ser objecte d'una excavació sistemàtica, sinó que es va deixar de banda la part central, a on l'any 1988 es va construir el transformador. Es va excavar manualment la zona més a tocar a l'entrada del monestir, allà es va posar al descobert tot un seguit de serveis: xarxa d'enllumenat i tubs de desguàs d'aigua. Davant d'aquesta situació, i vist que el subsòl natural apareixia directament sota els serveis es va decidir deixar el sondeig obert per tal que es pogués restituir la localització exacte dels tubs. Arqueològicament no vam obtenir cap resultat.

Es va obrir també a ponent del transformador, amb els mateixos resultats, presència dels tubs de serveis de desguàs d'aigua i d'enllumenat.

Just davant de l'antic hospital, allà a on s'acaba el paviment de formigó de la carretera que porta al pàrquing, vam realitzar un altre gran sondeig (secció C). Vam poder-hi documentar així mateix, tot un seguit de tubs de serveis, posats, o bé directament sobre el subsòl natural, o bé retallant-lo.

Arqueològicament vam observar que l'edifici de l'antic hospital va ser construït directament sobre la roca del subsòl. Aquest sondeig no va aportar cap tipus de material.

L'escala d'accés des de la terrassa inferior fins a l'esplanada d'entrada al monestir, també ha estat objecte d'una consolidació. Per a la realització d'aquest condicionament, i per a poder passar els tubs de serveis, es va realitzar una rasa manualment (U.E. 16.008), oberta ran del mur de la terrassa on s'adossa l'escala.

L'excavació de la rasa va provocar l'aixecament d'algunes de les pedres del paviment de l'escala i del reompliment inferior. La ceràmica recuperada aporta una cronologia postquem de segona meitat del segle XVII.

5. CONCLUSIONS

RESULTATS DE LA RECERCA DOCUMENTAL

Els resultats de la recerca documental ens han

proporcionat per una banda, una sèrie de dades molt importants a l'hora de poder explicar com funcionava l'accés al monestir abans de la construcció de la plaça tal i com la coneixíem fins a hores d'ara, i per altra banda, ens han permès explicar els nivells de runa i de remenament de terres que hem documentat arqueològicament.

En efecte, gràcies a la col·lecció de fotografies de Botet i Sisó, de Miquel Oliva i a les postals de finals dels anys 60 i principis del anys 70 hem pogut veure, que l'accés al monestir per la seva part de ponent, no es realitzava mitjançant una esplanada davant de la porta, sinó que s'hi accedia mitjançant tres camins.

Un primer accés el localitzem a la banda sud del conjunt, és a dir, a la vessant de la muntanya de Sant Salvador. Sabem que a la banda meridional del monestir s'hi localitzaven uns horts o bé una esplanada, des d'on sortia un caminet que menava a l'interior del recinte, passant per sobre de la porta d'accés actual.

El segon i el tercer accés utilitzaven la porta actual per entrar al conjunt; un camí passava pel sud de l'antic hospital i entrava directament al monestir, mentre que l'altre passava pel costat nord de l'hospital i utilitzava les escales, que encara avui dia podem veure, per accedir al recinte.

Així doncs, l'esplanada que hem utilitzat en els darrers anys per entrar a Sant Pere, és el resultat d'una obra moderna, que podem situar cronològicament entre els anys 1970 i 1980, i que segurament tenia com a funció facilitar l'accés de vehicles motoritzats al monestir.

RESULTATS DE LA RECERCA ARQUEOLÒGICA

Per bé que s'ha actuat en una zona marginal del conjunt històric, pensem que hi ha diversos aspectes d'aquesta intervenció que aporten novetats molt interessants a la recerca arqueològica realitzada, fins al moment, a Sant Pere de Rodes.

Hem pogut documentar la no existència d'edificacions relacionades amb el monestir a l'exterior del conjunt per la banda de ponent; tret de la ja coneguda de l'antic hospital.

Sabem també, gràcies a aquesta campanya, que la necròpolis localitzada al pati d'armes i a l'esplanada de davant de l'edifici de les ensulciades, no té continuïtat a l'exterior del monestir, és a dir podem , a hores d'ara afirmar, que el límit oest del cementiri està dins del clos monàstic.

La homogeneïtat cronològica del material ceràmic trobat durant l'excavació ens porta a la conclusió que, al llarg del segle XVII té lloc una fase constructiva en aquesta àrea del monument. Es construeixen les escales, que encara avui dia veiem, i que salven el desnivell entre la terrassa de la font i l'entrada al monestir. A part es produeix un anivellament de l'espai situat just davant de l'entrada actual.

A partir del moment d'abandonament del conjunt l'accés al seu interior es veu condicionat pel seu estat d'enrunament progressiu, els accessos es diversifiquen i acaben sent els que veiem en les fotografies cedides pel Museu d'Arqueologia de Catalunya.Girona. Un accés per les escales i l'altre per la part més meridional, entrant directament a l'interior del recinte passant per sobre de l'entrada.

La construcció de l'esplanada actual no té lloc fins als anys 1970-1980, moment en què comença a ser necessari poder accedir al recinte amb vehicles motoritzats.

BIBLIOGRAFIA

BADIA , J. 1981, *L'arquitectura romànica medieval de l'Empordà*. Vol. II-B, Girona.

BURCH, J., CARRASCAL, C., MATARÓ, M., PUIG, A.M., VIEYRA, G. 1994, Sant Pere de Rodes (El Port de la Selva, Alt Empordà), els treballs arqueològics de 1992, *II Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Torroella de Montgrí: 166-173.

BOTET I SISÓ, J. 1909, Les monedes catalanes, Estudi y descripció de les monedes carolíngies, comtals, senyorials, reyals y locals, pròpies de Catalunya, *Institut d'Estudis Catalans*, vol. II, Palau de la Diputació, Barcelona, 1909

CODINA, D., PUIG, A.M. 2004, *L'Esplanada d'accés al monestir de Sant Pere de Rodes.*

Zona 16,Memòria d'excavació, Girona, Juny 2004.

CRUSAFONT, M. 1982, *Numismàtica de la corona catalano-aragonesa medieval. (785-1516)*, Editorial Vico, Madrid, 1982

LLINÀS, J. 1998, Monestir de Sant Pere de Rodes (Port de la Selva, Alt Empordà). *IV Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Figueres, Alt Empordà, 1998: 259-265.

LLINÀS, J., MONTALBÁN, C., PALAHÍ, Ll., SAGRERA, J. 1996, Monestir de Sant Pere de Rodes (El Port de la Selva, Alt Empordà). Campanyes de 1994 i 1995. *III Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Santa Coloma de Farners (la Selva), 1996: 266-274.

MATARÓ, M., BURCH, J., LLOPART, J., PUIG, A.M., THIÓ, F., VIEYRA, G. 1991, *Memòria de la intervenció arqueològica al monestir de Sant Pere de Rodes*, 1991 (estudi inèdit).

MATARÓ, M., BURCH, J., LLOPART, J., PUIG, A.M., THIÓ, F., VIEYRA, G. 1991, Excavacions arqueològiques al monestir de Sant Pere de Rodes. Primers resultats. *Tribuna d'arqueologia*, 1989-1990, Barcelona: 159-169.

MATARÓ, M., BURCH, J., CARRASCAL, C., PUIG, A.M., VIEYRA, G., RIU, E. 1994, Sant Pere de Rodes. Les excavacions del 1990 al 1992 i les propostes del Pla Director. *Tribuna d'arqueologia*, 1992-1993, Barcelona: 139-156.

Sant Pere de Rodes. Localització de la zona excavada

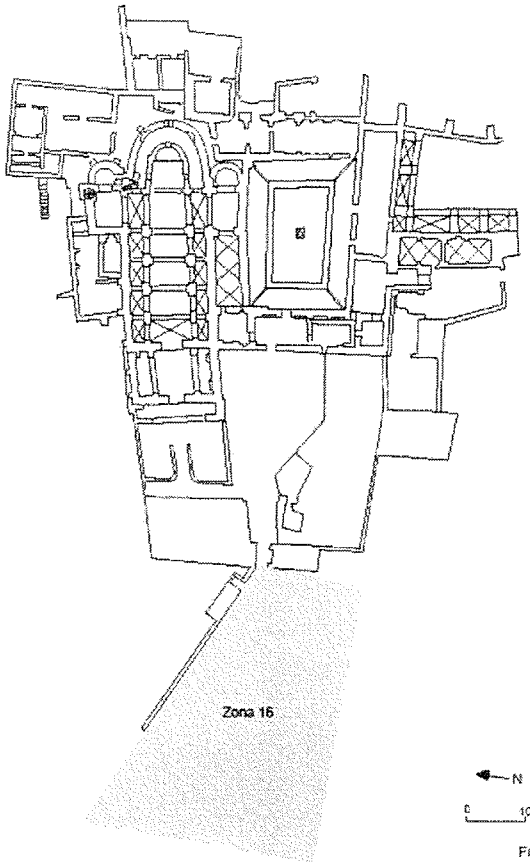
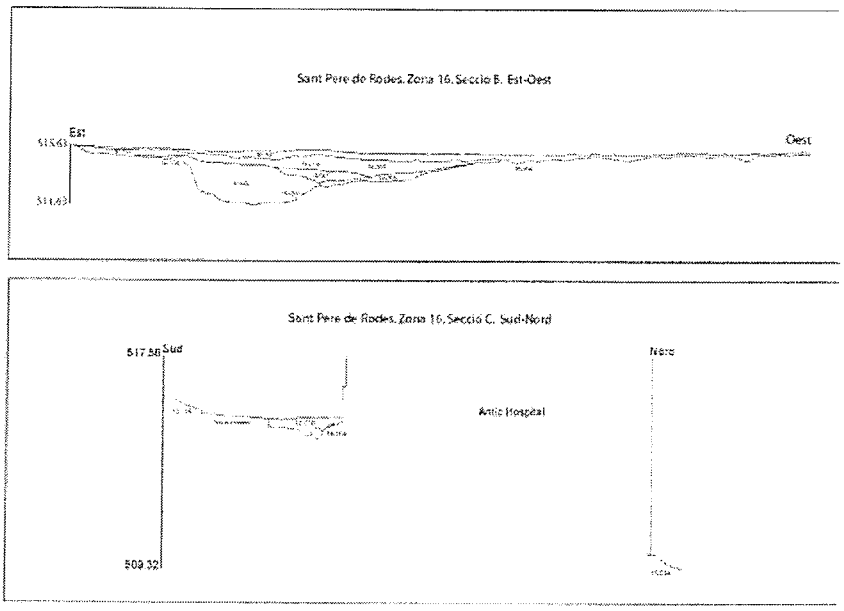

Fig.1

INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA ALS HORTS DEL MONESTIR DE SANT PERE DE RODES (ALT EMPORDÀ)

Anna Ma Puig Griessenberger

La intervenció arqueològica realitzada als horts del monestir de Sant Pere de Rodes (Port de la Selva, Alt Empordà) entre els dies 14 i 18 de novembre de 2005, va consistir en l'excavació d'uns sondeigs amb la finalitat d'obtenir les dades arqueològiques i geològiques que requeria el projecte de *Restauració i consolidació estructural dels murs dels antics horts del monestir de Sant Pere de Rodes (Alt Empordà)*, en curs, encarregat als arquitectes Vilanova i a qui signa aquest article, per part de l'Àrea de Planificació i Acció Territorial de la Direcció General del Patrimoni Cultural de la Generalitat de Catalunya. L'objectiu del projecte és consolidar i assegurar l'estabilitat dels murs i contraforts de les dues terrasses que constitueixen els horts, avui degradats i parcialment enderrocats, per tal de recuperar-los i poder donar a aquesta àrea perifèrica a migdia del monestir uns nous usos.

Els 4 sondeigs se situaren just a la base dels contraforts que suporten la terrassa superior i s'excavaren fins a nivell del subsòl natural (Fig. 1), a una profunditat irregular, entre 1,90 m i 4,40 m, per tal d'observar el tipus de fonamentació. L'estratigrafia que es va registrar fou molt simple. En primer terme, i en tots els casos, es documentà un nivell de reblert modern, amb materials molts diversos, procedents d'abocaments de runa i escombreres recents, amb una potència entre 1,10 m i 1,50 m[1]. Per sota d'aquest rebliment va aparèixer la capa de terres vegetals, suposadament del nivell original dels horts, amb un gruix entre 0,40 m i 0,80 m. A partir de la cota final d'aquest estrat començava un sòl geològic, estèril, format per roca disgregada amb matriu argilosa, el qual cobriria directament la penya. Aquesta, segons el geotècnic realitzat, estaria a una profunditat superior, entre 6 i 8 m. En 3 dels 4 contraforts sondejats es comprovà l'existència de banqueta de fonamentació, de diferents alçades, segons la cota en què es trobava la roca. Aquesta estructura consisteix en un fonament, uns centímetres més ample que el contorn del contrafort, i amb la mateixa construcció atalussada. S'observà que l'inici de la banqueta coincidia, aproximadament, amb la superfície de l'estrat de terres vegetals, amb la qual cosa vàrem creure que aquest nivell seria l'original dels horts. Lamentablement, no fou possible datar aquesta construcció ja que es tractava de sòls estèrils, sense material arqueològic significatiu.

Malgrat la poca definició d'aquests nivells arqueològics, es va constatar, a partir de l'observació de les relacions estructurals dels murs i de les diferències entre els paraments, l'existència de dues fases constructives a nivell de la terrassa superior. El sector més septentrional d'aquest, a tocar la façana sud del refectori, el qual té una llargada de 15 m, seria el més antic. El mur que el suporta, a diferència dels de la resta de les terrasses, està sòlidament lligat amb morter i, en origen, estaria mancat de contraforts; el que s'hi adossa s'aplicà més tardanament, segurament durant la fase construcció posterior. Apuntem la possibilitat que abans de la disposició de les terrasses dels horts tal com les veiem avui dia, hi hagués hagut una primera terrassa, la qual ocuparia la superfície existent entre l'edifici dels magatzems i el refectori (Fig. 2).

1 Aquesta acumulació de terres podria haver estat la causa de l'esllavissada dels murs de la terrassa inferior dels horts, atès el pes de més que hauria suportat. Aquestes terres, a més, cobreixen el coronament dels contraforts de suport del mur d'aquesta terrassa, els quals es troben a la cota de 505,94/505,92 m, mentre que el del superficial actual de la terrassa se situa entre els 506,38 i 507,19 m, i en alguns punts fins als 507,19 m, com veiem, més d'un 1 m de desnivell, causat pels esmentats abocaments recents.

Finalment, i ja fora de l'espai dels horts, es va sondejar l'interior d'una petita construcció, adossada a la façana de migdia de l'edifici dels magatzems, avui bar/restaurant, just a tocar l'accés a l'antic rebost (Fig. 2), ja que calia valorar la possibilitat que s'hi pogués encabir un muntacàrregues per a ús del restaurant, també objecte d'un projecte de reforma, *Projecte d'ampliació del bar, de restauració del rebost i adequació de la sala existent sota del bar com a magatzem a Sant Pere de Rodes, Port de la Selva (Alt Empordà)*, encarregat als mateixos autors que l'anterior. S'hi practicaren tres petites cales en el mur, que comprovar la seva amplada, que resultà de 0,40 m, i, a la vegada, veure com era l'estructura per dins. Segons sembla, aquesta petita estança, que no fa més d'1,5 m de costat, havia estat un forn, amb accés des del nivell de l'actual restaurant, del qual es conservava part de l'estructura interior i de la xemeneia, seccionada en cobrir aquesta construcció, recentment, a un sostre de teules. Per sota del forn i fins a la base hi hauria un rebliment de runes.

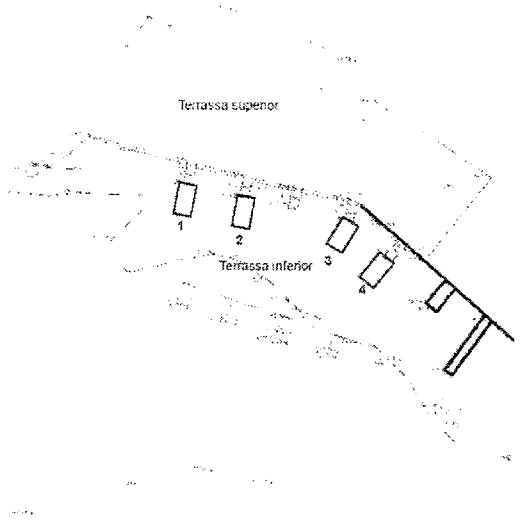

Fig. 1. Localització dels sondeigs realitzats a la zona dels horts durant la intervenció. El tram ressaltat correspon a la fase constructiva més antiga

BIBLIOGRAFIA

PUIG, A. Ma 2005, *Memòria d'Excavació. Sondeigs a la zona dels horts del monestir de Sant Pere de Rodes, Port de la Selva (Alt Empordà) (novembre 2005)*, memòria inèdita, Servei d'Arqueologia.

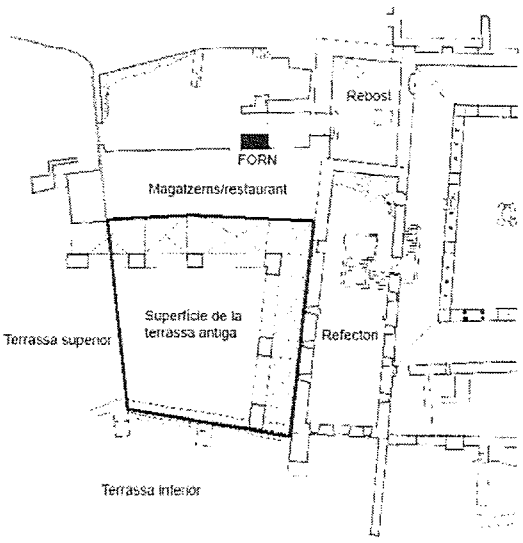

Fig. 2. Dimensió de la suposada terrassa antiga a la qual s'adossarien, en època posterior les terrasses dels horts que avui veiem, objecte del projecte de consolidació.

LA DESCOBERTA DE L'ESGLÉSIA PREROMÀNICA DE SANT PERE DE LLORÀ (SANT MARTÍ DE LLÉMENA)

Carme Montalbán i Martínez*

Llorà, juntament amb Granollers de Rocacorba i Les Serres, és un dels tres petits nuclis que s'inclouen dins del terme de Sant Martí de Llémena. Situat a la comarca del Gironès, limitant amb la Selva al sudoest, el Pla de l'Estany al nord i la Garrotxa a l'oest. I a una distància d'uns 15 km. de la ciutat de Girona, al peu de la carretera que va de Sant Gregori a Les Planes d'Hostoles.

Es tracta d'un terme municipal accidentat i ple de turons. Amb tres rieres que el creuen: la del Llémena, la de Granollers i la de Rocacorba, i amb dos antics volcans dins la seva orografia.

El petit nucli que ens ocupa va ser freqüentat des d'èpoques ben reculades.

Les troballes més antigues es localitzen a la cova funerària de Boratuna, de l'edat del bronze, i a la cova de Rocafesa, ocupada durant el neolític. I també cal esmentar Ca l'Estrader, lloc on s'ha suposat que hi havia algun assentament indeterminat degut a la presència de teules, algun fragment de *dolium*, dues peces de molí i un pivot d'àmfora romana.

L'església parroquial de Sant Pere de Llorà centra el petit veïnat, i les cases més antigues es troben al seu redós, formant un nucli més compacte al nord i est del temple.

L'excavació efectuada dins d'aquesta església, que descobrí una antiga estructura preromànica, es va precipitar per la descoberta de forma casual d'uns pintures murals a l'espai de tramuntana de l'absis.

L'excavació arqueològica va deixar al descobert l'estructura original de l'església preromànica i la seva evolució dins del romànic, així com diferents reformes que havien modificat parcialment o totalment l'espai de culte. A partir dels resultats obtinguts es pot dir que s'han documentat 5 fases en l'interior de l'església:

- la construcció inicial, duta a terme en un moment indeterminat i que ens dibuixa un edifici important del període preromànic;

- una església romànica que s'hauria de situar entre els segles XI i XII, amb una sola nau i dues fornícules obertes als murs perimetrals, revestides juntament amb l'absis de pintures murals;

- una reforma del segle XV, deguda als estralls del terratrèmol del 1427, que inutilitzà les fornícules (que es taparen parcialment) i avançà la zona del presbiteri;

- la reforma del segle XVII, quan s'enderrocà tota la zona sud de l'església. El mur sud desaparegué en tota la seva llargada, fornícula inclosa, i es construiren els dos arcs sustentats per pilars, per comunicar la nau original amb la que s'obrí en aquell moment, i amb la nova capella;

- i, per últim, la construcció del cor als peus de l'església al segle XVIII.

El descobriment de forma fortuïta de les pintures romàniques va comportar també que sortís a la llum una estructura peculiar, situada a l'esquerra de l'altar. Es tractava d'una mena d'absidiola que contenia la zona mural figurada, que quedava trencada a una alçada d'una 1'80 metres aproximadament, i que estava destruïda per la construcció d'un mur recte que ocupava aquest espai.

En aquell moment es va decidir obrir diferents sondejos: un a l'altra banda de l'altar, per

*Janus S.L.

determinar si apareixia una estructura bessona a la que ocupava el mur de tramuntana; un altre al fons de l'absis; i encara un tercer a la nau, per veure si apareixia el mur de tancament de l'església pel sud i si el nou edifici que es podia imaginar acabava apareixent.

L'excavació s'anà complicant i es va veure que amb els sondejos no s'aconseguirien unes conclusions prou completes. Aleshores es decidí dur a terme una excavació en extensió, ocupant tot l'espai de l'edifici de culte.

Amb les primeres tasques va quedar totalment al descobert la fornícula nord. A aquesta estructura semicircular que aparegué a tramuntana, juntament amb la del sud, les anomenarem així ja que son una mena d'obertures fetes al mur, sense deixar cap signe visible d'elles a l'exterior. També es va localitzar la seva bessona a migdia, i el mur de tancament sud de l'església, que es va destruir al segle XVII, quan s'amplià la nau.

L'EDIFICI PREROMÀNIC

L'excavació en extensió va aconseguir deixar a la vista una estructura conservada a nivell de paviments, complexa i que resulta poc habitual trobar-la en aquestes condicions. Un cop acabada l'excavació es va poder explicar de forma lògica el perquè de la seva conservació a nivell de paviments, i del fet que aquest primer temple no havia estat afectat al llarg dels anys per cap mena de reforma ni remodelació que incidís en ells.

La raó bàsica la trobem en l'aparició d'humitats, que es filtren des de la banda nord de l'església, i que afecten tots els nivells de circulació. Aquestes, es deuen al pronunciat desnivell de la roca del subsòl natural, que marca una baixada molt important en aquest sector i que va a morir just sota el mur nord de l'edifici (a la zona que ocupa la fornícula nord i l'absis).

Com que el problema de les filtracions apareixia constantment, la solució més fàcil per intentar acabar amb ell era pujar nivells. Això es va dur a terme en totes les èpoques, i totes les reformes que patí l'església al llarg del temps es basaven en aquest principi d'intentar solucionar les humitats amb uns nivells de circulació cada vegada més elevats.

Després de fer aquesta explicació, que resulta bàsica per comprendre la conservació de l'estructura antiga, ja es pot entrar a parlar de l'edifici preromànic.

La nova planta que es va poder observar un cop finalitzada l'excavació era un temple de forma rectangular amb la capçalera trapezial o rectangular, molt típic de l'etapa preromànica. Amb tres espais diferents, que pugen el nivell fins arribar a la zona més sagrada: el presbiteri.

Les diferents curiositats que es varen anar observant ens situen en un moment que el culte es desenvolupa de forma diferent a com ho farà amb posterioritat, amb un sentiment de lloc sagrat més arrelat, de ritual reservat només per uns quants: els privilegiats. On no hi tenen lloc els que no pertanyen a la cúria, i amb una divinitat que encara no està oberta a tothom, que es reserva per als escollits.

L'església es troba conservada de forma impecable a nivell de circulació, és a dir, que es conserven els paviments pràcticament intactes, amb les diferents capes de morter que es varen utilitzar per cobrir el subsòl natural i els anivellaments que varen aconseguir fer-lo practicable. I es poden veure clarament els diferents nivells de circulació que van pujant la cota fins arribar a la zona de l'altar.

Al primer espai, el que anomenarem la *nau*, s'hi accedia des de l'exterior per una porta oberta al mur de migdia. Aquesta també era l'obertura que donava accès a l'edifici. Es va localitzar el marxapeu i un esgraonat que abaixava fins la nau. El desnivell que aconseguia salvar amb 4 esglaons era d'aproximadament 90 cms.

En la zona que hom podia veure quan accedia a l'interior del temple, aparegueren diferents bancs adossats a les parets. No és insòlit el fet que apareguin bancs però en certa manera sí ho és de la forma com varen aparèixer en aquest cas. Al nord i sud el banc era doble: es presentava un seient de dimensions considerables on s'havien de situar els fidels per seguir els diferents rituals i un petit graó de dimensions molt més reduïdes que amb seguretat es va construir per col.locar els peus. Potser el problema de les humitats que es filtren des del subsòl (i que en definitiva serà el que ha permés conservar l'edifici fins l'actualitat) ja era conegut des del moment posterior a la construcció del temple, i això els va portar a aixecar aquest recolzament pels peus.

També en aquesta zona es varen poder observar diverses marques efectuades en els paviments de morter de calç en el moment de la seva construcció. Eren dibuixos geomètrics, línies rectes i el que podien semblar uns estels molt minimalistes i de traços molt senzills. Traços fets en tots els casos per incisió, sense utilitzar cap mena de color.

El següent nivell al que es pot accedir es separa amb un cancell i uns petits murs que no prenien gaire alçada però que són molt importants visualment. Segurament hi havia cortines o alguna separació d'aquesta mena que tapava o tancava de forma més o menys aconseguida el presbiteri i el que en ell es duia a terme. El sentiment de ritual sagrat es va fent pal.lés si ens acostem cap a l'altar.

Aquest segon espai no estaria obert als feligresos en general, sinó a la cúria i als sacerdots i sagristans. En ell també aparegueren bancs adossats als murs, però de dimensions més petites, eren banquetes que potser no tenien la missió de fer de seients com passava amb la zona de la nau.

Al tercer nivell, el més elevat i també el menys accessible pels fidels que s'acostaven per dur a terme el ritual de la missa, s'hi accedia per mitjà d'una escala de dos graons que ocupaven tota l'amplada de l'església. Aquests estaven construits amb unes pedres ben escairades que marcaven el límit dels graons i anaven ben enlluits amb un morter de calç molt fi.

A la part més elevada es situava l'altar, del que només es conservava el forat efectuat al subsòl per col.locar la base.

També en aquesta zona s'optà per efectuar un petit sondeig que ajudés a demostrar la filiació preromànica de l'edifici, i que incidís de forma lleu tant en els paviments conservats com en les pintures murals que es conservaven de forma precària a la part baixa del mur de l'absis.

Es volia aconseguir veure el tancament de l'absis, i efectivament, va descriure un mur que tancava de forma recte, i que refermava la hipòtesi d'un edifici anterior al període romànic.

L'arquitectura que es localitza a les comarques gironines entre els segles VII-VIII al X és molt diversa, degut a les influències carolingies i mossàrabs, junt amb l'evolució que les pròpies estructures visigòtiques patien. Són l'evolució lògica de l'art local amb alguns afegits o detalls externs.

Les esglésies pre-romàniques conservades són d'una gran simplicitat constructiva, responent bàsicament a la seva funcionalitat litúrgica. Solen ser petits edificis rurals, de construcció molt rústega. La qual cosa no vol dir que no existíssin edificis més grans i complexes, sinó que simplement no ens han arribat (engulits per reformes posteriors).

Solen ser d'una sola nau. Amb marcades desviacions entre la capçalera, que sol ser trapezidal o rectangular per la major facilitat de cobrir amb volta un espai de murs rectilinis, i les diferents crugies de la nau. Posteriorment, el pas de les capçaleres quadrades o trapezials a les semicirculars, i l'aparició de les primeres voltes de canó, marcarà la trancisió del preromànic al romànic.

Amb naus estretes que es relacionarien amb la construcció de les voltes, i que segurament volien recordar les coves que els havien servit com a lloc de culte.

Tampoc els murs són paral.lels, són convergents o divergents respecte al presbiteri (com també s'observa pel cas de Sant Pere de Llorà). També hi han diferències en el nivell del sòl, que és més elevat a l'absis.

I les obertures es solen situar a migdia, tot i que, en el cas que hi hagi una segona porta, aquesta anirà a tramuntana. Formant aquestes darreres un conjunt d'obertures que solen ser molt estretes (de menys d'un metre de llum) i que moltes vegades estaven molt enlairades respecte del sòl exterior, segurament lligat amb la liturgia antiga i a l'existència del cementiri.

Un cementiri que també en aquest cas es localitza a l'exterior de l'església de Sant Pere. Diferents tombes antropomorfes excavades al subsòl natural varen aparèixer al nordest de l'absis. Aquesta necròpolis, que només es va poder excavar de forma molt parcial, va aportar materials que la situarien dins del segle IX, i que, per tant, no fan més que confirmar la datació que es proposava.

Les diferents tombes varen resultar destruïdes parcialment des del moment que es va situar el parallamps al costat del campanar romànic. Una

obra que va obrir un gran forat per col.locar els seus anclatges i que pràcticament no va deixar restes humanes *in situ*.

El temple que s'acosta més a l'edifici que ens ocupa, i que es localitza relativament proper és el de Sant Romà de les Arenes. Es tracta de dos edificis amb molts punts de contacte entre ells, que pertanyen al mateix període i que mostren tot un seguit de solucions comunes.

L'església de Sant Romà de les Arenes, al terme de Foixà, és la capella del poblat alt-medieval de Cidillà, del que es conserven unes restes ruinoses. És una església d'una nau amb absis trapezial, que sembla pertànyer al preromànic.

Les voltes de la nau i de l'absis són de ferradura poc acusada. Té una petita porta oberta al mur nord, baixa i estreta, molt a la vora de l'arc triomfal. La capçalera té una marcada desviació cap a l'esquerra, i els murs de la nau convergeixen cap el presbiteri.

Ara fa uns 30 anys, amb una neteja, es localitzà l'enllosat primitiu, fet amb llambordes escairades, i les grades al prebiteri. A nivell de l'arc triomfal es localitzaren uns fonaments d'obra que tancaven l'accès a la capçalera deixant un pas estret al centre, de menys d'un metre d'amplada. Aquests basaments tenien uns 30 cms. d'alçada i cal suposar que servien per recolzar un cancell de separació entre la nau i el presbiteri.

Les restes d'un cancell demostren l'origen antic de l'edifici, en un moment que encara era vigent la liturgia visigòtica.

L'ESGLÉSIA ROMÀNICA

De l'església parroquial, construïda en època romànica, i que sembla protegir amb la seva presència el nucli habitat que s'esten al seu darrera, es té informació des del segle XI. La primera notícia del temple és del 1058, quan *Sancti Petri de Laurano* fou restituït al bisbe de Girona per la comtessa Ermessenda.

El 1208 hi ha documents que ens parlen de la compra d'uns terrenys que pertanyien a aquesta església per part del monestir d'Amer. I també al segle XIII apareix esmentada a les *Rationes decimarum hispaniae* i al *Llibre Verd* de la catedral de Girona.

Ja el 1698 consta com a lloc reial.

L'església romànica el que fa és aprofitar totalment l'estructura anterior, amb afegitons i petites reformes que la deixaran a punt per la nova moda constructiva i el culte. El temple del segle XI era d'una sola nau, amb una volta de canó de perfil apuntat, que possiblement es va construir durant el segle següent, i un absis semicircular a llevant.

Les façanes són llises llevat de l'absis, que té un fris d'arcuacions llombardes entre lesenes, i una finestra de doble esqueixada al centre.

Però el que resulta més impressionat del conjunt, observat amb una certa distància, és el campanar. Una torre de gran alçada, esbelta i de gran bellesa, amb dos pisos de finestres geminades, i columnes amb capitells en forma de mènsula a cada cara a la part més alta.

En la nova església la capçalera s'acabarà amb un absis de forma semicircular, com pertocava al romànic, i als murs nord i sud s'obriran les fornícules que posteriorment o de forma bastant simultània s'aniran decorant amb pintures murals. L'absis anterior, amb el seu tancament rectangular, quedarà amagat sota d'aquest, i s'apujarà el nivell d'aquesta zona amb un graó més. Així, es salvarà l'obstacle del mur est i, a més, resultarà una petita solució per intentar salvar les humitats perpètues que afecten l'església.

També s'apuja el nivell de l'espai intermig, equiparant-lo amb la resta de la nau. D'aquesta forma es torna a utilitzar una solució que serà doble, respondrà a la necessitat d'aprofitar l'espai i també a intentar que la humitat provinent del subsòl no segueixi resultant un problema molest pels creients qua s'acostaven a fer les seves oracions en aquesta església.

A migdia de la nau, a la zona on s'enderrocà l'estructura original durant el segle XVII per guanyar més espai per al culte, ocupada actualment per dos pilars que sostenen dos arcs, es va localitzar el mur sud, així com el que semblava una entrada al temple i un petit graó que accediria fins a l'interior de l'edifici i que comunicava amb el nivell de circulació antic, que també es va localitzar.

També es va localitzar amb l'excavació part d'una mesa d'altar que formava part del paviment del

segle XVII, i que podria correspondre a l'altar romànic, reaprofitat més tard per construir l'enllosat modern.

LA PINTURA ROMÀNICA

La pintura que decora les conques absidals de les esglésies durant el romànic té una decoració constant, amb els mateixos temes dins les mateixes zones : crist en majestat o Maria i l'infant, seguici celestial, apòstols o profetes i de vegades sants, i al registre inferior elements ornamentals de tipus geomètric o vegetal, i la representació freqüent de cortines figurades.

La missió fonamental de la pintura romànica era fer patent la presència d'un déu totpoderós, una imatge que defineix el concepte religiós dels segles XI i XII.

La funció de l'ornamentació pot ser purament decorativa aplicada en un element arquitectònic concret, o ser utilitzada per ressaltar el suport i emmarcar personatges, separant escenes i organitzant la pintura a l'interior del temple (funció separatòria lligada a la liturgia).

Les pintures murals estaven fetes amb pigments que pertanyen als òxids de ferro, d'origen mineral i apareixen quatre pigments bàsics : blanc, ocre, mangra i negre. I aquests són els que decoren les parets de Sant Pere de Llorà. La diversitat cromàtica que es veu en les pintures murals prové de la barreja dels quatre bàsics.

La tècnica del fresc amb acabats de calç és la que se sol emprar en les pintures de les nostres contrades, és el que s'anomena "mig fresc", potser utilitzada per una manca de bona tècnica, o per la realització massa ràpida de la pintura.

A les esglésies romàniques hi trobem representats gran quantitat d'éssers i símbols que tenen arrels no cristianes: éssers híbrids que provenen de la fantasia oriental i que després de passar per la mitologia grega i romana, i pels escrits i obres d'art àrabs passen als monuments romànics. I aquesta petita església parroquial del Gironès tampoc resultarà diferent en aquest sentit.

A Sant Pere de Llorà el que es pot observar és tota la franja baixa dels cortinatges que ocupaven tant l'absis com les fornícules, amb diferents medallons dibuixats a la part més baixa dels plecs. Aquests medallons, que en alguns casos semblen inacabats i que es concentren a la zona absidal, contenen en el seu interior figures d'animals (però no en tots ells), que en molts casos devien ser fantàtics i imaginaris.

El que ens ha arribat en un estat de conservació més bo és la representació que ocupava la fornícula nord, preservada per la construcció d'un mur que la tapava de forma total. En ella es pot veure el final dels cortinatges decorats amb medallons, i en un d'ells la representació d'un griu: un animal que es representa amb el cap i les ales d'àliga i el cos de lleó.

La seva figuració es manté constant amb la fussió d'aquests dos animals: el lleó, i l'àliga reial, i arribarà a ser clàssica en l'art de tots els temps.

Pel seu hibridisme té una doble condició de símbol de la força activa (d'animal de presa) i estàtica (animal guardià), potència màxima de la vigilància. També aquest és el seu simbolisme en època romànica, tot i que de vegades també tenen funció eucarística, com podria ser el cas de Sant Pere.

A la part central del mur es localitzà una sanefa amb la representació d'un lleó emmarcat dins d'un rectangle. Possiblement distribuits per la zona mitja i baixa dels cortinatges apareixerien d'altres animals que no s'han conservat, inscrits o no dins de medallons o emmarcats dins les diferents sanefes.

A la part més elevada de la fornícula, allà on s'iniciava la corbatura de la petita conca que tancava aquesta estructura, varen aparèixer el peus d'una figura humana. Aquest és el lloc on la fornícula queda destruïda en el moment de fer el mur que la tapava, d'aquesta forma resulta impossible saber a qui pertanyien aquests peus, però sempre cal pensar en un personatge bíblic important o, fins i tot, en l'advocació de la parròquia. No resultaria difícil situar aquí a Sant Pere.

LA REFORMA DEL SEGLE XV

Un detall que no pot passar desapercebut és el tancament de les fornícules en un moment determinat. Una reforma que les inutilitza

parcialment deixant la meitat del seu petit espai ocupada per una mena de pedestals. Aquestes estructures massisses, que anaven recobertes per una capa de morter de calç, i per tant realitzades per anar vistes, no responen a una funcionalitat concreta, o com a mínim, així semblava en principi.

La idea més lògica era pensar en una mena de pedestals on col.locar alguna imatge (cosa poc probable degut al mínim espai que quedaria per situar la figura), relacionar-les amb una ornamentació més tardana i poc coneguda, o potser un reforç estructural en un lloc feble de l'edifici.

Finalment sembla que la darrera hipòtesi és la més encertada, tenint en compte tota una sèrie d'esdeveniments que afecten aquesta zona durant el primer terç del segle XV.

En aquest punt hauriem de fer esment del registre sismològic català. El 15 de març de 1427 a les 12 del migdia va tenir lloc la primera manifestació de la "sèrie olotina" (nom que es dóna a tot un seguit de moviments símics que tingueren el seu inici en aquell moment). El seu epicentre va ser a Amer, on s'enderrocà el monestir i totes les cases d'aquest indret ("setanta o vuitanta fochs"), però també diu el mateix document que s'esfondraren totes les cases d'Osor, també va patir les conseqüències el castell d'Anglès, les Planes, Sant Feliu de Pallerols, el castell d'Hostoles, Sant Martí de Llémena...Però no parla de la zona d'Olot ni tampoc de Girona ("no si ha seguit damnatge nengun").

Es pot considerar que la major intensitat es concentrà a Amer i que els efectes més immediats comprengueren la vall del riu Brugent (Pallarols, les Planes, Amer). Però també hi hagué irradiacions a l'altra banda del riu Ter. Pel sud a Anglès i Osor, per l'oest batzegada potent a la vall de la riera de Llémena (Sant Esteve i Sant Martí), i encara a l'altra banda de la serra de Finestres, a Mieres. Pel sud es sentí fins a Cervera peró cap document permet afirmar que sobrepassés el Pirineu.

En cap moment s'esmenta l'església de Sant Pere de Llorà de forma explícita, però cal suposar que quedà afectada. La sotragada del terratrèmol devia afectar de forma important el petit temple, ja que es pot observar a cop d'ull que la volta de l'absis està refeta. A partir d'una determinada alçada el parament és diferent, fet amb pedra més lleugera, amb una marcada diferència que fins i tot es pot veure en la disposició de les filades.

El fet de la caiguda de la volta ja ens indica la incidència del moviment sísmic, i no resulta gens estrany pensar en un reforç de l'estructura de l'església en el punt on aquesta era més feble: als murs de tancament de les fornícules, al lloc on eren menys consistents.

Per acabar de confirmar aquest fet caldria incloure un document que, algun temps després del terratrèmol, encara parla de la reconstrucció de la coberta i la volta de l'església. Sembla que els seus terminis per efectuar l'obra es varen retrassar i es demanaren més diners i temps per tornar l'església al seu aspecte original.

LES REFORMES MÉS MODERNES

De fet, el que es va dur a terme amb les remodelacions posteriors va ser augmentar l'espai destinat a l'oració, i posteriorment condicionar-lo als nous costums i modes. Es va doblar la nau fent una altra al seu costat meridional, i obrint una petita capelleta dins la nova estructura (a migdia del temple).

A principis del segle XVII es va enderrocar el mur sud de l'església, amb la intenció d'augmentar un espai destinat al culte que havia anat quedant petit pel nombre de creients que orava al temple.

Per poder dur a terme l'obra sense patir problemes d'estabilitat es va construir un pilar de dimensions considerables a la part central de l'espai que anteriorment havia ocupat el mur de migdia. Aquest pilar sustentava dos arcs que donaven pas una nova nau que es construí a la zona sud (ocupant l'espai que fins aquell moment segurament estaria destinat a cementiri parroquial). També per acabar de donar consistència a l'obra, es va optar per fer un estrep, un mur de reforç, que unia a nivell de fonamentació el pilar amb el mur nord de l'església.

Així el 1600 es va aconseguir tenir una església de dues naus, i el 1647 es construí la sagristia. També es va elevar el nivell de la capçalera, amb una nova pavimentació amb lloses de grans dimensions i un reompliment que apujava el nivell de circulació de forma desmesurada (segurament

el problema de la humitat seguia incidint de forma important dins del temple).

Ja al segle XVIII (1731) es féu el cor als peus de l'església, juntament amb el comunidor, la torre que flanqueja l'entrada de l'església pel sud.

I les darreres intervencions fetes en l'edifici s'haurien de relacionar amb els estralls que patí durant la guerra civil, que provocaren la realització de petits arranjaments (sembla ser que l'església de Sant Pere posseïa un retaule que es va perdre en aquesta època). Així com la col.locació d'un altar nou cap a la dècada dels 50 (portava gravada a la part posterior la data: 1952), i una nova pavimentació a la zona del presbiteri, amb un esglaonat de grans dimensions que resultava massa imponent per una petita església parroquial (sempre intentant acabar amb les humitats).

BIBLIOGRAFIA

AA.DD. (1991); *Catalunya Romànica*. Volum V. El Gironès. La Selva. El Pla de l'Estany. Enciclopèdia Catalana. Barcelona. Pp. 205-206.

AA.DD. (1995); *Bella pedra vella*. 15 anys de restauració de béns culturals a les comarques de Girona. Generalitat de Catalunya - Diputació de Girona. Girona. Pp. 381-382.

ARNAU I GUEROLA, M. (1993); *Els pobles gironins*. IV. El Gironès (I). Impremta Aubert. Olot. Pp. 445-446.

BADIA I HOMS, J.(1981), *L 'Arquitectura medieval de l'Empordà*, vol. I – II. Girona, Diputació de Girona.

CABESTANY, J.F.; MATAS, M.T. i ROVIRA, P. (2003); *Pintures romàniques de l'església de Sant Víctor de Dòrria*. Consell Comarcal del Ripollés.

CARBONELL I ESTELLER, E. (1984); *La pintura mural romànica*. Col.lecció Coneguem Catalunya 5. Els llibres de la frontera. Barcelona.

FONTSERÈ, E. i IGLÉSIES, J. (1971); *Recopilació de dades sísmiques de les terres catalanes entre 1100 i 1906*. Fundació Salvador Vives Casajuana. Barcelona. Pp.101-114, 129-137 i 141-150.

GUDIOL I CUNILL, J. (1927); *La pintura mig-eval catalana. Els primitius*. Vol.I: Els pintors. La pintura mural. S. Babra. Barcelona.

GUERRA, M. (1978); *Simbología románica*. El cristianismo y otras religiones en el arte románico. Fundación Universitaria Española. Madrid.

NOLLA, J.Mª i CASAS, J. (1984); *Carta arqueològica de les comarques de Girona*. Centre d'Investigacions Arqueològiques de Girona. Girona.

SUREDA, J. (1981); *La pintura romànica a Catalunya*. Alianza Editorial. Madrid.

VALLE del, C. (1996); *Los terremotos de Girona de 1427 en la fuente hebrea*. Madrid - Girona.

JUNYENT, E. (1983); *L'arquitectura religiosa a Catalunya abans del romànic*. Curial. Abadia de Montserrat.

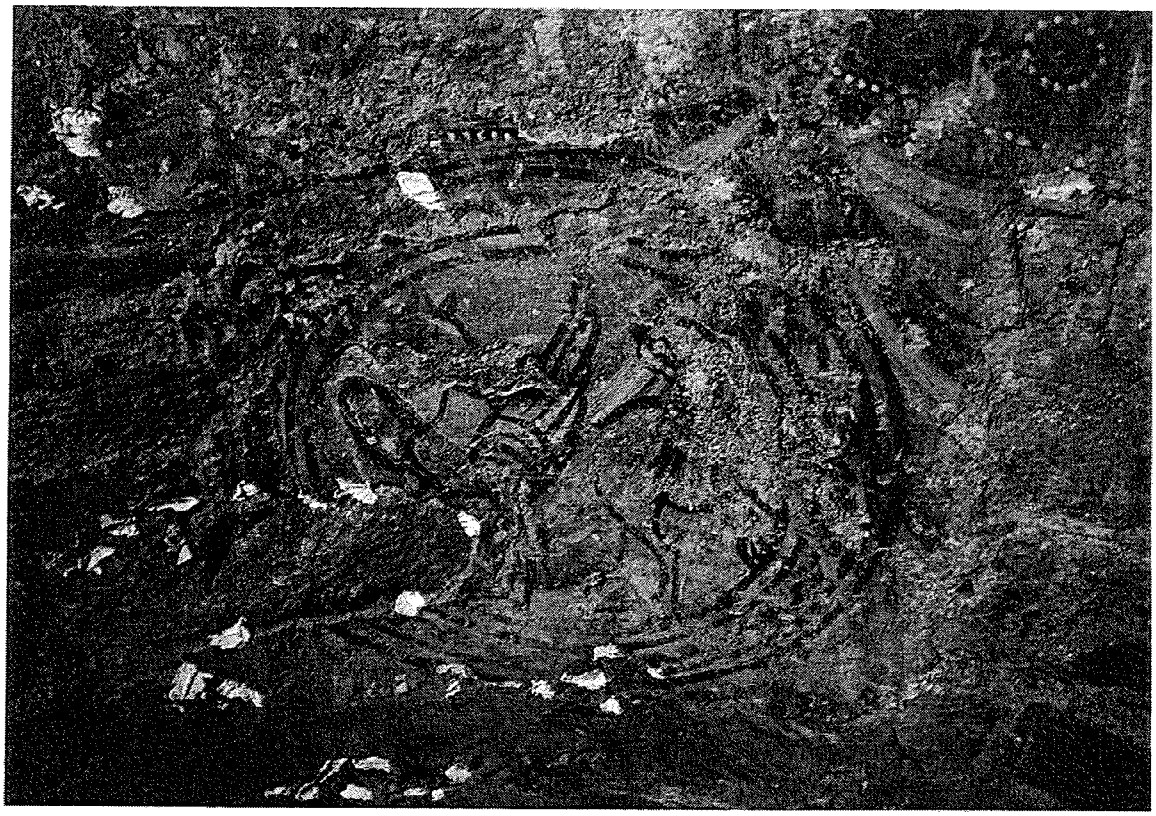

Fig. 1. Detall del griu localitzat a la fornícula nord de l'església.

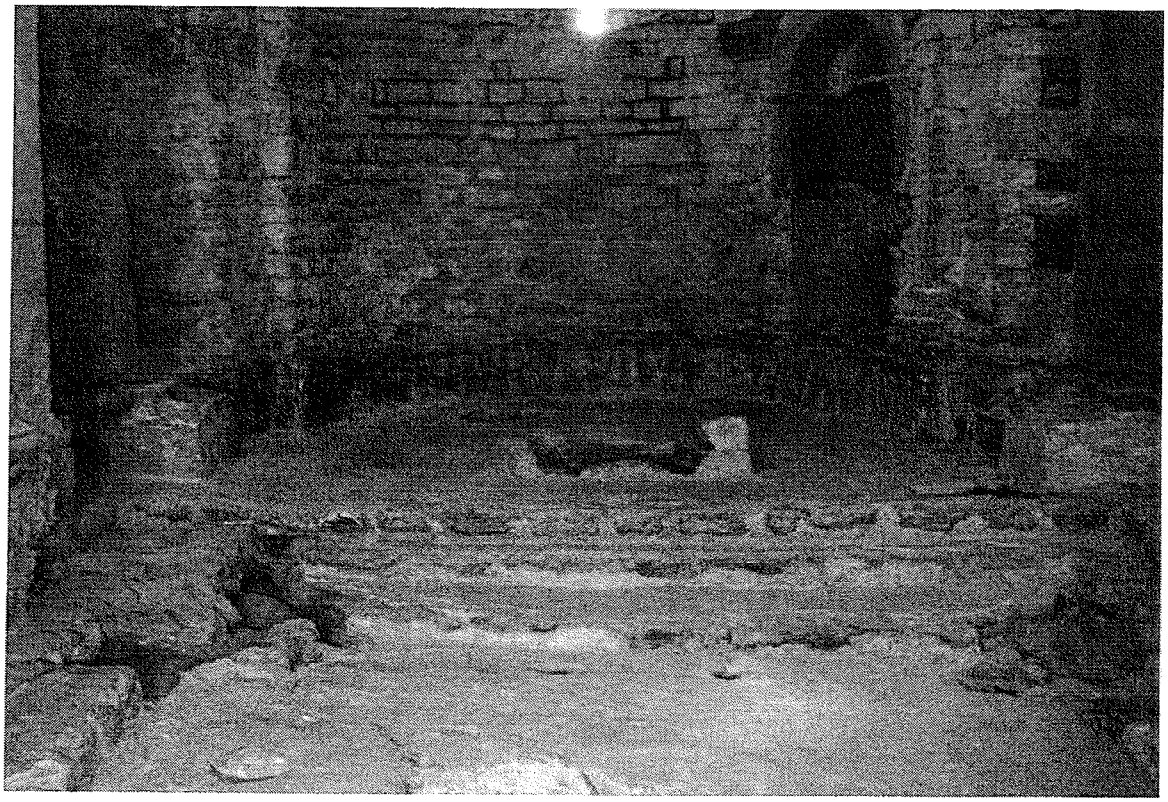

Fig. 2. Imatge de la capçalera del temple.

Fig. 3. Escala que donava accès a l'edifici preromànic.

L'ESGLÉSIA ROMÀNICA DE SANT MARTÍ DE QUERÓS (SANT HILARI SACALM, LA SELVA). CAMPS DE TREBALL DELS ANYS 2004 I 2005

Joan Llinàs i Pol* **Jordi Merino i Serra*** **Carme Montalbán i Martínez***

L'antic poble de Querós estava situat a la vall de Ter i fou abandonat arran de la construcció de l'embassament de Susqueda, que l'any 1969 va comportar la inundació del petit nucli, format per unes poques cases esparses, del que només se'n salvà la seva església parroquial, situada en un punt més elevat. Quan el pantà és ple, l'aigua queda a pocs metres de l'edifici i arriba a tocar els mateixos murs de tanca del cementiri que hi ha adossat al temple.

L'edifici actual conserva pràcticament íntegra l'antiga construcció romànica. Està format per una nau rectangular coberta amb volta de canó, amb tres arcs torals, un dels quals està adossat al mur de ponent. A llevant, està capçada per un absis semicircular, obert a la nau per un doble plec, amb una finestra de doble esqueixada i arc de mig punt en gradació. Al mur de migdia hi ha la porta original d'entrada, amb un arc de mig punt; al mateix mur hi ha dues finestres, una de les quals obre al campanar.

El campanar, adossat a la façana de migdia de l'edifici, és una torre de planta lleugerament romboïdal. A la façana de ponent té una porta d'entrada amb arc de mig punt i en un nivell superior, per sobre de la porta, s'hi veuen tres espitlleres. El darrer nivell d'obertures està format per quatre amplis finestrals coronats per un arc rebaixat, al damunt dels quals hi ha una mena de golfes amb quatre finestrals més.

La teulada de l'edifici és a dos vessants i s'hi conserven dos nivells. L'inferior, més antic, està format per llosetes d'esquist i el superior, més modern, és fet amb teula àrab.

L'interior de l'església és arrebossat i pintat. Aquest arrebossat, molt mal conservat, ha caigut en alguns punts i ha deixat al descobert restes de pintures romàniques, que encara estan pendents d'estudi i restauració.

La primera referència documental de Sant Martí de Querós correspon a l'any 1104, tot i que l'origen de l'església, a partir del que revela la seva arquitectura, es pot situar cap a finals del segle XI. Sembla que els terratrèmols del segle XV alteraren greument la torre del campanar, que va ser refeta. A partir de la inauguració de l'embassament de Susqueda l'any 1969, l'edifici va quedar aïllat a la riba dreta del pantà, en un indret d'accés molt difícil, i es va anar degradant lentament fins que l'any 2003 el Consell Comarcal de la Selva hi endegà el primer camp de treball. Des d'aleshores s'hi estan duent a terme treballs de neteja, amb la perspectiva d'una posterior restauració i rehabilitació, tant de la petita església romànica com del seu entorn immediat. Aquestes tasques s'hi efectuen cada estiu mitjançant un camp de treball de joves, adscrit a la Direcció General de Joventut de la Generalitat de Catalunya, la direcció tècnica del qual ha anat fins ara sempre a càrrec d'un arqueòleg de l'empresa Janus, S.L.

LES INTERVENCIONS

La intervenció de l'any 2003 consistí en una neteja a fons del presbiteri i de la nau, s'instal.là un sistema provisional de tancament, es tallaren alguns arbres que afectaven directament l'estructura de l'edifici i es netejà la vegetació que cobria el cementiri i l'exterior de l'entrada, on quedà totalment al descobert l'antic camí enllosat d'accés al temple (Llinàs i Merino 2004).

L'any 2004 els treballs es van desenvolupar en dos fronts. En primer lloc, es va efectuar el desbrossament i la neteja de l'espai que quedava al nord de l'església, entre la paret septentrional del temple, l'extrem de llevant de les restes de

*Janus S.L.

la rectoria i el vessant de la muntanya. Aquestes tasques van deixar totalment al descobert l'era de la rectoria, un gran espai planer pavimentat amb lloses planes de pedra de mida mitjana-gran, amb algunes refeccions de rajola massissa, especialment importants a la banda sud. Restes de murets baixos de pedra i morter de calç delimitaven aquesta era en diversos punts del seu perímetre.

Per altra banda, es va tornar a actuar a l'exterior i a migdia de l'església, on hi ha el camí pavimentat i les escales d'accés al temple i el petit cementiri. Aquest sector havia quedat afectat durant els darrers mesos per una pujada del nivell de les aigües del pantà, que van arribar al seu punt màxim durant la primavera de 2004, cobrint de restes vegetals i fang una part de la zona netejada a la campanya de 2003. Es van netejar de bell nou els accessos exteriors a l'església i la part del cementiri que havia quedat temporalment coberta per l'aigua.

Part de la terra i de les pedres extretes durant la campanya es van reutilitzar per a protegir de l'aigua les parts més exposades del monument. Amb les pedres es va reengruixir la tanca exterior del cementiri i la terra es va dipositar a llevant del temple, just als peus de la fonamentació exterior de l'absis, en una zona amb forts pendents afectada per l'erosió i l'acció de l'aigua de l'embassament.

La campanya de 2005 va consistir en la neteja i desenrunament de part de la rectoria i en el manteniment i arranjament dels entorns immediats de la mateixa església, on es va realitzar un desbrossament general de la vegetació que s'hi havia anat acumulant en el darrer any, especialment a la zona del cementiri i del camí d'accés a l'església.

Les tasques més significatives d'aquesta darrera campanya es van realitzar a la rectoria, un edifici actualment en ruïnes que es va adossar en un moment tardà a la part de ponent de l'església. A l'inici dels treballs, l'any 2003, l'espai de la rectoria era un munt de runes i, si bé en un principi hom no preveia realitzar-hi cap altra actuació que cobrir les restes, es va creure interessant, al final, efectuar-hi també tasques de neteja i desenrunament, degut sobretot al perill que suposaven per a la seguretat tant dels participants en el camp de treball com d'eventuals visites a l'indret.

Es va actuar, concretament, a la banda sud-est, la més propera a l'església i al camí d'accés, i les pedres que es van enretirar s'empraren per aixecar un muret de contenció a la banda de llevant de l'església per la seva part exterior, als peus de l'absis, amb la finalitat d'evitar l'erosió d'aquell indret degut a les pluges i a l'eventual pujada del nivell de l'aigua del pantà. Malgrat la feina realitzada, els treballs de desenrunament de la rectoria van quedar inconclosos, a l'espera de noves campanyes.

BIBLIOGRAFIA

AA.DD. (1991), *Catalunya Romànica. Volum V. El Gironès. La Selva. El Pla de l'Estany*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, pp. 329-330.

LLINÀS, J.; MERINO, J. (1998), *El Patrimoni de la Selva. Inventari històric, artístic i arqueològic dels municipis de la comarca*, Volum 2, Consell Comarcal de la Selva, Santa Coloma de Farners.

LLINÀS, J.; MERINO, J., (2004), Intervenció a Sant Martí de Querós (Sant Hilari Sacalm, la Selva), *VII Jornades d'Arqueologia de les comarques de Girona*, La Bisbal d'Empordà, 2004, pp. 509-512.

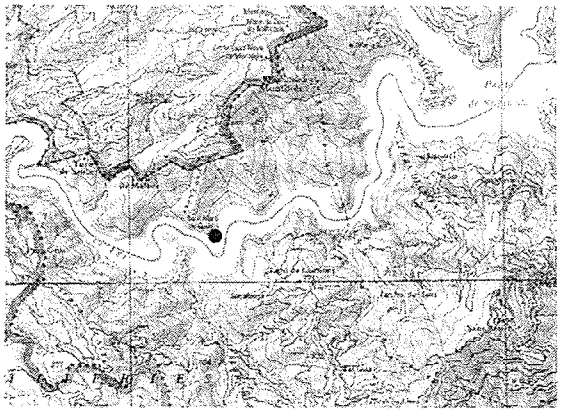

Fig. 1. Situació de l'església de Sant Martí de Querós

Fig. 2. Vista general de l'església des del sud

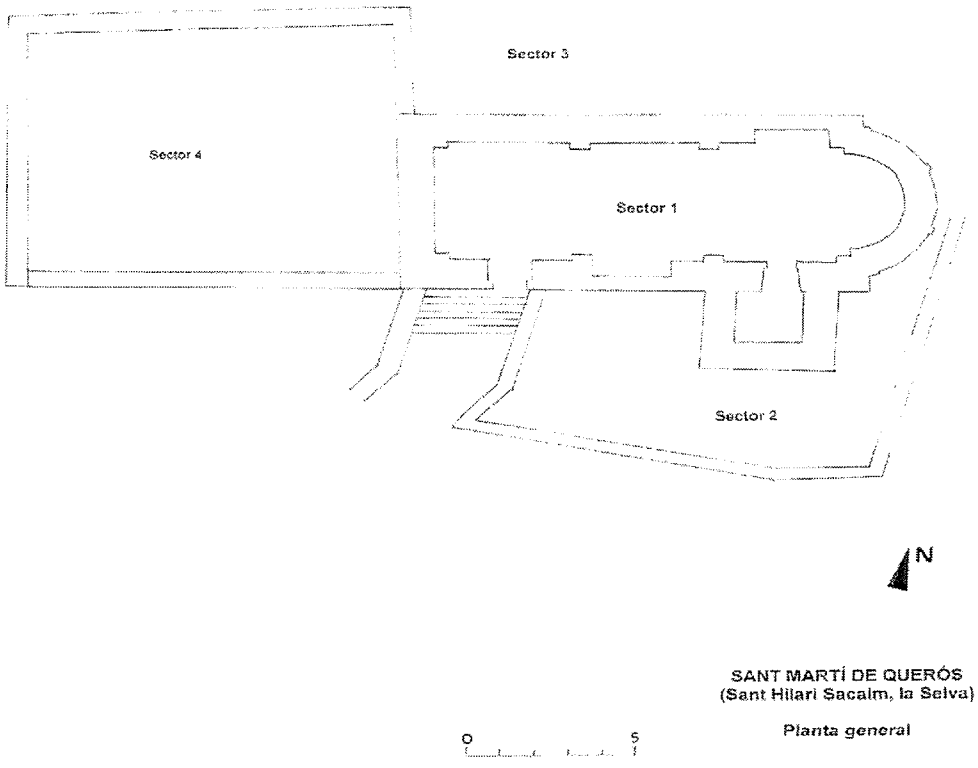

Fig. 3. Planta general de les intervencions

INTERVENCIONS ARQUEOLÒGIQUES AL NUCLI HISTÒRIC D'ULLASTRET

Ferran Codina **Joan Margall** **Gabriel de Prado** **amb la col·laboració**
d'Anna Augé **Gerard Cruset** **Quim Grau**

Entre els anys 2004 i 2005 s'han portat a terme un seguit d'intervencions arqueològiques preventives a l'interior del recinte emmurallat del poble d'Ullastret, que han tingut el suport tècnic i material del Museu d'Arqueologia de Catalunya-Ullastret.

Primerament, durant el mes de maig de 2004 es va actuar en un solar propietat de l'Ajuntament d'Ullastret, situat al costat nord de l'església parroquial, abans de construir-hi el nou edifici consistorial. El projecte afectava la meitat nord del solar, en una superfície de 226,53 m². En aquesta part es va realitzar l'extracció de terres amb una màquina excavadora fins a posar al descobert un conjunt d'estructures d'èpoques diverses. Tot seguit es va procedir a la realització de tres sondejos que van permetre establir una estratigrafia que anava des d'època altmedieval fins als nostres dies.

El juny de 2004, el projecte de construcció de dos habitatges al solar adjacent al de l'ajuntament, va motivar una nova intervenció que va consistir en la realització de quatre sondejos. Aquests, van donar resultats molt similars, tant pel que fa a l'estratigrafia com per la cronologia. També van permetre evidenciar que les estructures exhumades en el solar de l'ajuntament s'extenien cap a ponent.

Davant la importància de les restes exhumades en aquests sondejos, durant els mesos de febrer i març de 2005 es va procedir a la realització d'una excavació en extensió en el solar de propietat privada. El solar tenia una superfície total de 197,84 m², de la qual se cedeixen a l'ajuntament 70,63 m² per a vialitat pública, quedant un solar urbanitzable d'uns 125 m².

En aquests moments (març de 2006), s'està portant a terme una darrera intervenció de control del desmuntatge i rebliment de les estructures arqueològiques exhumades en les intervencions precedents realitzades en el solar de propietat privada. Aquesta intervenció pot completar, en alguns aspectes, els resultats de les campanyes que tractem en aquest article però, aparentment, no suposarà un canvi substancial en la interpretació global de les excavacions.

El poble d'Ullastret es troba situat sobre una petita elevació, a uns 50 m d'altitud snm, que sobresurt de la plana baixempordanesa. El turó es troba a uns 900 m del Puig de Sant Andreu, lloc on hi trobem les restes arquitectòniques de l'*oppidum* ibèric i del *castellum Uellosos* d'època carolíngia. En aquesta zona, al nord-est del municipi, s'hi trobava també l'antic estany d'Ullastret que apareix citat en nombrosa documentació d'època medieval i que fou dessecat entre els anys 1856 i 1886.

El nucli històric (fig. 1), amb una superfície aproximada d'uns 13000 m², es troba envoltat d'una muralla amb un traçat d'uns 400 m que data dels segles XIII-XIV i que conserva nou torres de planta quadrada i/o rectangular, i una de planta circular que data dels segles XV i XVI. Al seu interior hi trobem l'església parroquial romànica de meitats del segle XI, dedicada a Sant Pere, i un conjunt de cases, a ponent de l'església, que encara conserven el nom genèric d'El Fort.

En les diverses intervencions arqueològiques realitzades en ambdós solars s'ha excavat una part d'una necròpolis i d'un edifici altmedieval, juntament amb un conjunt de sitges. També s'han documentat tot un seguit d'estructures baixmedievals i modernes, molt arrasades per l'utilització del lloc en època recent (fig. 2).

RESULTATS DE LES EXCAVACIONS

Malgrat que a l'excavació no s'han documentat estructures anteriors a l'època medieval, cal fer

notar que entre els materials recuperats també apareixen fragments ceràmics d'època ibèrica. Del total de 2367 fragments recuperats en el transcurs de les diferents campanyes d'excavació realitzades, n'hi ha 78 que daten d'època ibèrica (VI-II aC). Aquest material, malgrat que només suposa el 3,29% del total, evidencia una utilització o freqüentació d'aquest indret en aquell període.

PERÍODE ALTMEDIEVAL

La necròpolis

La primera fase d'ocupació de la zona excavada correspon a part d'una necròpolis, situada dins l'àmbit de l'antiga sagrera de l'església de Sant Pere. D'aquesta necròpolis s'han excavat tres enterraments de tipologia antropomorfa (fig. 3). Cal dir que s'intuïa l'existència d'un quart enterrament que fou destruït amb la construcció d'un mur d'un moment posterior, ja que es podia veure el retall d'una altra fossa antropomorfa pel costat sud d'aquest.

Les tres tombes estaven retallades a la roca natural, orientades amb el cap a l'oest. Corresponien a tres inhumacions d'edat adulta (dues dones i un home) en decúbit dorsal. En una de les tombes es van documentar restes dels peus d'un enterrament més antic, fet que evidencia una reutilització funerària la tomba (Bibiana & Codina, 2006).

Els nivells que corresponen a les inhumacions de la necròpolis, no han aportat una quantitat significativa de materials ceràmics. Aquesta circumstància no permet una datació directa de les tombes a partir d'aquests. La seva datació relativa s'obté, doncs, a partir de les relacions estratigràfiques, que ens indiquen que serien anteriors a l'edifici altmedieval localitzat al nord de la necròpolis.

L'edifici altmedieval

Els sondejos efectuats al solar propietat de l'Ajuntament d'Ullastret i l'excavació en extensió realitzada al solar adjacent, han permès posar al descobert una sèrie d'estances que, a partir de les evidències existents i com a hipòtesis de treball, creiem que formarien part d'un mateix edifici. Per les seves característiques i el material arqueològic recuperat el podem situar en l'Alta Edat Mitjana.

Aquest edifici es trobava situat a uns 25 m al nord de l'església parroquial de Sant Pere. A partir de les excavacions s'ha pogut constatar que en aquest punt del turó la roca natural presenta un sobtat desnivell. Es tracta d'un escaló d'entre 30 i 50 cm. A partir d'aquest punt el terreny natural segueix un lleuger pendent cap al nord. Aquesta irregularitat del terreny es va aprofitar per a construir-hi un edifici del qual en coneixem molt bé els seus límits sud, nord i est. La seva planta era trapezoïdal, gairebé rectangular, i tenia un espai útil interior d'uns 64 m². Els costats llargs mesuraven uns 14 m i els costats curts entre 8 i 9 m. D'aquest edifici s'han pogut documentar quatre àmbits (fig. 4). En el costat oest, en el límit de l'excavació, s'intueix un cinquè àmbit que podia haver fet les funcions d'entrada.

L'accés comunicava amb un gran espai (àmbit 1), situat a l'angle nord-oest, amb una superfície d'uns 24 m². Des d'aquest espai es podia accedir a dos àmbits més. L'àmbit 2, situat a l'angle sud-oest, amb una superfície d'uns 11,76 m², i l'àmbit 3, situat a l'angle nord-est, amb una superfície de 12,71 m². Aquest àmbit comunicava amb l'àmbit 4, situat a l'angle sud-est, amb una superfície de 15,60 m².

Els murs situats més cap al sud es fonamentaven directament sobre la roca natural, sense necessitat de banqueta de fonamentació. Els altres, com que el terreny natural feia un lleuger pendent cap al nord, s'assentaven sobre uns nivells de terres de poca potència que cobrien la roca natural. Tots els murs mesuraven entre 70 i 90 cm d'amplada, ja que eren bastant irregulars. Estaven tots construïts amb blocs de gres local de mida mitjana. No hi havia cap bloc carejat ni treballat. Les pedres estaven lligades amb fang i en cap cas amb morter de calç. Tècnicament, el parament estava aixecat formant filades irregulars combinades amb filades d'*opus spicatum.* A la majoria d'àmbits es va documentar un enlluït de fang que variava entre els 2 i 5 cm de gruix. Les dues portes que es van documentar, i que servien per comunicar els diferents àmbits entre si, (àmbits 1 i 2 i àmbits 3 i 4) mesuraven 1,40 m d'amplada. La porta d'entrada a l'àmbit 2 tenia un llindar format per 4 lloses irregulars que estaven ben lligades amb el paviment.

Pel que fa als paviments, en totes les estances excavades es va documentar la mateixa solució tècnica. Es tractava d'un paviment de morter de calç, amb un gruix que variava entre els 2 i els 10 cm. Era un paviment fet a partir d'una barreja on

hi predominava la sorra per sobre de la calç. En els àmbits 1 i 2 el nivell de circulació combinava el paviment de morter de calç amb la mateixa roca natural aplanada. Per a donar solidesa al paviment de morter de calç, s'utilitzava la inclusió de pedres i també d'alguns fragments de paviments de ceràmica.

En els àmbits 1, 2 i 4 s'han documentat forats de pal que retallaven el paviment de morter de calç i la roca aplanada. Totes aquestes estructures negatives mesuraven entre els 10 i 12 cm de diàmetre. Les seves profunditats variaven entre els 12 i els 22 cm. Sempre estaven fets en grups de dos o tres, formant una línia recta, i separats uns 50 cm del mur. L'alineament de forats paral·lels als murs, segurament deurien servir per a sustentar estructures de fusta amb una funcionalitat que no s'ha pogut determinar.

En aquest edifici s'han documentat reformes en la pavimentació dels àmbits 1 i 2, inutilitzant alguns dels forats de pal. En l'àmbit 1, sobre el paviment de morter de calç més antic, s'hi va abocar terra i es va construir un paviment de les mateixes característiques tècniques, a una cota lleugerament més elevada. A l'àmbit 2, la reforma va consistir en la construcció d'un enllosat molt sòlid, fet de lloses d'uns 12-15 cm de gruix. Aquest ocupava la meitat est de l'habitació. En els àmbits 3 i 4 aquesta reforma del paviment sembla que no es va produir.

En paral·lel al mur septentrional d'aquest edifici, separat 90 cm cap al nord, es va documentar un altre mur de les mateixes característiques (M-40). Constructivament era idèntic als murs que hem descrit més amunt. Pel costat est estava rebentat i per l'oest es posava per sota del perfil de l'excavació. No estava relacionat amb cap altre mur. Tampoc es va documentar cap nivell de circulació que hi anés associat. Tant la tècnica constructiva com l'estratigrafia que hi anava relacionada, permeten assegurar que era un mur coetani a l'edifici descrit anteriorment.

En els nivells estratigràfics sobre els quals es va construir l'edifici, la quantitat de materials recuperats no és massa abundant i corresponen quasi exclusivament a ceràmiques de cuita reduïda, bàsicament olles i/o gerres de perfil en S, que no presenten cap tipus d'element decoratiu. Juntament amb aquestes, cal fer constar la presència d'alguns fragments de ceràmica espatulada, de bona factura, que correspondrien a una sitra. La cronologia d'aquests nivells s'ha de situar, en base a la presència dels fragments de ceràmica espatulada i sense majors precisions, entre els segles X-XI.

Els materials apareguts en els nivells de construcció de l'edifici tampoc no permeten establir datacions cronològiques amb una certa precisió. La quantitat de material recuperat és molt pobre i escadusser i, excepte algun fragment de producció oxidada i alguna espatulada, la resta correspon a ceràmiques reduïdes, majoritàriament de cuina. El repertori formal, com succeeix en els nivells anteriors a la construcció de l'edifici, es limita a les olles i/o gerres de perfil en S. Dels nivells associats a les reformes puntuals efectuades a l'edifici, no es pot obtenir cap mena d'informació donat que només han aportat 12 fragments.

En els nivells d'enderroc que daten el moment final de l'edifici, l'escassetat del material comporta novament nombroses dificultats per establir cronologies precises. No obstant, en aquests nivells, a més dels recipients amb perfil en S, també trobem alguna altra forma, com ara escudelles, i en alguns d'aquests estrats apareix algun fragment de ceràmica vidrada i amb coberta esmaltada. Aquests, però, són molt minoritaris i podrien ser de caràcter intrusiu. A partir d'aquestes evidències, caldria situar el moment final de l'edifici, sense més precisió, entre la fi del període altmedieval (finals del segle XII) i l'aparició de les ceràmiques vidrades a la segona meitat del segle XIII.

Sitges altmedievals

Al sud d'aquest edifici, dins l'espai que correspondria a la sagrera, es van documentar un conjunt de 4 sitges (S-43, S-44, S-58, S-67) les quals, a través del material arqueològic abocat en el seu interior, sabem que foren coetànies a l'edifici altmedieval (fig. 5).

Formalment, aquestes sitges presentaven unes mateixes característiques. El perfil de les parets era lleugerament còncau i el fons podia ser pla o de forma còncava. Tant la profunditat com l'amplada màxima eren d'aproximadament 1 m. Només la sitja S-44 es conservava en la seva totalitat i la seva boca mesurava 0,52 m.

PERÍODE BAIXMEDIEVAL

Estructures arquitectòniques baixmedievals

En ambdós solars han aparegut restes de murs posteriors a l'edifici altmedieval, pertanyents a diferents construccions. Degut al seu estat de conservació, molt malmès per edificacions encara més modernes, la informació que ens aporten és molt escassa.

A les excavacions realitzades al solar de l'Ajuntament d'Ullastret es van identificar restes d'un edifici baixmedieval que es fonamentava sobre els murs de l'antic edifici altmedieval. D'aquest edifici només en coneixem tres murs i el seu estat de conservació no ha permès definir amb claredat la dimensió total de la seva planta i determinar de quin tipus d'edifici es tractaria.

D'aquest edifici sabem que els seus límits est i sud coincidien perfectament amb els límits de l'edifici altmedieval. També coincidia l'emplaçament dels murs que compartimentaven l'espai intern. Es poden definir dos àmbits sense establir amb claredat els seus límits. Els murs mesuraven 60 cm d'amplada i estaven construïts amb doble parament de blocs de gres local lligats amb fang. Les filades eren regulars. Pel que fa a la pavimentació, en ambdós sectors s'ha documentat l'ús d'enllosats fets amb grans lloses de gres. El nivell de circulació d'aquest estava situat 75 cm per sobre del nivell de circulació de l'edifici altmedieval.

A l'altre solar hi havia un mur orientat est-oest (M-31). D'aquest mur tenim molt poca informació, ja que pel costat est estava rebentat i pel costat oest sortia dels límits de l'excavació. Només es pot dir que es tractava d'un mur fet amb blocs de gres lligats amb morter, encara que de mala qualitat. Només es conservaven dues filades. Mesurava 0,65 cm d'amplada i es fonamentava directament sobre la roca natural. Aquest mur havia estat construït sobre una de les sitges (S-67) que funcionava contemporàniament amb l'edifici altmedieval.

Les estructures corresponents a aquesta fase s'han trobat molt arrasades degut a les utilitzacions ulteriors dels espais objecte d'excavació. Pel que respecta als nivells arqueològics associats a aquestes estructures, en alguns casos el seu estudi ha fet evident que han estat alterats en èpoques més recents. Els estrats intactes que daten aquestes construccions presenten una varietat tipològica i formal més diversificada que en el període anterior. En aquests nivells, a més de la ceràmica reduïda, trobem ceràmica amb esmalt blanc, amb decoració en verd i manganès, ceràmica esmaltada decorada en blau de procedència valenciana, així com alguns fragments de ceràmica de reflexos metàl·lics, també de procedència valenciana. Aquest repertori permet situar aquests nivells en un moment inicial del segle XV.

La poca quantitat recuperada en els nivells d'enderroc i abandonament d'aquest període, juntament amb l'alteració d'aquests, no permeten situar cronològicament el moment final d'aquestes construccions.

Sitges baixmedievals

En el mateix espai on s'ubicaven les sitges altmedievals, descrites a l'apartat anterior, es van excavar tres estructures negatives i una quarta dins de l'àmbit 2. D'aquestes estructures només se'n conservava la part inferior. Suposem que es tracta dels fons de sitges més modernes, però no descartem que puguin correspondre a fosses, amb una funcionalitat primària indeterminada. L'amplada màxima d'aquestes sitges variava entre 1 m i 1,5 m, i el fons tant podia ser pla com còncau.

Pel que respecte als materials procedents dels estrats de rebliment d'aquestes estructures, ens trobem una vegada més amb una quantitat de material poc significativa. En aquests nivells, juntament amb la ceràmica reduïda de cuina i alguns bocins de ceràmica vidrada, apareixen uns pocs fragments de ceràmica esmaltada amb decoracions en blau i en blau i reflexos metàl·lics, en ambdós casos de procedència valenciana. Aquests materials permeten situar l'amortització d'aquestes sitges en algun moment del segle XV.

ÈPOCA MODERNA I CONTEMPORÀNIA

Les excavacions van posar al descobert altres murs que es trobaven molt arrasats i que no van ser excavats en extensió. Alguns d'aquests tenien uns 60 cm d'amplada i eren fets a base de blocs irregulars de gres local lligats amb fang. D'altres, estaven construïts utilitzant el morter de calç com a lligant. Corresponien a una casa moderna edificada al bell mig del solar, que es va conservar dempeus fins a mitjans del segle XX.

També es van identificar restes de dues estructures negatives que podrien correspondre a fosses o a la part inferior de sitges. Aquestes es van obrir en un moment en que el nivell del terreny era a una cota molt superior a la roca natural. Per aquest motiu, només s'ha pogut documentar els fons, ja que havien quedat afectades per les activitats més modernes efectuades en el lloc.

Els materials recuperats corresponents als nivells i estructures més modernes no són prou significatius per poder establir una cronologia precisa. Ja s'ha fet notar anteriorment l'alteració que va patir l'estratigrafia més moderna per causa de les activitats portades a terme en aquesta zona del poble. Malgrat tot, sorprèn que entre els nivells d'aquest període, i només amb alguna excepció puntual, no apareguin materials posteriors a meitats/finals del segle XVI.

CONSIDERACIONS FINALS

La primera vegada que es troba citat Ullastret com a lloc d'hàbitat és en un document de l'any 899. En aquest s'evoca la *uilla* d'Ullastret i també s'esmenten les esglésies de Sant Pere i Sant Joan, configurant-se com a un important nucli de poblament en detriment dels vilatges de Celsà, Velloses i Castellar.

En el límit nord de la sagrera, situat a uns 25 m de l'església parroquial, s'ha documentat part d'una necròpolis que caldria situar cronològicament entre els segles IX i XI. El fet de trobar-se en un punt llunyà respecte el temple, però dins el límit de la sagrera, fa pensar que no corresponen a la fase inicial de l'ús de l'espai com a necròpolis. També s'ha documentat que l'espai de la sagrera s'utilitzava com a lloc d'emmagatzematge, fet que queda palès per la troballa de diverses sitges obliterades en època altmedieval.

Al nord de la sagrera, es va construir un edifici que data d'un moment immediatament posterior a la necròpolis. Les característiques arquitectòniques d'aquest edifici, descrites anteriorment, coincideixen amb exemples d'altres edificis d'aquesta època documentats en altres jaciments de Catalunya. No obstant, les dimensions de la part documentada són superiors a les d'altres construccions de caràcter civil d'aquesta època. Normalment eren edificis de dues o tres habitacions amb una superfície màxima de 20 m^2 (Riu, 1994; Bolós, 1998). La imposibilitat d'excavar l'edifici en la seva totalitat, no ha permès establir de manera precisa les dimensions totals i la planta completa de la construcció. Amb les restes trobades no es pot definir l'accés a l'edifici i la seva relació amb l'urbanisme de l'entorn.

Finalment, cal remarcar que la informació obtinguda dels nivells d'època baixmedieval i, sobretot, d'època moderna, és gairebé nul·la i no permet extreure'n conclusions rellevants.

BIBLIOGRAFIA

ADELL, J.A., 1982, Notes per a l'estudi de la tecnologia constructiva de l'hàbitat en el poblament medieval de l'Esquerda, *Ausa* X/102-104, Vic, p. 345-353.

AGUSTÍ, B., CODINA, D., 2006, Arqueologia funerària: les restes humanes del carrer del Fort, Ullastret, Baix Empordà, annex de Codina, F., Margall, J., de Prado, G., Soldevila, X. Evidències arqueològiques d'època medieval al nucli històric d'Ullastret, *Estudis del Baix Empordà,* 25, Institut d'Estudis del Baix Empordà, Sant Feliu de Guíxols. (en premsa)

AQUILUÉ, X., BURÉS, L., 1999, 11. L'Empúries del període medieval: fase VI, dins Aquilué, X. (dir.) *Investigacions arqueològiques a Sant Martí d'Empúries (1994-1996). De l'assentament precolonial a l'Empúries actual, Monografies Emporitanes,* 9, Museu d'Arqueologia de Catalunya-Empúries, Girona, p. 423-448.

BADIA, J., 1989, Ullastret, *Catalunya Romànica,* VIII. *L'Empordà.* I, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, p. 332-340.

BOLÓS, J., 1998, L'arquitectura civil i militar i l'arqueologia, *Catalunya Romànica,* XXVII, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, p. 19-62.

CANAL, E., CANAL, J., NOLLA, J.M., SAGRERA, J., 2005, El *Castellum Uellosos* del Puig de Sant Andreu (Ullastret, Baix Empordà). Vida i mort d'una fortificació carolíngia, *Estudis del Baix Empordà,* 24, Institut d'Estudis del Baix Empordà, Sant Feliu de Guíxols, p. 5-54.

CODINA, F., MARGALL, J., PRADO, G. de,

SOLDEVILA, X., 2006, Evidències arqueològiques d'època medieval al nucli històric d'Ullastret, *Estudis del Baix Empordà*, 25, Institut d'Estudis del Baix Empordà, Sant Feliu de Guíxols. (en premsa)

OLLICH, I., 2004, El poblat ibèric i medieval de l'esquerda (les Masies de Roda, Osona). De l'excavació a l'experimentació arqueològica, *Tribuna d'Arqueologia* 2000-2001, Barcelona, p. 115-133.

RIU, M., 1994, L'arquitectura civil i militar i l'arqueologia, *Catalunya Romànica*, I, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, p. 75-85.

RIU, E., 1999, La ceràmica espatulada i les sitres de la Catalunya Vella (c.s. IX-XI), a més d'unes quantes observacions sobre l'arqueologia, la ceràmica i la història, dins Padilla, I. i Vila, J.M. (ed.) *Ceràmica medieval i postmedieval. Circuits productius i seqüències culturals. Monografies d'arqueologia medieval i postmedieval,* 4, Barcelona, 21-37.

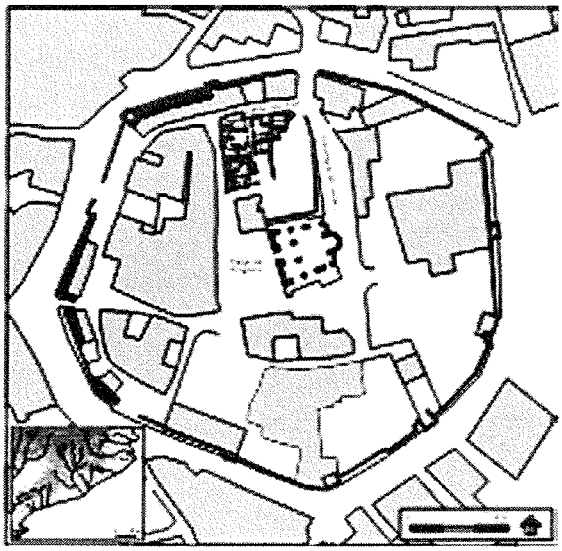

Fig. 1. Planta del nucli històric d'Ullastret.

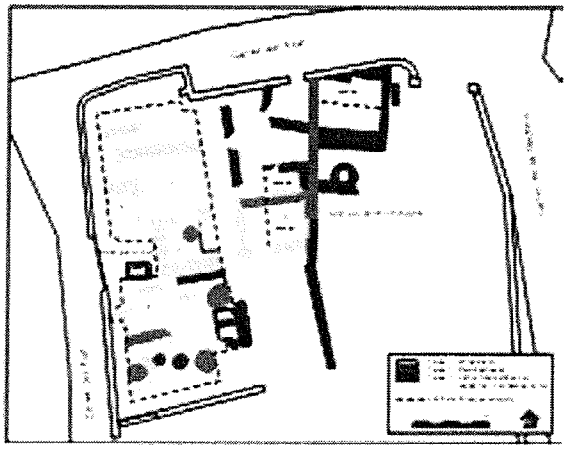

Fig. 2. Planta general de les estructures amb les diferents fases documentades.

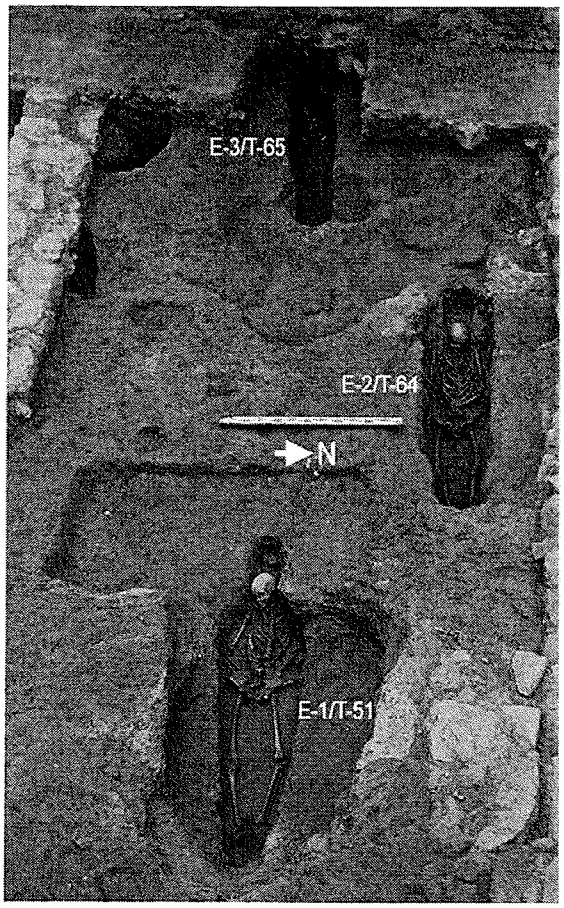

Fig. 3. Vista general dels tres enterraments excavats.

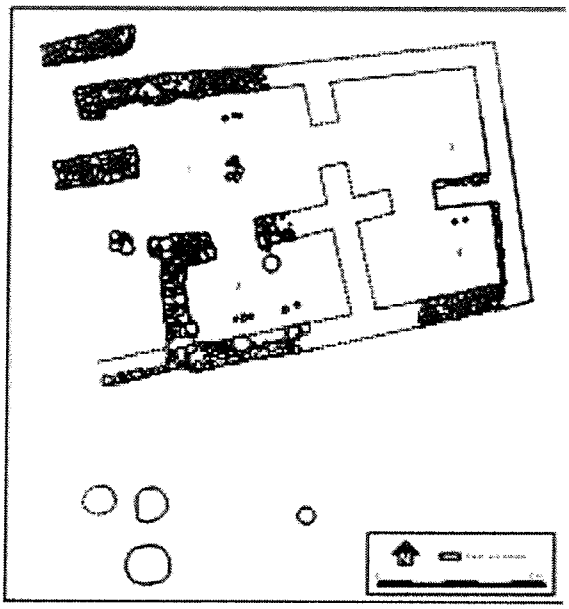

Fig. 4. Planta de l'edifici altmedieval amb els diferents àmbits identificats.

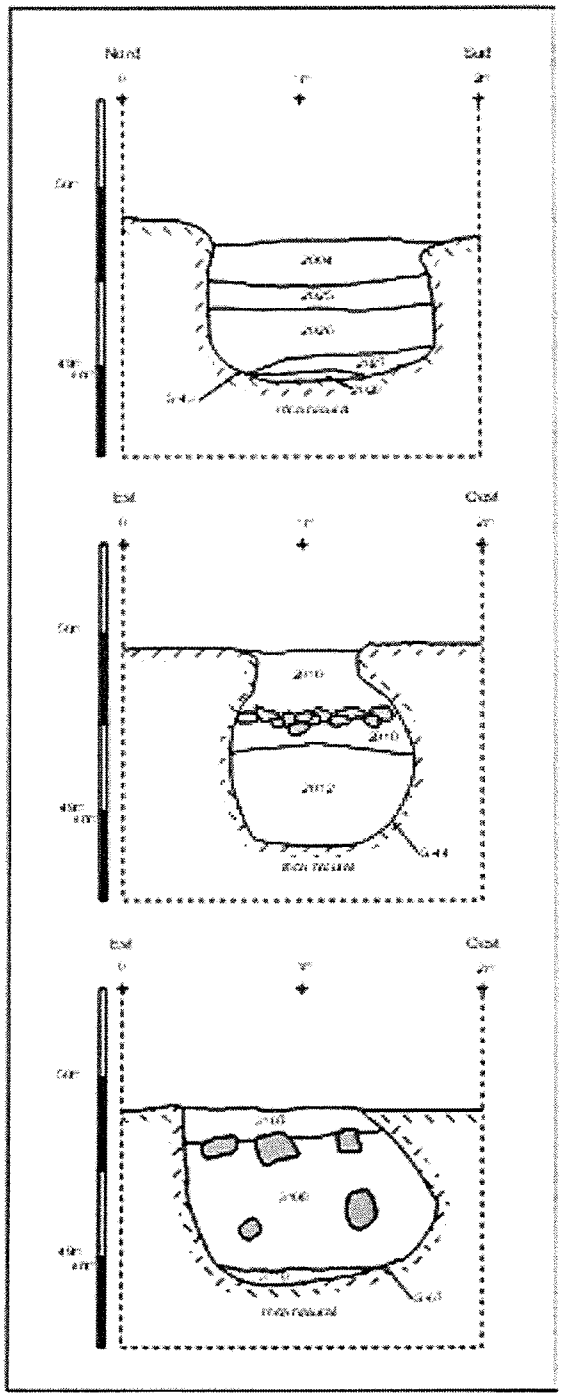

Fig. 5. Seccions estratigràfiques de les sitges altmedievals.

EXCAVACIÓ DE LES NECRÒPOLIS MEDIEVAL I MODERNA DE L'ESGLÉSIA DE SANT ESTEVE DE CANAPOST (FORALLAC, BAIX EMPORDÀ)

Josep Frigola* **Daniel Punseti****

Entre els mesos de novembre de 2004 i abril de 2005 es va dur a terme una excavació en extensió al voltant de l'església de Sant Esteve de Canapost (Baix Empordà). L'església de Canapost és un edifici preromànic amb absis trapezial, al que se li va afegir una petita nau en estil romànic pel nord i una torre-campanar, també romànica, pel sud. El pati de l'església és format per una esplanada a migdia i un espai trapezial a llevant. Per tramuntana tan sols hi ha una petita franja de terreny que queda morta en topar amb un edifici veí que es troba adossat a l'església pel nord. El frontis de l'església, que resta inacabat, és la part més moderna, i correspon als segles XVII-XVIII.

L'excavació va ser promoguda per l'Ajuntament de Forallac i va ser dirigida per Daniel Punseti (Punseti arqueòlegs) i Josep Frigola i Triola (Janus S.L.), amb la participació de l'antropòloga Núria Batllem i de fins a sis obrers.

ANTECEDENTS

L'excavació en extensió havia estat precedida per dues intervencions prèvies. D'una banda, durant el mes de novembre de 2003, i com a resultat d'unes fortes pluges, el mur de contenció que es troba a la plaça de l'església va cedir. Aquest fet va deixar al descobert l'estratigrafia conservada a l'esplanada situada immediatament a migdia de l'església, fent evident que es conservaven estrats arqueològics d'una potència considerable i que aquests començaven just sota el nivell de circulació en ús. La intervenció, aleshores, va ser dirigida per Daniel Punseti i Judith Cabra (Punseti arqueòlegs). Els treballs van consistir en la neteja i documentació del perfil que havia quedat al descobert i on es van distingir diverses tombes de llosa pertanyents a diferents nivells sobreposats i una sitja retallada en el subsòl natural. En cap cas es va excavar cap de les estructures ni dels estrats arqueològics documentats.

Aprofitant que s'havia de refer el mur caigut, l'Ajuntament de Forallac va voler portar més enllà les millores a l'entorn de l'església, fins aleshores ocupat, la major part del temps, per les males herbes. Amb aquesta finalitat, es va firmar un conveni de cessió d'ús entre els propietaris de l'espai, el Bisbat de Girona, i l'Ajuntament de Forallac.

Entre les millores previstes, es va pensar en refer el mur caigut amb menys altura que l'original. Això permetria tenir una visió més completa de l'església en conjunt des de la part baixa de la plaça. Però aquest projecte implicava la necessitat de rebaixar l'esplanada de migdia de l'església per adaptar-la a la cota del nou mur.

En aquest punt es va dur a terme la segona de les intervencions prèvies a l'excavació en extensió. Aquesta intervenció, dirigida per Daniel Punseti i Josep Frigola, va consistir en la realització de quatre sondejos que havien de servir de diagnòstic per confirmar-ne la necessitat i comprovar l'abast que hauria de tenir una excavació extensiva d'aquest espai.

Tres dels sondejos es varen fer a l'esplanada sud,

* JANUS S.L.

** PUNSETI ARQUEÒLEGS

davant l'església, i el quart es va fer a l'angle entre la torre-campanar i l'absis preromànic, a la part de darrera de l'església. Els resultats obtinguts en els sondejos, positius en tots els casos, varen confirmar la necessitat de realitzar una excavació arqueològica en extensió. Alhora, els tres sondejos de l'esplanada sud posaven de manifest l'existència d'una necròpolis d'època moderna i un camí enrajolat en aquest espai. El quart sondeig, a tocar de l'absis preromànic, va posar al descobert algunes tapes de sarcòfag *in situ* amb restes d'enterraments per sobre que garantien que els sarcòfags no havien estat espoliats modernament.

L'EXCAVACIÓ EN EXTENSIÓ

Davant dels resultats dels sondejos, l'Ajuntament va decidir iniciar l'excavació en extensió. En primer lloc es va actuar a l'esplanada de migdia de l'església, on es van poder documentar les restes d'un camí enrajolat i un cementiri d'època moderna sobreposat, i en part rebentant, una necròpolis medieval.

En segon lloc, l'excavació va passar a la part de darrera de l'església, on es va documentar la continuació de les necròpolis moderna i medieval, aquesta darrera amb la presència d'un nombrós conjunt de sarcòfags.

LA NECRÒPOLIS MODERNA

La necròpolis moderna ocupava preferentment l'esplanada sud, davant l'església preromànica. També es van excavar enterraments moderns a la part de darrera dels absis, tot i que la concentració d'enterraments amb aquesta cronologia era molt menor en aquesta zona. S'ha de tenir en compte, però, que durant la segona meitat de la dècada dels setanta es va produir un rebaix incontrolat de terres en aquest espai, que va malmetre gran quantitat de tombes i que, de ben segur, va fer desparèixer molts dels enterraments més moderns d'aquest sector.

En total es van excavar fins a 73 individus de datació moderna, a part d'alguns individus dubtosos que podrien ser moderns però dels quals no tenim prou elements per discernir si són moderns o medievals.

Els individus amb una clara datació moderna es van trobar acompanyats, molt sovint, d'objectes d'abillament, rosaris, trossos de teixit, monedes. També fou possible trobar restes de les caixes de fusta en què varen ser sebollits, ja fossin claus de ferro o la mateixa fusta en descomposició.

Aquesta necròpolis moderna s'organitzava en l'espai davant la porta sud on, en un moment determinat, s'hi va construir un camí enrajolat, perpendicular a la façana de migdia i que menava just fins a davant aquesta entrada sud. Aquest camí va servir com a referent a l'hora d'enterrar alguns dels individus més moderns, que varen ser posats l'un al costat de l'altre, amb els peus a llevant i el cap a ponent.

Tot i que la majoria d'individus moderns foren enterrats amb l'orientació de tradició cristiana, aquest costum no es respectà sempre, ja que es descobrí un alt percentatge d'individus amb orientacions diferents, amb el cap a ponent en lloc de a llevant i, sobretot, seguint l'eix nord-sud.

En la major part d'enterraments moderns l'individu va ser enterrat en una caixa de fusta. En alguns no n'havia quedat rastre i no es descarta que poguessin haver estat enterrats tan sols en una fossa simple, amb la sola presència d'una mortalla.

Pel que fa a la posició de l'individu, sempre es trobava en decúbit dorsal. La posició de les extremitats superiors era molt variada però solien estar, almenys un d'ells, flexionats. Una de les posicions més comunes era aquella en la que els braços estaven flexionats sobre el cos i, en els casos en què s'acompanyaven d'un rosari, aquest es trobava entrellaçat a les mans o a l'avantbraç. Les cames sempre es trobaven totalment estirades.

Hi ha un cas, dins el que és la necròpolis moderna, si més no curiós. Es tracta de l'enterrament d'un individu masculí d'edat avançada, que no complia amb cap de les característiques descrites fins ara. Aquest enterrament va aparèixer a la part darrera dels absis, en una zona poc freqüentada per enterraments moderns. L'individu va ser enterrat en una fossa simple, sense caixa. El més curiós és la postura en què es trobava el cos: en decúbit lateral i amb el braç esquerre projectat endavant, com si hagués estat llençat sense gaire cura i sense cap tipus de mortalla dins la fossa. Acompanayaven a l'individu un bol sencer de ceràmica vidrada, també capgirat sobre les costelles de l'individu, i un tresoret amb una

trentena de monedes, totes elles numerari de plata datable al segle XVII.

LA NECRÒPOLIS MEDIEVAL

La necròpolis medieval es va localitzar tant en els nivells inferiors de l'esplanada a migdia de l'església com a l'espai darrera els absis (fig 2). De fet, aquesta necròpolis s'estenia més enllà dels actuals límits del pati de l'església en direcció est, sud i oest, on quedava tallada, o bé per talls moderns que van comportar la seva desaparició (com és el cas del mur que separava en dos nivells el pati de l'església) o bé perquè els enterraments continuaven sota la finca veïna (per llevant) on segurament encara es conserva part de la necròpolis.

També s'ha de tenir en compte que els enterraments successius en època moderna devien malmetre un nombre indeterminat d'enterraments medievals i que l'acció incontrolada dels anys setanta va afectar, també, part d'aquesta necròpolis. Per aquest motiu, igual que en el cas del cementiri modern, el cementiri no fou excavat en la seva totalitat, ja que no ens ha arribat íntegre.

Del cementiri medieval se'n van poder individualitzar un total de 105 enterraments sense tenir en compte que hi ha un nombre d'enterraments que no van aportar prou dades per a la seva adscripció cronològica i que, entre ells, podria haver-n'hi de moderns.

La tipologia dels enterraments medievals és molt variada. Els més senzills són els enterraments en fossa simple, on el difunt s'embolcallava en una mortalla i es sebollia. Si en aquests enterraments s'usava una caixa de fusta, a Canapost no n'ha quedat cap evidència.

Un segon tipus d'enterrament és el que usa lloses, a Canapost totes en pedra sorrenca, o pedres per tal de delimitar i/o cobrir l'espai reservat al difunt. Les tombes de lloses trobades a Canapost es poden dividir en quatre categories, segons l'ús que es fa de les lloses:

-Per començar, tenim les tombes totalment delimitades amb lloses i amb coberta total o parcialment conservada. Pertanyen a aquesta tipologia 40 de les tombes excavades.

-En segon lloc, tenim les tombes amb delimitació de lloses i sense coberta conservada, amb 10 exemplars documentats, però amb les que cal anar amb compte ja que el fet que ens hagin arribat sense coberta no implica que potser algunes no en portessin en origen, per la qual cosa podrien ser incloses en l'apartat anterior. A part, tenim dues tombes mixtes en les que es combina la fossa simple amb algunes lloses de delimitació, amb coberta total o parcialment conservada.

-Un altre tipus de tombes de lloses són les de fossa simple amb coberta de lloses total o parcialment conservada, de les que en tenim quatre exemples.

-I, per últim, hi ha les tombes d'obra, on es combinen lloses i pedres lligades amb morter, de les que en tenim tres casos.

Cas a part, tot i que pertanyen plenament a la necròpolis medieval, és el dels sarcòfags que, per la seva singularitat dins del que són les necròpolis medievals, seran tractats més endavant de forma específica.

Pel que fa a la posició de l'individu dins la tomba tots els individus de la necròpolis medieval es trobaren en decúbit dorsal. Els braços solien estar estirats a banda i banda del cos, tret de comptades excepcions, i l'orientació de l'esquelet era sempre d'est a oest. De nou cal tenir en compte, però, que hi ha enterraments que no donaren prou dades per poder discriminar entre una cronologia medieval o moderna.

ELS AIXOVARS

Un dels aspectes més interessants d'una necròpolis és poder trobar elements que acompanyin el mort. Aquest fet ajuda a situar cronològicament l'enterrament en qüestió, alhora que obre un munt de possibilitats interpretatives en relació al sentit que es donava a l'objecte dipositat. Aquest és un terreny delicat per la dificultat evident de copsar un sentiment (el de les persones que van decidir acompanyar el mort amb un objecte determinat) a partir d'un fet concret (un atuell ceràmic dipositat dins d'una tomba). Aquí ens limitarem a mostrar el fet empíric d'una manera descriptiva i evitarem, de moment, anar més enllà amb interpretacions ara per ara difícils de demostrar.

Els objectes que acompanyaven el mort en el

cementiri medieval i que foren trobats *in situ* es redueixen a tres atuells ceràmics i dues petxines de Sant Jaume. S'ha de tenir en compte, de nou, l'ús intensiu de l'espai com a cementiri també en època moderna i els rebaixos indiscriminats dels anys setanta, fet que explicaria el que es trobessin algunes altres petxines fora de context i fragments de ceràmica que podrien haver format part, també d'aixovars.

En els tres casos en què el mort es trobava acompanyat per un atuell ceràmic, aquest era fet de ceràmica grisa.

El primer cas és el de l'enterrament de l'individu 80 (E-7). Aquest enterrament era format per una fossa simple amb coberta de lloses. Curiosament, l'atuell ceràmic es trobava dipositat fora i a tocar de la tapa de lloses, a l'angle nord-oest de la tomba, és a dir, a l'alçada del cap. Aquesta situació referma la idea que la tomba, a part d'estar protegida per les lloses, hauria tingut un túmul de terra cobrint la coberta que hauria protegit l'atuell dipositat.

La segona de les peces recuperades va ser trobada a l'enterrament de l'individu 111. Es tracta, igualment, d'una olla de ceràmica grisa situada immediatament a l'extrem oest de l'enterrament, just a tocar del seu cap, però en aquest cas dins la fossa. L'olla es trobava parcialment trencada per una pedra d'uns 15 centímetres que estava a sobre.

El tipus de peça trobat en els enterraments 80 i 111 és el mateix: una olla globular amb broc (*cannata*), el de l'enterrament 80 una mica més petit que el de l'enterrament 111. En ambdós casos la pasta és grisa, amb desgreixant força evident. Formalment són peces de cos globular i fons pla, una mica concau. El llavi és exvasat i amb un bisell no gaire pronunciat. Com a única decoració presenten tres, a vegades quatre, línies incises i paral·leles separades uns tres mil·límetres entre elles. Aquestes línies, a voltes, desapareixen o no són tan marcades. Es tracta d'uns atuells de cuina, amb possibilitat d'anar al foc, que rebien, en el context de la necròpolis, un ús secundari com a contenidor de quelcom ofert en el moment de l'enterrament.

La tercera inhumació que s'acompanyava amb un atuell ceràmic és la de l'individu 145. En aquest cas, com a l'enterrament 111, també es trobava dins la fossa, dins del mateix espai del difunt. La peça es recolzava directament sobre el cos del difunt, a l'alçada del ventre però desplaçada sobre el costat esquerre de l'individu, posant-se també sobre el braç esquerre. Tècnica i formalment, les característiques no varien gaire respecte de les altres dues peces, tret que el cos és més aplanat i que no té broc, encara que, tot i que no tenim tot el perímetre del llavi, sembla que s'aixecava, en un punt que no ens ha arribat sencer, per formar alguna mena de vessador. Les característiques tècniques i formals de les tres peces descrites ens les situen cronològicament al voltant de l'any 1200.

Un segon tipus d'objectes dipositats a les tombes són les petxines. Les tenim documentades, en un cas, acompanyant el difunt, símbol d'un pelegrinatge. Les tenim també fora de context, degut a les remocions de terra que ha suposat l'ús continuat com a cementiri del mateix espai. Aquestes petxines són les típiques relacionades amb el pelegrinatge a Sant Jaume, amb dos forats per a passar-hi un cordill per poder-les dur penjades.

ELS SARCÒFAGS

El que fa excepcional aquesta necròpolis, a banda del nombre de morts exhumats (305 individualitzats), és la presència d'un nombrós grup de sarcòfags.

D'entrada, cal dir que, en el moment previ a l'excavació, tres dels sarcòfags eren ja visibles darrera de l'absis preromànic. A més, un munt de pedres, entre elles algunes tapes de sarcòfag, es trobaven amuntegades just darrera de l'absis romànic. La presència de sarcòfags en aquest cementiri, doncs, era ja coneguda, igual que passa amb els pobles veïns de Vulpellac i Sant Climent de Peralta, al mateix municipi de Forallac.

El total de sarcòfags trobats *in situ* a Canapost fou de 18. A més, hi hem de sumar les restes de la caixa d'un altre sarcòfag trobat en desmuntar una estructura adossada a la façana oest de la torre-campanar (U.E. 1028), on també varen aparèixer dos capitells i un basament de columna romànics. Això fa pensar que el nombre total de sarcòfags de la necròpolis era més gran.

Dels 18 sarcòfags trobats *in situ*, tan sols n'havia 9 que conservessin la tapa posada, alguns segellats amb morter. La resta no conservaven la tapa, ja fos d'antic, com el sarcòfag S-18, o a

causa del rebaix dels anys setanta, que va malmetre alguns sarcòfags fins i tot deixant-ne tan sols la base, sense parets.

Tots els sarcòfags trobats *in situ* varen poder ser excavats, tret del sarcòfag S-8, la meitat del qual quedava sota la finca veïna, fet que indica la continuïtat de la necròpolis per llevant. L'excavació dels sarcòfags va donar negatiu en dos casos en què no es va trobar rastre d'inhumacions. Tots dos casos corresponen a sarcòfags apareguts sense tapa, un d'ells ja visible abans de la intervenció.

Entre els 15 casos positius restants se'n van documentar 5 amb un únic ocupant, 5 més en què hi havia dos ocupants (un d'ells reinhumat) i 2 en què els ocupants eren tres (dos dels quals reinhumats). Els tres sarcòfags restants no queden clars, ja que es trobaven molt malmesos, però haurien estat ocupats almenys per un individu. Això fa pensar en la utilització dels sarcòfags no tan sols com a monumentalització d'una sepultura, sinó com a nínxol, hem de suposar que d'un grup familiar. En cap dels sarcòfags excavats es van trobar signes de cap tipus d'aixovar o abillament personal.

Tots els sarcòfags trobats responen a una mateixa tipologia. Són sarcòfags monolítics de pedra sorrenca de forma antropomorfa, amb la part destinada al tronc més ampla que la destinada als peus i amb la capçalera diferenciada per rebre el cap del difunt. Aquesta capçalera és de forma quadrangular amb els angles rectes i formada per dos petits cubs tallats en la mateixa pedra (fig.1).

L'espai interior del sarcòfags és de forma trapezial, amb la part superior del cos més ampla que la inferior. Les mides interiors solen ser una mica inferiors als 2 m de llargada màxima, mentre que d'amplada solen fer al voltant de 45-55 cm a la part més ampla i 25-30 cm a la zona dels peus; les parets verticals donen una profunditat conservada de 34 cm de mitjana. El gruix de les parets és d'uns 8-11 cm. En alguns casos la vora de les parets presenta un encaix, per la part exterior, per rebre la tapa. Aquest encaix consisteix en un petit rebaix, d'uns 2 cm d'amplada, de l'angle exterior de les parets.

La tapa del sarcòfag és d'una sola peça, feta en la mateixa pedra sorrenca que la caixa. Les mides solen superar els 2 m de llargada, i les amplades solen estar al voltant dels 77 cm d'amplada màxima i 45 cm d'amplada mínima. El gruix de la tapa sol ser de 20-26 cm.

Tant la caixa com la tapa són totalment llises, sense motius epigràfics ni relleus de cap mena. Les úniques senyals visibles són les pròpies de les eines de picapedrer amb què es varen fer els sarcòfags. La pedra sorrenca utilitzada és la mateixa que trobem als entorns de Canapost (Muntanya d'en Torró, Clots de Sant Julià, Tarrat dels Moros, Peratallada...).

CONCLUSIONS

D'entrada cal dir que l'estudi de materials i la contrastació de les dades obtingudes es troben encara en procés, de la mateixa manera que falten els resultats del C-14. Això fa que algunes de les conclusions, sobretot quant a cronologies, tinguin un caràcter provisional. A més, cal tenir en compte que la destrucció d'alguns sarcòfags als anys setanta devia igualment comportar la desaparició d'un nombre d'enterraments difícil d'establir, fet que haurà de ser tingut en compte a l'hora de les conclusions definitives.

El primer que cal destacar i que es va posar de manifest en el transcurs de l'excavació és el fet que l'espai de cementiri abastava (i abasta) més espai del que avui ha quedat com a pati de l'església. Per ponent tenim la necròpolis tallada, com es va poder comprovar amb la caiguda del mur de contenció que va endegar les intervencions arqueològiques que comentem. El mateix passa pel sud i pel nord, on la diferència de cota amb les propietats veïnes indica que tot l'espai que ha anat quedant privatitzat, de molts anys ençà, ha estat rebaixat per adequar-lo a noves necessitats. En tots els casos s'han trobat enterraments a tocar dels límits actuals.

A llevant de la zona excavada, però, la necròpolis deu continuar, no sabem en quina extensió, com ho indica el fet que algunes sepultures, entre elles un sarcòfag, es fiquen sota el mur que separa avui l'espai de l'església de la propietat veïna.

Pel que fa a la cronologia, tenint en compte que cal completar els estudis de materials i obtenir els resultats de les proves de laboratori, pensem que cal datar els enterraments més antics excavats a partir dels segles IX-X en endavant. Aquesta cronologia es basa en la tipologia de

les tombes i sarcòfags amb capçalera diferenciada que són, per pura relació estratigràfica, els sepulcres més antics dels que s'han excavat.

No podem descartar, però, una cronologia anterior per a l'inici d'ús com a necròpolis d'aquest espai, ja que en cap cas ha estat possible arribar a nivells naturals estèrils, per la qual cosa la necròpolis té una part per excavar que, ara per ara, no es pot determinar ni en potència ni en antiguitat.

De moment, doncs, cal dir amb tota cautela que la part excavada correspon a una necròpolis en ús en els segles IX-X, segurament contemporània a la primera església preromànica, que ha estat documentada tant a la esplanada sud com a llevant del primer edifici i que està formada per enterraments en tomba de lloses antropomorfes i els sarcòfags, que segurament haurien tingut un ús prou dilatat en el temps.

Cal fer un apunt sobre la disposició dels sarcòfags dins la necròpolis medieval. Sembla que la tendència és la de formar filades i de situar-se el més a prop possible de la capçalera preromànica. De fet, just davant d'aquest absis hi ha la filada més llarga i més regular, amb un total de 8 sarcòfags alineats (de nord a sud i de més a menys proper a l'absis preromànic: S-1, S-10, S-11, S-12, S-13, S-14, S-6 i S-5). El fet que estiguin alineats fa pensar en una col·locació diacrònica dels sarcòfags, de manera que la cronologia aniria pujant en una o altra direcció. El més plausible seria pensar que els més propers a l'absis són més antics, almenys pel que fa a aquesta filada, encara que aquest és un punt que no estem en disposició de contrastar. De fet, les diferències entre un sarcòfag i un altre són mínimes i no es nota cap canvi significatiu en la manera de fer-los. L'única excepció és la del sarcòfag S-17 que, tot i que es troba força allunyat de l'absis, presenta unes formes lleugerament més arrodonides que la resta, va aparèixer a una cota força més baixa que els sarcòfags més propers i fou l'únic que es va trobar amb tombes de lloses superposades.

Aquesta necròpolis tindria continuïtat durant tota l'època medieval amb enterraments delimitats per lloses i amb fosses simples, amb superposició de tombes, l'aprofitament màxim de l'espai com els espais situats entre sarcòfag i sarcòfag, reinhumacions freqüents (tant en sarcòfags com en tombes de lloses) i destruccions fortuïtes, produïdes per la pèrdua de la memòria col·lectiva sobre la localització d'algunes tombes, o intencionades, pel fet de no recordar qui n'era l'ocupant.

És de suposar que no hi ha solució de continuïtat entre l'època medieval i la moderna pel que fa a l'ús d'aquest espai com a cementiri. Així doncs, la superposició i destrucció de tombes pretèrites ha estat una constant ja entrats els temps moderns. Aquesta vegada, però, la zona cementirial pren preferència per l'espai de l'esplanada de migdia, on s'han trobat la major part dels enterraments moderns. Cal, però, recordar novament els rebaixos incontrolats dels anys setanta a la part de llevant i sud-est del pati de l'església. De totes maneres, la presència dels sarcòfags en aquest espai devia fer que fos un lloc poc adequat per a nous enterraments, ja que la potència de les noves fosses s'hauria vist continuament condicionada per la presència de les enormes tapes.

Els enterraments a Canapost haurien tingut lloc fins al segle XVIII o, fins i tot al XIX. En qualsevol cas, ni la gent més gran del poble recorda haver assistit a un enterrament en aquest lloc, sinó que tothom que mor a Canapost és enterrat a Peratallada (avui en un cementiri municipal), on hi ha també l'església de Sant Esteve, de la qual la de Canapost és sufragània possiblement des de la segona meitat del XIII.

BIBLIOGRAFIA.

AA.DD. 1989, *L'Empordà I*, Catalunya Romànica, vol. VIII, 356-366.

ADELL, J.A. 1982, El transcepte elevat d'algunes esglésies almedievals. Notes per a un estudi, *Quaderns d'Estudis Medievals*, 7, Artestudi edicions, 405-423.

AINAUD I DE LASARTE, J. 1948, Notas sobre iglesias perrománicas, *Anales y Boletín de los Museos del Arte de Barcelona*, VI, Barcelona, 314-318.

ALSIUS I TORRENT, P., PUJOL I CAMPS, C. 1883, *Nomenclator Geográfico-Historico de la provincia de Gerona*, Girona, 190.

BADIA I HOMS, J. 1977, Aportacions a l'estudi del preromànic empordanès III, *Revista de*

Gerona, 78, Girona.

BADIA I HOMS, J. 1977, *L'arquitectura medieval de l'Empordà*, vol. I (Baix Empordà), Diputació de Girona, Girona.

BADIA I HOMS, J. 1986, *L'arquitectura medieval de l'Empordà*, vol. II-B (Alt Empordà), Diputació de Girona, Girona, 2a edició, Notes a la 2a edició.

BARRAL I ALTET, X.1981, *L'art preromànic a Catalunya. Segles IX-X*, Edicions 62, Barcelona.

Constitutionum Synodalium Gerundensium, libri quinque. Compilate, editae et in ordinem redactae sub Francisco Arevalo de Çuçao, episcopo Gerundem de Regio Consilio. Anno MDCVI. Barcinonae. Ex tiphographia Sebastiani a Cormellas. Anno 1606. i Synodales Gerundenses cum glossis Francisci Romafuera I. C. Gerundensis, Girona, Jeroni Palol Editor, 1691.

JUNYENT, E. 1983, *L'arquitectura religiosa a Catalunya abans del romànic*, Curial Edicions Catalanes – Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

MONTSALVATGE I FOSSAS, F. 1909, Nomenclator Histórico de las iglésias parroquiles y rurales, santuarios y capillas de la provincia y diócesis de Gerona, *Notícias Históricas*, vol.17, Olot.

NOLLA, J.M., CASAS, J. 1984, *Carta arqueològica de les Comarques de Girona. El poblament d'època romana al N.E de Catalunya.* Centre d'Investigacions Arqueològiques de Girona, Girona.

OLIVA I PRAT, M. 1962, Noticias sobre iglesias prerrománicas gerundenses, *Revista de Gerona*, 20, Girona, 73.

PONS I GURI, J.M. 1965, Nomenclatores de la diócesis gerundense en el siglo XIV, *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses*, Girona.

PUIG I CADAFALCH, J., DE FALGUERA I SIVILLA, A., GODAY I CASALS, A. 1918, *L'arquitectura romànica a Catalunya*, vol. III, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona.

RIU, M. 1981-1982, Alguns costums funeraris de l'Edat Mitjana a Catalunya, *Necrópolis i sepultures medievals de Catalunya, Acta Mediaevalia*, Annex 1, facultat de Geografia i història, Universitat de Barcelona, Barcelona, 39.

RIUS I SERRA, J. 1946, *Rationes decimarum Hispaniae (1279-80)*, I (transcripción, edición e índices...), Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Barcelona.

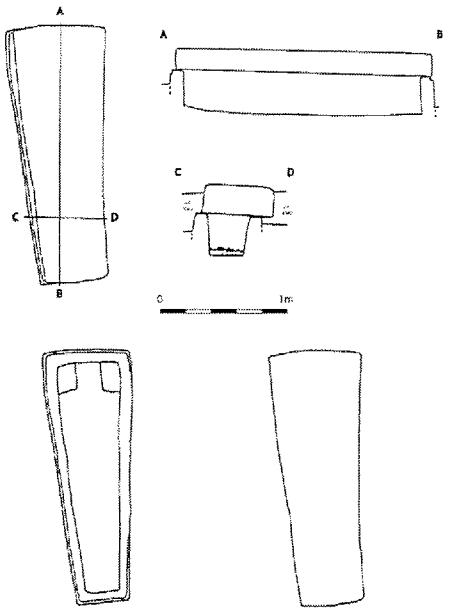

Fig. 1. Secció sarcòfag 12

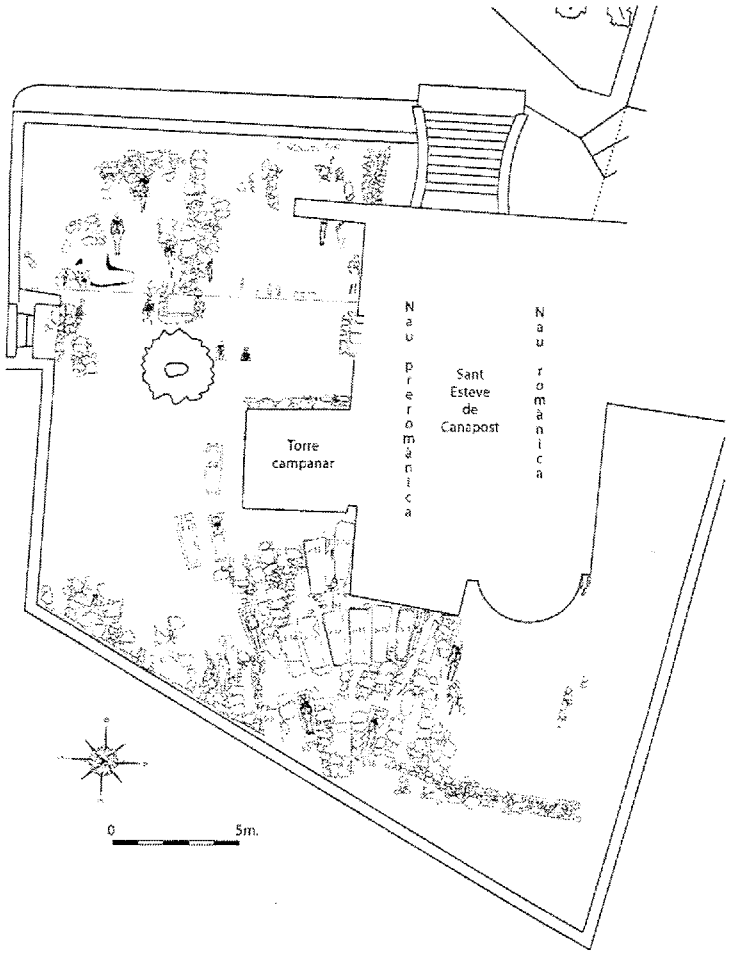

Fig. 2. Planta del cementiri medieval de Canapost

EXCAVACIÓ ARQUEOLÒGICA DE DUES TOMBES AL MARGE DE LA CARRETERA DE DÒRRIA (TOSES, RIPOLLÈS)

Carme Subiranas Fàbregas*

INTRODUCCIÓ

El mes d'agost de 2004, el regidor de l'Ajuntament de Toses, municipi del qual depèn el poble de Dòrria, es posà en contacte amb el Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya per tal que un esllavissament de terres havia posat al descobert tres tombes en un dels marges de la carretera de Dòrria. Valorades les restes pel mateix Servei d'Arqueologia i atès el perill de desaparició total, es decidí realitzar una intervenció arqueològica d'urgència que permetés documentar i estudiar dues de les tres tombes visibles, les més afectades per l'esllavissament.

La intervenció fou finançada pel Servei d'Arqueologia de la Direcció General del Patrimoni Cultural i comptà amb la col·laboració del propi Ajuntament de Toses, amb la col·locació de la infrastructura necessària per a la correcta realització del treball de camp.

DESCRIPCIÓ I INTERPRETACIÓ DE LES RESTES

Malgrat la parcialitat de les dues tombes excavades, les restes conservades evidenciaven que es tractava de tombes del tipus cista, amb una fossa excavada al sòl geològic en la qual s'hi disposà la caixa o cista, construïda a base de lloses verticals fines de pissarra de mitjanes dimensions i amb una coberta també de lloses de pissarra.

Ambdues sepultures apareixien a una profunditat de 2,25 metres respecte del nivell superficial del marge i es trobaven situades sota un nivell considerable de terres vegetals i sota els límits de l'antic muret que definia els límits del marge, construït a base de pedres irregulars disposades en filades més o menys horitzontals.

En tots dos casos la tomba es trobava seccionada de forma important a causa de l'esllavissament progressiu del marge on se situaven. És probable que la morfologia actual d'aquest marge no es correspongui amb la topografia original del terreny, ja que degué ser modificat per l'existència d'un camí que hi circula arran.

Totes les lloses de l'estructura funerària eren tallades en esquistos, material procedent del mateix entorn natural. Segons el tipus de restes existents, les restes conservades, correspondrien aproximadament a la meitat de la tomba original. En cap dels dos casos es conservaven restes antropològiques, fet possiblement associat a accions antròpiques anteriors.

A partir de les dades de la intervenció arqueològica i la seva comparació amb d'altres sepultures similars excavades a Catalunya, és possible establir una hipòtesi sobre la seva cronologia i context històric.

No podem considerar que les tombes aparegudes puguin relacionar-se amb l'església de Sant Víctor de Dòrria, consagrada l'any 903, ni amb l'habitual context de les necròpolis medievals creades a l'entorn d'una església romànica o pre-romànica. En aquest sentit és important la distància existent entre l'església i el lloc on s'ubicaven les tombes –uns 150 metres al nord de l'església de Sant Víctor-.

Malgrat el grau de destrucció de les restes, la tipologia de les sepultures, de cista o caixa construïdes amb lloses, ha de relacionar-se amb

*Arqueociència Serveis Culturals

altres paral·lels existents a Catalunya i que se situen cronològicament a l'alta edat mitjana, bé que dins un marc cronològic molt ampli que inclou les èpoques visigòtica, islàmica i carolíngia. Les restes d'aquest tipus de tombes són un element d'especial interès ja que reflecteix l'existència d'un poblament força notable d'una etapa històrica molt poc coneguda.

Tot i que els estudis realitzats al respecte destaquen que en alguns casos podrien relacionar-les amb llocs de poblament fruit de la desintegració del poblament del Baix Imperi Romà, amb poblament semidispers que perdurà fins a la feudalització de la societat dels segles XI i XII, no podem aplicar aquesta interpretació al cas de les tombes de Dòrria atesa la poca penetració romana en aquest territori, habitat fins a principis de la nostra era per un poblament de tipus bascoide, segons ho revelen els nombrosos noms d'arrel preromana que han subsistit.[1]

Una altra interpretació relaciona aquestes sepultures situades al cim dels turons, amb una certa pervivència de tradicions paganes i amb el simbolisme màgico-religiós que podien tenir aquests tipus d'enterraments que sovint també se situaven prop de vies de comunicació antigues.[2] Aquesta és la hipòtesi que plantegen els estudis realitzats sobre les diverses necròpolis documentades al cim de molts turons de la Plana de Vic, interpretació que en aquest cas seria més coherent i lògica a l'hora d'explicar la situació, la cronologia i l'existència en sí de les tombes de Dòrria: tombes de cista amb lloses, situades en una petita elevació i prop d'un antic camí ral.

Per altra banda les tombes de cista o caixa construïdes amb llosa han estat considerades una evolució de les tombes de *tegulae* o teules planes, substituint la tègula per les lloses de pedra. La presència a la capçalera de la cripta de dues pedres disposades verticalment per encaixar el crani del difunt, és també un element característic d'aquest tipus de sepultures. D'acord amb aquesta tipologia i amb els estudis fets en altres països, les tombes de Dòrria cal incloure-les dins la tipologia de les tombes construïdes amb lloses molt fines amb una planta rectangular o trapezoïdal que se situen en termes generals a l'alta edat mitjana i en alguns casos més concretament entre els segles VII-IX.[3]

Així doncs, tal i com destaquen els estudis de síntesi realitzats en altres comarques catalanes, podríem arribar a la conclusió que aquest tipus d'enterraments podrien ser anteriors a l'organització parroquial de la zona i al feudalisme. També respiren un caràcter pagà com ho demostra que se situïn lluny de la sagrera de l'església.[4]

BIBLIOGRAFIA

BOLÓS, J., 1998, Necròpolis i esglésies. *Catalunya Romànica. Visió de Síntesis. Vol. XXVII.* Enciclopèdia Catalana. Barcelona, p.54-56

ENRICH, Jordi., SALES, J., i ENRICH, Joan., 2003, Les necròpolis tardoantigues i altmedievals a l'Anoia: els rituals d'enterrament i les seves pautes i models d'interrelació a l'espai rural. *Actes del IIn Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya. Sant Cugat del Vallès, 18-21 d'abril de 2002.* ACRAM - Ajuntament de Sant Cugat del Vallès, p.662-673

RIU, E., 1991, Temples i espai feudal des de l'arqueologia. *Quaderns científics i tècnics núm.3. Simposi sobre Actuacions en el patrimoni edificat medieval i modern (segles X al XIII). 1989.* Diputació de Barcelona. Barcelona, 269

RIU, M., 1982, Alguns costums funeraris de l'edat mitjana a Catalunya. *Acta Mediaevalia.*

1 BOLÓS, J., 1998, *Catalunya Romànica. Vol.XXVII.* Enciclopèdia Catalana. Barcelona, p. 56

2 BOLÓS, J., 1998, *Catalunya Romànica. Vol.XXVII.* Enciclopèdia Catalana. Barcelona, p. 208

3 SANCHEZ, E., 2000, La intervenció arqueològica a la capella dels claustres de la Seu de Manresa, A: *Actes del Ir Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya. 15 anys d'intervencions arqueològiques: mancances i resultats. Igualada, 13, 14 i 15 de novembre de 1998.* ACRAM – Ajuntament d'Igualada.

4 ENRICH, Jordi., SALES, J., i ENRICH, Joan., 2003, Les necròpolis tardoantigues i altmedievals a l'Anoia: els rituals d'enterrament i les seves pautes i models d'interrelació a l'espai rural A: *Actes del IIn Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya. Sant Cugat del Vallès, 18-21 d'abril de 2002.* ACRAM-Ajuntament de Sant Cugat del Vallès, p. 662-673

Necròpolis i sepultures medievals de Catalunya. Annex 1. Facultat de Geografia i Història. Universitat de Barcelona. Departament d'Història Medieval. Institut d'Història Medieval. Barcelona, p. 39

SANCHEZ, E., 2000, La intervenció arqueològica a la capella dels claustres de la Seu de Manresa. *Actes del Ir Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya. 15 anys d'intervencions arqueològiques: mancances i resultats. Igualada, 13, 14 i 15 de novembre de 1998.* ACRAM – Ajuntament d'Igualada.

SUBIRANAS, C., 2005, *Memòria de la intervenció arqueològica d'urgència de dues tombes aparegudes al camí de Dòrria(Toses, Ripollès). 19 i 20 d'agost de 2004.* Servei d'Arqueologia. Generalitat de Catalunya. Inèdita

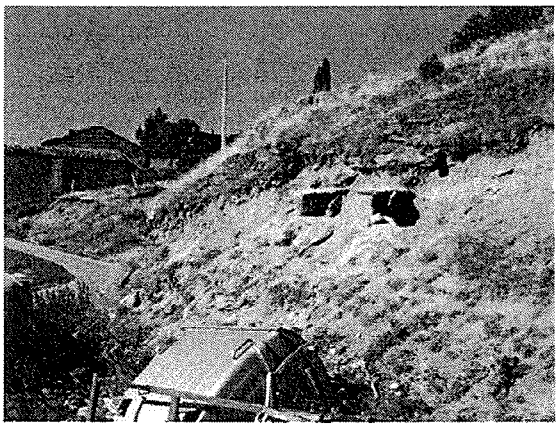

Fig. 1. Vista general del marge on aparegueres les tombes

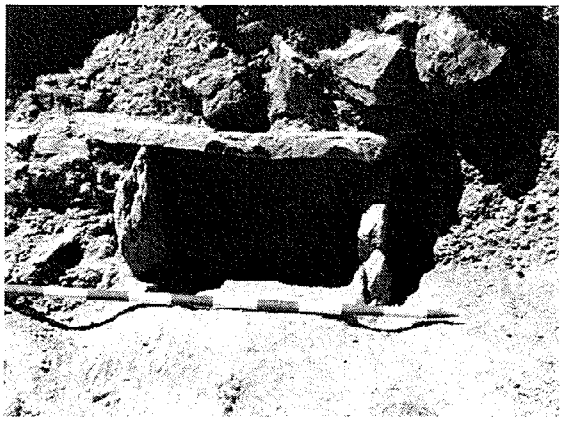

Fig. 2. Vista general de la tomba 2

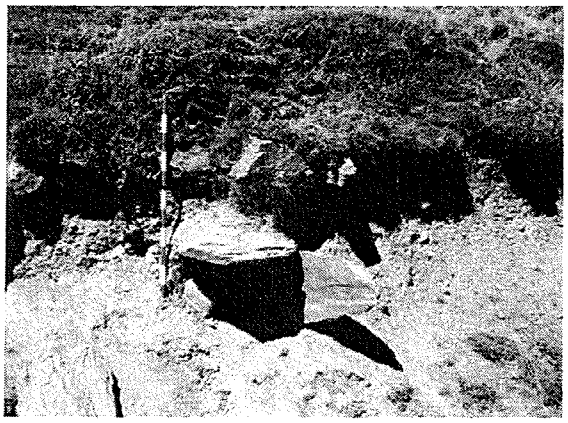

Fig. 3. Vista general de la tomba 1

REVISIÓN PLANIMÉTRICA DEL EDIFICIO RELIGIOSO DE SIDILLÀ (FOIXÀ, GIRONA)

Montse Valls Mora[1]

OBJETO:

El objeto del trabajo ha sido revisar la planimetría existente y ensayar una ficha descriptiva del edificio religioso[2].

LOCALIZACIÓN Y CONTEXTO:

El conjunto de Sant Romà de Sidillà (x: 499450; y: 4657815) está situado en el término de Sant Llorenç de les Arenes, municipio de Foixá, Baix Empordà (Girona). A menos de 5km al sur del actual cauce del Ter. Se trata de un yacimiento rural, en el interior de una zona boscosa de propiedad privada e implantado en la parte superior de una loma, compuesto por los restos de un edificio religioso en contacto con unas estructuras de hábitat. El edificio, en el extremo sur del yacimiento, está orientado E-W. Estuvo cubierto por las arenas del arrastre del río hasta su limpieza en 1973 por un grupo de estudiantes. Al año siguiente de ser declarado BCIN y MHA en 1982, la Diputació de Girona (J. Adell) levantó una planimetría y procedió a una consolidación de sus estructuras.

DESCRIPCIÓN:

Edificio de planta rectangular alargada compuesto de tres espacios, uno exterior al oeste y a los pies de la iglesia, una nave única y una cabecera formada por un ábside cuadrangular ligeramente divergente. La longitud total del conjunto es de 23,50m y la anchura máxima de 5,38m. A los pies de la iglesia, tres muros bajos de mampostería de 1,60m de altura[3], de 6,10m y 6,60m de longitud, conforman junto con el paramento oeste de la iglesia, el recinto exterior. La anchura de este espacio coincide con la de los pies de la iglesia, a los que se adosa por la cara norte. Dos de estos muros, el de norte y su perpendicular, tienen un grosor de 0,80m, mientras que el tercero, al sur, no sobrepasa los 0,70m. Tanto el encarado al oeste como el de sur tienen interrupción de la fábrica, en el primero debido a la ruina del aparejo, en el segundo los mampuestos están escuadrados en su parte baja que permite pensar en el acceso a dicho recinto. La nave tiene unas dimensiones externas de 13,80m de longitud y entre 5,38 y 5,20m de anchura. Sus muros de 0,70m de grosor, son bastante homogéneos, tanto en dimensiones como en aparejo[4]. Está cubierta por una bóveda de piedra ligeramente apuntada y dividida en dos por un arco fajón de medio punto algo ultrapasado. Al ábside, cubierto también por el mismo tipo de bóveda, se accede por un arco triunfal semejante al fajón. Ambos arcos se apoyan sobre impostas de una sola pieza y sin decoración que transmiten la carga sobre sendas pilastras. Los muros de la nave más gruesos en

1 Arquitecto superior colegiada en el COAC. Esta intervención es consecuencia del trabajo de curso para la asignatura de Arqueología Medieval, impartida por la prof. I. Ollich en la UB, y se enmarca dentro del proyecto: *La transformación del nordeste de Hispania y las Islas Baleares: arquitectura religiosa (siglos IV al VIII)*, Ministerio de Educación y Ciencia, Plan Nacional I+D+I HUM2005-00268/Hist.

2 En fase de desarrollo.

3 Se ha tomado como cota 0 el nivel superior del pavimento de piedra interior de la nave. Su acabado horizontal no es regular por el desmonte de parte del aparejo.

4 Los tres presentan zonas con aparejo colocado en espiga (*opus spicatum*), mismo tipo de mampuesto y mortero de cal, además de la linealidad de sus mechinales.

su parte inferior, forman un escalón interior, a modo de banco perimetral, de unos 0,40m que sólo se corta en la puerta norte, en la sur y no queda claro su desarrollo frente al ábside. Este escalón trabaja como cimentación, de la que se desconoce su profundidad, y a él se adosa el pavimento de la nave realizado con losas de piedra. La nave tiene tres puertas de acceso. Una de arco ultrapasado en la cara norte próxima a la cabecera de escasos 0,70m de paso, actualmente cegada con el mismo tipo de aparejo. La otra puerta cercana a los pies de la nave, con un paso de 1,60m tiene desprendido parte de un cierre posterior y conserva escasos vestigios del arco que la formó. Por último en el lienzo oeste y con un paso de 1,10m aproximadamente otra puerta conserva el arranque del arco. Quedan los vestigios de dos ventanas en los paramentos sur de la nave y la cabecera, que tanto por los restos actuales como por lo reflejado en la planimetría de J. Adell, no estaban a la misma altura.

TRABAJOS:

El trabajo se centró en la revisión de los planos publicados y la lectura de los muros. Se comprobaron las medidas horizontales, tomando como cota 0 el pavimento de piedra de la iglesia y tomando niveles a 1m de altura. Esta medición detectó un error de longitud de -0,15m entre el arco fajón y el arco triunfal.

La vegetación existente no permitió la obtención de ortofotos, por lo que la lectura muraria se hizo in situ. La realización de la nueva planimetría se diseñó con el objetivo de complementar y corregir la existente además de reflejar el esquema de las fases constructivas.

FASES CONSTRUCTIVAS:

Pueden establecerse hasta tres fases constructivas. La primera correspondería a la construcción de la nave: un único volumen de planta rectangular suavemente convergente. La existencia del *opus spicatum* en los tres muros de la nave, la trabazón de su mampostería, el mismo tipo de mampuesto, el arranque y continuidad de los muros de cimentación, la alineación de los mechinales en cada fachada y la continuidad del mortero de cal en las juntas, son argumentos que definen su unidad constructiva. Con respecto a la bóveda, no está claro si la actual es la original o procede de la reconstrucción de un posible derrumbe, todavía es necesario examinar los muros a la altura del arranque de la bóveda. Se trata de una explicación a nivel constructivo, aunque a nivel formal las tres dimensiones de la nave forman un espacio de gran coherencia proporcional porque su anchura y su altura tienen casi la dimensión de la mitad de la nave que viene a ser la misma que la distancia entre los arcos que la dividen. El pavimento de losas de piedra, y los muros bajos que sirvieron probablemente para sustentar el cancel, se adscriben a la misma fase, dado que el pavimento pasa por debajo de los muros del posible cancel que, a su vez, son continuos con los del banco corrido perimetral.

De un segundo momento constructivo es la construcción del ábside cuadrangular y su bóveda. Aunque con el mismo aparejo y mortero que en la nave, no presenta ninguna hilada en *opus spicatum*. La discontinuidad formal de los muros laterales con respecto a los de la nave, la falta de una buena trabazón con los de aquella, la diferencia de altura en sus bóvedas y en sus ventanas, la falta de continuidad de la cimentación y la diferencia de altura del pavimento interior -aunque no determinante- pueden confirmar esta hipótesis.

Otros momentos constructivos o de transformaciones y ampliaciones sufridas –probablemente posteriores- son: la anulación de la puerta norte, la abertura y posterior anulación de la puerta sur, la abertura de la puerta oeste, la construcción del muro que forma el posible pórtico, y desde luego, la hornacina abierta en la junta de la nave con el ábside de la fachada norte. Esta afirmación se basa en el tipo de construcción de adose y no de trabazón en algunos casos, la interrupción de la continuidad del mortero en otros, y la descomposición estructural y formal que supone la formación de la hornacina.

CRONOLOGÍA:

La cronología presenta diversas complicaciones. Está todavía pendiente el análisis de las cerámicas encontradas y su posición estratigráfica, y también el análisis del mortero de cal conservado en las juntas. Es imprescindible la excavación y revisión del conjunto del yacimiento para la obtención de datos que permitan una aproximación cronológica

más concreta de la iglesia, aunque todo parece indicar[5] que es posterior a la aglomeración de hábitat. Es indudable que la iglesia esta relacionada con el poblado, pero la documentación hace sospechar la posible ubicación de ésta encima de una parte del mismo. Sería interesante poder averiguar si se trata de la cristianización de un núcleo preexistente o si la formación de los dos es simultánea.

La datación más antigua que se ha dado al edificio es de época prerrománica de los siglos VII-VIII (Badía i Homs 1977, 189-200), cronología que se basa en técnicas constructivas como el *opus spicatum*, y de estilo como el arco ultrapasado y el ábside cuadrangular. No se puede olvidar que se trata de un edificio construido en el ámbito rural, donde las tradiciones, tanto arquitectónicas como culturales, perduran en el tiempo. Son elementos que, sin un contexto y análisis más preciso, no aportan una cronología concreta.

En estas condiciones los únicos parámetros seguros para acercarse a una cronología son el testamento del clérigo *Bernat Belel* (Martí 1997, nº 314, 32) fechado en el año 1065, en el que se documenta por primera vez la existencia de una iglesia. El testamento del clérigo *Guiu* (Martí 1997, nº 123, 151-156) del año 983, sólo confirma la existencia de una propiedad (*alodem*), y no se tiene otro documento de referencia hasta el año 1095 (Martí 1997, nº 495, 470-471). Por el momento sólo podemos admitir que se trata de una construcción en pie a inicios del s. XI, y si tuvo fases precedentes sólo una intervención arqueológica podrá determinarlo.

BIBLIOGRAFÍA

FUENTES TEXTUALES:

MARTÍ, R. 1997, *Col.lecció diplomática de la Seu de Girona (817-1100)*, Fundació Noguera, Barcelona, (documentos nº 123, 314 y 459).

RIUS i SERRA, J. 1946, *Rationes decimarum hispaniae, vol I, Catalunya, Mallorca i València,* Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Barcelona, p.190-197.

FÁBREGA GRAU, Á. 1953, *Pasionario Hispánico (siglos VII-XI)*, Instituto P. Enrique Flórez, Madrid-Barcelona, Tomo I (estudio) p.191-192; Tomo II (texto) p.18-24.

LIBROS Y ARTÍCULOS:

BOTET i SISÓ, J. s/a, 1911?, La provincia de Girona, *Geografía general de Catalunya, vol VII*, Barcelona.

Bolós, J., Badia, J., Ramos, M.L., Adell, J.A., 1989, *Catalunya Románica, vol. VIII, L´Empordà,* I, Enciclopedia Catalana, Barcelona, p. 212-214.

BADIA i HOMS, J. 1977, *L´arquitectura medieval de l'Empordà*, vol. I, Baix Empordà, Girona, p.189-193.

BADIA i HOMS, J. 1992, El poblat medieval de Sidillà, en *Gran Geografía comarcal de Catalunya*, vol. 4, Alt i Baix Empordà. Enciclopèdia Catalana, Barcelona, p. 300.

BARRAL i ALTET, X.1981, *L´art pre-romànic a Catalunya. Segles IX i X*, Edicions 62, Barcelona, p. 217.

AAVV 1995, *Bella pedra vella, 15 anys de restauració de bens culturals a les comarques de Girona*, Girona, p. 173-174.

OLIVA PRAT, M. 1959, La arquitectura prerrománica en el Ampurdán, *Anales del Instituto de Estudios Ampurdaneses*, I, p.148-149.

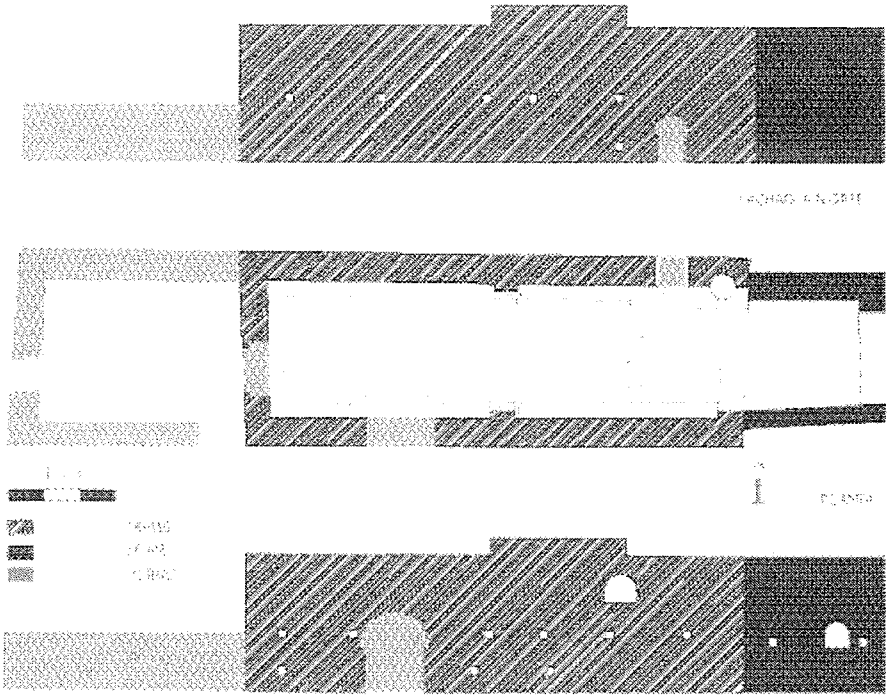
OLIVA PRAT, M. 1962, Noticias sobre iglesias prerrománicas gerundenses, *Revista de Gerona*, año VIII, trimestre 3 nº 20, p. 65-68.

BOLOS, J., HURTADO,V.1999, *Atlas dels comtats d'Empúries i Perelada (780-991)*, editor Rafael Dalmau, Barcelona.

BOLOS, J., HURTADO,V.1999, *Atlas del comtat de Girona (780-991)*, Editor Rafael Dalmau, Barcelona.

GAVIN, J Mª. 1983, Inventari d'esglèsies. *Baix Empordà*, nº14, Arxiu Gavin, Barcelona.

5 El documento más antiguo que cita el lugar (Martí 1997, nº 495,470-471) lo hace como *alodem quod habetat in Sicilliano* en 983, mientras que en 1065 (Martí 1997, nº 314, 32) ya aparece como *parrochiae sancti Romani de Cizilano*. Por otro lado la relación espacial de las estructuras del hábitat con la iglesia, por la cara norte, parecen cortadas por la nave.

Planos elaborados por Montse Valls Mora (2009)

EXCAVACIÓ D'UNES TOMBES AL COSTAT DE L'ERMITA DE SANTA LLÚCIA DE TRENTERES, SANTA PAU (LA GARROTXA)

Lourdes Moret Pujo* **Anna Pla Benlliure***

I. INTRODUCCIÓ

La present intervenció d'urgència es va portar a terme entre els dies 28 i 30 de Setembre de 2005 al costat de l'ermita de Santa Llúcia de Trenteres que pertany al municipi de Santa Pau, a la comarca de la Garrotxa. L'ermita es troba dins les terres propietat del sr. Joan Collelldevall Font, veí de l'esmentat municipi.

Els treballs es van encarregar a l'empresa Arqueociència Serveis Culturals SL, que va proposar a l'arqueòloga Lourdes Moret Pujol la seva realització. L'estudi antropològic el realitzà l'antropòloga Anna Pla Benlliure, també d'Arqueociència Serveis Culturals SL.

Totes les tasques realitzades foren supervisades per l'arqueòloga territorial Montserrat Mataró de l'Àrea de Coneixement i Recerca de la Direcció General del Patrimoni Cultural.

LOCALITZACIÓ DEL JACIMENT

Per accedir a l'ermita de Santa Llúcia de Trenteres s'hi ha d'anar a través de la carretera que va des d'Olot a Santa Pau, Gi-524, al costat dret de la carretera, un cop passat el mas de Collell d'Avall, hi ha un camí de terra que hi porta.

Els treballs d'excavació es van portar a terme a uns 8 metres del costat nord de l'actual ermita de Santa Llúcia de Trenteres, on es localitza un marge en el qual es van trobar quatre Enterraments. (Fig 1)

II. MOTIUS I OBJECTIUS DE LA INTERVENCIÓ

L'arqueòloga territorial de l'Àrea de Coneixement i Recerca, en una visita a l'indret va constatar l'existència d'unes tombes de lloses d'època medieval a prop de l'ermita de Santa Llúcia de Trenteres. La situació en què es trobaven dels vestigis, que no permetia ni la protecció ni el cobriment amb terra, va motivar la realització d'una intervenció d'urgència per tal de documentar els enterraments.

L'objectiu de la intervenció va ser l'excavació i documentació exhaustiva dels enterraments i la recuperació del material arqueològic que es localitzés.

III. METODOLOGIA

La metodologia utilitzada es va basar en dos sistemes, d'una banda, amb l'ajut d'una màquina retroexcavadora es va efectuar la retirada de la coberta vegetal que cobria els enterraments, sota el control directe de l'arqueòloga. Per altra banda es procedia a l'exhumació manual de cada estructura localitzada.

El sistema de registre de les dades de la intervenció, és el proposat per E.C. Harris i per A. Carandini, modificat a partir de la pràctica

*ARQUEOCIÈNCIA SERVEIS CULTURALS SL

arqueològica per a aquest tipus de jaciment i de les circumstàncies concretes de l'excavació.

IV. DESENVOLUPAMENT DELS TREBALLS

Les restes es trobaven localitzades al marge situat a la banda nord de l'ermita de Santa Llúcia de Trenteres, just per sota el talús de la carretera d'Olot a Santa Pau, Gi-524. El marge on es localitzaven les tombes es troba a una distància aproximada d'uns nou metres de l'ermita abans esmentada. Aquest espai, entre el marge i l'ermita, és el camí que permet el pas a l'esplanada que hi ha davant de l'ermita.

Les tombes no es trobaven a peu pla, sinó que estaven situades a uns 2 metres per sobre del camí actual, la qual cosa evidencia que el nivell de circulació en el moment de la construcció de la necròpolis no es correspon amb el que hi ha avui. Els treballs d'excavació es van iniciar amb l'extracció de la capa vegetal fins a la localització de les tombes. Es va obrir un àrea d'uns 17 m², que ens permetia accedir a les estructures.

Un cop extret el nivell de sediment superficial i delimitades de forma manual es va poder observar que totes les estructures es trobaven disposades de la mateixa manera, orientades en direcció est-oest, i a més, tres d'elles estaves disposades de forma escalonada, tot i que únicament la UF 1 estava per damunt de la UF 3. Totes les estructures estaven cobertes per un mateix nivell de terres de color ocre d'una potència aproximada de 0'50m que constituïa el nivell superficial (u.e. 01).

UF 1

La UF 1 correspon a una tomba de fossa simple excavada al sòl amb la coberta de lloses (u.e. 02). Aquesta està constituïda per cinc lloses de pedra irregulars, de mides diferents disposades de forma plana damunt de la fossa. Aquesta és de planta ovalada i secció rectangular, conserva una llargada d'1'60 m i no es va poder determinar l'amplada total, ja que es trobava seccionada pel costat meridional.

El sediment intern (u.e. 13) no es diferenciava gaire del substrat geològic de la zona. Es tractava d'un estrat format per argiles i carbonats, d'un color ocre, de textura tova i no s'hi va localitzar cap tipus de restes ceràmiques.

El retall un cop buit de sediment es va poder observar que es tractava d'una fossa simple, allargada excavada en el substrat geològic, en part. La fossa (u.e. 03) tenia una llargada aproximada d'1'70 m i una amplada màxima de 0'38 m, es trobava tallada pel costat sud degut a les tasques d'ampliació del camí.

L'inhumat (u.e. 04) presentava un bon estat de conservació, en connexió anatòmica, tot i que li faltaven els peus i part de l'extremitat superior esquerra i part de l'extremitat inferior del mateix costat. Estava orientat amb el cap a l'oest i els peus a l'est i tenia el crani orientat al sud, en posició de decúbit supí amb el braç esquerre damunt del pit i el braç dret sobre la pelvis. Es tractava d'un individu masculí adult, que tenia una alçada aproximada de 1'68 m i l'amplada de la cintura escapular era de 0'37 m.

UF 2

La segona tomba es trobava molt afectada per les tasques d'ampliació del camí, de fet només se'n conserva la part superior. De la coberta (u.e. 05) només es conserven dues lloses planes de pedra de mida mitjana, la resta, suposem que es va perdre en el moment de realització de l'ampliació del marge.

La fossa (u.e. 06) està excavada en el substrat geològic i només se'n conserva el costat nord. Pensem que es tractava d'una fossa simple de planta allargada, però el fet de trobar-se tant seccionada dificulta determinar-ne la seva forma. D'aquesta fossa se'n conservava una llargada de 0'50 m i una amplada de 0'18m.

El sediment intern (u.e. 07) presentava les mateixes característiques que el substrat geològic. Estava format per argiles ocres i carbonats, de textura tova i força solt.

L'inhumat (u.e. 08) es tractava d'un individu infantil, en posició de decúbit supí en molt mal estat de conservació, del qual només s'ha pogut recuperar el crani, els dos húmers i algunes costelles. La resta del cos es trobava desapareguda. La seva orientació era amb el cap a l'oest i els peus a l'est.

En aquest cas, tant la tomba com el sebollit es trobaven seccionats per les tasques d'ampliació del camí, i a més la vegetació de la zona també els havia afectat.

UF 3

Aquesta tomba es trobava situada per sota la UF 1, per tant corresponia a un moment anterior a aquesta. L'afectació en aquest cas també era important, ja que faltava la meitat inferior de la sepultura degut a les tasques d'ampliació del camí. Es tracta d'un enterrament en fossa simple excavada al sòl amb la coberta de lloses.

La part conservada de la coberta (u.e. 15) estava formada per quatre lloses planes de pedra de les quals una es trobava caiguda.

En aquest cas no s'ha pogut determinar la llargada total de la fossa (u.e. 18), se'n conservava una llargada de 0'80 m i la seva amplada, era de 0'30 m. En mancava el costat oest i la part inferior, ambdues es van seccionar en el moment de l'ampliació del camí d'accés a l'ermita. Pensem que aquesta tomba presentava una planta ovalada i secció rectangular.

El sediment intern (u.e. 16) presentava les mateixes característiques abans assenyalades. És de color ocre amb abundants carbonats, presenta una textura tova i solta.

L'inhumat (u.e. 17) en aquest corresponia a un individu masculí jove, en connexió anatòmica i en posició de decúbit supí, seccionat a mig cos. És a dir, no es conservava ni les extremitats inferiors, ni la zona pelviana, i tampoc el braç dret. El seu estat de conservació era dolent.

UF 4

Aquesta tomba es trobava situada al costat oriental del conjunt, i era la que presentava un millor estat de conservació. També es tractava d'un enterrament en fossa simple excavada al sòl amb la coberta de lloses de pedra.

La coberta (u.e. 09) estava construïda per 6 lloses de pedra, de mida mitjana, planes situades sobre la fossa.

La fossa (u.e. 12) es trobava tallada en el substrat geològic i presentava una planta ovalada, amb la secció rectangular. El costat sud-est de la tomba es trobava lleugerament seccionat per l'ampliació del camí d'accés a l'ermita, però la major part de la fossa es conservava en bon estat. Tenia una llargada de 1'80 m i una amplada de 0'40 m.

El sediment intern (u.e.10) estava format per argiles carbonatades de color ocre, de textura tova i solta, molt similar al substrat geològic. El sebollit (u.e. 11), en aquest cas es trobava només afectat pel retall en la seva extremitat inferior dreta, ja que li faltava el peu dret. Es tractava d'un individu adult, concretament, femení, en posició de decúbit supí amb els braços creuats sobre l'abdomen, orientada amb el cap a l'oest i els peus a l'est. (Fig. 2)

V. CONCLUSIONS

El tipus d'enterraments documentats aquí corresponen al tipus de fossa simple excavada al sòl amb coberta de lloses. Pel que fa a la cronologia, cal ser prudents a l'hora d'atribuir-la a partir de precisions tipològiques, atès que existeixen llargues pervivències per que fa al tipus d'enterrament, que es poden mantenir de manera bastant uniforme durant períodes cronològics relativament llargs.

Malgrat la manca de dades, pensem que les tombes poden ser d'una cronologia entre el segle IX i XIII dC. Aquesta tipologia d'enterraments dins aquest àmbit cronològic s'ha documentat a altres comarques: com ara a l'església de Sant Esteve de Castellar Vell (Castellar del Vallès, Vallès Occidental), l'església de Sant Julià d'altura (Vallès Occidental) i a Sant Quintí de Taravil (Capolat, Berguedà) es van trobar enterraments de fossa simple amb coberta de lloses.

Tot i que vam localitzar en el nivell superficial, diversos fragments de ceràmica grisa, la manca de formes susceptibles de ser datades amb precisió no ens permet acotar gaire la cronologia.

D'altra banda,també pensem que les quatre tombes documentades pertanyen a una àrea de necròpolis no delimitada, una part de la qual hauria ocupat l'actual camí d'accés a l'ermita i la zona corresponent al marge actual.

Pel que fa a l'estudi antropològic realitzat, s'han recuperat les restes d'un total de 4 esquelets en dipòsit primari i correcte connexió anatòmica. Corresponen a 2 individus d'edat madura; un de femení i un de masculí, un individu juvenil de sexe masculí i un individu infantil I de sexe indeterminat. La necròpolis no s'ha excavat completament i el baix nombre d'individus estudiats no permet aportar conclusions referents al conjunt de la població. Tan sols es pot dir que

els 4 individus es trobaven inhumats seguint una patrons comuns d'orientació, tipologia de fossa i posició de l'esquelet.

Pel que fa a les patologies s'observen indicis de dèficits nutricionals a través de *cribra orbitalia* present en l'individu juvenil. A l'individu 1 s'observa una patologia d'especial interès per la seva baixa freqüència en la població actual i, de fet, no s'ha trobat cap referència en paleopatologia. Es tracta d'un aneurisma de l'arteria cerebral. Encara s'està aprofundint en la seva anàlisi per tal de determinar si podia haver estat causa de la mort.

És destacable la no observació de lesions osteoarticular, especialment a nivell de la columna vertebral, ja que és una lesió molt freqüent en poblacions antigues sotmeses a condicions dures de treball. Si bé els dos individus adults presenten un desenvolupament muscular en general elevat a braços i cames, els esforços no suposarien sobrecàrregues a l'esquena.

A nivell oral és present la càries i els dipòsits de càlcul dental, però de forma molt limitada, en general s'observa un bon estat de salut de la boca, especialment si es té en compte que dos dels individus haurien assolit l'edat madura. En un cas s'observa un desgast dental atípic que seria el resultat de la realització d'algun tipus d'activitat extraalimentària.

VI. BIBLIOGRAFIA

BOLÒS, J., 1989, Necròpoli de Vulpellac, *Catalunya Romànica vol. I Empordà-I.*

CASAS, J., NOLLA, J., 1984, *Carta arqueològica de les comarques de Girona. El poblament d'època romana al NE de Catalunya.* Centre d'Investigacions Arqueològiques de Girona.

GRABOLOSA, R., 1971, *Santa Pau i la seva baronia.*

RIU, M., 1982, Alguns costums funeraris de l'Edat Mitjana a Catalunya, *Necròpolis i sepultures medievals de Catalunya, Acta/ Mediaevalia,* annex 1, p. 40

ROIG, J., COLL, J.M., MOLINA, J.A., 1995, *L'església vella de Sant Menna. Sentmenat: del segle V al XX, 1500 anys d'evolució històrica.* Ajuntament de Sentmenat del Vallès.

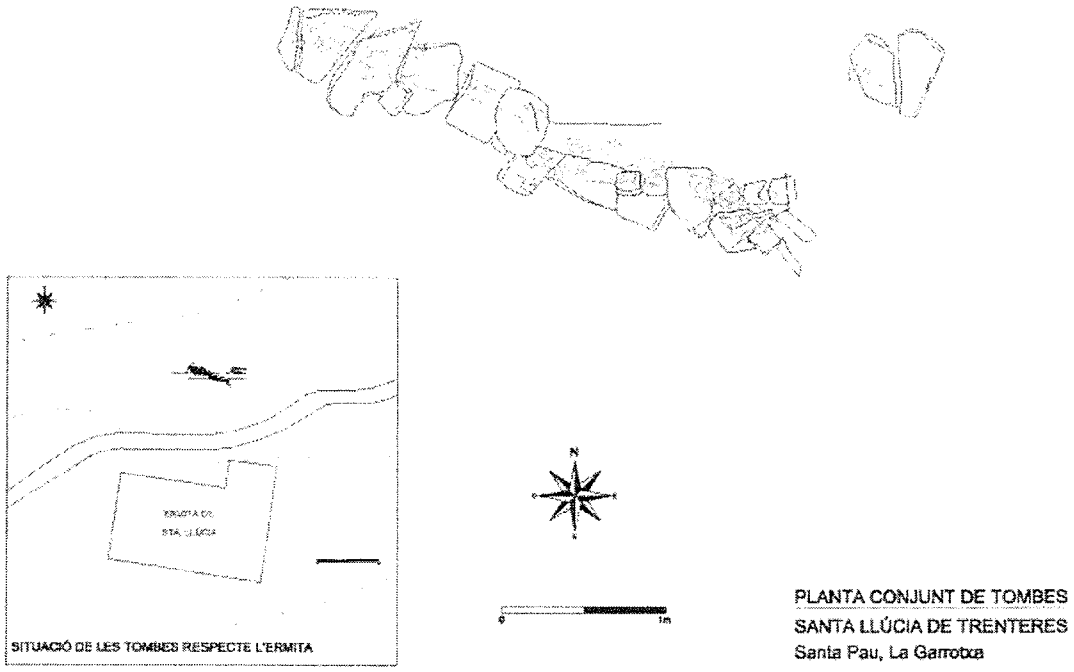

Fig. 1. Planta de les tombes.

SEGUIMENT ARQUEOLÒGIC DE LES OBRES AL SOLAR DE L'AVINGUDA DE RHODE 81-83 – HOTEL MARINA, ROSES (ALT EMPORDÀ)

Anna Ma Puig Griessenberger

Entre els mesos d'octubre del 2004 i el març del 2005 es va portar a terme el seguiment arqueològic en el solar ubicat a l'avinguda de Rhode 81-83, al costat de l'hotel Marina, entre els carrers Madrid i Lluís Companys, de Roses (Alt Empordà). La proximitat del solar al jaciment de la Ciutadella, així com el coneixement d'antigues troballes a les immediacions del lloc, va condicionar que les obres a realitzar fossin controlades arqueològicament en tot allò implicava moviment i rebaix de terres. Els resultats foren positius i aportaren dades relatives a l'ocupació d'aquest espai en un marge cronològic molt ampli, entre els quals mereix especial atenció el cementiri.

Les restes més modernes consistiren en unes estructures, força malmeses i arrasades, les quals relacionàrem amb les cases, horts i patis que hi havia en el lloc abans de la construcció de l'hotel Marina, als anys 20 del segle passat. Es tracta de les restes d'un mur, orientat en sentit est-oest i construït en sec, amb un traçat totalment paral·lel a la façana nord de l'hotel i a 5'30 m de distància d'aquesta. Més al nord d'aquest mur, a pocs metres del carrer Lluís Companys, que delimita el solar a l'est, també es va trobar un pou de pedra seca, el qual sabem que havia estat utilitzat per un taller de calafat que hi havia dins del solar, a tocar l'esmentada façana del carrer.

Totes aquestes ocupacions recents foren la causa principal de l'alteració del nivell de cementiri, el qual va aparèixer immediatament per sota de l'estrat superficial i en tota l'extensió del solar, de poc més de 400 m^2. Aquesta fet també va dificultar la datació del que seria el nivell d'amortització del cementiri, el qual, per la presència de determinats fragments de ceràmica blava catalana, creiem que podria situar-se en un context *postquem* segon terç del segle XVII. Aquesta data coincideix amb els anys inicials del trasllat de la població civil de Roses fora les muralles de la Ciutadella, a la zona de l'actual vila, després dels efectes del setge de 1645, durant la Guerra dels Segadors. Les primeres cases construïdes extramurs coincideixen amb la zona que ens ocupa.

Tot i l'estat de conservació de la necròpolis, es varen poder identificar un total de 26 inhumacions[1], les quals, si observem el plànol de distribució de les restes, veiem que no seguien cap ordenació específica, sinó que es trobaven repartides de manera irregular i dispersa per tot el solar. Aquest cementiri tindria una extensió més gran, atès que els enterraments continuaven més enllà dels límits del solar, tant cap al carrer Madrid, a l'oest, com cap al carrer Lluís Companys, a l'est, i també cap al nord, sota l'edifici immediat. No descartem que també s'estengués cap al sud, en direcció al mar, per sota de l'actual hotel.

En relació a l'orientació dels esquelets, aquests aparegueren disposats en tots els sentits, N/S, E/W, amb el cap en qualsevol d'aquests punts cardinals. Aquest detall ens fa pensar que el procés d'inhumació podria haver estat relativament precipitat i desordenat, fet que no s'avé amb un cementiri planificat, d'un ús continuat, el qual acostuma a mantenir una major ordenació. Pel que fa a l'estudi antropològic, en aquests moments només disposem de les dades extretes durant el procés d'excavació. És interessant destacar un possible cas

[1] D'aquest total de 26 inhumacions, només 10 ens arribaren en força bon estat. De la resta, 7 inhumacions es conservaven parcialment i 9 només alguns elements residuals.

d'acondroplàsia, estudiat per la Dra. Bibiana Agustí i presentat *VIII Congreso Nacional de Paleopatología* celebrat a Cáceres l'any passat.

Pel que fa a la datació del cementiri, si féssim cas del conjunt ceràmic de verds i manganesos i de dues monedes[2] recuperades entre les inhumacions núm. 11 i 25, ens trobaríem en un context *postquem* final del segle XIII i segle XIV. No obstant això, hem d'assenyalar el material aportat per la inhumació núm. 16, la qual, a més d'un fragment de blau i daurat -el motiu decoratiu del qual, pel seu estat de conservació, és totalment impossible de determinar -, s'acompanya d'una moneda reial francesa de Lluís XI, en concret un patac de Perpinyà, datada entre 1476 i 1483[3], el qual ens obliga a traslladar la datació a partir del darrer quart del segle XV. Malgrat la presència de material significatiu de la fi del XIII/XIV, hem de fer extensiva la datació de la inhumació núm. 16 a la resta del cementiri. El fet que aquesta sigui la inhumació més fonda, més ben conservada i amb garanties de no haver estat alterada, donem per vàlida aquesta data.

Aleshores, si analitzem les característiques d'aquest cementiri, tan dispers, gran i desordenat, i, a la vegada, fet, segons sembla, d'una manera precipitada, podríem relacionar-lo amb algun fet bèl·lic. Per l'època, el més proper seria la Guerra Civil de l'època del rei Joan II, la qual es va desenvolupar entre els anys 1462 i 1472, a conseqüència dels resultats de l'entronització de la dinastia castellana després de la Sentència de Casp i del conflicte pagès remença, i que enfrontà les institucions catalanes –encapçalades per la Diputació del General- i el rei Joan II. Sabem que alguns episodis d'aquesta contesa es desenvoluparen en terres empordaneses, tant per part de les tropes reialistes de Joan II, com per les franceses de Lluís XI, que li donaven suport4. El darrer fet té lloc durant la campanya final per alliberar l'Empordà dels francesos; Roses serà lliurada el 28 de març del 1472 (Vicens Vives 1956, 184; S. Sobrequés i J. Sobrequés 1973-vol.II, 173; Palou 1989, 157, nota 280).

Si ens atenim a la datació de la moneda, però, ens hauríem d'avançar uns anys, concretament en el context de l'enfrontament que, un cop finalitzada la Guerra Civil, encara continuarà entre Joan II i Lluís XI, ara per fer-se amb les terres rosselloneses i la seva capital Perpinyà, territoris que havien estat posats en joc al Tractat de Baiona al 1462, a l'inici de la guerra, com a *moneda de canvi* pel suport del monarca francès en la contesa catalana. Això suposarà la presència de tropes franceses en territori empordanès entre els anys 1475 i 1478 (Gifre 2000, 338-341). Com diu Jaume Vicens, *una mala tongada*, referint-se al fet que els empordanesos foren periòdicament lliurats a les escomeses dels francesos (Vicens Vives 1956, 186).

És difícil, però, associar aquest cementiri al període bèl·lic que ens acabem de referir, ja que no fou significativament cruent per la vila de Roses, ni tampoc s'hi desenvolupà cap batalla que impliqués la formació d'un cementiri específic, com altres exemples posteriors que coneixem (Puig 2004). Cal tenir en compte, també, que es troba situat a uns 300 m de distància de la vila medieval, al sud-est d'aquesta, fora muralles, sobre la platja, en un lloc on relativament apartat de la població. Per l'aspecte desordenat de les tombes i per tractar-se de fosses simples excavades a la sorra, costa de creure que aquests cementiri pogués ser el de la parròquia de la vila, tot i que a l'entorn de l'església de Santa Maria no s'han trobat inhumacions anteriors al segle XVI[5]. Esperem que l'anàlisi de C14 que porta a terme el Laboratori de la Universitat de Barcelona -subvencionada per l'Àrea de Coneixement i Recerca-, aporti llum al respecte de la datació.

[2] Es tracta d'un diner de billó del senyoriu de Montpeller, d'un tipus fosilitzat que s'estén des del regnat de Pere I fins a Jaume III, és a dir, entre l'any 1204-1349 (Crusafont, 116) i d'un diner de tern de billó del rei Jaume I, de la seca de Barcelona, corresponent a una emissió de l'any 1270 (Crusafont, 151-1; Botet, 172). Agrair la col·laboració de Josep Ma Llorens per l'estudi d'aquestes monedes.

[3] Agrair de nou la col·laboració de Josep Ma Llorens i de Marta Campo i Maria Clua, del Gabinet Numismàtic de Catalunya, en la identificació d'aquesta moneda.

[4] La bibliografia recull fets puntuals a Roses l'any 1462 (S. Sobrequés i J. Sobrequés 1973-vol. I, 370), al 1466 (S. Sobrequés i J. Sobrequés 1973-vol.II, 51) i al 1467 (Vicens Vives 1956, 181; S. Sobrequés i J. Sobrequés 1973-vol.II, 103).

[5] Durant les campanyes realitzades a l'interior de l'església l'any 1999-2000, es va determinar l'existència d'un cementiri, en ús des del XVI fins al XVIII (PUIG *et alii* 2001, 91-94).

Un cop retirat el conjunt d'inhumacions es va considerar que no hi havia cap inconvenient per a seguir el rebaix total del solar. Les restes finalitzaven damunt una capa de sorres de color marró rovellat, aparentment estèril, de gra més gruixut. Des d'aquest nivell i fins uns 4 m fondària es va procedir a fer el seguiment amb màquina excavadora. Entre llims negres, graves i sorres, prop del nivell freàtic, es va recuperar un conjunt de materials ceràmics els quals datàrem en ple segle III aC[6]. Pel fet de trobar-nos a l'espai de la paleoplatja, hem de creure que aquests podrien correspondre a uns abocaments propers al port hel·lenístic, el qual, a partir de les darreres campanyes a la Ciutadella, sabem que es troba a poc més de 100/150 m a l'oest.

BIBLIOGRAFIA

BARNOSELL, G., GIFRE, P., PLANAS, M., PUIG, A. M, RIERA, A., ROMERO, A., TOLEDO, A., TREMOLEDA, J. 2000, *Història de l'Alt Empordà*, Girona, Diputació de Girona.

PALOU, H. 1989, *Jurisdiccions i privilegis a la vila de Roses: orígens de la jurisdicció compartida. Segles X a XVI.* Estudi dels documents, UAB, Treball de recerca.

PUIG, A. M., AGUSTÍ, B., MARTÍN, A., TEIXIDOR, M. 2001, *Memòria d'Excavació. Església de Santa Maria i Pati d'Armes (novembre-desembre 1999, març-maig 2000)*, memòria inèdita, Servei d'Arqueologia.

PUIG, A. M. 2004, *Memòria d'Excavació. Seguiment arqueològic del desdoblament de la carretera C-260 a l'entrada del terme municipal de Roses (Alt Empordà) (gener 2003)*, memòria inèdita, Servei d'Arqueologia.

PUIG, A. M. 2005, *Memòria d'Excavació. Seguiment arqueològic de les obres al solar del carrer avd. Rhode 81-83 – hotel Marina, Roses (Alt Empordà) (octubre 2004-març 2005)*, memòria inèdita, Servei d'Arqueologia.

SOBREQUÉS, S., SOBREQUÉS, J. 1973, *La guerra civil catalana del segle XV*, II vols., Barcelona, ed. 62.

VANDERMERSCH, CH. 1994, Index des marques amphoriques, *Vins et amphores de Grande Grèce et de Sicile IVè-IIIè s. avant J.-C.*, Nàpols, Études I, Centre Jean Bérard.

VICENS VIVES, J. 1956, *Els Trastàmares* (segle XV), Història de Catalunya-Biografies Catalanes, vol. 8, editorial Vicens Vives.

[6] Àmfores púniques centremediterrànies de les formes T-5.2.3.1 i T-5.2.3.2, a més de fragments informes d'àmfores ebussitanes, ibèriques i, sobretot, d'àmfores grecoitàliques, amb dues vores de la forma de llavi bd2. Entre aquestes hem de destacar dues marques sobre nansa, una sobre àmfora grecoitàlica, que té un paral·lel al jaciment del barri hel·lenístic de la Ciutadella. Que correspon a la marca EYPY (ευρυ, *euru)*, dins d'una cartel·la rectangular de 33 per 13 mm, la qual, segons Vandermersch, procedeix de la zona de la Reggio Calabria i està associada a un context entre la fi del segle IV i inici del segle III (Vandermersch 1994, 166). L'altra marca, aquesta sobre nansa d'àmfora púnica centremediterrània, està feta dins d'un cercle de 15 mm de diàmetre, i no ha estat identificada. Pel que fa a les comunes, hem d'esmentar una massaliota de la forma CL-MAS 811 i un morter púnic de la forma COM-PUN 131.

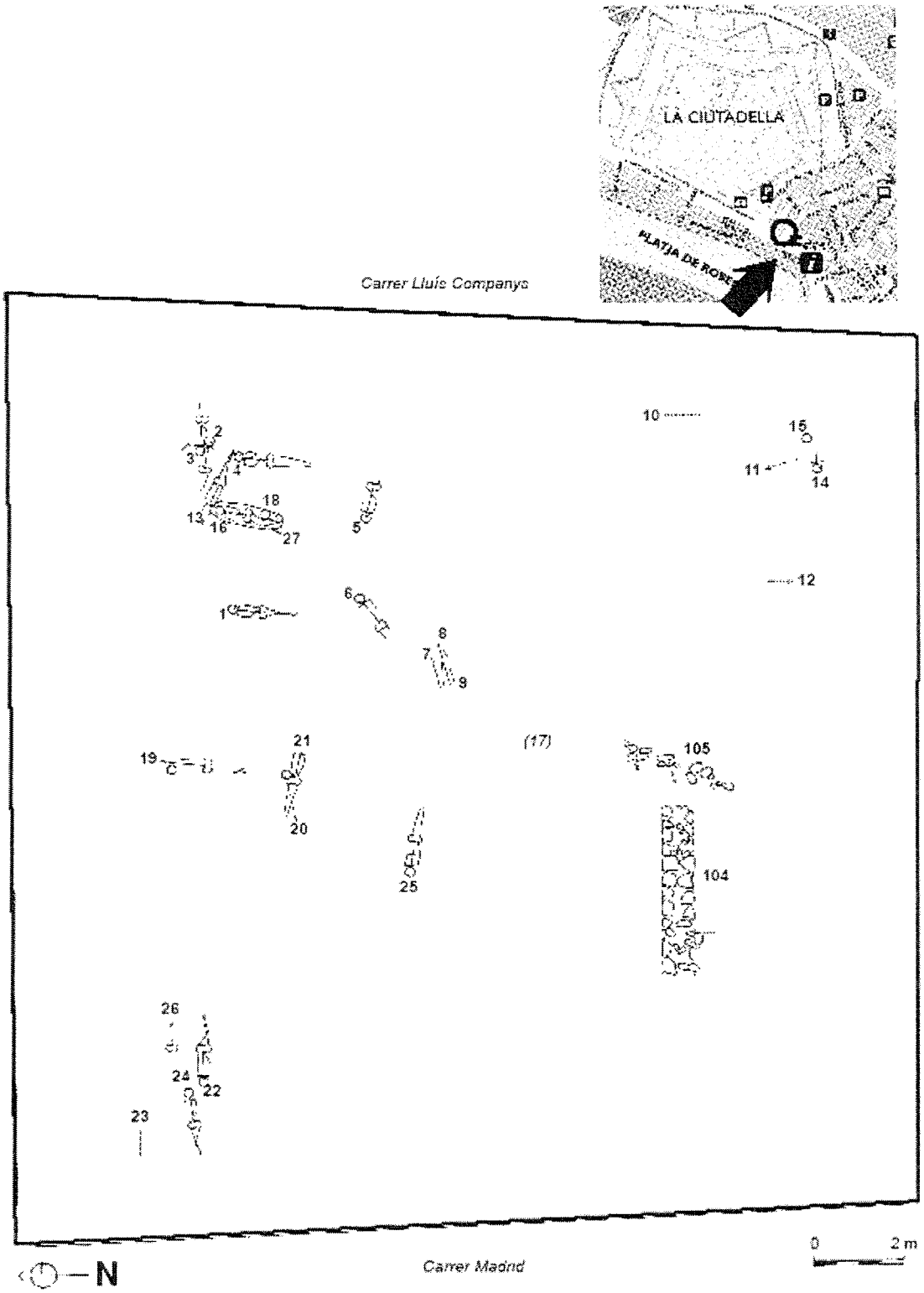

Fig.1. Planta general del solar de l'hotel Marina amb la posició de les inhumacions i les restes constructives.

OBRES DE MILLORA DE LA GI-V-6216: LA ROTONDA DE SANT SEBASTIÀ (SANT PERE PESCADOR, ALT EMPORDÀ)

Maribel Fuertes i Avellaneda* **Carme Montalbán i Martínez***

La intervenció arqueològica efectuada a la zona circumdant a la capella de Sant Sebastià està inclosa dins del seguiment de les obres de condicionament i ampliació de la carretera GI-V-6216, entre Sant Pere Pescador i Castelló d'Empúries (Alt Empordà). El projecte d'obra preveia la construcció d'una rotonda a la sortida nord del poble, amb accés a la GI-V-6216.

Les tasques de prospecció arqueològica es van iniciar abans de les obres de construcció de la rotonda, l'any 2004, i foren encomanades a l'empresa Janus, S.L. La proximitat d'una tomba tardoromana localitzada als anys 70 al carrer Sant Sebastià, 23, al costat de la sortida del poble vers Castelló d'Empúries, així com la presència de la capella de Sant Sebastià, datada al segle XVI, feien possible l'aparició de restes arqueològiques en aquest indret.

L'objectiu de la intervenció era constatar la presència o absència de restes, i en cas de localitzar-les obtenir un coneixement previ de la categoria del jaciment, la profunditat de les restes i l'extensió de la zona afectada, dades necesàries per permetre una valoració de la zona i programar una actuació arqueològica adequada en cas que fos necessari.

La prospecció es va realitzar mitjançant l'excavació de diferents sondejos distribuïts per la zona afectada, allà on el projecte de construcció de la rotonda preveia la realització de rebaixos al subsòl, als límits sud-nord, est-oest i al centre de la futura construcció, permetent així una prospecció acurada i una delimitació concreta de l'àrea que ocupaven les restes arqueològiques.

Es varen realitzar un total de 5 sondejos, amb uns resultats homogenis a tots ells i que varen permetre la delimitació de l'àrea ocupada per les restes arqueològiques.

SONDEIG 1

El primer sondeig es situà a la zona nord-oest de la rotonda, enfront de la façana de la capella de Sant Sebastià. Es localitzà un mur d'una factura poc acurada, construït amb rierencs i blocs sense tallar i disposats irregularment en una doble filada sense lligar. Aparegué a nivell de fonamentació, molt arrasat i recolzat directament sobre un nivell de còdols al·luvials present a la major part del subsòl d'aquesta zona. S'hi va recuperar un conjunt ceràmic homogeni, datable del segle II a.C.

SONDEIG 2

El segon dels sondejos es va situar a la part central de la zona prospectada. A l'angle nord-est del sondeig es localitzaren diversos blocs de pedres que possiblement haurien format part de la fonamentació d'un mur. En tot cas era patent un fort nivell d'arrasament. Els resultats d'aquest sondeig mostraven la continuïtat vers el sud del jaciment localitzat al sondeig 1, amb abundants restes ceràmiques del segle II aC.

SONDEIG 3

Aquest sondeig va ser realitzat a l'extrem més meridional de la zona prospectada, amb una presència molt més abundant de restes materials

*Janus S.L.

i blocs de pedra dispersos. En la zona est del sondeig aquest nivell cobria dos murs disposats en angle. El mur disposat nord-sud presentava una factura molt acurada, amb una doble filada de blocs de pedra calcària ben treballats, mentre que el mur est-oest (amb el que feia angle) va ser construït amb blocs de calcària poc treballats i rierencs de mida mitjana formant una doble filada molt irregular. A més, estava molt arrasat i es perdia vers l'oest. Les restes localitzades constataren la presència del jaciment en el límit sud de la prospecció i la seva continuïtat més enllà del sondeig

SONDEIG 4

En aquest cas, es va localitzar un mur situat a la banda oest del sondeig, que discorria en paral·lel al perfil oest de la cata en disposició nord-sud. Era una construcció de pedra calcària lleugerament treballada i rierencs irregulars, amb un reble intern de pedruscall més menut.

SONDEIG 5

El sondeig 5 és el darrer que es va efectuar, i es trobava en el límit oest de la prospecció. Aparegueren restes de carbons dispersos, materials ceràmics i fauna. A l'angle sud-est es va localitzar una sitja. L'excavació d'aquest últim sondeig evidencià la continuïtat vers l'oest de les restes que conformaven el jaciment descobert amb aquesta intervenció, que seguirien encara més enllà del límit del darrer sondeig obert.

CONCLUSIÓ

Amb l'obertura d'aquests sondejos es va identificar un nou jaciment d'època antiga a la zona. Les restes arqueològiques localitzades, que apareixien en tots els sondejos realitzats, varen mostrar la presència de restes d'un hàbitat datables al voltant del segle II aC. Aquests resultats, juntament amb els altres jaciments intervinguts arran d'aquesta obra (efectuats anteriorment, l'any 2003), van permetre documentar un sistema d'ocupació d'aquest territori des de l'època iberoromana fins a l'època tardoromana o altmedieval (Fuertes i Montalbán 2004) Malauradament, cap d'ells fou excavat en tota la seva extensió, fet que no va permetre res més que conjecturar teories, a l'espera d'intervencions futures en aquests indrets.

BIBLIOGRAFIA

AA.DD. 1990, Sant Pere Pescador. *Catalunya Romànica*, IX. L'Empordà II. Barcelona.

AA.DD. 1993, *Carta Arqueològica de l'Alt Empordà.* Servei d'Arqueologia. Generalitat de Catalunya. Barcelona (inèdit)

BADIA, J.,1981, , *L'arquitectura medieval de l'Empordà*, Diputació de Girona, Girona, p.305-306

FUERTES, M. i MONTALBÁN, C., 2004, Resultats de la intervenció arqueològica a les obres de condicionament de la carretera GIV-6216, tram Sant Pere Pescador-Castelló d'Empúries (Alt Empordà), *Setenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, la Bisbal d'Empordà, 325-327.

GEOCAM, Geologia i Geotècnia, 2004, *Estudi Geològic del jaciment arqueològic "El Serradar" situat a les obres de millora de la carretera GIV-6216, al terme municipal de Sant Pere Pescador.* Informe inèdit.

NOLLA, J.M.; CASAS, J.,1984, *Carta Arqueològica de les comarques de Girona. El poblament d'època romana al NE de Catalunya*, Girona.

ROIG, M., 2002, *Sant Pere Pescador*, Quaderns de la Revista de Girona 99, Girona.

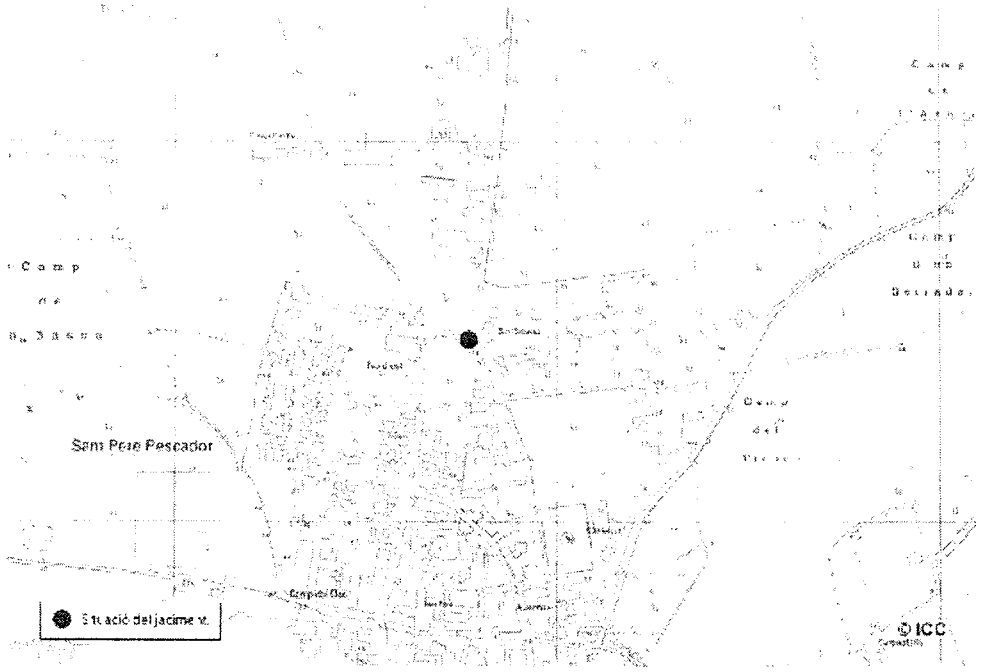
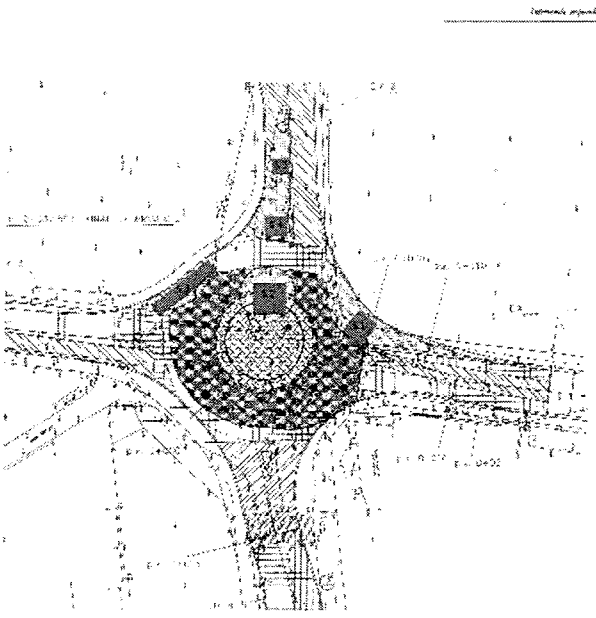

Fig. 1. Situació del jaciment

Làmina XVII. Planta general de la rotonda projectada per l'accés al poble de Sant Pere Pescador, amb la ubicació dels sondejos arqueològics realitzats durant aquesta intervenció

Fig. 2. Localització dels sondejos efectuats

EXCAVACIONS ARQUEOLÒGIQUES A LA TORRE DEL FAR (SANTA COLOMA DE FARNERS, LA SELVA)

Cristian Folch **Jordi Gibert** **Joan Llinàs** **Ramon Martí**

SITUACIÓ GEOGRÀFICA I CONTEXT DE LA RECERCA

Aquest text presenta els resultats preliminars de dues campanyes d'excavacions arqueològiques realitzades durant els anys 2004-05 al jaciment de la Torre del Far (Santa Coloma de Farners, La Selva). Aquesta intervenció ha estat codirigida per un equip universitari format per Cristian Folch, Jordi Gibert i Ramon Martí i per Joan Llinàs, de l'empresa Janus S.L[1], mentre que hi han participat diversos alumnes de la llicenciatura i del doctorat d'Història Medieval de la UAB.

Aquesta excavació s'emmarca dins un projecte de recerca més ampli sobre el conjunt de Catalunya i el País Valencià durant l'Alta Edat Mitjana, on es planteja que l'ocupació musulmana s'acompanya de la construcció de torres de senyals en alçada que aquí reben la denominació de *far*, traducció literal de l'arabisme *almenara*. Aquesta línia d'investigació es va encetar l'any 1996 amb l'excavació de la Torre de Malpaso (Castelnovo, Castelló), de característiques similars a la torre excavada a Santa Coloma. A Catalunya, entre els anys 1997-2001, la recerca ha tingut per escenari la comarca del Berguedà, on s'han identificat les diverses formes toponímiques que delaten els assentaments vinculats a la conquesta musulmana. Les hipòtesis plantejades aleshores es veuen confirmades amb els resultats obtinguts en l'excavació de Santa Coloma de Farners.

Es tracta d'una gran torre circular localitzada al cim més alt d'una carena de muntanyes anomenades el Bosc del Far, situades al sector ponentí del municipi de Santa Coloma de Farners. Seguint una pista forestal, s'ha de passar pel costat del castell de Farners i continuar seguint una ruta ben senyalitzada que ens porta a diverses ermites. Cal seguir el camí fins al mas de Can Gorgals Vell, i, poc més enllà, tombar a l'esquerra en la següent bifurcació. Aquest camí ens durà al cim conegut com el Far, on es troba el jaciment.

Fins ara desconeguda, a una alçada de 587 metres sobre el nivell del mar, hem localitzat les restes d'una torre de 9,60-9,80 metres de diàmetre exterior i 5,60-5,80 metres de diàmetre interior. El mur perimetral té una amplada d'entre 2 i 2,20 metres, format per la combinació de grans blocs de granit, ben desbastats per les cares vistes i amb restes d'encoixinat, amb pedres més petites, tot plegat lligat amb morter de calç poc abundant. L'edifici està força ben conservat, ja que s'observa tot el seu perímetre, mentre que en algunes zones els murs es conserven en una alçada d'aproximadament un metre.

Com s'ha apuntat anteriorment, l'interès d'aquesta intervenció es justificava en base als resultats obtinguts a partir d'una línia de recerca concreta sobre la dimensió arqueològica de la toponímia generada en època islàmica i que ha permès identificar un seguit d'assentaments i fortificacions vinculats a aquest moment. Així, entre aquestes

1 El finançament ha anat a càrrec de la Universitat Autònoma de Barcelona, de l'AGAUR i del Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya, mentre que s'ha comptat amb la col·laboració de l'Ajuntament de Santa Coloma de Farners; així mateix, volem deixar constància del nostre agraïment envers la senyora Mª Asunción Ribera Riera, propietària de la finca on s'han dut a terme els treballs, pel seu interès i per les facilitats rebudes en tot moment. En tot cas, aquesta excavació s'integra dins un projecte marc finançat pel Ministerio de Educación y Ciencia que porta per títol *Ocupación, organización y defensa del territorio durante la transición medieval* (HUM2005-04988, anys 2005-2008) i que està dirigit pel professor Ramon Martí, de la Universitat Autònoma de Barcelona.

fortificacions més primerenques, destaquen els derivats del topònim *pharus*, sinònim llatí de la *man?ra* àrab, que correspondrien a punts fortificats d'emissió de senyals visuals i que ocuparien enclavaments estratègics de vigilància disposats a prop de la xarxa viària principal[2]. A Catalunya, l'arqueologia ha començat a documentar un seguit d'exemples, amb casos paradigmàtics com la torre de la Mora o del Far, excavada recentment a Sant Feliu de Buixalleu (La Selva)[3], la Torrassa del Moro o del Far, a Llinars del Vallès (Vallès Oriental), o el Castellot de Falgars o del Far, a Beuda (La Garrotxa)[4], la cronologia dels quals, tradicionalment adscrita a l'època romana, avui convé revisar. En aquest sentit, tant els materials ceràmics coneguts com les característiques tipològiques observades permeten proposar una cronologia dins el segle VIII per al conjunt d'aquestes torres, bastides amb grans blocs escairats en les cares vistes, de mida variable i amb presència d'encoixinat. Pel que fa a les seves dimensions, totes elles presenten un diàmetre exterior d'entre 8'5 i 10 metres i un diàmetre interior d'uns 5-6 metres.

És dins aquest grup que cal incloure i afegir, com a nou exemple estudiat arqueològicament, la Torre del Far de Santa Coloma de Farners, l'abandonament de la qual es pot situar entre els anys 785-801, és a dir, entre la caiguda de Girona i la de Barcelona a mans dels carolingis.

DESENVOLUPAMENT DE L'EXCAVACIÓ

En les dues campanyes d'excavació, hem dividit el jaciment en dos sectors diferenciats, la torre pròpiament dita (sector 1) i la plataforma situada a l'oest de la torre (sector 2), àmbits que passem a descriure tot seguit:

-SECTOR 1:

A inicis de la campanya de l'any 2004, i prèviament als treballs propis de l'excavació, el primer que es va dur a terme fou la neteja i desbrossament del jaciment, densament poblat per petites bardisses i per alzines residuals de l'incendi de 1994. Un cop netejat i delimitat aquest, es procedí a l'excavació de la torre, objectiu central d'aquella primera campanya. El primer estrat documentat fou un potentíssim nivell d'enderroc format per grans blocs de granit que farcien tot l'àmbit interior de la construcció. Un cop extret aquest, es va poder distingir un segon estrat format per sorra d'un color groc molt clar barrejada amb pedres petites, que hem interpretat com un primer nivell d'enderroc previ a l'enrunament de l'edifici, i que contindria pedres i restes de morter de calç de la paret interior del mateix. L'últim estrat documentat estava format per terra de color fosc amb petites restes de carbons i algun fragment de ceràmica, que correspondria al nivell d'ús de la torre, anivellant la roca natural, que presentava un desnivell considerable d'est a oest.

-SECTOR 2:

L'objectiu principal de la campanya de l'any 2005 consistia en l'excavació de la plataforma situada a l'oest de la torre per tal de poder constatar l'existència de possibles estructures associades a la mateixa, donat que tota l'àrea estava coberta, abans de la intervenció, per un gran amuntegament format pels blocs caiguts de l'edifici. Un cop netejat l'espai i delimitada l'àrea d'intervenció, s'aixecà aquest primer nivell d'enderroc format per grans blocs de granit. Aquest estrat en cobria un segon format per terra de color marró barrejada amb pedres més petites que corresponia a un altre nivell d'enderroc. Tot seguit es trobava un nivell compost per sorra de color groc fosc que cobria la roca natural. Ha estat en aquesta roca on hem pogut documentar una vintena de forats de pal excavats que formarien part d'una estructura de fusta, segurament una bastida, aixecada durant la construcció de la torre.

MATERIALS ARQUEOLÒGICS

L'excavació d'ambdós sectors ens ha proporcionat pocs fragments ceràmics, tot i que força homogenis, apareguts tant en els nivells

2 MARTÍ, R. «La defensa del territori durant la transició medieval», *Actes del Congrés Els Castells Medievals a la Mediterrània Occidental,* Arbúcies, 2003, pp. 89-114.; MARTÍ, R. «Fars de terra endins. A propòsit de la Torrassa del Moro», *Laietania*, 16 (2005), pp. 185-198.

3 FONT, G.; MATARÓ, M.; MATEU, J.; PUJADAS, S.; RUEDA, J.M.; TURA, J. "Torre de la Móra, una fortificació altmedieval en els primers contraforts del Montseny", *Actes del Congrés Internacional Gerbert d'Orlhac*, Vic, 1999, pp. 409-417.

4 TURA, J. "Castell de Falgars, una torre romana a la Garrotxa", *Cypsela*, 9, 1991, pp. 111-119

de l'interior de la torre com en l'estrat que cobria la roca natural de l'exterior de la mateixa. Es tracta de ceràmiques cuites en una atmosfera òxidoreductora, que dóna a les peces coloracions que van del marró al gris, distribuïdes de forma heterogènia per tota la seva superfície. Les úniques formes identificades són una olla de dimensions modestes, amb el llavi bisellat i la base plana, i dues bases més, també planes. Les pastes són fràgils i poc compactades, amb abundant desgreixant de quars i mica de grans gruixuts i sense mostrar cap tipus de decoració.

Aquest material presenta paral·lels amb les produccions ceràmiques obtingudes en diversos jaciments datats en el segle VIII tant de l'àrea de Catalunya com de la resta de la Península Ibèrica. Òbviament, alguns dels exemples més propers els ofereixen els materials obtinguts en l'excavació d'altres torres alimares com la Torre de la Mora de Sant Feliu de Buixalleu o en la també citada torre castellonenca de Malpaso; no obstant, avui són diversos els jaciments amb una cronologia semblant que mostren un tipus de material ceràmic que, salvant les diferències pròpies d'unes produccions regionalitzades, pot considerar-se molt proper al localitzat a la Torre del Far[5].

CONCLUSIONS

Després de les dues campanyes d'excavacions executades a la Torre del Far pensem haver posat al descobert un conjunt arqueològic important que posa de relleu diverses apreciacions significatives.

D'una banda, l'absència absoluta de material arqueològic d'època romana permet descartar netament qualsevol hipòtesi fundacional en aquest sentit; de retruc, doncs, aquest fet afecta les cronologies atorgades tradicionalment a d'altres edificis similars, mentre que, per altra part, no deixa de confirmar un fenomen ja observat en altres llocs com és l'ús de tècniques constructives de tradició *clàssica* en l'edificació de moltes fortificacions andalusines primerenques[6].

Per altra banda, l'homogeneïtat del material ceràmic documentat en l'excavació, així com les seves similituds amb diversos contextos materials del segle VIII que avui comencem a conèixer, confirma la hipòtesi inicial alhora que mostra un ús temporalment reduït de l'edifici, coherent amb el tipus d'ocupació i amb el context històric concret que nosaltres li adjudiquem.

Finalment, l'excavació en extensió d'aquest jaciment ha obert la porta a l'estudi arqueològic aprofundit d'aquest sistema de grans torres alimares instaurat per l'estat omeia i per al qual cal considerar un moment fundacional, si més no pel que fa a les terres catalanes, a partir de l'any 714, quan es verifica la conquesta definitiva de la Tarraconesa. Al nord-est de Catalunya, l'estudi d'aquest dispositiu pren especial rellevància, ja que la documentació medieval i la toponímia conservada han permès identificar diversos casos que mostren l'extensió i complexitat del sistema[7].

BIBLIOGRAFIA

ACIÉN, M., 1989, Poblamiento y fortificación en el sur de al-Andalus: la formación de un pais de *hus?n, III Congreso de Arqueologia Medieval Espanyola*, Oviedo, pp. 137-150.

ACIÉN, M., 1999, Poblamiento indígena en al-Andalus e indicios del primer poblamiento andalusí, *al-Qantara*, XX.

5 Per obtenir una visió de síntesi sobre el coneixement que avui tenim de les produccions ceràmiques altmedievals i les seves característiques, així com per conèixer la bibliografia més recent generada al voltant d'aquesta qüestió, veure FOLCH, C. «La cerámica de la Alta Edad Media en Catalunya (siglos VIII-IX d.C): el estado de la cuestión», *Arqueologia y Territorio Medieval*, 12.2 (2005), pp. 237-54.

6 ZOZAYA, J. "Fortificaciones tempranas en al-Andalus", *Mil anos de fortificaçoes na Peninsula Ibérica e no Magreb (500-1500). Simposio internacional sobre castelos*, Lisboa, 2002, pp. 45-58.

7 Així, trobem fins a set casos distribuïts per les comarques gironines: a la Garrotxa, el Castellot de Falgars (Beuda) i un *vertice de ipso Faro* documentat a Santa Pau; a l'Empordà, el cas únic del Far d'Empordà; finalment, els diversos exemples selvatans del Santuari del Far (Sant Martí Sacalm), la Torre del Far (Santa Coloma de Farners), la Torre de la Mora (Sant Feliu de Buixalleu) i un ipso Far documentat entre Llagostera i Tossa de Mar.

BRAMON, D., 2000, *De quan érem o no musulmans. Textos del 713 al 1010,* Barcelona.

BUSQUESTS, F., FÀBREGAS, M., 2000, L'arqueologia a Besalú (La Garrotxa) a l'entorn de l'any mil, *Actes del Congrés Internacional Gerbert d´Orlac i el seu temps: Catalunya i Europa a la fi del 1er. Mil·lenni,* Vic-Ripoll, pp. 382-393.

CABALLERO, L., MATEOS, P., 2000 (eds), Visigodos y omeyas. Un debate entre la Antigüedad Tardía y la Alta Edad Media, *Anejos del Archivo español de Arqueología,* XXIII.

CABALLERO, L., RETUERCE, M., 2003 (eds), Cerámicas tardorromanas y altomedievales en la Península Ibérica, *Anejos del Archivo español de Arqueología,* XXVIII.

CHALMETA, P., 1994, *Invasión e islamización,* Ed. Mapfre, Madrid.

DDAA., 1997, Ceràmica medieval catalana. *Actes de la taula rodona celebrada a Barcelona els dies 15 i 16 de novembre de 1994, Quaderns científics i tècnics,* 9, Diputació de Barcelona.

DDAA., 1997, Contextos ceràmics d'època romana tardana i de l'Alta Edat Mitjana (segles IV-X, *Arqueomediterrània,* 2.

DDAA., 1999, *Del Romà al romànic. Història, art i cultura de la Tarraconense entre els segles IV i X,* Barcelona.

ENRICH, J., ENRICH, J., PEDRAZA, Ll., 1995, *Vilaclara de Castellfollit del Boix (El Bages). Un assentament rural de l'Antiguitat Tardana,* Arqueoanoia Edicions.

FOLCH, C., 2002, *Els Territoris del nord-est de Catalunya a l´inici de l´Edat Mitjana. El poblament als segles VII-IX,* Treball de Recerca de Tercer Cicle, Universitat Autònoma de Barcelona.

FOLCH, C., 2003, Estratègies de conquesta i ocupació islàmica del nord-est de Catalunya, *Quaderns de la Selva,* 15, pp.139-154.

FOLCH, C., GIBERT, J., LLINÀS, J. MARTÍ, R., 2004, Excavacions arqueològiques a la Torre del Far, *Revista de Santa Coloma de Farners,* pp. 26-27.

FOLCH, C., 2005, El poblament al nord-est de Catalunya durant la transició a l'Edat Mitjana (segles V-XI dC), *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins,* XLVI, pp. 37-65.

FOLCH, C., 2005, La cerámica de la Alta Edad Media en Catalunya (siglos VIII-IX d.C): el estado de la cuestión, *Arqueología y Territorio Medieval,* 12.2, pp. 237-54.

FONT, G., *et alii.*, 2000, La torre de la Mora, una construcció d'origen romà reaprofitada en època altmedieval", *V Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona,* Olot, pp. 195-198.

FONT, G., *et alii.*, 2000, Torre de la Mora, una fortificació altmedieval en els primers contraforts del Montseny, *Actes del Congrés Internacional Gerbert d´Orlac i el seu temps: Catalunya i Europa a la fi del 1er. Mil·lenni,* Vic-Ripoll, pp. 409-417.

GALVE, P., 1988, Aproximación al estudio de la cerámica de época emiral en la ciudad de Zaragoza, *Caesaraugusta,* 6, pp. 235-261.

GARCÍA, J. E., et alii., 2002, Un context paleondalusí a l'excavació de l'Arxiu Administratiu de Barcelona, *II Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya,* Sant Cugat del Vallès, pp. 363-380.

GIBERT, J., 2005, La integració a al-Andalus dels territoris a ponent del Llobregat, *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics,* XVI, en premsa.

GIBERT, J., 2006, La torre sobirana de Castellví de Rosanes, un edifici vinculat a la conquesta islàmica, *Materials del Baix Llobregat,* nº 12, en premsa.

GIBERT, J., 2006, Els inicis de l'Edat Mitjana (segles VIII-X) al Penedès i el seu entorn: una relectura arqueològica, *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics,* XVII, en premsa.

GUTIÉRREZ, S., 1996, La Cora de Tudm?r de la Antigüedad Tardía al mundo islámico. *Poblamiento y cultura material,* Madrid-Alicante.

MARTÍ, R., SELMA, S., 1996, La torre emiral de Malpàs (Castelnovo, Alt Palància), *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins,* 38, pp. 1383-98.

MARTÍ, R., 1999, Palaus o almúnies fiscals a Catalunya i al-Andalus, *Les societés méridionales*

à l'age féodal. Hommage à Pierre Bonnassie, Tolosa, pp. 63-70.

MARTÍ, R., SELMA, S., 2002, Fortificaciones y toponimia omeya en el este de al-Andalus, *Mil anos de fortificaçoes na Península Ibérica e no Magreb (500-1500), Actas do Simposio Internacional sobre Castelos,* Palmela, pp. 93-104.

MARTÍ, R., 2003, La defensa del territori durant la transició medieval, *Actes del Congrés els castells medievals a la Mediterrània Nord-Occidental,* Arbúcies, pp. 89-114.

MARTÍ, R., 2004, Del fundus a la parrochia. Transformaciones del poblamiento rural en Cataluña durante la transición medieval, Desde la Tarraconense hasta la Marca Superior de al-Andalus (ss. IV-XI). *Los asentamientos rurales, Casa de Velázquez,* Madrid, pp. 145-65.

MARTÍ, R., 2005, Fars de terra endins. A propòsit de la Torrassa del Moro, *Laietania,* 16, pp. 185-198.

TURA, J., 1991, Castell de Falgars, una torre romana a la Garrotxa, *Cypsela,* 9, pp. 111-119.

VILADRICH, M., 2002, Toponimia histórica de la primera organización del estado Omeya en el Pròximo Oriente: verificando una propuesta sobre Catalunya Vella, *Aula Orientalis,* 17-18, pp. 445-451.

ZOZAYA, J., 1998, 711-856: los primeros años del Islam andalusí o una hipótesis de trabajo, Ruptura o continuidad. Pervivencias pre-islámicas en al-Andalus. *Cuadernos Emeritenses,* 15, pp. 85-142.

ZOZAYA, J., 2002, Fortificaciones tempranas en al-Andalus, *Mil anos de fortificaçoes na Península Ibérica e no Magreb (500-1500). Simposio internacional sobre castelos,* Palmela, pp. 45-58.

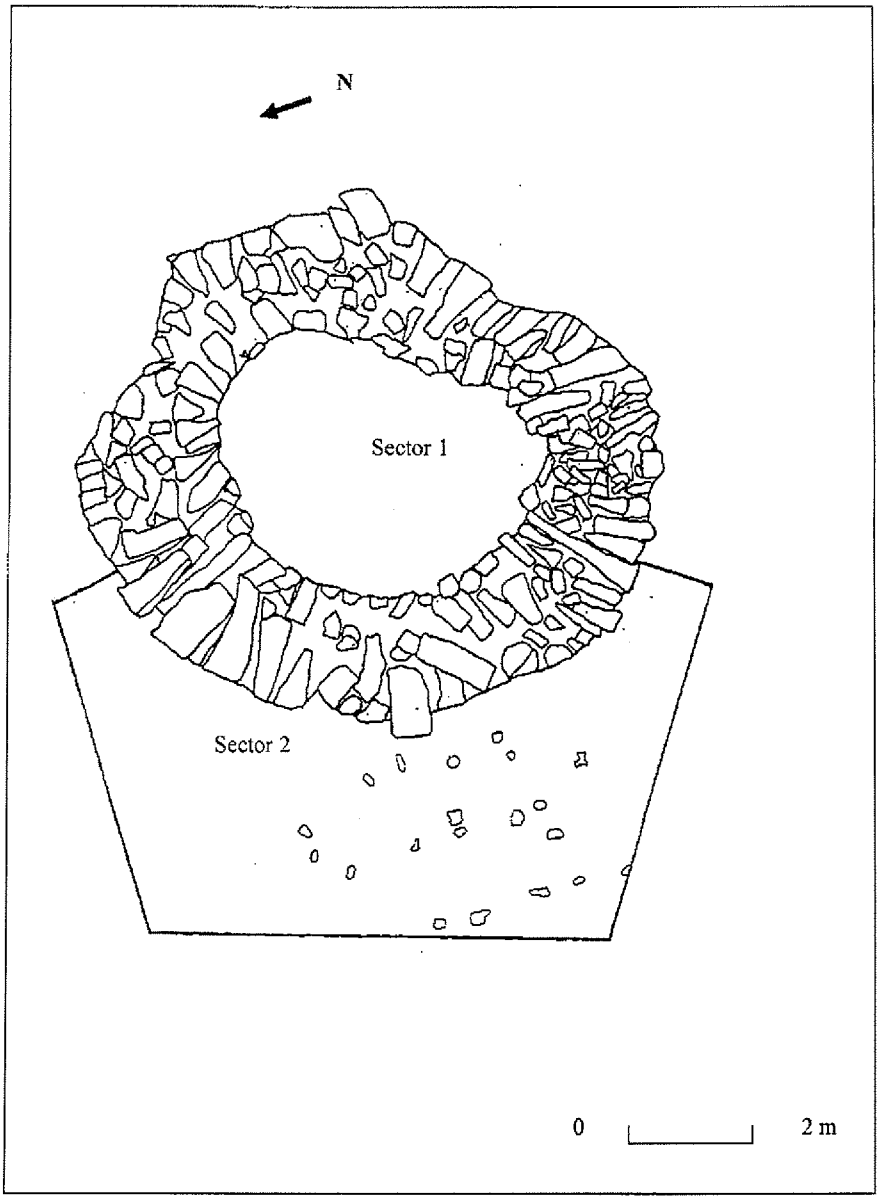

Fig. 1. Planta de la Torre del Far amb indicació dels sectors excavats.

INTERVENCIONS ARQUEOLÒGIQUES AL FAR DE TOSSA DE MAR (LA SELVA)

Lluís Palahí i Grimal

El Far de Tossa de Mar es situa a la part més alta de la Vila Vella de Tossa de Mar, a uns 70 m s.n.m. El recinte emmurallat d'època medieval ocupa un esperó rocós a l'extrem de la població, en una situació enturonada i clarament dominadora de l'entorn. És aquesta situació privilegiada i la localització de determinats materials arqueològics el que tradicionalment ha fet pensar en l'existència a l'indret d'un poblat ibèric de barrera. Per altra banda, a diversos punts de l'entorn encara són vsiibles les restes de l'antic castel: la rampa d'accés i, poc més avall, restes d'una torre de planta circular. La complicada orografia del sector ve marcada, en l'àrea del capdamunt del turó, per l'aflorament abrupte de la roca natural en molts indrets, cosa que pot constatar-se ocularment en els darrers trams del camí d'accés al far.

Del poblat ibèric, com s'ha dit, no n'hi ha més notícia que la troballa d'alguns materials de tipologia incerta que farien referència a unes sitges, la localització de les quals tampoc no és gens precisa. Del castell, per contra, en posseïm més certeses documentals. Sabem que va ser edificat a partir de 1186, data de la carta pobla concedida a Tossa per l'abat de Ripoll, on el dignatari eclesiàstic manifesta la intenció de construir una fortalesa al Mont Guardí. Sabem també que va reconstruir-se probablement pels vots de 1367. Diverses fotografies conservades a l'Arxiu Municipal ens mostren el castell mig enrunat abans de la seva demolició, el qual sembla estar constituït, en aquest moment tardà, principalment per una torre i algunes estructures més.

Aquest castell va ser eliminat a inicis del segle vint, ja que en el seu emplaçament s'hi construí el far que encara avui domina la Vila Vella. La construcció de l'edifici, inaugurat el 27 d'agost de 1919, va obligar a la transformació del sector tot aterrassant-lo i creant un talús damunt del penya-segat, per tal d'obtenir una superfície plana on assentar l'edifici quadrat del far i les seves dependències auxiliars. Actualment, el far es troba en règim de cessió a l'administració municipal, que hi ha instal·lat des del setembre de 2005 el Centre d'Interpretació Fars de la Mediterrània.

El projecte arquitectònic de les obres al far, destinades a l'adequació de l'edifici per a instal·lar-hi aquest equipament, implicava la remoció del subsòl en determinats indrets del recinte, fet que va motivar la supervisió arqueològica durant els dies en què van excavar-se les rases i els pous de pilotatge corresponents (19, 26 i 28 d'agost). Concretament, dins l'edifici del far es van obrir petites rases a l'entorn de les parets, directament per sota del paviment enrajolat; i, a l'exterior, a les terrasses nord-oriental (sector 1) i la sud-occidental (sector 2) fou on s'obriren les rases i pous corresponents a les noves construccions.

El resultat global dels treballs fou negatiu en el sentit que aquests no permeteren la localització de cap mena d'estructura ni nivell arqueològic relacionable amb el castell medieval ni amb cap altra construcció. Passem a detallar els resultats per sectors.

L'EDIFICI DEL FAR

L'exploració de les rases dutes a terme pels operaris dins l'edifici del far de Tossa no han proveït cap mena de dada arqueològica. Les rases, d'uns 20-30 cm de profunditat, es limitaven a resseguir els murs tot aixecant les rajoles contigües a les parets perimetrals. Per sota de les esmentades rajoles es va poder comprovar que només hi havia morter de calç, pedruscall i altres elements de reble, indubtablement pertanyents a la uniformització de la cota desitjada per al paviment intern del far, operació posterior per tant a la construcció dels murs perimetrals. Un forat quadrat de poc més d'1m2 de superfície obert prop de l'angle oest de l'habitació sud-occidental, d'uns 70 cm de profunditat, feia ben palès que després d'aquest nivell de preparació, d'uns 20 cm de potència, apareixia ja la gresa natural del

subsòl, retallada per l'excavació. És presumible que la resta del subsòl de l'edifici tingui unes característiques semblants.

EL SECTOR 1

A la terrassa nord-oriental era potser on s'esperava de trobar més restes del castell, atès que és precisament prop d'aquesta àrea, per bé que fora del recinte del far, on es localitza una estructura que ha estat tradicionalment interpretada com la rampa d'accés a l'antic castell, avui limitada per la paret de contenció del far mateix. Les operacions dutes a terme al sector van consistir en l'obertura de rases que formaven, en conjunt, un recinte quadrangular amb un retranqueig a l'angle oest. A l'est, a tocar del penya-segat, va caldre també obrir una rasa més profunda per a la instal·lació de dos pilars.

Totes les rases i els pous van donar resultats negatius. A les rases, que calia aprofundir fins a 50 cm, la roca apareixia immediatament, bé als 50 cm preceptius, bé, en la majoria del traçat, a escassament 30 o 20 cm de la cota inicial. Cap resta d'estructures ni cap fragment de ceràmica acompanyava la poca terra extreta. La majoria de les rases van haver de ser completades mitjançant el piconament de la roca estèril. La rasa oriental, que davallava fins poc més dels 2 m fins a trobar la roca natural, tampoc no va permetre documentar cap estructura; la terra que en sortí, estèril des del punt de vista arqueològic, era la mateixa gresa del subsòl esmicolada i abocada en aquell indret, probablement procedent dels retalls efectuats en zones més altes.

EL SECTOR 2

A diferència del sector 1, en aquesta terrassa sud-occidental calia obrir rases per a dos edificis, un de quadrangular i un altre de planta vagament en forma de P. A més, van fer-se també un parell de cales a tocar del penya-segat amb intenció d'avaluar-ne l'estratigrafia de cares a possibles noves construccions. EN aquest sector es preveia l'aflorament immediat de la roca natural, atès que aquesta apareixia de manera manifesta al nord-est (edifici del fat) i al sud-oest (vores del camí d'accés). Com veurem, el sector va demostrar tenir una mica més de potència.

Les rases de l'edifici quadrangular tingueren un comportament anàleg a les del sector 1, ja que la coberta vegetal era absolutament estèril i no passava d'una potència de 50-70 cm, per dessota de la qual la presència de la roca era manifesta. Sobretot a la rasa nord-oriental (tant d'aquest edifici com de l'altre) la roca apareixia a uns escassos 10-15 cm de profunditat.

A l'altre edifici, els resultats van ser idèntics a les rases de més a prop el far i de més a prop del camí. Amb tot, el subsòl presentava en aquest punt una mica més de complexitat. En dos punts de la rasa central la terra extreta fins a la potència requerida de 50-60 cm revelava la presència d'un nivell d'abocament. EN la primera zona la terra apareixia barrejada amb petits blocs de morter grogós, algunes pedres petites i mitjanes sòltes, totxo, teula i una mica de ceràmica: diversos fragments d'atuells de cuita reductora, un fragment informe de comuna ibèrica, alguna vidrada i una quantitat quantitat de vidrada marró moderna (cassola de la Bisbal o de Breda), acompanyada d'alguns fragments de plats de dol. En el segon indret, a l'extrem d'aquesta rasa i en confluència amb una altra de perpendicular, calia excavar-hi un pou de fonamentació, fet que va servir per avaluar l'estratigrafia. Novament sense documentar-hi cap estructura,a una 40-50 cm aparegueren de nou grumolls de morter, còdols desligats, totxo i teula, amb alguns fragments de ceràmica. Sota d'aquest nievll, a partir dels 70 cm de profunditat i fins als 1,80 m a què es trobà la roca sòlida, la terra extreta era de nou la pròpia gresa esmicolada, procedent d'un retall previ, i barrejada de nou amb totxo i teula a més de diversos fragments de ceràmica que han estat recuperats. Aquest conjunt ceràmic és un aiguabarreig on es poden trobar fragments indatables i d'altres de tot temps, més abundants com més moderns: cal destacar un fragments de comuna ibèrica, una nansa de tenalla vidrada en verd, fragments de blau català, algun esquerdís de reflexos metàl·lics, molta ceràmica grisa medieval o moderna (alguns atuells regularment sotmesos a foc), plat de dol i de nou la sempiterna cassola de rostir que encara avui trobem a les nostres cuines.

La rasa més oriental de l'edifici, a cuasa del seu traçat sinuós, va malmetre els fonaments d'un muret d'inicis del segle XX que havia estat destinat a l'aterrassament del sector i que, com es podia veure clarament, era posterior tant al talús de traçat semicircular de davant la façana marítima del far com al mur encalat de separació entre la terrassa i el camí. La part superior d'aquest muret era encara visible abans de l'inici de les obres. Tot el material en contacte amb aquest fonament,

doncs, havia estat abocat allí pels volts de 1919.

Per últim, els dos sondeigs realitzats a tocar del barranc van baixar fins a 1,50-2m respectivament, que és on es trobava la roca natural. La terra del damunt era del tot estèril en termes arqueològics i tornava a ser, de fet, gresa esmicolada procedent de retalls anteriors en el temps.

CONCLUSIONS

Tot fa pensar que les estructures de l'antic i venerable castell de Tossa (remuntable com a mínim a les darreries del segle dotzè), com també les d'hipotètiques construccions anteriors que poguessin romandre sota d'elles, foren anihilades quan es construí el far a inicis del segle XX. Cap estructura més antiga que aquesta no va poder ser documentada. La roca natural, que en la majoria de l'àrea aflora a un mig metre de profunditat o fins i tot a menys, va ser afaitada a la zona de l'edifici del far i a la terrassa nord-oriental. Observem, de fet, que tant el far com la dita terrassa es troben sobreelevades respecte del nivell de circulació exterior, de manera que és probable que els constructors de l'edifici s'estimessin més no repicar del tot la roca sinó allí on era estrictament necessari. Per això la terrassa que mira a Tossa està elevada respecte de la resta de la construcció.

Ara bé, sembla que la roca presentava desnivells cap al mar i cap al sector sud-oest, vers el que avui és el camí. Per tal d'obtenir una superfície plana, els operaris van construir en primer lloc un mur de contenció que resseguia la façana marítima del far, recte davant de les dues terrasses i semicircular davant la porta del far. Aquest tros de mur arquejat havia de quedar relativament a la vista des del mar i per això es va construir amb carreus poligonals rejuntats amb morter, d'aspecte molt aparent, coronats amb una barana de blocs de pedra calcària picada amb motllures, alguns dels quals es mogueren de lloc en ocasió de les obres i es traslladaren a magatzems municipals. Els altres fragments del mur recte van ser construïts amb posterioritat i es recolzaren en els murs d'aquest talús de planta semicircular.

Totes aquestes estructures van servir per a contenir els abocaments destinats a obtenir un nivell uniforme en tota l'àrea; i els abocaments, per les dades que hem pogut obtenir, consistiren bàsicament en la roca retallada dels sectors més alts, barrejada amb l'estratigrafia que devia quedar dins el castell. Només així s'explica que aquest farcit presentés, barrejats, fragments ceràmics medievals i contemporanis.

En un segon moment, més avançat en el temps, s'abocà també terra en l'espai més enllà d'aquest mur recte i cap al penya-segat, a la zona sud de l'àrea, tot creant el nivell uniforme que ara hi podem veure i ocultant una part del talús de blocs poligonals.

La construcció del far a les primeres dècades del segle passat, doncs, va representar probablement la definitiva ruïna i desaparició del castell de Tossa, del qual ens en queden avui, com a referència més directa, unes poques fotografies antigues.

Fig. 1. Planta del far i indicació de la situació de les rases

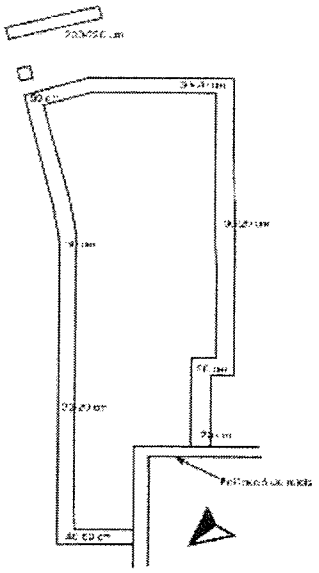

Fig. 2. Croquis de les rases del sector 1 amb cotes de la profunditat de la roca natural

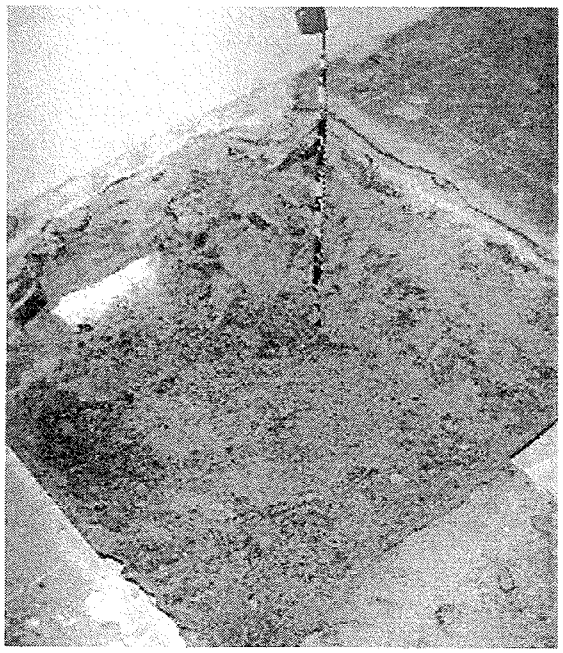

Fig. 4. Vista de la cala efectuada a l'interior de l'edifici

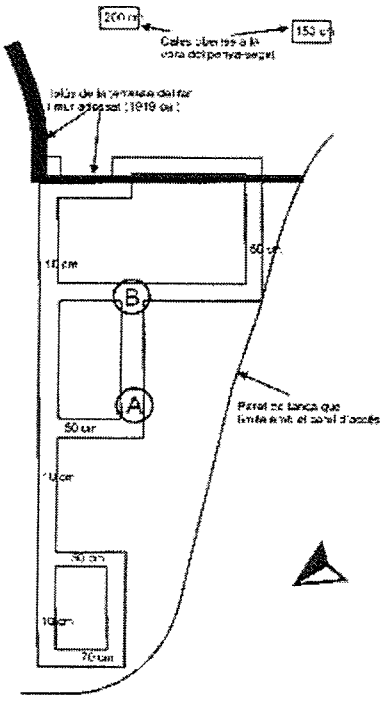

Fig. 3. Croquis de les rases del sector 2 amb cotes de la profunditat de la roca natural i indicació dels llocs de troballa de material

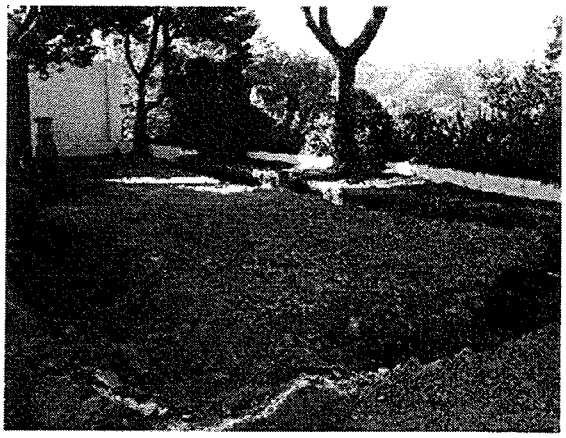

Fig. 5. Vista de les rases del sector 1.

EXCAVACIONS ARQUEOLÒGIQUES AL CASTELL DE BUFALARANYA (ROSES, ALT EMPORDÀ)

Marc Sureda **Gemma Vieyra**

Del 13 al 25 de setembre del 2004 va tenir lloc la sisena campanya d'intervencions al castell de Bufalaranya, en el marc del conveni entre l'Ajuntament de Roses i l'Institut del Patrimoni Cultural de la Universitat de Girona. Els treballs arqueològics s'han concentrat al sector 5 o pati del castell i són la continuació dels que es va portar a terme el 2003. Durant la sisena campanya s'excavà a la part central d'aquest sector, una superfície que correspon al 60% del total d'aquest espai. L'any 2003 s'havia treballat a la franja occidental del sector i el 2004 es va enllestir l'àrea restant, en relació amb la porta principal del castell.

El castell de Bufalaranya (Brufaganyes en els documents més antics) es troba al terme municipal de la vila de Roses, a la comarca de l'Alt Empordà. L'aproximació al monument es fa pujant per un camí que té el seu origen a la carretera comarcal GE-614, uns 50 metres més enllà del quilòmetre 6. Les restes es localitzen a uns 244 m S.N.M., a l'extrem elevat d'un replà que es forma a la vessant nord d'una de les muntanyes que formen el que es coneix com a serrat de can Berta, a la serra de Rodes. Al nord del castell s'estén una zona planera que constitueix l'istme que enllaça amb la serralada; per llevant, ponent i migdia hi ha pendents molt pronunciades que baixen fins a la vall de la riera Trencada. La posició dominant del castell, encarat al sud-oest, amb domini de la vall immediata (on els documents altmedievals situen un petit vilar anomenat de "Penida" i una capella avui desapareguda, dedicada a sant Cebrià) aconsellaven pensar en un context inicial lligat a la repoblació del territori.

Les excavacions desenvolupades al castell entre 1999 i 2002 ja van permetre, amb les dades disponibles, avançar una línia cronològica de la vida del castell (resumida, per exemple, a Sureda et al. 2005). De fundació probablement lligada a la conquesta carolíngia, vers el s. X el castell quedà constituït per una potentíssima torre mestra i un recinte perimetral, versemblantment complementat amb algunes estances. En una fase posterior es construí una nova habitació rectangular a l'àrea sud-occidental del castell (sector 6), que obliterava estructures anteriors i que es podria correspondre amb l'organització dels espais del castell a l'entorn d'un pati o espai triangular (sector 5) i amb un passadís que voreja tot el perímetre i el defensa amb espitlleres en alguns dels seus trams (sector 2). El sector 6 fou reformat en posteriors ocasions fins a l'abandonament del castell, que l'arqueologia permet situar dins el segle XIV, quan el terme de Bufalaranya i per tant el castell ja estaven plenament integrats en la xarxa feudal empordanesa. De ser una fortalesa amb funcions de control i de repoblació, probablement, en els dos segles anteriors a l'any 1000, al segle XI el castell esdevingué un element més del sistema feudal sota la senyoria principal del comte d'Empúries, qui el subinfeudà a diversos personatges. El feu, que apareix encara en documentació d'època moderna, tingué doncs una vida independent de la funció militar del castell, probablement ja obsoleta a inicis del segle XIV.

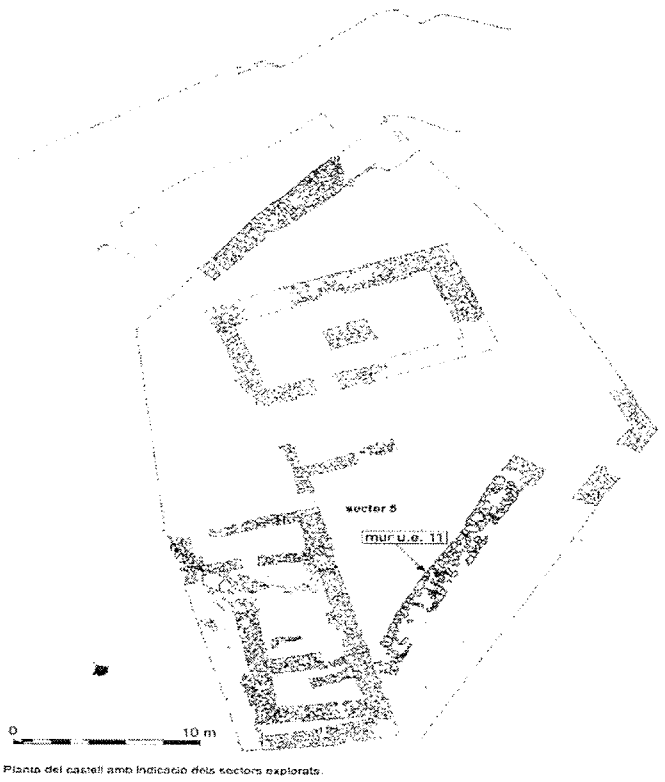
A l'inici de la campanya de 2004, les terres de la zona a excavar presenten una pendent de quasi dos metres que va caldre desbrossar. La seqüència estratigràfica documentada no diferia en res de la que es va registrar l'any 2003. L'iniciava un estrat superficial de gruix variable format per terra ennegrida per la gran quantitat de arrels i humus acumulat, que cobria l'enderroc de les estances situades a tramuntana: una capa de terra de color clar amb gran quantitat de pedres i presència de bossades de morter de calç. Al dessota apareixien restes del paviment de calç que, presumiblement, constituïa el nivell de circulació de tot l'espai. Les restes més ben conservades han aparegut al costat nord, a tocar la roca mare; també apareixen taques de paviment, encara que de menor entitat, davant de la porta que dona al sector 6. Els treballs s'han aturat al nivell d'aquesta pavimentació.

Els resultats d'aquesta sisena campanya

continuen refermant que el castell va ser abandonat cap al segle XIV. Entre els escassos fragments de ceràmica recuperats, s'ha identificat una vora de ceràmica decorada en verd i morat associada a l'estrat d'enderroc. Des del punt de vista arqueològic, doncs, continuen sent vàlides les conclusions extretes a partir de les cinc primeres campanyes.

BIBLIOGRAFIA

SUREDA, M., VIEYRA, G., SAGRERA, J. 2005, "El castell de Bufalaranya (Roses, Alt Empordà). Del segle IX al segle XIV", dins *Tribuna d' arqueologia* 2002-2003, Barcelona , pàgs 117-128

Planta del castell amb indicació dels sectors explorats.

Fig. 1. Planta del castell amb les zones intervingudes

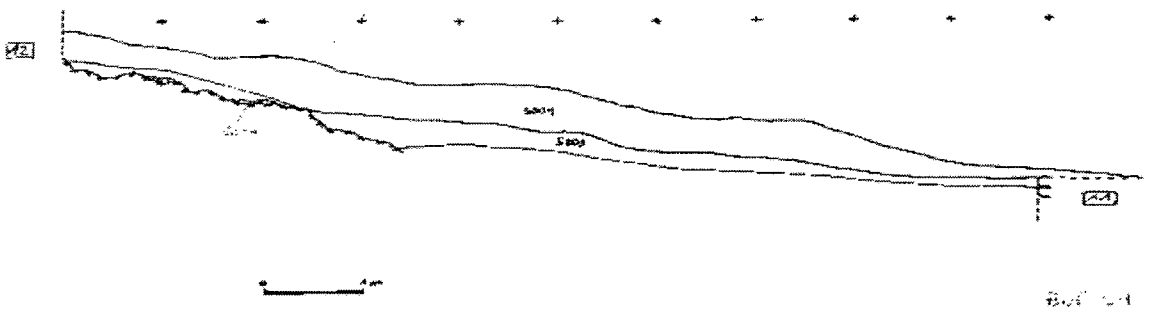

Fig. 2. Secció del sector 5.

RESULTATS DE LES EXCAVACIONS REALITZADES AL CASTELL DE PALAGRET (CELRÀ) ENTRE ELS ANYS 2004 I 2005

Ferran Codina **Joaquim Grau**

INTRODUCCIÓ

Entre els anys 2004 i 2005 al castell de Palagret de Celrà s'hi han dut a terme dues campanyes d'excavació dels enderrocs del castell, dos camps de treball destinats a joves d'entre 14 i 16 anys i una campanya de consolidació de les estructures exhumades.

CAMP DE TREBALL 2004 *RECUPEREM EL CASTELL DE PALAGRET*

L'Ajuntament de Celrà en col·laboració amb l'àrea de joventut del Consell Comarcal del Gironès, el Consorci de les Gavarres i l'Associació de Naturalistes de Girona, van programar la realització d'un camp de treball al Castell de Palagret de Celrà durant la primera quinzena del mes de juliol de 2004. Aquest camp de treball tenia diversos objectius educatius per assolir: l'aproximació a l'arqueologia i el coneixement del territori. En aquest camp de treball hi van participar 16 nois i noies d'entre 14 i 16 anys. S'efectuaren els treballs d'excavació dels nivells d'enderroc més profunds dels sectors 6, 7 i 8 que ja s'havien començat a excavar durant la primera campanya d'excavació realitzada durant els anys 2002 i 2003.

CAMPANYA D'EXCAVACIÓ 2004-2005

El mes de novembre de l'any 2004 es va iniciar la tercera campanya d'excavació d'enderrocs del castell de Palagret que van finalitzar el mes de febrer de l'any 2005. Aquesta intervenció, finançada i promoguda per l'Ajuntament de Celrà, es va centrar en els sectors 1, 12 i 15 de la zona 1.

CAMPANYA DE CONSOLIDACIÓ 2005

Els treballs de consolidació es van centrar en intervenir en els murs M-1, M-17, M-19, M-21, M-22, M-32 i M-39. Es van tapar les juntes de les pedres i es van refer parts dels murs que havien desaparegut. L'argamassa utilitzada per rejuntar les pedres dels murs estava formada per una barreja de calç groga (55 %) i grifith (45 %) amb sorra de gra gruixut.

CAMP DE TREBALL 2005 *RECUPEREM EL CASTELL DE PALAGRET*

Els resultats del primer camp de treball van motivar a les tres entitats organitzadores; Ajuntament de Celrà, Àrea de Joventut del Consell Comarcal del Gironès i el Consorci de les Gavarres, de programar, amb la col·laboració de l'Associació de Naturalistes de Girona, un segon camp de treball al castell de Palagret. Aquest camp de treball es va organitzar, com l'any anterior, durant la primera quinzena de juliol. En aquest camp de treball hi van participar 20 nois i noies d'entre 14 i 16 anys. Les tasques que es van realitzar van ser la neteja de la vegetació que havia crescut a la zona de llevant del castell i l'excavació dels nivells d'enderroc dels sectors 4 i 6.

CAMPANYA D'EXCAVACIÓ 2005-2006

Durant la campanya efectuada entre el 30 de novembre de 2005 i el 23 de febrer de 2006, el treball es va centrar en continuar l'excavació del sector 1. En total es van treballar 50 dies, en els que es van excavar els estrats d'enderroc que s'havien anat generant al llarg del temps.

SITUACIÓ I DESCRIPCIÓ DE L'ENTORN

El municipi de Celrà, amb una extensió de 2.014 hectàrees, està situat al nord-est de la comarca del Gironès, a 9 km. de la ciutat de Girona. Limita al nord amb el poble de Medinyà, al sud i a ponent

amb la ciutat de Girona; mentre que a l'est ho fa amb els municipis de Bordils i Juià.

El terme de Celrà s'estén al nord per la plana al·luvial del riu Ter, i pel sud, s'endinsa en els darrers contraforts de les Gavarres. La zona de les Gavarres ocupa pràcticament la meitat sud del municipi, un total de 11,19 km². Dins les Gavarres septentrionals els accidents geogràfics més destacats són: el Congost (320 m), el Puig de Sant Miquel (394,7 m) i la muntanya dels Àngels (485 m.). Pel que fa a la xarxa hidrogràfica d'aquesta zona cal destacar les nombroses rieres i torrents que hi podem trobar i que vessen directament o indirectament al riu Ter.

El castell de Palagret es troba situat als contraforts septentrionals del massís de les Gavarres. A la vessant de llevant de la muntanya de les Planes (260m.), en el punt on el Torrent del Bou Vell s'uneix amb la Riera de Palagret. Des del castell es controlen dos camins que s'endinsen cap a l'interior de les Gavarres, un permet arribar al Santuari dels Àngels, l'altre a la muntanya de St. Miquel. Mirant cap al nord es domina tota la vall i plana regada per la riera de Palagret, afluent del riu Ter. Al costat sud el castell està envoltat per la massa forestal i muntanyosa de les Gavarres.

DESCRIPCIÓ DEL CASTELL

El castell s'assenta directament sobre la roca mare a una alçada de 178 m.s.n.m. És un edifici de planta quadrada, lleugerament trapezoïdal. El costat nord mesura 25 m, l'est 21 m, el costat sud 22 m i l'oest 23 m. Les estructures més ben conservades es troben al costat nord on hi ha parets de més de 8 metres d'alçada. Als costats nord, est i oest es conserva el fossar del castell tallat a la roca. Al sud el desnivell natural del terreny feia innecessària aquesta defensa. En total tenim un perímetre que mesura 92 m de llargada i una amplada que varia entre els 5,5 i 6,5 m. Al costat de llevant del fossar hi ha una edificació de forma semicircular que mesura uns 260 m2.

Els murs del castell varien entre els 70 i 100 cm i estan fets de pissarra. La naturalesa d'aquestes roques és fràgil i molt trencadissa. La unió de les pedres és a base d'argamassa de calç i sorra bastant dolenta. Els murs que formen cantonades, obertures o contraforts tenen els angles o laterals rematats amb pedres calcàries ben escairades que els donen més solidesa.

Les excavacions han permès detectar tres fases constructives, aquestes, però, encara no es poden situar cronològicament.

RESULTATS DE LES DIFERENTS CAMPANYES D'EXCAVACIÓ

SECTOR 1

Es tracta de l'espai central del castell. Ara com ara, tal i com estan avançades les excavacions, pensem que es tractava d'un pati interior que servia d'accés a les diferents habitacions del cos central del castell.

Es va excavar l'enderroc que reomplia tot el sector 1. Estava format per blocs de pedra pissarra amb morter de calç desfet. Dins d'aquest enderroc es van localitzar una gran quantitat de carreus de calcària ben escairats i desbastats. Aquests blocs provenien del mur M-40 que s'havia esfondrat tombant-se cap al sud, a l'interior del sector 1.

Amb l'excavació del sector 1 es va posar al descobert la cara externa del mur M-40. Aquesta cara del mur està construïda amb grans carreus de calcària desbastats, idèntics als que van aparèixer entre l'enderroc. Aquest mur destaca per la seva particularitat constructiva, diferent a l'emprada als altres murs excavats fins al moment. La seva factura és molt sòlida i el morter de calç és de bona qualitat. En aquest mur hi ha dues espitlleres i una porta dovellada d'arc de mig punt, OB-10. Aquesta porta presenta una alçada màxima de 2 m, amb 1 m de llum i dues fulles, tal i com ho demostren les dues pollegueres trobades a la part superior d'aquesta. Les pollegueres també són fetes amb pedra calcària. Entre el mur M-40 i el mur M-19 s'ha documentat una porta tapiada, Ob-11, que en un primer moment permetia comunicar el sector 1 amb el sector 12.

Un cop retirada la primera part de l'enderroc va començar a aparèixer l'escala que comunicava el sector 1 amb el segon pis del sector 15. Aquesta, feta de pedra pissarra, està malmesa per la caiguda del fragment de mur en el seu costat sud, tot i que es troba en un acceptable estat de conservació en els graons més baixos. Aquesta escala tapa la façana del mur M-40 tot i que sembla que el mur M-40 va ser construït amb

posterioritat. L'escala mesura 4,7 m de llargada, 1,5 m d'amplada i 2,4 m d'alçada.

Al centre del sector 1 s'ha documentat un retall fet a la roca mare, del qual no en coneixem la seva profunditat ja que no s'ha excavat el seu interior. Creiem que hauria servit de cisterna. El retall, de planta quadrada, té una superfície de prop de 13 m².

A la banda de llevant del sector 1 s'ha pogut documentar l'existència d'un altre sector, el 16. Aquest, està delimitat per un pilar de planta quadrada, construït amb carreus de pedra calcària amb els angles externs bisellats, al qual s'hi adossen els murs M-42 i M-43.

SECTOR 6

Aquest sector es troba situat a l'angle nord-est del castell. És una habitació rectangular que mesura 9 metres de llargada per 3,5 metres d'amplada. Al sud del sector, entre els murs M-10 i M-9 hi ha una porta, Ob-4, que permetia l'accés al sector 7. En els murs M-2 i M-5 hi ha un seguit d'espitlleres que permetien la defensa d'aquesta part del castell.

Amb els camps de treball s'ha continuat excavant els enderrocs d'aquest àmbit del castell. S'ha arribat a excavar uns 60 cm de profunditat. Tot i que no s'ha arribat a excavar del tot, en aquest estrat s'han recuperat nombrosos fragments ceràmics que permeten datar l'abandó del castell.

SECTOR 7

Aquest sector correspon a un espai de circulació que fa la funció de distribució i d'accés a la zona interior del castell des de la zona situada més enllà del fossar, Zona 3.

Durant el camp de treball de l'any 2004 es va excavar l'enderroc d'aquest sector posant al descobert una escala, Esc-1, i la porta d'accés al sector 7, Ob-12, que mesura 1,5 m de llum.

L'escala Esc-1 està formada per tres graons. Aquests estan construïts combinant retalls fets directament a la roca mare i l'ús de grans lloses de pissarra que omplen els espais allà on no hi ha la roca. Les mides dels graons són diferents i irregulars ja que s'adapten al terreny natural. Aquesta escala, en sentit ascendent va de l'est cap a l'oest. Aquesta escala ocupa la meitat oest del sector 7 i mesura 1,6 m d'amplada i 2,75 m de llargada. La meitat est del sector és planer, pavimentat amb petites lloses de pissarra que es van trobar molt malmeses per l'enderroc del mateix edifici.

Sector 15

Aquest sector es troba situat a la banda nord del castell. Es tracta d'una gran habitació orientada est-oest que mesura 9,8 m de llargada per 4,5 m d'amplada.

En el seu interior es va excavar de manera parcial l'enderroc que la reomplia. Aquest estava format per blocs de pissarra, morter de calç desfet, grans plaques d'*opus signinum* de molt bona qualitat i blocs de pedra calcària sense desbastar. No es va arribar a excavar tot l'enderroc degut a la finalització del període d'excavació, sense poder, doncs, documentar el nivell de circulació. Les grans plaques d'*opus signinum* corresponien al nivell de circulació del pis superior. Els blocs de pedra calcària sense desbastar corresponien a peces de la volta de canó que cobria aquest sector.

Amb la documentació d'aquesta volta i la factura del mur M-40, descrit en l'apartat del sector 1, podem determinar que aquesta habitació pertany a la sala noble del castell construïda en una gran reforma que afectà a tot l'edifici, fase II. En la cara interna del mur M-17 es pot observar que aquest va ser buidat longitudinalment per poder-hi encaixar la base de la volta.

ESTUDI DEL MATERIAL ARQUEOLÒGIC

En el sector 6 l'excavació de la UE 1063, enderroc del sector, ha aportat un conjunt ceràmic remarcable. Està format per verd i manganès (1%), blanc estannífer (6%), blau valencià (9%), blau i reflexos (1%), reflexos metàl·lics (1%), comuna oxidada (1%), reduïda de cuina (72%), ceràmica vidrada (8%) i comuna ibèrica (1%). Podem situar el moment d'abandó del castell a finals de la segona meitat del segle XV.

D'aquest mateix estrat es va recuperar una moneda. En aquest cas, però no hem estat els arqueòlegs que l'hem trobat si no un aficionat amb un detector de metalls. Ell mateix ens va donar la troballa i ens va situar allà on l'havia

trobat. Si podem fer cas de les seves indicacions, aquesta moneda s'ha de situar dins l'estrat UE 1063. Es tracta d'un òbol billó quatern de coure emblanquit de Pere Primer el Catòlic i datada del 1213. En l'anvers hi ha la llegenda –PE-TR'-RE-:X:- i en el revers la llegenda: BARCINONA. El seu diàmetre és de 14 mm i el seu pes és de 0,61 gr.

CONCLUSIONS I CONTEXTUALITZACIÓ HISTÒRICA

FASE I

La primera construcció es caracteritza per una planta trapezoïdal formada pels murs M-1, M-17, M-20 i M-22, D'aquest moment s'han conservat els sectors 2, 3 i 14 i segurament ja hi hauria el retall de planta quadrada al centre del sector 1 i l'escala situada davant el mur M-40. En aquesta fase els murs tenen un metre d'amplada, tots ells de pissarra amb filades d'*opus spicatum*. Per les dimensions del castell i la seva forma trapezoïdal, dona la sensació que era una fortalesa que no necessitava una torre si no que tot ell en deuria fer la funció. Amb l'avenç de les excavacions es va configurant l'organització interna de l'edifici. Ara com ara dona la sensació que es tractaria d'una construcció amb una sala o pati central, amb habitacions al seu voltant. En aquesta fase l'accés al castell es feia pel costat de ponent a través dels sectors 13 i 12.

El document més antic que recull el topònim de palagret data de l'any 922 i ho fa amb la forma *Palacroto*. Es tracta d'un document amb el qual Carles el Simple va confirmar i emparar tot allò que el Bisbe Hilerand va atorgar a l'Església de Girona a Celrà i Palagret. Després d'ell fou el Bisbe Guiu qui fins la seva mort, el 940, posseí el paratge de Palagret i part del de Celrà. En cap d'aquests documents, però, es fa referència a l'existència del castell. (Camps, 2004). El topònim més antic del castell, que és *Palacroto*, el podem dividir en dues partícules. La primera, *pala*, segons Coromines (Coromines, 1995, 124) fa referència a palau, castell o fortalesa i la segona, *croto*, és una declinació del mot llatí *crotum* (Du Cange 1954, 626-629). Aquest mot pot significar forat, fossa, llacuna, cova i que en francès ha donat el mot **creux** (forat), i el verb **creuser** (foradar). Al mateix temps *crotum* és un mot veí de *crotta* que ha derivat a *grota* (cova).

Pensem, doncs, que el nom del castell és un topònim descriptiu de la mateixa fortalesa. Si fos així significaria que el castell ja exisitiria amb anterioritat als documents més antics conservats. Tot i que tècnicament i constructivament les parts conservades del castell es poden atribuir al segle X, no descartem la possibilitat que una fortalesa més antiga hagués estat emplaçada en el lloc on avui hi tenim alçat el castell de Palagret. Aquesta suposició no la podem confirmar ni a través de la documentació ni a través de les excavacions arqueològiques ja que només s'han excavat nivells d'enderroc.

El castell de Palagret no és l'únic que hi ha documentat a Celrà, encara es conserven les edificacions de dos castells més; el castell de Celrà i El castell de Barbavella. A aquests tres castells hi hem de sumar el castell de Juià també situat en el límit entre les gavarres i la plana. Entre castell i castell la distància que els separa no supera els dos quilòmetres. Tots quatre castells estan edificats al límit nord de les Gavarres. Situats sobre el curs d'un torrent o riera controlen les planes que queden ben delimitades per la geografia de les Gavarres.

Aquests castells són els testimonis d'un sistema d'organització del territori caracteritzat per un hàbitat dispers previ a la formació de les sagreres. Tots quatre castells estan relacionats amb l'antiguitat ja sigui a través del topònim o per la seva proximitat amb vil·les romanes.

FASE II

Es tracta d'una gran reforma integral que consisteix en la remodelació d'alguns sectors del primer recinte i en una gran ampliació pels costats de llevant i nord.

En aquesta fase situem la remodelació interna del castell amb la construcció del sector 15 amb una coberta feta a partir d'una volta de canó. La construcció d'aquesta volta va fer necessària la construcció de dos potents contraforts, M-6 i M-16, per tal de contrarestar les forces que exercia vers l'exterior.

En el sector 1 es construeix el pilar i es crea el sector 16. En aquest moment també cal situar la remodelació del sector 2, el qual també va ser cobert amb volta de canó i el segon pis es va pavimentar amb *opus signinum*. Es van tapiar les dues portes que hi havia en aquest sector en

la primera fase. El pis inferior del sector 2 estava completament aïllat. Durant l'excavació realitzada l'any 2003, entre l'enderroc del sector es va recuperar una placa de pedra calcària. Pensem que deuria fer la funció de tapadora i que deuria servir per tancar una obertura que comunicava el primer pis amb el segon.

A llevant de castell es construeix una plataforma de 132 m², i al nord un corredor de 2 m d'amplada i 20 m de llargada. Creant de nou els sectors 4, 5, 6, 7, 8 i 9. Aquesta ampliació es va completar amb la construcció d'una gran plataforma semicircular de 260 m² situada a llevant del fossar. Aquesta plataforma està tancada a llevant per un mur semicircular amb espitlleres que mesura 70 cm d'amplada i per ponent el seu límit correspon al fossar. La connexió entre aquesta zona i la resta de l'edifici es va fer mitjançant la construcció de dos murs que formaven una passera que salvava el desnivell del fossar.

En el mur M-1 es va obrir una porta d'arc de mig punt que permetia la comunicació entre els sectors 8 i 16. Pensem que en aquest moment l'accés es podia fer tant per llevant a través de la porta Ob-12 i el sector 7, com per ponent a través dels sectors 13, 12 i la porta Ob-11.

FASE III

D'aquesta darrera remodelació del castell només hem constatat dos elements arquitectònics. Un és la construcció del mur M-28 que delimita el sector 6 pel costat de ponent i que tapa una de les espitlleres del mur M-5, el qual pertany a la segona fase del castell. L'altra és el tapiat de la porta Ob-11 que en la segona fase permetia la comunicació entre els sectors 1 i 12. D'aquesta manera s'anul·lava l'accés al castell pel costat de ponent.

L'any 1347, *Dalmau vescompte de Rocabertí, Capità General en tot el Bisbat de Girona, requerí a fra Galceran de Tallada i a Francesc Adroher, sotsveguer, perquè fessin fortificar els castells dels verals de la ciutat, i especialment el de Palagret, a causa de les companyies armades que romanien al Rosselló i hom esperava arribessin a Girona*[1]. Ara com ara es fa difícil saber a quina de les fases de remodelació del castell correspon aquest document.

Els canvis sorgits en el món de la poliorcètica i l'innovació de les armes de foc varen fer del castell de Palagret una fortalesa innecessària. Segurament va deixar de complir una funcionalitat estratègica i de control d'un territori, i esdevenia innecessari continuar mantenint una fortificació que deuria ser molt costosa. Hem de tenir en compte, però, que els drets de la senyoria de Palagret continuaren en mans de la pabordia de Juny fins a la desamortització de Mendizábal el 1835 (Camps, 2004).

BIBLIOGRAFIA

CAMPS, L. 2004, *Els castells i masos de Celrà.* Taller d'Història de Celrà.

CODINA, F. 2004, La recuperació del castell de Palagret de Celrà (gironès). *Setenes jornades d'arqueologia de les comarques de Girona. vol II,* 429-434.

BOLÓS, J. 1991, Castell de Mabarrera. *Catalunya Romànica V. El Gironès, la Selva i el Pla de l'Estany,* Barcelona, 97

BOLÓS, J. HURTADO, V. 2000, *Atlas del comtat de Girona (785-993),* 35.

COROMINES, J. 1996, Palagret. *Onomasticon Cataloniae, VI,* Barcelona, 124.

DU CANGE 1954, *Glossarium Mediae et Infimae latinitatis. II Band.* Akademische Druck. U. Verlaggsanstalt. Graz. Austria 626-629.

MALLORQUÍ, E. 2002, L'època medieval. *Història del Gironès,* Girona.

FLUVIÀ, A. 1971, Castells de Celrà, Mabarrera i Campdorà. *Els castells catalans, vol III. El Gironès,* 188-192.

SANZ, A. 1991, Castell de Celrà. *Catalunya Romànica V. El Gironès, la Selva i el Pla de l'Estany,* Barcelona, 95-96

1 Arxiu Catedral de Girona: Pabordia del mes de juny, índex de capbreus i altres documents, anotació núm. 21

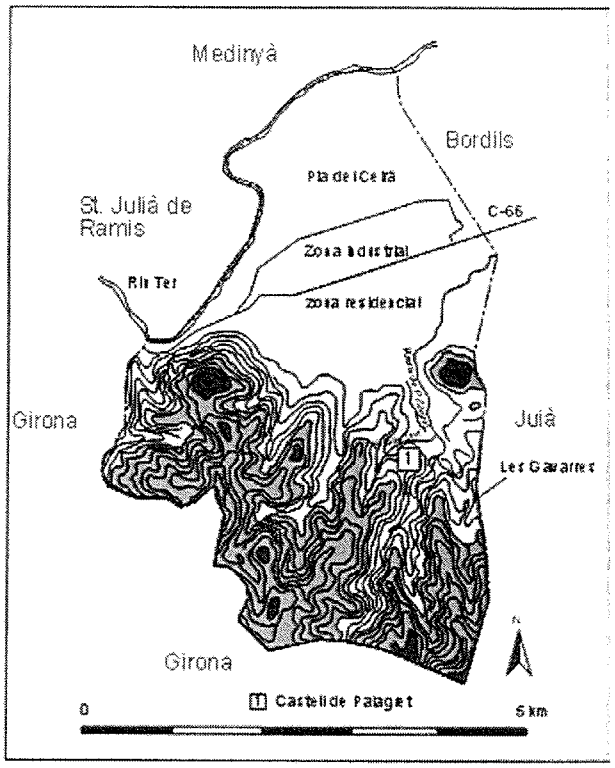

Fig. 1. Municipi de Celrà amb la situació del castell de Palagret

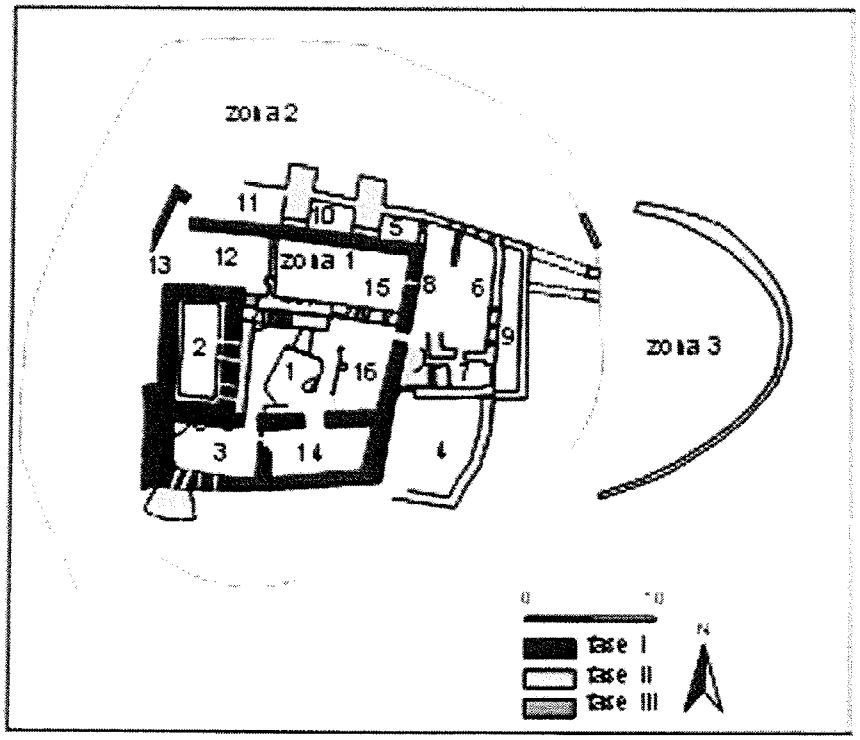

Fig 2. Planta general del castell de Palagret amb la indicació de les fases arquitectòniques, zones i sectors.

EXCAVACIONS ARQUEOLÒGIQUES AL CASTELL DE MONTSORIU. (ARBÚCIES – SANT FELIU DE BUIXALLEU) CAMPANYES 2004-2005

Gemma Font **Josep M. Llorens*** **Joaquim Mateu** **Sandra Pujadas**
Josep M. Rueda* **Roger Sala***** **Jordi Tura Masnou**

PRESENTACIÓ

El castell de Montsoriu es troba situat en el límit dels termes municipals d'Arbúcies i Sant Feliu de Buixalleu (la Selva), al cim d'un turó de 632 m d'alçada, en els primers contraforts del sector llevantí del massís del Montseny.

La seva privilegiada situació geogràfica li reporta uns avantatges importants, ja que li permet un domini visual extraordinari sobre una gran superfície de territori, que abasta per una banda la Depressió Pre-litoral i la zona costanera, i per l'altra els massissos del Montseny i Les Guilleries.

Actualment, aquesta imponent fortificació, considerada com un dels exemples més notables de l'arquitectura militar medieval catalana, és propietat del Consell Comarcal de La Selva, i està gestionada per un patronat, que és el responsable dels treballs de consolidació i restauració que s'hi porten a terme.

Pel que fa a les tasques arqueològiques, desenvolupades en el castell d'ençà l'any 1983 i de manera continuada a partir de l'any 1993, han estat dirigides pel Museu Etnològic del Montseny, La Gabella.

ANTECEDENTS

Des d'una perspectiva arqueològica les primeres ocupacions documentades a Montsoriu corresponen a època ibèrica (segles III-IV adC) i possiblement s'haurien de vincular a un punt de control territorial, vinculat a una xarxa de poblament i explotació de recursos econòmics més extensa i de la que possiblement en formarien part altres jaciments com Torre de la Mora o Buixalleu.

Des d'una perspectiva documental, la primera cita en que es pot pressuposar l'existència d'un castell correspon a l'any 1002 (Rius 1946).

En aquesta primera fase constructiva, iniciada previsiblement a la segona meitat del segle X, Montsoriu ocuparà la zona de l'actual recinte sobirà i el seu model arquitectònic respon a la definició del típic castell roquer, format per una torre mestra, una petita capella d'origen preromànic, una cisterna i un petit clos de 30 x 19 metres, que encerclava, adaptant-se a la topografia, la part superior del turó (Font et alii 2000).

A partir de la segona meitat del segle XII, Montsoriu iniciarà un important procés de transformació, que tindrà continuïtat al llarg del segle XIII. En aquest segon període, Montsoriu desenvoluparà un segon clos de 75 x 52 metres. El model constructiu es basa en el bastiment d'un nou perímetre de muralles, amb la presència de quatre bestorres en els angles del recinte, organitzant les diferents construccions al voltant d'un pati central. A partir d'aquest moment, l'antic recinte del castell roquer rebrà també un important procés de remodelació arquitectònica

Museu Etnològic del Montseny, La Gabella
*Centre d'Investigacions Arqueològiques de Girona
**Museu d'Art de Girona
*** SOT Prospeccions Arqueològiques

i quedarà englobat dins del nou clos, configurant-se com un reducte dins del conjunt de la fortalesa. Paral·lelament s'aixecarà una imponent torre albarrana, coneguda com a torre de les Bruixes, situada a un centenar de metres del nucli del castell. També en aquesta fase es construirà un nou clos de muralles que unirà el castell amb aquesta torre (Font et alli 2001).

En el darrer quart del segle XIII, restarà configurada una potent fortalesa, amb gairebé mig quilòmetre de perímetre. Aquest serà el castell del que Bernat Desclot dirà *"...qui es l dels bells e dels nobles del mon e es del comte d'Empuries..."*.

Ja en el segle XIV, i d'una manera molt especial a meitat d'aquest segle, Montsoriu tindrà un altre important procés de reformes, que el convertiran en un dels més extraordinaris castells de la Corona d'Aragó (Rueda/Tura, 2004). En aquesta fase constructiva es remodelarà el conjunt de la fortalesa, tant des de la perspectiva residencial, cal no oblidar que en aquests moments Montsoriu es convertirà en residencia habitual de la família vescomtal Girona-Cabrera, com també des de la perspectiva de la seva funció militar (Fig.1).

EXCAVACIONS ARQUEOLÒGIQUES PORTADES A TERME ENTRE ELS ANYS 2004 I 2005

Les tasques arqueològiques que es porten a terme a Montsoriu, es realitzen en base a camps de treball i excavacions programades. Anualment aquestes tasques es porten a terme entre els mesos de juliol i setembre.

RESULTATS CAMPANYA D'EXCAVACIONS ARQUEOLÒGIQUES 2004

La campanya d'excavació es va iniciar en dos àmbits situats en el sector S-W del segon recinte del castell, també conegut com a Pati d'Armes. Aquests dos àmbits (10.400 i 10.500), restaven delimitats per les restes de les seves parets, la qual cosa i ja abans d'iniciar la seva excavació, facilitava la planificació de la campanya d'intervenció arqueològica (Fig.2).

Àmbit 10.400.

Com ja hem dit anteriorment, aquest àmbit conservava part dels seus murs perimetrals, amb alçades conservades d'entre 70 cm i 4 m, i una amplada mitja de murs de 60-70 cm.

Es tracta d'una construcció de planta rectangular, que delimitava un espai interior de poc més de 8 metres de llargada, i amb amplades d'entre 2'96 i 3'60 metres.

Les tasques portades a terme s'iniciaren amb el desenrunament dels enderrocs que cobrien l'àmbit.

Aquests enderrocs, procedents en la seva major part dels murs perimetrals de l'habitació, presentaven una potència variable d'entre 60 i 90 cm.

Per sota de l'enderroc de murs, apareixien les restes de l'enderroc del teulat de l'edifici, (amb una potència d'entre 5 i 25 cm), en contacte amb l'abandonament de l'àmbit.

Aquest abandonament va aportar escadusseres restes ceràmiques (situables cronològicament entre les darreries del segle XVI i la primera meitat del segle XVII), així com les restes de diferents trams d'una canalització ceràmica de recollida d'aigua.

Per sota d'aquest abandonament, va aparèixer directament la roca mare retallada, que pel seu estat d'erosió, mostrava clars indicadors d'haver servit com a paviment.

Paral·lelament es va posar al descobert un canal de recollida d'aigües pluvials de 3'40m de longitud, amb una profunditat i amplada de 20cm.

Aquest canal, excavat a la roca, partia del canal de recollida d'aigües, aparegut a l'interior de la paret S-0 de l'habitació i seguint una línia obliqua per l'interior de l'habitació, continuava per sota la paret N-W de l'àmbit, passava per sota del passadís porticat del Pati d'Armes del castell i desaiguava en el pou de decantació de la gran cisterna del castell.

Paral·lelament va aparèixer també la rasa constructiva del mur S.-E d'aquest àmbit. En aquest cas, presentava una potència variable d'entre 50 cm i 165 cm. La seva excavació va permetre localitzar diferents fragments de

ceràmica de cuina amb cuita reductora així com dues monedes (dos diners de doblenc de Jaume I), encunyades a partir de 1222. La qual cosa juntament amb la manca de ceràmiques vidrades (molt freqüents a Montsoriu a partir del darrer terç del segle XIII), ens permeten proposar una cronologia de construcció d'aquest mur entre el segon i el tercer terç del segle XIII.

Al mateix temps l'estudi de la disposició de les parets de l'edifici, mostrava clarament dues fases constructives, ja que el nivell de paviments que hauria funcionat amb la primera fase, es va rebaixar en més de 40 cm respecte els nivells originals, restant els murs de l'àmbit suspesos sobre la roca mare en dos terços de la superfície de l'habitació. Aquest fet impossibilita la localització d'estrats relacionats amb la construcció i utilització de l'àmbit en la seva primera fase, excepte en el sector S-E, en el qual i degut a l'inclinació del sol natural del turó, ja hem esmentat que es va localitzar la rasa constructiva del mur, amb les dues monedes anteriorment descrites.

La segona fase, s'hauria de situar en la gran fase constructiva de mitjans segle XIV.

D'aquesta fase constructiva han aparegut tres forats de pal d'uns 20 cm de diàmetre, situats de manera paral·lela al mur N-W de l'habitació, i que interpretem com a elements de suport de les bastides de fusta emprades en el reforçament de murs en la segona fase constructiva d'aquest àmbit.

A partir d'aquests moments (segle XIV), l'accés a aquest àmbit es portava a terme a través d'una porta que comunicava amb l'àmbit 10.500, i en el transcurs de l'excavació es va localitzar una segona porta que el comunicava amb l'àmbit 10.200.

En un moment imprecís (ja que no s'han localitzat materials associats), però que s'hauria de situar entre les darreries del segle XV i el segle XVI, moment en que el castell ja no és emprat com a residència, es va tapiar la porta de comunicació amb l'àmbit 10.500 i es va enderrocar una part del mur N-E, per tal d'obrir un nou accés al mateix àmbit.

Per tot el descrit amb anterioritat, tant pel que fa a la no existència de paviments de rajols ni morter de calç (típics de les habitacions o sales nobles del castell i fins i tot de passadissos), afegit al fet que no s'han localitzat tampoc finestrals, ni altre tipus d'obertures diferents de la porta d'accés, creiem que aquest àmbit va ser emprat, possiblement ja des del seu origen i fins al seu abandonament com a magatzem.

Àmbit 10.500.

L'àmbit 10.500 es situa contiguament al S-E de l'anterior. En aquest cas es tracta d'un àmbit de forma quadrangular, amb unes dimensions màximes de 7'60m X 8'50m i que conservava restes dels murs perimetrals en una alçada variable entre els 4m i els 70 cm.

Les tasques del camp de treball d'arqueologia, com en el cas anterior se centraren en la neteja de l'estrat vegetal superficial i en el desenrunament de l'àmbit.

En aquest cas la potència dels enderrocs dels murs perimetrals de l'edifici, se situava entre 60 cm i 1'90metres.

Per sota de l'enderroc dels murs apareixia un estrat en contacte amb l'abandonament de l'habitació, format per restes de teules procedents de l'enderroc de la coberta de l'edifici.

En el decurs de l'excavació programada, es portà a terme l'excavació del nivell d'abandonament d'aquest àmbit.

Es tracta d'un estrat d'entre 10 i 20 centímetres de potència, amb presència de fragments de teula, procedents de l'enderroc de la coberta, i amb restes ceràmiques tant de cuina com ceràmiques vidrades de taula (Blaus catalans dels segles XVI- principis del segle XVII, fragment de peces decorades amb reflex metàl·lic del tipus pinzell-pinta, fragments de contenidors i gerres vidrades en verd i mel.lat, etc.); que en conjunt donen una cronologia, per l'abandonament de l'àmbit, dintre del segle XVII.

Per sota de l'abandonament va aparèixer un paviment de rajoles disposades en escaleta, amb un estat de conservació relativament bo, i amb nombrosos paral·lels dintre del propi castell i que s'associem cronològicament a la segona meitat del segle XIV i principis del segle XV.

D'aquesta fase constructiva, cal destacar les

restes d'un finestral de festejadors en el mur NW, amb un banc inferior, en granit.

Es va localitzar també una banqueta en el sector S de l'habitació, amb dos encaixos per bigues de fusta, la qual cosa ens porta a pensar, que es tractava del suport d'una estructura de fusta, de la qual ara per ara desconeixem la seva funció.

Un altre element, que va aparèixer en aquesta sala, van ser les restes (bastant ben conservades) d'una escala amb 11 graons de granit, que partint de l'angle S-E de l'habitació, passava per sobre de l'absis de la capelleta lateral de l'església romànica del castell (transformada en habitació a mitjans segle XIV).

La seva construcció va suposar la destrucció parcial de la volta de la capelleta lateral, i permetia un accés directe (en un nivell teòric de primer pis) a la capella gòtica (segle XIV).

Aquest àmbit que interpretem com a sala, tenia un únic accés i des d'ell s'obrien altres portes a: l'escala anteriorment descrita, a l'antiga capella romànica (transformada en aquests moments en una habitació), a un magatzem (àmbit 10.400), i a una altre possible habitació (àmbit 10.300), emprada com a magatzem i cort en la darrera fase d'ocupació del castell ja en els segles XVI-XVII.

Per tal d'extreure conclusions cronològiques de la seva construcció, així com per tal de localitzar els nivells exteriors de circulació corresponents a la fase romànica d'aquest sector, es va practicar una cala de prospecció, i que vàrem situar en el mur S de l'àmbit en el sector immediat a l'entrada de l'habitació S (que correspon també a l'entrada de l'antiga capella romànica.

Aquesta cala va permetre localitzar un segon nivell de pavimentació en morter de calç (que correspon a una primera fase constructiva d'època gòtica (primera meitat del segle XIV), tal com va demostrar l'excavació d'un farciment (amb una potència d'entre 70 i 80 cm.) amb presència de nombrosos fragments de ceràmica grisa de cuina i fragments de ceràmica vidrada decorada en verd i manganès.

Per sota d'aquest farciment va aparèixer un nou paviment de morter de calç (perfectament conservat i amb paral·lels idèntics a la capella romànica – amb una cronologia de finals del segle XII-primer quart del segle XIII), i que s'entregava a la paret lateral de la capella, amb restes de la presència d'un banc corredor de pedra i morter adossat a la paret O de la capella romànica.

L'interès arqueològic d'aquest paviment, va fer que es portés a terme una rasa transversal SE-NW –d'un metre d'amplada, per tal de tenir la secció completa de l'habitació, i per tal de veure la relació entre aquest element i la resta d'estructures conservades d'aquest àmbit.

Efectivament, i mercès a aquesta rasa de prospecció es va poder observar, com aquest paviment arribava fins a una banqueta de 40 cm d'alçada, realitzada en pedra i morter de calç, adossada al mur N-W de la sala,

Aquest mur és el mateix que es va localitzar en l'excavació de l'àmbit 10.400, i en el que en la seva rasa o trinxera de fonamentació es varen localitzar les dues monedes de Jaume I.

La interpretació definitiva d'aquest àmbit del segle XIII, constituirà un dels objectius primordials de les properes campanyes d'excavació.

Àmbit 10.300.

Ubicat en el sector N-W de l'àmbit anterior, i situat contiguament i de manera paral·lela a l'àmbit 10.400, aquesta habitació presenta una forma rectangular, amb unes dimensions de 7'90m x 4'40m en el seu interior, els seus murs perimetrals, presenten una amplada de 60-70 cm, excepte el mur O, que té una amplada de 140cm i que correspon a la muralla O del Pati d'Armes del castell.

En el transcurs de l'excavació programada es va portar a terme la neteja de l'estrat superficial vegetal, i es va iniciar l'excavació dels nivells d'enderroc, formats per terra restes de morter de calç i pedres de mida variable procedents de l'enderroc de les parets de l'Àmbit. El conjunt dels estrats d'enderroc tenien una potència d'entre 30 i 80 cm.

Per sota va aparèixer el nivell d'abandonament amb una potència d'entre 10 i 30 cm.

Aquest abandonament format per terra, rajols, morter de calç i restes de teules de la coberta, presentava un notable conjunt de fragments

ceràmics: grises de cuina, blaus catalans del segles XVI-principis del segle XVII, reflexos metàl·lics (segona meitat del segle XVI-primera meitat del segle XVII), així com de contenidors i estris ceràmics vidrats en verd i mel.lat, amb cronologies semblants als anteriorment descrits, així com restes de poals i algun càntir; juntament amb restes i objectes metàl·lics: claus de ferro, una clau d'arqueta ben conservada, plaques de ferro, etc.

Per sota apareixia un paviment de terra trepitjada i roca retallada. Excepte en l'angle NW, en que es va localitzar un paviment de rajols i lloses de pedra perfectament delimitat dins l'habitació, i que ocupa una superfície de 3x3'50m.

Com ja hem esmentat l'aspecte d'aquest àmbit, sobretot pel seu tipus de paviments, ens porta a creure, que ens trobem davant d'un altre magatzem, emprat fins i tot com a cort de bestiar (almenys en la seva darrera etapa de funcionament). Tot i que és possible que en origen (mitjans segle XIV), aquest espai hagués estat emprat com a habitació, les possibles restes d'un gran finestral de festejadors, podrien donar peu a aquesta hipòtesi.

CALA DE PROSPECCIÓ EN EL SECTOR ENTRE EL CASTELL I LA TORRE DE LES BRÚIXES

En aquest cas, es tractava de portar a terme una comprovació a través d'una excavació arqueològica, de les dades procedents de la prospecció geofísica portada a terme per l'empresa SOT.

La cala de prospecció de 3x3 metres, va permetre localitzar les restes d'un enderroc i un nivell de circulació, amb la roca mare retallada (la prospecció semblava indicar la presència d'una estructura longitudinal), amb unes escadusseres restes de teula i dos fragments informes de ceràmica grisa.

La interpretació que proposem, és la de les restes d'un enderroc, i un anivellament de la superfície d'aquest sector. A partir d'aquí i amb el materials localitzats extreure conclusions cronològiques seria agosarat. De totes maneres no seria del tot forassenyat relacionar l'anivellament d'aquest sector amb l'abandonament localitzat en un altre punt de la zona (l'any 1979), i que oferia una cronologia de la primera meitat del segle XIV, moment en el qual es porten a terme importants obres de reforma al castell de Montsoriu i que en aquest sector, previsiblement haurien suposat l'eliminació de les estructures aixecades en el segle XIII.

RESULTATS CAMPANYA D'EXCAVACIONS ARQUEOLÒGIQUES 2005

Com a continuació del programa de treball iniciat l'any 2004, en les campanyes del 2005 van continuar les tasques arqueològiques en el Recinte del Pati d'Armes, concretament en el seu angle S-W, àmbit 10200.

L'habitació 10200 es troba delimitada en els sectors S i W per la muralla perimetral del Pati d'Armes. Concretament la muralla en el sector W conserva una alçada de més de 7 m, amb restes visibles de l'encaix de l'embigat de fusta per a sostenir un pis, així com restes dels merlets superiors que protegien el pas de ronda elevat. També en aquesta muralla són visibles les espitlleres obertes en la part baixa del mur defensiu de la fase constructiva del segle XIII, posteriorment tapiades en la reforma del segle XIV. Pel sector S la muralla perimetral del Pati d'Armes es troba més enderrocada, i es conserva únicament en una alçada d'uns 70-80 cm. En aquest tram també es poden observar restes de les espitlleres defensives d'època tardoromànica obliterades per les noves construccions gòtiques.

Pel sector E, la sala excavada limita amb les estances que formen el sector d'habitacions excavades l'any 2004 (UE 10300 i UE 10400), en aquests casos les alçades dels murs conservats van des d'1,20 m a 70 cm i l'amplada d'aquests varia entre 70 i 90 cm. Cal esmentar que abans de l'excavació ja eren visibles part de les llindes i brancals de les dues portes d'accés que comunicaven els àmbits 10300 i 10400 amb l'àmbit 10200, facilitant d'aquesta manera les tasques d'excavació i delimitació de l'estança.

Per altra banda, l'àmbit 10200 es troba en contacte amb una torre semicircular de defensa situada en el seu angle SW (UE 10258), que conserva l'alçada original en secció de pis i terrat defensiu. Probablement es tracta d'una bestorre d'època tardoromànica convertida en una torre en època gòtica, amb un accés a través de l'habitació del sector S de l'àmbit 10200.

L'àmbit 10200 es perfila com una construcció de planta rectangular, que delimitava un espai interior de poc més de 8 metres de llargada, i amb amplades d'entre 4 i 6 metres, mentre que la torre d'angle amida de diàmetre uns 3 m. Al llarg de l'excavació, però, aparegué un mur divisori intermedi, situat aproximadament en el centre de l'àmbit descrit suara i que el dividia en dues parts. Per una banda, el sector S amb accés propi a través de la porta que comunica amb l'àmbit 10300 i que al seu torn dóna accés a l'espai inferior de la torre d'angle. Mentre que el sector N té l'accés per la porta que comunica amb l'àmbit 10400 i es tracta d'una sala destinada a magatzem amb restes d'unes escales de granit que comuniquen al pis superior probablement en fusta.

La cronologia constructiva d'aquest sector es situa a mitjans del segle XIV, moment de la gran reforma urbanística del castell, conserva però restes del primitiu recinte emmurallat de mitjans del segle XIII (muralla amb obertures d'espitlleres al sector W i S, i també al interior de la Torre).

En aquest context, l'actuació arqueològica s'excavaren els nivells superficials i d'enderroc de murs perimetrals (UE: 10201, 10202, 10203), i es posaren al descobert els límits físics de l'àmbit (murs perimetrals o UE: 10204, 10205, 10206) així com la descoberta d'unes escales en granit que permetien l'accés al segon pis de l'habitació (UE 10213). Aparegueren també les restes d'una latrina situada a l'interior del mur de la torre d'angle (UE: 10212, 10228) i d'un possible dipòsit d'aigua relacionat amb la latrina contigua.

Els nivells d'enderroc presentaven una potència variable entre 60 i 120 centímetres i estaven formats per terra, sorra i calç, procedents de l'arrebossat original de les parets i de la unió dels mateixos blocs, així com els blocs de pedra d'esquist del mateix turó, amb la presència també d'alguns blocs de granit, procedents de les llindes i dintells de les portes d'accés a l'habitació i dels graons de l'escala del sector N.

Per sota es localitzà el nivell d'enderroc de les teulades i de l'abandonament de la sala, amb una potència variable entre 15 a 50 cm.

En el decurs de l'excavació del nivell de caiguda de la teulada aparegué un mur divisori en sentit E-W que partia l'àmbit en dues sales diferenciades (UE 10219), per una banda el sector N amb les escales de granit que donaven accés al pis superior, i per l'altre el sector S amb l'accés a la torre d'angle. Es tracta d'un mur divisori construït amb posterioritat als murs perimetrals de la sala, possiblement ja en època gòtica tardana.

Arqueològicament s'apreciava una certa diferència en la textura i potència dels sediments en els dos sectors de l'àmbit 10200, així, mentre en el sector N el nivell d'enderroc de teula era considerable (UE 10221-10225. 102050) i apareixia en contacte amb nombrós material ceràmic datable en el segle XVI, en el sector S aquesta potència era menor al igual que el nombre de material associat (UE 10220, 10240).

Per sota dels nivells d'abandonament, en el sector N van aparèixer restes del paviment de morter de calç que cobria directament la roca mare retallada (UE 10254). En el sector S la pavimentació de morter es mostrava més compacte i en millor estat cobrint pràcticament tot el sòl de l'habitació (UE 10241). Cal esmentar que en aquest sector s'aprecia un segon nivell de pavimentació en morter més compacte per dessota del nivell excavat i que es deixà in situ (UE 10246).

Finalment, i motivat per la programació establerta en el Pla Director del Monument, que preveu el desenvolupament del projecte executiu per a la consolidació i restauració del sector d'entrada al castell, es portà a terme una intervenció a l'interior de l'edifici del cos de guàrdia del castell, amb l'objectiu de finalitzar definitivament les tasques arqueològiques i permetent d'aquesta manera l'inici de les tasques de consolidació i restauració del sector (Fig. 3).

Àmbit 11.100.

En aquest cas es tracta d'un edifici situat en la zona inicial del recinte Pati d'Armes, en contacte amb el Cos de Guàrdia (orientació N-W). L'any 2003 s'excavaren les restes de les estructures i nivells d'abandonament d'època gòtica i moderna (segles XIV-XVII). Enguany s'han continuat els treballs d'excavació dels nivells inferiors, dessota de la pavimentació de morter del segle XIV que segellava estructures pertanyents a l'antic castell romànic.

Concretament s'ha continuat l'excavació i documentació del mur travesser (UE 11142) en sentit E-W que s'interpreta com un primer traçat

organitzat en petites feixes o plataformes en relació a possibles sistemes d'evacuació d'aigües. En relació al mur travesser es documentà l'existència d'un altre mur longitudinal (UE 11166) que delimitaria una antiga construcció pertanyent al primitiu castell romànic. En aquest cas es tracta d'un mur construït en pedra seca.

La ceràmica associada és de cuita reduïda, de tipus grisa medieval tot i que també va aparèixer algun fragment de ceràmica de tipus comuna ibèrica i ceràmica a mà, possiblement rodada de les antigues estructures ibèriques del turó.

Àmbit 11.200.

Àmbit denominat Cos de Guàrdia, excavat l'any 2002 i 2003 fins a la documentació dels nivells en ús del segle XIV:

Amb la intenció de realitzar un seguiment de les estructures de l'antic castell romànic que ens havien aparegut en l'àmbit contigu (11100) s'inicià una cala de prospecció en els nivells sota paviment de la sala del cos de guàrdia.

Cal destacar que en el moment de l'excavació del nivell de preparació de la pavimentació (UE 11241) de la sala del cos de guàrdia aparegué una moneda de Jaume II ratificant el moment constructiu de la sala i del traçat urbà del recinte en plena època gòtica.

A continuació, s'excavaren els nivells inferiors, amb la documentació d'un mur longitudinal, ja documentat en l'àmbit contigu 11100 (UE 11166), i les restes de murs transversals que formaven part de les estructures de l'antic castell romànic, amb nivells de circulació associats (UE 11242, 11244) i organitzats a l'igual que en l'àmbit anterior en terrasses, per tal de facilitar el decantament de l'aigua vers el talús.

A un nivell inferior, en els nivells de construcció del recinte de la fase romànica apareixen les restes de la destrucció d'un taller de forja i de fossa de ferro, amb restes abundants de material constructiu, rebuig d'escòria de ferro i carbons (UE 11247, 11248).

Cal esmentar que en contacte amb el primer nivell de circulació de la muralla perimetral de finals del segle XII primer quart del segle XIII, aparegué una moneda del rei Pere I de Catalunya (1196-1213).

CONCLUSIONS

Les dades ofertes per les intervencions arqueològiques de les campanyes 2004 i 2005, han estat d'una rellevància extraordinària per a la interpretació del conjunt del monument en tant que permeten avançar d'una manera molt important en el coneixement, evolució i usos de l'espai de Montsoriu en època gòtica (Fig. 4).

Des d'aquesta perspectiva la localització dels àmbits residencials del segon recinte, amb la sala, la comunicació amb la capella gòtica, les habitacions, magatzems i latrina; però al mateix temps i des d'una perspectiva global observar la distribució d'espais clarament diferenciats en el conjunt del castell: espais per a la guàrdia del castell, espais d'àmbit religiós (amb la capella i la possible sagristia), que al mateix temps separen els àmbits de la guàrdia dels espais residencials, i espais "públics" com la gran sala noble; ens ofereixen aquesta perspectiva global, però al mateix temps clarifiquen un argument que ja s'havia apuntat en campanyes anteriors, que no és altre que la perspectiva d'estar al davant d'un projecte constructiu perfectament establert i definit en un moment concret i que malgrat la poca concreció cronològica que ens aporten els materials ceràmics, que la realització d'aquest programa constructiu d'ampli abast es va portar a terme en un període de temps relativament curt.

En aquest sentit ha estat d'una gran rellevància, el fet de poder tenir accés al fons vescomtal dels Cabrera, recentment inventariat i obert a la consulta d'investigadors a Hostalric. Des d'aquesta perspectiva la consulta d'aquest fons ens ha permès obtenir elements documentals d'extraordinària importància, i que no s'havien recollit en treballs documentals previs realitzats sobre aquest mateix fons, com en el que en el seu moment va portar a terme Jaume Coll (COLL, J 1994).

Podem conèixer d'aquesta manera i amb precisió el marc cronològic del desenvolupament d'obres:

Avinença entre Bernat de Cabrera i els homes de la batllia de Montsoriu per portar llenya a un forn de calç per les obres de fortalesa del castell

28 de maig de 1347

"*Avengut fos entre lo senyor en Bernat de Cabrera (i) els homens de Gaserans, de Viabrea, de Riells, de Sant Feliu de Buixalleu, de Arbúcies, de Joanet, de Lliors, de Cerdans e de Sant Pere Desplà que de aquests III anys primers vinents no sien tenguts de fer host ne cavalcade sino per exemcucio de iustiae ho per deffeniment de vittam ne sien tenguts de fer auida ne de anar ab servents qui fossin tramessos per lo vescomte. Els homes dels dits lochs sien tinguts en los dits III anys presents (n)e son de tayllar e de portar lenya a l forn de calç consam aen aluo messions e quel forn sie de MM corteres o ha II quiscun consam sie de M corteres e que desò ne sien tenguts de fer altres messions ne altra cosa per aquesta raó. E si ben aquesta calç nos met en obres de fortalesa del castell que en res deçó lo dit senyor nols sie tenguts per ço com es avinença feta entre els seus force. Qui ho açó sie sens tot perjudici de les parts, així que passats aquest temps los homens no sien tenguts de fer açó nec dit senyor aitam poch ans tota aquesta cosa sie nulla e nona e per no neguna. E açó ferma lo dit senyor a mont sui en G Sesgleya, en Bn des Pin, en A ses Rieres de Arbúcies, en Johan des Terrers de Cerdans, en G Palanus, en Pere Ferrer, en A de Soler de Joanet, en R Palagrí de Riells, en Bn sa Plana, en Jacme Pinol de Viabrea, en P Prat de Sant Feliu de Buixalleu, en G Subirani de Gaserans, en P des Puig de Gaserans. A XXVIII de maig de MCCCXLVII devant Barthomeu Strany clergue del bisbat de Girona, en R Manala .. del dit senyor, en A dez Puig batlle del acapte de Montsoriu e daquesta cosa se feren II escrits partitis per letres a la una te lo dit senyor el altra en G Sesgleya per hora a tots los dits homens*". ADM còpia digitalitzada procedent de l'Arxiu Històric d'Hostalric. núm. 3404

Per un altre document procedent de l'Arxiu Diocesà de Girona (U-11 F 25V), datat el 18 de març de 1348, es dóna llicència a Bernat de Cabrera i a la seva esposa Timbors, per construir un altar dedicat a Sant Pere a la capella recentment bastida del castell de Montsoriu.

És evident per tant, que ens trobem davant l'evidència documental d'un fet transcendental per Montsoriu, com és el desenvolupament de la gran fase constructiva gòtica del castell. Una fase que va transformar la fesomia de l'antiga fortalesa romànica en un gran castell-palau gòtic.

Un altre element d'una importància semblant és el de la documentació del procés d'abandonament, en aquest sentit són prou il·lustratius alguns documents que transcriurem a continuació:

En un memorial de l'any 1590, sobre les necessitats de reparació dels castells de Montsoriu, Palafolls i Anglès podem llegir: *"(...) el de Monseliu le fuy a ver, el qual anda deruiendose, y para repararse conforme han dicho los oficiales que le han visto se hauria de gastar mil y quinientos o dos mil escudos, lo que convenga para gora seria procurar de adovar los canales de la cisterna, que estan en algunas partes rotas, y reparar todos los texados y corredores, que l'agua como llueve se puede recoger en la cisterna o que vaia fuera, que no gaste la casa, y para este reparo solo hise subir alla officiales y dixeron que para esso her menester quinientos o seis çientos escudos*". (Memorial del sr Don Jaime de Moncada n13. Reparos que necesitan los castillos de Monsoliu, Palafolls i Anglé, y lo que vendrà se haga nueva capbrevacion. (ADM còpia digitalitzada procedent de l'Arxiu Històric d'Hostalric. Fons Aitona 1008 L-37/2 p.446).

Procedent de l'Arxiu Diocesà de Girona i datat de l'11 de febrer de 1588: Llicència atesa la ruïna de la capella del castell de Montsoriu, de fer a Hostalric el servei del benefici de la mateixa. Arxiu Diocesà de Girona Llibre U-298, Foli F 137V.

Finalment l'any 1624 el terme o vegueria del castell de Montsoriu passà per compra a la família Sarriera, comtes de Solterra. Així en el document de compra se'ns diu que Joan de Sarriera compra a Gastó de Montcada:... *totum illud castrum de Monsoriu situm in Vicaria de Gerunda nunc pro maioris parte dirutum et deshabitatum...*

Semblaria d'aquesta manera que ens trobem davant del final de la trajectòria històrica del castell de Montsoriu com a tal. De totes maneres en aquest punt, les fonts documentals fins ara localitzades en l'arxiu del vescomtat, no concorden del tot amb la interpretació arqueològica, ja que hem esmentat que en els nivells d'abandonament apareixen amb certa freqüència ceràmiques situables en un context cronològic posterior (materials datables en el segon i tercer quart del segle XVII, amb algun exemple puntual, com és el cas d'algun atuell

localitzat a l'interior de la cisterna i procedent de La Bisbal, i que es podria datar a principis del segle XVIII), observem també possibles canvis en els usos d'alguns espais, com és el cas d'algunes sales i habitacions que es convertiran en corts de bestiar, ja hem esmentat l'exemple dels àmbits 10500 i 10300.

Però fins i tot en aquest cas una recerca documental en altres fonts ens ha proporcionat elements interessants: coneixem a traves dels llibres de baptismes de la Parròquia d'Arbúcies que el 15 d'octubre de 1629 es va batejar "*Miquel Costa fill de Joan Costa i Antiga Blanch els quals habitaven en el castell de Montsoriu*".

Sabem per tant que Montsoriu dintre de la primera meitat del segle XVII, tindrà un tipus d'ocupació previsiblement discontinu, i que malgrat estar en un procés important d'enrunament, alguns espais continuaran en funcionament, com serà el cas de la gran sala gòtica i la cuina del Pati d'Armes, mentre que d'altres transformaran la seva funció, adaptant-se a les necessitats econòmiques dels seus residents. Una situació que continuarà com a mínim durant bona part del segle XVII.

BIBLIOGRAFIA

COLL, J. 1994: El castell de Montsoriu, Parròquia de Santa Maria de Breda, Breda.

RIUS, J. 1946, Cartulari de Sant Cugat del Vallès, vol. II, C.S.I.C., Escuela de Estudios Medievales, Barcelona

FONT, G., MATEU, J., PUJADAS, S., RUEDA, J.M., TURA, J. 2000, El castell de Montsoriu a l'entorn de l'any 1000, Actes del Congrés d'Homenatge a Gerbert d'Orlhac. Catalunya i Europa a l'any 1000, Eumo Editorial, Vic

FONT, G., MATEU, J., PUJADAS, S., RUEDA, J.M., TURA, J. 2001, El castell de Montsoriu al segle XIII, Lauro, 20, Ed. Museu de Granollers, Granollers.

RUEDA, JM., TURA, J, 2004, Gènesi, evolució i decadència d'un gran castell medieval. Actes del congrés els castells medievals a la mediterrània nord-occidental, Museu Etnològic del Montseny,La Gabella, Arbúcies.

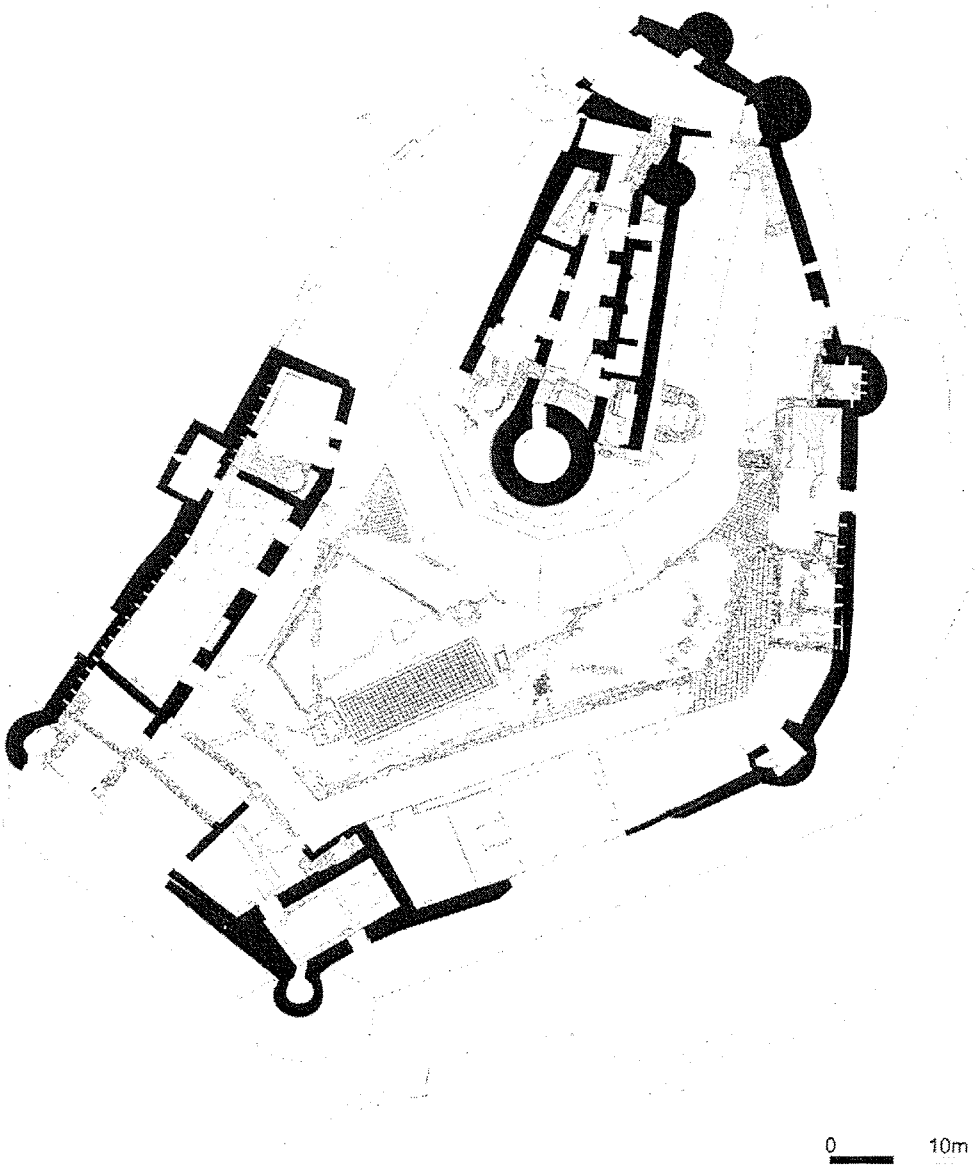

Figura 1. Planta General del Castell de Montsoriu 2005

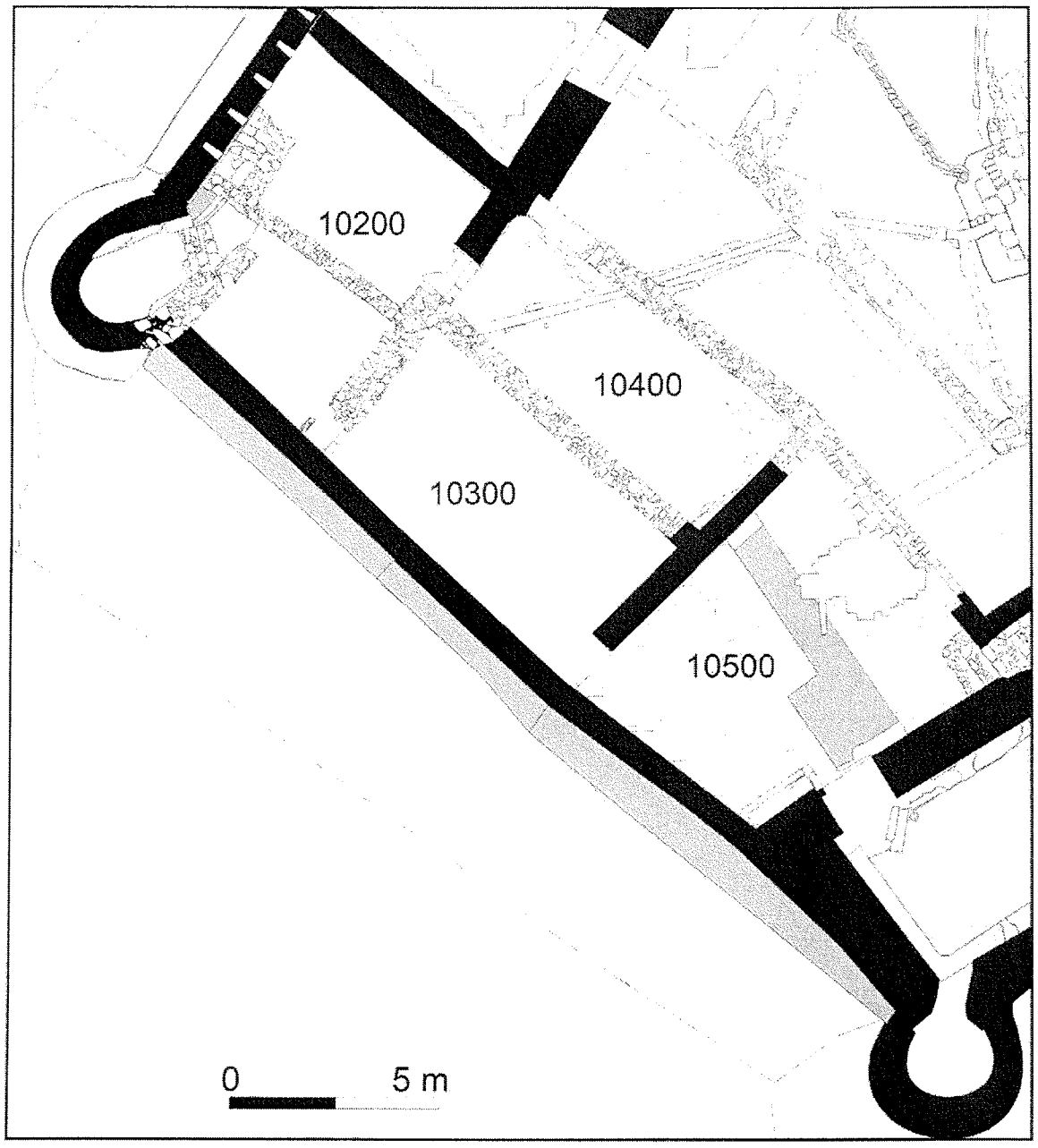

Figura 2. Planta Nucli residencial del Castell de Montsoriu.

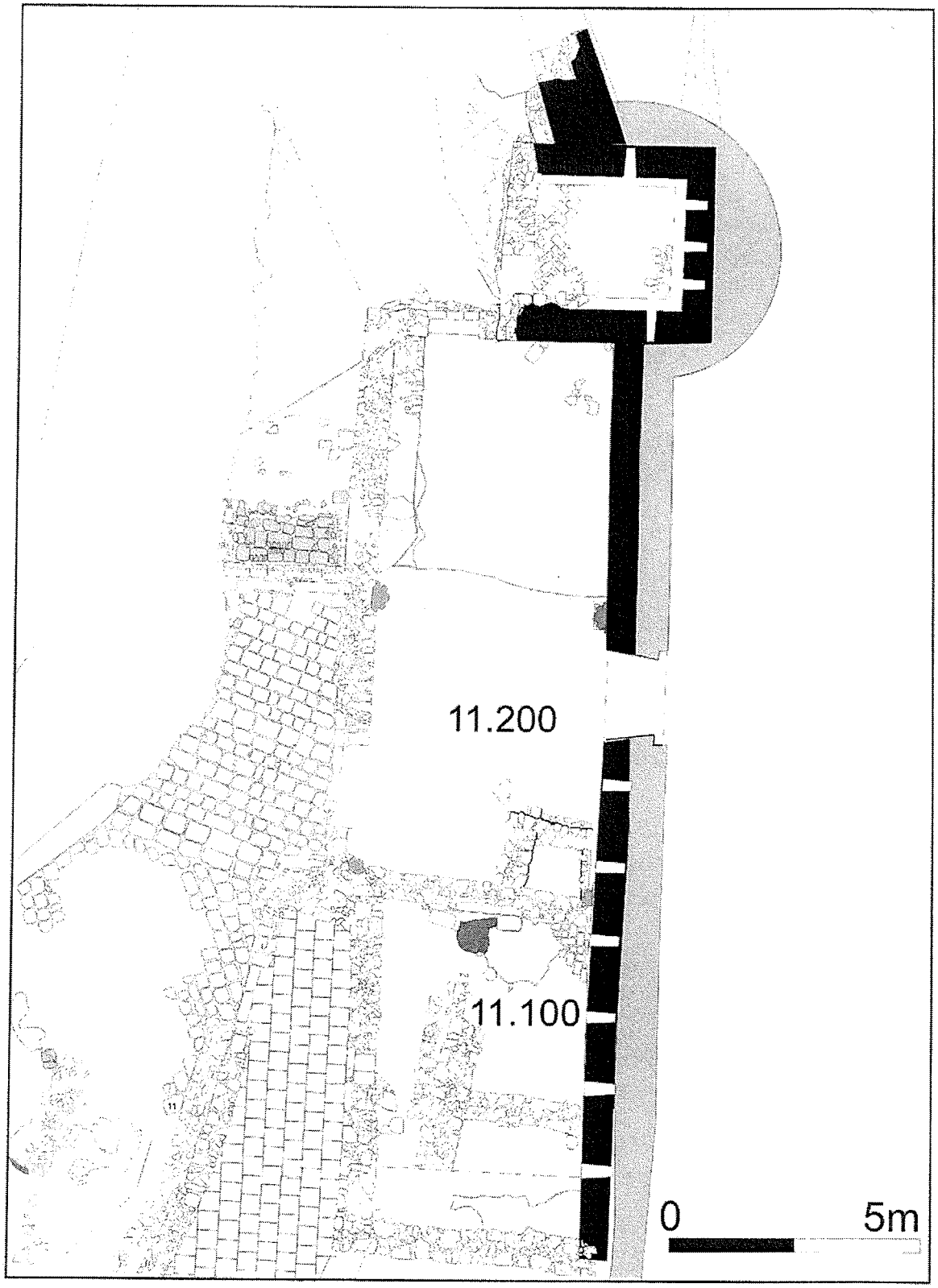

Figura 3. Planta sector d'entrada i cos de guàrdia del Castell de Montsoriu.

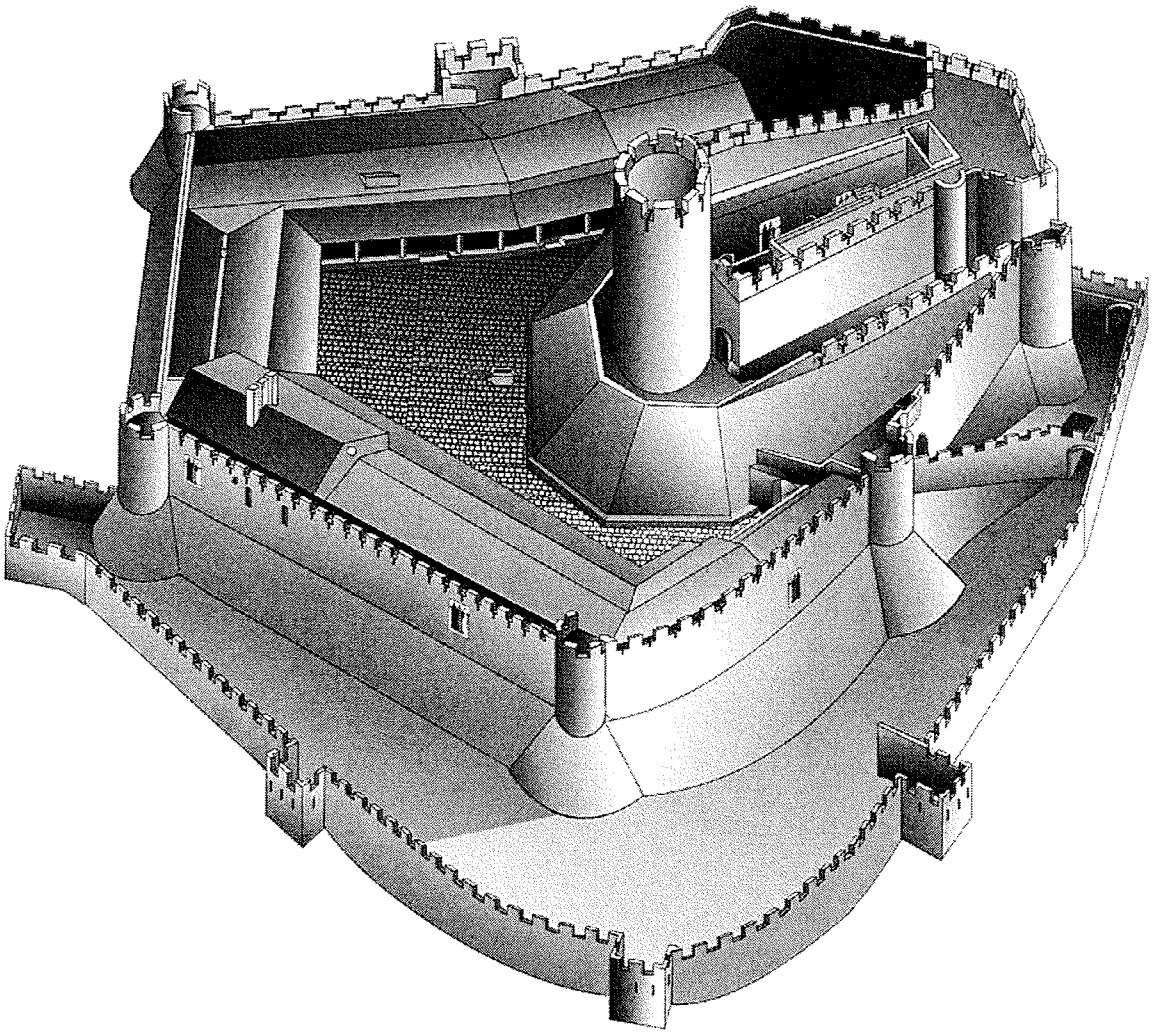

Figura 4. Recreació informàtica del castell de Montsoriu al segle XIV.

EXCAVACIONS ARQUEOLÒGIQUES AL CASTELL DE MALAVELLA-SANT MAURICI (CALDES DE MALAVELLA, LA SELVA). CAMPANYES 2004-2005.

Cristian Folch i Iglesias* **Jordi Merino i Serra****

En els mesos de juliol i d'agost dels anys 2004 i 2005 s'han realitzat dues noves campanyes al castell de Malavella, incloses en un camp de treball promogut per l'Ajuntament de Caldes de Malavella i el Consell Comarcal de la Selva. El projecte on s'inclouen aquests treballs té tres objectius principals: l'excavació arqueològica de tot el conjunt del castell de Malavella, la seva museïtzació i la inclusió del castell dins les visites dels itineraris de patrimoni històric i arqueològic del terme de Caldes de Malavella.

SITUACIÓ GEOGRÀFICA I INTRODUCCIÓ HISTÒRICA

El castell de Malavella està situat a uns 2,5 km al sud del nucli de Caldes de Malavella, en un turó de 153 metres d'alçada que controla una àmplia plana al seu entorn. El primer esment del castell es troba en un document del 1052, en què apareix en un pacte que fan Ermessenda, vescomtessa de Girona, Enees Miró i Amat Eldric, d'una banda, i Ramon Berenguer i Almodis comtes de Barcelona de l'altra, en el qual es parla dels honors que tenien Miró i Eldric, entre ells el castell de Malavella -"*cum castello de Malavela*"-, que tenien d'Ermessenda i que ara passaven a mans dels comtes de Barcelona[1]. La següent notícia és un pacte de l'any 1057, on apareix com "*castro quod dicunt Malavela*" en un jurament que fa Amat Eldric a la comtessa Almodis, en el qual jura protegir i respectar la comtessa i totes les seves possessions, entre les que hi ha el castell de Malavella[2]. La següent notícia la tenim en un document de 1094, on es parla de la localització "*Sancti Stephani de Calidis sive in Kagalda*". El 1326 Jaume II dona perpètuament en lliure i franc alou a Ot de Montcada i als seus el castell de Malavella amb la vila de Caldes, els llocs de Franciac, Santa Seclina i Caulès, pertanyents a la batllia de Caldes i, a més, la jurisdicció civil i criminal, alta i baixa, mer i mixt imperi del castell i llocs esmentats i de Lloret i Tossa[3]. Del castell no se'n torna a tenir notícia fins el 1412, en que l'església de Sant Maurici potser hauria deixat de ser la capella del castell per convertir-se en santuari.

Les següents notícies ens porten al segle XIX. Diversos esments ens parlen de conflictes sobre les possessions del castell i de la capella de Sant Maurici arran de la desamortització de les terres que pertanyien a l'església. Així, tenim registrades diverses vendes entre famílies de Caldes de Malavella per les terres de Sant Maurici entre els anys 1844 i 1879. Altres documents ens parlen de diverses reformes que va patir la capella. Una molt interessant fou la col.locació d'un retaule l'any 1868 dedicat al bisbe de Girona. També coneixem una sèrie de litografies del retaule fetes per Emili Culell l'any 1872[4].

LES RESTES CONSERVADES

El castell de Malavella, que està envoltat d'un vall defensiu, té forma quadrangular amb torres quadrades de 4,85 metres de costat, que s'han conservat en tres dels angles. Al sector nord s'hi poden veure les restes de la capella del castell.

*Arqueòleg. c/Felip II Nº 27, 2-2ª, 08917, Badalona, Barcelona. Folch72@hotmail.com. Col.laborador en la UAB.
**Janus S.L Patrimoni Historic i Arqueològic

1 Salrach J.M. et alii 1998, Els Pergamins de l' Arxiu Comtal de Barcelona. Doc. 505, pàg. 926.
2 Salrach J.M et alii 1998, Els Pergamins de l' Arxiu Comtal de Barcelona, doc. 533, pàg. 978.
3 Arxiu de la Corona d'Aragó, Cancelleria, reg. 228, f. 49v-52v.
4 Tots aquests documents del segle XIX han pogut ser consultats gracies a la gentilesa del Rector de la parròquia de Sant Esteve de Caldes de Malavella Mn. Emili Bohigas i Vidal a l'arxiu parroquial de Sant Esteve de Caldes de Malavella.

Les estructures conservades, molt arrasades al costat de ponent, permetien imaginar un edifici amb diversos àmbits entorn d'un espai central, on actualment hi ha instal.lat un vèrtex geodèsic. L'acumulació de vegetació i sediment no permetien veure amb claredat la seva planta.

Els murs estan construïts amb un aparell format per blocs de mides mitjanes i grans, sense treballar i lligats amb abundant morter de calç. Molts dels blocs procedeixen de l'afloramentbasàltic que hi ha en el turó, amb la característica secció hexagonal. A les cantonades de les torres hi havia blocs de pedres rectangulars, ben treballats i escairats, que varen ser saquejats, igual que molts dels murs del castell, en el moment de construir-se, en el vessant sud-est del mateix turó, el santuari modern de Sant Maurici, en el segle XIX.

CAMPANYA DE 2004

En aquesta campanya es va continuar l'excavació en extensió del sector 1 (primer recinte del castell) i del sector 9 (capella).

En el sector 1 es van excavar els paviments dels àmbits 1 i 2 i un estrat d'ús situat a la resta de l'espai del castell. Es va documentat un mur (1010) que va permetre delimitar dos àmbits més (àmbits 3 i 4), anteriors als esmentats més amunt, i un altre estrat situat dins l'àmbit 3.

L'excavació d'aquest any va proporcionar abundant material ceràmic, que ens permeté proposar una datació del segle XIV pel funcionament dels àmbits 1 i 2, ja que en els paviments d'aquests àmbits va aparèixer ceràmica en verd i manganès, manganès, esmaltada i comuna reduïda. També vam poder datar l'estrat d'és situat en el pati al segle XIV per la presència de ceràmiques en verd i manganès, vidrades i reduïdes pròpies d'aquest segle.

A la capella es van excavar els paviments de la nau i de l'absis i els estrats de preparació d'aquests paviments, formats per una capa de morter de calç. Aquestes preparacions van proporcionar ceràmiques vidrades, esmaltades, oxidades i reduïdes que van permetre corroborar la datació dels paviments al segle XIX. Sota d'aquests estrats de preparació es van documentar dos estrats més: un format per sorres, situat a la nau de la capella, que no vam excavar, i l'altre format per terra de color gris fosc, en el qual van començar a aparèixer diverses estructures de pedres lligades amb morter de calç, que tampoc vam excavat. El material arqueològic estava format per ceràmiques reduïdes, representades tipològicament per cossis amb la vora recta i amb bisell i olles, amb la vora bisellada o amb un encaix per a la tapadora, com la forma més representada. Les pastes són compactes, amb desgreixant de quars, i les decoracions estan formades per línies incises que envolten la peça. Les ceràmiques esmaltades corresponen a un petit recipient i alguns fragments informes. Les pastes són compactes, cuites en atmosfera oxidant i presenten vidrat blanc amb línies blaves o marrons a l'exterior de la peça. Les ceràmiques oxidades són totes fragments informes, tenen pastes compactes amb desgreixant de quars i les decoracions estan formades per línies incises que envolten la peça. Les ceràmiques vidrades corresponen a un petit plat. Les pasta és compacta, cuita en atmosfera oxidant i presenta vidrat marró a tota la peça. Tots aquests materials són quasi idèntics als documentats en els nivells d'enderroc de la capella.

CAMPANYA DE 2005

En aquesta campanya es va continuar l'excavació en extensió del sector 1 (primer recinte del castell) i vam començar a excavar el sector 2 (segon recinte del castell).

En el sector 1, sota el paviment de l'àmbit 1 vam documentar un estrat que va proporcionar ceràmica reduïda que es pot datar al segle XIII i va deixar al descobert diverses estructures (1016, 1024 i 1042). La primera formaria part del castell dels segles XII-XIII i les següents del castell dels segles X-XI.

A l'àmbit 2 vam documentar un estrat a sota el paviment que també va proporcionar ceràmica reduïda del segle XIII i que també va deixar al descobert diverses estructures (1017 i 1022) que formen part del castell del segles XII-XIII. En aquest mateix àmbit vam documentar un altre estrat sota del qual va aparèixer una altra estructura (1045) que formaria part del castell dels segles X-XI.

A l'àmbit 3 vam excavar un estrat que va

proporcionar ceràmiques reduïdes que es poden datar al segles XII-XIII i que va deixar al descobert diverses estructures, formades per una torre rodona (1031) i un mur (1027) adossat que, junt amb un altre mur (1033), delimiten un altre àmbit (àmbit 5) i una estructura semicircular (1034), en la qual vam documentar dos estrats. Dins d'aquest àmbit 5 van aparèixer dos estrats més. A tocar d'aquestes estructures, concretament al costat sud de la torre, vam documentar un altre mur (1040) i diversos estrats més. Tots aquests estrats van proporcionar ceràmica reductora, oxidoreductora, ceràmica oxidada i ceràmica espatulada que es pot datar als segles X-XI.

A l'àmbit 4 vam excavar un estrat d'enderroc del segle XIII, sota el qual va aparèixer un estrat d'ús que encara no hem acabat d'excavar però que va començar a deixar al descobert un altre mur (1041).

El context del segles XII-XIII està format per ceràmiques reduïdes, representades tipològicament per cossis amb la vora recta, amb bisell o amb encaix per a tapadora, alguna gerra amb vessador i olles amb el llavi arrodonit, bisellat o amb encaix per a la tapadora, com la forma més representada. Les pastes són compactes de color gris fosc, amb desgreixant de quars i les decoracions estan formades per línies incises horitzontals paral.leles, d'altres que es creuen en forma triangular o formant meandres que envolten la peça. També hem documentat una base vidrada en verd a l'exterior i melat a l'interior. La pasta es compacta de color beix i no s'observa desgreixant. Pel que fa a altre material, hem pogut documentar alguns objectes de ferro, fragments de vidre i una gran quantitat d'ossos d'animals.

El context dels segles X-XI està format per ceràmiques reductores i oxidoreductores, representades tipològicament per cossis amb la vora arrodonida, alguna gerra amb vessador i olles amb la vora arrodonida com a forma més representada. Les pastes són poc compactes, de color gris fosc a tota la peça, o altres amb l'exterior de la peça de color gris i l'interior marró, amb desgreixant de quars, i les decoracions són quasi absents (només podem destacar uns pocs exemples decorats per línies incises horitzontals paral.leles i en forma de dent de serra que envolten la peça). Pel que fa a la ceràmica oxidada, hem documentat una forma tancada amb el llavi arrodonit. Les pastes són compactes de color marró-taronja i no es distingeix desgreixant. Pel que fa a la ceràmica espatulada, hem documentat una base, diverses vores de gerres o sitres i nombrosos fragments informes. Les pastes són en cuita oxidada, compactes, de color marró-taronja o oxidoreductores, també compactes, amb l'exterior marró o taronja i l'interior gris i es distingeix desgreixant de quars. Les peçes presenten un acabat espatulat a l'exterior. També hem pogut documentar alguns objectes de ferro i una gran quantitat d'ossos d'animals.

En el sector 2 (el segon recinte del castell) vam començat a excavar l'ala nord, on vam documentat un estrat d'enderroc que encara no hem acabat d'excavar, però que ens va permetre documentar un mur (2003) que tanca la torre nord-est pel sud i una escala (2004) que s'hi adossa.

CONCLUSIONS

Després de cinc campanyes d'excavació al castell de Sant Maurici/Malavella hem posat al descobert un conjunt arqueològic important amb una possible llarga seqüència d'ocupació que abastaria des del segles X al XX. Fins ara, els treballs s'han centrat en els sectors 1 (primer recinte del castell), 2 (segon recinte del castell) i 9 (capella). En aquest punt de l'excavació i a falta de noves campanyes, ja podem diferenciar diverses fases constructives de caire general:

Fase 1. Restes d'un primer castell, que es dataria en els segles X-XI, format per un petit recinte quadrangular emmurallat on hi hauria un àmbit (àmbit 5) i una torre rodona.

Fase 2. En el segle XII totes les estructures anteriors són amortitzades, i el castell manté una estructura quadrangular amb dos àmbits (àmbits 3 i 4). Aquesta fase és la més malmesa per les reformes posteriors.

Fase 3. Cap al final del segle XIII el castell sofreix grans transformacions, es terraplena part del turó, la zona est, i es construeix un nou castell amb dos recintes diferenciats; un recinte octogonal format per dos àmbits i un pati i un segon recinte a tot volt, delimitat exteriorment per una muralla amb quatre torres quadrades a les cantonades, de les que se n'han conservat tres. Aquesta es la estructura del castell durant el segle XIV.

Fase 4. El castell s'abandona al segle XIV, posiblement en un moment avançat.

BIBLIOGRAFIA

AADD 1991, *Catalunya Romànica.* volum V. El Gironès. La Selva. El Pla de l'Estany, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, p. 293-294.

LLINÀS, J i MERINO, J. 1998, *El Patrimoni de la Selva. Inventari històric, i arqueològic i artístic dels municipis de la comarca*, Vol 1, Consell Comarcal de la Selva, Santa Coloma de Farners.

FOLCH, C i MERINO, J. 2002, Primera Campanya d'excavacions al castell de Sant Maurici o de Malavella. (Caldes de Malavella, la Selva). *Sisenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques Gironines.* Sant Joan de les Abadesses, p. 357-358.

FOLCH, C. i MERINO, J. 2004, Excavacions arqueològiques al castell de Sant Maurici/ Malavella. (Caldes de Malavella, La Selva). Campanyes 2002-2003. *Setenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques Gironines.* Sant Joan de les Abadesses, 4-5 de juny.

OLIVA I PRAT, M. 1967-69, *Inventario de los castillos, fortalezas, recintos amurallados, torres de defensa y casas fuertes de la provincia de Gerona,* Separata de la *Revista de Gerona*, núms. 40, 41, 43, 44, 45 y 46, Girona.

PLA CARGOL, J. 1953, *Plazas fuertes y castillos en tierras gerundenses,* Dalmau Carles Pla Ed., Girona-Madrid.

SALRACH J.M. et alii 1998, *Els Pergamins de l'Arxiu Comtal de Barcelona.* VOL.1. Fundació Noguera, Barcelona.

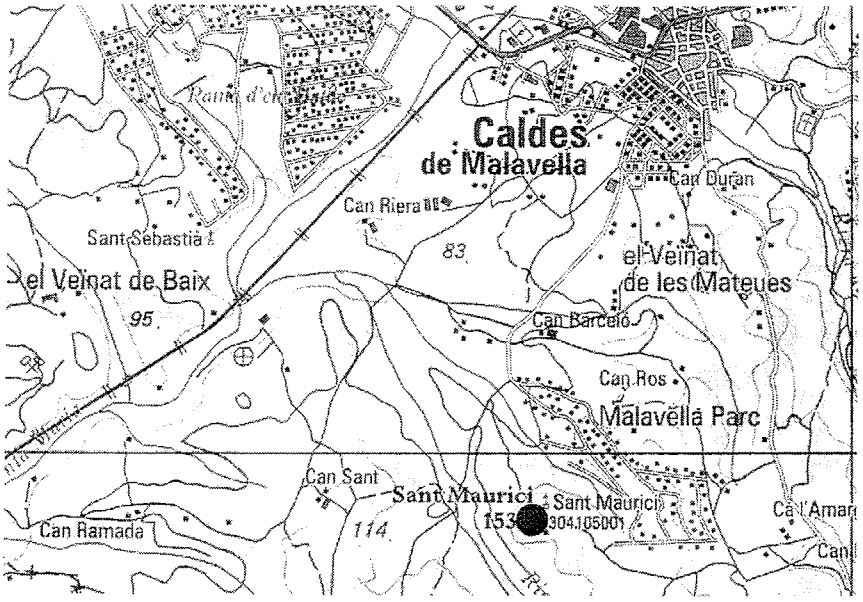

Fig. 1. Plànol de situació

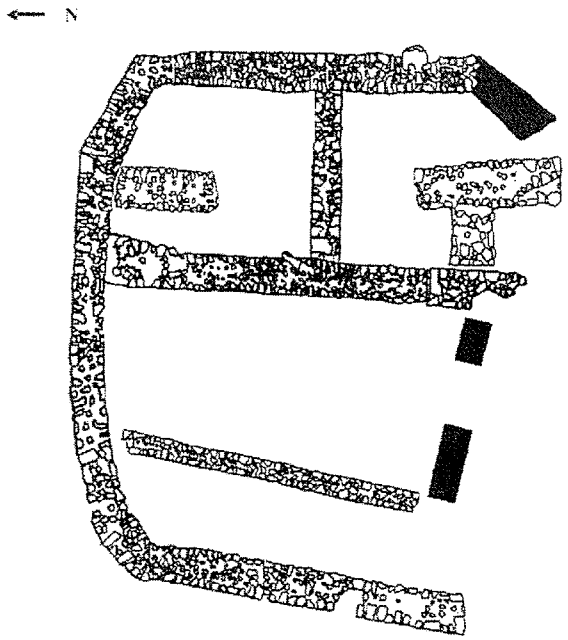

Fig. 2. Planta general de l'excavació.

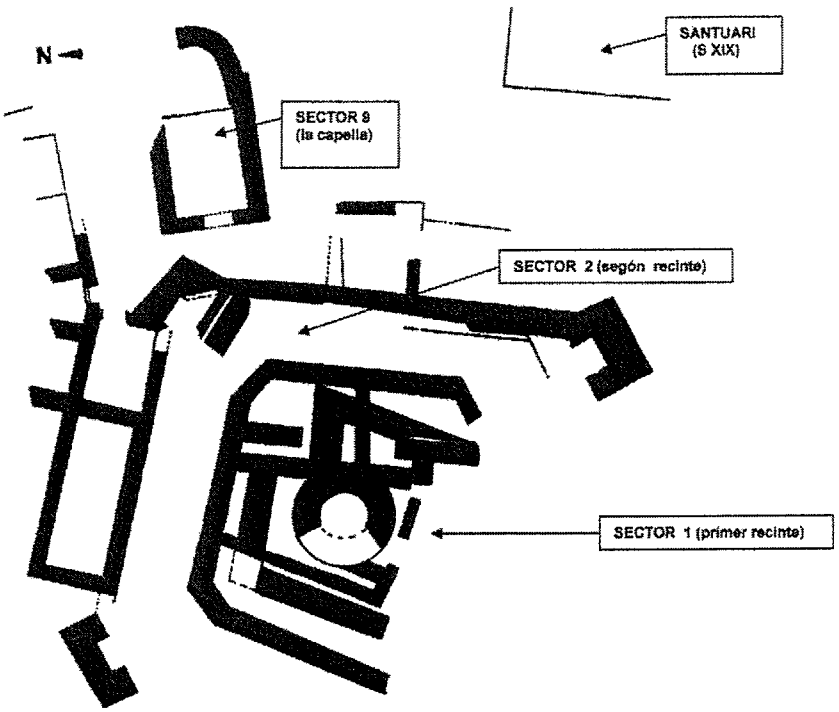

Fig. 3. Planta general del castell.

INTERVENCIÓ AL CASTELL PALAU DE L'ABAT DE VILA-SACRA (ALT EMPORDÀ)

Anna Ma Puig Griessenberger

La intervenció arqueològica al Castell Palau de l'Abat de Vila-sacra (Alt Empordà) es va realitzar la setmana del 21 al 25 de novembre de 2005, prèvia a l'inici de les obres de restauració i adequació de l'edifici com a seu del nou Ajuntament. Aquesta va consistir en l'excavació de 4 sondeigs, repartits en diferents punts de l'edifici, amb l'interès de documentar el valor del substrat arqueològic del lloc i, en la mesura que fos possible, aportar dades relatives a les fases d'ocupació de l'espai o dels diversos moments de funcionament de la construcció. Les dades històriques que disposem remunten al segle XIII, tot i que se li suposa un origen al segle XI. A partir de l'any 1238, potser ja abans, segons M.J. Arnall (Arnall 1984), els monjos del monestir de Sant Pere de Rodes s'haurien fet amb la propietat de l'edifici, el qual acabaria essent la seva residència després d'abandonar el monestir l'any 1798.

SONDEIG NÚM. 1

Aquest sondeig es va practicar a la meitat meridional de la torre del castell, espai utilitzat darrerament com a galliner. L'excavació va posar al descobert diversos nivells de runa[1], probablement relacionats amb algun dels enderrocs/reformes de la torre visibles en el parament exterior, que no es pogueren datar. En relació a aquests, i uns 50 cm per sota del superficial, es documentà un canvi en el parament interior, just per sota d'una línia de forats de bastida, caracteritzat per un sòlid enlluït de morter de calç, el qual correspondria al fonament o base de la torre, tot i que no descartem que pogués correspondre a una fase més antiga de la construcció. La manca d'estrats datables ens va impedir concretar alguna dada cronològica al respecte.

SONDEIG NÚM. 2

El sondeig núm. 2 es va fer dins un dels àmbits de l'ala de migdia de l'edifici, ran de la façana sud. Després d'excavar fins a 1,60 m de profunditat, només es pogueren determinar uns nivells de terres compactades, amb escasses runes, els quals sabem que correspondrien a una fase anterior a la construcció d'aquesta façana del Castell Palau, ja que estaven afectats per la seva rasa de fonamentació, els quals no es pogueren datar en precisió. Al respecte del mur, es pogué contemplar el parament intern, fet a base de filades de rierencs, escapçats, amb la finalitat de dotar d'una superfície plana a la paret, sòlidament lligats amb morter. Aquesta disposició té uns paral·lels evidents amb el parament inferior extern de la torre, per la qual cosa no descartem que siguin contemporanis.

SONDEIG NÚM. 3

Aquest sondeig es va situar a l'angle NE del pati del Castell Palau, ran d'un mur que se suposa la muralla de tancament nord del recinte. Un cop retirat el paviment de ciment actual es va posar en evidència un nivell recent, amb molta runa i material ceràmic, el qual correspondria a l'amortització d'unes estructures preexistents, la qual es datà *postquem* 1870 per la troballa d'una moneda. Aquestes construccions, molt malmeses, però, no es pogueren ni interpretar ni

1 Aquests enderrocs han de ser anteriors a la construcció de la volta de la torre, avui encara en bon estat, la qual està construïda amb el sistema d'aproximació de filades. Al centre hi ha una obertura, avui tapiada, que suposem seria l'accés original a la part baixa. És interessant observar que la cota de la volta sembla coincidir a l'exterior amb un canvi de parament, el qual no descartem pugui ser d'un moment posterior, possiblement relacionat amb la fase de castell que la documentació situa al segle XIII.

datar, ja que es fonamentaven directament sobre els nivells alt-medievals[2]. L'excavació va finalitzar en un estrat de llims, amb escassos fragments ceràmics, proper al subsòl natural. Aquí els fragments de ceràmiques espatulades eren escadussers; esmentar la troballa aïllada d'un fragment de vora de Terra Sigil·lata Sudgàl·lica de la forma Drag. 37. El darrer nivell documentat fou un sòl anivellat amb la superfície similar a un morter de calç desfet, que correspondria a un nivell de circulació damunt del subsòl natural del lloc.

SONDEIG NÚM. 4

El darrer dels sondeigs es va situar a l'extrem nord-occidental de l'edifici, a l'exterior, ran d'una construcció de planta rectangular que sobresurt de l'angle NW del castell, considerada una de les construccions més antigues del conjunt, després de la torre, extrem amb el qual no estem d'acord. No es pogué intervenir a l'interior atès el seu estat de conservació, tot i la seva parcial restauració l'any 1987 per part de la brigada de Restauració del Servei de Monuments de la Diputació de Girona (AAVV 1995, 102). L'espai ja havia estat netejat anteriorment amb la supervisió d'un tècnic de l'ajuntament, per la qual cosa es procedí a desbrossar a fi de poder observar la fonamentació de la façana[3]. Es feu visible el que semblaria una edificació més antiga, feta amb pedres de formes i mesures irregulars, també rierencs escapçats com en altres punts del conjunt, ben lligats amb morter, però sense constituir filades ben alineades.

APROXIMACIÓ A L'EVOLUCIÓ HISTÒRICO-ARQUITECTÒNICA DE L'EDIFICI

No és fàcil, a partir dels sondeigs excavats, aportar dades relatives a l'evolució històricoarquitectònica del Castell Palau de l'Abat. Només apuntem les conclusions que resumim a continuació. En primer terme hem de comentar que el subsòl original del lloc està constituït per una argila compactada i acusa un pendent, no molt pronunciat, tant cap a l'est, com al nord i a l'oest, essent més suau cap al sud, fet que s'hauria aprofitat per construir al damunt el castell i així dotar l'edifici d'una major alçada i rellevància sobre l'entorn. Les suposades muralles o murs perimetrals recolzarien damunt d'aquests desnivells.

L'edifici del Castell Palau es disposaria damunt d'uns nivells antics, els quals hem datat dels segles X-XI a partir de la presència de ceràmiques espatulades. No descartem que aquests nivells tinguin relació amb la torre cilíndrica del castell, almenys amb la part inferior d'aquesta. Sembla ser que l'obra del castell correspondria al segle XIII, tal com recolzarien les primeres notícies documentals que es coneixen, les quals remunten al 1226, data de la venda del castell pels seus propietaris, els senyors de Cruïlles-Peratallada, a Arnau de Foixà (Badia 1990, 926).

La planta original del castell de Vila-sacra té molts paral·lels amb la del de Llers (Alt Empordà), esmentat ja al XII i reconstruït a la segona meitat del segle XIII (Badia 1990, 551). Ambdós tenen una planta quadrangular, emmurallada pels quatre costats, amb una torre mestra circular situada no ben bé al centre del recinte sinó una mica desplaçada cap el mur del llevant, que és on es trobaria la porta d'entrada. Les estances es disposarien a la resta d'ales del castell, adossades a la cara interna de la muralla. No s'han documentat nivells arqueològics de l'època, atès que el conjunt està molt alterat per les reconstruccions posteriors, principalment aquelles que corresponen a la reconversió de la fortificació en casal gòtic. D'ara serien determinades reconstruccions de paraments, la modificació dels accessos, la construcció de noves obertures, amb finestres i portes d'estil gòtic i, molt possiblement, el cos que s'adossa a l'extrem NW del castell (que hom coneix pel *Catxeman*). Hauríem de situar aquesta obra, per l'estil arquitectònic, entorn del segle XV. En aquests moments l'edifici era propietat dels monjos de Sant Pere de Rodes. Desconeixem per quin motiu es portà a terme aquesta important reconstrucció/reconversió, la qual ha fet que el

2 Aquests estrats s'associaren, per cotes, amb la fonamentació de la torre, situada uns pocs metres més al sud-oest. Es va observar un acusat pendent en direcció a l'est, evidencia de la superfície enturonada damunt la qual s'havia construït la torre/castell.

3 Aquesta fonamentació té una forma graonada, adaptada al desnivell del subsòl. És possible que les particularitats d'aquest fonament, en el qual hi veiem una considerable escletxa, hagués incidit en l'ensulsiada de l'edifici.

castell adoptés l'epítet de palau.

Ens quedaria considerar una darrera reforma, la qual, per l'aspecte i per raons històriques, podríem situar cap a la fi del segle XVIII. Hi ha notícies sobre unes obres al castell de Vila-sacra l'any 1794, en temps de l'abat Joaquim de Clavera, per tal d'adaptar l'edifici a les noves funcions de residència dels monjos de Sant Pere de Rodes, els quals havien d'abandonar el monestir per la mala situació en què hi vivien a l'època. Per diverses raons el trasllat no es feu efectiu fins l'any 1798. Hem de pensar que d'aquests moments serien tots els paraments en els qual domina l'obra de rajol. És d'aquesta tipus l'actual llenç nord de l'edifici, el qual, a més, presenta nombrosos fragments de restes arquitectòniques, possiblement del casal gòtic, com a elements de construcció: fragments de columnes, algun capitell i nombrosos carreus. Amb la desamortització del 1835 l'edifici passà a mans privades i es dividí en diversos habitatges, fet que acabà per desfigurar allò que podia quedar de l'antiga construcció.

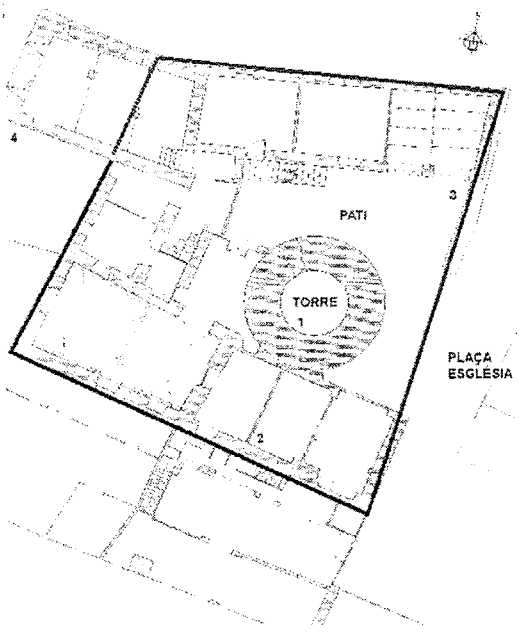

Fig 1. Localització dels quatre sondeigs realitzats durant la intervenció arqueològica al Castell Palau de l'Abat de Vila-sacra (Alt Empordà)

BIBLIOGRAFIA

ARNALL, Ma J. 1984, Vila-sacra sota la influència de Sant Pere de Rodes (segles XIII-XIV), *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos* 17, Figueres, 97-170.

AAVV 1995, *Bella Pedra Vella 15 anys de restauració de béns culturals a les comarques de Girona*, Girona, Generalitat de Catalunya, Diputació de Girona.

BADIA, J. 1990, Castell de Vila-sacra (o de l'Abat), *Catalunya Romànica IX*, Empordà II, Fundació Enciclopèdia Catalana, 926-927.

PUIG, A. Ma 2005, *Memòria d'Excavació. Sondeigs de valoració arqueològica al Castell Palau de l'Abat, Vila-sacra (Alt Empordà) (novembre 2005)*, memòria inèdita, Servei d'Arqueologia.

L'EXCAVACIÓ DE L'ANY 2004 AL CASTELL DE TORCAFELLÓ (MAÇANET DE LA SELVA, LA SELVA)

Joan Llinàs i Pol* **Alons Ramírez i García****

El castell de Torcafelló es troba al cim del turó de Sant Jordi que, amb 181 metres de alçada sobre el nivell del mar, es dreça un quilòmetre al sud-oest del nucli urbà de Maçanet de la Selva. Des d'aquest indret es té un magnífic camp visual sobre la comarca: cap al nord la plana, a ponent les Guilleries, a migdia el Montseny i la vall mitjana de la Tordera i a llevant la serralada litoral. D'aquesta manera, des de la torre mestra de Torcafelló s'albiraven perfectament diversos castells, també del vescomtat de Cabrera, com Montsoriu, Hostalric, Argimon (Riudarenes) o Sant Iscle (Vidreres).

Diverses campanyes d'excavació entre 1999 i 2002 havien permès localitzar les restes de la part principal de castell, una fortificació de planta quadrangular composada per la torre de l'homenatge al centre (sector 1), ubicada al mig d'un espai obert (sector 2), el qual -al seu torn- estava envoltat d'un seguit de cambres que cloïen el conjunt per l'exterior (sectors 3, 4, 5, 6, 8 i 9), adossades a la part interna de la muralla. L'accés es realitzaria per l'est, i a l'oest i al nord-oest s'hi preserven algunes restes d'un recinte exterior, més baix i molt destruït, on hi hauria altres estances i la cisterna.

A banda, les excavacions també han anat documentant vestigis d'anteriors ocupacions, destruïdes pel castell: materials romanorepublicans, una ocupació d'època augustea i vestigis de freqüentacions tardoromanes i altmedievals.

Tot i que el castell de Torcafelló és present en els documents des de l'any 1106, les excavacions permeten assegurar que ja funcionava, almenys, a la segona meitat del segle XI. Igualment, els treballs arqueològics han posat de manifest com la fortificació s'abandona a la primera meitat del segle XIII, de manera que, quan l'any 1450 es construeix a l'indret la capella de Sant Jordi, les obres es fan damunt de les ruïnes del castell. Finalment, quan a mitjans del segle XIX s'instal·la al cim del turó una estació de la línia militar de telegrafia òptica, es readaptarà l'estructura de la capella i s'excavarà un fossat a tot volt, aprofitant en part algunes estructures de l'antic castell.

LA CAMPANYA DE 2004

Després dels treballs del període 1999-2002 havien quedat diversos sectors per excavar, tasca necessària per poder escometre a continuació la posterior museïtzació de tot el recinte principal del castell. Es planificà, doncs, una nova campanya amb aquesta finalitat, que fou sufragada pel Taller d'Història de Maçanet de la Selva, qui aportà també la col·laboració d'un treballador auxiliar.

S'intervingué en diversos punts: un espai situat a tocar de la paret de migdia de la capella (sud-est del sector 2), un altre espai al sud-oest de la capella (oest del sector 2), la meitat sud de l'habitació sud-est (sector 6), tota la zona sud (sectors 8 i 9) i els estrats inferiors de l'habitació nord-oest (sector 5), que havia quedat inacabada. Llevat de la zona sud, on només es van poder excavar els nivells superiors del sector 8, la feina es va poder enllestir a la resta de sectors.

* Janus, S.L.

**Els autors agraeixen la col·laboració de Josep Canyet, Francesc Garcia, Jordi Merino, Laia Pujol, Jaume Romero i Marc Sureda.

SUD-EST DEL SECTOR 2

En aquest espai es va posar de manifest com el mur est (U.E. 2097) era de factura clarament posterior a la construcció de la capella, al segle XV, i que, per realitzar-lo, es va efectuar un retall (U.E. 2123) que malmenà parcialment els nivells d'abandó del castell (U.E. 2124 i 2125), del segle XIII. Sota aquests nivells, un sòl de circulació de terra (U.E. 2130) es relacionava amb el mur U.E. 2129, pertanyent a l'estructura perimetral del pati que envolta la torre de l'homenatge, i s'assentava sobre un anivellament (U.E. 2131) datable del moment de construcció del castell.

OEST DEL SECTOR 2

A l'extrem de ponent del sector 2 hi quedava un petit espai afectat per una claveguera del segle XIX (U.E. 2045). Extreta aquesta estructura, va aparèixer el corresponent nivell d'abandó del segle XIII (U.E. 2133), sota el qual es van documentar dos anivellaments, el fundacional, datable al segle XI (U.E. 2142) i el pertanyent a una fase intermèdia (U.E. 2137), que hem de situar al segle XII. Aquests farcits estaven remarcats per sengles restes de paviments de calç (U.E. 2143 i 2138, respectivament).

SECTOR 5

En aquest sector s'acabaren de documentar el mur U.E. 2116 i el paviment U.E. 2118, apareguts l'any 2002 (fig. 3). Concretament, es buidà el farcit del retall efectuat a la roca mare a la banda sud durant la construcció del mur (U.E. 2134 i 2135) i s'excavà una part de la preparació del paviment (U.E. 2136 i 2141), allà on es trobava malmès a causa de la posterior construcció, durant la darrera fase del castell, de la nova muralla.

SECTOR 6

D'aquest sector, ubicat davant l'accés al recinte superior del castell, se n'excavà la meitat sud, que havia quedat pendent després de la campanya de 2002. A banda de la muralla sud del recinte (U.E. 2146), es van localitzar les restes molt malmeses d'unes estructures anteriors (U.E. 2148 i 2150), amortitzades vers el segle XII, clarament abans de l'abandó definitiu, que aquí vam trobar ben representat en l'estrat d'enderroc U.E. 2144.

SECTOR 8

El sector 8 és una estança quadrangular, quasi quadrada, ubicada a la raconada sud-oest del recinte, delimitada a l'oest i al sud per la muralla (U.E. 2019 i 2146, respectivament), i al nord i a l'est per murs interiors (U.E. 2032 i 2034). D'aquesta estança se'n van poder excavar només els dos estrats superiors (U.E. 2151 i 2152), que van proporcionar cronologies molt modernes. La resta de l'àmbit, així com la totalitat del l'àmbit veí que conforma el sector 9, van quedar a l'espera d'una nova campanya, que s'ha efectuat a la primavera de 2006.

CONCLUSIONS

A banda d'enllestir les excavacions dels sectors 2, 5 i 6, els treballs de la campanya de 2004 van pertmetre rectificar la fundació del castell al segle XI, les diverses reformes posteriors i l'abandó del segle XIII. Amb aquests treballs, el coneixement arqueològic del recinte superior i principal del castell de Torcafelló va avançar sensiblement, i tan sols va quedar a l'espera d'una última campanya als sectors 8 i 9, que s'ha enllestit el maig de 2006.

BIBLIOGRAFIA

AADD 1991, *Catalunya Romànica,* vol. V (Gironès, Selva, Pla de l'Estany), Fundació Enciclopèdia Catalana, Barcelona, p. 310.

FOLCH, C., LLINÀS, J., MONTALBÁN, C., RAMÍREZ, A., SUREDA, M. 2000, Primera campanya d'excavacions al castell de Torcafelló (Maçanet de la Selva, la Selva), *Cinquenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Olot, p. 217-220.

FOLCH, C., LLINÀS, J., MONTALBÁN, C., RAMÍREZ, A., SUREDA, M. 2001, Torcafelló: la descoberta arqueològica d'un castell del vescomtat de Cabrera, *Quaderns de la Selva* 13, Santa Coloma de Farners, p. 33-56.

FOLCH, C., LLINÀS, J., MONTALBÁN, C., RAMÍREZ, A., SUREDA, M. 2002, Castell de Torcafelló (Maçanet de la Selva, la Selva). Campanyes 2000-2001, *Sisenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Sant

Joan de les Abadesses, p. 325-330.

FOLCH, C., LLINÀS, J., MONTALBÁN, C., RAMÍREZ, A., SUREDA, M., 2004, Torcafelló (Maçanet de la Selva): estructura i evolució d'un castell dels segles XI al XIII. *Els castells medievals a la Mediterrània Occidental*, Arbúcies, p. 465-471.

FOLCH, C., LLINÀS, J., MONTALBÁN, C., RAMÍREZ, A., SUREDA, M., 2004, Les excavacions de l'any 2002 al castell de Torcafelló (Maçanet de la Selva, Selva), *Setenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, la Bisbal d'Empordà, , p. 455-458.

MARQUÈS i CASANOVAS, J.,1985, Localització definitiva del castell de Torcafelló, *Revista de Girona* 110, Girona, 48-51.

NONÓ, B., 2001. *Mil anys d'història escrita.* Taller d'Història de Maçanet de la Selva, Maçanet de la Selva,

RAMÍREZ, A., 1998, El castell de Torcafelló: estat de la qüestió, *Quaderns de la Selva*, 10, Sta. Coloma de Farners, p. 59-74.

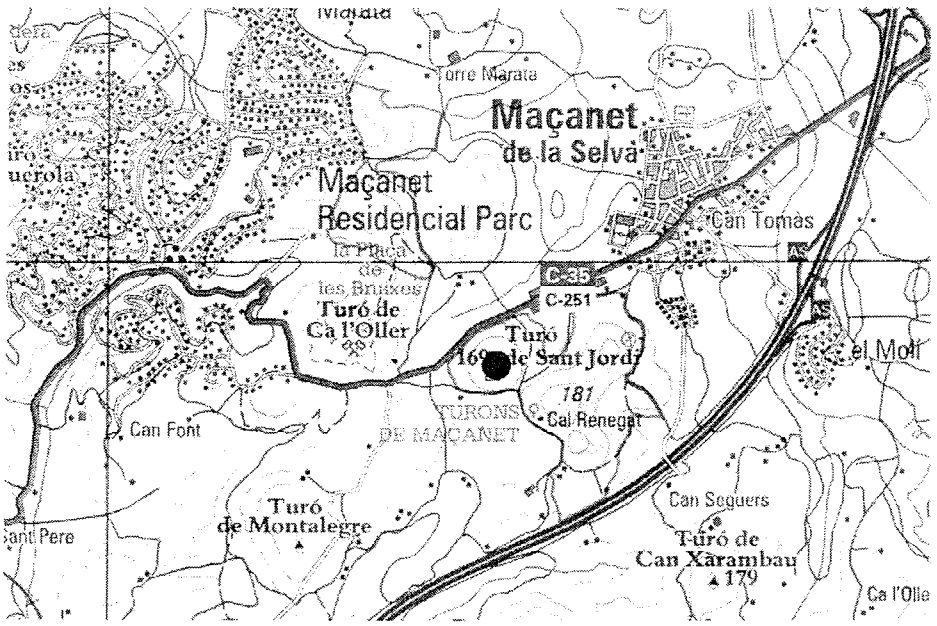

Fig. 1. Plànol de situació del castell de Torcafelló

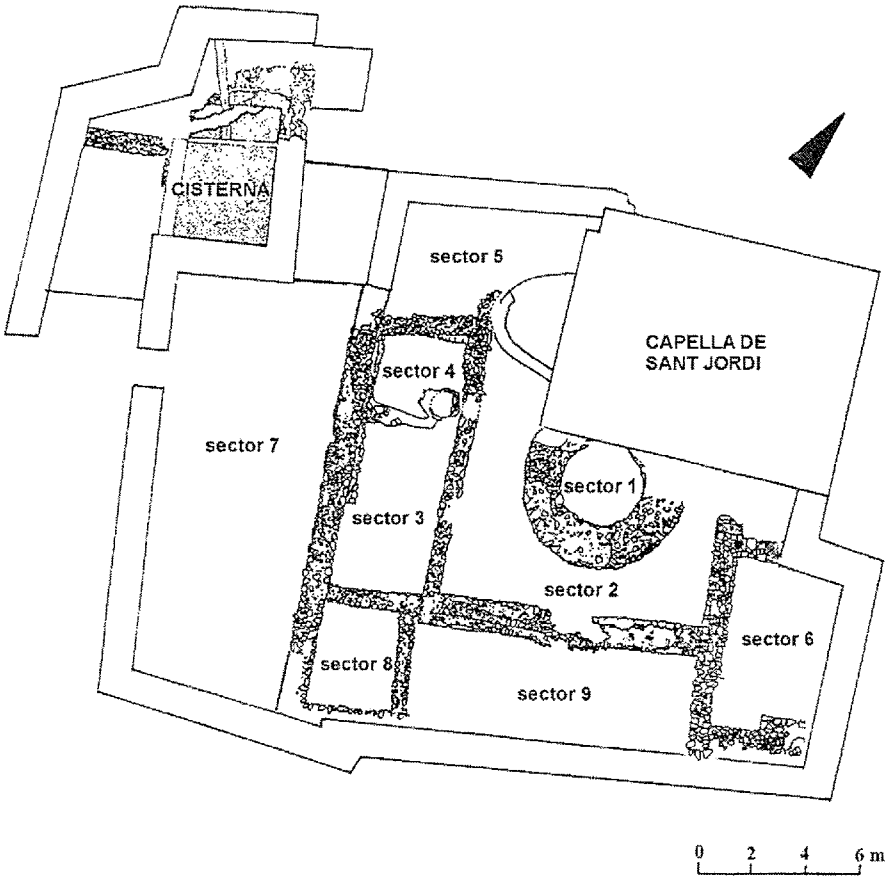

Fig. 2. Planta general del castell de Torcafelló

Fig. 3. Les estructures trobades al sector 5

L'EXCAVACIÓ ARQUEOLÒGICA DE LA CAPELLA DEL CASTELL DE SANT ISCLE (VIDRERES, LA SELVA)

Joan Llinàs i Pol*

Del 4 de juliol al 12 d'agost de 2005 es va dur a terme la primera campanya d'excavacions arqueològiques al castell de Sant Iscle, al terme municipal de Vidreres (la Selva). Patrocinada per l'Ajuntament en virtud d'un acord de cessió signat amb els propietaris, l'excavació es va efectuar mitjançant tres torns de camp de treball (un de català i dos d'internacionals) gestionats pel Grup d'Esplai Vidrerenc i sota la direcció tècnica de qui subscriu, amb la col.laboració de Josep Canyet i Castelló.

Els treballs d'excavació seguien un pla d'actuació previ que preveia una neteja total del castell i l'excavació total de la capella castral de Sant Iscle. El ràpid avenç dels treballs en aquests dos fronts va permetre obrir-ne un tercer, el pati porticat de la banda nord del recinte principal del castell, en el qual es va poder començar a enretirar l'enderroc que el cobria i que s'acabarà d'excavar en properes intervencions.

EL CASTELL DE SANT ISCLE

SITUACIÓ GEOGRÀFICA I SÍNTESI HISTÒRICA

El castell de Sant Iscle està ubicat al cim d'un turó de 146 metres d'alçada situat a l'extrem nord-oest del massís d'Ardenya a la Serralada Litoral, en un dels primers contraforts i directament afrontat a la propera plana, que s'estén a la banda de ponent del turó. En aquesta direcció, el castell té un domini visual excel.lent sobre tota la depressió selvatana i les elevacions que la circumden (serralada Litoral, Montseny i Guilleries), on es troben altres castells (Torcafelló, Sant Maurici, Argimon, Montsoriu...), la majoria pertanyents, com Sant Iscle, al vescomtat de Cabrera. Pel nord, el castell controla la petita vall del Rec Clar, que comunica el pla de Vidreres amb Llagostera i, per tant, l'accés a la costa per la banda de la vall d'Aro. Al sud i a l'est s'alcen les elevacions del massís d'Ardenya i els accessos a Caulès, controlats també pel castell i per la torre de Puig Castellar, segurament dependent del mateix castell, les restes de la qual es troben al cim del turó homònim, de 211 metres d'alçada, a 1 km en línia recta a llevant de Sant Iscle (Llinàs i Merino 1998: fitxa 459).

La primera referència documental coneguda del castell de Sant Iscle data del 28 d'agost de 1194, quan és esmentat en un acord signat entre els vescomtes de Cabrera Ponç III i Marquesa, d'una banda, i el rei Alfons I de l'altra. En aquest document, els vescomtes reconeixen el seu vassallatge respecte del monarca i, com a garantia, li ofereixen cinc castells propis, entre els quals el de Sant Iscle. Tanmateix, és molt probable que la fortificació ja existís a la segona meitat del segle XI, donat que durant tota l'edat mitjana va centrar el terme de Vidreres, que ja estava constituït com a parròquia l'any 1066 (Formiga 2000a: 4).

Des del castell s'exercí la jurisdicció feudal del terme de Vidreres, que coïncidia aproximadament amb l'actual terme municipal. El senyor del castell fou sempre un castlà dependent del vescomte de Cabrera, que va ser el senyor feudal del castell i del terme fins a l'extinció del feudalisme, a la primera meitat del segle XIX.

El 18 de juliol de 1241 el vescomte Guerau V de Cabrera lliurà el castell en feu a l'orde del Temple per tal de compensar un bescanvi fet l'any 1227 pel seu pare Guerau IV -que era templer- del castell de Mediona pel de Vilobí. Pel que fa al segle XIV, se sap que l'any 1310 Elionor, esposa de Bernat I de Cabrera, residia al castell, i que l'any 1356 la fortificació (*castell de Sentaiscle)* surt esmentada com una de les possessions del vescomtat.

*Janus S.L.

No se sap res més fins l'any 1485, quan els pagesos de remença, que havien ocupat el castell, el tornaren als seus senyors. A l'edat moderna la jurisdicció del terme de Vidreres anà a càrrec del batlle, que residia al nucli urbà, de manera que el castell (llevat de la capella, que funcionava encara al segle XVIII) desapareix de la documentació. L'any 1831 el castell encara pertanyia al duc de Medinaceli com a vescomte de Cabrera, però amb l'extinció de l'Antic Règim passà a mans particulars.

LES RESTES VISIBLES

Pel que ara com ara podem apreciar, el castell està format per un recinte quadrangular amb torres circulars als quatre angles, al qual s'adossa a l'oest un cos sobresortint, aparentment també quadrangular. A l'extrem sud-oest, a tocar i a l'exterior d'aquest cos oest, hi ha, exempta, la capella. Tot el conjunt està envoltat per un fossat.

El recinte principal del castell és una construcció rectangular d'uns 30 per 20 metres, amb l'eix principal nord-sud, reforçada als quatre angles amb sengles torres de planta circular. Llevat de la banda de ponent, que es troba molt malmesa, la resta del perímetre es pot seguir força bé.

En roman en un estat de conservació molt bo el llenç est, amb les dues torres que el flanquegen. Es tracta d'un mur que es conserva en una alçada superior als 10 metres, atalussat a la seva cara externa i amb una finestra oberta més o menys al centre, a l'alçada de la planta superior. Les dues torres estan en força bon estat, especialment la de la cantonada sud-est, que conserva totalment els seus 15 metres d'alçada, amb tres pisos, un coronament emmerletat i espitllerat, i dos accessos, un a la planta baixa i l'altre (el principal) a la segona planta. Tot i que una mica més malmesa, la torre nord-est es troba també en força bon estat i presenta igualment una porta a la segona planta.

Tant la muralla est com la torre sud-est és estan reforçades amb una segona obra, més sòlida, per la banda externa, que és la que ha resistit més bé l'enrunament. La datació d'aquestes dues fases constructives és evident que només podrà ser establerta amb fiabilitat a mesura que avancin les excavacions arqueològiques. De moment, en base a les seves característiques arquitectòniques i tècniques constructives, hom ha datat la primera fase (murs de pedra basàltica) en els segles XII-XIII i la segona (murs de pedra granítica) en el segle XIV (AADD 1991: 348).

El llenç sud es manté en força bon estat de conservació a l'extrem més proper a la torre sud-est, segurament gràcies a l'existència de la pròpia torre, mentre que es troba força enderrocat a la resta del seu recorregut. Aquest tram mostra una porta a la planta baixa, protegida amb un parapet a la banda exterior.

La torre sud-oest es troba molt malmesa, i les seves escasses restes estan seriosament clivellades per les arrels dels arbres. Igualment, del llenç oest de la muralla quasi no se'n pot apreciar cap vestigi, encara que algun vestigi ha començat a sorgir després de la neteja de la darrera campanya. Finalment, pel que fa a la torre nord-oest i la muralla nord, tot i trobar-se força malmeses, és molt probable que conservin la seva part inferior, especialment a la banda més occidental, on hi ha la torre, ja que en aquest punt el terreny natural experimenta un fort pendent, que obligà a construir una obra de més envergadura.

A l'interior del recinte format per la muralla i les quatre torres avui és possible veure com treuen el nas tímidament algunes de les diverses estructures que compartimentaven l'espai interior de la fortalesa. Al sud hi ha la cisterna, de la qual se n'aprecia perfectament la boca i part del seu espai interior, que no es troba colgat del tot. A ponent de la cisterna hi ha un mur en direcció nord-sud de força entitat, visible en una longitud de 5-6 metres.

Si bé és molt probable que aquesta cisterna ens delati l'existència d'una àrea oberta a la banda sud del castell, és segur que a la banda nord sí que hi havia un petit pati, porticat en dos dels seus costats i adossat contra els fonaments de la primitiva torre de l'homenatge, segons ha posat de manifest la campanya d'excavacions de 2005.

A l'oest de la fortalesa es dreça un cos rectangular, aparentment adossat al vell cos principal del castell amb una certa posterioritat a la seva construcció. Mesura uns 20 per 7 metres i està orientat amb l'eix en direcció nord-sud. Tal com passa a la muralla est, aquest cos fou reforçat exteriorment amb una segona obra que té la part inferior atalussada, i aquesta ha estat la causa del seu relatiu bon estat de conservació fins a l'actualitat.

Aquest cos es troba construït en un indret on la roca natural experimenta una forta baixada i això va permetre que tingués tres plantes, les empremtes de les quals són ben visibles a la part interna. A la planta baixa s'hi obre una gran porta, que fou adovellada i que sembla que va ser una de les principals entrades al castell.

No s'aprecien subdivisions a l'interior d'aquest cos, degut tant a l'enderroc caigut dels pisos superiors com a la frondosa vegetació que hi ha crescut. Tampoc queda clar el seu tancament per la banda sud, on hi havia la capella, ni pel costat est, on segurament s'adossava al recinte principal del castell.

La capella de Sant Iscle i Santa Victòria es troba extramurs, a l'oest i a tocar del que queda de la muralla de ponent del castell, i ha estat completament excavada l'any 2005 (v. infra). Finalment, tot el conjunt està envoltat d'un fossat, excavat majoritàriament a la roca mare, encara que en alguns punts es veu reforçat, sobretot per la banda interior, amb obra construïda.

L'EXCAVACIÓ ARQUEOLÒGICA DE LA CAPELLA DE SANT ISCLE

La capella castral de Sant Iscle, com dèiem, està situada a ponent i a tocar de la muralla oest i, tot i que queda a l'exterior de la fortificació, està protegida pel fossat que envolta tot el conjunt de construccions del castell. Abans de les excavacions se'n podia apreciar únicament l'arrencament de la volta de l'absis, amb una finestra, i petites restes de les parets nord i oest, de manera que tan sols es podia assegurar que es tractava d'una construcció romànica i se'n donaven unes mesures, aproximades, de 7 per 9 metres (AADD 1991: 349). Les excavacions de l'any 2005 van permetre no tan sols documentar totalment aquesta construcció romànica, sinó que també es va poder descobrir la magnitud i les característiques principals de les reformes que s'hi van fer amb el pas del temps: una reconstrucció total al segle XV, que fins i tot va canviar l'orientació de l'edifici, i una nova reforma al segle XVI.

LA CAPELLA ROMÀNICA (FASE I, SEGLES XI-XV)

La primera capella és un edifici d'una nau de planta quadrada (7'20 per 7'20 metres) capçada a llevant per un absis semicircular, gràcies al qual la construcció assoleix una longitud màxima de 9'90 metres. Se'n conserven força bé -amb alçades que arriben respectivament als 1'60, 2'90 i 3'70 metres- les parets nord (U.E. 1002) i oest (U.E. 1003) i l'absis (U.E. 1001), en el qual s'aprecia l'arrencament de la volta i una finestra central de doble esqueixada; la paret sud (U.E. 1048), en canvi, s'ha trobat pràcticament destruïda per les reformes posteriors.

Aquesta capella tenia una porta d'entrada d'arc de mig punt (U.E. 1049) a la paret nord, que ha aparegut tapiada, tot i que l'accés principal es feia per ponent, on hi ha una altra porta, que va estar sempre en funcionament (U.E. 1027). El paviment de la nau era una capa de calç (U.E. 1044) que més endavant fou substituïda per un enllosat del qual només se'n conservava una petita part de la preparació (U.E. 1041). Entre la nau i l'absis hi havia un desnivell de 50 cm que era salvat per dos graons, del qual només n'hem pogut documentar un (U.E. 1043), ja que l'altre es troba a sota d'una paret de la capella més moderna. L'absis, també pavimentat amb calç, ha conservat una part de la base de l'altar (U.E. 1012). Totes les parets, tant de l'absis com de la nau, van aparèixer enlluïdes amb un arrebossat de calç, en el qual no s'hi ha pogut apreciar cap resta de pintura mural.

Tot i que ja devia existir l'any 1194, donada la denominació del propi castell (*castrum Sancti Aciscli*), les primeres referències conegudes específiques de la capella daten del segle XIII. Sembla que s'hi venerava el cos de Sant Iscle, que hi hauria estat portat des de Còrdova l'any 1010 arran de l'expedició catalana a aquesta ciutat, aleshores sota domini musulmà. Tanmateix, l'any 1263 les restes foren traslladades al monestir de Santa Maria de Breda per disposició de Ramon de Cabrera, germà del vescomte Guerau VI, tot i que romangueren a la capella diverses relíquies. L'any 1339 el bisbe de Girona, trobant-se al castell en presència dels vescomtes Bernat II i Timbor, va obrir una arqueta que contenia 62 fragments d'ossos del sant i se'n va endur alguns, que va repartir per diferents centres religiosos perquè hi fossin venerats (AADD 1971: 463).

En aquesta època, la capella -com el castell- es trobava en ple funcionament. L'any 1329 se sap que tenia clergue propi i el 1349 els vescomtes hi van fundar un benefici, sota l'advocació dels

sants Iscle i Victòria, que assegurava el manteniment de la capella i que un capellà beneficiat en tingués cura (Marquès 2000: 154, Formiga 2002b).

LA SEGONA CAPELLA (FASE II, SEGLES XV-XVI)

Una visita pastoral de l'any 1436 ens informa que la capella estava enrunada i que s'autoritzava a traslladar el culte a l'església parroquial de Vidreres, amb el consentiment del vescomte Bernat Joan (Formiga 2000a: 5, Marquès 2000: 154). El més probable, tot i que no se'n té informació directa, és que aquest enrunament hagués estat provocat pels forts terratrèmols que van afectar les comarques gironines els anys 1427 i 1428, amb epicentres a Amer i Olot. En qualsevol cas, ben aviat s'inicià la reconstrucció del temple, donat que l'any 1449 es concedí una llicència per erigir-hi un altar dedicat als sants Llop i Antoni i al 1462 hi fou beneïda una campana (Marquès 2000: 154).

Les excavacions de 2005 van permetre documentar que aquestes reformes van ser radicals. La vella capella romànica fou substituïda per un nou edifici, que n'aprofitava tan sols les parets nord i oest. Orientat amb l'eix principal nord-sud (és a dir, perpendicular a l'orientació de la capella romànica, que era est-oest), aquest nou temple constava d'una nau rectangular capçada al nord per un absis carrat. Per a construir-lo, s'enderrocà la paret sud de la capella antiga, alhora que el vell absis quedava inutilitzat; afortunadament no s'acabà d'enderrocar del tot i això n'ha permès la seva conservació fins avui.

La nova capella era de planta rectangular, amb una llargada de 11'90 metres per una amplada de 7'20 metres. Al nord, el presbiteri, pavimentat amb calç (U.E. 1033), es trobava uns 15 cm més alt que la nau, i el desnivell se salvava mitjançant un graó de carreus de pedra ben escairats, que ha aparegut perfectament conservat (U.E. 1031). Igualment, aquestes dues parts de la capella estaven separades al costat est per un envà (U.E. 1022) que probablement ens delata un altar secundari (segurament algun dels dedicats a Sant Llop o a Sant Antoni que esmenta la documentació), destruït per les reformes posteriors de la capella. Pel que fa al paviment de la nau, fou destruït més endavant, arran de les mateixes obres de reforma.

La porta nord de la capella antiga fou tapiada, però es va mantenir l'accés per l'oest, tot i que se n'hagué d'aixecar el llindar uns 35 cm donat que el nou paviment es trobava a una major alçada que l'antic. No és segur, en canvi, que funcionés l'entrada que s'obre a la paret sud, que posteriorment fou l'accés principal, ja que -com l'altar, al nord- està centrada tenint en compte les dimensions més reduïdes de la nau de la següent fase constructiva de la capella.

LA TERCERA CAPELLA (FASE III, SEGLES XVI-XIX)

La documentació prova que l'any 1583 s'obtingué una llicència de beneir la capella dels sants Iscle i Victòria, que s'havia reedificat al castell (Marquès 2000: 154). Al segle XVI, doncs, la capella fou objecte de noves obres de reforma, que també vam documentat a les excavacions.

Aquestes obres consistiren en un empetitiment de la capella per la banda est. S'enderrocà la paret de llevant de la capella del segle XV (U.E. 1008) i es construí un mur nou entre 150 i 170 cm més a l'oest, una mica esbiaixat (U.E. 1005/ 1021), de manera que l'edificació que en resultà era de planta lleugerament trapezoïdal. S'obrí una porta a la paret sud (U.E. 1019) i es construí, centrat, l'altar (U.E. 1024) adossat a la paret nord (cal tenir en compte que els oficis religiosos es realitzaven d'esquenes als fidels). Alhora, s'eliminà el graó que diferenciava el presbiteri de la nau amb la col.locació d'un nou paviment de rajoles de terrissa (U.E. 1028) a un nivell una mica més elevat.

Aquesta tercera capella -que, de fet, era una reforma de la segona- es va construir amb el castell ja abandonat i es va mantenir en funcionament almenys fins a la primera meitat del segle XIX. Se sap que fins ben entrat aquest segle els vidrerencs hi feien una processó anual pel dia de sant Iscle i santa Victòria, el 17 de novembre (AADD 1971: 463), a la qual cal afegir-hi la que, des del 1667, s'hi feia des de Maçanet de la Selva (Marquès 2000: 154). Tot i així, una visita pastoral ens certifica la decadència de la capella -que descriu que tenia un únic altar amb ara i ornaments- l'any 1775, ja que el benefici havia estat traslladat a l'altar de Sant Iscle i de Santa Victòria de la parroquial de Vidreres (Formiga 2002b). Finalment, una altra visita pastoral, de 1828, ens informa que la capella estava enrunada i que ja no es tornà a edificar

(Marquès 2000: 154).

La capella, doncs, començà a caure en l'oblit. Cessaren les processons i el culte a Sant Iscle i Santa Victòria es diluí entre els oficis i les diverses capelles de l'església parroquial de Vidreres, on un reliquiari de plata que contenia les restes de Sant Iscle que s'havien conservat a la capella del castell fou venerat fins que desaparegué l'any 1936, durant la guerra Civil.

EL PATI PORTICAT

El pati porticat es troba a la part nord del recinte principal del castell. Es tracta d'un ampli espai delimitat al nord i a l'oest per un seguit d'arcs de mig punt -la part alta dels quals es troba enderrocada- que donarien pas a sengles passadissos. Per l'est, en canvi, aquest pati està delimitat per una paret en la qual s'hi obre un única porta, mentre que pel sud agafa la forma corbada de la primitiva torre de l'homenatge del castell (U.E. 2015), aleshores ja enderrocada, contra la part baixa de la qual fou construït el pati.

En aquest sector, que constituïrà un dels principals objectius de la campanya prevista per al 2006, les tasques van quedar inacabades, ja que només es va poder enretirar parcialment el gran enderroc que el cobreix (U.E. 2002).

BIBLIOGRAFIA

AADD (1971): *Els castells catalans*, vol. III, Barcelona, 462-465.

AADD (1991): *Catalunya Romànica*, vol. V, Barcelona, 348.

FORMIGA, J. (2000a): «El castell de Sant Iscle de Vidreres», *El Rec Clar*, 9, Vidreres, 4-5.

FORMIGA, J. (2000b), «Les propietats dels vescomtes de Cabrera a Vidreres», *Quaderns de la Selva*, 12, p. 37-50.

FORMIGA, J. (2002a), «Els senyors directes eclesiàstics de Vidreres», *Quaderns de la Selva*, 14, p. 133-148.

FORMIGA, J. (2002b), *Vidreres*, col.lecció «Els pobles de la Selva», Santa Coloma de Farners.

LLINÀS, J. (2005): Primeres excavacions al castell de Sant Iscle: la capella i el pati porticat, *El Rec Clar*, 31, Vidreres, 4-7.

LLINÀS, J.; MERINO, J. (1998), *El patrimoni de la Selva*, vol. 2, Santa Coloma de Farners.

LLINÀS, J i MERINO, J. (2005): «Sant Iscle, el castell de Vidreres», *Gavarres*, 7,

MARQUÈS, J.M. (2000): *Ermites i santuaris de la diòcesi de Girona*, col.lecció Francesc Montsalvatge, 4, Girona.

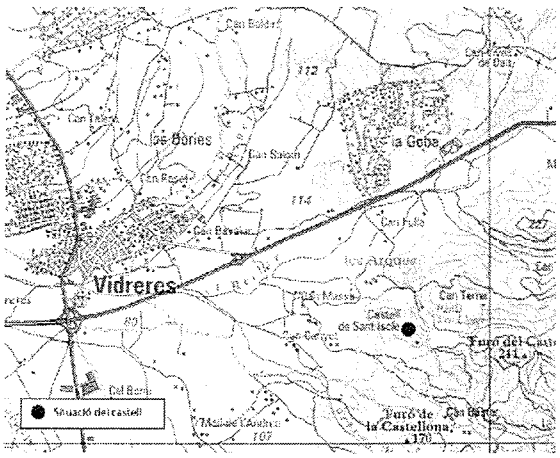

Fig. 1. Plànol de situació del castell de Sant Iscle

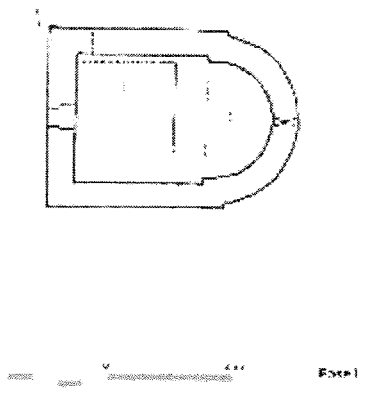

Fig. 2. Capella de Sant Iscle. Fase Iv

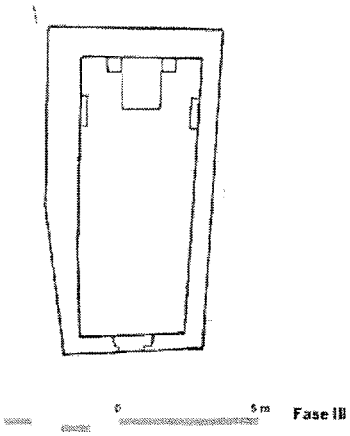

Fig. 4. Capella de Sant Iscle. Fase III

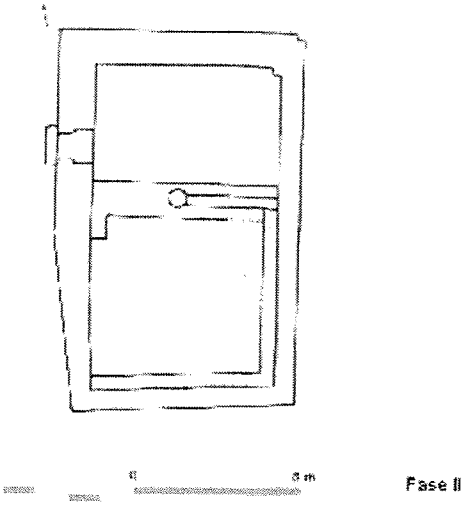

Fig. 3. Capella de Sant Iscle. Fase II

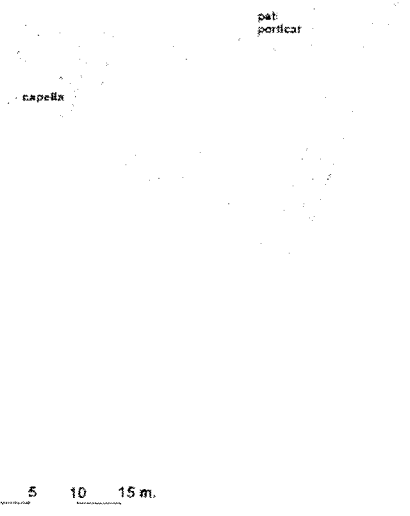

Fig. 5. Planta del castell de Sant Iscle, amb les zones intervingudes al 2005

INTERVENCIONS ARQUEOLÒGIQUES A BESALÚ

Jordi Sagrera

INTRODUCCIÓ

L'any 2002 l'ajuntament de Besalú i l'Institut del Patrimoni Cultural de la universitat de Girona (IPAC) varen consignar un conveni de col·laboració amb la finalitat d'aprofundir en el coneixement i difondre el patrimoni històric i arqueològic de la vila. Una de les activitats que s'han assumit per part de l'Ipac ha estat l'arqueologia municipal. En aquest marc i pel que fa referència al bienni 2004-2005 s'han derivat diverses intervencions arqueològiques que es detallaran seguint l'ordre cronològic en què han estat realitzades. Cal advertir que, en aquest treball, s'han omès dues excavacions: la del molí fariner o molí d'en Subirós (2004) i la de la sinagoga o plaça dels Jueus (2005) que es tracten a part en aquestes jornades.

PORTAL DELS HORTS

És un antic portal de la muralla del segle XIV que tancava i protegia el Prat de Sant Pere, a la banda de migdia del centre històric. Se situa en el tram inferior del carrer de la Baixada de la Font i el camí que, sortint del portal i vorejant els horts, enllaça amb el carrer d'Olot. Els serveis tècnics de l'Ajuntament de la vila, davant la intenció de projectar la pavimentació dels vials, es van qüestionar la naturalesa del subsòl especialment a peus del portal. La porta, molt ben conservada en alçat, es troba parcialment colgada per sediments acumulats pel temps que n'han anat escursant l'alçada original. La prospecció arqueològica ha vingut motivada en primera instància per la necessitat de documentar la part inferior del portal i per acotar el nivell de circulació original.

L'exploració arqueològica s'ha concretat en una cala oberta sota del portal de 2,5m x 3,25 m que ha agafat l'amplada del carrer i que abastat tot el gruix de la muralla.

El portal s'estructura a partir d'una llum màxima de 275 cm a la banda forana. El parament extern es veu coronat amb un arc dovellat. L'arc precedeix la porta però queda un espai lliure entre ambdós d'uns 10 cm que originalment servia per encabir i poder lliscar la reixa que hauria de cloure el portal. La veritable porta recula uns 110 cm de la façana exterior. És una obertura cap-i-alt. Sobre el marxapeu, descobert parcialment a l'excavació, hi descansen els muntants dels brancals que sustenten una llinda recta i monolítica de travertí. Darrere la porta encara es conserven els forats que servien per barrar-la en dues alçades diferents i les pollegueres de pedra que collaven els perns dels porticons.

L'estratigrafia de la cala era molt senzilla i estava formada per un seguit de sediments força moderns que s'havien acumulat en aquest punt en situar-se en el punt més baix de la Baixada de la Font. Per sota apareixia un parterre de còdols rierencs i lloses de travertí que seguia un fort desnivell cap enfora. No es va excavar per sota perquè es tractava de preservar-lo i, per tant, no es va datar estratigràficament. Tanmateix, la relació amb el portal, el fa veure com un element contemporani, per bé que refet i agredit en temps posteriors.

Integrat en el paviment de còdols s'ha documentat un forat quadrat sense pavimentar i que ha aparegut colgat de terra. Pel fet de trobar-se gairebé a sota del marge de la cala no s'ha pogut excavar. Tanmateix, el fet de situar-se en el punt més baix del carrer medieval i per l'aspecte que presenta, fa l'efecte que podrien ser els vestigis del col·lector d'una claveguera medieval que desguassava en el rec que passa vorejant el camí. Aquest suposat desguàs està inutilitzat de fa temps. De fet ja ho podria estar quan es va construir la bassa d'obra que recollia l'aigua que baixava de sobre la muralla (U.E. 4) i, sense cap mena de dubte, quan es va passar la claveguera de rajol (U.E. 1) que encara condueix l'aigua des

d'una canonada veïna fins al rec abans esmentat. En tots els casos es tracta d'obres d'època moderna que no poden recular més enllà del segle XIX, per bé que cal reconèixer que no hi ha materials ni estratigrafia suficient per datar-les.

CARRER ROCAFORT

Entre els dies 3 i 10 d'abril de 2004 es va realitzar un control arqueològic a les obres d'urbanització del carrer Rocafort. Es tractava de conduir la nova xarxa de serveis (clavegueram i aigua) i pavimentar el carrer que, fins aleshores, era de terra trepitjada. Malgrat que la muralla alt medieval voreja el marge occidental del vial i que la rasa va passar travessant el portal de la muralla del segle XI conegut com el portal de Rocafort, els resultats arqueològics van resultar del tot decebedors. De fet, les rases es van obrir pel bell mig del carrer i mai es van acostar a la muralla i tampoc hi va haver contacte amb cap estructura. També cal afegir que l'origen del carrer és remot i el seguiment arqueològic només va poder constatar que, per sota del nivell de circulació, no hi va haver mai cap mur ni element estructural perquè, probablement des de la primera ocupació humana de l'indret, s'hauria concebut com un carrer.

CAN MARCIAL

La intervenció arqueològica als núm. 15-17 del carrer Comte Bernat Tallaferro de Besalú i coneguts popularment com Can Marcial es va realitzar durant els mesos d'octubre i novembre de 2004. La finca es troba situada dins el recinte de la Força Vella. Pel nord limita amb la pujada de la Devesa, a llevant part amb les eixides de les cases que tenen la façana en el carrer Bernat Tallaferro i part amb el mateix carrer Bernat Tallaferro, a migdia amb la pujada de Santa Maria i, a ponent, amb la capçalera de l'antiga església de Santa Maria i una casa particular. Consta d'un part construïda i una considerable eixida distribuïda en dues feixes disposades esgraonadament amb un desnivell mitjà de 2,5m i separades per una paret de contenció de pedra.

La intervenció va venir motivada inicialment per l'aparició de murs i estructures d'habitació d'antigues cases en uns importants rebaixos de terres realitzats a la zona sud de la finca, dins el context de rehabilitació i nova construcció de l'immoble. Gràcies a la sensibilitat de la propietat, però especialment a l'empenta de l'ajuntament de Besalú, no tant sols es va fer el control arqueològic d'ofici, sinó que es va engegar una excavació més ambiciosa que havia d'afectar la pràctica totalitat de l'eixida.

L'excavació arqueològica es va centrar en els més de 1000m^2 de pati corresponents a dues antigues feixes d'hort. El límit nord venia marcat per una paret de pedra i morter que mostra tècnicament diferents tramades i que tanca hermèticament el solar La finca va ser objecte incicialment d'una prospecció amb l'obertura indiscriminada de rases de 50cm d'amplada que s'estenien per tota la feixa superior, la que es troba a tocar de l'església de Santa Maria. La feixa inferior es va deixar inèdita perquè comportava tallar el pas en un indret on s'estava rehabilitant l'edifici veí.

Aviat es van delimitar tres espais diferenciats. A tramuntana i a redós de l'absidiola nord de Santa Maria, es marcava el sector nord que es definia per la troballa d'enterraments i especialment per l'excavació d'un tram de la muralla nord de la vila que aflorava sobre la superfície en aquell indret. El mur funcionava, en part, com una paret de feixa que salvava un desnivell sobtat de més de 2 metres que baixava cap a tramuntana. Orientat en sentit est oest, es perllongava cap a ponent fins a confondre's amb la paret de tanca de la finca veïna que l'aprofitava com a fonamentació. La part vista a Can Marcial tenia un recorregut de 7,40m de longitud. La forta inclinació cap al nord indicava que altres trams del mur haurien caigut antigament rost avall La muralla tenia una estructura interna massissa de còdols on es va constatar la presència de la tècnica d'*opus spicatum* en algunes filades. Tot plegat era ben lligat amb un morter espès i molt consistent. L'amplada, arribava al voltant dels 120 cm, de fet fins als 160 si es comptava la banqueta de fonamentació que era descoberta i ben visible des de la banda nord.

Per descartar cap altra hipotètica ubicació de la muralla nord es va obrir una cala uns quants metres més al nord, just a tocar la paret de tanca de la finca que és sobre la Pujada de la Devesa. L'excavació va evidenciar l'absència de baluards i defenses. En canvi, es va detectar la troballa de reompliments i enderrocs potents d'habitacions i cases medievals que certifiquen el creixement en aquest indret d'un barri fora murs que, com ara, els documents medievals anomenen de la Devesa. La muralla, per tant, havia de situar-se un xic més reculada i enlairada: just en l'emplaçament del nostre mur.

Seguint ben a prop del tram de muralla descobert a Can Marcial, haurem de parlar d'un altre mur (U.E.17). Es va localitzar per sota de la capa superficial. Procedent de la finca veïna, es projectava en sentit est amb una llargada màxima de 3,80 m. i se'n perdia el rastre sense cap connexió aparent amb cap altre element i estructura. Ni l'estratigrafia ni el material ceràmic va aclarir-ne la datació. Es conservava només a nivell de fonament i l'estat actual feia veure que l'arrasament del mur fou sistemàtic car estava rebaixat totalment fins a deixar els fonaments ben nets i planers. La proximitat immediata amb l'absidiola nord de Santa Maria permet establir una relació fàcil de causa i efecte amb l'enderroc.

Vora els murs descrits, es va exhumar una quinzena d'enterraments que documenten una part del cementiri que es va habilitar al nord del tester de Santa Maria. Les estructures precedents descobertes en aquest sector, així com la mateixa estratigrafia dels enterraments fan creure que l'origen d'aquesta necròpolis va lligada a la disposició de l'església actual de Santa Maria. Alguns epitafis del segle XIII gravats en els carreus del parament extern de l'absidiola nord ho confirmen.

En general totes les sepultures retallaven diferents sediments que es van ajuntar en una unitat estratigràfica (U.E.1). Es dipositaven sobre el subsòl natural format per sorres i graves al·luvials fossilitzades i s'acumulaven parcialment contra la muralla nord ja descrita. Es detectaven reutilitzacions i talls entre els enterraments fet que significa un cert grau superposició. Totes les tombes mínimament conservades estaven orientades d'est a oest amb el cap mirant a solixent, com acostuma en els cementiris medievals. Tècnicament consistien en fosses obertes en el subsòl protegides per una caixa d'obra. El fons era nu, les parets es bastien amb còdols clavats en sec o lligats amb morter. Algunes conservaven les lloses planes de la coberta i excepcionalment el túmul d'obra fet de morter i pedruscall. Tipològicament dominaven les tombes de planta rectangular i les del tipus banyera amb els extrems arrodonits.

Al bell mig de la feixa, a la frontal de l'absis major de Santa Maria l'aparició d'estructures d'habitació van assenyalar el sector central. Aquí l'arrasament estratigràfic venia d'antic. Era especialment intens vora la capçalera de Santa Maria on la topografia natural del subsòl pujava de cota respecte la resta del pati. Aquest fou un greu condicionant perquè els murs i els nivells que s'hi podien relacionar es trobaven en un estat de conservació precari, fins el punt de impedir la delimitació dels diferents espais d'habitació que marcaven les estructures. La fase d'ocupació humana més antiga ve marcada per uns murs bastits amb filades de còdols rierencs lligats amb fang. El més llarg (U.E.50), es perllongava en més de 9m en direcció nord-sud. S'imbricava amb el mur U.E. 51 que apareixia escapçat per una feixa moderna. Ambdós, delimitaven una estança que s'hauria estès a llevant del mur U.E. 50.

Cal esmentar altres murs del mateix moment (U.E.54), localitzat al sud d'aquell més llarg, i, mes al sud encara, la paret (U.E. 67). Es va poder excavar part de l'estratigrafia relacionada amb la construcció d'aquestes estructures (preparació de paviments i farciments de rases de fonamentació). El material ceràmic recuperat era escàs però prou homogeni. Els elements més moderns es definien pels fragments d'olles de perfil en essa amb decoracions lineals incises que dibuixaven ones a la panxa. Les formes i els motius decoratius reproduïen les produccions ceràmiques de segle XII avançat o de primera meitat del segle XIII. La manca de ceràmica vidrada i de decoracions en verd i manganès aconsellaven no baixar més la cronologia. En el mateix àmbit i fase caldria mencionar la troballa d'una llar de foc de planta circular formada per una solera de còdols rierencs (U.E. 116).

Cap al sud-oest del mur U.E. 50 es van descobrir dos murs més que eren unitaris (U.E. 65 i U.E. 58) i de tècnica i proporcions similars als ja esmentats. Aquí l'arrasament era encara més fort i només es va poder constatar que, en aquest punt més alt i proper a Santa Maria, també hi havien existit estructures d'habitació.

L'excavació no va permetre captar la composició dels espais edificats ni la superfície que abastaven. Tampoc es va poder esbrinar el temps que aquestes cases varen estar en funcionament. S'ha comprovat que, a principis del segle XVI, quan es va construir un gran casal a la banda sud de Can Marcial, tot l'espai restant estava ocupat per horts i feixes tancats per parets que parcialment reutilitzaven els murs d'aquelles edificacions del segle XIII. L'excavació de dues sitges són els únics testimonis d'un estadi intermedi en el temps.

En el sector central en va aparèixer una (U.E. 146) localitzada a llevant del mur U.E. 54. Es va

obrir retallant el subsòl natural. La ceràmica recollida en el farciment intern era escàs i només podia confirmar la datació a partir de segle XII que aconsellaven els registres de les ceràmiques grises. El dipòsit estava segellat per un enllosat (U.E. 140) que s'assentava sobre una solera de preparació (U.E.144) que tampoc va proporcionar elements de datació. La segona sitja es va localitzar a l'habitació núm. 3 del sector sud. La paret de tanca de migdia d'aquella estança es va fonamentar parcialment sobre una sitja. L'emplaçament coincidia amb el llindar d'una porta que s'hi obria (U.E. 98). Es va trobar parcialment escapçada pel petit replà d'obra que precedia la porta (U.E. 107). L'excavació del farciment intern va aportar una quantitat considerable de material ceràmic. La datació ens situa clarament en un moment de finals del segle XV o de principis del segle XVI. No obstant això la fiabilitat estratigràfica quedava compromesa per la intrusió que representava el replà.

A principis del segle XVI es va construir una casa espaiosa i senyorívola que s'estenia per la banda que hem anomenat sector sud de Can Marcial; des de la façana de la Pujada de Santa Maria fins pràcticament les immediacions de la capçalera del temple romànic però que abraçava bona part de l'immoble veí que avui es troba a ponent. Tenia la façana en el carrer de la pujada de Santa Maria i a nivell de planta baixa estava distribuïda en un mínim de tres compartiments, dos dels quals no es van poder excavar perquè, quan es van iniciar els treballs arqueòlgics, el solar estava rebaixat, net i polit fins per sota de la cota d'aflorament del subsòl natural. Per tant l'única intervenció possible fou la de documentar gràficament les restes estructurals d'aquell edifici que s'havien respectat.

Al sud es va localitzar una arcada de pedra que arrencava del parament interior de la façana del carrer de la Pujada de Santa Maria. Es projectava en direcció a un pilar, també de pedra situat més al nord. La distància marcada per la llum de l'arc era la fondària de l'habitació que limitava a llevant amb el mur perimetral de l'edifici, aleshores ja enderrocat però del que s'endevinava el traçat a partir de la projecció cap a migdia del mur U.E. 57.

L'habitació central es disposava des del pilar, ja esmentat que restava al sud fins la paret U.E. 95, al nord i el mur perimetral a l'est. De l'estructura del pilar de secció quadrada arrencaven quatre arcs que coincidien amb els punts cardinals, fet que ens fa fer creure la possibilitat que l'àmbit fos habilitat com un pati o un distribuïdor intern.

Al nord descobríem la darrera estança. Delimitada per les parets U.E. 57, 56 i 95 és la que estava més ben conservada. Els més de tres metres d'alçada de les parets deixaven contemplar l'existència de dues portes obertes en el mur de migdia. La més notable (U.E. 98) estava espoliada d'antic car hi mancava el dovellat del parament extern, el marxapeu i, a més, estava sellada amb un paredat i un bassi d'obra. Dues arcades de pedra compartimentaven la sala en tres espais i palesaven dues coses: l'existència d'un pis superior i la perllongació de l'immoble més enllà del límit occidental de la finca de Can Marcial que, per indicació dels propietaris de la casa veïna, s'estenia abastant tota la propietat.

Per indicació nostra es va preservar de qualsevol rebaix sense control arqueològic. Quan es va iniciar l'excavació en aquest indret es va comprobar aviat que l'interior de l'estança estava literalment colgada per un immens estrat d'enderroc i runa del mateix edifici que en esfondrar-se l'hauria colgat. Els primers rebaixos s'efectuaren amb màquina excavadora. Amb aquest sistema es van baixar 2m de fondària. Després es va continuar a má. Paral·lel i arrecerat a l'empara del mur U.E. 57 es va descobrir un mur de pedra i morter poc acurat que corresponia a una reforma interna clàrament posterior a l'obra original. Les restes de morter hidràulic per la banda interna, així com les traces d'una volta que s'endevinava marcada a la paret nord de la cambra (U.E. 56) feien sospitar que aquell mur no era altra cosa que les restes de la paret de contenció d'un dipòsit. Es va decidir desmontar-lo i el nombrós material ceràmic que es va recollir entre el farciment intern va determinar amb claredat que la cisterna s'hauria bastit durant la primera meitat del segle XVII (reflexos metàl·lics, plats decorats amb blau i groc, ceràmica vidrada....).

L'excavació de l'U.E.94 que era el gruix final del gran enderroc que colgava l'estança, va deixar al descobert el primer estrat d'amortització, en realitat un modest enderroc (U.E.101), caigut sobre el nivell de circulació original. Just per sota va aparèixer el paviment de l'estança. Estava format per farciments de terres compactes que anivellaven i regularitzaven el sòl. Els materials ceràmics recuperats d'aquests estrats han estat prou explícits com per permetre situar el moment

de construcció d'aquella estança i, en conseqüència de la casa, en un moment indeterminat de la primera meitat del segle XVI.

A tocar de la paret est de la cambra núm. 3 (U.E. 57) va aparèixer una llar de foc feta de carreus clavats verticalment que conformaven una solera de planta quadrada (U.E. 109). Els estrats relacionats (U.E. 106 i U.E. 110) formats per capes de cendres i carbons van aportar una considerable quantitat de ceràmiques que van datar-la, si fa o no fa, a l'època fundacional de l'edifici, és a dir, en el segle XVI. La mateixa cronologia es fixava per una llar de foc auxiliar que es va localitzar a tocar de la intersecció dels murs U.E. 56 i 57, que vol dir, a la cantopnada nord-est de la cambra. En realitat en una franja entregada contra la paret U.E. 57, tan llarga com aquella i amb una amplada aproximada d'1m s'hi van documentar gran quantitat de cendres i carbons barrejats amb la terra que formava la base de funcionament de les dues llars domèstiques que evidenciaven l'ús intensiu en un període aproximat de cent anys (U.E. 102). A més, els forats localitzats arreu de la paret U.E. 57 dibuixaven la silueta d'una campana que completaven la visió general de l'entitat de les estructures que anaven sorgint: l'habitació havia estat destinada inicialment com a la cuina de la casa fins que, en el segle XVII, es van desmantellar les llars i es va construir una cisterna.

La construcció de la gran casa del segle XVI també va afectar les estructures de les cases medievals del sector central. Es van aprofitar alguns paraments existents i es van aixecar nous murs per habilitar-hi estances subsidiàries de la casa. Així trobem un nou espai a llevant de l'estança núm. 3 delimitat pel mur U.E. 60 de nova factura, i pels murs refets amb morter i pedra (U.E. 67 -ara U.E. 55- i U.E. 53). Un altre mur d'aquesta fase és l'U.E. 66 que arrencava de la paret de tramuntana de l'estança núm. 3 i es projectava en sentit nord on se'n perdia el rastre per l'erosió del sector més enlairat. Més lluny però també pertanyent a la mateixa època descobrim el mur U.E. 52 que modificava el mur U.E. 50 i el transformava en una paret de tanca.

Precisament a l'excavació de Can Marcial es troben a faltar estratigrafies del segle XVIII. Això es pot explicar amb l'argument que la casa del segle XVI va funcionar durant aquesta època. Tanmateix en desconeixem el moment final. L'enorme potència dels enderrocs fa sospitar que l'immoble va restar abandonat durant un període llarg de temps. La ruïna progressiva l' hauria anat colgant amb els propis enderrocs i runa abocada ocasionalment. En el segle XIX es van refer substancialment les façanes de la pujada a Santa Maria. Una part del casalot del segle XVI es va segregar i fou aprofitada per bastir-hi una nova casa. Els sectors central i nord es van convertir en horts distribuïnt-los en dues feixes separades per un mur atalussat. La ceràmiques procedents dels sediments que formaven la feixa superior (a llevant) mostren un ampli ventall representatiu de la terrisseria de finals del segle XVIII, però sobretot, del segle XIX, des de plats de dol fins a vidrats i vaixella popular. La construcció de can Marcial, en els núm. 15-17 del carrer Bernat Tallaferro va marcar el moment final del periple històric de la finca. D'aleshores ençà es va perdre el rastre de la muralla i tota la zona es va mantenir amb poques alteracions fins avui.

TORRE DE L'HORT DE CAN MARTINOT.

Entre els dies 15 i 26 de novembre de 2004, es va realitzar una excavació arqueològica al voltant de les restes d'una torre que formava part de les defenses medievals de la vila. La motivació de la intervenció venia donada per l'interès de l'ajuntament de documentar la torre i incorporar-la en els recorreguts turístics del centre històric. Les restes se situen a l'extrem nord oriental del barri vell dins el recinte d'una feixa d'horta privada que és coneguda com l'hort de can Martinot. Abans de descriure els detalls de l'excavació és convenient assenyalar que, aquest sector, va ser profundament transformat, en el segle XIX, per la construcció de la carretera d'Olot (la comarcal C-150) que va provocar importants retalls en el subsòl. La torre va quedar parcialment descarnada per l'enorme talús que s'hi va obrir.

La torre, malgrat que pràcticament desconeguda fins ara, aporta una dada directa sobre la muralla nord de la vila de Besalú. Des de l'entrada de l'actual carrer Safont fins el cap dels carrers Tallaferro i Rocafort, la vila es cloïa amb una muralla que pràcticament ha desaparegut. Només les referències documentals medievals i breus vestigis testimonien l'existència d'aquesta obra militar. Se sap, per exemple, que al final del carrer Bernat Tallaferro existí un portal que menava a l'exterior per un camí que conduïa a Sant Martí de Capellada i a un altre vial que connectava amb el que avui és la carretera de Figueres, tot travessant el riu Capellada.

La primera tasca arqueològica va ser la neteja de la torre. Es va haver de retirar molta runa i arrencar bardisses, heures i herbes que campaven per tot arreu. Només així va ser possible comprovar que la torre estava parcialment incorporada a una paret de feixa de més de cinc metres d'alçada (U.E.5) que salvava el desnivell existent entre l'hort de can Martinot i l'Era d'en Xiua, nom popular que designa l'esplanada que forma la confluència dels carrers Tallaferro i la pujada de la Devesa que provenen del sud oest i del nord est respectivament. Les restes conservades de la torre dibuixaven un perfil molt desigual perquè si bé en alguns punts arribava als 6 metres d'alçada en d'altres havia quedat arrasada fins a nivell de fonaments i colgada per l'hort. Aquesta circumstància va obligar a obrir una cala en el mateix hort per poder explorar la superfície total de la torre. L'estratigrafia obtinguda era moderna i sempre posterior a l'enderroc del baluard. Es van exhumar tres estrats (U.E. 1, 13 i 20 amb una fondària d'uns 150 cm abans d'arribar a l'estructura amagada de la torre. Finalment però se'n va poder rastrejar una part significativa. Es tractava d'una obra de planta circular amb un diàmetre aproximat de 8,60 m. Tècnicament i malgrat els 6m d'alçada màxima documentats, només es va explorar la base que estava formada per un cos massís de pedra (principalment còdols rierencs) lligat amb un morter de calç espès i molt dur. El nivell o nivells de combat se situarien a una cota visiblement per sobre del que es conservava. Les escletxes verticals i profundes que s'apreciaven a l'interior evidenciaven que l'enderroc de la torre va ser violent. Es va obrir des de dins fins al punt de cedir i provocar la caiguda de panys sencers. No tenim dades documentals d'aquest fet però pensem com a context probable la voladura i enderroc de les defenses de la vila provocada per les tropes franceses quan el 1814 es van retirar de Besalú.

Per intentar localitzar vestigis de la muralla, es va obrir una segona cala uns metres al sud de la torre. Els resultats van ser totalment negatius perquè, per sota de la terra orgànica de l'hort, apareixia el subsòl natural argilós sense cap troballa.

Finalment es va fer un petit sondeig vora la torre, a l'esplanada de sobre l'hort de can Martinot, és a dir, a l'era d'en Xiua. Per sota un paviment de toves vermelles va aparèixer el tros de torre que quedava per descobrir. Així es va constatar que el bastió era totalment circular, exempt i independent de la muralla. De fet era molt similar a una altra torre que es va excavar a la veïna zona de la Devesa l'any 1997 (nota). Per sota de la solera del paviment es detectava un estrat modern de terra flonja i fosca i una bossada de reompliment (U.E. 15 i 19) que es relacionaven amb el mur de contenció de l'era d'en Xiua. Més avall, descobríem un estrat més antic format per argila depurada que presentava signes evidents d'haver estat en contacte amb foc (potser eren les restes d'un forn domèstic?) i encara més avall un mur (U.E. 17) obrat amb còdols lligats amb un morter pobre de calç. Donat el poc espai disponible es va decidir aturar l'excavació en previsió d'una futura i previsiblement general intervenció arqueològica a l'era d'en Xiua.

Pel que fa referència a la cronologia de la torre, les dades arqueològiques han estat del tot insuficients per a qualsevol datació, perquè sempre s'ha incidit en estrats clarament posteriors a la seva construcció. No obstant això, es conserven nombroses referències textuals en documents medievals de la torre que, sense marge d'error, permeten identificarla amb la torre Lardera que protegia l'angle nord occidental de la muralla de Besalú. L'esment més antic es remunta a 1075 en una donació comtal a la canònica de Sant Genís i Sant Miquel d'unes propietats que restaven fora muralles (F. Montsalvatje, *Noticias históricas, Besalú, sus condes, su obispado y sus monumentos*, vol. II, ap. XIX, Olot 1890, 265-266).

En el segle XV el nom es mantenia. Ho palesa el document de 1447 pel qual els jurats de Besalú ordenaven la reparació de la muralla detallant, tram a tram, les obres que calien. (ACO, Notarials, Besalú, reg. 375, s.f).

CAN RING

Entre els dies 21 i 25 de gener de 2005 es va realitzar una prospecció arqueològica en els camps de can Ring. L'objectiu que es perseguia era la delimitació de l'àrea de protecció arqueològica per on s'estenien les restes de la vil·la romana homònima. Cal recordar que el paratge es troba en un espai urbanitzable on, des de fa pocs anys, s'han començat a edificar cases unifamiliars.

Els primers indicis de l'existència de la vil·la romana de can Ring o can Llandric es remunten a l'any 1959. Poc temps després, el 1960, s'iniciava una excavació arqueològica dirigida per

Marta Corominas. Es van obrir 300 m2 de superfície que permetien descobrir unes cambres rectangulars pavimentades amb *opus signinum* i uns passadissos. Les parets eren de tapial amb una socolada de pedra i morter. Anaven estucades i decorades amb pintures. Els sostres, esfondrats sobre els paviments, eren de *tegulae* i *imbrices*. Tot plegat ens dibuixava un edifici notable. El material arqueològic recuperat feia plantejar una cronologia entre mitjan segle I a.C. i el segle III d.C. Altres actuacions arqueològiques puntuals es van realitzar els anys vuitanta del segle XX, però no van reportar gaires novetats.

Amb la prospecció no es volia excavar sinó localitzar estructures i elements de la vila, situar-les en un plànol i poder determinar-ne l'extensió. Amb aquesta finalitat es van obrir una sèrie de rases amb una màquina excavadora que tenia una cullera de 50 cm d'amplada. La prospecció es va concentrar en el camp de baix on, segons les indicacions de persones que havien vist les excavacions antigues, era l'indret on s'havien realitzat les troballes. Les rases es van obrir a intervals regulars de 2 o 3 m de separació i eren tan llargues com el camp ho permetia. Les quatre primeres rases van resultar negatives i només sorgien argiles magres vermelloses i compactes. A partir de la cinquena rasa es va decidir obrir amb intermitències de tal manera que, el traçat que hauria ocupat la rasa 5, es va transformar en les rases 5, 6, 7 i 8.

A la rasa 6 hi van aparèixer les primeres estructures romanes. Després es van trobar altres murs a les rases 11, 12 15, 16, 17, 20, 21, 23 i 24. L'exploració no excavava les estructures. Es netejaven per sobre per fotografiar-les i es continuava la rasa. Els murs eren tots de còdols rierencs lligats amb fang amb una amplada de 50-58 cm. El material ceràmic que es va recollir, per bé que escàs, era tot romà i principalment d'època republicana: àmfora Dr. 1 A i B, campaniana B, ceràmica de tradició ibèrica, T.S. itàlica...

L'aixecament topogràfic va revelar que la vil·la romana es concentrava al centre i nord del camp i que, molt probablement, s'estenia més enllà pel camp de dalt.

CARRER MAJOR.

Entre els dies 16 de febrer i 15 de març de 2005 es va realitzar un seguiment arqueològic en el carrer Major. S'havia de soterrar la nova xarxa de clavegueram, aigua i llum des del cap del carrer Abat Safont, a tocar la carretera d'Olot, fins a la plaça de la Llibertat. Els precedents arqueològics a l'indret apuntaven que la troballa de vestigis antics era molt probable. El 1997 es va fer el seguiment arqueològic del carrer quan es va passar la xarxa de gas natural. La troballa d'estructures d'època romana: murs, paviments i estratigrafia associada feien preveure bons auguris per a la nova intervenció (F. Busquets i C. Freixa, Actuacions arqueològiques en el centre històric de Besalú (La Garrotxa): carrer del Portalet, carrer del Pont Vell, carrer Major, carrer Tallaferro i carrer de la Devesa, *Quartes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Figueres, 1998, 300-319).

Tanmateix els resultats van ser del tot decebedors. La nova xarxa de serveis es va fer passar pel mig del vial i aviat es va poder comprobar que les noves rases coincidien amb les del clavegueram antic i, conseqüentment els hipotètics nivells arqueològics ja havien estat destruïts. Poques, molt poques foren les evidències descobertes. Vora la capçalera de l'església de Sant Vicenç, van aparèixer alguns fragments d'ossos humans remenats i sense connexió anatòmica. Documentaven inhumacions de fossa simple del cementiri parroquial que va funcionar des del segle X (com a mínim) fins al segle XIX quan fou traslladat a l'emplaçament actual.

L'EXCAVACIÓ A SANTA MARIA

Des del dia 17 de juny i fins el 15 de juliol de 2005 es va realitzar a la finca de Santa Maria de Besalú una excavació arqueològica amb caràcter preventiu promoguda per l'ajuntament de la vila. La intervenció s'inscriu dins el conveni de col·laboració entre la Universitat de Girona i l'ajuntament de Besalú per a l'estudi i revalorització del patrimoni històric i arqueològic de la vila.

El solar on s'ubica l'antiga església de Santa Maria de Besalú forma part d'una propietat del sr. Salvador Vilarrasa que és molt més àmplia i que engloba bona part del recinte del castell. La finca afectada per les restes dibuixa una mena de rectangle d'uns 50 m de llargada màxima i 23 m d'amplada. El paratge ve dominat per la capçalera romànica que és l'element que ha pervingut de l'antic priorat agustinià de Santa

Maria. Les ruïnes actuals dibuixen un temple d'estil romànic madur que consta de tres naus amb transepte, un absis central i dues absidioles laterals. Malgrat que les restes estan declarades com a Monument Històric i Artístic (D. 3-6- 1931/ Gac. 4-6-1931), se'n coneixien molt poques dades físiques i pràcticament cap que permetés albirar una interpretació evolutiva. No cal dir que l'objectiu principal de la recerca arqueològica a l'indret es va concentrar en descobrir els vestigis suficients per dibuixar-ne la planta, verificar la connexió amb altres espais annexes i poder determinar la unitat arquitectònica o les fases constructives.

Tenint en consideració les possibilitats pressupostàries que no permetien l'excavació en extensió generalitzada, el treball de camp es va centrar en unes rases inicials obertes amb excavadora amb la intenció principal d'abastar el màxim espai possible. El principi de simetria que indueix la disposició de la capçalera de l'església ens decidí d'atacar la meitat de migdia del temple partint del teòric eix longitudinal. Primerament es van obrir dues rases curtes en sentit nord-sud que havien de permetre la ubicació del mur perimetral de migdia del temple. La segona rasa, la núm. 2, va resultar negativa des del punt de vista arqueològic. Seguidament es va practicar una tercera rasa, aquesta en direcció est-oest, que partint del pilar de migdia del transepte es va projectar en direcció oest fins a la localització de la paret occidental de l'església. Precisament la troballa d'aquest mur fou decisiva per ampliar l'espai explorat en el que vàrem acabar anomenant la cala núm. 3. També s'havia projectat una darrera rasa situada a la zona del transepte que es va realitzar totalment a mà convertint-se en la cala 4 i la més important de l'excavació. Les rases estaven pensades inicialment per localitzar les traces dels murs de l'església del priorat. L'estratigrafia general era molt senzilla. Sota una capa prima de terra orgànica es descobria arreu un sediment molt homogeni d'uns 70/100cm de potència. Estava format per una terra argilosa amb barreja de sorra i còdols. El material ceràmic era escàs i heterogeni: des de fragments d'àmfora romana a ceràmica vidrada popular dels segles XIX i XX. Més avall, apareixia el subsòl natural de sorres i argiles compactes de formació al·luvial. Totes les estructures que s'hi van localitzar estaven fonamentades en aquest darrer nivell.

A la cala núm. 1 es va localitzar un tram curt dels fonaments del mur que tancava el temple per la banda de migdia. La banqueta de fonamentació donava una amplada considerable de 250cm aproximadament. En no conservar-se cap vestigi del mur en alçada no es va poder apreciar l'amplada real que tenia.

A la cala núm. 3 es va localitzar el mur de ponent de l'església (U.E.4). Malgrat que també estava arrasat es preservava prou l'arrancament de la paret per amidar-ne l'amplada que arribava als 120cm. Es tractava d'una estructura sòlida bastida amb pedra i còdols desbastats de 20 a 25cm de llargada mitjana i lligats amb un morter espès i consistent. Per la cara interna sobresurtia la base d'una pilastra rectangular (74 cm de fondària i 158cm d'amplada) que delimitava la separació de la nau central i la lateral de migdia. Estava totalment integrada en el mur i mostrava la mateixa pauta constructiva. Des de la pilastra es descobria en sentit est el fonament corregut sobre el que s'haurien assentat els pilars de migdia de la nau central. Es projectava sense interrupcions en el recorregut destapat de la rasa, al voltant de 15m. Val a dir que no es va trobar cap indici dels pilars perquè l'arrasament dels segles XIX i XX havia estat sistemàtic segurament amb la intenció de reutilitzar la pedra i eliminar obstacles en un paratge que es va destinar força temps al conreu d'horta.

A la cala 4, sota una capa de terra orgànica moderna va aparèixer una solera de morter magre (U.E.5) molt moderna i, si fem cas del material ceràmic aparegut en el context, posterior a la desamortització de l'edifici. Immediatament per sota van començar a sorgir uns murs absidats que havien de pertànyer a una església anterior a l'actual capçalera. Les troballes dibuixaven un absis semicircular principal amb una llum interor de 440cm i una absidiola enganxada pel sud que no es va excavar totalment però el segment d'arc obtingut permetia amidar l'amplada interna amb 250 cm. L'estructura formava un mur unitari per a tot el tester de 138 cm de gruix en el major i 120cm per l'absidiola. A diferència dels murs de la nau, aquí es conservava en bon estat part del mur en alçada, uns 80cm aproximadament, al capdavall dels quals, es localitzava la solera de la pavimentació original. Això permetia captar la tècnica constructiva amb els carreus carejats i disposats en filades successives que s'entreveien entre les restes enblanquinades de l'arrebossat que n'havia cobert el parament interior. L'espai de mur de separació dels dos absis estava ressaltat per un retranqueig en degradació que perfilava una pilastra.

Totes les troballes situades topogràficament perfilen un temple de tres naus d'uns 28,5m de longitud (murs inclosos) que s'ha identificat amb la capella del castell costal El primer esment conegut es remunta a l'any 1038 en la donació que feia el comte Guillem de dos masos a l'altar de Sant Bartomeu (...) *qui est situm in castro Bisulduni in mea capella* (J.M. Pons i Guri, H. Palou, *Un cartoral de la canònica agustiniana de Santa maria del castell de Besalú (segles X-XV)*, Fundació Noguera, Col·lecció diplomataris, Barcelona, 2002, doc. núm. 20). No és possible aclarir si es tracta de la mateixa església castral consagrada el 1055 sota l'advocació de Santa Maria o d'una capella anterior, car no sabem res de la residència comtal abans d'aquesta data (F. Montsalvatje, *Noticias históricas, Besalú, sus condes, su obispado y sus monumentos*, vol. II, ap XVIII, Olot 1890, 263-264).

Tanmateix les ruïnes actuals de Santa Maria dibuixen una important reforma medieval que va modificar substancialment la fesomia de la capella castral però que no la va substituir completament. Les troballes de la cala núm. 4 revelen que els canvis es van concentrar en la construcció d'una nova capçalera que es va adossar al cos de les naus preexistents. L'estructura interna del nou tester mantenia la disposició d'un absis central i dues absidioles laterals però potenciava enormement el presbiteri en disposar d'un transepte on certament els braços no eren gaire més llargs que l'amplada de les naus, però dotava al conjunt d'una profunditat i espai considerables. L'obra es coronava amb un cloquer nou ubicat sobre el braç meridional del transepte.

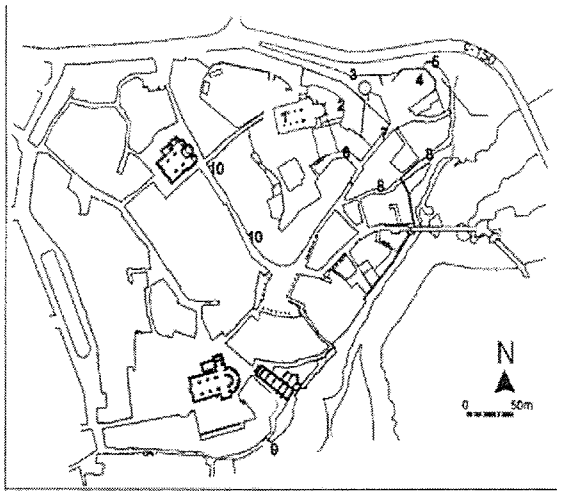
El llenguatge arquitectònic de la nova obra utilitza les maneres d'un romànic madur que també es veu reflectit en la mateixa tècnica constructiva. Veiem que els murs ja no són massissos car presenten un doble parament extern amb carreus atallantats de travertí i disposats en filades a trencajunts que tanquen un nucli intern, un farciment de pedruscall i morter. El procés constructiu no va alterar la funcionalitat litúrgica de la vella església. Els murs del tester nou es van aixecar a redós i voltant el presbiteri antic sense cap interferència. La diferència constructiva es percep en la fonamentació dels pilars del transepte. L'excavació arqueològica del pilar de migdia mostrava una potent sabata de fonamentació que trencava amb el sistema de fonament corregut observat a l'església anterior. Per bastir-lo es va haver de rebentar el paviment però bona part de l'estructura quadrada del fonament es va aixecar par damunt del nivell de circulació antic i totalment exempt. Mentre durava la construcció deuria semblar que el fonament també anava vist. L'emplaçament es va triar meticulosament: arranglerat amb la projecció de la línia que marcaven els pilars de separació entre la nau central i la meridional i a tocar de, però sense malmenar-la, la pilastra que separava l'altar major de l'absidiola sud.. Aquests detalls estructurals permeten d'entrada assegurar que la capçalera nova es va traçar i construir per anar encastada contra les naus de l'església anterior intentant aconseguir un ritme coherent i general de conjunt. Aquest fet no hagués estat necessari en el cas hipotètic d'una substitució completa de la capella del castell.

El paviment de la nova capçalera pujava quasi 1m per damunt del que tenia la capella del segle XI, la qual cosa va obligar a realitzar uns notables reompliments per aconseguir el nivell desitjat. Fragments del nou paviment van aparèixer a poca fondària just per sota de la capa de terra orgànica superficial. Estava format per lloses de diversa forma i grandària que, malgrat tot, dibuixaven un parterre força uniforme. Una sèrie de reformes tardanes el van anar modificant i apedaçant. La primera en el temps va ser l'habilitació de tot l'àmbit del transepte com a zona d'enterraments. Se'n van decobrir les restes d'una dotzena repartits aquí i allà. En tots els casos que es va poder verificar, es tractava de fosses que retallaven el paviment i els reompliments amb les restes humanes orientades d'est a oest. En alguns casos es van conservar les lloses de la coberta que refeien el paviment. A la zona del creuer les restes òssies apareixien sense connexió anatòmica perquè les tombes havien estat destruïdes per la construcció d'una petita cripta encara més moderna.

Sense contextos ceràmics vàlids es fa impossible concretar-ne el moment de construcció. Es va habilitar encaixonada i mig soterrada dins l'espai interior de l'absis principal de la capella castral. La volta escarsera, obrada amb palets de riu i morter de calç, cobria una estança de modestes proporcions (260cm d'amplada per 210cm de fondària màximes). L'accés s'hauria fet originalment per una trapa zenital oberta a la volta de la que gairebé se'n perdia el rastre per destruccions posteriors. S'hi deuria baixar per una escala de ma. Certs detalls constructius, com ara el sistema d'encofratge amb encanyissat de la volta, palesaven una cronologia tardana, a

partir del segle XVI en endavant.

Un aspecte important que no va resoldre l'excavació és el que fa referència a la cronologia constructiva de la capçalera nova de Santa Maria. Algunes fonts documentals, la situen vers la dècada dels anys 80 del segle XII. És coneguda la venda de cases que feia Joan Roig al prior de Santa Maria que eren al costat de Sancte Marie novelle, el 1180 (ADG. Pergamins de Santa Maria de Besalú, núm. 36). Cal observar que, el document és un trasllat de 1265. El fet que en aquesta data l'obra ja deuria estar enllestida pot fer creure que l'escrivent afegís *motu proprio* el qualificatiu. Més encara quan el 1185 el rei Alfons atorgava llicència a Pere, prior de la canònica de Santa Maria, per poder aplegar pedra dins el terme de Besalú per a les obres de construcció del monestir (J.M. Pons i Guri, H. Palou, *Un cartoral de la canònica agustiniana de Santa Maria del castell de Besalú (segles X-XV)*, Fundació Noguera, Barcelona, 2002, doc. núm. 26).

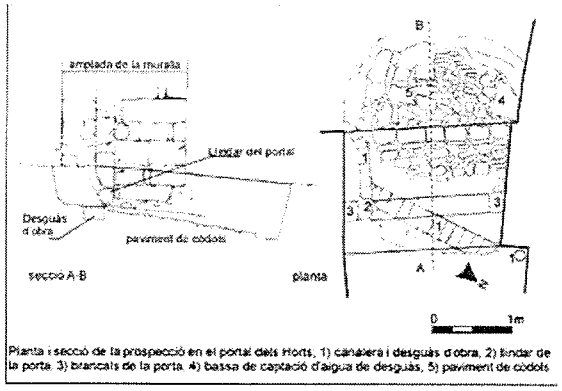

Plànol del centre històric de Besalú. 1) Santa Maria, 2) can Marcial, 3) carrer de la Devesa, 4) era d'en Xiua, 5) torre de l'hort de can Martinot, 6) de la Pujada de Santa Maria, 7) carrer Bernat Tallaferro, 8) carrer Rocafort, 9) portal dels Horts, 10) carrer Major

Fig. 1. Plànol del centre històric de Besalú. 1) Santa Maria, 2) can Marcial, 3) carrer de la Devesa, 4) era d'en Xiua, 5) torre de l'hort de can Martinot, 6) pujada de Santa Maria, 7) carrer Bernat Tallaferro, 8) carrer Rocafort, 9) portal dels Horts, 10) carrer Major.

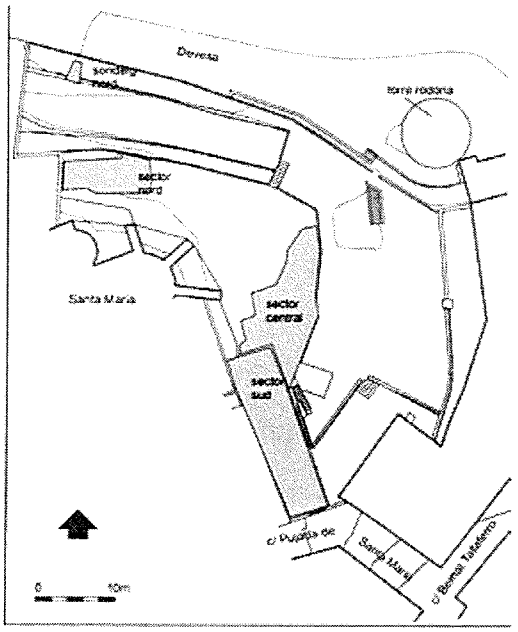

Fig. 2. Vista exterior del portal dels Horts des de l'exterior.

Planta i secció de la prospecció en el portal dels Horts, 1) canaleta i desguàs d'obra, 2) llindar de la porta, 3) brancals de la porta, 4) bassa de captació d'aigua de desguàs, 5) paviment de còdols

Fig. 3. Planta i secció de la intervenció arqueològica en el portal dels Horts.

Planta general de Can Marcial amb indicació dels sectors excavats

Fig. 4. Planta general de can Marcial amb indicació dels sectors excavats.

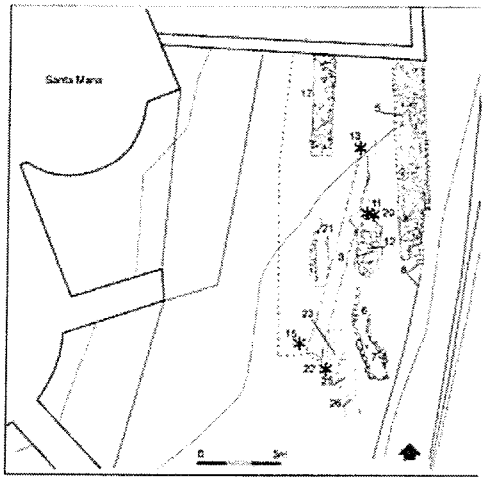
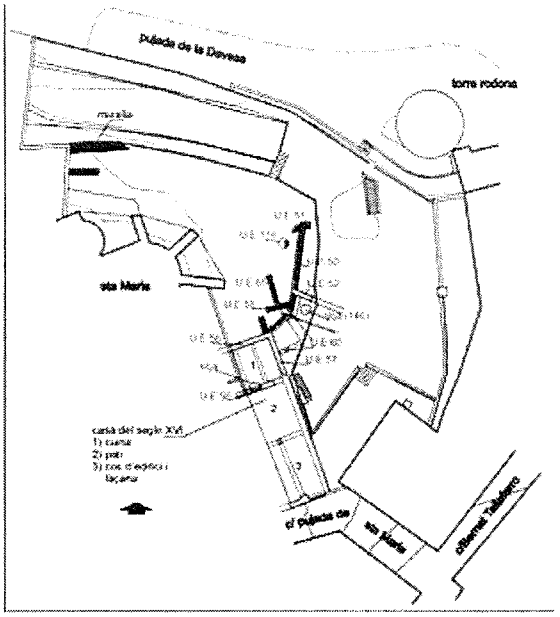

Fig. 5. Planta del sector nord de can Marcial amb la muralla i els enterraments medievals.

Planta general de l'excavació: en trama negra les estructures medievals (segles XI-XIII), en trama grisa les estructures d'època moderna (segles XVI-XVII)

Fig. 6. Planta general de l'excavació de can Marcial; en trama negra les estructures medievals, en trama grisa les d'època moderna (segle XVI).

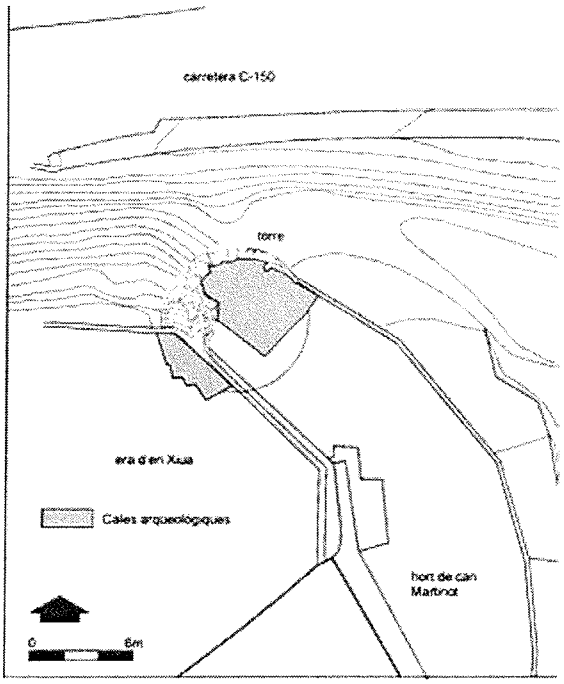

Fig. 7. Planta general amb indicació de les cales explorades a la torre de l'hort de can Martinot.

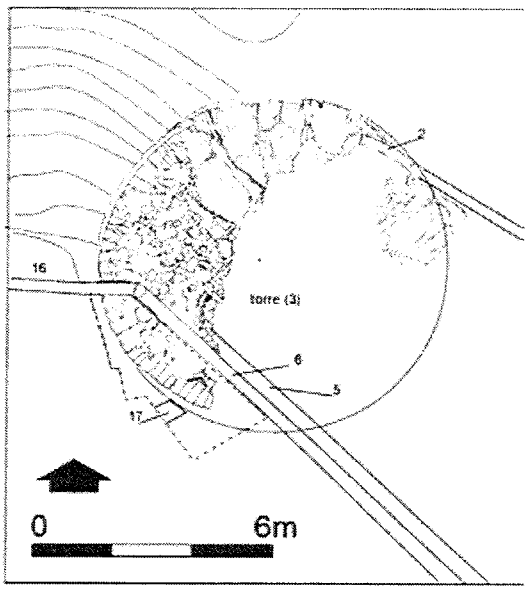

Fig. 8. Planta de la torre de can Martinot.

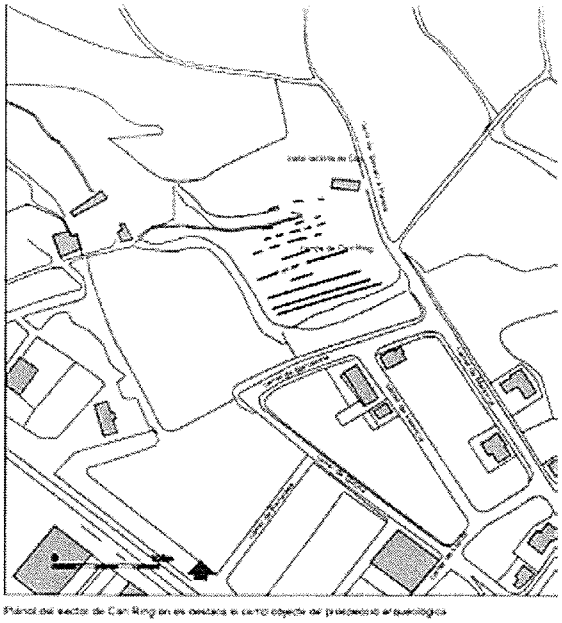

Fig. 10. Plànol del sector de can Ring on es destaca el camp objecte de prospecció arqueològica.

Fig. 9. Vista de la torre de can Martinot des de la carretera C-150.

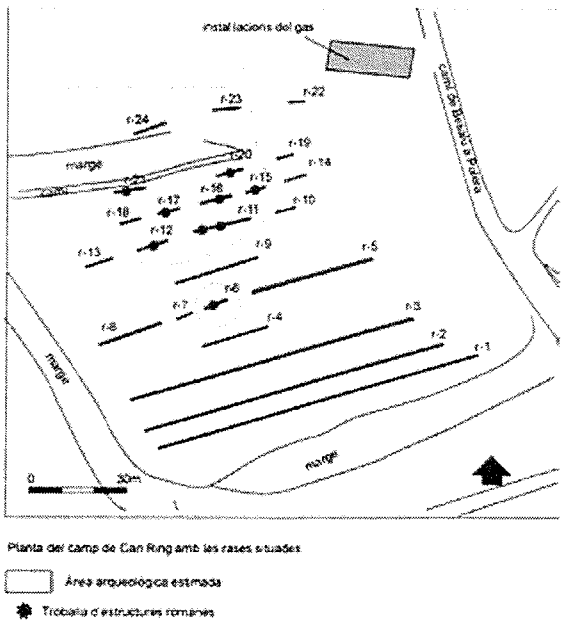

Fig. 11. Planta del camp de can Ring amb les rases situades.

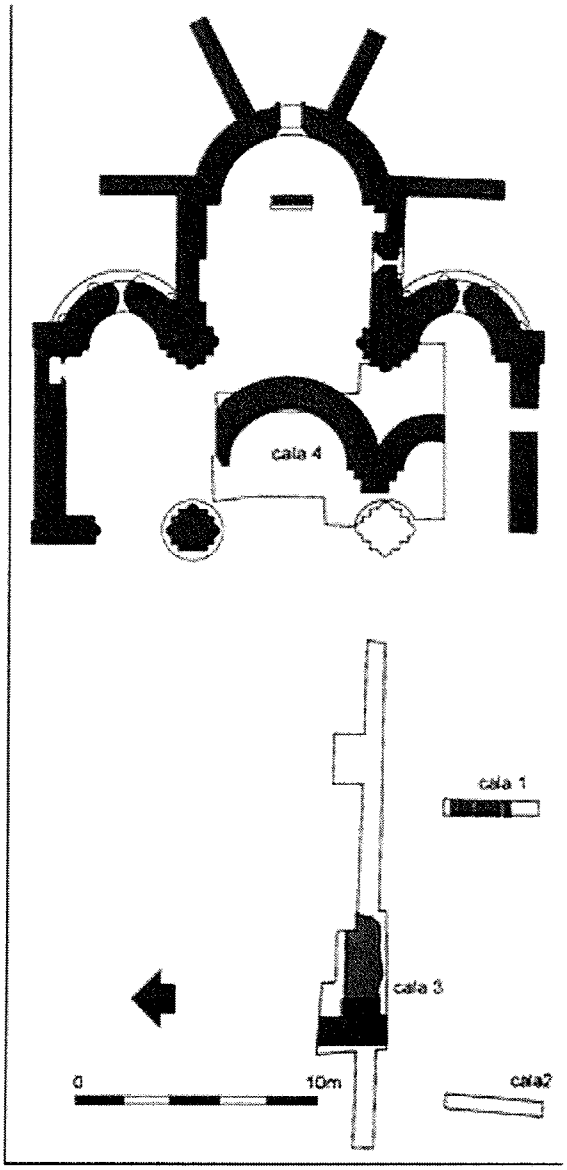

Fig. 12. Planta general de les cales i rases obertes a Santa Maria.

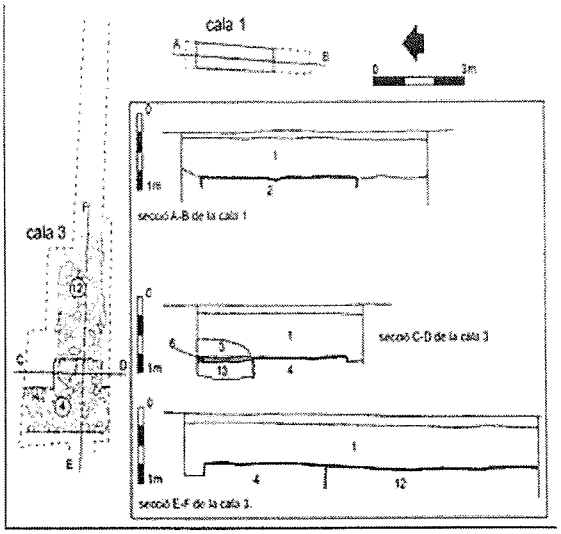

Fig. 13. Planta i seccions de les cales 1 i 3 de Santa Maria; 1)nivell superficial, 2)mur de migdia del temple, 3) sediment de terra,4)paret de ponent de l'església, 6) solera de morter de calç, 12) fonamentació correguda dels pilars que separaven la nau central de la de migdia.

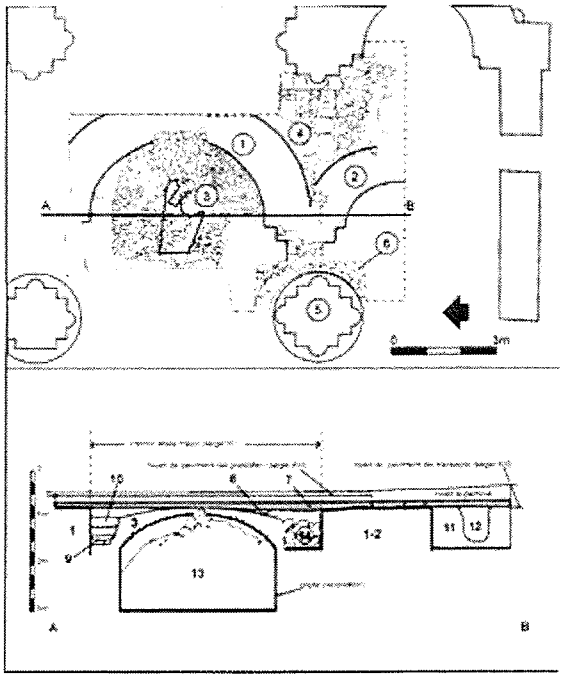

Fig. 14. Planta i secció de la cala 4 de Santa Maria; 1) mur de l'absis central, 2) mur de l'absidiola sud, 3) volta de la cripta, 4) restes de l'enllosat del transepte, 5) pilar de migdia del creuer, 6) sabata de fonamentació del pilar de migdia del creuer, 7) solera de morter i sorra d'època molt recent, 8, 9, 10 i 12) restes d'enterraments, 11) Reompliment de runa de l'absidiola sud, 13) sediment de terra que colgava parcialment la cripta i 14) estrat de pedres i còdols destinades a proporcionar pes i pressió per al sostenimient de la volta de la cripta.

EXCAVACIONS REALITZADES A LA PLAÇA DELS JUEUS DE BESALÚ (LA GARROTXA)

Mª José Lloveras Chavero

L' objectiu principal en iniciar una segona fase de les excavacions a la Plaça del Jueus de Besalú (La Garrotxa) era poder determinar si sobre els banys de purificació quedava alguna resta de la sinagoga medieval localitzada durant els treballs arqueològics iniciats al desembre de 2002.

La segona campanya d'excavacions realitzada a la Plaça dels jueus de Besalú es va produir entre el 17 de febrer i el 8 de març de 2005. Abans de la darrera execució s'havien realitzat tres intervencions de caire arqueològic a la zona. Les dues primeres entre els anys 1964 i 1977 i la darrera sota la supervisió de l'Institut del Patrimoni Cultural de la Universitat de Girona en conveni amb l'Ajuntament de la Comtal Vila de Besalú.

La topografia del sector proper a la sinagoga s'ha restituït a partir de la documentació conservada al fons de l'Arxiu Notarial d'Olot, referent a Besalú i concretament en els documents de compra- venta de les cases properes, entre els s. XIV al XVII, que s'ubicava en aquesta zona l'edifici de la sinagoga. Les excavacions realitzades als anys 1964, 1965 i 1977, posaren al descobert algunes de les restes d'aquest edifici.[1] Per donar igualtat als documents en relació a les afrontacions s'ha utilitzat els punts cardinals que es descriuen a la documentació antiga, lleugerament desplaçats del nord magnètic, on el nord es situa el carrer que va al pont i al sud el riu (fig.3).

Les primeres notícies que es tenen d' intervencions arqueològiques al sector daten del desembre de l'any 1964, quan de forma casual es va es produir la troballa per part dels senyors Marià i Esteve Arboix, propietaris de la fàbrica de tints que ocupava tota la superfícies de l'actual plaça, de la volta d'una habitació situada al subsòl de l'edifici. Immediatament es comunicà la descoberta i s'iniciaren els treballs arqueològic dirigit pel Doctor Miquel Oliva i Prat. Per a confirmar la veracitat del monument com a lloc on es realitzava el ritual de purificació de la comunitat jueva es va consultar amb el rabins de Perpinyà i Paris que després de les comprovacions pertinents van determinar que es tractava d'un micvé, utilitzat per la comunitat jueva a l'edat mitjana.

Donada la importància de la troballa, s'inicien els treballs de restauració i obertura al públic del monument. Adonant-se de la importància de l'edifici, l'Ajuntament de la localitat adquireix els terrenys que ocupa la fàbrica de tints, i al 1977 s' inicien els treballs d'acondicionament de la plaça com a mirador, creant unes escales per facilitar un millor accés i connectant amb les escales que ja existien des de l'edat mitjana. En el transcurs de la consolidació de la volta exterior del micvé es va descobrir un mur construir amb blocs de travertí , on s'hi van trobat el llindar d'una porta amb les pollegueres inferiors.

Les primeres excavacions dirigides per l'Institut del Patrimoni Cultura de la Universitat de Girona

Institut del Patrimoni Cultural de la Universitat de Girona. (IpaC)

1 Gràcies a l'estudi del fons realitzats per Jordi Sagrera i de la documentació recollida en el llegat del Dr. Grau i Monserrat s'ha pogut realitzar una restitució de la zona de la sinagoga i de la Plaça dels jueus en època medieval. a Lloveras, M. J i Sagrera, J. La sinagoga de Besalú: Les evidències físiques i documentals. *Actes del curs Turisme Cultural i Patrimoni Jueu: Passat, present i futur, Girona 27 i 28 de febrer del 2003.*

es van iniciar el desembre del 2002 i es van cloure al gener del 2003.

Els resultats obtinguts foren ,després de l' exhumació de les restes, l'aparició de l'edifici de la sinagoga utiltizada per la comunitat jueva en època medieval, amb uns espais clarament determinats com serien el mur de façana de l'edifici per la banda de llevant, part de la sala d'oració i una petita part del pati.[2]

De la segona campanya d'excavacions realitzada entre el 17 de febrer i el 8 de març del 2005, es tenia clar els objectius: determinar quines restes es conservaven en l'espai que havíem deixat sense intervenció a la primera campanya, l'estat de conservació i com aquest nous espais s'articulaven amb la resta del complex edifici sinagogal que teníem per estudiar. Per tal d'assolir aquestes previsions es va procedir a la realització de dos sondeigs a la banda sud –oest de la plaça. (Veure Planta amb indicació de les zones intervingudes al 2005, fig.3)

El primer sondeig es va realitzar a tocar del mur que tanca la plaça per la banda sud, a tocar del riu. L'objectiu alhora de realitzar aquesta cala era determinar si l'edifici de la sinagoga continuava cap a ponent i comprovar si el mur del Fluvià era part de la muralla o no. Per aquesta raó i després de la comprovació que en el parament de la muralla per la banda del riu sembla que encara conserva el brancal d'una porta, es procedir a realitzar un sondeig a l'angle sud-oest de la Plaça dels Jueus. A la banda de ponent per tal de localitzar el possible un segon brancal de la porta. L'extracció es va realitzar amb una màquina excavadora petita i per tant la amplada del sondeig i la profunditat estava condicionada a les limitacions mecàniques. Un cop comprovat que es tractava d'un gran nivell de reompliment que ocupa la major part de la Plaça a la banda oest del mur de façana de la fàbrica es va procedir a l'extracció de terra fins arribar a una profunditat de 4'5 m on va aparèixer un petit muret de pedres de còdols lligades amb morter, les datacions de les quals en aquest petit sondeig no es van poder determinar.

Davant la perillositat que suposava tenir un forat d'aquestes característiques obert en un lloc tant públic com aquest espai i per evitar les possibles esllavissades d'una paret de pedra de l'hort veí es va tornar a tapar un cop es van documentar les estructures.

El segon sondeig es va realitzar a la banda sud-oest de la plaça. En aquest espai havíem intervingut de forma puntual, sobre del mur de façana per determinat quina era la longitud total de l'edifici i en quin estat de conservació es trobava. Així van comprovar que la zona d'aquest sector que es trobava més propera a les parets de l'actual mirador havia estat molt afectada per les intervencions realitzades per a la construcció del mirador.

Al sector de ponent menys afectat per aquestes construccions, successivament apareixen les diverses fases d'ocupació de l'espai de la Plaça. Un primer estrat consistia en la presència de l'enderroc d'un metre de runa, procedent de les parets de la fàbrica de tints i el posterior aplanament del sòl.

Un segon moment correspondria al funcionament de la fàbrica de tints, de la qual es conserven les restes d'un paviment de rajoles rectangulars de toves que havia aparegut a l'habitació de la banda nord durant la primera campanya. Aquest enrajolat es trobava sobre un nivell de reompliment , format per guixos, pedres, i restes vàries, que correspondria a una tercera fase de l'abandonament de l'immoble.

Entre el moment de reompliment i l'abandonament definitiu de la comunitat jueva de la sinagoga, l'espai es venut a diferents propietaris que realitzaren un seguit de reformes. Així ens trobem a la zona pati amb la presència de les restes d'un element semicircular. Les parets són de còdols de riu i no conserva el seu diàmetre total. La construcció d'un mur amb la fonamentació de formigó de la fàbrica va provocar la seva destrucció. No es pot determinar el seu moment constructiu però si com a mínim assegurar que en el moment en què la sinagoga està en ús aquest element no existiria per què es troba construït just davant de l'accés de la porta principal de la sinagoga al pati i per tant dificultaria l'entrada a l'immoble.

2 Per a més informació Lloveras i Chavero, M. J. Excavacions realitzades a la Plaça dels jueus de Besalú, Setenes Jornades d'Arqueologia de les comarques gironines, La Bisbal d'Empordà. 4 i 5 de juny del 2004.

Una cinquena fase seria el moment de funcionament de la zona com a pati de la sinagoga. Sota el nivell de terres de reompliment, es troba la preparació del nivell de circulació del pati. La construcció d'aquest paviment ha pogut ser datada de la 2/2 del segle XIII que coincideix amb la data d'autorització per part del rei Jaume I de la construcció de la sinagoga.[3]

Durant la primera campanya d'excavació sota les estructures que formaven la sinagoga es va poder determinar l'existència de les restes d'un edifici anterior. Les restes d'aquesta primera construcció eren molt escasses i residuals, gran part de les estructures coincidien amb el mur de façana de la sinagoga medieval. Així en un dels angles que havia patit més d'acció de les diverses reformes es va procedir a excavar un petit fragment per comprovar què cobria. La sorpresa fou considerable quan sota 50 centímetres de terra apareixia un altre nivell de circulació format per un morter, que es relacionaria amb les estructures primigènies. L'escassetat de la superfície excavada no va permetre determinar de què es tracta.

CONCLUSIONS.

La sinagoga de Besalú només la podem entendre si la interpretem com un edifici complex. No es tracta d'una construcció amb planta d'una sola habitació sinó que inclou d'un conjunt d'espais perfectament diferenciats i amb funcions concretes. Després d'un estudi acurat dels resultats arqueològics aconseguits en les dues darreres campanyes d'intervencions i repassant el material fotogràfic de les dues primeres, s'ha aconseguit definir els espais que conformen la sinagoga medieval de Besalú .

Aquests espais serien: el pati, la sala d' oració, la galeria de les dones, el bany de purificació , una habitació, possiblement l'escola , i un accés la sinagoga i al bany exclusiu per a les dones, que es realitzaria per un carrer lateral per la banda de llevant de l'edifici.

La façana de l'edifici sinagogal ocupa tot el lateral de l'actual Plaça dels jueus des del final del carrer que porta a la sinagoga fins a la muralla. Això equival a un edifici de 19 metres de llarg per de 8 a 8'5 en els llocs on encara conservem restes, però que possiblement siguin alguns metres més.

Des de la plaça s'accedia a un pati, a través d'una porta tapiada en las dècades posteriors a la seva venta de l'edifici a diversos propietaris. Possiblement serien necessaris dos esglaons de fusta per a poder salvar el desnivell des del marxapeus de la porta fins al nivell de circulació del pati de la sinagoga.

A banda dreta i al front trobem un pati obert d'11 metres de llarg por 8,5 metres d'ampla sense cap tipus de cobertura, on a l'est es situaria la façana d'una habitació; a sud la muralla i a tramuntana la paret de la sala d'oració amb dues portes d'accés.'(fig, 3)

Al costat sud-oest trobaríem un banc de pedra de travertí corregut adossat a la part interior del mur de façana, que separa el pati de la plaça ocupant tota la seva llargada. Alguns autors consideren que es habitual trobar seients per procurar descans al peregrins o viatgers que sol·licitin aixopluc a la comunitat.'[5](fig1).

A nord-est trobaríem una habitació, trobada a les excavacions de l'any 1977, que ens indica que l'edifici continuava cap a la banda est. El parament de mur és de carreus de travertí, molt treballats que denoten que anirien vistos.

Dins el mur de façana ens a aparegut dos pilars amb la mateixa decoració que el mur situat a l'est. La única explicació que tenim a la seva existència es que es tracti d'un motiu per mantenir la simetria decorativa. (fig.1)

El pati presentaria un terra molt senzill consistent en una solera de petits còdols, coberta d'un paviment de color vermellós.(fig 1) Aquesta seria una solució per poder drenar l'aigua procedent de la pluja, que aniria cap al micvé. Al centre del pati sota el nivell de circulació ha trobat una estructura semicircular utilitzada per la recollida de l'aigua de pluja i la seva canalització cap al micvé (fig 3). No hem d'oblidar que l'aigua que

3 ACA, Canc, Reg.13, fol. 231 v. Document facilitat pel Sr. Riera.

4 Pelàez del Rosal, 1988.

5 Motis Dolader, 2002.

procedeix de la pluja està purificada i per tant pot abocar-se directament a l'aigua del micvé sense que aquesta quedi impura.

En el pati també es realitzava funcions de sala d'estudi a l'aire lliure com la que es realitzava a la sala docent. Hi havia determinades festivitats que es realitzaven en aquest espai.

Al nord-oest trobem el mur de separació del pati de la sala d'oració que compta amb dues portes. Davant de la primera d'aquests portes encara es conserven les impromptes on aniria col·locat un esglaó de pedres per a poder accedir al marxapeu de la porta situada a l'oest.

El parament del mur per aquesta banda sud es molt irregular no presenta una regularitat en els dimensions de les pedres. Aquest fet ens planteja la possibilitat de què aniria recobert per algun tipus de revocat.

L'entrada a la sala d'oració es realitza a través d' una porta situada a l'oest del mur, per on s'accediria directament a la sala on es celebraria la litúrgia. En aquest espai s'ubicarien els bancs ocupats pels homes de la comunitat jueva. Els documents referents als seients indiquen exactament el lloc on estaven situats dins la sala d'oració i utilitzen sovint com a referents la bimà o l'aaron[6] d'aquesta manera recollint diversos documents de venta de seients podem establir quina era la disposició internar de la sala d'oració.[7]

L'interior de la sala d'oració, actualment ocupa una superfície de 45 m² però s'ha de tenir en conte que la part situada al nord-est no esta del tot determinada per quedar sota l'immoble veí. La distribució seria la següent a la paret oest es situaria la bimà,[8] al voltant i davant d'aquesta els seient i a la paret est dins un petit muret l'armari on es guardarien els rotlles de la Torà, que separaria la sala d'oració de l'accés a les escales que condueixen al micvé.

Una segona porta es situa al costat est, per on s'accedia al replà que condueix a les escales que baixen al micvé, seria utilitzada pel rabí o pels homes que haguessin de purificar-se.

El sentit de la decència impedeix que homes i dones franquegin la mateixa porta i creuin itineraris en el pati i el vestíbul[9]. Les dones accedirien a la sinagoga per un accés diferent dels homes. Aquest accés es realitzaria a través d'un carreró situat molt a prop de Pont, que encara avui es conserva i era utilitzat per les dones de Besalú fins al segle passar per accedir a la riba del riu Fluvià fins a una zona on hi havia els rentadors.[10] Des de la part de llevant que avui ocupa el pati d'un veí s'accediria a través d'unes escales fins a una porta que conduiria a la galeria de les dones.

Dins la sala d'oració homes i dones han de resar per separat, per aquesta raó les dones que volguessin assistir a la litúrgia tindrien un lloc reservat, separat dels homes, a aquest espai que anomenem galeria s'hi accediria per una porta exclusiva per a elles, en el cas de Besalú situada a la part de llevant que comunicaria amb el carrer abans esmentat[11]. A dins la sala d'oració la galeria de les dones estaria situada a l'espai buit que queda a la part superior de l'escala que baixa als banys, que seria cobert a una alçada d'un primer pis, respecte del sol de la sala d'oració. Les finestres de la galeria que s'obrien a la sala d'oració serien cobertes amb algun tipus de gelosia de fusta, per evitar que les dones fossin vistes pels homes [12].

El micvé es situa a l'angle sud est del patí a mode de subterrani. Com ja hem dit s'accedia a través d'unes escales procedent del pis superior.

6 *L'aaron-ha qoddeix*, és un armari on es guarden un o dos rotlles de la Torà. El rotlles eren envoltats en un draps de lli i guardats en estoigs. Pelàez del Rosal, 1988.

7 Aquest és el cas de la sinagoga de Castelló d'Empúries ha estat restituïda a través de la informació que facilitaven els documents referents als seient. Pujol, 1991.

8 La bimà era una plataforma elevada, com una tribuna en voltada per una barana de fusta des d'on es realitzava la lectura de la Llei i dels Profetes i la seva explicació. Peláez del Rosal, 1988.

9 Riera, 1985.

10 El pare Nolasco el cita com el carrer *baixant de la mesquita* a la banda nord est de l'edifici. Nolasco, 1962.

11 Riera ,1985.

Des de l'actual pati del veí situat a llevant possiblement s'accediria a altres estances que avui han desaparegut relacionades directament amb el micvé com podria ser un vestidor com tenen altres micvé europeus.[13]

Les primeres referències directes a la venta de la sinagoga daten del 17 d'abril de 1434 quan Guillem Duran Ferrer capbrevà un pati situat sobre *schola dels jueus*, el qual segons que confessà *se estén quan diu la paret en què los jueus solien tenir la schola.* A partir d'aquesta data les referències són constants: el 17 d'abril de 1436 Pere Portell sastre de Besalú, va vendre a Nicolau Ladrira una casa i un pati al sud dels quals hi havia la plaça de la sinagoga , anomenada *antiquitus*, plaça dels jueus. L'any 1446 és realitza la construcció casa del consell, l'arxiu i la Pia Almoina i el lloc escollit era un pati existent a la sinagoga. Al 6 d'abril de 1498 els jurats de Besalú, confessaren tenir un pati a l'Escola dels jueus. Per acabar el 2 d'abril de 1550 moment en què Joana Gelabert vengué a Joan Abric la casa que era *sinagoga prop lo portell del pont.*"Els espais que havien format la sinagoga queden repartits, a través del que es registra en els contractes de venta a tres propietaris, constatant un conjunt de reformes consistent en el tapiat de portes, obertures de noves i reformes en les alçades dels murs.

Com a síntesi considerar que ens trobem davant d'un conjunt singular a la geografia catalana. Un monument de gran importància ja que es conserva un conjunt sinagogal en tot el seu esplendor constructiu. L'estudi del qual ens han de donar les claus per entendre la utilització dels diversos espais de la sinagoga i el funcionament del micvé. En tractar-se un exemple clar de l'arquitectura de la sinagoga catalana medieval, sense els problemes de autenticitat que presenten altres construccions similars trobades recentment, fan que la sinagoga de Besalú serveixi per ampliar la visió que fins al moment només provenien de les il·lustracions trobades en les Hagadot de Sarajevo i de Barcelona[15]. Besalú pot obrir les portes a noves interpretacions, ampliant el seu radi d'acció més enllà de la simple sala rectangular de l'oració sobre la construcció d'aquest edificis a l'edat mitjana, i iniciar un ric debat entre els investigadors.

BIBLIOGRAFIA.

ALANYÀ, J., 1996, *Besalú, vida i organització d'una judería*, Ajuntament de Besalú i Diputació de Girona, Besalú.

ÁLVAREZ, Y., 1998, Excavaciones en torno a la Sinagoga de Samuel Halevi (Sinagoga del Tránsito). Toledo. *El legdo material hispanojudio.*

FREIXES, P., SOLER, N., 1978, Descobriment de probables restes arqueològiques de la Sinagoga de Besalú, *Revista de Girona, núm.* 82, Girona, 1978, 55-61.

GRAU, M., 1978, La Sinagoga de Besalú: Noticias sobre la Sinagoga de Besalú, *Revista de Girona núm.* 82, Girona, 49-54.

GRAU, M., 1975, *La judería de Besalú (Girona) (Siglos XII al XV),* Barcelona 1975, Tesi doctoral, Olot 1997.

LACAVE, J.L., 1992, *Juderías y sinagogas españolas*, Madrid.

LLOVERAS, M.J., 2004, Excavacions realitzades a la Plaça dels jueus de Besalú. *Setenes Jornades d'Arqueologia de les comarques gironines.* La Bisbal d'Empordà. 4 i 5 de juny del 2004.

LLOVERAS, M.J., SAGRERA, J., 2003, La sinagoga de Besalú: Les evidències físiques i documentals. *Actes del curs Turisme Cultural i Patrimoni Jueu: Passat, present i futur,* Girona.

MORENO, Y., 1998, El espacio comunal por

12 Com passa a la Sinagoga de Còrdova o la Sinagoga de Semuel ha-Leví de Toledo.

13 Exemples els tenim en el micvé de Montpellier o el de Colonia.

14 Alanyà, 1996.

15 Tov Assis, Y. 2002.

excelencia: la sinagoga. *El legado material hispanojudío.* Servicio de publicaciones de la Universidad de Castilla –La Mancha, Cuenca.

MOTIS, M.A., 2002, Hebraica Aragonalia. *El legado judío en Aragón* (4 octubre - 8 diciembre de 2002), Zaragoza.

NOLASCO DEL MOLAR, P., 1962, Sobre los lugares religiosos de los judios de Besalú, *Pyrene.* Olot.

OLIVA, M., 1964, Importante descubrimiento Arqueológico en Besalú, *Revista de Gerona* núm. 29, Girona.

PALOMERO, S., 1998, Apuntes historiográficos sobre la Sinagoga del Tránsito de Toledo. *Legado material hispanojudio,* Universidad de Castilla - La Mancha, Cuenca,143-180.

PELÀEZ DEL ROSAL, J., 1988, *La Sinagoga.* Còrdova.

PUJOL, M., 1991, Les sinagogues medievals de Castelló d'Empúries, *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos,*. Figueres, 57- 110.

RIERA, J., 1985, Les sinagogues medievals, *L'Avenç* núm. 81.

RIERA, J., 1980, La Catalunya jueva del segle XIV, *L'Avenç* núm. 25.

Romero, E., 1998, El arte ceremonial judío, *El legado material hispanojudio,* Cuenca, 115-134.

TOV ASSIS, Y., 2002, El poble jueu i Catalunya. Alguns aspectes de la seva història interna. *La Catalunya jueva.* Girona.

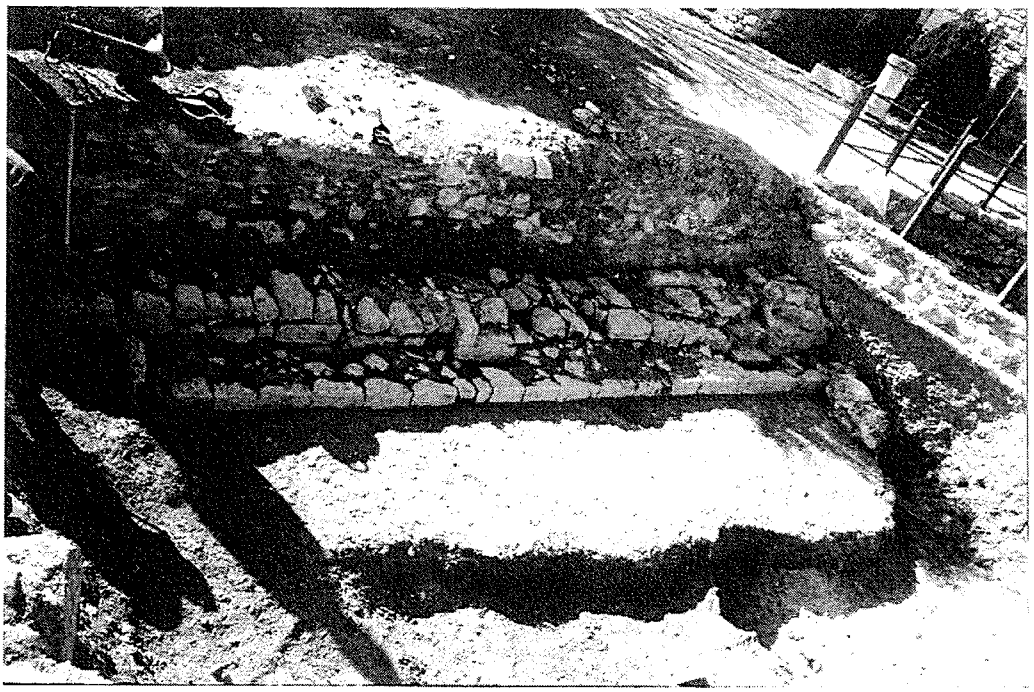

Fig. 1

Fig. 2

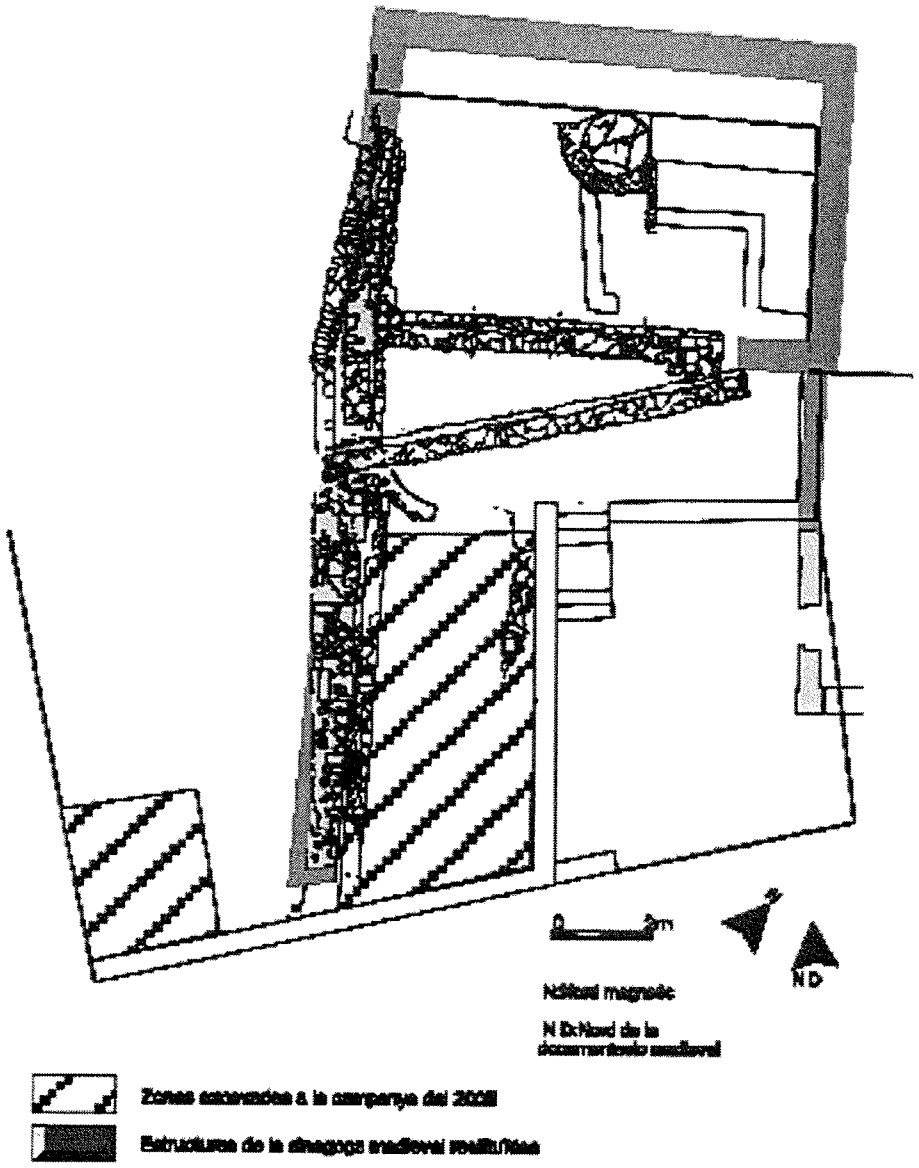

Fig. 3. Planta de les restes arqueològiques aparegudes a la plaça dels Jueus de Besalú.

L'EXCAVACIÓ ARQUEOLÒGICA A LA PLAÇA DE SANT AGUSTÍ DE PUIGCERDÀ (CERDANYA)

Carme Subiranas Fàbregas*

INTRODUCCIÓ

L'àrea d'actuació arqueològica correspon a l'anomenada plaça de Sant Agustí, situada entre el carrer Rec de Sant Agustí, el carrer Major i la plaça del Call. La plaça és definida per un espai de 256m², al bell mig del nucli urbà de Puigtcerdà. Si bé la plaça de Sant Agustí constitueix un espai més ampli, de 480m², la intervenció arqueològica ha afectà només l'extrem nord, ja que la resta de la plaça ja fou excavada exhaustivament l'any 1992. Les restes documentades en aquell moment es conserven encara sota la pavimentació existent.

En aquest lloc era prevista la construcció de 24 habitatges de protecció oficial, promoguda per l'Institut Català del Sòl, amb una transformació total de la zona, amb l'arranjament de la plaça on es preveu la recuperació de les restes del call jueu, documentades l'any 1992.

Atenent als precedents arqueològics existents, en aquest lloc se situava l'antic call jueu de Puigcerdà (ss.XIII-XV), el Convent de Sant Francesc (ss.XIV-XVII) i el Fort Adrià (s. XVIII). Totes les restes són objecte d'afectació pel nou projecte urbanístic existent, per la qual cosa la mateixa entitat promotora dels nous habitatges considerà necessària la realització d'una intervenció arqueològica a la zona nord de la plaça, limítrofa amb el carrer Rec de Sant Agustí, on no va intervenir-s'hi arqueològicament durant les excavacions de 1992. L'actuació havia doncs de permetre completar els resultats de les anteriors excavacions arqueològiques.

LES RESTES ARQUEOLÒGIQUES

A la zona objecte de la intervenció arqueològica, les restes arqueològiques existents es trobaven notablement arrasades, sobretot en comparació amb les restes documentades durant les excavacions de l'any 1992. Aquest grau d'arrasament cal atribuir-lo principalment a un aflorament dels estrats geològics a cotes més altes, pel pendent natural ascendent sud-nord existent a la zona.

EL CALL JUEU

Els jueus de Puigcerdà

No existeixen fonts específicament jueves a Puigcerdà, tret d'alguna excepció, així com tampoc documents escrits en hebreu, excepte part d'un fragment del Deuteronomi que es troba en una pàgina d'un llibre notarial. Puigcerdà no té fonts escrites en hebreu. L'estudi d'aquest segment de població s'ha dut a terme a partir de textos cristians en llatí o, més rarament en català.. La comunitat jueva de Puigcerdà estigué formada bàsicament per mercaders i petits prestamistes.

Segons les estimacions actuals, els primers jueus arribaren a Puigcerdà vers l'any 1260. Es tractava inicialment de comunitats reduïdes i descendents de comunitats veïnes sòlidament instal·lades. La seva expansió fou però ràpida, a finals del segle XIII arribaren a representar, segons les estimacions actuals, al voltant de 10% del

*Arqueociència Serveis Culturals

total de la població puigcerdanenca. El ritme comercial de la Vila i les necessitats dels pagesos varen atreure els prestamistes. Aquests, que en un principi varen estendre els seus negocis des de Perpinyà, van trobar a Puigcerdà un camp d'activitat no només complementari, sinó essencial.

Les restes arqueològiques

Tant l'estratigrafia arqueològica com les restes documentades posen fora de dubte que els vestigis existents han de relacionar-se amb les restes del call jueu, amb una cronologia entre el tercer quart del segle XIV i primera meitat del segle XV. Aquestes dades permeten afirmar per tant que en l'àrea s'hi documenta la continuació del mateix conjunt descobert el 1992. Les dades confirmen també que el call fou afectat per un important incendi.

Sota la capa de terres vegetals d'uns 50cm de potència, s'hi documenten ja les restes arqueològiques, estructurals o estratigràfiques. A gran part de l'àrea excavada s'hi localitzà un clar nivell d'incendi, d'entre 5 i 10 cm de potència que en alguns casos cobria un petit nivell de terres compactades, possiblement associades a paviments molt simples, de terra piconada. En d'altres casos el nivell d'incendi, de color negre i poc compactat, cobria directament l'estrat geològic. Els materials arqueològics que es documenten corresponen a ceràmiques grises, verd-manganès, blava valenciana o blaus i daurats de Manises.

Per altra banda la intervenció ha posat de manifest la quasi total inexistència de restes muràries corresponents a les edificacions que configuraven el call i que sí que van ser documentades en les anteriors excavacions. Malgrat això, s'havia documentat parcialment l'existència d'un carrer empedrat molt ben conservat. La tipologia constructiva d'aquest carrer és l'habitual a l'època i en aquest tipus d'elements; és construït a base de petits còdols disposats de forma irregular a l'entorn d'una línia de pedres més grans que defineixen longitudinalment la part central del carrer que alhora és lleugerament més baixa per permetre el desguàs de les aigües pluvials.

A partir de l'anàlisi de conjunt de restes del call jueu, podem observar que tant per amplada com per longitud, aquest és, amb diferència, el carrer més important del conjunt i que deuria representar un vial important de l'entramat urbanístic del call. Les seves dimensions de 3,75metres d'amplada, són notablement diferents a la resta dels carrers, força més estrets.

No hi ha evidències de restes muràries en pedra, però sí que s'ha documentat la presència de restes de fusta que, a manera de llates se situarien en la línia on haurien de situar-se els murs de tancament sud dels habitatges, perpendiculars i arran de la línia de carrer. Es tracta de restes molt malmeses de fusta, sobreposades sobre pedres planes i entre les quals es documentaren fragments de ferro (possiblement ganxos o claus). Aquestes restes eren cobertes per un sediment de terra cremada, el mateix que correspondria al nivell d'incendi del call. L'existència d'aquestes restes de fusta i el fet de no haver-se documentat cap evidència dels murs corresponents als habitatges ens porta a interpretar que, possiblement en aquesta zona del call, les edificacions presentarien característiques constructives diferents i que la seva tipologia podria associar-se a usos molt específics: tallers, obradors.... i no a l'estrictament dedicat a l'habitatge. Si bé es tracta d'una interpretació hipotètica difícil de constatar a causa del grau d'arrasament de les restes, tant pel tipus d'elements i estructures com per les evidències estratigràfiques, sembla clara l'existència en aquest lloc d'activitats on tingué certa importància l'ús de l'aigua i el foc.

A banda dels retalls documentats a l'estrat geològic, durant l'excavació es localitzaren dues estructures que, per la seva tipologia i característiques correspondrien a elements relacionats amb el magatzem i ús de l'aigua.

El primer d'aquest elements és una estructura de planta octogonal, excavada a l'estrat geològic i amb parets construïdes a base de pedres tipus còdols, mitjanament treballades a la cara vista. Si bé per la seva forma podria associar-se a l'estructura d'un pou, les seves dimensions i profunditat ens fan descartar aquesta hipòtesi i plantejar que es tracti d'algun tipus de dipòsit o magatzem d'un líquid, possiblement aigua, però no d'una estructura d'extracció d'aigua. Aquest fet vindria recolzat tant per la poca profunditat de l'estructura (uns 80cm) i per la total retenció de l'aigua del seu interior.

Molt propera a aquesta estructura es documentaren les restes de l'altre element que en aquest cas ha d'estar relacionat forçosament

amb la conducció d'aigües o líquids. Es tracta d'una estructura constituïda per un canal d'entre 85cm i 1 metres d'amplada, excavat a l'estrat geològic i que presenta una direcció NE-SW, travessant el carrer, perpendicularment per sota d'aquest. Tant en la part situada sota el carrer com en el tram nord, a l'interior del canal s'hi documentava la canalització pròpiament dita, construïda a base de lloses disposades a doble vessant. En aquests lloc, l'espai entre el retall i la cara exterior de les lloses fou farcit amb pedres i terra, per tal de cobrir i protegir l'estructura del canal. Malgrat això s'evidencien certes diferències a la part central, just en el punt on connecta amb la línia nord del carrer.

Cal considerar per tant que totes aquestes restes foren en un moment contemporànies i que han d'ubicar-se dins el marc cronològic en què se situa la última fase del call jueu (finals del segle XIV -primera meitat del segle XV). Per a la interpretació del conjunt i tenint present la residualitat en què es conserven les restes, creiem a tall d'hipòtesi que es tractava d'una zona dedicada a tallers o obradors, vinculats a tasques que no podem especificar però que haurien de vincular-se amb activitats on tindrien clar cert protagonisme el foc i l'aigua.

Dins el conjunt es documenten També nombrosos retalls circulars, possiblement associats a estructures elevades construïdes en fusta.

EL FORT ADRIÀ

La zona oest de l'àrea excavada fou notablement afectada pel projecte de construcció del Fort Adrià, el 1708, les dimensions i envergadura del qual es posen de manifest a la planimetria antiga conservada als arxius francesos, que daten del període entre 1708-1714. La presència d'aquesta gran fortificació implicà en alguns casos la mutilació total o parcial de les restes de l'antic barri jueu. En aquest cas és clara la diferència entra la meitat est i oest; mentre que a la primera es conserven restes del call, en el segon cas les restes són gairebé inexistents a causa precisament de l'afectació soferta pel projecte del Fort.

Tot i això, les dades arqueològiques semblen constatar que en aquest cas es tractà d'un projecte que no arribà mai a finalitzar-se ja que es documenten únicament les accions negatives sobre el terreny, però no la construcció d'estructures associades a una fortalesa militar d'aquesta magnitud. Aquest fet ja fou constatat durant les excavacions realitzades l'any 2000 al pati de les Escoles (zona actualment anomenada Plaça del Call), on en alguns casos es posà de manifest la no finalització de l'obra planejada. Cal tenir present que es tracta d'una obra de gran magnitud, realitzada en un període molt curt de temps i que probablement no pogué ser culminada. Com ja va succeir en el cas de les excavacions del Pati de les Escoles, realitzada l'any 2000, els indicis arqueològics corresponents al Fort Adrià documentats durant la intervenció, han pogut ser contrastats amb la valuosa documentació planimètrica d'aquesta fortificació conservada als arxius francesos del Ministère de la Défense. Bibliotthèque du Génie. Pavillon du Roi. Aquest fet ha estat un element essencial per la identificació de cadascun dels elements i estructures documentades. En aquest sentit, la superposició de la planimetria antiga amb l'obtinguda al final dels treballs arqueològics permet situar i identificar els elements que definien el Fort.

En aquest lloc, s'ha documentat l'existència d'una gran rasa que, en direcció nord-sud i amb una amplada de 3,75m (a l'extrem nord) i 1,60m a la resta del traçat, talla l'estrat geològic i també l'estructura del carrer, la canalització i les restes d'un mur d'algun possible habitatge del call.

Quan a la funció de la rasa, l'observació de la planimetria antiga i la sobreposició d'aquesta sobre l'actual trama urbanística de la zona, ens permet afirmar que es tracta d'una de les rases corresponents a la construcció d'un dels murs de Fort, que no arribà a construir-se. Aquest és un aspecte a destacar en referència a les restes del Fort; a partir de la pròpia planimetria de l'època sabem que la construcció d'aquesta important ciutadella es programà en diverses fases i projectes, alguns dels quals no arribaren mai a executar-se. Aquesta dada ja va ser constatada documentada durant l'excavació arqueològica de la plaça del Call, l'any 2000, on es localitzaren restes del Fort, algunes d'elles sense finalitzar, en procés de construcció.

Creiem doncs, ateses les coincidències existents, que la rasa fou oberta amb la intenció de construir un dels murs del Fort, en direcció N-S, però que, aquest mur mai va arribar a construir-se, recordem per altra banda la curta vida d'aquesta fortificació; els diferents plànols relacionats amb la seva construcció daten del

període entre 1708 i 1714.

BIBLIOGRAFIA

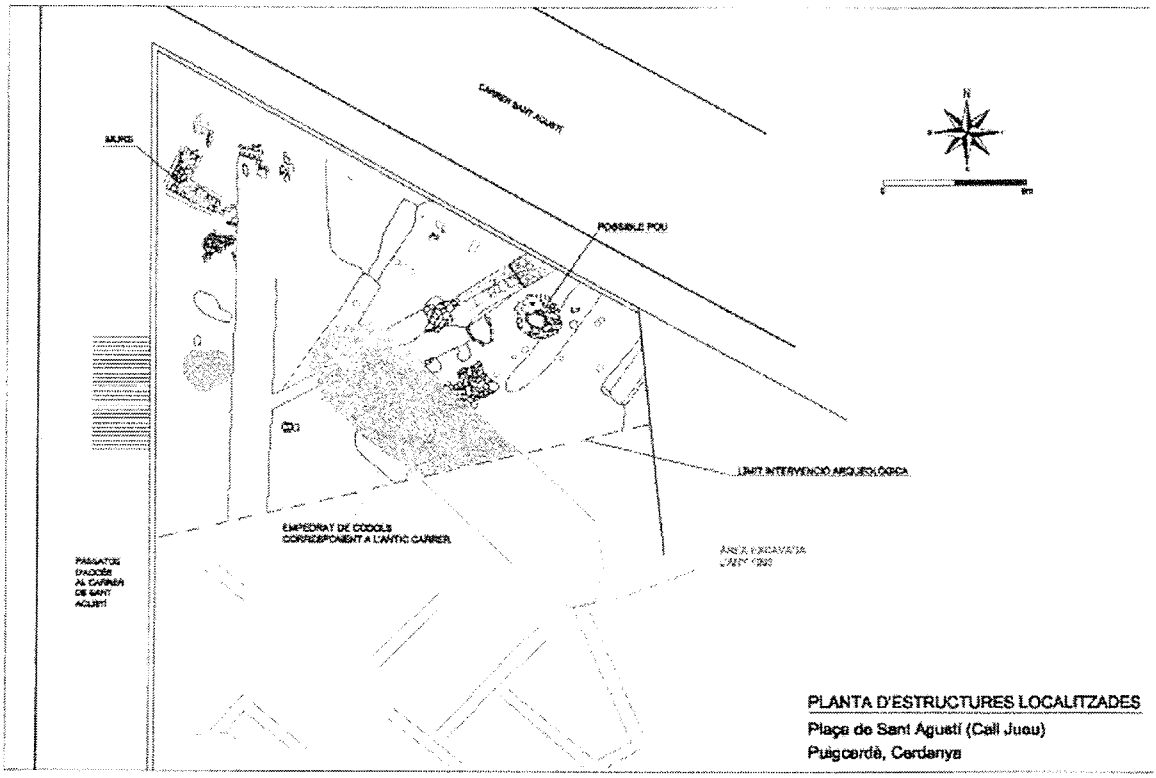
DELCOR, M., 1976, Els jueus de Puigcerdà al segle XIII. *Estudis històrics sobre la Cerdanya.* pàg. 77-110. Ed. Barcino. Barcelona.

MERCADAL, O. BOSOM, S., DENJEAN, C., & SUBIRANAS, C., 1994, *Coneguem... els jueus i els franciscans a Puigcerdà. (Segles XIII-XVI).* Ajuntament de Puigcerdà. (Colecció Coneguem, 3)

MERCADAL, O., BOSOM, S., DENJEAN, C. & SUBIRANAS, C., 1994, El call jueu i el convent de Sant Francesc / Sant Agustí (Puigcerdà, la Cerdanya). *Segones Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona,* pàg. 178-189. Sant Feliu de Guíxols..

MERCADAL, O., BOSOM, S., DENJEAN, C. & SUBIRANAS, C., 1995, Noves aportacions a l'estudi de l'urbanisme medieval de Puigcerdà. Segles XIII-XV. *Cultures i medi. De la prehistòria a l'edat mitjana-X Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà.* Institut d'Estudis Ceretans, pàg. 641-650. Puigcerdà.

BOSOM, S., DENJEAN, C., MERCADAL, O. & SUBIRANAS, C., 1995, El Call i el convent de Sant Francesc de Puigcerdà (Cerdanya): recerca documental i arqueològica. *Tribuna d'Arqueologia 1993-94.* Servei d'Arqueologia del Dept. Cultura Generalitat de Catalunya, pàg. 135-152. Barcelona.

PLANTA D'ESTRUCTURES LOCALITZADES
Plaça de Sant Agustí (Call Jueu)
Puigcerdà, Cerdanya

INTERVENCIÓ PRACTICADA L'ANY 2005 AL CARRER DE LA TRINITAT 12-14 (RIPOLL, RIPOLLLÈS)

Imma Mestres* **Marc Bosch de Doria**** **Josep Font****

1.MARC HISTÒRIC I GEOGRÀFIC:

La vila de Ripoll (691m alt) és municipi i cap de comarca del Ripollès i està situada a la confluència de les valls del Ter i del Freser.

El monestir de Ripoll és l'origen de la població i un dels centres monacals més importants de la Catalunya medieval . Al seu costat s'alça l'antiga església parroquial de Sant Pere, obra romànica del s. XI amb elements construïts en posterioritat, actualment restaurada i sense culte;

Ripoll correspondria bàsicament a un tipus de nucli de població format al voltant d'un monestir i de l'església parroquial de Sant Pere, segons Bolós (Bolós, 2003, 125) és un poble polifocal, atès que en la seva formació hi jugaren també un paper important altres centres com el mercat , des d'època carolíngia situat a la confluència del Ter i del Freser, i també a l'església de Sant Ot. Aquests i altres espais urbanitzats, que sovint eren planificats com una vila nova, a finals de l'època medieval foren tancats dins d'un recinte emmurallat.

El nucli de poblament sorgí a l'entorn del monestir, que exercí fins a la fi de l'Antic Règim la senyoria de la vila. Al segle XIV la vila havia esdevingut cap de la vegueria de Ripoll, incorporada aviat a la de Camprodon . Durant la guerra dels Segadors, fou ocupada el 1654 en l'ofensiva del Príncep de Conti al nord del Principat de Catalunya, i restà ocupada pels francesos fins al 1659, moment que fou retornada pel tractat dels Pirineus. El 1690, els francesos ocupen la vila de Ripoll i volen les muralles i un sector d'edificacions del monestir annexes a les mateixes. Ripoll fou ocupada també durant la guerra contra Napoleó i fou durant la guerra carlina quan es produïren els fets més terribles per la vila que acabaren amb la destrucció de la mateixa i els seus principals edificis. A la fi de segle XIX i promogut pel bisbe Morgades de Vic es restaurà el monestir.

2.SITUACIÓ EXACTA DE LA FINCA OBJECTE D'URBANITZACIÓ I INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA:

Les cases objectes d'intervenció arqueològica es troben situades al carrer de la Trinitat 12-14 i la banda posterior de les cases llinda amb el carrer Pirineus, situades dins del nucli antic de la vila de Ripoll (Ripollès).

Els carrers són molt propers al conjunt monàstic i algunes de les estructures murals més pròximes al carrer Pirineus es relacionaven abans de las intervenció, amb el possible traçat del llenç mural de les muralles. medievals Es conserva un tram de les mateixes, seguint aquesta mateixa línia entre el pont del Raval i el pont del Freser.

És aquesta situació la que ha condicionat el permís d'enderroc i posteriorment de construcció de nous habitatges, per part de l'ajuntament, a un projecte d'intervenció arqueològica.

3.METODOLOGIA DE TREBALL:

L' obligatorietat d'intervenció arqueològica, atesa la situació de la finca en una àrea de possible

* Centre d'Investigacions Arqueològiques d'Osona

** Planimetria; Actium S.L

localització de restes arqueològiques relacionades amb la muralla, ha comportat un treball d'anàlisis de les estructures murals durant la primera fase d'intervenció i prèvia a l'enderroc de els mateixes. Durant aquesta primera fase, juliol de 2005, es realitzaren algunes cates a les estructures murals d'interès per tal de conèixer el parament de les mateixes així com l'amplada Algunes de les parets considerades singulars (Mestres, 2005) s'han respectat i conservat després dels treballs d'enderroc de les vivendes portats a terme durant la segona fase d'intervenció.

Durant la segona fase d'intervenció, duta a terme a finals del 2005, s'ha procedit al seguiment de tots els treballs d'enderroc per tal de preservar les estructures murals considerades d'interès en la fase d'estudi de paraments. També s'ha rebaixat el nivell del sòl fins a la cota on es documenten els primers nivells arqueològics.

Un cop acabat l'enrunament i els treballs de neteja s'ha procedit a la realització d'un seguit de sondeigs per tal de conèixer l'estratigrafia del lloc, amb la intenció de localitzar la possible línia de muralla situada hipotèticament en aquesta àrea

S'han realitzat 17 rases de forma mecànica amb control arqueològic . Quan s'han documentat nivells o estructures arqueològiques s'ha procedit a treballs d'excavació manual i documentació exhaustiva de les restes i s'ha emprat el sistema de registre proposat per Harris i Carandini. S'han recollit totes les dades en fitxes, s'han fotografiat les restes documentades i s'ha realitzat una topografia de les mateixes. Els resultats dels sondeigs s'han donat a conèixer a l'informe presentat a l'Àrea de Coneixement i Recerca (Mestres, 2006)

4.RESULTATS DELS SONDEIGS:

S'ha realitzat un total de 17 sondeigs repartits en el solar de forma estratègica amb dos objectius:

-La localització de l'estructura defensiva

-El coneixement estratigràfic i arqueològic de tot el solar

La campanya de sondeigs arqueològics permet concloure que al solar prospectat s'han documentats diverses estructures arquitectòniques d'interès arqueològic, que malgrat aquestes es conservin, bàsicament, a nivell de fonamentació, resten alguns nivells arqueològics relacionats amb les mateixes que caldrà excavar en extensió

S'han identificat dos trams corresponents al llenç defensiu o muralla medieval de Ripoll. Aquests trams presenten característiques i estats de conservació diferents que els individualitzen; ambdós presenten la mateixa amplada (200cm) i un talús exterior (conserva una alçada aproximada de 300cm). L'estructura defensiva atalussada presenta un parament mural de factura acurada, format per pedres escairades de forma quadrangular, unides amb un morter de sorra i calç. A l'interior del clos es conserva la fonamentació de la muralla; aquesta no presenta cara vista sinó que s'adossa al retall practicat en el sòl (rasa de fonamentació). L'interior està construït amb pedres de diferents formes i mides que formen alineacions irregulars amb abundant morter d'unió. La muralla es fonamenta sobre un nivell de graves (més de 100cm en alguns sondeigs) que apareix ben retallat i preparat per a l'aixecament de l'estructura defensiva.

Els dos trams murals documentats estan separats per un espai sense construir que s'ha relacionat amb un possible portal. L'existència d'estructures murals, situades a extramurs, que defineixen una construcció quadrangular permet formular també la hipòtesis que en aquest espai exterior es situí una de les torres de planta quadrangular que s'alternaven, possiblement, amb les de planta semicircular.

El resultat de la fase de sondeig arqueològic permet afirmar que s'han documentat dos trams de caràcter defensiu i una possible torre quadrangular situada a l'exterior del llenç. Les característiques constructives dels murs defensius amb la construcció de talussos que arriben al fons de la vall, així com la coexistència, possiblement, de bestorres a l'exterior de planta semicircular i d'altres de planta quadrangular apunten una cronologia de mitjans s.XIV- inicis del del s.XV. La presència d'algun fragment de ceràmica corresponent a pisa blanca decorada en verd i morat, recuperat durant la fase de sondeigs, podria relacionar-se amb aquesta fase constructiva. L'excavació en extensió ha de permetre la confirmació o no de les datacions proposades.

Segons Verdés (Verdés, 2003, 130) dins del grup

de muralles construïdes per Pere III el Cerimoniós, hi situaria les de la vila de Ripoll.

Sobre la muralla, destruïda segons les fonts escrites el 1690 per les tropes franceses, s'hi aixequen murs de menor amplada que s'identifiquen amb les façanes de les vivendes que han arribat fins a l'actualitat. Algunes parets, situades a intramurs i documentades en el subsòl presenten relacions estratigràfiques de posterioritat a la construcció de la muralla i defineixen estances quadrangulars que l'excavació en extensió permetrà interpretar.

A l'oest i dins el clos fortificat s'han identificat altres estructures murals relacionades amb un estrat d'ocupació baixmedieval, on s'han documentat fragments ceràmics corresponents a pisa blanca decorada amb reflex metàl·lic, que obre la hipòtesis sobre l'existència d'un nivell d'habitació datat a finals del segle XV inicis del segle XVI. La presència de ceràmiques de pisa blanca decorades en blau de producció catalana i d'altres d'influència francesa, datades en els segles. XVII i XVIII, indicaria una continuïtat d'ocupació durant aquesta fase moderna.

5. L'EMMURALLAMENT A CATALUNYA, L'EXEMPLE DE RIPOLL:

En el moment d'iniciar la intervenció arqueològica coneixíem la muralla medieval de Ripoll a partir d'alguns trams conservats dempeus, especialment els ubicats a la banda del riu entre el pont del Raval i el pont del Freser caracteritzats per la presència de bestorres de planta semicircular.

Davant el projecte d'intervenció arqueològica, l'ajuntament de Ripoll i la seva oficina tècnica valorava la possibilitat de documentar, seguint aquesta línia de muralla arran de riu, llenç defensiu a la finca situada al núm.12-14 del Carrer de la Trinitat , així com a la casa catalogada de Can Budellers, actualment en obres.

La realització dels sondeigs arqueològics a l'esmentada finca, així com els primers moviments de terres fets a partir de la remodelació de la casa museu que s'ha d'ubicar a Can Budellers, han permès confirmar l'existència de trams de muralla atalussats de clara factura gòtica. L'excavació en extensió que enguany, s'hi està portant a terme permetrà conèixer el conjunt defensiu i datar-lo amb més precisió, així com confirmar la possible existència de torres exteriors, dur a terme l'excavació del fossar i exhaurir l'estratigrafia de l'interior del clos fortificat.

Els recintes murats d'època gòtica coexistiren amb diversos espais emmurallats en diferents èpoques a poblacions diverses de Catalunya, i Ripoll en podria ser un bon exemple.

Seguint a Guàrdia (Guàrdia, 2003, 45) Les dues èpoques bàsiques d'emmurallament a terres catalanes coincideixen amb moments d'inestabilitat bèl·lica, però també d'institucionalització dels governs urbans. El regnat de Pere el Gran , per l'amenaça de la invasió francesa i el regnat de Pere III el Cerimoniós, per les disputes amb Castella, són èpoques claus en la fortificació del país.

La muralla de Ripoll seria un típic exemple de muralla gòtica, de finals del s.XIV, o inicis del segle XV, possiblement construïda en època de Pere III el Cerimoniós. Des de mitjan s.XIV l'existència d'un exèrcit professional i la proliferació de canons afavoririen la construcció de muralles de pedra i argamassa, per sobre de les edificacions de tàpia, amb amplades importants, entre els 150 i 300cm, així con la generalització de muralles acabades amb merlets i atalussades a l'exterior, amb trams murals on s'obrien nombrosos portals franquejats per torres que alternaven torres de planta semicircular i quadrangular, envoltades de fossars o valls, (Verdés, 2003, 130-137).

Segons Riu (Riu-Barrera, 2003, 275) Santa Maria de Ripoll fou un vell monestir benedictí de gran desenvolupament perifèric malgrat la història l'hagi circumscrit a una església i un claustre sense context aparent . Tanmateix la cartografia anterior al 1835 i els vestigis de l'actual trama urbana, closa per un extens recinte murat de torres o bestorres semicirculars, d'incerta cronologia medieval, permeten suposar la seva configuració original. A l'interior , a més del nucli romànic, s'hi desenvoluparien noves edificacions posteriors. Aquest segon recinte es produiria entre l'entrada del s. XIII i la segona meitat del s. XV, en temps de l'abadia independent. El desenvolupament dels segons recintes fou de llarga durada i no s'estroncà fins a la definitiva dissolució de les cases monàstiques a partir de 1835 i la seva màxima expansió es produí entre els segles XVII i XVIII, fins al punt que moltes de les arquitectures que els componen no són medievals, ni gòtiques

sinó barroques, que suplantaren gairebé el nucli primigeni.

BIBLIOGRAFIA

BOLÓS, J., 2003, Gènesi i desenvolupament d'altres poblacions. *L'Art gòtic a Catalunya, Arquitectura III, dels palau a les masies.* Barcelona

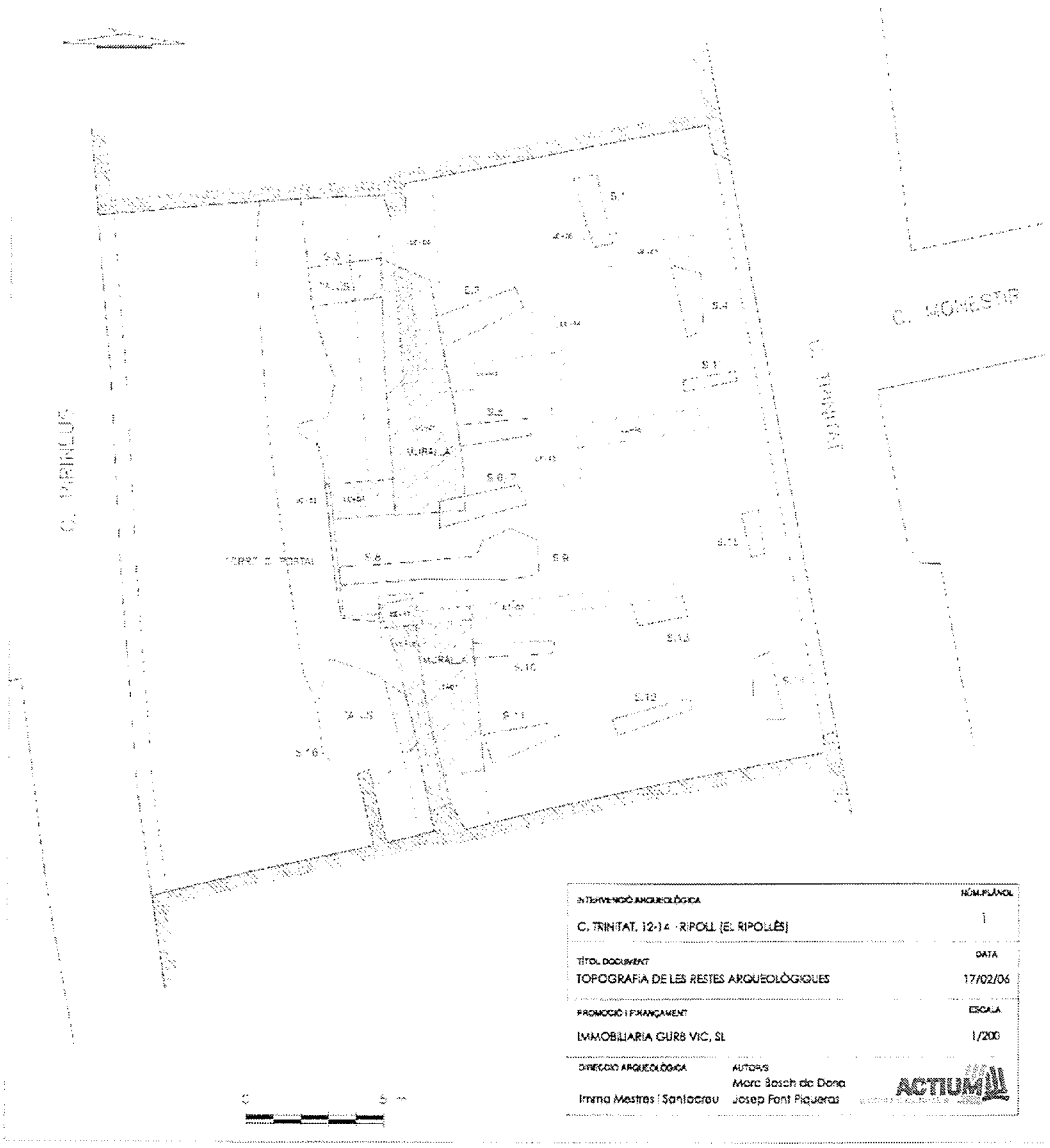
GUÀRDIA, M., 2003, Les formes urbanes. *L'Art gòtic a Catalunya, Arquitectura III, dels palau a les masies.* Barcelona

MESTRES, I., 2005, *Informe de la intervenció arqueològica practicada a la finca núm 12-14 del Carrer de la Trinitat, Carrer Pirineus, de Ripoll (Ripollès).* 2005. Àrea de Coneixement i Recerca. Departament de Cultura. Generalitat de Catalunya. Inèdit.

MESTRES, I., 2006, *Informe de la 2ª fase intervenció arqueològica practicada a la finca núm 12-14 del Carrer de la Trinitat, Carrer Pirineus, de Ripoll (Ripollès).* 2006. Àrea de Coneixement i Recerca . Departament de Cultura. Generalitat de Catalunya. Inèdit.

RIU-BARRERA, E., 2003, La transformació dels recintes monàstics. *L'Art gòtic a Catalunya, Arquitectura III, dels palau a les masies.* Barcelona

VERDÉS PIJOAN, P., 2003, Els processos d'emmurallament. *L'Art gòtic a Catalunya, Arquitectura III, dels palau a les masies.* Barcelona

INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA	NÚM.PLÀNOL
C. TRINITAT, 12-14 · RIPOLL (EL RIPOLLÈS)	1
TÍTOL DOCUMENT	DATA
TOPOGRAFIA DE LES RESTES ARQUEOLÒGIQUES	17/02/06
PROMOCIÓ I FINANÇAMENT	ESCALA
IMMOBILIARIA GURB VIC, SL	1/200
DIRECCIÓ ARQUEOLÒGICA: Imma Mestres i Santacreu	AUTORS: Marc Bosch de Dona, Josep Font Piqueras

ACTIUM

INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA AL Nº 5 DE LA PLAÇA DEL CASTELL DE PERATALLADA: NOVES APORTACIONS SOBRE EL RECINTE EMMURALLAT I DOCUMENTACIÓ D'UN PETIT TALLER DE FORJA

Cristina Belmonte Santisteban*

Peratallada fou una de les poblacions catalanes més ben fortificades, amb un recinte emmurallat que dividia la vila en tres sectors, tots ells closos dins unes muralles. Hi havia un recinte principal amb el castell-palau al centre i dues eixamples o ravals, un de situat cap al N , respecte el clos de murat principal, i l'altre situat al E. Aquest sistema defensiu, es completava amb uns espectaculars valls excavats a la roca, els quals junt amb el basament del castell sembla que van donar nom al municipi. De fet el topònim *Petra scissa* i el de *castro de Petra Taliata* apareixen a la documentació des del segle X.

Amb motiu de la construcció d'un conjunt d'habitatges en el nucli històric de Peratallada (Forallac, Baix Empordà), l'any 2004 es realitzà una intervenció arqueològica d'urgència al solar nº 5 de la Plaça del Castell, a llevant d'aquest emblemàtic edifici. Els 310 m² de la parcel·la van permetre identificar la transformació d'aquest espai des del segle XIII fins els nostres dies, i establir una hipòtesi sobre l'evolució històrico-constructiva d'una part del recinte emmurallat del municipi. (Plànol 1)

EL RECINTE EMMURALLAT I L'ELEMENT DE DEFENSA (SEGLES XII-XIV)

El recinte emmurallat de Peratallada, ha estat datat per Badia i Homs cap als segles XII- XIII, tot i així la part alta d'algun dels murs i torres foren refetes o fets de nou en època moderna o molt al final de l'edat mitjana entre els segles XIV-XVII. La manca d'intervencions arqueològiques a la vila i la construcció d'edificis adossats a les muralles fan difícil precisar quina seria la relació física entre els tres recintes emmurallats, així com la seva data de bastiment, establint-se d'aquesta manera diverses hipòtesis. La present intervenció tampoc ha donat llum sobre la relació física entre els tres recintes murats, però ha permès conèixer les característiques de la porta d'entrada al clos principal i d'un tram de 20 m del seu llenç.

Des del punt de vista constructiu, el tram de muralla documentat a la finca, de 20.50 m de llarg i una alçada entre 5 i 1 m en funció de la zona, estava fet amb carreus de pedra arenisca alterant-se blocs rectangulars amb d'altres quadrangulars de mesura inferior. Estaven col·locats al trencajunt i en alguns punts els espais restants entre carreus eren falcats amb pedres de mesura inferior, amb una tècnica constructiva similar a altres llenços documentats arreu del municipi. En aquest tram es van localitzar dos elements importants a destacar, el primer correspon a un conjunt de deu espitlleres amb unes obertures d'entre 0.60 i 0.40 m. Tècnicament es diferenciaven de la resta del parament per la col·locació de grans carreus de pedra just a sobre de cada orifici i també en alguns casos, per la col·locació de pedres verticals a cada un dels seus laterals. El segon dels elements es troba situat a uns 15 m de l'entrada del clos murat principal, i correspon a un obertura de 1.50 m d'amplada, la qual vam interpretar com a portella.

*Arqueociència Serveis Culturals S.L

D'altre banda, l'excavació arqueològica posà al descobert uns 10 m de la rasa de fonamentació de la muralla. En el seu rebliment només es van recuperar 6 fragments ceràmics, tots ells de cocció reductora i fets a torn lent. Aquesta ceràmica, per la seves característiques, es podria situar cronològicament al llarg dels segles XII–XIII, una datació que concorda amb la donada per Joan Badia i Homs per la construcció d'aquest element. Tot i així seria necessari, sobretot per la inexistència d'altres dades, esperar a futures intervencions arqueològiques per confirmar de forma definitiva l'època de bastiment d'aquest recinte emmurallat. Finalment cal esmentar, que amb el pas dels anys aquest llenç fou sotmès a nombroses reformes, tapiat d'obertures, recreixement de murs, etc...que van modificar considerablement la seva aparença. (Plànol 2)

Directament relacionat amb la muralla, es localitzà un dels elements de major singularitat de la intervenció. Es troba situat al límit NE del solar amb un parament de 9.30 m d'alçada i 3.15 m d'amplada, amb una planta quadrangular i obert per un dels seus extrems. En la seva part baixa i ja fora dels límits del solar, tenia una arcada a través de la qual s'accedia a l'actual Plaça del Castell, és a dir a l'interior del recinte emmurallat principal de la vila. Tipològicament aquesta estructura respon a les característiques d'una bestorre, amb la diferencia que es troba bastida al interior de les muralles, anul·lant o obviant la seva funcionalitat principal. (Plànol 3)

Aquest element fou sotmès a nombroses reformes al llarg dels segles, gràcies a elles, l'estructura es trobava en bon estat de conservació, i es podia accedir al seu interior, ja que s'havia transformat en habitacions i galliner entre altres funcionalitats. Això ens va permetre documentar les seves característiques constructives d'una banda, i d'un altre confirmar que no existia cap relació física entre ella i la muralla. A més també es va constatar que a la part interna de l'estructura, hi havia una porta d'origen d'uns 0.85 m d'amplada i uns 1.60 d'alçada, que havia estat tapiada. Nosaltres pensem que aquesta obertura comunicava amb el pas de ronda de la muralla i estava relacionada amb l'accessibilitat a la "bestorre" i a la defensa del clos murat.

Tipològicament aquesta estructura seguia les mateixes característiques constructives que molts trams del llenç de muralla de la vila i d'alguna de les seves torres i bestorres. Tot i així nosaltres hem notat certes diferencies sobretot en el treball dels carreus, més ben escairats i amb una disposició molt més regular, que el llenç de muralla documentat a l'interior de la finca. Això ens fa pensar que aquesta estructura possiblement fou construïda amb posterioritat a la muralla, potser entre els segles XIV- XV amb l'objectiu de reforçar l'accés al recinte emmurallat i al palau-castell, que no cal oblidar que es troba situat a pocs metres d'aquest element. Aquesta hipòtesi està fonamentada en les reformes que patí el conjunt murat del municipi, igual que d'altres poblacions de Catalunya a raó de la ordenació de Pere el Cerimoniós de que s'enfortissin ciutats, viles i llocs d'arreu del territori. A més no cal oblidar que entre finals del segle XIV i principis del segle XV, la documentació esmenta els problemes dels Cruïlles-Peratallada amb els remences i la seva participació amb les guerres que van tenir lloc en aquest moment històric i les conseqüències que això els comportà. Totes aquestes dades històriques evidencien que un reforç defensiu de la porta d'entrada del recinte emmurallat, va esdevenir més que una necessitat.

La documentació esmenta la possible existència d'una torre adossada al portal d'entrada del recinte, però sempre a tall d'hipòtesi, ja que es desconeixia del cert al seva existència. La present intervenció ha donat llum a aquesta incògnita, evidenciant la presència d'un element de defensa a la porta d'entrada i constatant, de forma sorprenent que es trobava separat del llenç en uns 1.50. En l'estudi de paraments d'aquest element, s'observà com recolzava sobre un possible element preexistent, intuït a partir de cinc grans blocs de pedra en el tram baix de la paret. Així doncs, és possible que aquesta estructura primigènia, al segle XIV ja estigués molt arrasada, i fons necessari bastir-ne una de nova. Tot i aquesta dada no permet donar llum sobre la singular relació física entre els dos elements si permet establir una hipòtesi, basada en la reutilització de les estructures, per justificar la seva construcció en aquest punt. En aquest espai però s'hi va fer l'accés a la finca actual i encara queden dempeus alguns edificis, fet que ha impedit corroborar la present hipòtesi.

EVOLUCIÓ CRONOLÒGICA I TRANSFORMACIÓ FÍSICA DEL SOLAR ENTRE ELS SEGLES XIII I XX. (PLÀNOL 4)

EL TALLER DE FORJA (SEGLES XIV-XV)

Des de l'antiguitat, el ferro era obtingut mitjançant un procés de reducció del mineral (òxids ferrosos) a baixa temperatura amb carbó de llenya, en una petita fornal d'argila ventada a mà o amb una manxa. El masser que en resultava (ferro pur, esponjós i no fos) era copejat amb el martell, fins a obtenir barres de ferro verge relativament tou, de les quals es podien obtenir formes mitjançant la forja i la soldadura. Aquest procés d'obtenció del ferro va continuar fins el segle XI, quan a Catalunya s'inicia una industria siderúrgica coneguda com "farga catalana" que es mantingué en actiu fins el segle XVIII. A la farga, com als antics forns, el que es pretenia era reduí la mena per a poder-la treballar, però amb l'ús del aigua com a força motriu per moure el martinet, s'augmentava la producció i es reduïa l'esforç humà, amb el que la tècnica s'imposà.

El taller, on es diferenciaven alguns sectors com la zona de forja, la de distribució d'eines, la pila...era el lloc de treball del artesà, i solia estar ubicat en llocs apartats i fora de la vivenda familiar. En ell era necessari l'ús del carbó i del foc, hi havia un ambient sorollós amb fums i oscil·lacions tèrmiques i era imprescindible un espai obert i ventilació. En cas de Peratallada, hem de pensar en un petit taller, bastit amb l'objectiu de subministrar a la població i també al castell-palau els útils necessaris per a desenvolupar les tasques quotidianes. Així doncs d'una banda podria produir útils per el camp, i també elements relacionats amb el ferratge i cuidat dels animals. Tanmateix nosaltres pensem que per la seva ubicació i cronologia, podria haver abastit també el ferro necessari per la construcció i reformes del recinte emmurallat. De fet si ens fixem amb els materials de ferro recuperats en la intervenció destaca la presència d'eines com una falç, alguns mànecs, anelles, sivelles, claus de porta...i sobretot més d'una cinquantena de claus.

Un dels paral·lels consultats que més s'assembla al cas de Peratallada és el localitzat a Roca de San Silvestro a San Vicenzo (Liborno), datat al segle XII-XIV i on els elements localitzats, són molts similars e igual d'arrasats que els de la present intervenció.(Mannoni, Giannichedda, 2004). En el nostre cas, cal pensar que el taller s'estenia per tota la finca, i segurament es perllongava més enllà de la zona d'intervenció. Hem pogut localitzar la major part de les estructures relacionades i necessàries per a realitzar aquesta activitat, l'únic element que ens manca del obrador és el "baix forn". Les analítiques aplicades a dues mostres d'escòries recuperades a la intervenció han confirmat l'existència d'un taller i també del tipus d'activitat que s'hi realitzava.

L'anàlisi d'una de les mostres, tant pel seu aspecte extern com per la seva estructura interna evidenciaven que no eren escòries colades d'obtenció directa del Fe. Per tant cal pressuposar que es tractava de material escoriaci d'un procés de post–reducció o forja que s'havia format i consolidat en la part interna d'una fornal (encara que tampoc s'ajusti a les característiques d'aquests). La presència de magnetita i altres components de re–oxidació del Fe i la total absència de wustita i fayalita, així com la incrustació de grans de sílice en totes les mostres (sabut que en els processos de forja s'utilitzava sorra, SiO_2, com a decapant) son els factors que determinen que aquestes escòries es considerin de post–reducció ó forja. L'altre mostra eren escòries colades en estat líquid com ja s'intuïa pels regalims de la seva forma externa. La presència de cristobalita garanteix que el foc va assolir altes temperatures. Per als seus components, oliví fayalític i vidre, aquesta escòria es podria assimilar a certes escòries de reducció directa del Fe, però la falta de reproductibilitat en la repartició de les fases típiques de les escòries colades de primera obtenció, wustita-fayalita-vidre, junt amb la carència de wustita, indica que la mostra pertany a una escòria de post–reducció. (Enrich, Gómez, Ferrera, 2006).

Així doncs el conjunt d'escòries analitzades corresponen a unes restes de post-reducció o forja, que s'haurien de situar en la tercera fase de producció d'un útil de ferro. Al "baix forn" tenia lloc la fusió del mineral juntament amb el carbó, d'aquest procés, que podia arribar assolir uns 1300º de temperatura, s'obtenia el masser. Aquest masser era colpejat amb el mall, netejant-se de les impureses per obtenir el lingot, és a partir d'aquest lingot, quan s'entraria en la quarta fase de producció, i on el ferrer transformaria aquesta vergalina en peça. D'aquesta manera les escòries de Peratallada les hauríem de situar just en el procés de post fusió, quan el masser es transforma en lingot. Ja hem esmentat que en la present intervenció no varem localitzar restes de

cap baix forn tot i així, la presència, al límit S del solar d'un element altament rubefactat, podria ser l'evidencia d'una estructura amb aquesta funcionalitat, però que el seu grau d'arrasament impedeix afirmar aquesta hipòtesi. Aquest element fou tallat amb la construcció del mur de tanca de la finca, i de conservar-se, es trobaria fora els límits de la finca. En la secció que va quedar a la vista, s'observava com a la part baixa de l'estructura hi havia una acumulació d'escòries, que haurien de correspondre al gresol de l'estructura, la part inferior del forn i el punt on es recollia el metall i l'escòria.

Per tant si tenim present que des de la farga ja sortia el producte elaborat, és a dir els lingots de ferro llestos per a ser forjats, quan aquests arribaven a mans del ferrer, aquest només els havia de treballar fins assolir la peça desitjada. En aquesta tasca, on també intervé el foc, el martell i l'aigua, no és desprenen una quantitat molt elevada d'escòries perquè tant sols s'està modelant la matèria primera i transformant en producte. El treball que es realitzava al solar de Peratallada, segons els resultats de les analítiques de les escòries, estava relacionat amb la transformació del masser en lingots o directament en el producte final. Tot i que no s'ha localitzat de forma evident el fornal, ni escòries de fusió entre les mostres analitzades, nosaltres pensem que en el taller de forja de Peratallada es realitzava tot el procés complert. I que d'existir aquest "baix forn" (sempre que no correspongui a l'estructura de combustió localitzada) hauria d'ubicar-se molt a prop de la finca intervinguda. En un taller on la força hidràulica per moure el mall i treballar el masser no pot ser utilitzada per la manca d'un curs d'aigua, i on la producció no ha de ser segurament molt alta, a jutjar per les seves dimensions, segurament amb una petita fornal, era suficient per obtenir la matèria primera necessària. D'aquesta manera s'hi podia realitzar tot el procés "in situ" i tant sols havien de preocupar-se d'abastir-se del mineral i del carbó.

D'altre banda resulta difícil imaginar que el ferrer comprés el masser i després ell transformes en eina. D'una banda perquè en una farga es realitzava el procés complert, la fusió del mineral i la transformació del masser en el lingot, el qual era el producte que ells subministraven. De no ser així i suposant que el ferrer compres el masser, necessitaria en el seu taller una fornal que assolis certa temperatura per poder escalfar-lo de nou, per netejar-lo d'impureses i transformar-lo en lingot o en eina. D'aquesta manera sembla lògic pensar que en l'obrador de Peratallada es realitzava el procés complert, tot i que arqueològicament no ho puguem afirmar amb rotunditat.

Així doncs en el solar de la present intervenció hem localitzat part d'un taller de forja, del qual només manca la zona de fusió. En l'extrem SW hem localitzat les restes d'un mur que possiblement delimitava l'estança on tenia lloc la transformació del mineral en masser. En aquest indret a part de l'estructura de combustió descrita en línies anteriors es va localitzar una estructura negativa de suport aeri, possiblement relacionada amb part de la sustentació de la coberta del edifici. També va aparèixer un gran bloc de pedra plana fragmentada, que podria haver funcionat com a base de l'enclusa o com a pròpia enclusa, per treballar primer el masser i posteriorment el lingot. A la banda externa d'aquest mur, i molt a prop de "l'enclusa" és on es va localitzar la concentració d'escòries. La manera que estaven disposades ,amortitzant un retall, ens fa pensar que segurament foren abocades a l'exterior de l'estança, aprofitant un rebaix en el terreny. En aquesta zona també cal destacar la presència d'un altre retall, amb una olla sencera col·locada al seu interior . Aquest contenidor es va analitzat i el resultat fou força interessant, amb la presència d'àcids grassos (d'origen animal o vegetal) al seu interior, característica que coincideix amb l'alta concentració de matèria orgànica. Tot plegat junt amb la localització de l'olla soterrada al nivell arqueològic fa pensar que tindria una utilitat dins del taller de forja. Les substàncies grasses tenien una doble funció dins d'un taller: evitar l'oxidació dels ferros i com a lubricant d'eixos de carros i carretes....(Enrich, Gómez, Ferrera, 2006)

A la part central de la finca, quasi no es van trobar restes relacionades amb el taller, però en l'extrem N, es detectà una nova concentració d'elements relacionats amb l'obrador. D'una banda destaca la presència d'una gran cisterna, retallada en el subsòl geològic i de la que es conservava un mur. En aquest mur, encara eren visibles restes del seu revestiment hidròfug, element que indicava la presència de líquid al seu interior. Aquest contenidor segurament contenia l'aigua necessària pel procés de fusió del mineral (cal recordar que era necessari netejar el mineral i també remullar les brases) i pel posterior treball dels lingots. Refredar el ferro en aigua, trempant-lo, permetia donar consistència i duresa a la peça final. És possible doncs, que aquest dipòsit emmagatzemes l'aigua i que amb cubells es transportes als diferents punts del taller.

D'altre banda, en l'extrem NE del solar es van localitzar un conjunt d'estructures de suport aeri relacionades amb un muret, molt arrasat que segurament compartimentava una nova estança. Tot i que no tenim analítiques que confirmin aquesta hipòtesi, nosaltres pensem que aquest espai del taller estava destinat a la fusió de coure o bronze. Aquesta hipòtesi esta fonamentada en diversos elements. D'una banda la localització d'una petita estructura de combustió, completament farcida de cendres, la qual segueix una tipologia molt similar a la des petits forns de fusió metal·lúrgica. D'altre banda en els estrats relacionats directament amb aquest element, s'hi van localitzar diverses escòries, que en aquest cas no eren de ferro. Finalment esmentar que ambdós nivells presentaven una coloració verdosa, una característica que després de diverses consultes, es conclou que la tonalitat de la terra, no era natural i que sovint és fruit d'alguna activitat antròpica relacionada amb el tractament i fusió metal·lúrgica de coure o bronze. De fet entre el material arqueològic recuperat durant la intervenció han aparegut diversos elements, alguns d'ells d'aliatge indeterminat, però majoritàriament de coure, que podrien ratificar aquesta hipòtesi. Entre aquests elements destaca la localització de més d'una trentena d'agulles, un cascavell, dos didals, una sivella... a més de diversos elements indeterminats.

Cronològicament nosaltres situem el bastiment i funcionament d'aquest taller al llarg del segle XIV, segurament entre finals d'aquest segle i inicis del segle XV. De fet els dos únics nivells de funcionament del taller de forja documentats foren datats al llarg dels segle XIV. D'altre banda els nivells que l'amortitzaven es situen majoritàriament entre els segles XIV i XV destacant a part de la ceràmica de cocció reductora, la presència de ceràmiques blaves medievals principalment de València, així com fragments de reflexes metàl·lics i alguns de verd i manganès residuals.

TRANSFORMACIÓ DEL ESPAI EN ZONA DE VIVENDA (SEGLES XV-XVI)

Un cop el taller de forja va deixar de funcionar és detectà una reordenació del espai, transformant-se el sector en zona de vivenda. L'amortització del taller va tenir lloc a principis del segle XV i poc després, en aquest indret i adossades a la muralla es basteixen un conjunt d'estructures, les quals delimiten un mínim de sis estances diferenciades que seguiran funcionant al llarg del segle XVI.

A l'extrem S de la finca, es basteix un nou mur, aprofitant una estructura anterior relacionada amb el taller de forja, que delimitaria un àmbit de 28 m², el qual apareix lleugerament aïllat de la resta de construccions. Creiem que entre aquest àmbit i el següent bastiment hi havia un carrer o zona de pas. De fet en un espai de 2.50 m d'amplada amb una llargada que s'estenia de punta a punta del jaciment, no es va documentar cap estructura per aquesta fase cronològica, només un nivell de terra piconada que avalaria aquesta hipòtesi.

A partir d'aquesta zona de pas i en direcció N es detecta una major concentració d'estructures, les quals semblen estar totes relacionades entre elles, i que podrien formar part de la mateixa edificació. En primer lloc trobem una estança delimitada pels murs u.e 79 i 140 de 27 m², i que funcionava amb un estrat datat al llarg del segle XV. Des d'aquí s'accedia a un àmbit més gran, d'uns 40 m² delimitat pels murs u.e 109 i 190. Funcionant amb aquests murs es va localitzar un paviment, fet amb morter de calç de color blanc, que tot i estar arrasat en el seu extrem W s'estenia de paret a paret. Aquest paviment apareixia retallat per diverses estructures negatives, algunes d'elles de funció indeterminada però d'altres podrien correspondre a les negatives on recolzarien alguna tenalla o element similar. Cronològicament aquest paviment es situa a llarg del segles XV i igual que els murs amb els que funciona s'adossa a la muralla. És en aquest moment que nosaltres situem el tapiat de la portella de la muralla i la seva transformació en finestra.

Entre aquestes dues construccions, sobretot en el seu extrem W tampoc s'han conservat gaires elements associables a aquesta fase, només les restes d'una estructura de combustió i alguna estructura negativa. Tot i així la distribució de la resta de murs localitzats a la intervenció evidencien que en aquest espai hi hauria d'existir alguns tipus d'estança. Finalment en l'extrem N de la intervenció és on s'han localitzat més estructures, les quals estarien delimitant com a mínim cinc habitacions diferenciades. La primera d'elles delimitada pels murs u.e 190 i 40 i també funcionava amb un paviment fet de morter de calç, el qual apareixia a la mateixa cota i horitzó cronològic que el documentat en l'estança

anterior. Tot i que en aquest punt de la intervenció encara restaven aixecades moltes de les estructures de l'ultima vivenda existent, s'intueix un àmbit d'uns 37 m², amb unes dimensions i característiques similars al ubicat just al seu costat.

A l'W d'aquesta estança se'n documenta un altre delimitada pels murs u.e 94, 46, 40 i 190 ubicada just a sobre de la cisterna del taller de forja, i presenta una superfície d'uns 12 m². En aquest punt de la intervenció s'ha detectat la superposició de diverses estructures, les quals no es van poder desmuntar, fet que va fer difícil establir les relacions físiques entre elles i llur evolució cronològica. Aquest àmbit estava parcialment bastit sobre un paviment de còdols amb una espècie de canalització al seu extrem E, que nosaltres interpretem com a carrer. Es trobava amortitzat per nivells del segle XV, però no tenim dades per determinar el moment del seu bastiment, tot i així és evident que és anterior al conjunt d'unitats muraries. Finalment cal assenyalar les dues habitacions bastides més al N del jaciment són dos estances quadrades d'uns 12m² aproximadament cada una. La primer esta delimitada pels murs u.e 09, 23 i 94 i la segona que arribava fins els límits de la finca, esta emmarcada entre els murs de tanca i les parets u.e 23, 46. Dins aquest últim àmbit es va documentar una altre parament u.e 154, però el fet de trobar-se en la zona exempta d'excavació per motius de seguretat, a dificultat la seva documentació.

Tot el conjunt d'habitacions documentades al cantó W del solar, no han conservat el seu mur de tanca per aquest punt. Tot i així per sota dels murs perimetrals de la finca actual, s'entreveuen parets de fases anteriors, que perfectament podrien estar relacionades amb aquest moment, i actuar com a murs de tancament de la vivenda. Tot i que els materials arqueològics recuperats durant la intervenció associables al llarg del segle XVI són força escassos, nosaltres pensem que el funcionament d'aquest edifici s'hauria de perllongar al llarg d'aquest segle. El que és evident és que fou bastit al llarg del segle XV i que els nivells arqueològics documentats que funcionen amb les estructures, també corresponen a aquesta adscripció cronològica.

REORDENACIÓ DEL ESPAI (SEGLES XVII-XVIII)

Al llarg del segle XVII el conjunt d'estructures descrites en paràgrafs anteriors s'amortitzen. Sobre aquests elements entre els segles XVII i XVIII se'n basteixen de nous els quals, estaran funcionant amb les seves reformes i transformacions, fins el moment d'iniciar la intervenció. D'altre banda es també en aquest moment quan es reordena l'espai del solar transformant-se la major part de l'espai en zona d'horts i jardí, i només en l'extrem N es concentren les noves construccions. D'aquesta fase cronològica no podem aportar gaires dades ja que la major part de les estructures o bé havien estat parcialment enderrocades o encara es trobaven en peu. Tot i així és en aquest moment que nosaltres situem la construcció del conjunt d'arcades existents a la finca, de les quals una encara es conserva "in situ", i la primera transformació com a zona de vivenda del element defensiu.

És també d'aquest moment un pou de planta circular localitzat al centre del solar, i el qual es trobava situat just al pati del nou edifici. Relacionat també amb l'extracció d'aigua, es va documentar un retall de planta irregular realitzat al subsòl geològic i situat al extrem S de la finca que nosaltres hem interpretat com pou o fresquera.

És molt possible, tot i que no ho podem afirmar, que moltes de les reformes del llenç de la muralla, es realitzin en aquest moment. Sobretot el recreixement de murs i la redistribució del espai, adossant o unint vivendes.

ULTIMES REFORMES (SEGLES XIX-XX)

Aquesta quarta i última fase, esta relacionada amb les reformes del conjunt d'estructures bastides en al fase anterior. En aquest moment es construeix un nou pis per sobre el conjunt d'arcades de la fase precedent, aprofitant tota l'alçada del element defensiu, per a realitzar-hi diverses habitacions. D'altre banda també es realitza la unió física entre la "bestorre" i la muralla, fent una habitació amb balcó, el qual talla el llenç defensiu i té vistes a l'actual Plaça de les Voltes.

BIBLIOGRAFIA

AREU, M.,COMAS, F. 1987, La Forja. Rafael Dalmau editor. (Col. Nissaga, 8). Barcelona

BADIA I HOMS, J. 1982, Peratallada, Ed Mediterrània. Barcelona

BADIA I HOMS, J. 1984, El castell de Peratallada, *Catalunya Romànica, vol VIII. L'Empordà vol 1*, 350-354

BADIA I HOMS, J. 1985, Arquitectura medieval del Empordà. 3 volums. Diputació de Girona.

BELMONTE SANTISTEBAN, C. 2006, Memòria de la intervenció arqueològica d'urgència realitzada al solar nº 5 de la Plaça del Castell de Peratallada. Forallac (Baix Emporta). Arqueociència S.C.S.L Àrea de Coneixement i Recerca de la Generalitat de Catalunya. Inèdita.

BOLÒS I MASCLANS, J. 1999 Els castells medievals a Catalunya *L'arquitectura militar medieval. Jornades d'història i Arqueologia Medieval del Maresme*, 11-23.

MANNONI, T i GIANNICHEDDA, E. 2004, Arqueología de la producción. Ariel Prehistoria. Barcelona.

MATEU, J. 2004, Fargues de Catalunya i Andorra. Rafael Dalmau ed.. (Col. Nissaga, 18). Barcelona.

MOLERA, P., BARRUECO, C. 1983 Llibre de la farga. Rafael Dalmau ed. (Col. Nissaga, 1). Barcelona.

RIU RIU, M. 1987, Nuestro actual conocimiento y posibilidades del estudio arqueológico de las técnicas industriales de la Edad Media. *II Congreso de Arqueologia Medieval española. Comunidad de Madrid.* Madrid.

VERDÉS PIJUAN, P. 2003, Els processos d'emmurallament, *L'art gòtic a Catalunya. Arquitectura. Vol III. Dels palaus a les masies.* Enciclopèdia Catalana, 130-137.

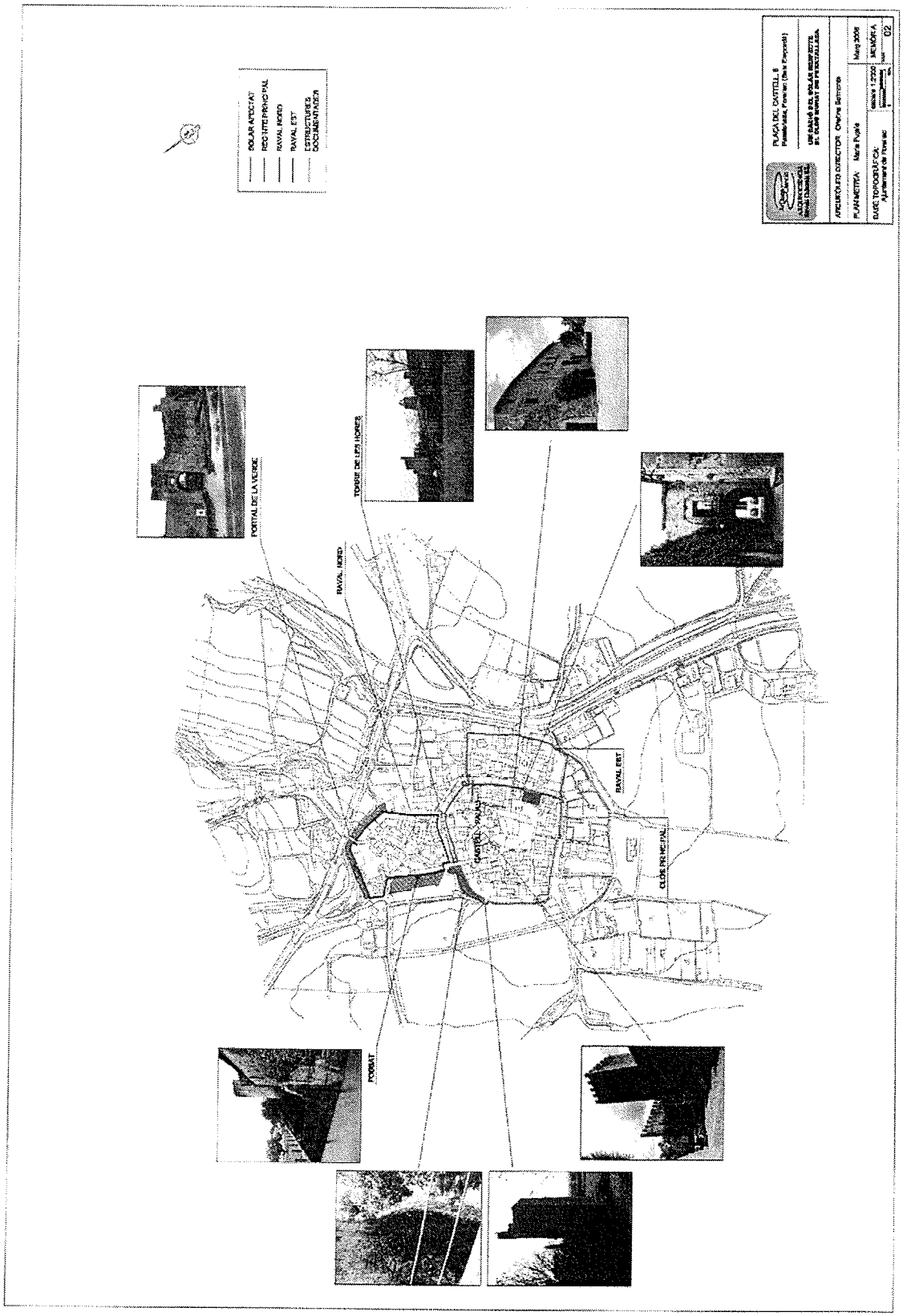

Fig. 1. Plànol de situació del jaciment respecte el recinte emmurallat de Peratallada

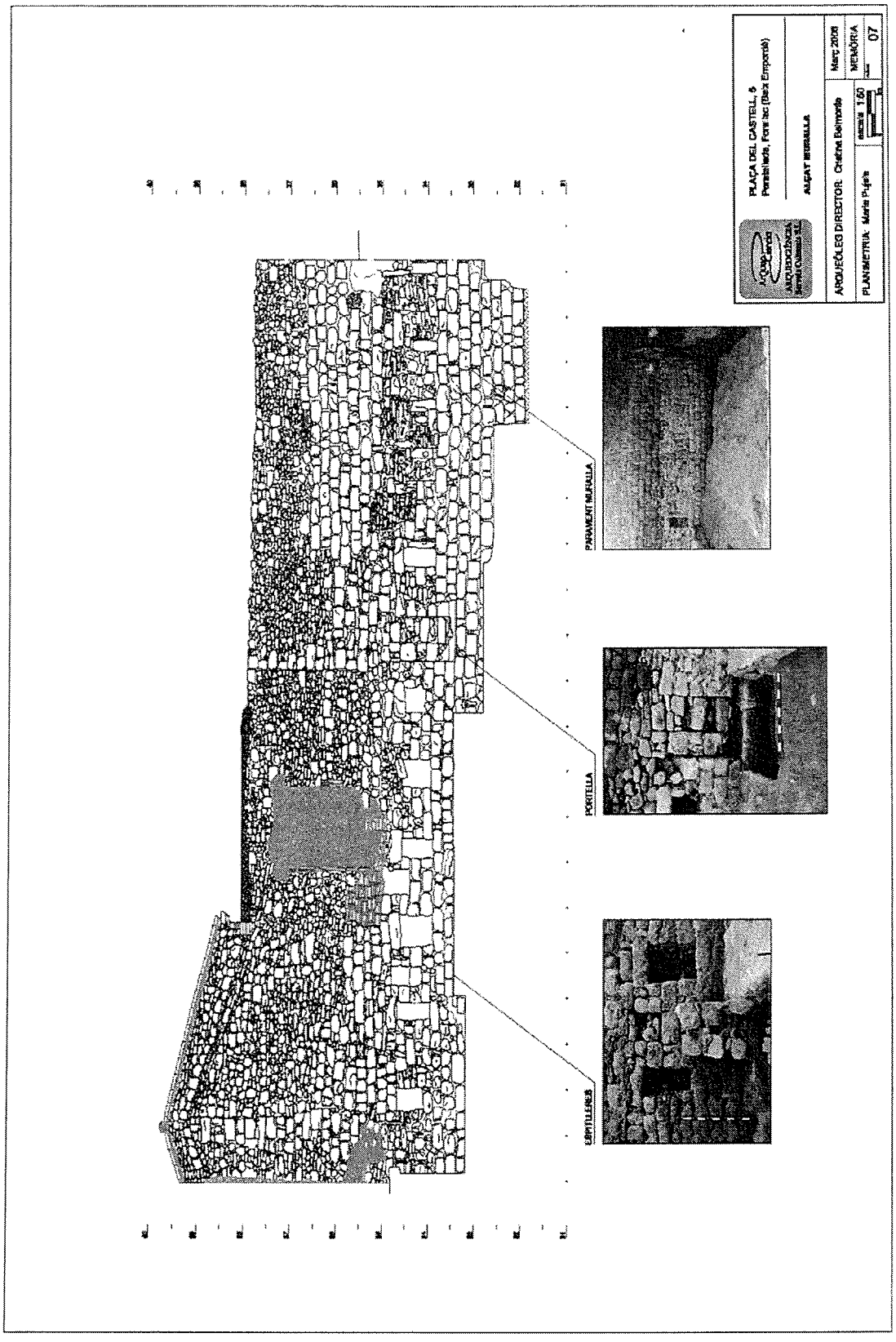

Fig. 2. Alçat del tram de muralla documentat

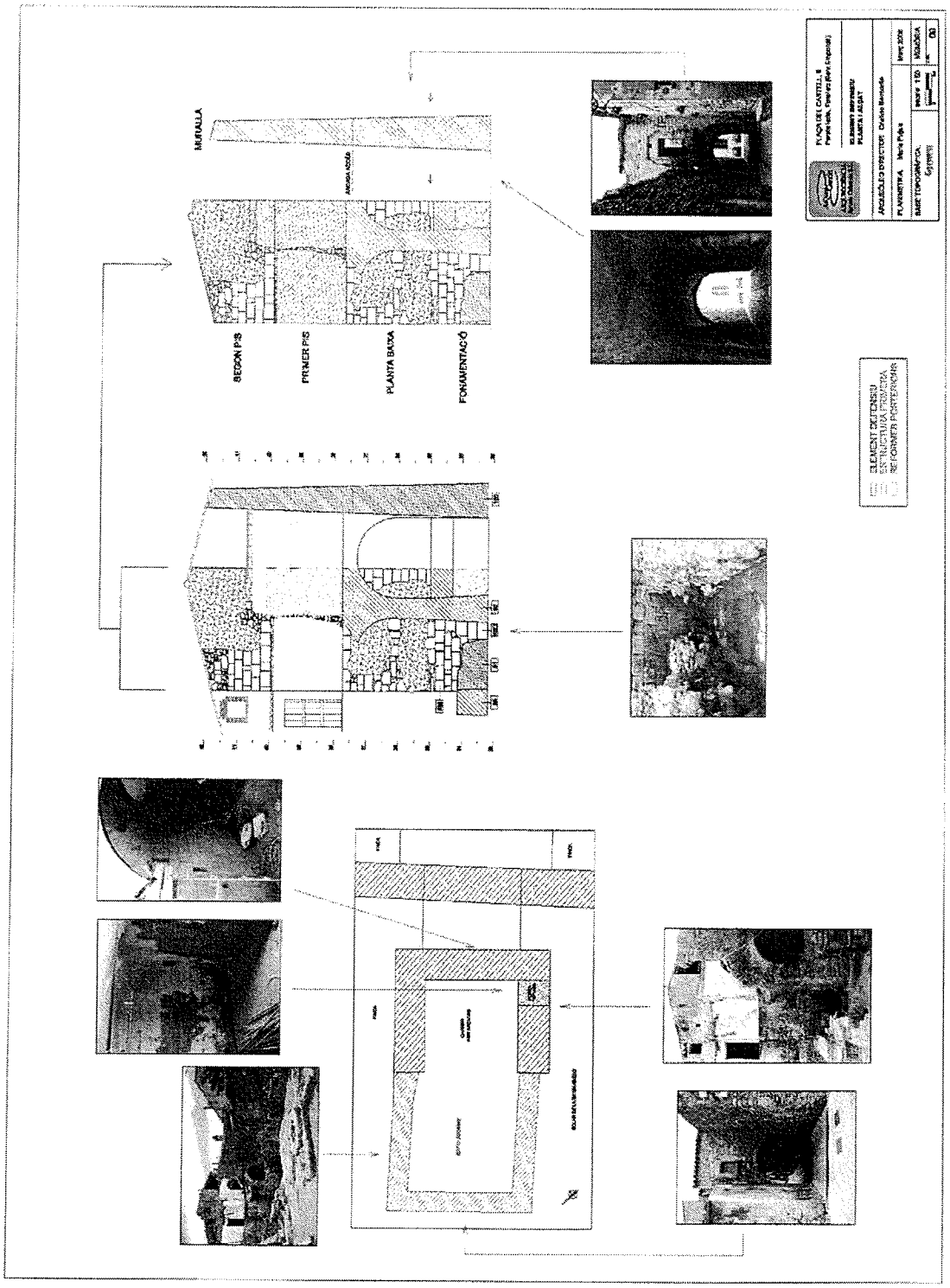

Fig. 3. Alçat del element defensiu i llur relació física amb la muralla

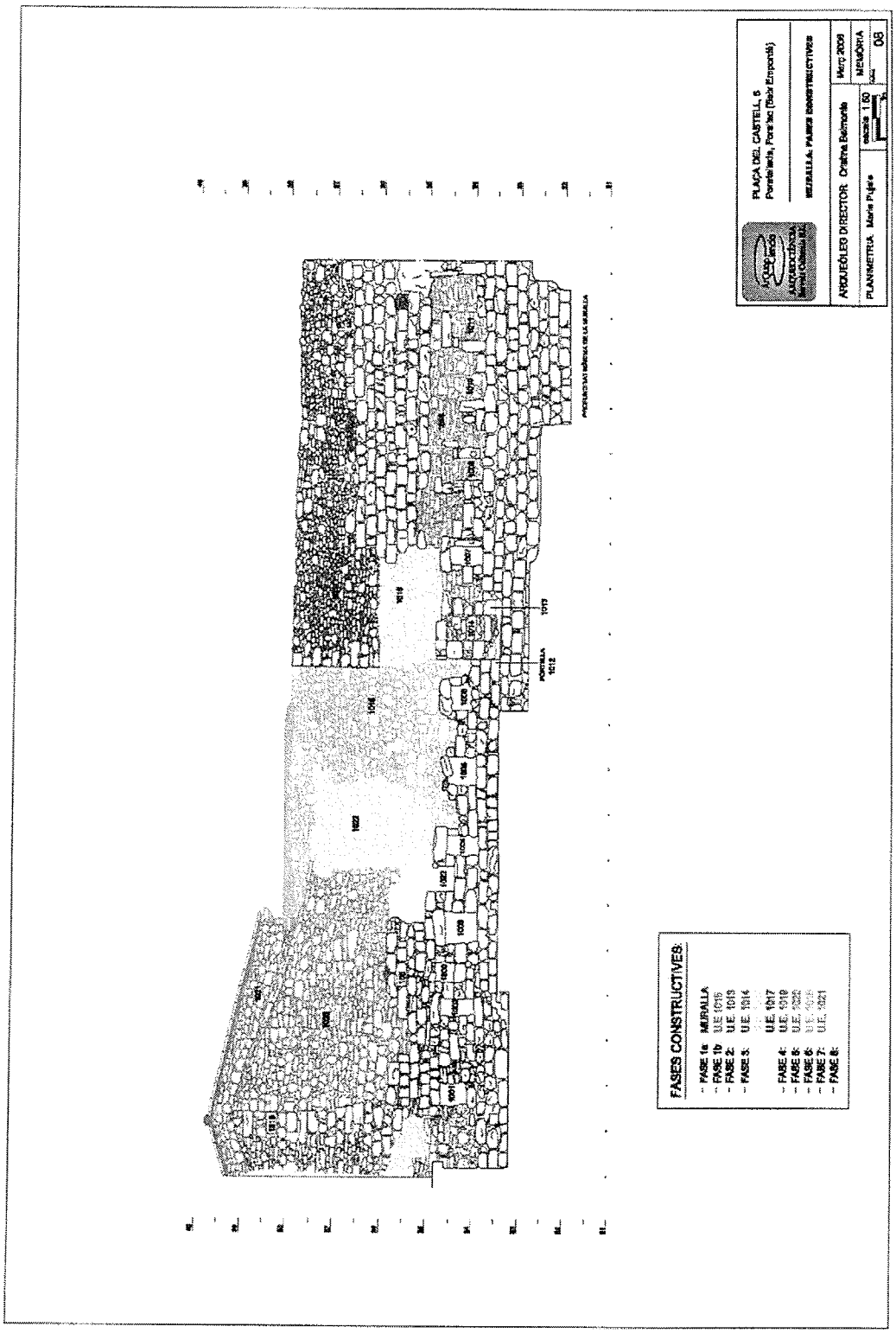

Fig. 4. Planta general del jaciment per fases cronològiques.

QUATRE INTERVENCIONS ARQUEOLÒGIQUES A TORROELLA DE MONTGRÍ

Josep Frigola i Triola* **Jordi Merino i Serra***

El present article resumeix els resultats de quatre intervencions dutes a terme en el nucli urbà de Torroella de Montgrí l'any 2004. Per ordre cronològic, es va intervenir primer en el número 10 del carrer Roser, després al llarg dels carrers Hospital i del Carme i, per últim, en el solar del número 44 del carrer Sant Genís.

INTERVENCIÓ AL CARRER DEL ROSER NÚMERO 10

La primera de les intervencions es va dur a terme el dia 4 d'agost de 2004 en el solar que ocupa el número 10 del carrer del Roser. Els treballs varen ser encarregats a l'empresa Janus S.L. i varen ser dirigits per Jordi Merino i Serra, amb el concurs de Josep Frigola i Triola com a tècnic i d'un auxiliar.

El solar havia estat ocupat per dos edificis que havien estat enderrocats per tal de construir-hi un nou habitatge (fig 2, núm. 1): un edifici d'habitatges a la part nord del solar i un segon edifici amb els baixos ocupats per un taller metal·lúrgic amb entrada pel mateix carrer del Roser. Al fons d'aquest taller, i per tant del solar, hi hauria hagut un petit pati que deixava veure un mur de pedra atalussat que sempre s'havia dit que era part de la muralla medieval de la vila.

La presència d'aquest mur va motivar una intervenció arqueològica prèvia a la construcció del nou edifici per tal de treure'n la major informació possible i, de pas, descartar altres possibles elements arqueològics, relacionats o no amb el mur, que poguessin ocupar el solar.

Aquest mur, que tancava el solar per la meitat sud del límit de llevant, era fet de pedres lleugerament carejades lligades amb morter i presentava signes evidents de diverses fases constructives: dues per a la part baixa atalussada i una tercera que correspon ja al parament de l'edifici veí que usa el mur atalussat com a basament. Com que tan sols es considerà part de la muralla la part baixa del mur, es van numerar únicament les dues fases que corresponien a aquesta part baixa (U.E. 1006 i U.E. 1007).

La intervenció arqueològica va consistir en fer quatre rases amb l'ajut d'una màquina retroexcavadora per tal de documentar l'estratigrafia existent.

La primera de les rases es va fer a tocar del mur. Amb aquesta rasa es pretenia esbrinar si existia un fossat defensiu davant la muralla, documentar-ne la rasa de fonamentació o els estrats arqueològics o si hi havia estructures que es poguessin relacionar amb el mur. Els resultats, però, varen ser del tot negatius i no es va poder documentar cap element arqueològic. Sota un petit estrat corresponent a les runes de l'edifici enderrocat apareixia el subsòl natural sense ni tan sols una rasa de fonamentació. El fet de no tenir fonamentació explica que el mur no es trobés en la meitat nord del solar, desmuntat segurament del tot arran de la construcció de l'habitatge enderrocat, que s'endinsava sobre la línia teòrica del mur.

La resta de les quatre rases varen tenir uns resultats similars i tan sols es va poder documentar part de la fonamentació dels edificis tot just enderrocats.

En resum, el resultat d'aquesta intervenció va tenir resultats negatius quant a la localització d'elements que poguessin aportar noves dades al sistema defensiu baixmedieval de la vila de Torroella.

Per altra banda, és sorprenent que el que fou identificat com a muralla (U.E. 1006 i 1007) no

*Janus S.L.

disposés de cap tipus de fonamentació inserida en el subsòl, a menys que el que actualment es veu no sigui sinó un afegit posterior a manera de contrafort. Aquest fet, no constatable mitjançant aquesta excavació, no seria rar ja que el pany de muralla que es veu actualment presenta signes evidents de superposició de diverses fases constructives.

Val a dir, per acabar, que durant aquesta campanya fou possible accedir a l'altra banda de la muralla, on hi havia un edifici en construcció, en els baixos del qual es veia el que segurament era la muralla per la seva cara interna. En aquest cas presentava un arrebossat modern que l'enmascarava, però s'intuïa la seva forma atalussada i la seva orientació diferent a la resta d'edificis que l'envoltaven. El que és interessant d'aquest fet és que la seva llargada conservada pel nord era superior a la documentada per la banda de fora muralla, en el solar on vam fer els sondejos, i on un dels edificis enderrocats n'ocupava part del lloc original.

INTERVENCIONS ALS CARRERS HOSPITAL I DEL CARME

Aquestes dues intervencions, encomanades també a l'empresa Janus S.L., van ser dirigides per Josep Frigola i Triola i van ser fetes en dates consecutives: del 12 al 16 d'agost de 2004 per al carrer Hospital i del 17 al 20 d'agost de 2004 pel que fa al carrer del Carme (fig. 2, núm. 2)

Ambdues intervencions estaven motivades per la instal·lació de la xarxa de gas natural, en tots dos casos entre el carrer de la Porta Nova i el passeig de Vicenç Bou. Les tasques arqueològiques es varen limitar al seguiment de l'obertura de les rases per a la instal·lació del gas. Les rases feien una amplada d'entre 40 i 50 centímetres i una fondària d'entre 90 i 100 centímetres.

Els resultats varen ser sempre negatius. Un cop rebentat el paviment actual apareixia un petit estrat modern d'anivellament amb una potència que variava dels 5 als 40 centímetres i, per sota, sempre el subsòl natural i estèril.

INTERVENCIÓ AL CARRER SANT GENÍS, NÚMERO 44

La darrera de les intervencions va tenir lloc el dia 2 de novembre de 2004, igualment encarregada a Janus S.L. i dirigida per Josep Frigola i Triola.

La intervenció es va dur a terme en un solar que ocupa, per una banda, el número 44 del carrer de Sant Genís i, pel costat contrari, el 53 de l'avinguda de Lluís Companys (fig. 2, núm. 3). El solar havia estat ocupat per un edifici que tenia l'accés principal pel carrer Sant Genís i un pati a la part del darrera, amb accés directe desde l'avinguda Lluís Companys. El nou projecte constructiu preveia l'enderrocament d'aquest edifici per construïr-ne un de nou que ocuparia tot el solar.

La situació del solar, entre la torre de les Bruixes a ponent, i el portal de Santa Caterina a llevant, indicava que la muralla hauria de passar pel lloc ocupat per aquest solar. Malgrat que no estava previst construir cap planta soterrada en el nou edifici, el moment era del tot oportú per de documentar la muralla abans d'iniciar la nova construcció.

La muralla, que va ser trobada en primera instància pels operaris del nou edifici, va aparèixer a l'extrem nord del solar, just on es feia més estret, a uns 5 metres de l'entrada per l'avinguda Lluís Companys (fig. 1). Els treballs arqueològics varen consistir en acabar de destapar el tram de muralla localitzat, netejar-la, dibuixar-la i situar-la en planta, fotografiar-la i fer un sondeig per tal d'esbrinar la potència conservada i detectar la possible existència d'estrats arqueològics associats o d'altres estructures relacionades.

El tram de muralla descobert feia una llargada total d'uns 4 metres, corresponents a l'amplada del solar per aquesta banda, i l'amplada arribava als 1,35 metres. La tècnica constructiva emprada va ser la de construïr els dos paraments externs de factura regular, amb pedres carejades i disposades a trencajunt i, en l'espai entre aquests dos paraments, un reompliment de pedres petites, sense treballar i lligades amb morter de calç. La part superior del parament exterior de la cara nord començava a una cota d'entre 55 i 80 centímetres més avall que la resta de la muralla conservada, degut al robatori d'algunes de les pedres més ben treballades.

La cata es va fer amb l'ajut d'una màquina excavadora, de petites dimensions degut a la migradesa de l'espai on s'havia de moure. Aquest fet va condicionar enormement les mides de la cata, tant en superfície com en profunditat, pel problema que suposava no tenir prou espai per a les terres extretes.

El lloc triat per la cata va ser a tocar de la muralla pel costat intramurs. La cata feia 0,60 metres en sentit est-oest i 1,45 metres en sentit nord-sud. La cota assolida va ser de 2 metres a partir del nivell de circulació actual.

Els resultats varen ser negatius pel que fa a estructures relacionades amb la muralla. Tan sols es va documentar un potent estrat d'aportacions de terres argiloses amb presència de pedres soltes, restes esporàdiques de morter de calç i algun fragment de ceràmica de datació força moderna.

No va ser possible arribar prou avall com per arribar a penjar la muralla i tan sols es pot dir que fins a dos metres de profunditat es trobava ben conservada. Un cop documentada la muralla, i contrastant que la cota a què es trobava no quedava afectada pel projecte del nou edifici, es va a tornar a colgar amb terres.

BIBLIOGRAFIA

BADIA I HOMS, J. (1977), *L'arquitectura medieval de l'Empordà. I. Baix empordà*, Diputació de Girona, Girona.

ROVIRAS, A. i TORRENT, E., 2003.: *Torroella i l'Estartit*, Quaderns de la Revista de Girona, 107, Girona,

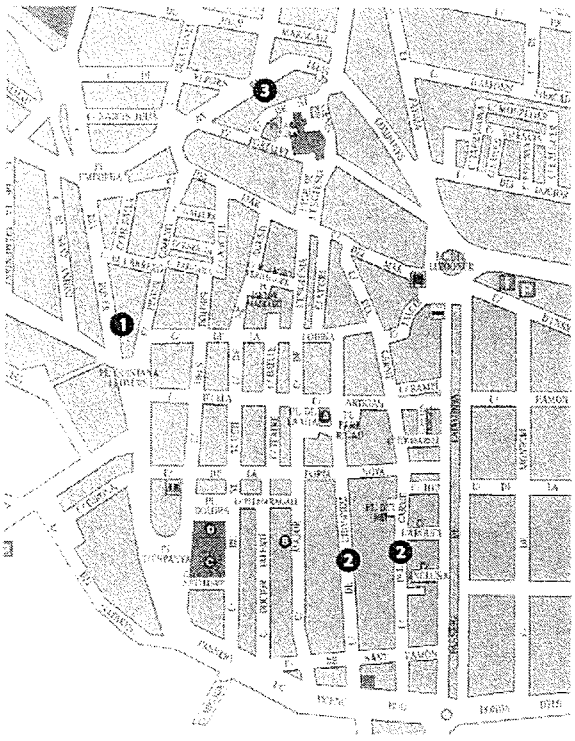

Fig. 1. Plànol amb la situació de les intervencions.

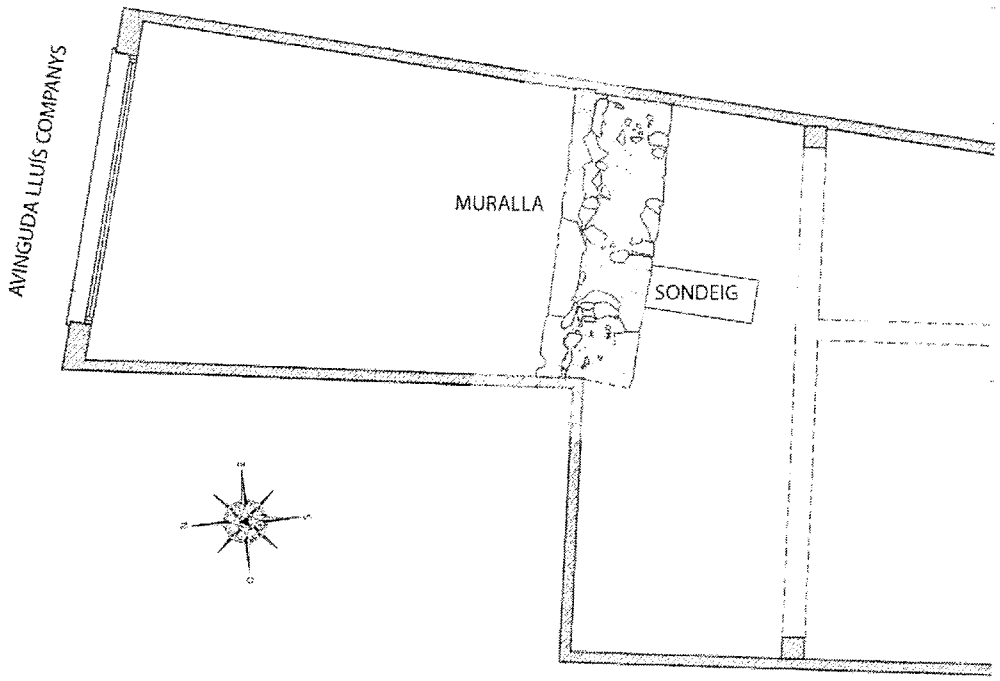

Fig. 2. Situació de la muralla dins el solar situat al carrer Sant Genís, 44.

INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA AL CARRER LLUÍS COMPANYS, 49 (TORROELLA DE MONTGRÍ)

Gerard Cruset Galceran

SITUACIÓ DE LA INTERVENCIÓ

La intervenció arqueològica es va realitzar en un solar situat entre el carrer de Sant Genís i l'avinguda de Lluís Companys, dins del nucli urbà de Torroella de Montgrí; el terreny està ocupat actualment per una vella construcció mig enderrocada. Es tracta d'un espai situat dins el nucli antic de Torroella de Montgrí, molt proper a l'església, que antigament formava part del recinte emmurallat de la vila (figura 1).

ANTECEDENTS HISTÒRICS

En el solar on es va realitzar la intervenció arqueològica no s'hi havia efectuat en anterioritat cap tipus d'excavació, ni s'hi havia trobat material de cap tipologia. Ara bé, sabem que en les cases adjacents a la zona excavada sí que hi havia hagut troballes arqueològiques. Els propietaris de les cases número 45 i 43 del mateix carrer, recorden que trobaren certa estructura que segons la descripció podria molt ben ser algun pany de muralla, però no se'n conserva cap testimoni. On si que hi ha un referent clar és en el número 53 de l'avinguda Lluís Companys; aquí, recentment, es van trobar restes de la muralla. Segons el tram de muralla trobat, la muralla, a l'alçada del solar on es va fer la prospecció, passaria pel carrer.

METODOLOGIA

La metodologia emprada en la prospecció arqueològica, fou l'obertura d'una rasa que anés

de nord a sud de tot l'espai a prospectar. D'aquesta manera ens assegurávem que no hi havia cap estructura de cap tipus que creués l'espai a edificar en direcció est - oest.

Per tal de portar a terme la prospecció, es realitzaren sondeigs que tenien una amplada d'1 metre per una profunditat de com a mínim 1 metre i una llargada que anava de nord a sud del sector. La profunditat de la rasa venia donada per la profunditat que han de tenir els fonaments segons el projecte realitzat per l'arquitecte. Segons aquest projecte, la base de la fonamentació restarà a una fondària mínima de 0,80 metres respecte al nivell actual del terreny.

L'espai que ocupa el terreny situat a l'avinguda Lluís Companys, 49 fou dividit en tres sectors, d'acord amb les estructures que avui dia hi ha existents en aquest indret. El sector 1 és el que dóna a l'avinguda Lluís Companys i que antigament havia estat el garatge de la casa; el sector 2 és el sector del mig i era on hi havia hagut el pati de la casa i les corts, i el sector 3 és on hi havia hagut l'habitatge que actualment està en ruïnes i dóna al carrer Sant Genís, un antic carrer de la Cellera.

CONCLUSIONS

La prospecció arqueològica efectuada al solar de l'avinguda Lluís Companys, 49 no ha donat cap resta ni estructura de cap tipus. Els sondeigs oberts ens els diferents sectors, els quals han estat prospectats en la seva totalitat de nord a sud, no han donat cap estructura d'importància.

S'ha arribat a la conclusió que segurament la muralla no passaria pel solar on s'han realitzat les prospeccions sinó que passaria per on avui dia passa la carretera. Aquesta possibilitat ve reforçada amb la descoberta del tros de muralla a la casa que ocupa el número 53 de l'avinguda Lluís Companys. Si es segueix la direcció del tram descobert, ens dóna que la muralla, just al

número 49 de l'avinguda Lluís Companys, passa per fora el carrer.

BIBLIOGRAFIA

AUDIVERT, M. 1983, *Torroella de Montgrí, una vila singular.* Torroella de Montgrí.

PALLÍ, J. 1989, Geologia de la plana del Baix Empordà, *Institut d'Estudis del Baix Empordà*, núm. 8: 17. Sant Feliu de Guíxols.

PERICOT, J. 1969, Les Portes de Torroella, *Llibre Festa Major de Torroella de Montgrí.* Torroella de Montgrí.

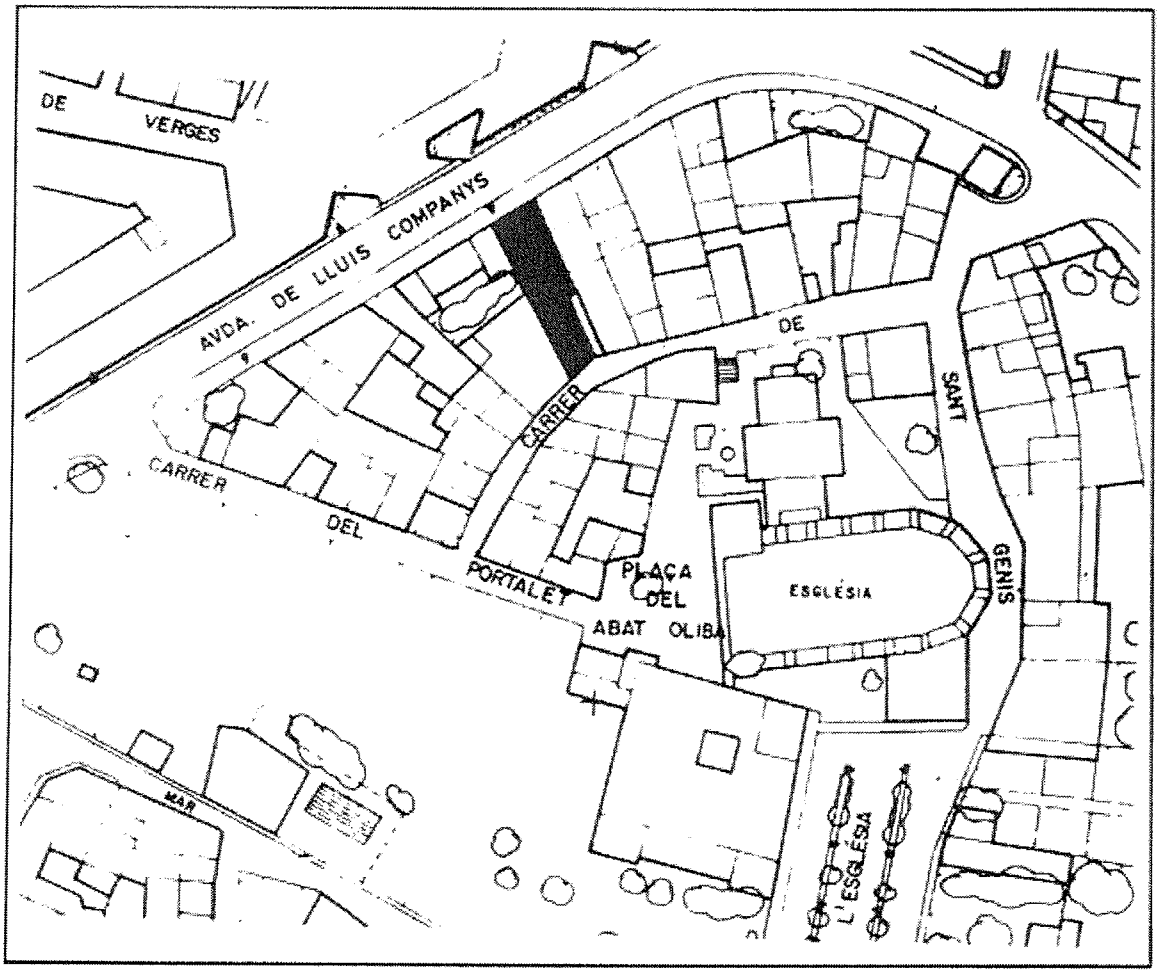

Fig. 1. Situació del solar prospectat.

UN EXEMPLE D'HÀBITAT RURAL AGRUPAT D'ÈPOCA MEDIEVAL: SANT CEBRIÀ (FOGARS DE LA SELVA)

Adriana Geladó Prat* **Ivan Salvadó Jambrina***

INTRODUCCIÓ

Des de l'any 2004 s'han portat a terme dues intervencions arqueològiques al jaciment de Sant Cebrià, centrades en la localització i documentació de l'antiga església de Sant Cebrià. Aquest jaciment es troba situat dins del terme municipal de Fogars de la Selva (La Selva). La seva localització a dalt d'un petit turó anomenat del Reclam, a uns 65 metres sobre el nivell del mar, fa que tingui unes vistes privilegiades respecte el seu entorn, des del qual es poden observar dos enclavaments importants com són el castell de Montsoriu i la fortalesa d'Hostalric, així com les primeres estribacions de la Serralada Litoral.

OBJECTIUS DE LA INTERVENCIÓ

Els treballs de recerca efectuats per estudiosos locals (l'excel·lentíssim alcalde de Fogars de La Selva, senyor Josep Vilà, i l'estudiós local Jaume Fugueroles), van situar hipotèticament l'emplaçament de l'antiga església de Sant Cebrià i Santa Justa al cim del turó del Reclam. Aquest turó es troba situat a uns 200 m a l'est de l'actual església de Sant Cebrià.

Durant l'any 2003 l'hipotètic emplaçament de Sant Cebrià va ser objecte d'una actuació furtiva. Aquesta va consistir en l'obertura, per mitjans mecànics, de 3 rases d'uns 0'70m de profunditat per uns 0'50 m d'amplada, que van deixar al descobert estructures construïdes amb pedres que semblaven correspondre a murs d'una edificació.

Degut a aquests fets l'Ajuntament de Fogars es va plantejar la necessitat de documentar adequadament les rases obertes, així com de realitzar algun petit sondeig que permetés obtenir noves dades sobre aquest jaciment i confirmar o desmentir l'adscripció d'aquestes restes a l'església de Sant Cebrià.

Els treballs arqueològics es van complementar amb la realització d'una prospecció geofísica als voltants de la zona afectada per les rases. Aquesta va ser portada a terme per Roger Sala (SOT) i va donar resultats força interessants que indicaven l'existència de restes arqueològiques a la pràctica totalitat dels 3600 m^2 prospectats mitjançant diferents mètodes de detecció (magnetometria i georadar).

ANTECEDENTS HISTÒRICS

L'actual església de Sant Cebrià és un edifici d'estil gòtic tardà, datat documentalment al segle XVI. L'antiga església apareix esmentada en diversos documents del segle X i, posteriorment, continua citant-se fins ben entrat el segle XIV. El document més antic que es conserva és un privilegi concedit per Carles el Simple a la parròquia de *Falgars* (Fogars), de l'any 922. Uns anys més tard, el 974, apareixen citats en una butlla del papa Benet IV a favor del monestir de Sant Pere de Rodes. En el document s'anomena l'església de *"Sancti Cypriani et Sanctae Justas in villa Felgari"* . I per últim l'any 982, en un

*Estrats S.L

precepte del rei Lotari de França en favor del mateix monestir, es fa referència a *"Filgaris"* (VENDRELL, S. 1975, 210). No ens consta cap altra dada fins ben entrat el segle XII. En una butlla del papa Lluci III del 1185, es menciona que el monestir de Breda tenia importants alous a la zona. I també que el terme va estar integrat des dels inicis al terme del castell d'Hostalric, formant part de les possessions dels vescomtes de Girona, inicialment, i amb posterioritat dels vescomtes de Cabrera (A.A.V.V. 1981, 248-249).

Una altra butlla del 1246, del papa Innocenci IV, comunica que la parròquia de Fogars, anomenada *"Sancti Cipriani de Folgas"* passa a pertànyer al monestir de Sant Salvador de Breda. L'última referència documental és de l'any 1362 i en ella es menciona el temple amb el nom de *"Sancti Cipriani de Folgariis"* (VENDRELL, S. 1975, 210).

Pel que fa a la tradició oral, cal indicar que alguns veïns de la població identifiquen un indret situat entre l'actual església i la Creu d'en Simón (antiga creu de benedicció parroquial) amb el nom "d'església vella" i també com el "cementiri vell". Segons les mateixes fonts, aquest indret era inaccessible per estar cobert d'una gran vegetació. Doncs bé, sembla que la zona s'aproximaria molt al lloc on es van descobrir les restes. L'any 1721, Gaspart Ollé descriu les afrontacions de les terres de l'església amb les heretats dels seus veïns, i explica un conflicte termenal entre l'església i la propietat del Mas Simón. Sembla ser que el propietari del mas va arrencar un terme i Gaspart Ollé es proposà explicar la seva antiga ubicació: *"Se coneix algun temps hi ha aguda mota [...] quedant en favor de la Rectoria tota la roureda i boscos de ponent i de tremontana desde el camí que passa ara (que antigament passava per migdia de la casa de la Rectoria Vella) per detras de tremontana de la Rectoria Vella i seguint dit camí fins a la Creu den Simón. Partint de dita creu sen van per tremontana tot turó mitjensant aÿgua vessant fins que son dret de la mota dels Alous que jo he feta. Partint del capdemunt linea tirada de dita mota sen van fins laÿgua de la Tordera sens fer ninguna torta"*[1].

Per tant, tot sembla indicar que el lloc designat com a rectoria Vella pel rector de Fogars es correspon amb el mateix indret on també es situa tradicionalment l'església Vella de la tradició oral.

LES INTERVENCIONS ARQUEOLÒGIQUES

Les actuacions portades a terme al jaciment de Sant Cebrià durant els anys 2004 i 2005 van posar al descobert restes de tres edificacions disposades totes elles sobre el turó del Reclam. L'estudi d'aquestes restes ens ha permès documentar que el jaciment està format, com a mínim, per tres edificacions amb funcionalitats totalment diferenciades: Un edifici singular, situat a la part més alta del turó, sembla que de dimensions més grans que la resta (Edifici 1), un altre edifici destinat probablement a corts o relacionat amb les tasques agrícoles (Edifici 2) i una tercera edificació, o edificacions, que tindria les funcions de lloc d'hàbitat (Edifici 3).

Tots aquests edificis disposen d'uns trets constructius molt semblants. Estan bastits amb murs de terra (probablement construïts amb la tècnica de la tàpia), que s'assenten sobre sòcols construïts amb pedres, la majoria sense treballar, lligades amb argila. Cal destacar l'utilització de fragments de teules en la construcció dels murs per tal de regularitzar filades. Tots els sòcols documentats s'assenten directament sobre la roca, sense cap rasa de fonamentació, a excepció del mur que compartimenta l'edifici 2 en 2 àmbits. També cal destacar el fet que pràcticament la totalitat dels murs disposen del sòcol de pedres, per tal d'aïllar-los de les humitats del sòl. Només, una part del mur de façana nord de l'edifici 1 no disposa de sòcol, assentant-se la construcció de terra directament sobre el substrat geològic. L'amplada dels murs oscil·la entre els 0,50 m i 0,70 m i la seva potència conservada entre els 0,10 m i els 0,90 m.

Les cobertes de tots els edificis, fins ara documentats, estaven construïdes amb teules, com així es desprèn de la documentació dels nivells d'enderroc, i els paviments estaven bastits amb terra piconada, o s'utilitzava el propi substrat geològic com a nivell de circulació.

Cap de les restes documentades pertany a estructures relacionades amb l'església de Sant Cebrià. Tots tres edificis formarien part d'un nucli d'hàbitat rural típic de l'edat mitjana, format per un edifici senyorial (Edifici 1), al voltant del qual es crea un petit nucli format per edificis destinats als treballs agrícoles (Edifici 2) i una zona d'habitatges (Edifici 3). Aquests nuclis acostumen a anar acompanyats d'un edifici religiós, que en aquest cas probablement seria l'església de Sant Cebrià, que com s'ha comentat anteriorment,

encara es desconeix el seu emplaçament exacte.

EDIFICI 1

Es tracta d'un edifici de planta rectangular, que presenta les següent mesures conegudes, 18m de longitud x 10m d'amplada. Al seu interior es van documentar estructures que el compartimentaven en diferents àmbits.

Els murs només van poder ser documentats en planta, ja que no es va portar a terme l'excavació de l'interior dels àmbits i les dades estratigràfiques van ser obtingudes amb la documentació dels perfils de les rases que creuaven gran part d'aquest sector.

L'edifici estava bastit amb murs de terra, probablement de tàpia, assentats sobre un sòcol de pedres o, en algun cas, directament sobre el substrat geològic (cas de part del mur de la façana nord) El sòcols estaven construïts amb pedres, la majoria sense treballar, lligades amb argila i els seus paraments, intern i extern, estaven construïts amb pedres grans, utilitzant pedres més petites com a farciment intern. La gran majoria de les pedres emprades en la construcció eren de granit, encara que també trobem la presència d'esquist i quars. Entre les pedres, amb la funció de regularitzar filades i com a material de reompliment, trobem fragments de material constructiu, en concret, fragments de teula. Cal destacar la presència en alguns murs, de carreus de granit escairats possiblement reaprofitats. El gruix dels murs oscil·la entre els 50 i els 70 cm depenent del lloc.

Restes de construcció de terra es van documentar *in situ* a la façana nord de l'edifici. En aquest lloc es va realitzar un petit sondeig que va permetre documentar un pany de façana d'1,5m de longitud per uns 0,70m d'amplada. Aquest estava bastit amb terra mot compactada barrejada amb gravetes petites. En aquesta zona el mur no s'assentava sobre un sòcol construït amb pedres, si no que s'assentava directament sobre el substrat geològic, que en aquest lloc tenia un lleuger desnivell cap a l'est

A tot l'interior de l'edifici 1 s'han documentat una sèrie d'estrats molt homogenis en la seva composició. Es tracta d'estrats de terra de color groc, barrejats amb graves. Aquests han estat interpretats com els enderrocs dels murs, teoria que es veu reforçada pel fet de no trobar pràcticament pedres en els nivells d'enderroc de tot el jaciment.

És força probable que aquest edifici hagués tingut un segon pis, sostingut per un embigat de fusta. La coberta, segons es desprèn dels nivells d'enderroc documentats als perfils de les rases, estava bastida amb teules.

Durant les tasques d'excavació del sediment superficial, de neteja d'estructures i de documentació dels perfils de les rases excavades per furtius, es va recuperar material arqueològic que ens va establir dos fases d'abandonament de l'edifici. Una primera fase, situada en un moment entre finals del segle XIII i la primera meitat del segle XIV, i una segona situada a finals del segle XV.

És clar que estem davant d'un edifici singular, per les seves dimensions i per la zona preeminent que ocupa dins del nucli d'hàbitat. Trobem paral·lels, estudiats parcialment, de llocs d'hàbitat rural que presenten el mateix esquema distributiu a d'altres zones de Catalunya, com són els casos del poblament de la Fabregada (Sant Esteve de la Sarga, Pallars Jussà) o del jaciment del castell de Mataplana (Gombrèn, Ripollès).

Aquests dos exemples de poblament rural agrupat, presenten un edifici que destaca per sobre dels altres. En el cas de la Fabregada, es va documentar a l'extrem occidental del jaciment un hàbitat de dimensions més grans que la resta d'habitatges que ha estat interpretat com la residència senyorial (SANCHO, M. 2003, 135-136). En el cas del jaciment del castell de Mataplana, es va documentar un petit castell, de tipus residencial, situat a la part més alta de l'assentament , que dominava la resta dels habitatges, construïts a la vessant del turó (A.A. V.V. 1994, 19-54).

En el cas que ens ocupa, semblaria que aquest edifici singular seria de l'antiga rectoria a la qual fan referència els documents escrits. Com en els anteriors casos, tindríem un edifici senyorial que agruparia el seu voltant una petita comunitat rural.

Tenim paral·lels d'una rectoria excavada d'aquestes cronologies, que presenta certes similituds tipològiques amb la que ens ocupa. Aquesta rectoria és la de l'església vella de Santa Menna (Sentmenat, Vallès Occidental). Es

tracta d'un edifici de planta rectangular que fa 12m de llarg per 8m d'amplada, amb la compartimentació transversal que divideix l'espai en dos (A.A. V.VV. 2003, 437).

La funcionalitat d'aquest edifici, ara per ara, és desconeguda, encara que sembiaria estar relacionada amb les tasques agrícoles, més que no pas amb un lloc d'hàbitat.

EDIFICI 2

Situat a l'est de l'edifici 1, a la zona alta del turó. Amb la realització d'un sondeig, es va documentar part d'una construcció subterrània. En concret es tractava de la cantonada sud-est d'una construcció de planta, probablement rectangular, que s'estenia fora dels límits nord i oest del sondeig. La particularitat d'aquesta construcció era que una part estava excavada al substrat geològic i l'altre part estaria construïda en alçat. La part que s'ha conservat és l'excavada. Al seu interior es va documentar un mur, amb orientació est-oest, que compartimentava l'edifici en dos àmbits, aquest estava bastit amb un sòcol de pedres lligades amb argila sobre el que s'assentava un mur de terra. A l'interior de l'edifici s'aprofitava el mateix substrat geològic com a nivell de circulació. Cal destacar la documentació d'una estructura formada per un negatiu de planta rectangular, de poca profunditat, excavat paral·lelament al límit sud de l'edifici, dins del qual es va excavar dos forats rectangulars amb les cantonades arrodonides de 0,48m per 0,60m i una profunditat aproximada d'uns 0,60m. Ara per ara en desconeixem la seva utilitat.

L'excavació del sondeig ens va permetre documentar un primer estrat d'amortització de l'edifici, que s'assentava sobre el nivell de circulació. Sobre d'aquest es va documentar l'enderroc de la coberta de teules, cobert a la vegada per l'enderroc del mur de terra.

Dels murs perimetrals de l'edifici, no es va documentar cap evidència que ens permetés tenir alguna dada per conèixer la seva morfologia. En tot cas, i a tall d'hipòtesi, pensem que es tractaria de murs probablement construïts amb materials peribles com ara la fusta. La coberta de l'edifici, seria a dues vessants, que es recolzarien sobre el mur de terra que el compartimentava.

L'excavació de part d'aquest edifici ens va proporcionar materials arqueològics, que ens donen una datació cronològica del seu abandonament situada en un moment entre finals del segle XIII i la primera meitat del segle XIV.

EDIFICI 3

Aquest edifici es troba situat al nord del jaciment a la vessant nord-est del turó. En aquesta zona es va realitzar un sondeig, la seva excavació va permetre documentar una sèrie d'estructures muraries que semblaven delimitar dos espais d'hàbitat, de planta més o menys rectangular que compartien el mateix mur de façana est, que feia de límit d'un carrer.

Aquesta construcció es trobava bastida a la vessant est del turó, i per tant estava aterrassant el terreny. L'habitacle situat més al nord, estava delimitat per murs conservats: els tancaments sud i est. El mur sud, tenia una orientació est-oest i feia de compartimentació entre els dos habitacles. Es tractava d'un mur bastit sobre el substrat geològic, construït amb pers sense treballar lligades amb argila. Aquest mur s'adaptava perfectament al desnivell que feia el terreny cap a l'est. El mur est es trobava en molt mal estat de conservació, i tenia les mateixes característiques que el mur sud. Feia les funcions de façana i degut a la inclinació del terreny, de mur de contenció al mateix temps. Els límits oest i nord de l'habitacle s'han perdut. Del mur oest, només es pot intuir el seu traçat a partir d'un petit desnivell a la roca i del mur nord, no se'n conserva rastre.

Durant l'excavació de l'habitacle nord, un cop excavat l'estrat superficial, es van documentar els estrats d'enderroc de la teulada, format bàsicament per teules, que s'assentava obre un paviment de terra piconada. Aquest paviment, molt malmès, era molt dur i estava compost d'argila de color groc. Per sota d'aquest paviment es van documentar dos estrats, un format per còdols sense treballar i un altre per terra. Aquets estrats feien d'anivellament del terreny per tal de poder construir-hi a sobre el paviment. Finalment es va documentar la roca, que presentava un desnivell cap a l'est i una forta irregularització. A la cantonada sud-oest es va documentar una estructura que feia una planta de quart de cercle. Aquesta estava construïda amb pedres sense treballar lligades amb argila i només conservava una filada. La seva funció ens es desconeguda,

encara que podria fer les funcions d'una banqueta.

De l'habitacle situat més al sud, l'excavació del sondeig només ens va permetre documentar la seva cantonada sud-est, extenent-se la superfície, cap al sud, fora dels límits del sondeig.

A la part situada més a l'oest del sondeig, es va documentar una zona força planera del turó, a la qual, un cop excavat l'estrat superficial es va documentar el substrat geològic,. En aquesta zona, sembla que es va utilitzar com a nivell de circulació la pròpia roca, només a les zones on aquesta presentava algun desnivell o algun sot, es va documentar un estrat d'anivellació , cobert per pedres planes, en alguna zona, que possiblement serien de paviment. També en aquesta zona es va documentar un encaix per sostenir un pal de fusta falcat amb pedres. Amb les dades disponibles actualment no podem establir les funcions d'aquest espai, ni i ens trobem dins d'un altre habitacle o estem en un espai obert.

A la zona est del sondeig, fora dels límits de l'habitacle, es va documentar un espai delimitat a l'oest pel mur de façana est de l'habitacle, i a l'est per un fort desnivell del terreny geològic. Aquesta zona s'ha interpretat com un carrer, que aprofitaria la pròpia roca com a nivell de circulació. En algunes zones on aquesta feia algun sot o hi havia un petit desnivell s'ha documentat una petita anivellació de terra.

L'excavació d'aquest habitacle, pràcticament no ens va donar restes ceràmiques, només algun petit fragment de ceràmica comuna grollera reduïda baixmedieval. Cal destacar la recuperació de dos fragments de ceràmica comuna vidrada en verd gòtic, que ens situaria el seu abandonament entorn a finals del segle XIII, primera meitat del segle XIV.

Aquesta zona del jaciment, sembla ser un lloc d'hàbitat caracteritzat per habitacles modestos. Les característiques d'aquestes cases, acostumen a ser comunes a diferents jaciments excavats. Acostumen a ser construccions, de planta rectangular, de petites dimensions i poden tenir compartimentacions internes. S'adapten perfectament a la topografia del terreny i aprofiten, en molts casos, parts de la roca com a parets, com per exemple les cases documentades al vilatge de Santa Creu de Llagunes (Soriguera, Pallars Sobirà) (ROIG, J. 2003, 617-633). Els seus murs s'assenten directament sobre la roca, sense rases de fonamentació. Aquets acostumen a ser construïts amb pedres sense treballar, lligades amb argila, com és el cas del vilatge de Santa Creu de Llagunes (ROIG, J. 2003, 617-633), o travades en sec, com és el cas del barri del castell de Mataplana (A.A.V.V. 1994, 59). En el cas de Sant Cebrià, els murs es troben bastits amb terra i el seu sòcol amb pedres sense treballar lligades amb argila.

Com que la majoria d'aquestes construccions es troben bastides a les vessants dels turons, és molt habitual l'utilització d'anivellacions per tal de salvar els desnivells del terreny. Els paviments documentats a l'interior d'aquests habitatges acostumen a ser modestos, a la majoria dels casos de terra piconades, cas del vilatge de Santa Creu de Llagunes (ROIG, J. 2003, 620) i del cas del barri del castell de Mataplana (A.A.V.V. 1994, 55).

En d'altres casos s'utilitza la pròpia roca, treballada lleugerament, o amb alguna petita preparació de terra per tal de regularitzar zones amb sots o petits desnivells.

Les cobertes acostumen a ser a una sola vessant, i estan construïdes amb una estructura de bigues de fusta i fang cobertes de lloses, cas del vilatge de Sana Creu de LLagunes (ROIG, J. 2003, 620) i del barri del Castell de Mataplana (A.A.V.V. 1994, 55), o amb coberta de teula, cas de Sant Cebrià.

EL MATERIAL ARQUEOLÒGIC

El material arqueològic recuperat durant les excavacions s'adscriu cronològicament a les dues fases d'abandonament de les estructures (1ª fase: finals del segle XIII – primera meitat del segle XIV, 2ª fase: segona meitat del segle XV). El seu estudi està en curs d'elaboració, per tant presentem uns trets generals.

La major part de fragments de ceràmica recuperats estan cuits en atmosfera reduïda, amb pastes poc depurades i desgreixant molt gruixut. Presenten uns acabats força grollers i algunes peces presenten unes decoracions de línees incises. La majoria d'aquest fragments pertanyen a ceràmiques de cuina i la forma predominant és l'olla. Encara que amb menor nombre, també s'han documentat altres formes com són plats, llibrells, paelles i bols.

Dins de la ceràmica comuna s'han documentat fragments cuits en atmosfera oxidada, aquestes apareixen en número molt inferior als de la cuita reductora, dels quals s'ha identificat dos formes, els plats i els cossis.

Una part de la ceràmica comuna documentada pertany a fragments vidrats. Dins d'aquest grup hi ha ceràmiques vidrades de color marró i verd amb formes d'olla, llibrell, tapadora i gerra. De les ceràmiques vidrades amb verd gòtic destaca la forma de poal.

De la vaixella de taula en destaquen les produccions decorades en morat i verd i morat. D'aquest tipus només s'ha documentat la forma del plat. També s'han documentat ceràmiques decorades en blau cobalt, amb les formes de plat, escudella i servidora.

Les produccions decorades amb daurat també són presents al jaciment, encara que amb poca presència, només s'han documentat la forma de l'escudella. De manera testimonial s'ha documentat un fragment d'escudella decorada en blau i daurat.

En referència a la procedència de les peces, cal dir que la majoria són produccions catalanes, encara que també tenim la presència d'alguna ceràmica decorada en blau, daurat, i en blau i daurat, de producció valenciana.

Dels material metàl·lics documentats, destaca una punta de projectil de ferro, probablement de ballesta, del tipus B (AMBLÀS, O. 2003, 851-852). Aquest tipus de punta és de forma cònica amb dolla de secció circular per poder encaixar la tija de fusta. Paral·lels d'aquesta tipologia cal trobar-los als castells de Montclús, Montsegur i Montsoriu i al jaciment de l'Esquerda.

La resta d'elements metàl·lics recuperats són claus de ferro.

La presència de vidre al jaciment és testimonial, només fins al moment s'han documentat petits fragments de vidre blanc i verd.

CONCLUSIONS

Cal dir que resulta força complicat establir l'evolució cronològica del jaciment, en l'estat actual de la recerca. Fins ara només s'han excavat alguns petits sondejos i s'ha fet el seguiment d'algunes estructures fins a cota de coronament. Aquestes actuacions només ens permeten plantejar una sèrie de fases que hauran de ser complementades amb actuacions futures.

FASE 0

Desconeixem la cronologia del primer moment d'ocupació del jaciment, encara que podem proposar com a data el segle X, que seria el primer moment en que es fa referència a l'església de Sant Cebrià. Com s'ha comentat amb anterioritat, en aquests moments no tenim cap evidència arqueològica de l'església. La gran superfície que ocupa el jaciment i la dificultat per localitzar estructures visualment, fan pensar que l'edifici religiós es troba en un lloc del jaciment encara no localitzat.

FASE 1

Aquesta fase correspondria al moment en que es construeix l'edifici de la rectoria, i el petit nucli rural que es basteix al seu voltant. Desconeixem el moment cronològic exacte en el qual es duu a terme aquest procés. Si bé sí coneixem el moment d'amortització de la majoria de les estructures relacionades amb el vilatge i de la rectoria. Aquest cal situar-lo en un moment imprecís entre finals del segle XIII i la primera meitat del segle XIV.

Cal tenir en compte aquesta dada cronològica, situada entorn de la primera meitat del segle XIV. És en aquest moment quan s'abandonen altres nuclis rurals, com són els casos de vilatges com el de la Fabregada (SANCHO, M. 2003, 138) o el de Santa Creu de Llagunes (ROIG, J. 2003, 618) i de petites *domus* o fortificacions com la torre de la Pobla (Súria) (MORERA, J. 2003, 457) o la Torrassa del Moro (Llinars del Vallès)[1].

1 Informació facilitada per Marta Zabala.

FASE 2

Aquesta fase caldria situar-la cronològicament entre la segona meitat del segle XIV i finals del segle XV. En aquesta fase només estaria funcionant la rectoria, en la que es fa alguna reforma, i hipotèticament l'església de Sant Cebrià. S'ha pogut documentar el moment definitiu d'abandonament de la rectoria, situat a finals del segle XV. Paral·lelament a la cronologia de l'amortització de l'edifici, o pocs anys després , a uns 200 o 300 metres al nord, es va començar a construir la nova rectoria amb la seva nova església dedicada a Sant Cebrià. Aquest edifici presenta una arquitectura típica dels edificis religiosos construïts a acaballes de l'estil gòtic (finals segle XV -primera meitat del segle XVI). Per tant, cal pensar que si es construeix una nova rectoria amb el seu temple, l'antic conjunt arquitectònic va ser abandonat.

BIBLIOGRAFIA

AMBLÀS, O. (2003): "Projectils medievals i d'època moderna al castell de Montsoriu. Segles XIII – XVIII. (Arbúcies – Sant Feliu de Buixalleu, la Selva)", a *II Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya,* vol. II, Ed. ACRAM, Barcelona.

A.A.V.V. (1994): *Del rebost a la taula, cuina i menjar a la Barcelona gòtica,* edit. Museu d'Història de la Ciutat. Barcelona.

A.A.V.V. (1987): *El Bullidor, jaciment medieval,* Col. Quaderns d'Estudis Santjustencs nº III, edit. Ajuntament de Sant Just Desvern. Sant Just Desvern.

A.A.V.V. (1981): *El Gironès, la Selva i la Garrotxa,* a "Gran geografia comarcal de Catalunya", edit. Fundació Enciclopèdia Catalana. Barcelona.

AJUNTAMENT DE FOGARS DE LA SELVA. (2002): *Plànol urbà de Fogars de La Selva,* edit. Disseny)Gràfic i Cartogràfic, S.L.

A.A.V.V. (1994): *El castell de Mataplana. L'evolució d'una fortificació senyorial (s.XI-XV) (Gombrèn, Ripollès). Treballs arqueològics entre 1986-1993,* Monografies d'Arqueologia Medieval i Postmedieval núm. 1 El Ripollès. Ed. Universitat de Barcelona. Publicacions., Barcelona.

COLL, J.M., MOLINA, J.A., ROIG, J (2003): "La rectoria medieval i moderna de l'església vella de Sant Menna (Sentmenat,Vallès Occidental)" a *II Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya,* vol. II, Ed. ACRAM, Barcelona.

INSTITUT CARTOGRÀFIC DE CATALUNYA. (1996): *La Selva,* Col. Mapes comarcals de Catalunya, edit. EDICIONES PRIMERA PLANA S.A. Escala 1:50.000.

MACH, O. I CAPELLÀ, H. (1998): *La Selva: una comarca serena,* Col. Estudis i textos Vol. 6, edit. Consell Comarcal de la Selva – Centre d'Estudis Selvatans. Santa Coloma de Farners.

MORERA, J. (2003): "L'excavació arqueològica de la torre de la Pobla (Súria, Bages)" a *II Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya,* vol. II, pàg.451-457, Ed. ACRAM, Barcelona

PARERA i PRATS, M. (1994): *La ceràmica baix-medieval i moderna procedent de la torre del Baró (Viladecans, Baix Llobregat),* Vol. I, Universitat de Barcelona, Barcelona. (Inèdit).

PARERA i PRATS, M. (1994): *La ceràmica baix-medieval i moderna procedent de la torre del Baró (Viladecans, Baix Llobregat),* Vol. II, Universitat de Barcelona, Barcelona. (Inèdit).

ROIG, J. (2003): "·Santa Creu de Llagunes (Soriguera, Pallars Sobirà): un vilatge ramader d'època medieval al Pirineu", a *II Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya,* vol. II, pàg.4617-633, Ed. ACRAM, Barcelona.

SANCHO, M. (2003): "Fabregada: el poblament associat a l'establiment siderúrgic (Sant Esteve de la Sarga, Pallars Jussà)", *Actes de les jornades d'arqueologia i paleontologia. Comarques de Lleida,* edit. Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura. Barcelona.

SOT, (2005): *Memòria d'intervenció. Prospecció geofísica al paratge del Pla del Reclam, Fogars de la Selva (La Selva, Girona),* Sant Cugat del Vallès, gener 2005.

VENDRELL I FÀBREGAS, S. (1975): *Tordera. Puerta del Maresme,* ed. Ind. Gràf. Montserrat, Blanes.

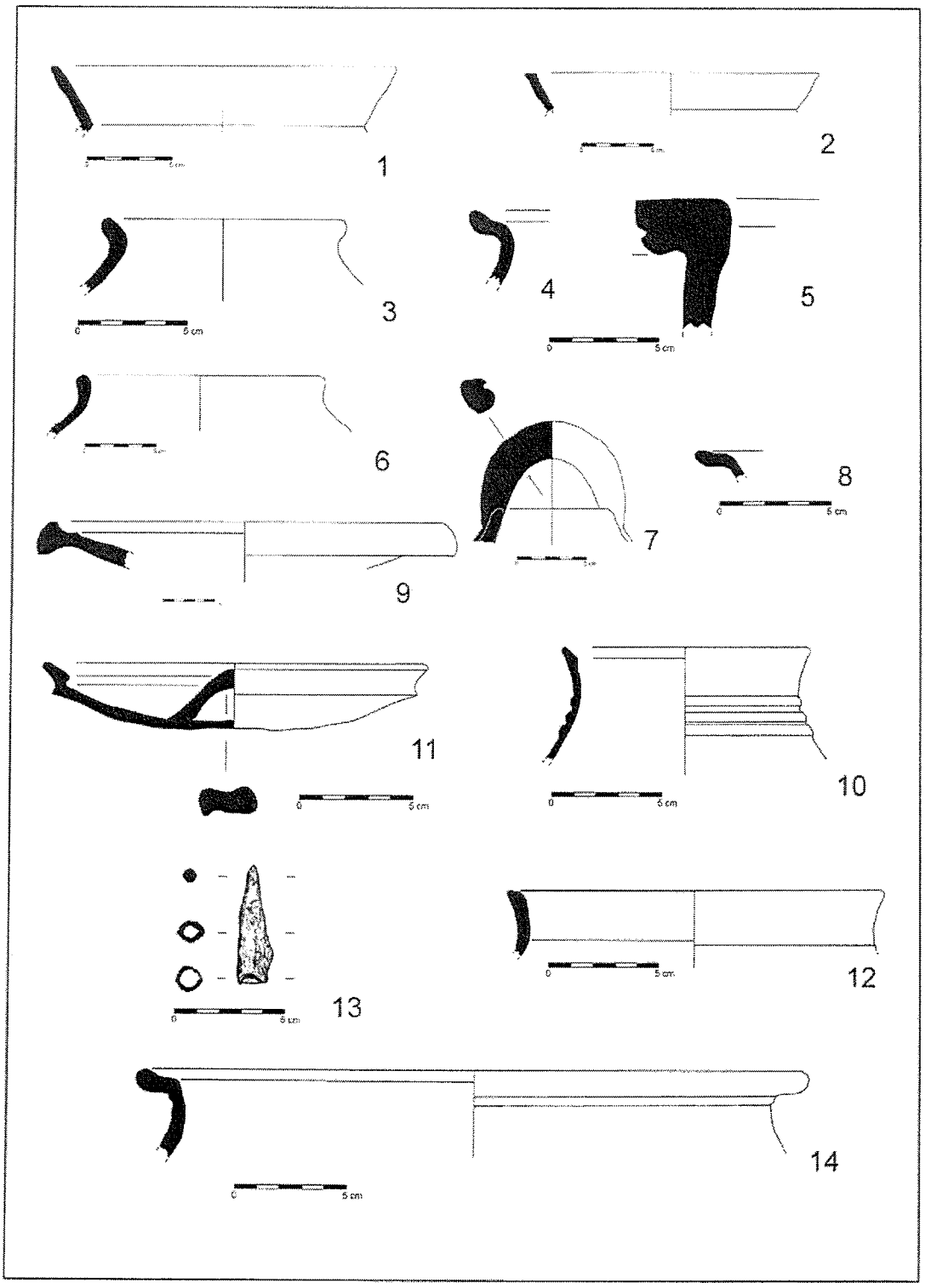

Fig. 1. Ceràmiques comunes (finals del segle XIII – segle XV)

*Dibuixos realitzats per Victor Heredia, Marcel Olivé i Adriana Geladó

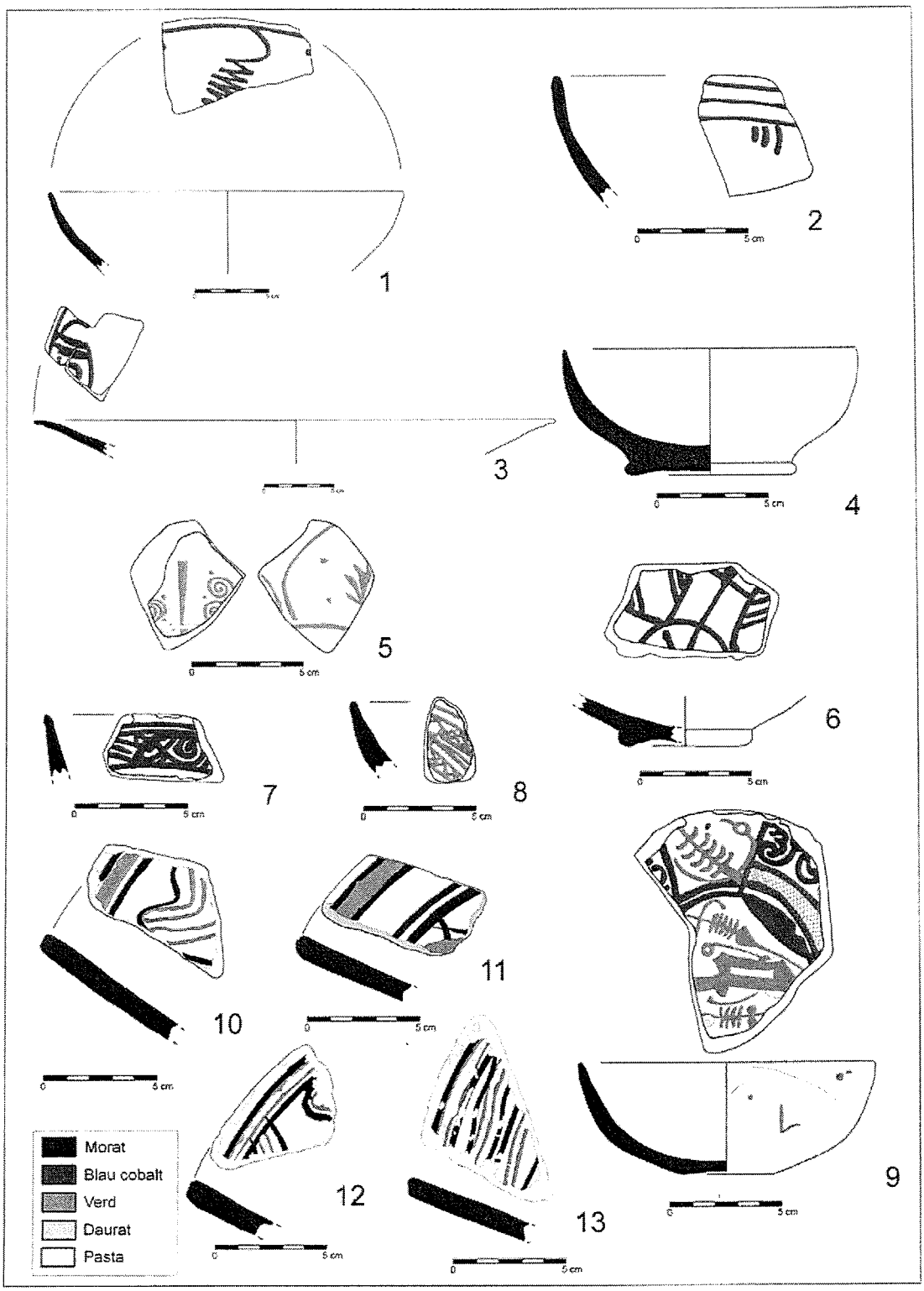

Fig. 2. Ceràmiques de taula (finals del segle XIII – segle XV)

Fig. 1. Índex. Ceràmiques comunes (finals del segle XIII – segle XV)

1. Olla de ceràmica comuna grollera reduïda baixmedieval

2. Olla de ceràmica comuna grollera reduïda baixmedieval

3. Olla de ceràmica comuna grollera reduïda baixmedieval

4. Olla de ceràmica comuna grollera reduïda baixmedieval

5. Cossi de ceràmica comuna oxidada baixmedieval

6. Olla de ceràmica comuna vidrada marró baixmedieval

7. Poal de ceràmica comuna vidrada verd gòtic

8. Olla de ceràmica comuna grollera reduïda baixmedieval

9. Gibrell de ceràmica comuna vidrada verda baixmedieval

10. Gerra de ceràmica comuna vidrada verda baixmedieval

11. Tapadora de ceràmica comuna vidrada verda baixmedieval

12. Olla de ceràmica comuna grollera reduïda baixmedieval

13. Punta de projectil de ferro

14. Olla de ceràmica comuna grollera reduïda baixmedieval

Fig. 2. Índex. Ceràmiques de taula (finals del segle XIII – segle XV)

1. Servidora de pisa blava gòtica catalana, amb decoració de lianes

2. Escudella de pisa blava gòtica catalana, amb sanefa de tres filets concèntrics

3. Plat de pisa blava gòtica catalana, amb decoració d'alàfies

4. Escudella de pisa daurada medieval valenciana, amb decoració molt desgastada, però sembla de palmetes amb espiral

5. Escudella de pisa daurada medieval valenciana, amb decoració d'espirals

6. Escudella de pisa blava gòtica valenciana, amb decoració de palmetes i fulles radials

7. Escudella de pisa blava gòtica valenciana, amb decoració de peixos

8. Escudella de pisa daurada medieval catalana, amb decoració de línies paral·leles i creus aspades

9. Escudella de pisa blava i daurada medieval valenciana, amb decoració de corones amb palmetes

10. Plat de pisa verda i morada catalana medieval, amb decoració de l'avellana

11. Plat de pisa verda i morada catalana medieval, amb decoració indeterminada

12. Plat de pisa verda i morada catalana medieval, amb decoració indeterminada

13. Plat de pisa verda i morada catalana medieval, amb decoració de filets ondulats amb morat

Fig. 3. Vista parcial de l'Edifici 1

INTERVENCIONS A LA CIUTADELLA DE ROSES (ALT EMPORDÀ), EN EL BIENNI 2004-2005

Anna Ma Puig Griessenberger

Al llarg d'aquests dos anys s'han portat a terme diversos treballs de seguiment arqueològic, tots ells vinculats a projectes d'ordenació, restauració i adequació de diferents espais del monument. Presentem un esment detallat de cadascun d'ells, per ordre d'intervenció, tot i que els resultats arqueològics no han estat especialment notables pel que fa a l'ocupació d'època clàssica. De fet, la major part d'ells han incidit en les estructures defensives de la fortificació moderna, ja que s'han centrat en punts del tram de llevant de les muralles, des del baluard de Santa Maria fins al de Sant Jaume.

LES OBRES DE CONDICIONAMENT DE L'ESPAI DESTINAT A MÒDULS PER OFICINES

Durant la primera quinzena del mes de juliol es va procedir a fer un seguiment arqueològic de la instal·lació d'uns mòduls provisionals prefabricats per oficines, els quals s'havien de situar al damunt de l'enderrocat baluard de Santa Maria, a l'extrem sud-est de la fortificació, baluard que es troba destruït des dels anys vint del segle passat en motiu dels primers intents d'urbanització de la plaça. La fonamentació dels mòduls implicava rebaixar i anivellar el terra, a més d'obrir rases per a connectar els serveis de llum, aigua i clavegueram. La possibilitat que apareguessin restes arqueològiques era escassa, atès que ens trobàvem en l'espai de la platja antiga, fora dels límits urbanitzats d'època grega i tardoromana. L'interès pel lloc es limitava, doncs, a la recuperació de les restes de l'estructura interna del baluard de Santa Maria, de la qual ja en teníem alguns testimonis descoberts l'any 1996 durant les obres de condicionament de la façana exterior i accessos a la Ciutadella (Puig 1997).

La planimetria de l'època ens ha estat de gran ajuda a l'hora reconèixer l'estructura d'aquest baluard, l'obra del qual, per cert, va ser la més complicada del conjunt de la fortificació, atès que el seu emplaçament es trobava molt a prop del mar. Sabem que el baluard s'havia començat a fundar el mes d'agost del 1552 i que, al cap de poc temps, una tempesta de llevant el va malmetre, fet que va a obligar l'enginyer de la plaça, J.B. Calvi, a desplaçar-lo més a l'est i emprendre treballs de palafiçació del subsòl per a assegurar la seva fonamentació[1]. El plànol d'aquest enginyer és molt útil per saber com s'havia projectat l'estructura original del baluard, amb les diverses costelles que reforçaven les escarpes -cobertes amb terraplè de terra- i les casamates amb troneres que constituïen la defensa dels flanqueigs, naus que, tal com sabem per la documentació annexa, havien de funcionar a doble nivell[2]. Aquest projecte, però, no es finalitzà i fou modificat per posteriors enginyers; al respecte esmentar la modificació portada a terme per Alberti, coneguda per un plànol de l'any 1642, la qual consisteix en el terraplenament del nivell inferior de les casamates amb la conseqüent obstrucció de les troneres (De la Fuente 1998, 163-164).

Malgrat l'estat d'arrasament del conjunt, fou possible determinar part de l'estructura interna del baluard, en concret la que correspon a la casamata baixa del flanc oest. Les restes descobertes, però, no coincideixen amb les

1 S'ha comentat que aquestes dificultats són les que expliquen que el baluard tingui unes dimensions irregulars, comparades amb les de la resta de la plaça, i que els trams dels flancs perpendiculars a la costa siguin més curts (De la Fuente 1998, 96 i 112).

2 Les inferiors estaven imbuïdes en el terraplè i anaven cobertes amb volta blindada i les superiors eren descobertes a nivell del parapet (De fa Fuente, 1998, 106).

representades en el projecte de Calvi, ni tampoc en el d'Alberti, dalt esmentats. Aquesta casamata és una nau rectangular, dividida en dos cossos, l'anterior i més estret canalitzaria l'entrada, i el posterior i més gran, de planta quadrangular, donaria accés a la tronera. El pas d'un a l'altre es faria a través d'una porta centrada en el mur que separa ambdós cossos. Destacar la diferència constructiva entre els murs que delimitaven el perímetre de la casamata, d'una amplada entorn a 1,20 m, i aquest mur divisori, d'un gruix de 3 m. Tampoc apareixen en els esmentats plànols els dos contraforts, de prop d'1,5 m de llargada per 1 m d'amplada, construïts per reforçar la façana nord de la casamata.

Excavació dels daus de suport per la passera del barri hel·lenístic

El mateix mes de juliol del 2004, durant la segona quinzena, es procedia a excavar els forats que han de servir per a fonamentar la passera que està prevista en els itineraris de visita al jaciment entre el barri hel·lenístic i l'edifici A, segons el *Projecte executiu d'ordenació i condicionament interior de la Ciutadella de Roses de l'empresa Aspecte, Empresa agrícola, mediambiental i del paisatge, s.l.*, redactat per l'enginyer Martirià Figueras. Els treballs consistiren en excavar 6 forats, de 0,80 per 0,80 m, alineats, separats entre si 10 m, primer manualment, per a registrar detalladament l'estratigrafia, i, a partir de l'aparició del subsòl estèril, amb màquina excavadora, fins assolir la cota necessària per a la fonamentació, al voltant d'1 m de fondària. L'emplaçament de la passera no afectava cap resta constructiva de les esmentades, ja que està traçada en un espai lliure de murs, el qual, segons sembla, ja es trobava arrasat des de l'any 1961, a conseqüència de l'enderroc de la muralla de llevant.

A excepció dels dos forats en els quals aparegueren restes de bossades d'escombrera - una de les quals es va datar a partir de la segona meitat a final del segle VI dC-, habituals en els nivells d'amortització del barri hel·lenístic, la resta només va proporcionar uns estrats superficials, d'escàs interès, difícils de datar, tot i que amb contextos ceràmics d'època hel·lenística, acompanyats de materials més antics, representats per alguns fragments de *skpyphos* i *pelike* àtics.

OBRES DE RESTAURACIÓ AL BALUARD DE SANT JAUME

La intervenció de seguiment arqueològic al baluard de Sant Jaume, iniciada el mes de febrer d'enguany, s'ha de considerar com la continuació o segona fase dels treballs de restauració i consolidació de la seva estructura, la primera fase dels quals fou inaugurada el mes de maig de l'any 1996, segons projecte de l'arquitecte Ramon Castells. Des d'aleshores restava per acabar el condicionament dels talussos de terra immediats al baluard, així com l'entrada des del Pati d'Armes a les casamates dels flancs. El baluard de Sant Jaume és el que es troba a l'extrem de llevant de la Ciutadella, entre el desaparegut baluard de Santa Maria, al sud, i el de Sant Andreu, al nord; és el que s'aixeca just a continuació del tram de muralla que fou enderrocat l'any 1961. Un cop finalitzada la primera fase restauració, avui dia resulta un element útil per a conèixer quina era l'estructura interna dels baluards, el seu sistema constructiu i, en definitiva, el funcionament d'aquestes defenses de la fortificació.

La intenció de l'arquitecte autor del projecte ha estat, des de l'inici dels treballs, la de recuperar l'estructura original del baluard, concebuda a mitjan segle XVI per l'enginyer J.B. Calvi. Amb aquest objectiu, en la primera fase dels treballs es va procedir a retirar els afegitons posteriors, a rebaixar els murs, desenrunar les casamates i obrir les respectives troneres, les quals havien estat amortitzades a la fi del segle XVII en base a la redefinició del sistema defensiu per part de l'enginyer francès Louis de Lapara des Fieux (Puig 2003). Precisament aquest mateix criteri ha guiat la continuació dels treballs de restauració de Castells en aquesta segona fase.

El seguiment arqueològic va consistir, en primer terme, en la retirada de la capa vegetal de terres de la part superior del baluard, per damunt del coronament de les casamates, fins a localitzar els murs perimetrals d'aquestes, ja que, per damunt seu, s'havia de fonamentar l'obra nova. Per a realitzar el rebaix i poder accedir a la part elevada del baluard, fou necessària la construcció d'una rampa, atès que el moviment de terres s'havia de fer amb màquina excavadora. En total, el rebaix fou d'uns 2,10 m en el punt més alt i la terra extreta formava part d'un mateix nivell

vegetal, molt solt.

A continuació, després de l'esmentat rebaix, es va procedir a retirar part del talussos originals de la muralla a l'espai més immediat a les casamates, així com aquelles terres acumulades després del procés de restauració de l'any 1996. La intenció era alliberar la porta d'entrada de les casamates per, a continuació, veure si quedaven restes de l'estructura d'accés a aquestes des del Pati d'Armes, tal com apareix en el projecte de Calvi de l'any 1552. El buidat del terraplè va posar de manifest que aquest estava format per la superposició de diverses capes de terra, morfològicament ben diferenciades, i força estèrils. En primer terme hi havia un estrat superficial de terres vegetals, molt soltes, de 1,20 m de potència, que cobria un segon nivell, constituït per terres sorrenques amb una quantitat important de graves de platja, d'una potència de 0,80 m, i, finalment, un darrer estrat de runes, de 0,40 m de potència, amb abundants restes de calç i materials de construcció.

Un cop retirades aquestes terres es va fer evident la manca restes relatives a l'estructura d'accés a les casamates projectada per Calvi. És més, hi havia suficients indicis per a pensar que aquesta no s'hauria arribat a construir mai. Al respecte, és significatiu que just a tocar la porta d'entrada de les casamates es veien encara intactes les pedres que haurien d'haver servit com a lligada amb el túnel d'accés esmentat. Això indica que, si bé la intenció era de construir-lo, l'obra no va arribar a terme. De fet, en cap dels baluards en els quals s'ha intervingut fins ara, tant al de Sant Andreu com al de Santa Maria, tampoc s'han trobat traces que ens informin que aquestes obres s'haguessin realitzat (Puig 2033, Puig 2004).

La resolució i la finalització de la protecció dels flancs amb les casamates fou un tema que quedà pendent en el projecte original de Calvi. Ens consta que diversos enginyers al llarg de la segona meitat del segle XVI i primera meitat del XVII aportaren diverses solucions al respecte, que tampoc acabaren d'executar-se (Puig 2003). Finalment, la solució va arribar de la mà del projecte de l'enginyer Agostin de Alberti, de l'any 1643, el qual prescindeix dels accessos des del Pati Armes projectats per Calvi i les casamates apareixen com unes estructures independents, amb entrada des del talús.

Finalment, per acabar de comprovar aquest extrem, es féu una cala al davant de la porta d'entrada de la casamata del flanc nord, d'una superfície de 3,30 m de llarg per 2,50 m d'amplada, per 1 m de fondària, la qual va confirmar la hipòtesi plantejada. El mateix es va observar en fer el rebaix total d'aquest espai davant de les casamates, on no va aparèixer cap indici de l'estructura d'accés de Calvi. En la cala, l'estratigrafia resultant va consistir en un únic nivell de runes, format per material de construcció divers, amb abundància de calç. Hem de destacar en aquesta excavació la troballa d'un bala de pedra de 0,38 m de diàmetre, al voltant de la qual aparegueren restes de fusta cremada i cendres.

En darrer terme es va fer un petit sondeig a l'espai interior d'una de les casamates, en concret la del flanc nord, per tal de comprovar si hi havia restes del paviment original de l'àmbit, la cota del qual se suposava que era la que s'havia deixat durant les obres del 1996, atesa la presència d'unes lloses a tocar els brancals de les portes d'entrada. La necessitat de rebaixar el sòl de les casamates uns 0,30 m, per tal de disposar la caixa de la nova pavimentació, feia aconsellable la recerca d'aquest paviment que, en cas d'haver aparegut, s'hauria conservat. La cala va demostrar el que ja se suposava, que o bé el sòl era la mateixa terra compactada o bé que, en el cas d'haver-n'hi algun de llosa o maó pla, s'hauria pogut arrancar en amortitzar aquestes estructures defensives a la fi del segle XVII. Ens inclinem per la primera de les hipòtesis, atès que en cap dels baluards en els quals hem intervingut fins ara han aparegut restes de pavimentació (Puig 2003, Puig 2004).

PLANTADA D'OLIVERES AL PATI D'ARMES

El mes de març de 2005 es va portar a terme el seguiment de l'obertura dels forats per una plantada d'oliveres prop de l'entrada al recinte de la Ciutadella, a l'espai de migdia del Pati d'Armes, enfront del Portal del Mar. La plantada forma part del projecte de l'enginyer Martirià Figueras: *Projecte executiu d'ordenació i condicionament interior de la Ciutadella de Roses. Fase 1.* El motiu de la intervenció residia en concretar quin espai, entre tota la zona prevista per la plantada, era apte, és a dir, que no afectava possibles restes arqueològiques existents en el subsòl. Tot i que la zona en qüestió és un espai en el qual sabem que no hi ha construccions d'època antiga, atès

que ens trobem damunt de paleoplatja hel·lenística i tardoantiga, sí, en canvi, hi havia constància d'edificacions d'època medieval i moderna, especialment d'aquestes darreres, les quals es reconeixen en els plànols militars de la Ciutadella des de mitjan segle XVII com a edificis de la guarnició o d'oficials i magatzems d'aprovisionament.

Es varen descartar totes aquelles oliveres que es trobaven massa prop de la muralla medieval, així com de les construccions militars esmentades. A la fi s'arribaren a plantar un total de 24 oliveres, repartides en dos àrees, una a l'oest de l'entrada, on es concentrava la major part, i l'altra a l'est, resseguint l'itinerari cap al barri hel·lenístic i l'edifici A, i també davant la façana de la sala d'exposicions permanent. Els forats s'obriren sistemàticament amb màquina excavadora, sota control arqueològic estricte, i en tots els casos, atesa també l'escassa fondària necessària, no varen aparèixer restes rellevants, només runes i terres remogudes corresponents al superficial del Pati d'Armes. Cal tenir en compte que en aquesta zona el superficial es troba molt alterat per l'enderroc dels panys de muralla immediats al Portal de Mar de la Ciutadella, les runes dels quals sembla ser que s'estengueren per tot aquest espai, tal com es veu per la diferència de nivell que hi ha, encara, respecte la resta del Pati d'Armes (Puig 2001). Així es va constatar en els sondeigs efectuats l'any 1996, els quals posaren de manifest una destacada concentració d'enderrocs (Puig 1997b).

DESENRUNAMENT DE LA MURALLA DE LLEVANT DE LA CIUTADELLA

El mes d'abril de 2005 es procedia a netejar de runes el tram de muralla de llevant de la Ciutadella de Roses (Alt Empordà), entre els baluards de Santa Maria i Sant Jaume, el qual es trobava enderrocat des de la voladura provocada l'any 1961 durant l'intent d'urbanitzar el solar de la fortificació moderna. Des d'aleshores, l'esmentat tram conservava in situ els amuntegaments de runa resultat d'aquesta explosió i no s'hi havia fet cap intervenció de neteja. L'estat d'abandonament de tot el sector fou un dels principals arguments esgrimits per l'Ajuntament de Roses per tal de procedir a la neteja de la muralla, atès que el seu aspecte de deixadesa desmereixia el monument i, en definitiva, donava una imatge descurada al parc arqueològic en què s'està convertint actualment el conjunt. A la vegada, els treballs havien de servir com a base del projecte de consolidació i restitució de la muralla, en curs, i permetre la represa de la recerca arqueològica a l'extrem sud el barri hel·lenístic.

El desenrunament va consistir en l'eliminació de les restes de runa de petit format amb màquina excavadora, d'entre les quals no només se seleccionaren aquelles pedres carejades i motllurades, sinó també molt de material reutilitzable en futures restauracions del monument. Es deixaren intactes els blocs de major entitat, els quals encara avui s'està estudiant com integrar-los en les obres de restauració de la muralla. Un cop retirades les runes es posaren al descobert les restes, força malmeses, de les costelles o contraforts interns de la muralla i d'una part de la casamata del flanc nord del baluard de Santa Maria. Es reconeixeren també indicis de dues estructures de volta les quals haurien cobert sengles espais d'una amplada entre dues costelles, un d'ells situat prop del baluard de Santa Maria, a poca distància, i l'altre prop del baluard de Sant Jaume, a una distància similar. Descartem que aquests tinguin res a veure amb cap porta de sortida a l'exterior del recinte. De fet, aquesta es trobava a la part central del llenç de muralla, tal com apareix en la planimetria militar a partir de final del segle XVII i encara intuïm avui dia, la qual segurament s'hauria construït poc abans de l'any 1693, potser per facilitar l'accés al recentment edificat hospital per a la tropa, situat just al davant de la porta.

En darrer terme quedaria comentar la troballa de les restes d'una construcció integrada en la muralla, les quals correspondrien a un refugi de la Guerra Civil. Es tracta d'un llarg passadís, paral·lel a la muralla, excavat en el subsòl, just davant de les costelles, de poc més d'un metre d'amplada, cobert amb volta, al qual s'accediria per la porta abans esmentada. Des del passadís s'entraria a uns petits àmbits, disposats entre les costelles, també coberts amb volta, dels quals ens en han arribat 5, tot i que només se'n conserva un en relatiu bon estat. Tot el conjunt va aparèixer revestit amb un encalat. Sabem que posteriorment a la guerra, aquest refugi fou reutilitzat per a plantar-hi xampinyons. Tot i la cronologia recent de la construcció, creiem que és interessant la seva conservació i integració en la restauració de la muralla, com a testimoni d'un època en què la Ciutadella fou aprofitada

com a refugi pels habitants de la vila de Roses i per altres usos militars, dels que ens queden altres restes, com ara el niu d'ametralladores construït a la contramuralla, davant del baluard de Sant Joan, o el túnel obert a peu del baluard de Sant Jordi.

BIBLIOGRAFIA

CASTELLS, R., CATLLAR, B., RIERA, J. 1994, *Ciutats de Girona, Catàleg de plànols de les Ciutats de Girona des del segle XVII al XX*, Girona, COAC, Diputació de Girona.

DÍAZ, C., PALOU, H., PUIG, A. Ma 1998, *La Ciutadella de Roses, Quaderns de la Revista de Girona*, 77, Diputació de Girona.

FUENTE, P. de la 1998, *Les fortificacions reials del golf de Roses en l'època moderna*, Col·lecció Papers de Recerca 3, Ajuntament de Roses-Diputació de Girona.

PUIG, A. Ma 1997, *Memòria d'Excavació. La barbacana del Portal de Terra de la Ciutadella, Roses (Alt Empordà) (març-abril 1996)*, Servei d'Arqueologia, memòria inèdita.

PUIG, A. Ma 1997, *Memòria d'Excavació. Seguiment arqueològic dels resultats de la prospecció geofísica per radar (desembre 1996)*, Servei d'Arqueologia, memòria inèdita.

PUIG, A. Ma 2001, *Memòria d'Excavació. Rebaix de terres de la meitat meridional del Pati d'Armes de la Ciutadella de Roses (març 2001)*, Servei d'Arqueologia, memòria inèdita.

PUIG, A. Ma 2003, *Memòria d'Excavació. Control arqueològic del desenrunament del baluard de Sant Andreu (novembre 2003)*, Servei d'Arqueologia, memòria inèdita.

PUIG, A. Ma 2004, *Memòria d'Excavació. Les obres de condicionament de l'espai destinat a mòduls per oficines, Roses (Alt Empordà) (juliol 2004)*, Servei d'Arqueologia, memòria inèdita.

PUIG, A. Ma 2004, *Memòria d'Excavació. Seguiment arqueològic de l'excavació dels daus de suport per la passera del barri hel·lenístic, Roses (Alt Empordà) (juliol 2004)*, Servei d'Arqueologia, memòria inèdita.

PUIG, A. Ma, TEIXIDOR, M. 2005, *Memòria d'Excavació. Seguiment arqueològic de les obres de restauració del baluard de Sant Jaume de la Ciutadella de Roses (Alt Empordà) (febrer 2005)*, Servei d'Arqueologia, memòria inèdita.

PUIG, A. Ma 2005, *Memòria d'Excavació. Seguiment arqueològic de l'obertura dels forats per la plantada d'oliveres al pati d'armes de la Ciutadella, Roses (Alt Empordà) (març 2005)*, Servei d'Arqueologia, memòria inèdita.

PUIG, A. Ma 2005, *Memòria d'Excavació. Desenrunament de la muralla de llevant de la Ciutadella, Roses (Alt Empordà) (abril 2005)*, Servei d'Arqueologia, memòria inèdita.

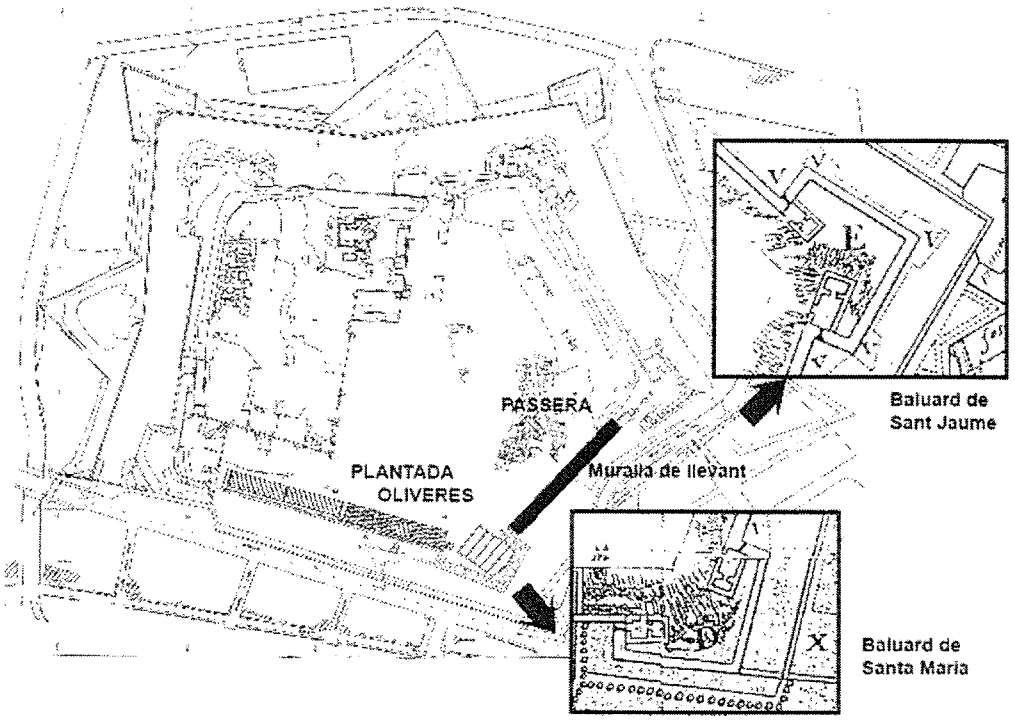

Fig. 1.Sectors on s'ha intervingut en el bienni 2004-2005. Destacat, detall de l'estructura dels baluards de Santa Maria i Sant Jaume segons el plànol de l'enginyer Alberti de l'any 1643.

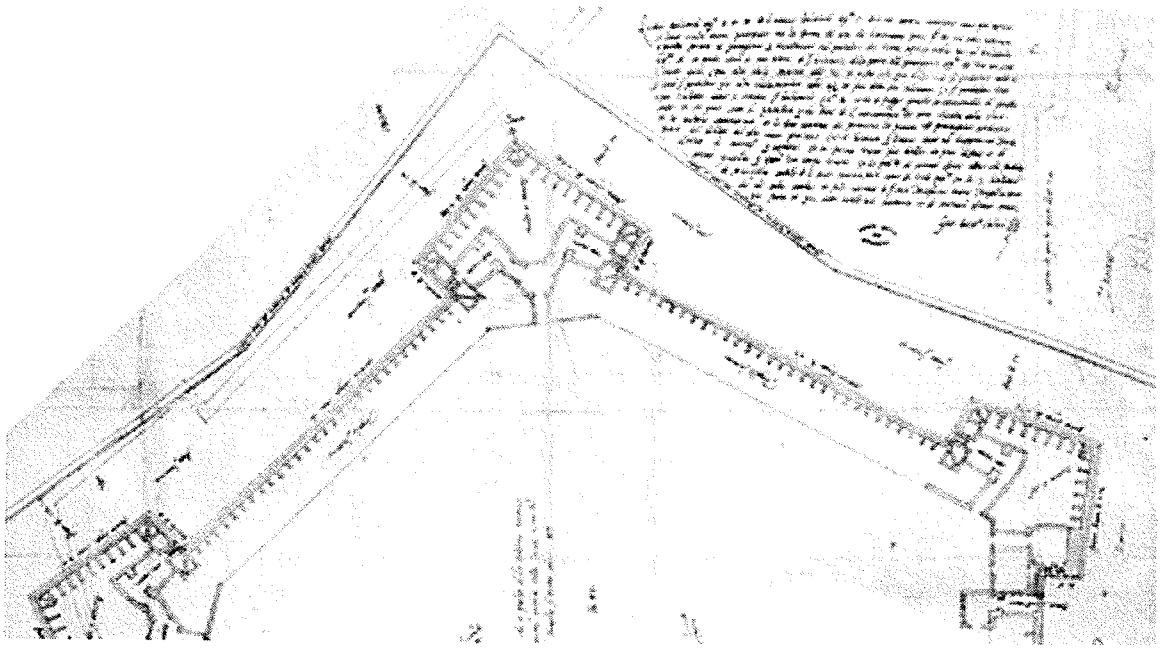

Fig. 2. Fragment del plànol de Calvi de l'any 1552, en el qual s'aprecia l'estructura original dels baluards i muralla

LA DOCUMENTACIÓ ARQUEOLÒGICA DEL TRAÇAT DE LA MURALLA BAIX-MEDIEVAL I MODERNA DE BLANES DURANT EL BIENNI 2004-2005

Josep Frigola i Triola* **Maribel Fuertes i Avellaneda*** **Joan Llinàs i Pol***
Jordi Merino i Serra*

El present article és un recull de les intervencions arqueològiques realitzades a Blanes entre els anys 2004 i 2005. Totes aquestes intervencions, encarregades a l'empresa Janus, S.L., s'han fet aprofitant la construcció de nous edificis i han tingut com a objectiu documentar la muralla baix medieval i moderna.

Aquestes actuacions s'engloben dins un projecte més ampli, endegat per l'Ajuntament de Blanes, que ha promogut en els darrers anys diferents actuacions arqueològiques per tal de documentar la muralla en tots aquells trams que sigui possible, aprofitant obres públiques i privades que tinguin lloc dins del nucli antic.

Les intervencions que s'han dut a terme són tres, situades en indrets diferents de la vila: La primera d'elles es va fer el 23 de febrer de 2004 en un solar del número 21 del Passeig de Dintre, la segona va tenir lloc entre el 27 de desembre de 2004 i el 3 de gener de 2005 en el solar corresponent al número 30 del carrer Muralla, i la darrera intervenció es va dur a terme en el carrer Mossèn Manresa, a l'alçada del número 19, entre els dies 16 i 17 d'agost de 2005.

PASSEIG DE DINTRE, 21

(núm. 1 en el plànol).

Pel que fa a la primera de les intervencions, en el passeig de Dintre, va ser dirigida per Joan Llinàs i va tenir lloc el 23 de febrer de 2004. Les tasques es van dur a terme amb l'ajut d'una màquina retroexcavadora i de dos membres de la brigada municipal.

El solar afectat es troba sobre el passeig de Dintre, just a la cantonada amb el carrer Fornaca i, per tant, sobre l'hipotètic traçat de la muralla per la banda de mar, segons es desprenia dels resultats obtinguts en les anteriors intervencions al carrer Ample i al mateix passeig de Dintre (Manzano 2000 i 2002), que feien preveure la localització de la muralla en aquest sector.

El resultat de la intervenció va ser positiu i es va poder documentar la muralla en uns 6 metres de llargada, a uns 50-70 centímetres per sota del nivell actual de circulació. En aquest cas la muralla va aparèixer formada per dos murs adossats d'uns 90 centímetres d'amplada cadascun, que discorrien en direcció nord-sud i travessaven la totalitat del solar. El mur situat a llevant era el més antic i sembla que correspondria a la muralla baixmedieval, mentre que el mur de ponent, se li hauria adossat amb posterioritat, possiblement vers el segle XVI, ja dins l'època moderna.

La tècnica constructiva de la muralla era de pedres lligades amb abundant morter de calç. Pel que fa a la muralla més antiga, la situada a l'est, estava formada per dos paraments de pedra treballada tan sols per la cara exterior i per un reompliment de pedruscall lligat amb morter de calç. El mur situat a ponent tan sols presentava una cara bona, la de l'oest, ja que per llevant s'adossava a l'altre mur. El reompliment d'aquest mur era també de pedruscall lligat amb abundant morter de calç.

A l'extrem sud del tram de muralla localitzat, es va dur a terme un petit sondeig, a tocar de la cara oest del parament exterior de la muralla, per tal de documentar-ne la potència conservada.

*Janus S.L.

Aquest sondeig va arribar a baixar 180 centímetres sense arribar a penjar ni la muralla ni dos petits murs de pedra i morter que se li adossaven perpendicularment.

La intervenció no va permetre recuperar elements que permetessin una datació fiable de la muralla ni dels dos petits murs adossats, ja que no es va poder arribar al subsòl natural i la totalitat dels materials recuperats corresponien a un gran estrat d'obliteració (U.E. 1005) que cobria totes les estructures descobertes i que es va poder datar dins de la segona meitat del segle XVII.

CARRER MURALLA, 30

(núm 2 en el plànol).

La segona de les intervencions, en el solar corresponent al carrer Muralla 30, va ser dirigida per Jordi Merino amb la participació de Maribel Fuertes. Es va comptar amb l'ajut d'una màquina retroexcavadora i dos membres de la brigada municipal.

El solar objecte de la intervenció es troba situat entre el carrer Muralla, al sud, i el carrer Sant Jaume, al nord. Per la banda est hi ha un petit carreró que uneix aquests dos carrers. La situació del solar, sobre el carrer Muralla, feia suposar que el llenç sud del perímetre murat de la vila podia passar per aquest lloc, tot i que no havia cap precedent en què la muralla hagués estat físicament localitzada en aquest sector.

La intervenció va donar resultats positius i la muralla es va poder localitzar a l'extrem sud del solar i en una llargada de 4 metres, amb orientació est-oest i de forma paral·lela al carrer. De fet, la muralla resseguia el límit entre el solar i el carrer i quedava, en part, sota la vorera, que es va aixecar parcialment amb l'objectiu de documentar la fortificació en tota la seva amplada. Malauradament, això no va ser possible ja que varen aparèixer gran quantitat de tubs de servei, encara en ús, que, a banda d'afectar considerablement l'estat de conservació de la muralla, van obligar a aturar la recerca en aquest punt.

La muralla havia estat usada per a recolzar-hi la façana de l'edifici que havia ocupat el solar fins aquell moment. Per això va aparèixer amb un arranament planer allí on recolzava la façana.

La tècnica constructiva de la muralla localitzada en aquest punt era de dos paraments externs de pedra mitjana i treballada per la seva cara exterior, amb un reompliment intern de pedra petita i mitjana, tot plegat lligat amb un morter de calç sorrenc, granulós i poc compacte, amb freqüents pedres de mida petita posades a manera de falca.

Per tal de poder documentar la potència conservada de la muralla es va fer un sondeig, que va permetre constatar que la fortificació es conservava fins a una profunditat de 2,20-2,30 metres, dels quals 25-35 centímetres corresponien a una banqueta de fonamentació. També es va poder documentar que la muralla es va construir sobre un llit de pedres que varen ser aportades per anivellar el terreny i donar més solidesa a la fonamentació, ja que el terreny natural és format per sorres flonges.

Entre els estrats d'obliteració, tan sols un (U.E. 1005) va aportar materials arqueològics, datables entre els segles XVI i XVII.

CARRER MOSSÈN MANRESA, 19

(núm. 3 en el plànol).

La darrera de les intervencions correspon a uns petits sondejos fets entre els dies 16 i 17 d'agost de 2005. La intervenció va ser dirigida per Josep Frigola i es va comptar amb la col·laboració d'un dels propietaris de la finca.

La finca corresponia a una casa de finals del XIX-principis del XX que s'havia d'enderrocar per a fer-hi nous habitatges. La casa tenia l'accés principal pel carrer Nou i la part posterior era la corresponent al carrer Mossèn Manresa. El desnivell entre ambdós carrers és de 5,30 metres. La façana del carrer Mossèn Manresa era un sol mur de pedra lligada amb morter, amb dos grans contraforts adossats per la cara exterior, la de llevant.

La presència d'aquest mur amb contraforts va fer pensar que es podia tractar d'un pany de muralla integrat a la casa existent. Això va motivar una petita intervenció arqueològica consistent en dos petits sondejos practicats a tocar de la cara de llevant del mur per tal de poder determinar la seva cronologia i funció.

Els resultats de les cates no varen aportar molta

informació. El mur va quedar penjat a uns 40 centímetres per sota del nivell de circulació actual i es va recuperar una part de la rasa de fonamentació del mur, que va donar poquíssim material dels segles XV-XVI.

L'estudi detallat del mur va permetre constatar que es tractava d'un mur d'uns 5 metres d'alçada amb finestres i coronament de rajol vermell. El parament, de pedres lligades amb morter, mantenia una unitat des de la base fins al coronament i no presentava signes de fases constructives diferents. L'amplada, a la zona de les finestres, era tan sols d'uns 40 centímetres.

Totes aquestes característiques, sumades al fet que el mur tenia una fonamentació molt poc potent, feien pensar que no es tractava d'un pany de muralla, sinó d'un mur de la mateixa casa destinat a salvar la diferència de cotes entre els dos carrers amb els que limitava la finca.

Les característiques constructives de la muralla, allí on ha estat localitzada no s'avenen amb les d'aquest mur. I, alhora, si aquest mur hagués estat muralla, s'ha de tenir en compte que queda davant per davant, i a molt pocs metres, d'un enlairament natural del terreny, fet que l'inutilitzaria com a element defensiu.

En aquest cas, doncs, els resultats varen ser negatius quant a poder documentar la muralla en el sector nord-oest del nucli antic, que era la hipòtesi sota la qual s'havia endegat la intervenció.

PROPOSTA DE TRAÇAT DE LA MURALLA

Repassant totes les intervencions arqueològiques en què s'ha pogut documentar la muralla de la vila vella de Blanes trobem que aquesta ha estat documentada :

-Per llevant a la zona d'intersecció del carrer Ample amb la plaça d'Espanya i el Passeig de Dintre (Manzano 2002), on es va documentar la muralla medieval i un baluard d'època moderna. Sobre el mateix Passeig de Dintre la tornem a trobar sota els edificis del número 23 (Manzano 2000) i del número 21, corresponent a la primera de les intervencions descrites més amunt.

-Per la banda de migdia la tenim documentada a l'alçada del número 30 del carrer Muralla, com ja ha estat exposat en la segona de les intervencions que que hem comentat.

-Per la banda de ponent es conserva una porta de la muralla a l'alçada de la Plaça Verge Maria. La muralla oest va ser documentada novament en el carrer Ample, a la zona d'encreuament d'aquest carrer amb els carrers Mercaders i Valls (Manzano 2002).

-Per la part de tramuntana mai s'ha fet cap intervenció arqueològica on s'hagi pogut documentar la muralla.

Amb aquestes dades i una breu anàlisi de la trama urbana i dels noms dels carrers és possible, pensem, fer una proposta de l'hipotètic traçat de la muralla.

Si partim de la part sud del clos murat, el primer que salta a la vista sobre el plànol és el carrer Muralla que, amb el seu nom, ens remet a la presència en època medieval de la muralla en aquest lloc, la qual, certament, ha estat documentada a l'alçada del número 30 del mateix carrer i coincidint amb la línia de façana. Per la banda sud, doncs, el traçat proposat és el mateix del carrer Muralla en el tram situat entre el passeig de Dintre i els carrers Valls-Mercaders.

A la cantonada amb el carrer Mercaders la muralla giraria en direcció nord, tancant la vila per ponent. Del llenç de muralla que tancava per aquesta banda en tenim evidència en el portal conservat a la plaça Verge Maria i en el tram descobert durant les obres del carrer Ample, situat a la confluència dels carrers Valls-Mercaders i Ample (Llinàs i Manzano 2004). Tanmateix, just passat aquest punt, sota l'edifici cantoner amb els carrers Ample, Valls i Nou, sembla que la muralla feria un colze en direcció est (Manzano 2002), tal com fa actualment el carrer Valls, per tornar a enfilar en direcció nord vers l'església i el Palau gòtic. La muralla, doncs, es trobaria just a llevant del carrer Valls (un nom prou evident) pel que fa al seu recorregut de ponent.

Arribats a l'angle nord-oest de l'antic nucli medieval ens trobem amb la presència de l'església i el palau gòtic dels Cabrera damunt d'una elevació natural. És de suposar que aquests dos edificis haurien estat protegits també per un clos murat, ja que queden fora de la trama medieval. La incògnita -actualment encara sense resoldre- és com s'haurien articulat les defenses de la vila amb les del conjunt església-palau, si quedaria tot englobat dins del mateix recinte

murat o bé si l'església-palau tindria unes defenses pròpies.

Per acabar de tancar el perímetre murat per tramuntana, cal pensar que la muralla baixava des de l'elevació on trobem el palau i l'església en direcció al mar. Aquest tram de muralla caldria buscar-lo sota una de les dues fileres de cases que conformen el carrer Porta Nova, nom que ha de fer referència a una de les entrades al clos murat, en aquest cas la de tramuntana.

A part del guiatge dels noms de carrer, tan sols cal donar una ullada al plànol de la ciutat o a una fotografia aèria per adonar-se de la diferència entre la trama de la vila medieval i la de la ciutat que ha crescut fora muralles. En efecte, la trama de la ciutat que queda dins del perímetre tot just descrit respon a un conjunt de carrerons estrets, ordenats en illes de cases allargades en sentit est-oest i que s'articulen a partir d'un eix principal: el carrer Ample. La trama respon a un urbanisme regular amb una disposició ortogonal.

BIBLIOGRAFIA

LLINÀS, J.; MANZANO, S. (2004), "Intervenció arqueològica al carrer Ample de Blanes. Noves dades sobre el sistema defensiu de la ciutat en època medieval i moderna", *Setenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, La Bisbal d'Empordà, p. 569-573.

MANZANO, S. (2000), «Sondeig realitzat al carrer Pere Roure-Passeig de Dintre de Blanes», *Cinquenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona,* Olot, p. 269-270.

MANZANO, S. (2002), "Excavacions arqueològiques a Blanes. Bienni 2000-2001", *Sisenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona,* Sant Joan de les Abadesses, p. 401-405.

MANZANO, S.; REYES, A. (2001), "El Programa Municipal d'Excavacions Arqueològiques", *Blanda*, 4, Blanes, p 49-59.

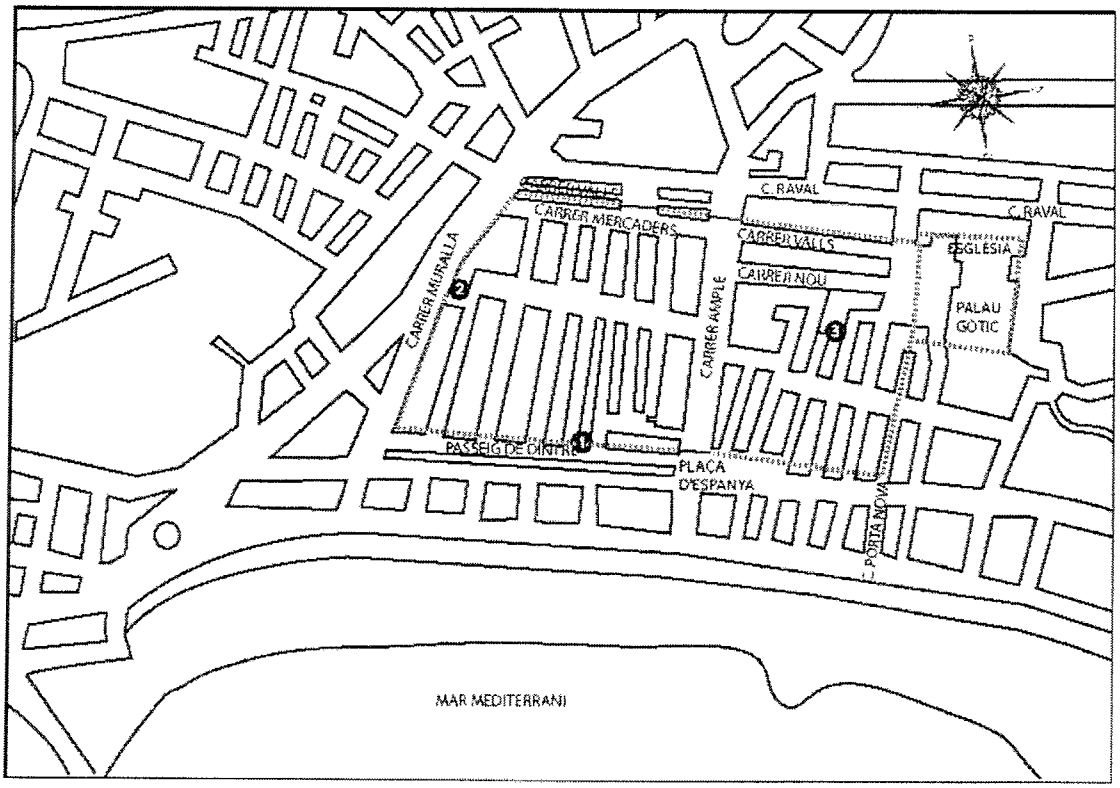

Fig. 1. Proposta de traçat de la muralla medieval i intervencions efectuades en 2004 i 2005.

INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA AL NUCLI ANTIC D'HOSTALRIC (LA SELVA) 2004-2005

Marta Santandreu*

El Novembre del 2004 es van iniciar les obres d'urbanització del nucli antic d'Hostalric amb la finalitat de renovar els serveis de recollida d'aigües pluvials i residuals i de soterrar els serveis telefònics, elèctrics i d'enllumenat públic.

El projecte contemplava l'obertura de rases en els carrers del Forn, de la Verge dels Socors, d'Higini Negra, el carrer Nou, el carrer Major i els carrers del Raval i el Ravalet.

Com a resultat d'aquesta intervenció es van poder documentar diverses estructures, la major part de les quals no han pogut ésser datades arqueològicament ja que estan fonamentades directament sobre el terreny natural i estan cobertes per un estrat superficial que s'ha vist afectat en diverses ocasions degut a la instal·lació de serveis.

CARRER DEL FORN

A l'extrem sud del carrer del Forn es van localitzar les restes del basament del portal de les Hortes, un dels quatre accessos a l'interior del recinte emmurallat.

L'estructura, que mesura 1,40 metres d'amplada, està construïda amb pedres granítiques i basàltiques de factura mitjana i queda directament recolzada sobre el terreny natural.Les obres de construcció de l'antiga xarxa de recollida d'aigües residuals, dutes a terme l'any 1935, van afectar parcialment el basament d'aquest portal i actualment tan sols es conserven uns 60 cm de mur a la banda sud-oest del portal i uns 80 cm a la banda nord-est.

La manca d'estrats arqueològics associats a aquesta estructura no ens ha permès precisar el seu moment de construcció. Malgrat tot, la documentació conservada i els estudis del parament d'aquestes muralles, fan pensar que es tracta d'una obra del segle XIV.

En el mateix carrer del Forn, en el tram que uneix el Portal de les Hortes amb el carrer Major, es va localitzar un pou d'aigua d'uns 10 metres de fondària i 2 metres de diàmetre segellat amb una volta de maons.

Les seves característiques constructives fan pensar que es tracta d'una obra del segle XIX i sabem que va estar en ús fins a mitjans del segle XX.

CARRER D'HIGINI NEGRA

En la rasa efectuada en el carrer d'Higini Negra van quedat al descobert les restes d'un mur construït amb pedres granítiques i basàltiques de mida mitjana, lligades amb un morter de color grogós.

L'estructura va aparèixer a uns 70 cm. de profunditat respecte la cota de pavimentació del carrer i té una potència de mig metre. Està construïda directament sobre el sauló i coberta per un nivell de terra que no conté material arqueològic que ens permeti precisar la seva datació.

CARRER DE LA VERGE DELS SOCORS

En el subsòl del carrer de la Verge dels Socors, a tocar de la façana de l'església parroquial, van quedar al descobert les restes d'una estructura de planta rectangular formada per un mur de 6 metres de llargada i 1'5 metres d'amplada que transcorre paral·lel a la façana de l'església,

*Arqueòloga, ATICS SL

seguint la direcció est-oest. Aquest mur forma angle recte amb dos murs de 2'70 metres de llargada que transcorren en direcció nord-sud i queden parcialment coberts per l'actual façana de l'església de Santa Maria.

Aquesta estructura està fonamentada sobre el terreny natural i construïda amb pedres granítiques i basàltiques de factura mitjana, lligades amb morter de color ataronjat.

No podem precisar la funcionalitat d'aquesta estructura, però l'amplada dels seus murs fa pensar que es tracta d'una edificació d'alçada considerable.

Pel que fa al seu moment de construcció, sabem que és anterior a l'actual església, que data del segle XV. L'edifici actual és d'estil gòtic i la seva façana és barroca i està construït sobre una antiga ermita romànica, de la qual gairebé no en tenim notícies. Aquesta església va ser destruïda durant la Guerra del Francès (1808-1814) i reconstruïda poc després. El 24 de Juliol de 1936 fou cremada i durant la Guerra Civil es va utilitzar com a magatzem.

L'excavació arqueològica de l'interior d'aquesta estructura ha permès localitzar dues sepultures corresponents a un individu adult i un infant. L'escàs material ceràmic recuperat durant l'excavació d'aquestes sepultures és d'època moderna.

CARRERS DEL RAVAL I EL RAVALET

En el punt on conflueixen els carrers del Raval i el Ravalet, van quedar al descobert les restes d'una estructura que travessa el carrer seguint la direcció nord-sud i està construïda amb pedres granítiques i basàltiques de factura mitjana lligades amb morter de calç blanca. Per la banda est, està revestida amb carreus ben escairats que formen un talús, fet que ens evidencia que es tracta d'una estructura defensiva, probablement un baluard, que protegia la ciutat per la banda de Llevant.

Malgrat haver estat lleugerament malmesa per la instal·lació d'alguns serveis, pensem que l'estructura conserva la seva alçada original, ja que podem apreciar un anivellament en la seva part superior, on hi trobem nombrosos fragments de teula situades de forma plana

Pel que fa a les seves dimensions, es tracta d'un mur d'1,30 metres d'amplada del que tan sols hem pogut documentar 1,60 metres d'alçada i 4 metres de longitud, ja que per la banda sud l'estructura continua més enllà de la línia de vorera del carrer.

A tocar d'aquesta estructura, apareixia un mur construït amb pedres lligades amb morter de calç blanc, que discorre en direcció est-oest i mesura 6 metres de llargada per 1 metre d'amplada màxima conservada, del que tan sols es conserva una única filada de pedres recolzada directament sobre el terreny natural.

Davant l'edifici de l'ajuntament va aparèixer un mur de 4 metres de llargada per 3 metres d'amplada, construït amb pedres lligades amb morter de calç de color blanc. Aquesta estructura, que transcorre en direcció nord-sud vers la Torre dels Frares, ha quedat afectada per diverses rases de serveis que segueixen la direcció del carrer i divideixen el mur en tres fragments.

Sembla ser que ens trobem davant del pany de muralla que tanca la vila per la banda de Llevant. Part d'aquest mur està conservat a l'interior de l'actual edifici de l'ajuntament, ubicat en les dependències de l'antic convent de Sant Francesc de Paula, i queda unit a la Torre del Convent, que defensa l'angle nord-oest de la vila.

És probable que aquest pany de muralla fos construït al mateix temps que el convent, fundat l'any 1610, tot i que també es planteja la hipòtesi que assenyala que el convent es podria haver construït aprofitant el llenç de muralla ja existent.

Pel tipus de construcció pensem que el baluard defensiu podria datar de finals del segle XVII o d'inicis del XVIII. La solució tècnica aplicada per la construcció de l'estructura és l'aprofitament del desnivell natural del terreny. En els punts on el terreny natural retrocedeix, es construeixen murs atalussats que mantenen aquesta línia defensiva.

Tant la muralla com el baluard estan documentats en antics plànols realitzats per enginyers francesos entre finals del segle XVII i inicis del XX i publicats pel Col·legi d'arquitectes de Catalunya (1994).

BIBLIOGRAFIA

DURAN, M., JUANHUIX, J., REYERO, R. 1990 Hostalric, *Quaderns de la Revista de Girona*, 31. Sèrie monografies locals nº 18. Diputació de Girona, Girona.

A.A.V.V. 1991 *Catalunya Romànica*, vol. V El Gironès, La Selva, El Pla de l'Estany. Fundació Enciclopèdia Catalana, Barcelona.

CASTELLS, R., CATLLAR, B., RIERA, J. 1994, *Ciutats de Girona. Catàleg de plànols de les ciutats de Girona des del segle XVII al XX.* Col·legi d'Arquitectes de Catalunya. Demarcació de Girona. Diputació de Girona. Olot.

LLINÀS, J. 2004 Intervenció als terrenys annexos a la torre dels frares (Hostalric, La Selva) *VII Jornades d'Arqueologia de les comarques de Girona*. La Bisbal d'Empordà.

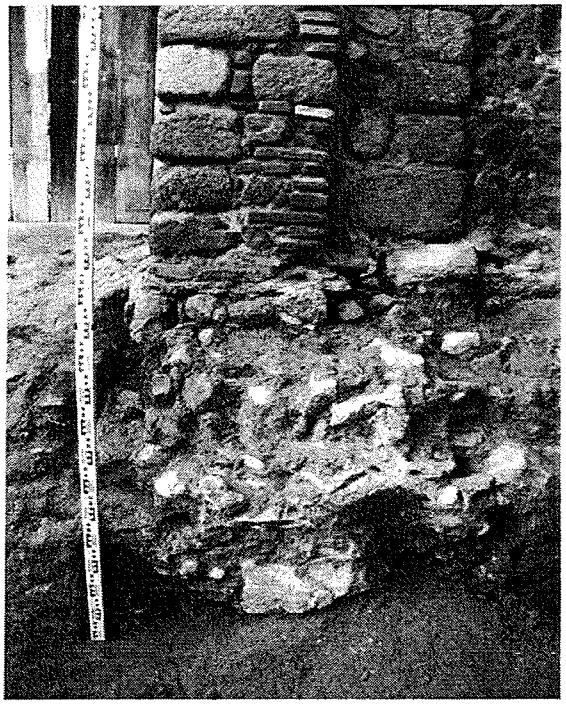

Fig. 1. Basament del Portal de les Hortes

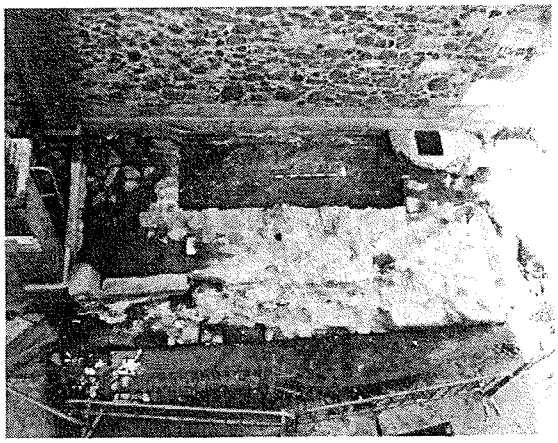

Fig. 2. Estructura documentada a l'església.

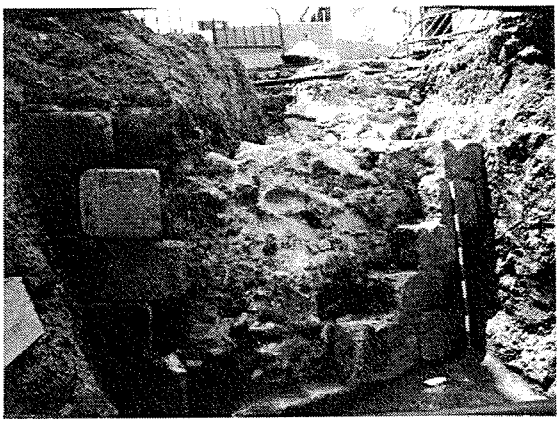

Fig. 3. Alçat del Baluard defensiu

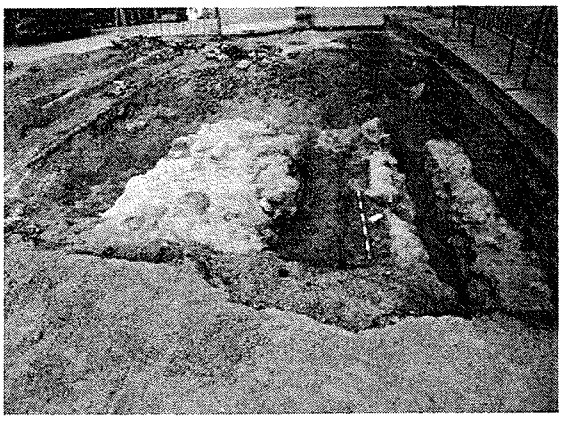

Fig. 4. Muralla de Llevant.

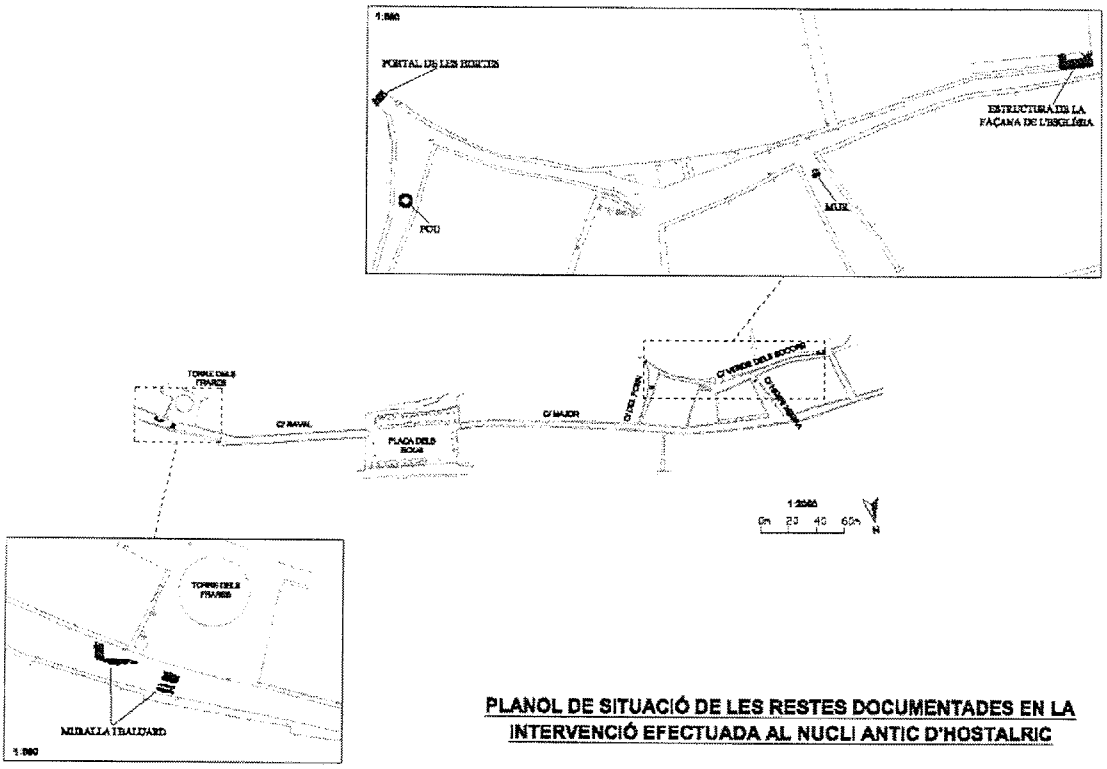

Fig. 5. Planimetria general

EL MAS MEDIEVAL I MODERN DEL PLA DE LA JOERIA (SANT GREGORI, GIRONÈS)

Joan Llinàs i Pol* **Josep Frigola i Triola*** **Jordi Merino i Serra***
Carme Montalbán i Martínez*

Entre el 28 d'abril i el 28 de maig de 2004 va tenir lloc la represa i la finalització de les excavacions arqueològiques al mas del Pla de la Joeria. Aquesta intervenció, encomanada a l'empresa Janus, SL, i dirigida per Joan Llinàs i Pol, es va efectuar en el marc de les obres de construcció en aquest indret del polígon industrial La Joeria, i fou sufragada per l'empresa promotora de les obres, Rubau Tarrés, S.A.

El jaciment estava situat al sud-est del terme municipal de Sant Gregori (Gironès), en el poble de Domeny i al costat mateix del quilòmetre 4 de la carretera GI-531, a pocs metres del trencall que acondueix a Cartellà. Es trobava ubicat en una zona plana actualment en procés d'urbanització, a uns 300 metres a ponent del gran mas de la Joeria Grossa, un casal edificat a finals del segle XVI com a residència d'estiu dels bisbes de Girona.

Durant una campanya anterior efectuada l'any 2003 per la Universitat Rovira i Virgili es pogueren extreure bàsicament els estrats superficials i s'establí per al jaciment una datació preliminar que abastava el segle XV i que no anava més enllà de la segona meitat del XVI. A la campanya de 2004 el mas es va poder excavar en la seva totalitat i fou subdividit en quatre sectors: sector 1 (gran estança rectangular de ponent), sector 2 (gran estança rectangular de llevant), sector 3 (tancat de bestiar al sud) i sector 4 (superposició d'estructures al nord). Els resultats van evidenciar que es podia estirar la cronologia del jaciment tant per dalt com per baix, amb una forquilla cronològica que abastava dels segles XIII a XVIII.

RESULTATS

La primera dada que cal destacar és que en els estrats inferiors dels sectors 2 i 3 (sobretot les U.E. 2045 i 2086) van aparèixer alguns materials ibèrics descontextualitzats (comuna ibèrica, àmfora ibèrica...), que no pertanyien a cap jaciment identificat ni abans ni durant l'excavació i que, evidentment, no guardaven cap relació amb el mas excavat.

La major part de les estructures documentades pertanyien a una gran reforma que va afectar el mas a la primera meitat del segle XVI i que va incidir profundament en les construccions anteriors, que van quedar molt malmeses. Altrament, les reformes posteriors, com veurem, foren de caire parcial.

1. EL MAS MEDIEVAL (SEGLES XIII-XV)

Del mas més antic, d'època medieval, en quedaven diverses restes majoritàriament en el sector 2. Es tractava d'uns anivellaments argilosos (U.E. 2040, 2044 i 2045) que ocupaven el centre i el sud del sector i que van proporcionar materials del segle XIII. Aquests anivellaments funcionaren amb una llar de foc quadrangular (U.E. 2038) ubicada al centre-est del sector, que sabem segur que estigué en ús almenys al segle XIV. Alhora, quedaven delimitats a ponent per un mur, del qual se'n van conservar restes molt escasses (U.E. 2084) i que al segle XV fou substituït per una nova paret de pedra i morter de calç (U.E. 2041), ubicada una mica més a l'oest, que també ens va arribat en un estat de conservació molt precari.

Encara més a ponent i fora d'aquesta primitiva estança, hem de destacar dues sitges (U.E. 2031 i 2042) tallades a la roca, que van proporcionat molt poc material arqueològic, tot i que sembla que almenys la segona seria del segle XV. Finalment, al sector 1, sota els murs posteriors sud-oest (U.E. 2002) i oest (U.E. 2003), s'hi van

*Janus S.L.

trobar estructures d'aquesta fase més antiga que haurien estat encara reaprofitades al segle XVI, però desmuntades després: es tracta de dos murs (U.E. 2016 i 2019) i d'una estructura quadrangular de pedra i morter de funció indeterminada (U.E. 2017).

2. LES REFORMES DEL SEGLE XVI

A la primera meitat del segle XVI tingueren lloc unes importants reformes que pràcticament van fer desaparèixer el vell mas medieval. Es construí una edificació en dos cossos, un dels quals es conservà sencer i l'altre només d'una manera molt parcial. El primer estava format per les dues grans estances rectangulars que conformaven els sectors 1 i 2 de l'excavació, i el segon per una part de les estructures del sector 4, al nord-oest. Els murs estaven construïts a base de pedres de mides diverses i algun fragment de material de construcció, lligats amb morter de calç i ben assentats damunt la roca del subsòl, en algun cas fins i tot amb banqueta i trinxera.

L'estança del sector 2 (murs U.E. 2004 a l'oest, 2018 al sud i 2020 a l'est) estava tota aixecada en aquest moment. Aquí, el mas antic fou enderrocat i les escasses restes que en van quedar foren colgades amb un anivellament general (U.E. 2023). Cal dir que del mur nord de la nova habitació només se'n va conservar el queixal avançat que feia al nord-est (U.E. 2021) i la trinxera de fonamentació de tota la resta (U.E. 2025), ja que fou desmuntat posteriorment. En el mur de llevant d'aquesta estança s'obria la porta principal de la casa, de la qual se'n va documentar el llindar, el forat de la polleguera i alguns vestigis dels brancals, i prop de la cantonada sud-est hi havia una estructura semicircular sobresortint (U.E. 2079) que podria haver estat part d'un forn domèstic.

A l'estança del sector 1 al segle XVI es respectaren encara algunes estructures més antigues a l'oest i al sud-oest (U.E. 2016, 2017 i 2019), que continuaren funcionant i a les quals s'adossaren les noves construccions (el mur est U.E. 2004 i el mur sud U.E. 2018). Aquí el terreny també s'anivellà amb una important aportació de terres (U.E. 2015).

Al nord, el mur U.E. 2060 separava aquesta cambra d'una altra que s'estenia en aquella direcció i que ens va arribar molt malmesa, ja que tota la part septentrional del jaciment estava destruïda. D'aquesta cambra nord, al sector 4, només ens en va arribar l'extrem meridional, delimitat a migdia per l'esmentat mur U.E. 2060, a l'oest pel mur U.E. 2050 i a l'est pel mur U.E. 2072. El paviment era fet a base de pedres basàltiques locals de mida petita-mitjana (U.E. 2062).

La datació d'aquestes reformes es va poder efectuar amb notable fiabilitat, gràcies a la gran quantitat de material arqueològic apareguda sobretot als estrats U.E. 2015 i 2023, on predominaven clarament els reflexos metàl.lics propis de la primera meitat del segle XVI.

3. REFORMES POSTERIORS

Tal com es va posar de manifest al llarg de l'excavació, el mas sofrí diverses reformes de caire parcial en els segles immediatament posteriors. Sens dubte, la reforma més important fou la que incidí en tota la part oest de la cambra del sector 1, on es desafectaren les estructures medievals supervivents (U.E. 2016, 2017 i 2019) i es cosntruïren dos nous murs: el tram més occidental del mur sud (U.E. 2002) i tot el mur oest (U.E. 2003).

En aquest mateix moment també es desmuntà l'habitació del sector 4 i fou substituïda per una nova estança delimitada a ponent per mateix mur U.E. 2003, al sud pel mur 2005, més a migdia que l'anterior mur U.E. 2060, i a llevant pel mur U.E. 2064. Pavimentada amb pedra, fragments de teula i plaques de morter de calç (U.E. 2061), d'aquesta estança també se'n desconeix la part nord, destruïda.

Al sud es construí un extens tancat de bestiar, delimitat a ponent pel mur U.E. 2008 i a migdia pel mur U.E. 2009, llarguíssim, que es va poder documentar en més de 32 metres de longitud. Es desconeix com aquest espai tancava per l'est i pel nord, ja que aquests sectors externs al mas es trobaven també destruïts.

Sembla que l'estança del sector 2 fou ampliada cap al nord mitjançant l'enderroc del mur septentrional, del qual només en vam poder documentar la trinxera espoliada (U.E. 2025), però malauradament aquesta part estava ja destruïda en el moment d'inici de les excavacions. Al sud, un petit envà (U.E. 2027), que ens va arribat molt malmès, testimoniava una

subdivisió d'aquesta cambra per aquella banda.

Desconeixem en quin moment o moments tingueren lloc aquestes reformes i si foren fetes de cop o, com és més probable, al llarg de diverses dècades. Tanmateix, la troballa, encara que escadussera, de materials del segle XVII, especialment blaus catalans moderns, ens fa inclinar per una cronologia que aniria des de mitjan segle XVI fins ben entrada i consumida la centúria següent.

4. ABANDÓ I REOCUPACIÓ

Tampoc sabem amb precisió en quin moment fou abandonat el mas. En aquest sentit, cal remarcar que, tot i l'absència de materials posteriors al segle XVII, la troballa d'una moneda de Ferran VI de l'any 1756 en la neteja del fornet de la cantonada sud-est del sector 2 (U.E.2079), ens pot donar una pista al respecte.

Tanmateix, hem de destacar que al sector 4 hi havia restes encara d'una última ocupació, que semblava desconnectada del funcionament del mas i que s'hauria construït, tanmateix, condicionada encara per les seves restes, que encara es mantindrien parcialment dempeus. Es tractava d'unes estructures fetes de pedres de mides irregulars lligades amb un morter de no massa qualitat, clarament diferenciat del morter de les fases anteriors per la seva composició, que li donava un to molt blanquinós i viu, proper a morters de factura més moderna. Es tractava de les restes de dos àmbits, un a ponent, constituït pels murs U.E. 2065 (oest), 2051 (nord) i 2052 (est) i un a llevant, composat pels murs U.E. 2057 i 2058, perpendiculars i que es disposaven fent cantonada. Segons tots els indicis, seria un reaprofitament parcial i tardà del mas, potser com a barraca o per a tancar-hi bestiar. Mancades d'estratigrafia, la datació d'aquestes estructures fou impossible, però -per context- sens dubte ha de ser bastant moderna (segles XVIII o XIX).

CONCLUSIONS

En un primer moment es va relacionar aquest mas d'una manera directa amb la veïna Joeria. Tal i com avui el coneixem, la Joeria és un casal fet construir a finals del segle XVI pel bisbe de Girona Jaume Cassador i que fou emprat de residència estival dels bisbes. Aquesta nova construcció va substituir un vell mas -la borda Oliva- comprat per la seu gironina entre 1462 i 1466, que l'arrendà a un joer (masover), el qual donà nom a la casa. La hipòtesi formulada fins aleshores és que aquesta primera Joeria seria l'edifici que tractem en aquest article i que hauria quedat deshabitat des del moment -finals del segle XVI- en què es construí el nou casal episcopal, i el joer passà a residir en un altre mas (la Joeria Petita), més cap a llevant, actualment en terme de Girona (Gómez i Sala 2003; AADD 2004, 19-20).

Tot i que no és una teoria del tot il.lògica, creiem que els resultats de la nostra excavació la descarten pràcticament d'una manera irrefutable. Ja hem vist com és precisament poc abans de finals del segle XVI quan el nostre mas sofreix unes importants reformes, que -a més- aniran seguides de reformes posteriors més puntuals i fins i tot d'una reocupació parcial, amb materials que en conjunt ens situen sens dubte dins del segle XVII i que poden arribar fins al segle XVIII sense problemes.

L'edifici que hem documentat seria una construcció de dues plantes, de planta rectangular i amb vessant a façana, i dibuixa una estructura de dos cossos paral.lels que té plena vigència al segle XVI, un segle on a tot el país s'amplien i es milloren molts masos. L'origen d'aquest mas és una construcció més petita, plenament medieval, que pràcticament desapareix en fer-se el nou habitatge, un fenomen que trobem multiplicat arreu i que -en conseqüència- atorga un gran valor arqueològic i històric, per la seva escassetat, a tots els vestigis que s'hagin pogut conservar d'aquests masos medievals.

El mas del Pla de la Joeria, doncs, s'adapta plenament al que coneixem de l'evolució històrica del camp català entre l'edat mitjana i moderna. Resten per dilucidar les causes del seu abandó en una època (vers el segle XVIII) on la quantitat de masos es mutliplica. El més probable és que estiguin relacionades amb fets conjunturals propis del mateix mas o del seu entorn proper, sobre la qual només una recerca detallada als arxius permetria esbrinar-ne algun detall, una recerca que -a més- de ben segur que ens podria dir moltes més coses de la petita història d'aquest mas, entre les quals una tan important i bàsica com el seu nom.

BIBLIOGRAFIA

A.A.D.D. 2004, Resultats de les excavacions arqueològiques de la Jueria (Sant Gregori, Girona), *Setenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona,* la Bisbal d'Empordà, 15-22.

GÓMEZ, B. i SALA, R. 2003, *La Jueria. Memòria d'excavació de 2003.* Memòria d'excavació inèdita.

LLINÀS, J.; FRIGOLA, J. i MONTALBÁN, C. 2005, *Excavacions arqueològiques al mas del Pla de la Joeria (Domeny)*, Plecs de la Vall de Llémena, 13, Sant Gregori, abril 2005.

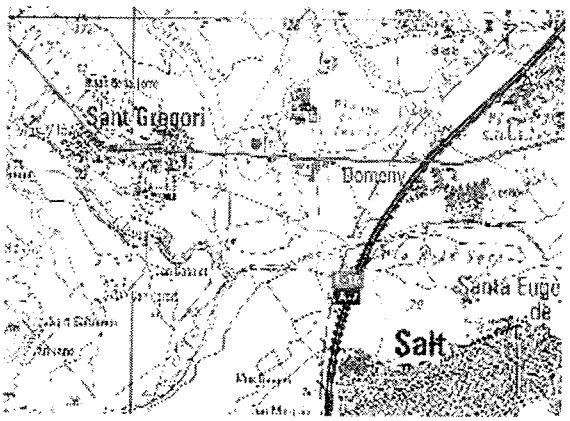

Fig. 1. Situació del jaciment.

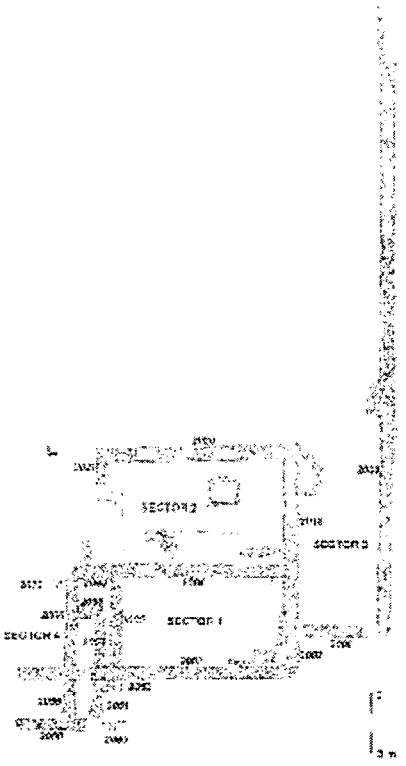

Fig. 2. Planta general del jaciment.

LA TERRISSERIA MEDIEVAL DE LES COSTES (PERALADA, ALT EMPORDÀ). EXCAVACIONS DE L'ANY 2005

Joan Llinàs i Pol* **Isabel Miquel i Riera***

L'indret conegut com les Costes està situat a l'extrem nord del nucli urbà de Peralada, a tocar de la carretera GIP-6021, que porta a Mollet de Peralada. Es tracta d'un gran terreny lluegerament enturonat i de subsòl argilós, delimitat a ponent per la carretera, al sud pel carrer Relliquer i al nord i a l'est per descampats.

A aquest paratge, que havia estat sempre descampat, hi arribà l'expansió del nucli urbà de Peralada a mitjan segle XX, quan va ser seccionat a l'extrem de migdia per l'obertura del carrer Relliquer i per la construcció d'algunes edificacions a banda i banda. Una de les finalitats del nou vial era comunicar directament les carreteres de Garriguella i de Mollet, i els desnivells existents van obligar a rebaixar el terreny per tal que el pendent del carrer fos transitable. Els retalls efectuats van seccionar dos forns medievals de terrissa i dos abocadors, que van quedar a la vista i en procés de degradació al costat nord del carrer. La part oest del solar, entre el carrer i la carretera de Mollet, fou edificada i, a l'extrem nord, arran d'un camí veïnal que surt d'aquesta carretera en direcció nord-est, hi quedà a la vista encara un altre forn.

La redacció d'un segon projecte d'urbanització d'aquesta zona, que contemplava la construcció de habitatges nous al costat nord del carrer i l'obertura d'un nou vial al nord i a l'est del solar afectat, implicava l'excavació de les estructures visibles i la realització de seguiments arqueològics de tots els moviments de terres un cop comencessin les obres. Els treballs, patrocinats per l'empresa promotora del projecte, foren encarregats a Janus S.L.

Així, el juny de 2005 es va realitzar una primera intervenció arqueològica, amb la finalitat d'excavar el forn que es trobava situat a mitja alçada del costat nord del carrer Relliquer, i un abocador que hi havia al costat oest d'aquest forn. Més endavant, entre el 14 de novembre i el 2 de desembre del mateix any, es va realitzar l'excavació arqueològica d'una part del gran abocador que es veia a l'altra banda del forn, a llevant. Tot i que no es tracten en el present article, cal esmentar que l'any 2006 han continuat les intervencions a l'indret, amb l'excavació de la resta d'aquest abocador i el seguiment de les obres de rebaix de terres, que ha proporcionat noves i interessants troballes (tres sitges, dues cubetes, dos nous forns) pertanyents aquest important complex terrisser que funcionà almenys entre els segles X i XIV i que abastia de ceràmica la Peralada vescomtal i els pobles del seu entorn.

EL FORN

Del forn se'n va trobar tan sols una petita part, ja que estava seccionat al sud per l'obertura del carrer i malmès a la seva part superior pels antics treballs agrícoles, que van acabar formant el considerable estrat superficial que cobria les restes (U.E. 1001). Del forn en quedaven part de les dues parets laterals oest i est (U.E. 1007 i 1008, respectivament), el revestiment de la paret del fons (U.E. 1003), de còdols i terra argilosa, i una petita secció de la volta (U.E. 1002), que permetia apreciar-ne l'arc sencer -fet de fragments de teula col·locats verticalment-, però que es trobava malmesa a davant pel tall del carrer i a sobre per l'estrat superficial.

Les dues parets laterals eren fetes de rierencs units amb fang i s'assentaven sobre l'estrat natural de rierencs que hi ha sota la capa d'argila

*Janus S.L.

que conforma el turó. Tenien un gruix que oscil·lava entre 48 i 62 cm i es conservaven en una alçada màxima de 127 cm la paret oest i 113 la paret est. Entre les dues parets s'hi estenia l'arc, rebaixat, d'una llum de 104 cm.

L'interior del forn es va trobar amortitzat pel propi enderroc de la volta (U.E. 1004) i un nivell inferior de cendres (U.E. 1005). Com a material arqueològic, els dos estrats van proporcionar ceràmiques grises medievals dels segles XIII-XIV.

Finalment, cal esmentar que les dues parets laterals recolzaven al nord contra les restes d'una paret anterior -de funcionalitat desconeguda- que discorria en direcció est-oest (U.E. 1012), que fou retallada pel propi forn. Aquesta paret reapareixia en un petit tram conservat d'uns 80 cm a l'oest del forn, fins que es trobava retallada a ponent per l'abocador U.E. 1011.

L'ABOCADOR OEST

A ponent i a tocar de l'estructura del forn es va documentar una fossa (U.E. 1011) excavada a l'argila natural i retallada al sud pel carrer. D'aquesta fossa se n'havia conservat tan sols el terç més septentrional, i a la part superior es trobava malmesa pels antics treballs agrícoles.

De parets lleugerament obertes i fons pla, amb un graó a tot volt a prop del fons, la fossa estava retallada a l'argila del turó. La màxima amplada conservada era de 165 cm, i el diàmetre seria sens dubte superior als 272 cms que se'n van poder documentar. La seva profunditat arribava als 153 cm.

Es va trobar farcida per un únic estrat (U.E. 1009), que estava composat quasi exclusivament per cendres procedents de la reiterada i periòdica neteja dels forns i una quantitat immensa de fragments de ceràmica, fruit en la seva major part dels rebutjos de les cuites no reeixides. L'important conjunt ceràmic recuperat, pendent d'estudi, està composat exclusivament per material cuit a foc reductor (terrissa negra o aspra) i, conjuntament amb el recuperat a l'abocador est, permetrà establir un primer repertori de la ceràmica produïda a Peralada al segle XIII.

L'ABOCADOR EST

L'abocador situat a llevant del forn, que es trobava igualment seccionat pel carrer Relliquer, fou excavat en dues fases a causa de la seva gran extensió. A la primera fase, el 2005, es va excavar la seva part més occidental, mentre que el costat de llevant es deixà per al 2006.

Extret l'estrat superficial amb una màquina retroexcavadora, es van documentar primer uns estrats (U.E. 1014 i 1016) en els quals, a part de ceràmiques grises medievals, aparegué algun blau català o valencià i que resultaren ser posteriors a l'abocador. Per sota d'aquests nivells, tanmateix, aparegué ja l'argila natural a la banda nord de la cala oberta (U.E. 1018), contra la qual s'adossava el farcit superior de l'abocador (U.E. 1017), un nivell de terra barrejada amb gran quantitat de carbons i amb molta presència de ceràmica.

Cal remarcar que la inclinació del terreny natural, tot i que era relativament pronunciat, no feia pensar en un retall artificial, sinó que presumiblement indicava que s'havia aprofitat un desnivell natural per utilitzar-lo d'abocador de les restes o dels residus dels forns de ceràmica propers, creant-se així un abocador immens que des del principi de la campanya es veia com es perllongava, retallat pel carrer, en una longitud superior als 21 metres, fins a les proximitats d'un segon forn, ubicat a l'extrem de llevant de tota aquesta zona.

Per sota del nivell U.E. 1017, van aparèixer altres farcits (U.E. 1030, 1031, 1034 i 1035), caracteritzats per nivells de terres negres sorrenques que se superposaven a capes de ataronjades més argiloses, sota els quals aparegué ja el terreny natural, un nivell de terres sorrenques totalment estèrils que feia baixada d'oest a est. A diferència del farcit recuperat a l'abocador oest, on hi havia exclusivament ceràmiques grises, en aquest segon abocador la presència -tot i que molt escadussera- d'alguna ceràmica vidrada, fa pensar en una cronologia lleugerament posterior, però igualment dins del segle XIII o - a tot estirar- principis del XIV.

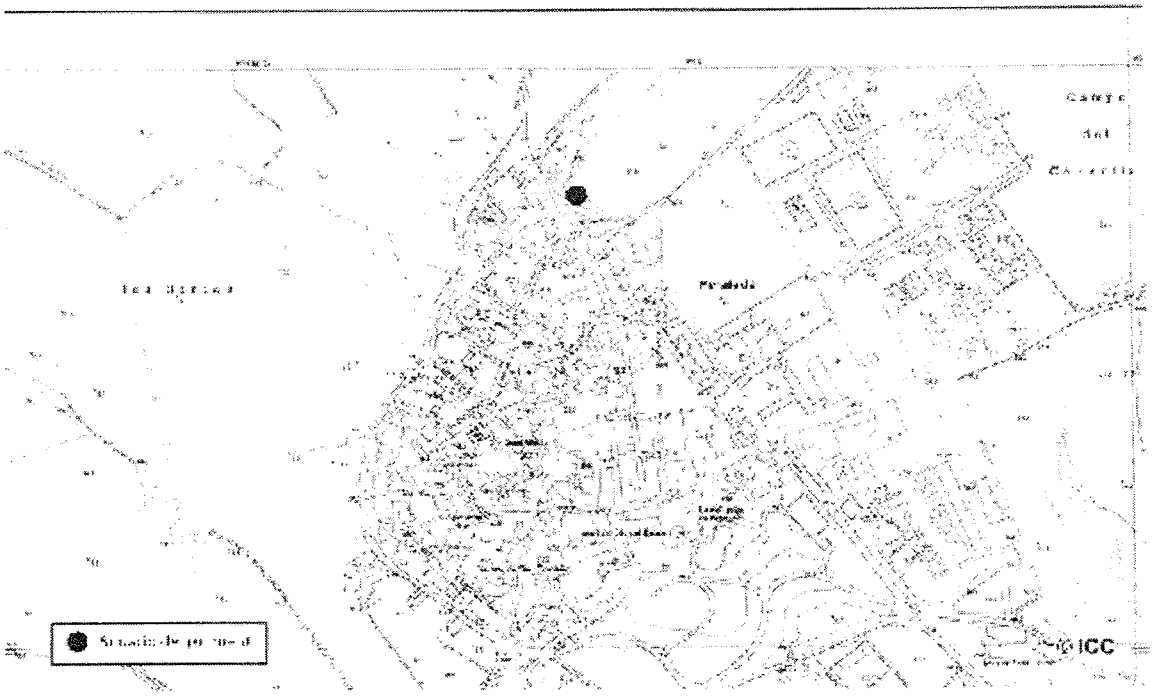

Fig. 1. Situació del jaciment

Fig. 2. El forn, al final de l'excavació

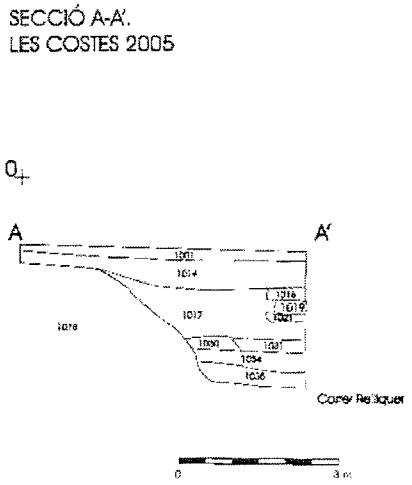

Fig. 3. Secció nord-sud de l'abocador est

EXCAVACIÓ ARQUEOLÒGICA AL JACIMENT DE CAN GELI II (CALDES DE MALAVELLA, LA SELVA)

Esther Medina Guerrero*

INTRODUCCIÓ

Amb motiu de la construcció del desdoblament de la N-II en el tram de Caldes de Malavella – Aeroport es va realitzar un estudi sobre els jaciments i elements patrimonials de la zona i una prospecció dels terrenys afectats pel futur traçat. El resultat d'aquesta prospecció va permetre localitzar un nou jaciment al nord de Can Geli, que per les seves particularitats espacials i cronològiques fou anomenat Can Geli II.

Com a conseqüència d'aquests treballs es procedeix a l'excavació sistemàtica de les estructures localitzades durant les tasques de prospecció a la zona del jaciment de Can Geli II. També es va efectuar un rebaix mecànic dels camps adjacents amb l'objectiu de valorar l'abast espacial del jaciment i potser realitzar actuacions més intensives.

El jaciment de Can Geli II es troba dins el terme municipal de Caldes de Malavella, a l'est de la comarca de La Selva, a 127 m.s.n.m. La zona es troba sota la influència del camp de Caldes, que destaca pel seu relleu pla i una flora amb alternança de cultius agrícoles i vegetació arbòria natural o mixta. Geològicament es troba en el context de la Depressió de La Selva, amb dipòsits neògens sobre els quals s'han evidenciat reompliments antròpics i abocaments puntuals. Com a conseqüència de la construcció de la carretera N-II i les obres de millora sobre un camp de golf proper es va eliminar l'aportació quaternària preexistent. Això pot estar indicant que els processos erosius soferts a la zona són força importants.

ANÀLISI DE LES TROBALLES

A grans trets, s'han documentat quatre estructures de planta amb tendència circular, que presenten algunes irregularitats per efecte de l'erosió i de les tasques agrícoles; amb un fondària que en tots els casos no supera els 40 centímetres. No s'ha pogut establir amb total fiabilitat la tipologia de les estructures evidenciades atès el seu estat de conservació. Les grans dimensions de les estructures 1 i 3 (amb un diàmetre que oscil·la els 3 i 4 metres) podrien suggerir a nivell funcional que es tracta d'escombreres. Les diferències de les dimensions entre la planta inicial i la final de les dues estructures esmentades recolzen la idea de l'existència de sitges, que en el moment del seu abandonament foren utilitzades com a abocadors de deixalles. En relació amb l'estructura 2, les dimensions de la seva planta i la conservació de la secció recolzen la idea que es tracta d'una sitja que en el moment de la seva obliteració fou utilitzada com a abocador. De l'estructura 4 només hem pogut documentar la presència d'un esquelet sencer d'ovicàprid. No ha estat possible constatar les característiques de l'estructura on es dipositá pel seu estat d'arrasament.

El rebaix mecànic del camp on s'ubicaven les estructures descrites no ha proporcionat noves evidències arqueològiques. Es va poder recuperar material ceràmic amb una àmplia forquilla cronològica, malgrat que descontextualitzat. L'absència d'estructures arqueològiques cal explicar-la com a una de les conseqüències dels importants processos erosius visibles a la zona.

L'aproximació a la cronologia del jaciment té una limitació fonamental relativa a l'escàs volum de material ceràmic recuperat. Cal afegir l'alt grau de fragmentació i un repertori formal reduït, amb predomini de les olles, i de decoracions quasi inexistents; aspectes que venen determinats també per una minsa representació numèrica dels elements estudiats. Si tenim en compte exclusivament el material recuperat en els contextos arqueològics tancats de les

*Arqueòloga ATICS, S.L.

estructures de Can Geli II, podríem afirmar que es tracta de produccions antigues de finals dels segle VIII i inicis del segle XI, sense repertori formal, amb predomini de la cocció reductora, elaborades mitjançant la tècnica a torn lent i a mà, absència d'elements espatulats i vidrats, una escadussera presència de material residual d'època romana, pastes de producció local i una funció exclusivament domèstica.

Les estructures excavades en el jaciment de Can Geli II es deuen correspondre amb un assentament agrícola altmedieval, situat cronològicament entre finals del segle VIII i principis del segle XI. El caràcter agrícola de l'assentament ve recolzat per la fossilització de l'ús d'aquest espai en forma de diversos masos existents a l'entorn de la zona, alguns dels quals estan documentats a l'edat mitjana. Les concentracions d'estructures d'emmagatzematge és una de les conseqüències directes del canvi social, econòmic i poblacional de la Catalunya Vella entre els segles IX i XI. En aquest moment es produeixen transformacions en el patró d'ocupació del territori a través del repoblament de les terres de la plana, en un context en què la majoria de comtats catalans donen dret d'aprisió a les petites comunitats rurals i també es produeix un increment considerable de la població.

BIBLIOGRAFIA

AMIGÓ, J., GÓMEZ, A., MORER, J., TIÓ, X., VILA, J.M., 1997, "La ceràmica grisa medieval del monestir de Sant Llorenç de Sous", *Quaderns científics i tècnics 9, Ceràmica medieval catalana. El monument, document*, pp. 177 - 198, Diputació de Barcelona, Barcelona.

BOLÒS, J., 1994, "Poblament i societat. Transformacions en el tipus d'hàbitat a Catalunya a l'edat mitjana", *IV Congreso de Arqueología Medieval Española: Sociedades en transición*, Tom II, AEAM, Alacant, pp. 331 - 340.

FOLCH I GUILLÈN, R. (Ed.), 1992, *Història natural dels Països Catalans*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona.

ROIG, J., COLL, J. M., 1999, "Consideracions entorn de la ceràmica de cuina al Vallès: de l'antiguitat tardana a la fi de l'any mil", *Congrés Internacional Gerbert d'Orlhac i el seu temps: Catalunya i Europa a la fi del 1er mil·lenni*, Eumo, Vic, pp. 457 - 474.

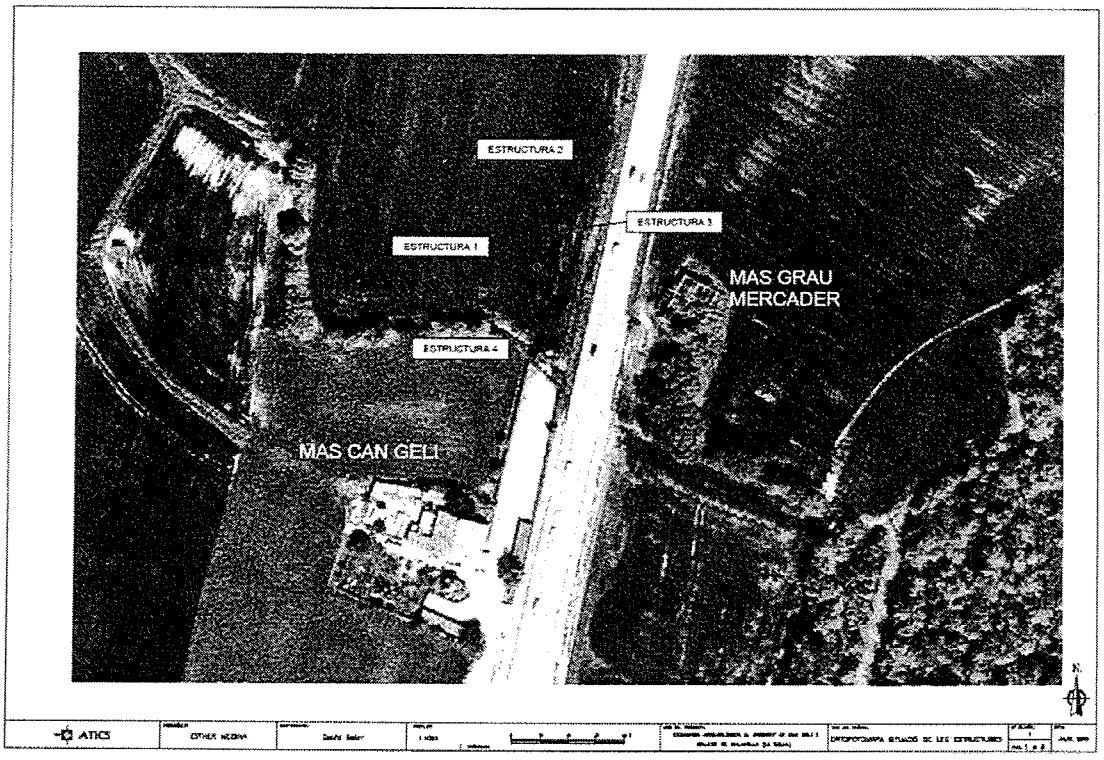

Fig. 1. Plànol general de Can Geli

EXCAVACIÓ DEL FORN DE CERÀMICA GRISA MEDIEVAL DE CAN MAS (CALDES DE MALAVELLA, LA SELVA)

Jordi Alsina Martín*

INTRODUCCIÓ

Aquesta intervenció arqueològica està motivada per la realització del Projecte de desdoblament de la N-II, tram Caldes de Malavella – Aeroport (La Selva).

Referent a aquest Projecte, i previ a l'inici dels treballs, l'empresa adjudicatària de les obres de desdoblament, COMSA, va encarregar a l'empresa d'arqueologia ATICS, S.L. la realització del control arqueològic en aquelles zones més sensibles de quedar afectades per les obres. Els resultats d'aquest control varen permetre localitzar un nou jaciment al nord de Can Geli (que per les seves particularitats espacials i cronològiques fou anomenat Can Geli II), es va confirmar l'existència del jaciment arqueològic de Camps de Can Raset, i es varen documentar els possibles jaciments de Can Mas i Can Tiona.

El possible jaciment prospectat de Can Mas, si que va donar resultat positiu, documentant-s'hi un forn de ceràmica grisa medieval, en el terme municipal de Caldes de Malavella (La Selva) . L'excavació comença el 19 de juliol del 2005 i finalitza el 9 d'agost del mateix any.

ANÀLISI DEL FORN

A grans trets, es tracta d'un forn de ceràmica grisa medieval de planta ovalada. Com els que es documenten ja en el jaciment de Casampons (Berga) (PADILLA, 1983,123-126). Cal esmentar també que l'estructura la vàrem trobar un cop la màquina *Bulldocer* ja hi havia passat i per tant segurament la màquina va arrasar part de l'estructura allà on la planta és més estreta i ovalada. Cal dir també que la part semicircular que s'observa en la planta seria zona d'accés al forn, i on s'acumularia totes les cendres i fragments de ceràmiques. Passem a descriure les característiques de l'estructura en qüestió que anomenarem «Estructura 1000»

L'estructura apareix en negatiu, és a dir, només trobem l'estructura excavada en el geològic. La planta fa 4' 20 m de llarg i 2' 10 m en la zona més ample, i 1' 30 m en la zona més estreta, allà on s'instauraria la cambra de foc i a sobre la cambra de cuita o de càrrega (RIU, 1980, 57)que en aquest cas no s'ha conservat. L'estructura arriba als 0' 65 m de fondària en la cambra de foc, zona nord-oest.

Presenta dues zones ben diferenciades, una, la zona en forma de planta ovalada, on s'instauraria la zona de combustió i cocció i part de la zona d'entrada al forn o *praefurnium* i, l'altra, la zona en forma de planta semicircular, que seria eminentment el *praefurnium*. Les característiques morfològiques d'aquesta construcció tenen similitud amb les formes més usuals de forns medievals, consistents en una construcció elevada i parcialment excavada al terreny natural (Padilla, 1983, 104)

La zona de planta ovalada, presenta per allà on tanca l'estructura, en la part nord-oest, unes ondulacions que podrien representar els negatius d'allà on anaven col·locades les sortides de calor, aquesta hipòtesi queda corroborada per la troballa en el procés d'excavació del forn, de ceràmica en forma de tub, que encaixaria perfectament amb els negatius que s'han conservat en l'estructura.

La zona de planta semicircular queda a una cota superior respecte la part ovalada, així apareix un desnivell que seria per on s'aniria baixant per arribar a la part que ha de quedar més enclotada, que és la zona de combustió.

*Arqueòleg ATICS S.L.

El tipus de ceràmica que anirem trobant al llarg de l'excavació és tracta generalment de ceràmica de color gris i per tant del tipus reductora. Trobarem moltes ceràmiques amb forma i algunes amb decoració habitualment amb meandres. Les formes per excel·lència son les olles i olletes. Ja es en aquesta època s. XI al XIII a Catalunya des de la Cerdanya al Maresme predominen les olles grises. Es possible que el predomini d'aquestes olletes, amb nanses o sense, (que tendeixen a aplanar cada vegada més la vora, per tal que la tapadora, feta de la mateixa pasta, s'hi adapti més bé) obeeixi a un canvi en l'alimentació de la gent, basat en un menjar bullit, l'escudella i la carn d'olla, que no tardà a convertir-se en el menjar més comú. (RIU, 1980, 56)

La zona més interessant del forn és la zona de combustió i cocció, on apareix la U.E. 10 que està situada ja al final de l'estructura i es tracta d'un nivell de color vermellós de textura compacta i de matriu sorrenca, on apareixen un gran nombre de tovots, es conten fins a uns 40 fragments de mida considerable i uns 15 fragments de mida més petita que sembla formarien part de la possible graella del forn desapareguda, també hi trobem material ceràmic.

Sota el primer nivell d'enderroc de l'estructura de combustió (U.E. 10) apareix un altre nivell d'un vermell més intens de textura compacta i de matriu sorrenca (U.E.11), on apareix una gran quantitat de teula, 50 peces més o menys senceres i 20 de fragments més petits, també hi trobem uns 20 fragments de tovot de considerables dimensions i algun tros de graella. També apareixen restes de material ceràmic. Cal remarcar que una gran quantitat de teules apareixien dretes disposades en forma de plec de llibre. Aquestes teules formarien segurament part de la cúpula (RIU, 1980, 57)

Pertanyent a la U.E 11, ens apareixen teules «in situ» lligades amb un morter de calç de color taronja (U.E 12). Aquestes teules s'adossen a l'estructura 1000, per la part sud-oest de l'estructura. Es tracta de dues teules col·locades de forma plana i de manera còncava, amb una lleugera inclinació ascendent direcció oest en plec de llibre. Totes dues teules que es veuen en planta s'adossen a l'estructura 1000, una al davant de l'altre, i observem també com apareixen dues filades més de teules just a sota de les primeres. Aquesta estructura U.E. 12 adossada a l'estructura U.E. 1000 fa 15 cm de gruix i 50 cm de llarg i podria formar part de l'antiga cúpula del forn. (RIU, 1980, 57)

En la zona oest de l'estructura apareix un nivell sorrenc de color negre, de textura flonja i amb gran quantitat de carbons i cendres (U.E. 13). En aquest nivell apareix ja la primera gran ceràmica sencera, es tracta d'un gran recipient tipus olla trobada «in situ» de cap per avall. Excavant el nivell U.E. 13 i extraient aquesta primera ceràmica, trobarem dos grans recipients més «in situ» col·locats de la mateixa manera, és a dir, de cap per avall. Aquests grans recipients ceràmics podrien representar elements de l'ultima cocció del forn abans de la seva destrucció donada la seva disposició i al seu òptim estat de conservació. Aquests elements ceràmics tenen una robustesa molt accentuada i una elaboració a torn lent.

Cal remarcar que la datació relativa del forn, s'ha efectuat observant la tipologia del forn i de la ceràmica. Una observació que ens ha dut a una datació emmarcada entre els segles XI - XIII. Es tractaria d'un forn de ceràmica popular grisa medieval de caràcter local, situat segurament al costat de l'antic camí ral que seguia la mateixa orientació que l'actual carretera N-II i que l'antiga *Via Augusta*, en temps dels romans.

BIBLIOGRAFIA

PADILLA, J.I. 1983, *Ceràmica grisa i terrissa popular de la Catalunya medieval.* Volum miscel·lani dirigit pel prof. Manuel Riu. Annex 2. Barcelona.

RIU, M. 1980, Els forns medievals de ceràmica grisa a Catalunya, *Quaderns d'estudis medievals* I, nº 1-2, Barcelona, pp. 56-59.

RIU, M. 1989, *L'Arqueologia Medieval a Catalunya.* Col. Coneguem Catalunya nº 28. Ed. Els llibres de la frontera. Barcelona.

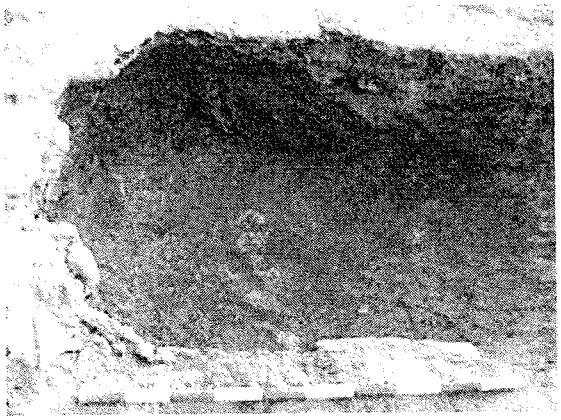

Fig. 1. Planta de la cambra de combustió

Fig. 2. Olles "in situ", dins el forn

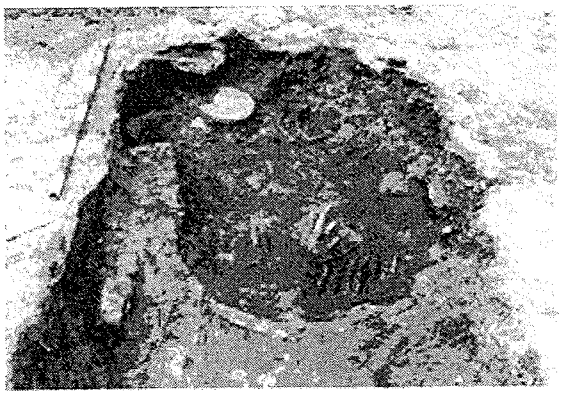

Fig. 3. Enderroc de la cambra de combustió

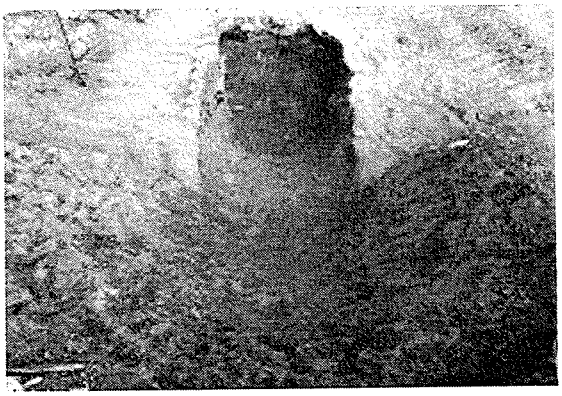

Fig. 4. Planta del forn excavat

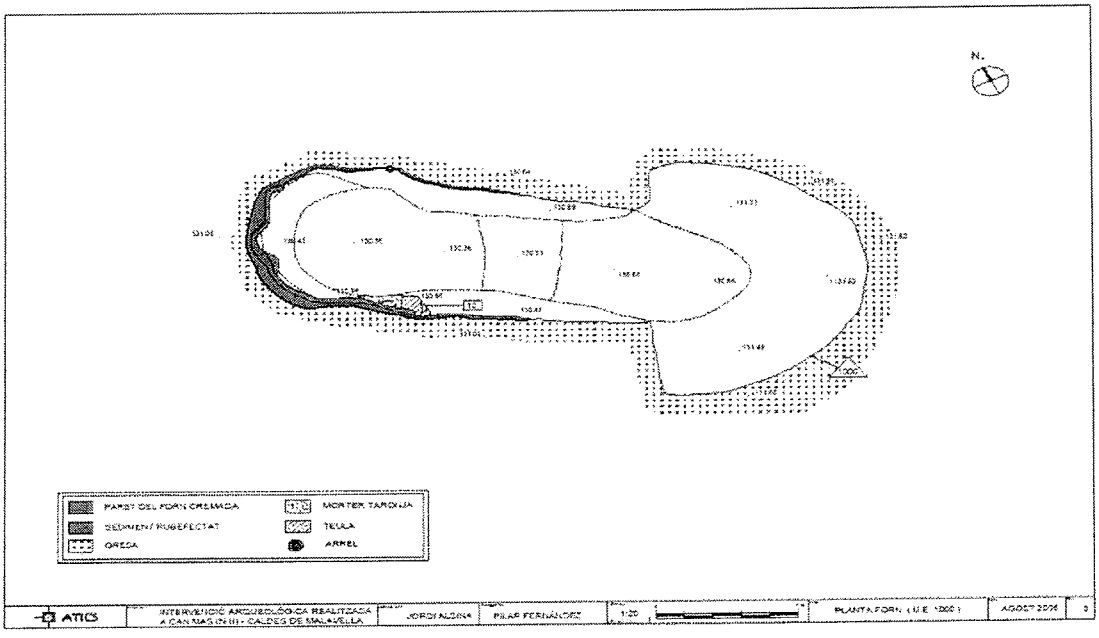

Fig. 5. Planta forn UE 1000

TAV TRAM MAÇANET-MASSANES: EL JACIMENT DE LA VINYASSA (MASSANES, LA SELVA)

Carme Montalbán i Martínez* **Maribel Fuertes i Avellaneda*** **Josep Frigola i Triola***

Les obres de construcció de la plataforma del Tren de Gran Velocitat en el tram de Maçanet de la Selva-Massanes va comportar un seguiment arqueològic al llarg del seu traçat, que fou encarregat per l'empresa constructora a Janus, S.L. Es va realitzar la recopilació de dades històriques i arqueològiques de la zona, la prospecció visual en superfície prèvia a l'excavació i el control visual de les tasques dels rebaixos, posant al descobert un jaciment arqueològic, fins aquell moment desconegut, a la zona de La Vinyassa. La seva localització era molt propera a la carretera GI-5121, que comunica amb el nucli de Massanes, així com a l'inici del traçat de la línia, al lloc on enllaça amb el tram d'Hostalric.

Una vegada es varen delimitar les restes arqueològiques dins del traçat, es va poder comprovar que el jaciment s'ubicava entre el P.K. 609+400 / P.K. 609+740, amb una longitud màxima de 340 metres i una amplada que oscil.lava entre els 22 i 35 metres. Tots els indicis apuntaven cap a un assentament d'època medieval, amb un camp de sitges i uns murs que s'hi relacionaven directament, però els resultats obtinguts amb l'excavació arqueològica no varen ser de prou entitat com per veure l'abast real d'aquest assentament medieval: unes estructures conservades en unes condicions molt precaries, la manca de materials arqueològics que ajudessin a concretar cronologies (degut a l'acidesa del terreny on es troba situat el jaciment i també a les activitats que posteriorment s'han dut a terme en aquest espai), i també la manca d'informació a nivell documental van fer que les conclusions no poguessin ser massa aprofundides ni extenses.

Malgrat tot, sí que es poden aventurar determinades hipòtesis, que no resulten exagerades tenint en compte la superfície que es va delimitar com a jaciment arqueològic i les dades que es varen extreure amb les tasques d'excavació.

Es pot afirmar que la zona de la Vinyassa ha acollit tres ocupacions diferents al llarg del temps: una que correspondria a l'edat del bronze, aproximadament; una altra d'època medieval; i la darrera, més recent, com a zona de conreu de vinya.

A l'oest del jaciment, gairebé a tocar de la zona on la vegetació no havia de quedar afectada per el traçat del TGV, es va localitzar una estructura funerària que podria correspondre a una necròpolis de l'edat del bronze. Aquesta estava destruïda parcialment per la posterior construcció d'una sitja, que l'afectava en bona part, i hi varen aparèixer fragments de dos recipients ceràmics fets a mà, en molt mal estat de conservació. Un d'ells presentava un cordó molt precari i l'altre una decoració de botons aplicats. Aquest enterrament podria indicar una necròpolis d'incineració antiga situada al cim del turó, que s'hauria de relacionar amb un hàbitat no massa llunyà, que no es va localitzar.

Pel que fa a l'ocupació medieval, l'extensió de les troballes i el fet que entre la sitja que quedava més cap al nord i la que se situava més al sud hi havia una distància important feia pensar en un assentament d'unes dimensions considerables. D'aquest, només se n'hauria pogut copsar d'una forma molt parcial la zona d'emmagatzematge, però cal pensar que amb ell o en un indret no massa allunyat s'haurien de situar tot un seguit de construccions associades, que no podem saber com ni on estaven ubicades.

A més, només es van conservar els fons de les sitges de més entitat (una vintena), però cal imaginar que n'hi hauria hagut d'altres que no

*Janus S.L.

arribarien a aquesta cota, i que, per tant, serien de dimensions més petites i no s'han conservat. Tampoc podem saber la cronologia concreta del conjunt, ja que els materials que es varen localitzar a l'interior de les sitges eren pocs i no ajudaven a afinar datacions. En qualsevol cas, si pensem que era un camp de sitges tan gran segurament hi hauria determinades zones amb estructures més antigues que s'anarien amortitzant per a construir-ne d'altres de noves.

Els murs que es relacionaven amb les restes d'aquests contenidors tampoc resultaven prou importants, ja que només conservaven la darrera filada. El del límit sud-oest semblava un tancament extern, sobretot perquè tenia molt poca amplada, i feia pensar en un mur de tanca que no aguantaria cap coberta al seu damunt. L'aparició d'aquests petits indicis d'estructures constructives tampoc deixaven veure quin tipus d'assentament hi podia haver.

La cronologia que es perfilà venia donada per l'únic estrat que havia donat ceràmica i que es relacionava amb un d'aquests murs, i que contenia bàsicament ceràmica reduïda d'època medieval que presentava unes característiques, tant a nivell formal com de pastes, que ens situarien entre els segles XIII-XIV aproximadament, una datació que també vindria avalada per l'aparició d'algun petit fragment de ceràmica esmaltada.

A banda de les sitges, es varen localitzar tot un seguit de rases que ens introduirien en la darrera fase o ocupació d'aquest espai, i que semblaven relacionar-se amb el conreu de vinya a la zona més elevada del turó. Aquest conreu ja es podia imaginar, en certa manera, pel propi nom del paratge: la Vinyassa.

Es varen excavar set rases situades a la zona nord del jaciment, paral.leles i de poca fondària, a més de localitzar-se dos fragments del que semblava un retall o rasa que recorria la part més alta de la plataforma i que aniria d'oest a est per la part més elevada del turonet on es troba la Vinyassa. Passaria a l'est de les anteriors, amb les que segurament es relacionaria, contenia molt poc material ceràmic en el seu interior, i feia pensar en un possible canal de rec relacionat amb la zona conreada. Aquestes rases tampoc contenien materials remarcables per aconseguir cronologies concretes.

El fet que el camp de sitges es conservés en unes condicions tan precàries i amb tan poca potència estaria directament relacionat amb el fet que en època més moderna es va conrear la vinya a l'indret. L'explicació més lògica seria pensar que en el moment d'iniciar aquest conreu varen decidir terraplanar la zona alta del turó per poder treballar de forma fàcil i còmoda la terra, aconseguint un espai planer i prou ample per plantar els ceps. Això comportaria que totes les estructures anteriors fossin destruïdes gairebé de forma total i que, per tant, la implantació del nou conreu en aquestes terres fes desaparèixer el jaciment medieval.

BIBLIOGRAFIA

AA.DD. 1991, *Catalunya Romànica. Vol. V. El Gironès, La Selva, El Pla de l'Estany.* Enciclopèdia Catalana. Barcelona.

ALBERCH, R., CLARA, J. i ROURA, G. 1981, *Gran Geografia Comarcal de Catalunya, 3. El Gironès, la Selva i la Garrotxa.* Fundació Enciclopedia Catalana. Barcelona.

LLLINÀS, J. i MERINO, J. 1998, *El patrimoni de la Selva. Inventari històric, artístic i arqueològic dels municipis de la comarca,* volum 2. Consell Comarcal de la Selva. Santa Coloma de Farners.

MONSALVATJE, F. 1909, *Nomenclátor histórico de las iglesias parroquiales y rurales, santuarios y capillas de la província y diócesis de Gerona,* vol. XVII, 29-30.

REYERO, R. 2003, *Massanes.* Col.lecció «Els pobles de la Selva». Ajuntament de Massanes.

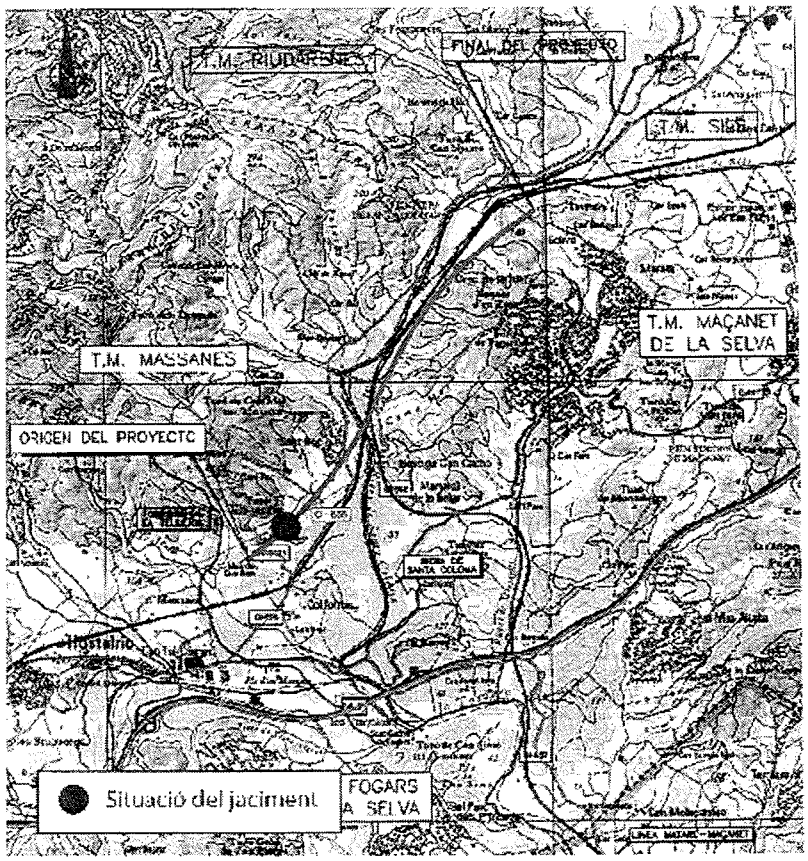
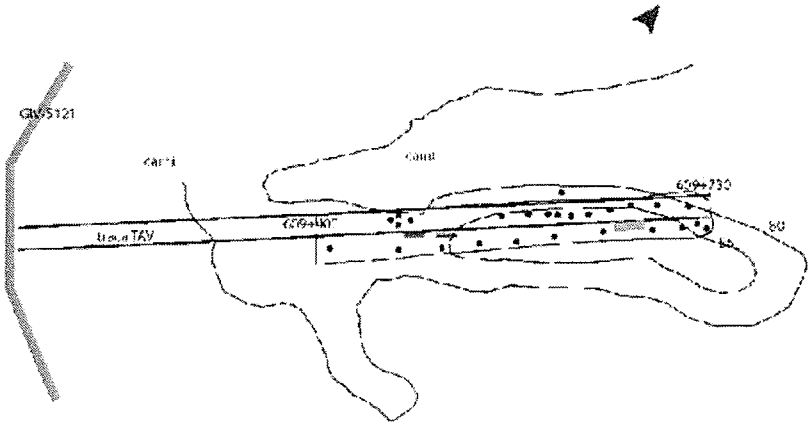

Fig. 1. Situació del jaciment

Croquis de la zona arqueològica de la Vinyassa.

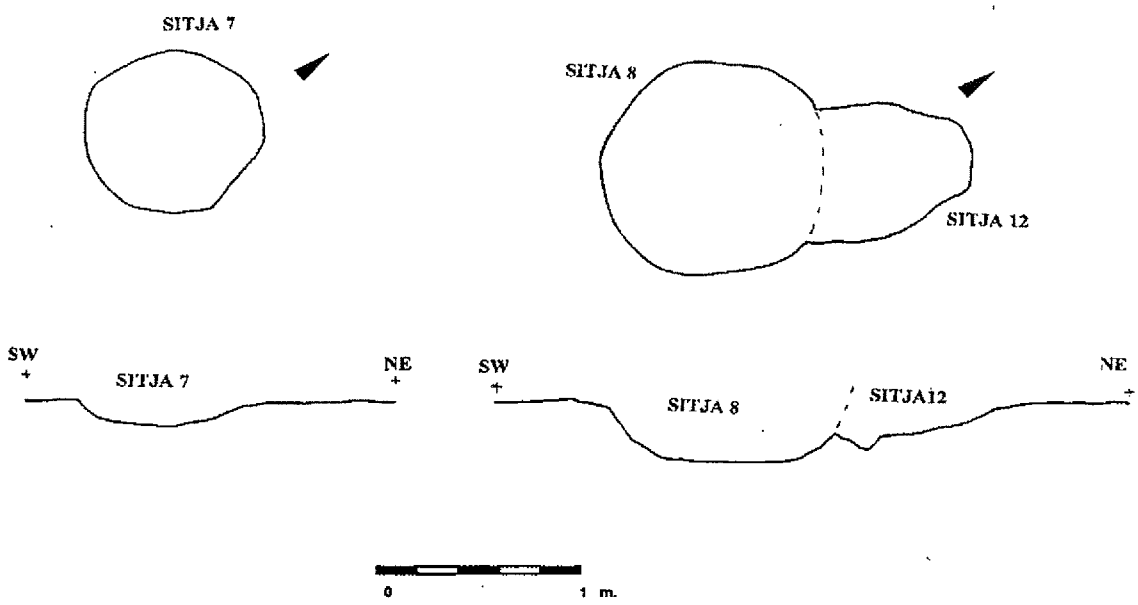
Zona arqueològica delimitada.

Zona amb presència d'estructures arquitectòniques

Zones amb presència de sitges

Zones amb presència de restes de cultiu

Fig. 2. Planta general del jaciment

5

Fig. 3. Planta i secció d'una de les sitges excavades

INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA A CANAPOST

Roberto González Jiménez*

INTRODUCCIÓ

La intervenció arqueològica portada a terme durant l'estiu de 2004 a Canapost va estar motivada per unes obres d'arranjament de la carretera Gl-644 que porta d'Ullastret a Vulpellac i que tenia, en el punt quilomètric 2,3 una intersecció que presentava molts problemes a nivell de seguretat i fluïdesa del trànsit. Val a dir que en aquesta cruïlla també hi confluïa la carretera Gl-651 que va de Canapost a Pals, així com diversos vials que donaven accés a granges i veïns de la zona.

Per tal de millorar aquesta situació es va projectar la construcció d'una rotonda que és la que va motivar que es fes un seguiment arqueològic, donat l'alta presència de restes històriques a la zona de Canapost i rodalies, entre les que cal destacar la presència de la vil·la romana coneguda com a Mas de Dalt, l'església preromànica de Canapost i una necròpolis altmedieval.

Canapost, que formava part del municipi de Peratallada abans del naixement de Forallac, és un reduït nucli de població situat als peus d'uns pujols poc enlairats, de formes suaus i arrodonides, a les estribacions est-meridionals de les Gavarres. Aquest nucli el formen una dotzena escassa de masies bastides a la vora de l'església parroquial de Sant Esteve, un dels monuments arqueològics més importants de la comarca. Alguns altres masos, dispersos, pertanyen també a aquesta parròquia.

ANTECEDENTS HISTÒRICS

El lloc de Canapost s'esmenta en un document de l'any 901 amb el nom de *Caneposto*. En la fundació de la vida canònica a la Seu de Girona, de l'any 1019, s'al·ludeix a un alou de la parròquia de Canapost. L'etimologia del topònim no resta, per ara, aclarida. S'ha dit, tanmateix, que *cana* pot tenir sentit de fita o pedra de camí, suposició que s'avindria amb l'emplaçament del lloc a la vora d'un antic viarany.

A Canapost s'hi pot comprovar la continuïtat de poblament des de l'època romana fins als nostres dies. S'hi conserven algunes restes de gran interès, com el sepulcre alt medieval o cista del Mas Puig-sec —sepultura antropomorfa asimètrica excavada a la roca que era assenyalada exteriorment amb lloses verticals— o les pedreres conegudes com a Clots de Sant Julià, que probablement van ser explotades en una època anterior a la romanització i durant l'alta edat mitjana, època en què sembla que s'hi va construir un santuari rupestre. A ponent dels clots, vora el Mas Ral, hi ha un altre jaciment que presenta ceràmica ibèrica. A migdia de l'església de Sant Esteve i les masies properes, hi han aparegut restes de poblament romà.

Un altre indret significatiu el trobem en el Mas de Dalt o Mas Saló, situat al sud del poble, a l'esquerra de l'antic camí de Canapost a Vulpellac. En el talús del marge que va cap al mas s'hi podia observar un mur fet de pedra i argamassa de factura romana. En superfície s'hi observa un gran nombre de restes ceràmiques, com ara *tegulae*, *dolia*, ceràmica de vernís negre, ceràmica emporitana, T.S. sudgàl·lica, T.S. africana A i D; així com vidre i tessel·les. L'estudi d'aquests materials proporciona una cronologia entre els segles I i IV/V, si bé podria allargar-se com sembla demostrar la necròpolis baix-imperial/ alt medieval que es troba a l'església de St. Esteve.

L'església de Sant Esteve conforma, sens dubte, l'element patrimonial més conegut del poble. Sembla que havia estat dedicada anteriorment a

*ESTRATS SL - c. Vallmanya, 24 St. Esteve de Palautordera 08461

Sant Clet, el tercer Papa. El monument actual presenta diferents estructures que pertanyen a successives etapes constructives. L'església està formada per dos edificis, un de preromànic i una altre romànic, juxtaposats, amb una torre-campanar, també romànica. Es conserva amb poques alteracions el temple primitiu d'una nau, que ha estat classificat dins el període preromànic II. Darrerament en el temple s'han trobat una sèrie de pintures que s'afegeixen a les ja trobades en una intervenció anterior on també es va netejar el retaule que actualment pot veure's en el Museu d'Art de Girona. Les darreres pintures trobades s'adscriuen a una cronologia de segle XII i XV, i es troben representades les escenes d'un sant sopar i d'altra banda l'entrada de Jesús a Jerusalem.

Cal destacar la intervenció que s'ha portat a terme recentment a l'església de Sant Esteve de Canapost. Aquesta va ser motivada per l'esllavissament d'un mur que separava l'església de la plaça. En les tasques de desenrunament i reconstrucció d'aquest mur es van localitzar les restes d'una necròpolis medieval i d'alguna estructura d'emmagatzematge. Un cop localitzada aquesta necròpolis es va iniciar un procés d'excavació i documentació de tota la zona. El resultat va ser la troballa de les restes del que havia estat el cementiri modern i restes de l'antic camí d'accés a l'església. Cal destacar també la presència de l'antic tancament de l'església preromànica així com nombroses restes de sarcòfags pertanyents al cementiri medieval. Entre aquests es van poder documentar sarcòfags antropomòrfics de pedra, fosses simples, caixes de llosa, etc.

INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA

A la zona afectada per la obra es va portar a terme un rebaix de terres d'aproximadament uns 90 cm amb l'ajuda d'una màquina excavadora. El sediment excavat aporta uns materials arqueològics de cronologia diversa, des de ceràmiques d'època ibèrica i romana (terra sigillatta sudgàl·lica, terra sigillatta marmorata, terra sigillatta africana, etc.) fins a ceràmiques contemporànies, com ara ceràmiques de la Bisbal, testimoni de la perduració de l'ocupació en el lloc de Canapost.

Les estructures arqueològiques que es van localitzar durant les tasques d'arranjament de la carretera van consistir, bàsicament, en sitges, tot i que també s'ha d'esmentar la presència d'un parell d'estructures muràries i un retall de grans dimensions que podia haver estat un fons de cabana. Totes les estructures es trobaven escapçades, segurament per les tasques agrícoles a que ha estat sotmesa la zona durant molts anys.

Les dues estructures muràries presenten una factura similar, construïdes amb pedra sense treballar de mida gran i alternant material constructiu. El lligam utilitzat és morter de calç amb una proporció de calç molt elevada. Atenent a la seqüència estratigràfica documentada i a la factura dels murs proposem una cronologia d'època moderna/contemporània. Dels dos murs documentats un formaria part d'una antiga delimitació dels camps de conreu, mentre que l'altre, amb una forma semicircular hauria de formar part d'una estructura relacionada amb el conreu de la zona.

Pel que respecta a les estructures negatives, cal dir que de les deu aparegudes, només cinc s'han pogut excavar en la seva totalitat. Això ha estat motivat per l'aparició en superfície de les aigües del nivell freàtic, que impossibilitaven en gran mesura la seva excavació i documentació exhaustiva. La majoria d'aquests retalls presenten una planta circular, més o menys definida, amb un diàmetre que oscil·la entre els 50 cm i els 2,90 m. En quant a la secció d'aquests negatius també és variada i trobem alguns amb les parets rectes i d'altres amb una lleugera desviació cap a l'interior o cap a l'exterior del negatiu. Entre els negatius que s'han pogut excavar en la seva totalitat s'observen alguns amb el fons pla i d'altres amb el fons concau.

Tots aquests negatius es trobaven amortitzats per un sediment argilós de color marró fosc-negre, i han proporcionat un material molt similar. Es tracta de fragments ceràmics de cocció reductora i que corresponen, majoritàriament a olles. La cronologia d'aquestes ceràmiques podria situar-se en època altmedieval, concretament entre els segles XII i XIII. Cal destacar el cas de dues estructures que han proporcionat materials una mica diferents. D'una banda, trobem una de les sitges, excavada en la seva totalitat que ha proporcionat gran quantitat de fragments de pedra de molí, a diferència de la resta d'estructures on no s'ha trobat cap resta d'aquest tipus.

D'altra banda, una de les altres sitges, també excavada en la seva totalitat ha proporcionat restes ceràmiques que situen la seva amortització amb una data de segle XV, ja que entre el sediment es van recollir fragments de ceràmica blava gòtica.

En quant a la interpretació d'aquests negatius val a dir que la majoria s'han interpretat com a sitges, tot i que hi ha un d'ells que per la seva morfologia no pot identificar-se amb una sitja sinó amb algun altre tipus d'estructura. Es tracta d'un negatiu de grans dimensions (5,6 m x 1,9 m) amb una forma, en planta, ovalada. Malauradament aquesta és una de les estructures afectades pel problema del nivell freàtic i no es va poder excavar totalment. La part de rebliment que es va poder excavar va proporcionar uns materials molt similars als de les sitges amb una cronologia altmedieval, entre els segles XII i XIII. Tot i no haver-se pogut excavar proposem com a hipòtesi que es pogués tractar d'un fons de cabana.

MATERIAL ARQUEOLÒGIC

En quant al material arqueològic exhumat a la intervenció val a dir, que la majoria són fragments ceràmics de cocció reductora pertanyents majoritàriament a olles. De forma minoritària també s'ha documentat algun altre tipus de peça com ara plats o gerres. Com ja s'ha indicat la majoria d'aquest material pot adscriure's a una cronologia entre els segles XII i XIII.

Pel que respecte al repertori faunístic, la mostra no és gaire gran però si representativa de la triada domèstica (suids, bòvids i ovicàprids), característica d'una economia de tipus agrisilvopastoril que, historiadors i arqueòlegs consideren pròpia de l'alta edat mitjana. També es fa palès a partir de les restes estudiades les teories sobre la dieta de l'època amb la introducció del porc, que anteriorment no formava part de la mateixa. Cal destacar, també la documentació de l'aprofitament d'altre tipus de recursos com ara els marins, testimoniat a partir de la presència de restes malacològiques.[1]

Com a conclusió caldria remarcar la importància arqueològica de la zona de Canapost, ja que tot i que les estructures documentades en aquesta intervenció no són de gaire entitat si que demostren una pervivència històrica a la zona ja que trobem representat, a nivell de materials, un ampli ventall cronològic. Quant a les estructures documentades palesen un ús totalment agrícola de la zona en època altmedieval amb unes estructures característiques com poden ser les sitges. Per finalitzar caldria remarcar el fet de que la zona no ha estat exhaurida arqueològicament i, per tant, això s'hauria de tenir present de cara a futures intervencions.

BIBLIOGRAFIA

LÓPEZ, A., CAIXAL, A., FIERRO, J. 1997, Elementos para la difusión y cronología de la cerámica gris medieval en las comarcas de Barcelona a *Material Culture in Medieval Europe - papers of the "Medieval Europe Brugge 1997,* vol.7

RODRÍGUEZ, A.; PALOMO, A. 2002, Les estructures medievals de Can Roqueta II (Sabadell, Vallès Oriental)" a *Actes del II Congrés d'arqueologia medieval i moderna a Catalunya*, Vol.II. Edita ACRAM, Sant Cugat del Vallès.

ROIG, J. 2002, Sitges i estructures d'emmagatzematge d'època medieval a la vila de Sabadell (del segle XII al XIV)" a *Actes del II Congrés d'arqueologia medieval i moderna a Catalunya*, Vol.I. Edita ACRAM, Sant Cugat del Vallès.

ROIG, J.; COLL, JM.; MOLINA, J. 1995, El forn de la Vinya d'En Sant (Castellar del Vallès) i els contextos ceràmics del segle XIII al Vallès a *Arraona*, núm. 17. Edita Museu de Sabadell, Sabadell.

1 Amb la col·laboració de Montse Piñeiro i Costàn

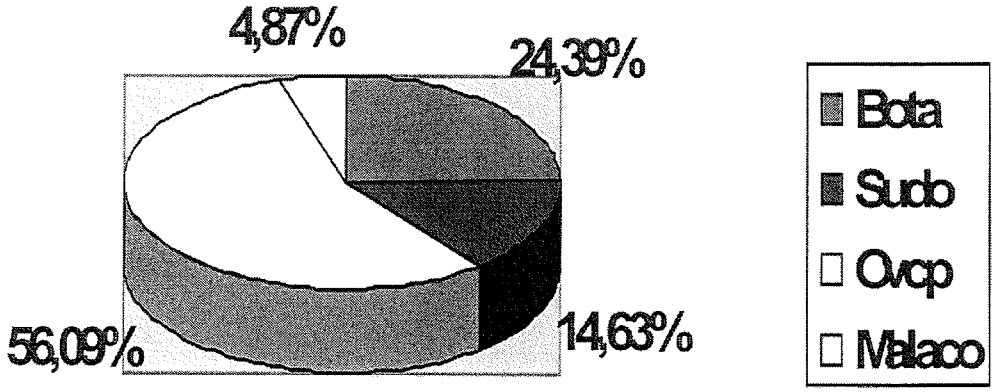

Fig. 1. Distribució de la mostra faunística recuperada a la intervenció de Canapost.

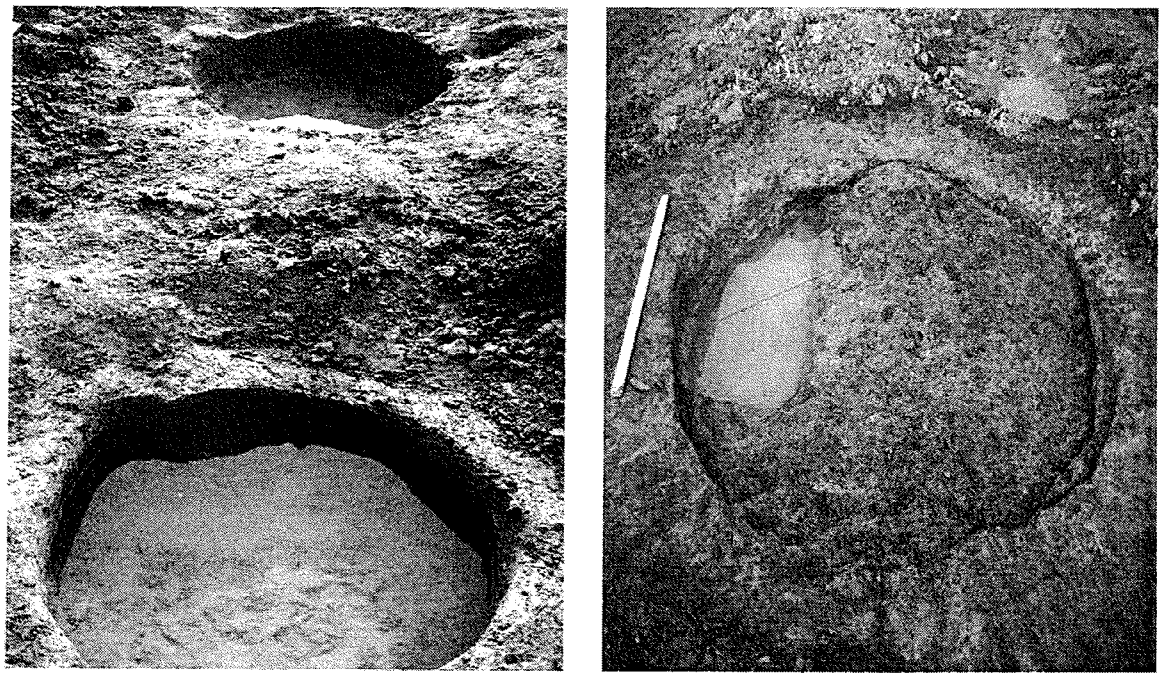

Fig. 2. Detall de les estructures documentades. En totes dues pot observar-se com el nivell freàtic afecta les estructures. (Fotos: autor)

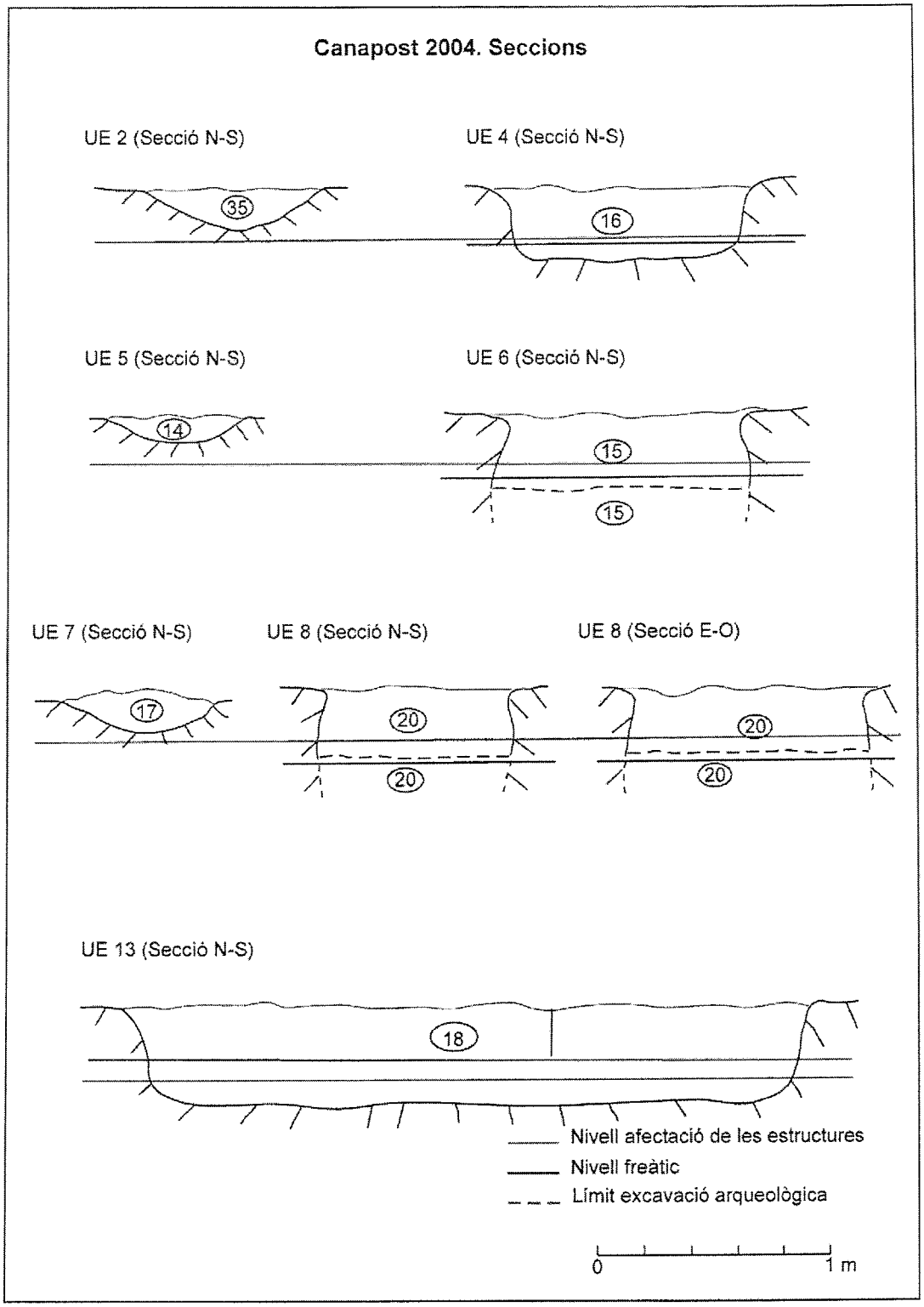
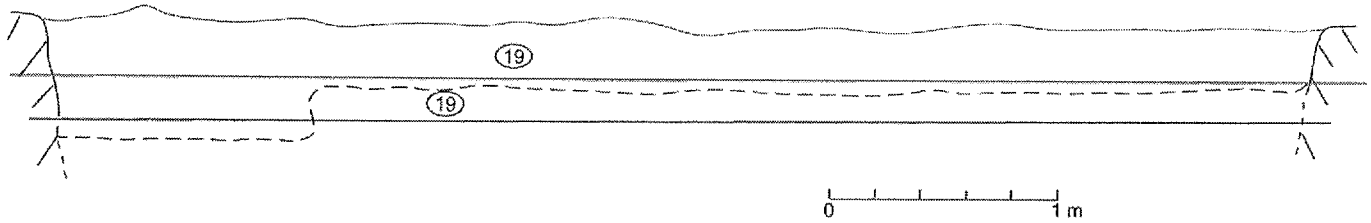

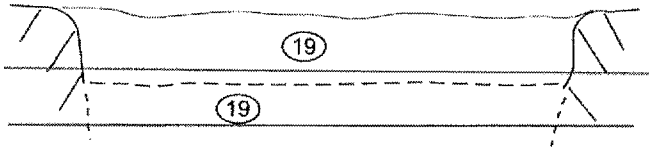
Fig. 3. Làmina seccions: Làmines de les seccions arqueològiques de tots els negatius documentats.

Canapost 2004. Seccions

UE 10 (Secció N-S)

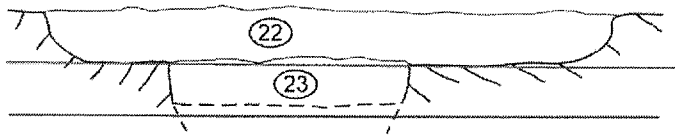
UE 10 (Secció E-O)

UE 11 (Secció N-S)

UE 12 (Secció E-O)

Límit excavació arqueològica

Nivell afectació de les estructures

Nivell freàtic

0 1 m

EXCAVACIONS A L'ENTORN DE L'HOSPITAL DE SANTA CATERINA. GIRONA

Silvia Callavé* Maria José Lloveras* Joan Margall* Lluís Palahí* Antoni Prados*

L'hospital de santa Caterina és un dels edificis emblemàtics de la ciutat de Girona. Actualment aquest edifici, construït entre els anys 1666 i 1679, constitueix un element històric aïllat, envoltat d'edificis amb poc més de trenta o quaranta anys d'existència. De fet, la única excepció seria la casa de Cultura, antic hospici o casa de la Misericòrdia, situada al seu davant i que data de la segona meitat del s.XVIII.

No era aquesta, però, la situació en el moment de la seva construcció. L'hospital era situat, des del s.XIII i fins al s.XVII a l'actual plaça del Lleó, i va ser la construcció del baluard de sant Francesc la que va suposar el seu enderrocament i trasllat a l'interior del recinte emmurallat. El lloc escollit era prop de la seva antiga ubicació, al centre d'un barri perifèric però actiu, en una zona força urbanitzada on les illes de cases de menestrals i artesans s'alternaven amb els horts, tancats per ponent per les defenses de la ciutat.

Del paisatge d'aquella època res en queda actualment, excepte el propi hospital, que ha estat durant més de tres-cents anys testimoni i protagonista dels profunds canvis que han afectat l'urbanisme de la zona.

UN CANVI DE FUNCIÓ

Quan la Generalitat de Catalunya va decidir que l'antic hospital de santa Caterina era un equipament obsolet per les necessitats mèdiques del s.XXI i calia fer-ne un de nou, també es va poder apreciar que aquest s'ubicava en un edifici històric emblemàtic, que es podia aprofitar per altres usos no sanitaris i que de fet era el lloc ideal per a ubicar-hi les dependències administratives de la pròpia Generalitat, fins ara disperses per la ciutat. Les obres de remodelació havien de permetre també una reordenació de l'entorn amb l'obertura a la zona de l'avinguda Jaume I d'un espai obert i la construcció d'un gran aparcament subterrani. A més calia suposar que en aquesta zona apareixerien restes arqueològiques relacionades amb l'antic hospital quan comencessin els treballs de construcció de l'aparcament. Calia doncs, prèviament a l'obra, realitzar un estudi acurat i aprofundit de l'entorn. Aquesta problemàtica és la que va portar el mes de maig de 2005 a l'Institut del Patrimoni Cultural de la Universitat de Girona, a través d'un conveni amb GISA, amb el suport de la Delegació del Govern de la Generalitat de Catalunya a Girona i de l'Ajuntament de la ciutat a iniciar les excavacions arqueològiques a l'entorn de l'antic hospital de santa Caterina, que es perllongaren fins a finals de setembre[1]. Els treballs es centraren sobretot al subsòl del carrer Pompeu Fabra, ja que en altres zones afectades pel projecte urbanístic les restes arqueològiques i històriques fa dècades que foren destruïdes.

OBJECTIUS, METODOLOGIA I DESENVOLUPAMENT DELS TREBALLS

L'objectiu dels treballs era excavar i documentar exhaustivament totes les restes arqueològiques que es trobessin dins les zones afectades per les obres de construcció de l'aparcament subterrani, tant al carrer Pompeu Fabra, com al gran pati situat entre l'avinguda de Jaume I, el carrer Joan Maragall i el propi hospital.

L'excavació presentava tot un seguit de dificultats, algunes inherents a l'arqueologia urbana i d'altres específiques d'aquest projecte. Entre les primeres cal remarcar la presència abundant, especialment a la zona del carrer Pompeu Fabra, de serveis moderns (llum, gas...) alguns en funcionament i d'altres eliminats abans de la intervenció arqueològica, així com d'altres fora

*Institut del Patrimoni Cultural de la Universitat de Girona

1 A principis de 2006 s'ha desenvolupat una segona campanya que ha complementat els resultats inicials.

de servei des de fa dècades. Tampoc hi eren absents les intrusions provocades especialment per la plantació d'arbres, que es traduïen en grans forats que malmetien l'estratigrafia. A més a la zona del pati hi havia restes de fonaments i estructures del s.XX, pertanyents tant a l'hospital com a tot un seguit de cases que afrontaven amb el carrer Joan Maragall i que foren enderrocades abans d'iniciar-se les excavacions. Entre els específics d'aquest jaciment caldria ressaltar especialment la circulació. El carrer Pompeu Fabra era una de les principals vies d'entrada al Barri Vell de la ciutat i calia intentar mantenir-lo obert el màxim de temps possible al pas de vehicles, fet que va condicionar el desenvolupament dels treballs. Així es va decidir dividir la zona del carrer Joan Maragall en quatre sectors, en funció de les necessitats vials.

Si per la documentació, antiga i recent, sabíem que a la zona actualment ocupada pel carrer Pompeu Fabra hi existia una illa de cases des d'època medieval, els mateixos documents (entre els que cal incloure els plànols més antics de la ciutat, datats a finals del s.XVII) ens indicaven que a migdia d'aquest carrer existien almenys dos illes més de cases, una era la perllongació cap a llevant de la illa de cases que ocupa l'antic hospital i l'altra immediatament a migdia d'aquesta. Els treballs s'iniciaren amb el rebaix mecànic dels nivells superficials. La sorpresa va esdevenir al sector de tramuntana de tota aquesta zona, ja que no es va localitzar cap mena d'estructura o estratigrafia amb valor arqueològic, més enllà de les restes d'alguns fonaments de les cases que s'acabaven d'enderrocar i que dataven de principis del s.XX. Després d'una potent capa homogènia, d'aproximadament un metre i mig de potència, apareixia ja el nivell natural del subsòl, format per sorres, argiles i pedres de riu. Aquesta situació es va perllongar fins a la meitat del pati, espai que fins feia pocs dies estava ocupat per un seguit de construccions modernes destinades a encabir magatzems i serveis de l'hospital. A migdia d'aquest espai, es localitzaren diversos elements i estructures, totes elles, excepte una, de datació molt moderna (s.XIX-XX).

L'única troballa destacable de la zona del pati de l'antic hospital era la d'una estructura quadrangular (de la qual no es va localitzar la banda de ponent per trobar-se sota els fonaments d'un edifici modern), de parets de pedra i morter que també apareixia a la planimetria del s.XIX, però que era cronològicament més antiga, ja que calia relacionar-la amb algun element (a la planimetria apareixia esmentat com a polvorí) vinculat a les muralles de la ciutat. Els murs perimetrals presentaven una amplada d'entre 1'5 i 2m. i la part conservada, pertanyent a la fonamentació, era bastida amb un conglomerat de pedra i morter que s'havia abocat directament a una rasa excavada al subsòl. Solament en dos dels murs es conservava part de la primera filada de blocs de pedra, quadrangulars, carejats exteriorment, i que constituirien el parament en alçat de l'estructura. A la banda de llevant de la mateixa, i lligada a la mateixa es localitzava un mur de característiques similars, que es perllongava per llevant fora de l'àrea d'excavació que podria constituir el parament interior de la muralla del Mercadal.

L'EXCAVACIÓ DEL CARRER POMPEU FABRA

L'excavació arqueològica d'aquesta zona ha estat molt més fructífera que la de la zona del pati, posant al descobert les restes de part d'un barri, que amb un origen a la segona meitat del s.XIII, va mantenir una continuïtat fins la segona meitat del s.XX. El principal problema des del punt de vista arqueològic que presenta tota la zona es deriva de la seva localització al centre de la ciutat. La col·locació, remodelació, extracció i recol·locació de serveis i mobiliari urbà (arbres i fanals fonamentalment) ha alterat i malmès part de l'estratigrafia i també de les estructures. Tot i així es poden definir tot un seguit de grans fases dins l'evolució de l'espai, sempre tenint present que es tracta d'edificis i habitatges privats, cada un d'ells amb una evolució i història pròpies.

BREU DESCRIPCIÓ DE LES ESTRUCTURES

El barri està conformat per tot un seguit d'habitatges alineats d'est a oest, adossats entre ells, amb la façana principal a tramuntana, i inicialment, amb un sol carrer nord sud ubicat a la banda de ponent i que acaba conformant dos grans edificis. Interiorment la compartimentació original dels habitatges és molt similar, amb parcel·les que travessen de nord a sud, amb la façana principal al carrer de Savaneres i la part de darrera al carrer de Canaders. Així com el carrer de Canaders apareix com una via

pràcticament recta, el de Savaneres fa una corva cap a la banda sud oest, sens dubte resseguint un camí preexistent. En realitat l'excavació no va permetre posar al descobert pràcticament cap resta del carrer de Savaneres però si de la façana dels edificis. Aquesta orientació la podem deduir fàcilment pel fet que les cases de l'extrem occidental són molt més curtes per la banda nord (àmbits 1 a 5) i van creixent en aquesta direcció a mesura que s'avança cap a llevant. Cap de les cases tenia la façana a la banda de migdia, excepte una de l'extrem oriental, però en aquest cas es tracta d'una remodelació posterior que no té res a veure amb la configuració original. Només una casa presentava una diferent orientació en la seva porta principal, la formada pels àmbits 6 i 29 que tenia la porta a ponent, però també aquest cas és peculiar, ja que era la que afrontava amb l'únic carrer nord sud.

El fet que totes les cases donessin a nord es devia bàsicament a dues raons. Per una banda totes varen ser concebudes com parcel·les pràcticament idèntiques. Per altra, i més important, foren pensades com les cases del carrer Savaneres i probablement en el moment de la seva construcció el carrer de de Canaders, encara no existia com a tal.

També és similar la tècnica constructiva emprada. Els materials utilitzats són la pedra calcària parcialment carejada lligada amb morter, formant filades més o menys horitzontals, tot i que tampoc hi són absents, especialment a les fases més antigues, els grans rierencs. Els blocs tallats i ben esquadrats es reservaven per les obertures, dels quals solament es conserven els llindars d'algunes portes, però probablement també es devien trobar a les finestres. Originàriament els diversos habitatges compartien els murs de partió però amb el pas del temps, per l'addició de nous pisos, es varen anar construint murs dobles i fins i tot triples amb la funció de reforçar i sostenir els nous sostres i pisos afegits.

Els edificis presenten una gran diferència entre la meitat nord i la zona de migdia. A la zona de tramuntana la complexitat estructural és major i les reformes més abundants. La zona de migdia es manté tot sovint com un gran espai buit, amb algun dipòsit com a única estructura. Aquesta diferència ve motivada essencialment per la diferent funcionalitat d'un i altre espai. De fet inicialment la distribució interior de les cases era molt similar entre unes i altres i només amb les diverses reformes es varen introduir canvis substancials. Inicialment la distribució presentaria el rebedor a la banda nord, i en els casos dels comerciants una petita botiga. La meitat de migdia estaria destinada a taller, magatzem o, en alguns casos a pati, mentre que l'habitatge es concentraria al primer pis. Les reformes als pisos alts amb l'addició de noves plantes o nous elements varen obligar a la construcció de murs de reforç, disposats adossats als originals, amb una fonamentació molt menor i, dada a tenir present, centrats a la zona central i nord de l'edifici. No se'n va localitzar cap que arribés fins a l'extrem de migdia de l'edifici.

Els paviments dels carrers són construïts amb rierencs, normalment petits, lligats amb terra. En quan als paviments interiors, els recuperats són sobretot preparacions de paviment, els més antics fets majoritàriament amb terra piconada, i els més moderns amb morter. Dels conservats, per exemple a l'àmbit 29 es va recuperar part d'un paviment de rajoles (de les quals se'n conservaven algunes in situ però, sobretot, en restava les empremtes de les mateixes, amb una datació de principis del s.XVII. Mes moderns encara són els recuperats a l'àmbit 35, on cal situar dins el s.XIX un paviment de rajoles vermelles corresponent a una habitació, o un paviment de pedres i rierencs, força irregular, corresponent a un pati de llums interior.

Molts dels paviments recuperats corresponen a dipòsits diversos i són molt variats, anant des de la pròpia argila del subsòl, rajoles vermelles rectangulars, morter, empedrat, o simplement ciment en casos molt moderns o amb reformes del s.XX.

En quan als enlluïts de les parets tant en murs com dipòsits són molt escassos, ja que s'han conservat pocs paraments. Solament al mur de separació entre els àmbits 11 i 12 es conserven restes d'un arrebossat de morter blanc. Un cop més caldria afegir l'enlluït interior d'alguns dipòsits de la zona de llevant sempre en reformes molt modernes amb arrebossats de morter i ciment.

Un element que es troba constantment al llarg de tot el jaciment són els dipòsits, de diversos tamanys i funcionalitats. Alguns són pous d'aigua, normalment de secció quadrangular, excepte un de planta rodona i un altre d'ovalat. En tots els casos el més curiós és que són elements afegits a l'obra original i, que per tant les cases no disposaven inicialment de pous tot i que la capa freàtica, per la proximitat del riu, es

trobava a escassa profunditat. Probablement aquesta mateixa proximitat del riu i del rec Monar feien inicialment innecessari aquest equipament. Però el tipus de dipòsit més abundant és el que faria la funció de pou negre. D'aquests n'hi ha pràcticament un a cada casa. Els més antics presenten els murs perimetrals de pedres lligades amb morter i el fons fet amb la pròpia argila del subsòl. A més se situen als angles de les habitacions, especialment a migdia de l'habitatge, o, fins i tot, a l'exterior de l'edifici, per sota del paviment del carrer. La majoria d'aquests es troben a la seva meitat occidental, a la zona abandonada al s.XVII. Els més moderns amb les parets de pedra i morter, tot i que en alguns casos presenten addicions de rajol, conserven un paviment de rajoles i es poden localitzar a qualsevol zona de la cambra, a vegades al centre de la mateixa, i sense cap connexió amb els murs perimetrals. Són molt abundants a la zona de llevant, ja que són posteriors al s.XVII majoritàriament. A més, si en el cas dels pous més antics n'hi havia un per cambra o casa com a molt, de la segona tipologia, més moderna, n'hi havia a vegades dos o tres en un sol àmbit. Això es deu al creixement vertical dels edificis que al segle XX havien assolit els quatre pisos d'alçada (com es pot apreciar en fotografies anteriors al seu enderroc). Amb el pas dels segles el que inicialment era una sola casa es va convertir en diversos apartaments i pisos (almenys un per planta) i sovint cada una disposava del seu propi pou negre, i aquests es trobaven al subsòl de la planta baixa per facilitar-ne la neteja, i d'aquí la seva duplicitat en alguns àmbits.

Un altra tipus de dipòsit són els de caire industrial. Aquests són de tipologia variada com també ho és la seva cronologia i funcionalitat.

Com hem vist fins al moment hi ha diversos elements que dificulten l'establiment d'una cronologia i una evolució clares de cada habitatge. Per una banda les tècniques constructives són similars i varien poc amb el pas del temps. D'altra banda la interpretació es veu dificultada per l'estat de les restes, la majoria d'elles conservades solament a nivell de fonamentació. Una altra dificultat ve marcada pel fet que tot i les abundants reformes dels edificis en alçat, tot sovint les fonamentacions, alineacions i parets principals de l'edifici es varen mantenir sense modificacions o amb addicions molt puntuals, apareixent a l'actualitat com reformes molt parcials. Finalment els problemes de l'estratigrafia, no solament per la poca variació del nivell de circulació dels edificis amb el pas del temps, fet que sovint ha concentrat en menys d'un metre de potència set segles d'història i, a més, tot sovint l'estratigrafia s'ha vist alterada o ha desaparegut parcialment per la construcció d'elements enterrats (pous, dipòsits) reformes que han implicat arrasaments i rebaixos del terreny (com les produïdes després d'enderrocs parcials per fets militars) o la construcció d'estances i cisternes semi soterrades.

Tot i aquestes limitacions sí que es poden establir tot un seguit de grans fases que es corresponen grosso modo amb els grans moments de canvi del barri i de la ciutat, fases de les quals esperem, en futurs estudis que uneixin arxius i arqueologia, aportar majors llums i precisions.

A més al tractar-se d'habitatges i negocis, si bé la majoria d'àmbits s'emmarquen dins aquesta evolució general, cada un presenta les seves peculiaritats, amb característiques pròpies.

EVOLUCIÓ DEL BARRI

Finals del s.XIII

Per començar cal dir que el barri es va construir a finals del s.XIII com una urbanització planificada, i que es va concebre com un projecte unitari, construint-se les diverses cases en un mateix moment. Abans de la construcció dels edificis es va realitzar un terraplenament del terreny, col·locant una capa de terra d'anivellament per damunt del nivell preexistent format per rierencs, argiles i sorres de riu. Són molt escasses les restes anteriors a aquest terraplenament com correspon a un sector ocupat fins el moment per hortes. De fet aquestes es limiten a un parell de murs a la zona de llevant, molt malmesos per les construccions posteriors i que devien formar part d'alguna petita construcció lligada als horts. Aquests elements no fan mes que confirmar el fet que abans de construir-se el nou carrer es va anivellar el terreny, ja que en el moment de fer-se els nous murs es varen tallar els preexistents perquè els constructors desconeixien la seva existència.

L'eix vertebrador va ser el carrer de Savaneres, amb un traçat est oest que anava des del riu Onyar fins a l'actual avinguda de Jaume I, que

delimitava pel nord les noves construccions i cap on s'obrien les façanes principals. Aquest carrer girava lleugerament cap a migdia a l'extrem de ponent, fet que va determinar que les cases d'aquell sector (àmbits 1 a 5) fossin més curtes que la resta. La part de darrera de les cases, a migdia, era molt més regular i el carrer de Canaders és pràcticament recte al llarg de tot el seu recorregut. Només hi havia un carrer nord sud a tot el sector, situat a l'alçada de la porta de l'actual casa de Cultura i que convertia en carrer un antic camí ja existent. En aquest carrer, a més hi havia a la banda nord oest un espai obert que amb el temps va anar adquirint personalitat i guanyant espai i que al s.XVI era coneguda com la placeta de santa Clara.

La façana nord era molt més irregular. Com ja hem esmentat a l'extrem de ponent les cases eren més curtes per adaptar-se al gir cap a migdia del carrer. Per mantenir unes dimensions similars a la resta de cases aquestes eren originalment el doble d'amples, sustentant el sostre gràcies a la presència de pilars centrals. Com veurem, però, aquesta situació va durar poc i l'espai va ser ràpidament compartimentat. La resta de la façana nord devia ser irregular, amb moltes cases que devien disposar d'espais amples al seu davant (necessaris tant en cas de tractar-se de botigues com de tallers) Això és especialment a l'espai ocupat pels àmbits 7 i 28 on l'espai era ocupat per un porticat, o a l'àmbit 26 i, sobretot, al nord dels àmbits 21 a 23, on es trobaria un espai obert, gairebé com una petita placeta lliure de construccions.

Els habitatges presenten originalment una disposició i dimensions força regulars. Els habitatges presentaven una amplada d'entre quatre i cinc metres. Aquesta és una amplada idònia per la col·locació d'embigats de fusta sense la necessitat de pilars centrals a les estances. Moltes d'aquestes cases devien disposar d'un o dos pisos superiors, on se situarien gran part de les cambres de la casa, quedant la planta baixa com a rebedor i distribuïdor, taller i/o botiga. Ja en el moment de la seva construcció es pot apreciar una diferència entre la meitat nord de l'habitatge i la de migdia, amb una major concentració d'estructures a la primera, restant la meitat sud com un gran espai pràcticament buit que es devia destinar essencialment a taller i magatzem. De fet les cases eren travessades d'est a oest per un mur central que actuava de suport i reforç de l'estructura però que també dividia clarament els edificis en aquests espais.

El sistema de construcció dels murs es repeteix diverses vegades, potser en correspondència a diferents brigades de treball treballant a l'hora o a les fases en que es va anar edificant. Així, partint d'un mur mestre en direcció nord sud s'hi recolzava el mur central de la casa en sentit est oest i solidari amb aquest el mur de ponent de la zona de migdia. Amb aquest peculiar sistema consistent en anar construint estructures en forma de L invertida s'anaven configurant la meitat sud de les parcel·les. La zona nord, més complexa estructuralment, s'adossava a aquest cos preexistent. Aquest sistema permetia pràcticament construir de forma seriada la zona sud, mentre que la de tramuntana, on hi havia més variacions entre les diverses cases tant en dimensions com en distribució, s'afegien amb posterioritat de forma més personalitzada.

Una altra característica del barri és que no es tracta de grans casals, sinó d'habitatges modestos, destinats a menestrals i artesans, i, amb alguna excepció, molt allunyats de les grans cases de l'època que encara es conserven a la zona de la Força. Més enllà de l'arquitectura i distribució dels edificis n'és també una prova que la zona no va disposar d'un sistema de clavegueram fins després de la construcció de l'hospital, quan pràcticament la meitat del barri ja havia estat enderrocat. Fins i tot llavors moltes cases de la banda de llevant no disposaven de connexió directe amb la claveguera i fins gairebé el final de la seva existència a les cases hi són presents, a més dels pous d'aigua, tot un seguit de pous negres.

Històricament el s.XIII és un període de creixement urbanístic important a la ciutat de Girona. El que ens ocupa és un més dels establiments que anaren proliferant al llarg dels s.XII i XIII a diversos barris i burgs de Girona, i aquest creixement no s'atura aquí sinó que continuarà en direcció sud fins pràcticament arribar a l'actual plaça del Lleó on des de l'any 1211 es trobava situat l'hospital Nou. Les persones que s'assenten en aquests barris perifèrics de la ciutat són menestrals, artesans i comerciants, molts d'ells destinats a feines que per les seves característiques (brutícia, fressa, necessitat d'espai i d'aigua...) no es podien establir a zones més cèntriques i també més cares.

El s.XIV

El s.XIV és el moment de consolidació del carrer.

També és el moment en que aquest comença a adquirir vida i personalitat. Els primers edificis originals, amb una estructuració molt similar i repetitiva comencen a ser modificats pels seus ocupants (que tot sovint no en són els propietaris) per adaptar-los a les seves necessitats tant familiars com professionals. És obvi que l'ofici a que es dedica cada veí acaba afectant a l'estructura de la casa ja que no té les mateixes necessitats un ferrer, un teixidor o un fuster, o bé qui té un taller que qui disposa d'una botiga.

La ciutat continuava creixent en població i això es notava en una major densitat de poblament als diversos barris, fins al punt que al carrer de Canaders la documentació parla de fins a 94 famílies.

La unió d'ambdues circumstàncies, el creixement demogràfic i l'adaptació dels espais als seus usos marquen aquesta primera gran fase de reformes interiors dels habitatges. I aquesta és una dada important. La majoria de reformes que es produiran als diversos edificis al llarg de la seva història afectaran a l'interior dels mateixos però no al seu exterior, que mantindrà en tot moment l'alineació i dimensions originals, marcades pels murs mestres construïts al s.XIII. En tot cas aquestes façanes es veieren modificades en alçat amb l'addició de noves plantes a l'obra original. Solament la façana principal, la de tramuntana, es va anar modificant ja que els grans espais buits existents es varen anar edificant (sobretot a partir del s.XVII) i acabaren per constituir una façana de carrer rectilínia.

En aquest moment es produeix un doble procès. Per començar, com hem dit, la compartimentació interior dels espais existents i la seva adaptació als usos quotidians i, per l'altre, l'ocupació i construcció d'alguns dels espais que en el moment de construcció dels edificis eren zones obertes, no edificades.

Les reformes més importants d'aquest moment les localitzem als àmbits 28 i 7-8, eliminat l'antic porticat, i amb la compartimentació del sector nord en petites estances, una de les quals disposa de dos dipòsits al seu interior. També es tanca la zona oberta dels àmbits 26 i 27 que a partir d'ara formaran part de dues cases diferents. Però potser la reforma més remarcable la trobem a la zona de llevant, concretament a la casa formada pels àmbits 19 i 30 on es varen construir tot un seguit de dipòsits quadrangulars, amb paviment d'opus signinum, destinats a l'adobament de les pells, fet que ja ens aporta informació sobre la professió del propietari, en aquest cas un assaonador de pells.

A l'extrem de ponent on les cases eren de dimensions més modestes, originalment eren concebudes com un sol espai a la planta baixa (àmbits 2-3 i 4-5), però ben aviat aquest es va compartimentar creant zones diferenciades com succeeix a la resta del carrer.

La segona meitat del s.XIV i el s.XV

Després d'un període de calma la ciutat entra en una fase de conflictes armats i epidèmies diverses que portaren a Girona a una època de crisi econòmica i demogràfica. En aquests moments la ciutat va iniciar una davallada demogràfica que culminarà a finals del s.XV quan la ciutat tindrà menys de la meitat dels habitants que el 1360.

Arqueològicament aquesta crisi té un reflex important en sentit negatiu. Si hi ha vegades que l'arqueologia aporta informació tant pel que es troba com pel que no, aquest en seria un exemple clar del segon cas. En tota la zona excavada hi són pràcticament absents els nivells arqueològics del s.XV i les reformes estructurals datables d'aquest moment. Per tant podríem deduir que el barri intentava sobreviure, sense gran reformes, que sovint són indicatives d'activitat econòmica i prosperitat, però tampoc s'hi detecten abandonaments d'edificis o ensorraments dels mateixos. Això no vol dir que aquests no es produïssin, però la peculiar construcció del carrer, on totes les cases configuraven pràcticament solament dos edificis, feia que encara que alguna estigués abandonada durant un temps l'edifici es mantingués dempeus. De tota manera durant aquest període sí es va dur a terme una gran obra d'enginyeria que va afectar profundament la topografia del barri i el seu esdevenir posterior. A mitjans del s.XIV, i davant dels conflictes bèl·lics que havien afectat la ciutat de Girona per la seva posició estratègica, el rei Pere III el Cerimoniós va ordenar la construcció d'una nova muralla que havia d'encerclar i protegir els nous barris apareguts a la ciutat els darrers segles i que restaven indefensos davant qualsevol atac. Un d'aquests barris era el del Mercadal. Les noves muralles del Mercadal resseguien l'espai que actualment ocupa l'avinguda de Jaume I. Des d'aquell moment quedava clarament delimitat el

muralles del Mercadal resseguien l'espai que actualment ocupa l'avinguda de Jaume I. Des d'aquell moment quedava clarament delimitat el límit de ponent de la ciutat i durant molts segles aquest impediria el creixement urbà. Això no era cap problema, almenys al principi, ja que com hem dit la crisi demogràfica va fer que en el moment d'erigir-se aquestes noves defenses englobessin al seu interior amplis espais buits, o ocupats per hortes. Aquest és el cas de la zona actualment situada entre l'hospital, l'avinguda de Jaume I i el carrer de Joan Maragall. Aquesta zona apareix a la planimetria (el plànol més antic de la ciutat data de finals del s.XVII) com una zona d'horts vinculats al propi hospital, i les nostres prospeccions al sector han demostrat que ja era així abans de la construcció del mateix, donat que en aquesta zona no s'ha recuperat cap resta arqueològica que denoti l'ocupació per edificis d'aquest solar[2].

El s.XVI

A principis del segle XVI, després d'un llarg període de crisi, la ciutat es va anar recuperant econòmica i demogràficament tot i que tardaria molt temps en tornar a assolir el volum de població del s.XIV. No n'és aliena a aquesta recuperació l'expulsió dels jueus de l'any 1492, que va suposar una gran quantitat d'ingressos per la corona, les arques municipals i molts privats gràcies a les incautacions i a les compres a molt baix preu de les propietats d'aquests. Tampoc cal oblidar les condonacions dels deutes que molts ciutadans tenien amb els jueus, els majors prestamistes de la societat de l'època i que quedaren saldades amb la desaparició forçosa del prestador. Tot i que caldrà veure-ho a partir de la documentació, aquests fets també havien d'afectar al carrer que ens ocupa, ja que moltes de les cases eren propietat de jueus que les havien rellogat als seus estadants. Tot aquest procés havia de finalitzar en un canvi important en les titularitats de les propietats i en els contractes dels llogaters.

Aquesta millora de la situació econòmica té un ràpid reflex a l'arqueologia, amb abundants reformes i millores a la majoria dels habitatges. Algunes d'aquestes reformes probablement eren simples condicionaments de cases i espais que feia més d'un segle que no rebien millores i que, alguns d'ells, potser fins i tot es trobaven abandonats. És en aquest moment en que s'introdueixen dos millores evidents a les cases. Per una banda moltes d'elles es doten d'un pou d'aigua. Aquest se situa a vegades a la part de darrera de l'edifici, i d'altres, com a l'àmbit 28, al centre de la zona nord. En aquest cas, a més, el pou es va construir al centre dels murs divisors de les estances. Aquest és un sistema de construcció habitual a l'època en edificis amb més d'un pis o que disposaven de la cuina a les plantes superiors. El pou es construïa rebentant alguns dels murs preexistents i presentava aparentment la forma d'una gran pilastra amb una obertura a cada pis per on es podia ficar la galleda i extreure l'aigua. Així un sol pou servia per abastir a tots els veïns de l'edifici.

L'altra novetat foren els pous negres. D'aquests se'n va construir pràcticament un a cada casa. Bastits amb parets de pedra i morter i sense paviment al fons, aquests se situaven sempre als angles de les estances, sobretot a la part de darrera de la casa o, fins i tot al mateix carrer de Canaders, tocant la façana posterior de l'edifici. Al mateix temps apreciem un creixement en alguns dels edificis. Així succeeix a l'extrem de llevant del carrer, als àmbits 21 i 37. Fins llavors aquestes cases eren més petites que les del seu entorn, més curtes per la banda nord, que devia restar ocupada per una placeta o un pati interior, potser porticat. Al s.XVI aquest espai, inicialment buit, va ser construït. Donat que ja existia un edifici precedent amb una façana, es va optar per mantenir-la afegint un nou cos al davant i deixant un espai entre ambdós, empedrat, que es va convertir en un pati interior. Al s.XVIII-XIX aquest pati interior acabaria també edificant-se. Una darrera reforma del carrer va consistir en l'eixamplament del carrer nord sud de la banda occidental i la reforma de la plaçeta de santa Clara que va créixer, confonent-se amb el carrer (que va adquirir una amplada molt major) i que va acabar engolint la casa que se situava a migdia de la mateixa (àmbit 5). És probable que aquesta reforma es portés a terme molts pocs anys abans de la construcció de la plaça de l'hospital, que com veurem tot seguit va acabar per ocupar tot aquest sector.

2 Com ja hem esmentat en d'altres apartats, això era així a gran part d'aquesta zona, però no a la banda nord est on tots els plànols i documents esmenten l'existència d'almenys dues illes de cases que han desaparegut completament i de les quals no en resta cap constància arqueològica.

Segona meitat del s.XVII

Aquesta fase de creixement i reformes s'estén al llarg de tot el s.XVI i principis de la centúria següent i a vegades resulta complicat especificar o precisar el moment determinant o individual de cada reforma. Però a mitjans del s.XVII es produeixen tot un seguit de reformes de gran abast a la ciutat, i molt especialment a les seves defenses, que varen afectar i modificar l'aspecte del carrer. A mitjans del s.XVII la ciutat de Girona seguia essent víctima de la seva situació estratègica i continuava patint atacs i setges amb una certa regularitat. En aquells moments les muralles bastides al s.XIV, formades per alts paraments amb torres disposades equidistantment no oferien una defensa adequada a la principal arma imperant a l'època, l'artilleria, i, a més tampoc permetien la col·locació de canons al damunt de les defenses. Per tant la ciutat es va adaptar als nous temps i va adoptar les mesures defensives en alça a l'època, la construcció de grans baluards a l'exterior de les muralles, aptes per l'artilleria i que permetien una millor defensa de la ciutat. Aquestes noves defenses comportaven unes necessitats de terreny importants tan a l'exterior com a l'interior de la ciutat, i ambdues qüestions varen tenir conseqüències pels carrers de Savaneres i de Canaders. Les obres exteriors realitzades per construir el baluard de sant Francesc (l'actual plaça del Lleó) comportaren l'enderrocament de l'hospital Nou, essent necessària la cerca d'nou emplaçament. L'indret triat va ser el carrer de Canaders, iniciant-se la seva construcció l'any 1665 i que és l'edifici de l'hospital de santa Caterina que encara avui presideix la zona de ponent del carrer Pompeu Fabra. La seva construcció va comportar una remodelació important de la zona. L'altra motiu del gran canvi del sector va ser les necessitats de terreny a l'interior de la ciutat per la construcció d'un altre baluard, el de santa Clara, situat a ponent del carrer de Savaneres. A la banda interior aquests baluards requerien de llargues rampes d'accés per poder pujar els canons i la munició a les defenses sense haver de patir pendents molt abruptes.

Per tant, ja fos per les necessitats de construcció de la rampa, com per les necessitats d'espai i accés al nou hospital, es va decidir enderrocar un gran sector dels edificis del carrer de la banda de ponent, obrint des de la muralla fins el final de l'edifici de l'hospital un gran espai obert, que amb el nom de plaça de l'hospital es va mantenir fins als anys seixanta del s.XX, moment en que es va construir el carrer actual.

L'enderroc d'aquests habitatges va crear un problema constructiu. Com ja ha quedat explicat, gairebé tot el carrer era concebut com un sol i llarg edifici, de tal manera que les diferents cases compartien no solament les façanes de tramuntana i migjorn sinó també els envans nord sud. Quan es varen enderrocar les cases de la banda oest també es varen enderrocar aquests envans i va ser necessari construir una nova façana occidental per tancar l'edifici.

Després de les reformes la zona va quedar configurada com una gran plaça quadrangular limitada pel nord pel carrer de Savaneres, el de Canaders al sud, a ponent per la rampa d'accés a la muralla i a llevant la illa de cases que es mantindria dempeus i en ús fins a mitjans del s.XX. A l'àmbit 12 es conserven les fonamentacions del nou mur de façana occidental de l'edifici i del carrer. A ponent d'aquesta nova façana s'hi va construir una claveguera nord sud, que aprofitava com a mur oest el fonament d'un dels antics murs de partió de l'edifici enderrocat. L'existència d'aquesta claveguera indueix a pensar que la plaça presentava al seu extrem de llevant un carrer que comunicava el de Savaneres i el de Canaders, diferenciat de la resta de la plaça.

De la rampa d'accés al baluard en queden escasses restes. A l'extrem de ponent de l'excavació es va posar al descobert part del mur de migdia d'aquesta rampa, construït amb pedres escairades i blocs reaprofitats d'altres edificis (probablement del convent de santa Clara ja que estan millor treballades que les de les cases del sector. Presenta la cara nord polida, la que donaria a l'interior de la rampa, mentre que apareix de forma molt més irregular per la cara de migdia. Pràcticament no disposava de fonamentació. Aquest fet segurament es el que ha fet que no es conservés el mur de tramuntana de la rampa. A l'interior d'aquesta rampa es va construir una claveguera de pedres i morter, amb el paviment de rajoles, destinada a recollir l'aigua que s'acumulava a la part alta del baluard.

Els segles XVIII-XX

Des del moment de la construcció dels baluards i, sobretot de l'hospital de santa Caterina l'aspecte

del barri va canviar. Per una banda l'obertura del gran espai que era la plaça de l'hospital va implicar la destrucció d'una dotzena de cases i el nou edifici va esdevenir l'eix vertebrador del barri. La seva construcció va comportar altres reformes com la creació d'una claveguera en direcció est oest al carrer de Canaders que recollia les aigües del nou edifici. Curiosament si bé algunes cases varen acabar connectant-se a la nova claveguera, i en resten com a testimoni diverses canalitzacions de parets de pedra i sòls de rajoles, no va succeir així amb totes i al llarg dels s.XVIII i XIX es construeixen nous pous negres als habitatges. Aquests són diferents dels existents des del s.XVI. La seva construcció és diferent, amb parets de pedra i morter i paviments de rajoles, però també ho és la seva col·locació que tot sovint ja no és als angles de les cambres sinó contra un dels laterals o fins i to al centre de l'àmbit. A més en alguns àmbits es conserven restes de dos o tres pous negres. Però aquesta visió és en realitat falsa, com ho demostra aquesta duplicitat de pous negres en un sol àmbit. Recordem que treballàvem a nivell de fonamentacions dels edificis i que tots aquests dipòsits eren en realitat pertanyents a diversos pisos de l'edifici, de tal manera que en alçat apareixien com a elements massissos que baixaven des dels pisos superiors. I és que els habitatges originals, si bé no havien variat gaire exteriorment si ho havien fet interiorment, amb l'addició de noves plantes (l'edifici tenia al s.XX quatre plantes) i la compartimentació en diversos apartaments d'espai que originalment corresponien a un sol habitatge.

Un altre element va ajudar a configurar l'aspecte d'aquesta zona del Mercadal. A mitjans del s.XVIII es va construir un nou edifici a la banda de tramuntana de la plaça de l'hospital. Aquest era un sector fins llavors obert, ocupat per hortes, que es va aprofitar per construir-hi l'hospici i casa de Misericòrdia, actualment casa de Cultura de la Diputació. Aquest edifici es va concebre com la contraposició a la banda nord de la plaça del ja existent de l'hospital com es pot comprovar en les mateixes dimensions i la forma de les façanes, força similars. Amb l'addició d'aquest nou element la plaça prenia la seva configuració definitiva closa entre tres grans edificis i la rampa del baluard.

Gràcies a un cadastre de l'any 1716 disposem d'una visió força completa de la situació de la ciutat de Girona, just després de la guerra de successió[1]. La visió que ens ofereix és la d'una ciutat empobrida, molt afectada per la guerra i, també, la d'una ciutat que ha canviat molt poc des de l'època medieval, amb una estuctura on predominen les classes no productives (clergat i privilegiats) i poca presència de burgesos i comerciants. Per la zona que ens ocupa i,en general pel barri del Mercadal l'estudi ofereix interessants dades. Era un barri ocupat per treballadors i professionals artesans. El 1716 eren abundants les cases abandonades o derruïdes pels efectes de la guerra (se n'esmenten sis de derruïdes al carrer de Canaders). Moltes de les cases abandonades foren ocupades per les tropes felipistes, que acabaven d'ocupar la ciutat.

Per altra banda la majoria de cases eren de planta baixa i pis, dos pisos com a molt i en general no superaven les cinc habitacions, una estructura que pràcticament era la mateixa des del moment de construcció de l'establiment que ens ocupa.

Els elements que s'afegiran a la zona de l'antic carrer són reformes puntuals derivades dels canvis de necessitats. La construcció de la casa de la Misericòrdia va comportar la construcció d'una nova claveguera associada a la mateixa, feta amb parets de pedra i coberta de lloses que travessava en diagonal la plaça per connectar-se a la ja existent de l'hospital.

També la zona de la rampa del baluard va patir una reforma puntual, probablement lligada a les necessitats derivades dels setges. Entre el mur de la banda de migdia i la claveguera o desguàs del baluard es va construir una cisterna, amb paviment de morter i arrebossant els murs.

La resta d'actuacions es produeixen al bloc d'edificis de la banda de llevant i són de caire molt puntual. Cal tenir present que els edificis ja estaven configurats en planta i aquesta es va mantenir pràcticament inalterable i les reformes es devien produir en alçat, amb modificacions d'envans o l'afegit de pisos superiors, però aquestes reformes no deixen una empremta clara a nivell arqueològic ja que no afectaren als fonaments dels edificis i ni tan sols a la planta baixa dels mateixos.

3 -Boadas,J.:*Girona després de la guerra de successió*, Girona,1986

El moment final. La creació del carrer Pompeu Fabra

A mitjans del s.XX la realitat de la ciutat ha canviat completament en relació a l'existent al s.XIII, moment en què es va edificar aquesta zona del barri del Mercadal. El que originalment era un barri perifèric, situat a un dels angles de la ciutat, s'ha convertit al s.XX en el centre de la trama urbana. El nucli original s'ha convertit en el barri antic, i el centre de poder econòmic i també polític s'ha desplaçat de la vessant del turó a la zona baixa de la ciutat. Durant el s.XIX i, sobretot des del moment d'enderrocament de les muralles durant les primeres dècades del s.XX la ciutat experimenta un gran creixement en direcció sud i oest i l'antic terreny ocupat per les muralles del Mercadal esdevé l'artèria de comunicació principal, que travessa de nord a sud la ciutat. S'obren nous carrers, com el de Joan Maragall que trenquen l'alineació tradicional de l'urbanisme del sector amb importants conseqüències pels edificis de l'entorn, ja que va suposar la destrucció total de les cases dels antics carrers de Canaders i, si atenem a la planimetria del s.XVIII i XIX d'una altra illa de cases situada a migdia de la mateixa. Això es va deure essencialment a dues raons. La primera era que l'orientació del carrer Joan Maragall obligava a enderrocar molts dels edificis de la zona que quedaven afectats per la nova via. Però a més la seva orientació obligava a importants reformes que implicaven un canvi en l'orientació dels edificis. La segona raó era que per compensar el desnivell existent entre l'actual plaça de Catalunya i la via de nova creació de Jaume I, el nou carrer es va haver de construir a una cota més baixa que l'existent fins aquell moment a la zona. El resultat va ser la completa desaparició de les restes anteriors al s.XX, ja que es va crear una nova façana d'edificis a la zona del carrer Joan Maragall, molts dels quals disposaven de semi soterranis aprofundint més en el subsòl i acabant de malmetre tota traça arqueològica de l'urbanisme anterior.

La nova realitat de la ciutat comporta noves necessitats i una de les importants a nivell urbanístic era i encara és avui dia, mantenir una bona via de comunicació entre la zona del barri vell i l'eixample de la ciutat. Quan aquesta problemàtica es va plantejar seriosament a mitjans del s.XX es va veure que una de les solucions era crear aquesta via de comunicació a l'espai ocupat fins llavors pels carrers de Savaneres (que des de ja feia alguns segles era conegut com el del Pavo) i el de Canaders, dos carrerons estrets de poc menys de tres metres d'amplada totalment inadequats i insuficients pel trànsit rodat. Restaven dempeus entre ambdós carrerons tot un seguit de cases, antigues, i algunes d'elles en mal estat de conservació. Però també hi existia la plaça de l'hospital que s'havia convertit en un racó emblemàtic de la ciutat. Per tant es volia obrir una nova via conservant al mateix temps la plaça existent. La decisió inicial va ser salomònica i polèmica, entre altres coses perquè de fet no resolia el problema. Es plantejava enderrocar les cases existents, però al mateix temps construir un nou edifici que, situat a llevant de l'hospital i la casa de la Misericòrdia s'orientaria de nord a sud i tancaria la plaça substituint l'immoble enderrocat. Per solucionar el problema del trànsit es plantejava obrir una gran arcada al centre del nou edifici per la circulació de vehicles i obrir a l'est una nova plaça, la de Pompeu Fabra. A la problemàtica urbanística s'hi va afegir la política ja que el nou edifici s'havia de destinar a seu dels col·legis professionals de la Falange. La polèmica va ser viva i intensa, arribant-se a sabotejar l'acte de col·locació de la primera pedra. Finalment l'edifici no es va construir i tot l'espai que des del s.XIII fou urbanitzat com l'establiment del carrer de Savaneres, va ser ocupat per una àmplia via de comunicació entre l'eixample i la ciutat vella. Curiosament el nom del projecte original es va mantenir i en lloc de carrer Pompeu Fabra la nomenclatura oficial va continuar essent plaça de l'hospital i plaça Pompeu Fabra com si fossin dos elements independents i no un sol carrer.

Si bé l'edifici dels col·legis professionals no es va construir si que es varen iniciar les obres. I aquestes consistiren en la realització d'unes poderoses fonamentacions de formigó que aprofundien fins els quatre metres al subsòl. El resultat, la destrucció de qualsevol vestigi arqueològic a l'espai que hauria d'haver ocupat aquest immoble. Solament a l'espai central, zona ocupada per l'arc que havia de permetre el pas de vehicles es va mantenir intacte, però es tracta d'un espai tant estret (tres metres) i amb les estructures tant retallades pels grans fonaments que poca informació més es pot recuperar llevat de la planta de les diverses estructures i murs que s'hi conserven.

BIBLIOGRAFIA

ALBERCH,X.; BURCH,J. 2002. (ed.) *Història del Gironès*, Girona.

BOADAS,J., 1986: *Girona després de la guerra de successió*, Girona.

CANAL,J.;CANAL,E.;NOLLA,JM.; SAGRERA, J., 1995, La ciutat de Girona a l'any 1535, *Història urbana de la ciutat de Girona. Reconstrucció cartogràfica, 2,* Girona.

CANAL,J.;CANAL,E.;NOLLA,JM.; SAGRERA,J. 1998: La ciutat de Girona en la primera meitat del segle XIV, *Història urbana de la ciutat de Girona. Reconstrucció cartogràfica, 3*, Girona.

CANAL,J.; CANAL, E. NOLLA,JM.; SAGRERA, J., 2000: El sector nord de la ciutat de Girona. De l'inici al segle XIV, *Història urbana de la ciutat de Girona. Reconstrucció cartogràfica, 4*, Girona.

GUILLERÉ,CH.,1991: *Girona medieval. L'etapa de l'apogeu, 1285-1360.*Girona.

GUILLERÉ,CH.,1992: *Girona medieval, crisi i desenvolupament 1360-1460.* Girona.

GUILLERÉ, CH ,1994: *Girona al s.XIV*, Barcelona.

MARQUÈS,J.,1981: *Indrets de Girona,* III, Girona.

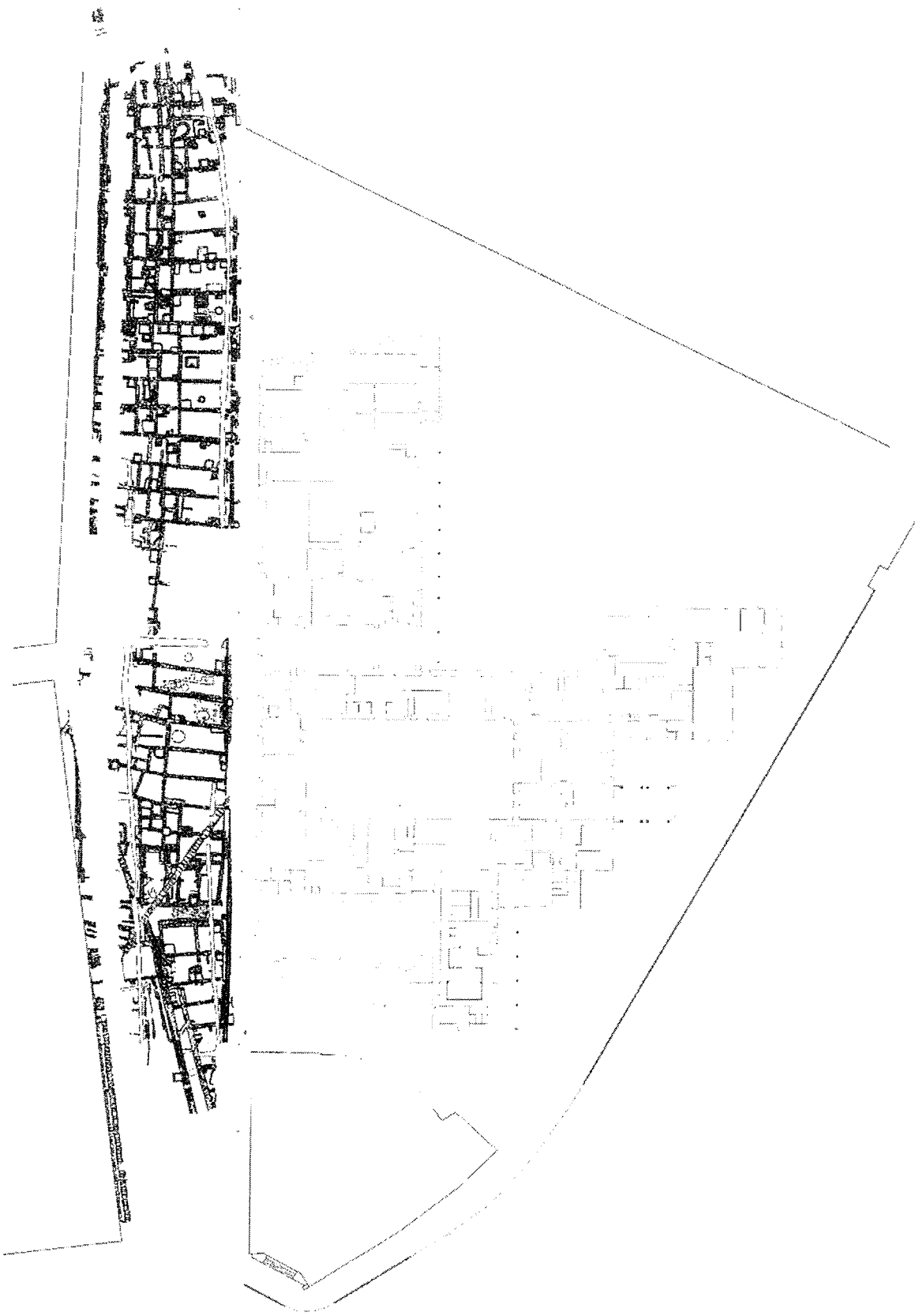

Fig. 1. Planimetria general.

CAN BARRERETA: UNA FOSSA COMUNA DE LA GUERRA DEL FRANCÈS, SANT FELIU DE BUIXALLEU (LA SELVA)

Òscar Trullàs Ledesmas **Anna Pla Benlliure**

I. INTRODUCCIÓ

Entre els dies 8 de novembre de 2004 i 1 d'abril de 2005, es dugué a terme el seguiment visual de les obres de construcció de la Línia d'Alta Velocitat Madrid-Saragossa-Barcelona-Frontera Francesa, en el tram Riells-Maçanet (entre el P.K. 600+000 i el PK 608+970), el qual va permetre la localització al PK 606+300 d'un seguit de restes òssies humanes.

Posteriorment, un cop delimitada la zona d'aparició de les restes, es plantejà una segona fase d'intervenció consistent en l'excavació del jaciment per tal de recuperar i documentar les restes al quedar afectades de forma directe per la construcció del nou traçat de la via del tren.

La present intervenció es dugué a terme en dues fases, una primera realitzada entre els dies 19 de maig i 17 de juny de 2005, i una segona que s'inicià el 4 de juliol finalitzant-se el 27 del mateix mes.

Els treballs foren encomanats a l'empresa d'arqueologia *Arqueociència Serveis Culturals S.L.*, qui va proposar a l'arqueòleg Òscar Trullàs Ledesma (encarregat prèviament de realitzar el seguiment arqueològic de l'obra) per tal de dur a terme la seva realització.

Tots els treballs realitzats foren supervisats per l'arqueòloga territorial Montserrat Mataró, de l'Àrea de Coneixement i Recerca de la Direcció General del Patrimoni Cultural.

La tasca de seguiment visual de l'obra, així com l'excavació del jaciment foren encarregats per l'empresa Ferrovial Agroman S.A., empresa encarregada de la construcció del nou traçat del tren.

LOCALITZACIÓ DEL JACIMENT

El jaciment on es realitzà la intervenció arqueològica es troba situat al municipi de Sant Feliu de Buixalleu (la Selva), a la vessant d'un petit turonet amb ús agrícola (plantacions d'arbres per extreure'n la fusta), a uns 200 m del Mas Siurana, al peu d'una petita torrentera situada al sud del Mas de Can Barrereta, i al PK 606+300 de la traça de construcció de la línia d'Alta Velocitat Madrid- Saragossa- Barcelona- Frontera francesa) en el tram Riells- Massanes. PP.KK. 600+000-608+970.

II. MOTIUS I OBJECTIUS DE LA INTERVENCIÓ

L'aparició durant el seguiment arqueològic visual de les obres d'un seguit de restes humanes, feu necessari en primer lloc delimitar la zona d'aparició, i posteriorment plantejar l'excavació de les restes per tal d'evitar la seva destrucció a causa de les obres, el traçat de les quals les afectava de forma directe.

L'objectiu doncs de la intervenció fou l'excavació i documentació exhaustiva dels enterraments, al no localitzar-se estructures adscrites.

III. METODOLOGIA

En primer lloc la metodologia utilitzada consistí en la localització i delimitació del jaciment amb l'ajuda d'una màquina retro-excavadora, la qual

*ARQUEOCIÈNCIA SERVEIS CULTURALS SL

extreia la capa superficial fins als nivells arqueològics (extracció de la capa vegetal), sempre sota la direcció i control de l'arqueòleg. Posteriorment, la localització i exhumació de cadascuna de les tombes es feu de forma manual.

La intervenció va seguir la metodologia habitual en aquests casos, i això significa que, el mètode de registre de les dades que facilità l'excavació fou el proposat per E.C. Harris i per A. Carandini, modificat a partir de la pràctica arqueològica en aquest tipus de jaciments i de les circumstàncies concretes de l'excavació.

Degut a la tipologia del jaciment, enterrament col·lectiu sense estructures adscrites, i el precari estat de conservació de les restes, es feu necessària la presència de l'antropòloga de camp Anna Pla, encarregada de realitzar un estudi previ de les restes *in situ* al jaciment.

IV. RESUM DELS TREBALLS REALITZATS

1A FASE D'INTERVENCIÓ

Durant el seguiment visual de les obres, es rebaixaren els laterals del jaciment a una cota lleugerament inferior a la d'aparició de les restes localitzades, per tal d'acotar la possible ubicació de més restes. El sector nord-est del jaciment es trobava ja tallat des d'anys ans per un marge que creava una terrassa a la zona d'excavació, però amb tot, es decidí realitzar un rebaix preventiu de 40 cm. En aquest cas, ni en el tall ja existent, ni en el nou rebaix realitzat, no es van localitzar-se noves sepultures

Al sector nord-oest, hi trobàvem el punt més alt de la pendent natural de la torrentera, que s'allarga en direcció sud-est. En aquest indret, prèviament a la intervenció arqueològica, es rebaixà el nivell uns 30 cm per sota de la cota d'aparició de la tomba més propera, la qual en quedava just al marge. En aquest cas els resultats foren idèntics a l'anterior.

A l'extrem sud-oest, observàrem durant la tasca de seguiment visual d'extracció de les terres vegetals, com l'estrat geològic aflorava en bona part dels límits del jaciment sense que es produïssin noves troballes, fet que corroborava el recorregut de la pendent natural de la torrentera.

En aquest cas, només quedà per delimitar un petit extrem per on discorria el traçat del vial de pas de la maquinària de l'obra, tram que s'obrí posteriorment fent aflorar la continuació de la necròpolis, i que s'intervingué durant la segona fase.

En conjunt doncs, la zona delimitada en el moment d'inici de la intervenció, presentava l'aflorament d'un total de 18 possibles tombes, de les quals només unes 10 podien identificar-se clarament com a pertanyents a individus diferenciats. La resta de troballes consistien en fragments ossis molt dispersos que dificultaven la seva interpretació.

En un primer moment els treballs s'encaminaren en la delimitació manual de les tombes ja observables en superfície, i la localització d'aquelles que podien restar ocultes al subsòl a les proximitats de les ja localitzades.

La troballa de les tombes es realitzava gràcies a la presència dels claus de ferro oxidats (de to ataronjat), que formaven part de la caixa de fusta on es dipositaven els difunts, i que a més a més ens servien per fer una lleugera aproximació a les mesures i la tipologia de les mateixes. En cap moment es presentà un canvi d'estrat, ja fos per color o textura, que ens les permetés localitzar prèviament en superfície, així doncs, en aquells casos en que l'enterrament es produí sense caixa, la localització es feu tot rebaixant manualment el terreny lentament fins a localitzar restes òssies.

Cada tomba ha estat considerada com una U.F. (unitat de fosa) independent, obrint-se una fitxa arqueològica per cadascuna d'elles, i en aquells casos que, com veurem més endavant, la caixa presentava la presència de més d'un individu cap-i-cuats, s'han individualitzat cadascun d'ells.

En aquests casos, s'excavava i documentava la inhumació del nivell superior, i un cop extretes les restes, es repetia el mateix procediment amb el segon cos.

Durant la primera fase d'excavació es recuperaren un total de 44 individus en 39 enterraments: aparegueren en 5 enterraments dobles i 34 enterraments individuals. La majoria de les inhumacions corresponien a enterraments en caixes de fusta de les que es conserven claus.

2A FASE D'INTERVENCIÓ

Els treballs realitzats durant la segona fase d'intervenció consistiren en l'excavació i documentació de la resta d'inhumacions aparegudes arran dels darrers sondejos realitzats, així com d'aquelles tombes que ja havien estat documentades per la presència dels petits claus de ferro de les seves corresponents caixes, i que encara restaven pendents d'intervenció.

Al llarg de la segona fase d'intervenció s'observà però, com la alineació de les tombes (ja fossin amb caixa o sense), no corresponia a filades horitzontals en direcció oest-est tal i com feia suposar la pendent del terreny, sinó que les alineacions prenien la direcció nord-sud.

La col·locació de les caixes en el moment de la seva sepultura sobre l'estrat superficial de l'època, i un posterior cobriment simultani de totes elles amb un mateix estrat, fa que no es documentessin fosses de sepultura individuals. Tot i així, per tal de poder realitzar fotografies finals de conjunt de totes elles, i tenir-les localitzables durant tot el procés d'excavació (podent establir així la quadricula i filades existents), es decidí mantenir intacte la part de rebliment que ocupava l'espai buit deixat entre caixa i caixa, i no enretirar-lo fins al final de la intervenció.

Cal tenir però en compte, que la zona ubicada al marge sud-est del jaciment, on l'aparició d'inhumacions fou molt nombrosa, presentava unes característiques físiques del terreny (zona molt humida, terreny amb molta matèria orgànica, nombroses arrels de grans arbres) que provocaren que les restes afloressin es un estat de conservació molt precari, conservant-se en algunes d'elles tan sols part de l'esquelet, i en moltes d'altres apareixent les restes mateixes en dispersió.

Alhora, un cop documentada la planta del jaciment tan per mitjà del dibuix com la fotografia, amb l'ajuda d'una màquina retro-excavadora es procedí a enretirar l'estrat de rebliment deixat entre caixa i caixa, així com baixar de cota fins a localitzar l'estrat sobre el qual s'assentaven les caixes.

Així poguérem descartar la presència d'un segon nivell de caixes sobreposades a les primeres, i recuperar els materials continguts a l'estrat de rebliment de la fossa. Aquests foren escassos, localitzant-se tan sols petits fragments de ceràmica blava catalana i vidrada monocroma, que corroboren la cronologia donada.

V. CONCLUSIONS

L'indret on es localitzaren les inhumacions formava part d'una petita torrentera als peus del Mas de Can Barrereta, dins el terme municipal de Sant Feliu de Buixalleu (la Selva), en una zona però limítrofa amb el terme municipal d'Hostalric, pel que hem de relacionar obligatòriament la troballa amb la història de les dues poblacions, no oblidant mai que les tropes franceses i els campaments aixecats per aquestes[1], responien al setge a que sotmeteren a la vila d'Hostalric, focus de resistència durant la Guerra del Francès, i fortalesa que serví d'aixopluc a les gents de les poblacions veïnes (Grions, Arbúcies, Massanes, Sant Feliu de Buixalleu, etc.). La zona intervinguda fou utilitzada durant la Guerra del Francès com a zona de pas pels combois militars que anaven en direcció Barcelona o cap a França, doncs era un lloc segur i prou allunyat del castell, on era localitzada l'artilleria. D'aquesta manera també, evitaven passar per la costa catalana, des d'on els anglesos, aliats dels catalans, aprofitaven la seva flota per atacar-los constantment.

Durant el segle XIX, s'havia utilitzat el fons del petit torrent com a camí de pas dels vilatans, però la presència de plantacions d'arbres com a part d'una explotació agrícola, així com el creixement de matolls i arbustos diversos, havien provocat el seu abandonament, fent impossible actualment el pas per la zona.

Els testimonis de la gent de la zona (dels masos veïns) i de major edat, ens venen a confirmar que els enterraments havien de tenir una antiguitat superior a la memòria històrica dels mateixos, doncs cap d'ells havia sentit mai cap notícia, història ni llegenda sobre la presència de restes òssies a la zona. Aquest fet alhora, sembla indicar un origen forani dels individus, ja que en els casos

1 El General José Gómez al seu llibre *La guerra de la Independencia*, volums VII i VIII, de l'any 1891, narra l'aixecament de campaments militars de les tropes franceses a les poblacions de Grions, Massanes Fornells de la Selva, Arbúcies, entre d'altres poblacions.

d'enterraments col·lectius amb un alt nombre de víctimes locals, i amb una cronologia tant moderna (inicis del segle XIX), és habitual que l'indret sigui recordat entre la població, ja bé, com a record dels avantpassats, o dins la toponímia de la zona.

La possibilitat que ens trobéssim davant d'una necròpolis ubicada als afores del nucli urbà d'Hostalric, fou considerada al localitzar un document de l'1 d'agost de 1810[2], en el qual se'ns parla de l'obertura temporal d'un petit cementiri a la *Pessa del Diaconill*. La zona on s'ubicà el cementiri no ha estat per ara localitzada, però els fets exposats anteriorment, i d'altres factors que es narren a continuació, ens fan descartar aquesta possibilitat.

La humitat de la zona, així com la gran presència d'arrels d'arbres, havien malmès molt les restes localitzades, i són les causants que en cap cas s'hagin conservat les restes de les caixes de fusta on foren enterrats gran part dels individus, com tampoc s'han pogut localitzar restes de la roba amb que foren enterrats, la qual amb tota seguretat degué existir al localitzar-se alguns botons de la vestimenta, sivelles de cinturó i botes, i xapetes i insígnies de decoració de la roba. L'existència de caixes de fusta ve documentada en els casos que així es produeix, per la presència de petits claus de ferro. Històricament la presència d'enterraments en caixa de fusta es comença a documentar com un fet habitual a partir de mitjans del segle XVII.

Ens trobem davant un enterrament col·lectiu en forma de fossa, realitzat tot aprofitant el fons del torrent per dipositar les caixes, i encabint d'altres difunts entre caixa i caixa. La zona presenta una gran densitat de restes al ubicar-se les caixes de forma alineada una al costat de l'altra, podent trobar fins a 15 individus en una sola filada, tot reaprofitant fins i tot alguna de les mateixes per col·locar-hi més d'un individu cap-i-cuats. La xifra final d'individus localitzats fou de 132, als quals s'han d'afegir restes disperses que aparegueren durant les tasques de seguiment visual de l'obra, que permeteren la localització del jaciment. Al sector est i sud-est del jaciment, aparegueren gran nombre d'enterraments en deposició sense caixa, molts d'ells col·lectius i d'individus subadults.

El fet que l'alineació de les caixes es mantingui en molts casos tot seguint una línia paral·lela quasi perfecte, així com la proximitat i l'encaixonament d'unes amb les altres, ens està indicant un deposició realitzada en un espai de temps molt breu, d'1 a 3 dies com a màxim, i un mateix moment de cobriment per la fossa. Totes les caixes estan cobertes per un mateix estrat de color fosc i amb alta presència de matèria orgànica i fragments de ceràmica vidrada monocroma; i assentades alhora per sobre d'un segon estrat de color vermellós, molt net, sense quasi presència de matèria orgànica, i que va marcant al llarg del seu recorregut la pendent del terreny en direcció nord-est, cap a la via actual del tren.

La cota sobre la que s'assentaven els individus es mostrà uniforme entre ells, tot seguint la pendent natural del terreny, sense que es documentessin canvis en la seva profunditat, element que ens indicaria la presència de fosses, ni tampoc canvis d'estrat que així ho indicarien.

Aquest fet ens serveix per descartar de nou la possibilitat que ens trobéssim davant el cementiri obert temporalment el 1809 a Hostalric, o de qualsevol altre dels pobles veïns, doncs un enterrament individual dels individus i perllongat en el temps, faria que es documentessin fosses, que fos pràcticament impossible la alineació de caixes documentades, i els individus ens apareixerien a cotes diferenciades.

Alguns dels individus però aparegueren sense caixa, el que ens indica que varen ser abocats, o bé en alguns casos directament entre i sobre les altres caixes, o en d'altres casos, quan ja havien estat parcialment cobertes.

La troballa de tres monedes franceses de l'emperador Napoleó, encunyades al 1808, en un dels difunts, venia a confirmar les teories d'un origen francès dels morts, i ens dóna la cronologia de l'enterrament. Així, a l'aparèixer en el que hauria estat una de les butxaques del difunt, ens descarta un possible ús simbòlic de les monedes i ens indica una cronologia pels enterraments posterior al moment d'encunyació(1808), però

2 *Llibre de determinacions de la RÑT comunitat de rectors i preveres de la iglesia parroquial de la vila d'Hostalric,Òbit del reverend Martí Déu , rector,* document transcrit per Ramon Reyero i Pla, de l'Arxiu Parroquial d'Hostalric

prou proper temporalment com per ser la moneda d'ús en aquell moment.

La major part de les tombes presentaven aixovar, encara que en molts casos estem parlant només de petits braçalets o cadenetes de bronze de fabricació casolana. Han aparegut també però, gran quantitat de penjolls, tots ells de tipologia religiosa i relacionats majoritàriament amb individus de gènere femení.

Sobresurt la troballa d'un seguit de medalles Montserratines formant part d'aquest aixovar. Aquest tipus de medalles eren fabricades per encàrrec dels monjos del monestir a tallers locals, però també a la pròpia Roma, i eren utilitzades com a record del pelegrinatge al monestir.

El fet de localitzar aquestes medalles entre els difunts ens feu pensar en la possibilitat que ens trobéssim davant part del destacament de Miquelets provinents de Manresa[3], els quals sota el comandament de José Amorós participaren en diverses confrontacions a Hostalric i Girona amb les tropes italianes i franceses. Aquesta possibilitat sembla quedar descartada doncs no es documenten casos en que les famílies del combatents miquelets els acompanyessin davant una campanya militar en una zona tant pròxima.

Una de les explicacions més plausibles és un possible origen de les medalles com a material obtingut del pillatge, i més si tenim en compte que bona part de les tropes que participaren en les batalles del Bruc(1808) i la destrucció de Montserrat (1811), eren formades al igual que en el cas d'Hostalric, per mercenaris italians[4].

Com detallarem més endavant, és probable que els difunts formessin part d'un comboi provinent de França cap a Barcelona aprofitant el camí pròxim al lloc d'aparició del jaciment, o es tractés d'un petit campament de la reraguarda. Aquest hauria estat atacat per guerrillers catalans en una de les continues accions isolades que aquest mantingueren entre els anys 1808-1814 per tal de desgastar la moral de les forces d'ocupació franceses.

El que queda fora de dubte és la mort violenta d'algun dels individus, documentant-se dues bales de plom i detectant la presència d'un ganivet incís en un dels difunts. De totes maneres, en els casos descrits en la documentació de l'època que ens parlen de petits enfrontaments amb víctimes, la majoria dels morts eren causats per baioneta, molt difícil de documentar a posteriori en els cossos a causa del seu deteriorament. L'ús de mosquetons queda documentat amb l'aparició de lítics treballats utilitzats com a pedregal.

Durant el setge de Girona de 1808 per part de les tropes franceses de Napoleó, la vila d'Hostalric, amb la seva fortalesa, i com a únic punt fort existent entre Girona i Barcelona, s'erigí en un dels punts bàsics de subministrament de queviures de la ciutat, per lo que molt aviat fou blanc de les ires franceses. Així, el 7 de novembre de 1809, uns 4000 homes, bona part d'ells brigadistes italians comandats per Mazzucchelli, es llançaren de nit sobre la població per destruir tots els dipòsits de queviures i atemorir la població. La situació finalitzà amb la crema de bona part de la població (cremaren 70 cases) i el seu saqueig (era la recompensa dels mercenaris italians a la seva feina), i acte seguit es dirigiren de nou cap al setge de Girona.

Al gener de 1810, un cop caiguda Girona, les tropes es dirigeixen de nou cap a Hostalric, que havia anat agrupant als fugitius supervivents de les poblacions veïnes, als quals protegia amb les seves muralles. El setge començà el 13 de gener, i el dia 20 ja havien caigut sobre el castell més de 3000 bombes.

Hostalric fou però junt amb figueres la darrera vila que els francesos van abandonar en la seva fugida, fou el 4 de juny de 1814.

El jaciment doncs, sembla emmarcar-se en aquests moments de batalles i setge del castell, moment en el qual testimonis de l'època ens parlen de l'arribada massiva de famílies senceres i molts comerciants francesos que seguien a les seves tropes somiant en un comerç floreixent a

3 Valentí Santamaria Clapers, *La Guerra de la Independencia:300 documentos de 1808*, Manresa, Ponencia de Cultura del Excmo. Ayuntamiento de Manresa

4 Antonio Moliner Prada, *La imagen de los soldados italianos en Cataluña en la Guerra del Francés*, Ponencia presentada al IV Convengo internazionale di Spagna contemporánea. Convengo internazionale di Studi Storici. Novi Ligure, 22-24 ottobre 2004.

la zona, i en aprofitar els productes sorgits del pillatge per comerciar i enriquir-se. Segons escriu el General José Gómez al seu llibre *La guerra de la Independencia*, volums VII i VIII, de l'any 1891, en P.Ferrer, testimoni de l'època, deia: *Han venido también de Francia, al abrigo de estas tropas, muchas familias i comerciantes franceses con sus carros llenos de mercaderías y efectos de comercio. Sin duda piensan estas gentes que está el comercio floreciente y la comunicación libre.*

La presència d'un elevat nombre de dones i infants, ens podrien estar indicant la possibilitat que ens trobem davant un d'aquests campaments de la reraguarda dedicats al comerç, víctimes potser d'alguna ràtzia de les tropes d'Estrada o dels guerrillers, o de mort natural vista la durada del setge i el temps d'ocupació francesa (1814) i les condicions de vida tant dolentes que havien de patir els dos bàndols.

Matias Ramisa utilitza el concepte *guerra total*, quan ens descriu el tipus de guerra que utilitzaren els catalans per enfrontar-se als francesos. Això volia dir, negar subministres a les tropes i atacs continuats contra petits destacaments, combois, comunicacions i a la reraguarda, casos en els que podríem ubicar la mort dels individus localitzats.

Els guerrillers aprofitaven el coneixement de la zona per amagar-se entre les muntanyes, sense poder ser localitzats i apareixent sempre d'imprevist, el que minava la moral dels francesos.[5]

Estaríem parlant doncs, de campaments o combois emmarcats en una cronologia que s'allargaria entre 1809 i 1814, coincidint amb el moment de circulació de les monedes localitzades, i permetent ja que els difunts haguessin pogut circular durant mesos o anys pel territori del país, fent-se probablement amb les medalles(per botí o pelegrinatge).

Observats plànols de l'any 1809, on es detalla la ubicació de l'artilleria francesa, tot sembla indicar que un dels canons es trobaria assentat al cim del petit turonet que dóna lloc a la pendent del torrent, fent necessari un petit campament a les seves proximitats pel seu abasteixement, que podria guardar relació amb l'actual troballa.

BIBLIOGRAFIA

BALAGUER, A.M. 1997, La medallística montserratina dels segles XV, XVI, i XVII. Catalogació i justificació cronològica, dins *Acta Numismàtica*, núm. 27.

D.D.A.A. 1998, La Catalunya napoleònica, dins la revista *Avenç*, núm. 225, 1998

DOMÍNGUEZ, R. M., HERCE, J.L. 2002, Memòria arqueológica. Prospección superficial relativa al proyecto de construcción del tramo Riells-Maçanet del T.A.V. Madrid-Zaragoza-Barcelona-Frontera Francesa (Provincia de Girona). *Proyecto de Construcción de plataforma. Línea de Alta Velocidad Madrid-Zaragoza-Barcelona-Frontera Francesa. Tramo: Riells-Massanes (Anejo 15: Integración Ambiental. F.3: Informe sobre el patrimonio cultural).* Madrid, pàgs. 681-704.

FORASTÉ, M., 1987-88, Les primeres medalles de Montserrat, dins *Acta Numismàtica 17-18.*

GÓMEZ DE ARTECHE, J., 1891, *Guerra de la Independencia,* volums VII i VIII , 1891.

MOLINER PRADA, A. 2004, *La imagen de los soldados italianos en Cataluña en la Guerra del Francés*, Ponencia presentada *al IV Convengo internazionale di Spagna contemporánea.* Convengo internazionale di Studi Storici. Novi Ligure, 22-24 ottobre 2004.

DE ELIZALDE, M. 1998, La cruz de San Benito, publicat a la revista *COLOQUIO nº 4* any I.

MORERA, J. 2004, *Memòria de la inrervenció arqueològica a la línia del T.A.V. Madrid-Saragossa- Barcelona- Frontera Francesa. Tram: Riells- Massabes. P.P.K.K. 606+800 – 606+950. Mas Siurana I. , Manresa, juny 2004.* Treball inèdit.

PALOMO, A., GIBAJA, J.F., Pervivencias del uso del sílex en epoca moderna y contemporánea; dins *Revist de Arqueología,* núm. 297, pàg. 34 - 41.

5 Maties ramisa,*Els catalans i el domini napoleònic*,1995, Publicacions de l'Abadia de Montserrat

RAMISA, M. 1995, *Els catalans i el domini napoleònic,* Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

REYERO, R., *Llibre de determinacions de la RÑT comunitat de rectors i preveres de la iglesia parroquial de la vila d'Hostalric, Òbit del reverend Martí Déu , rector*, document transcrit per Ramon Reyero i Pla, de l'Arxiu Parroquial d'Hostalric

SANTAMARIA, V., *La Guerra de la Independencia:300 documentos de 1808*, Manresa, Ponencia de Cultura del Excmo. Ayuntamiento de Manresa.

TORRENT, J. 1965, La prensa de Cataluña durante la Guerra de la Independencia, *Destino,* núm. 1745(1965), pàg. 52-55; Bercelona.

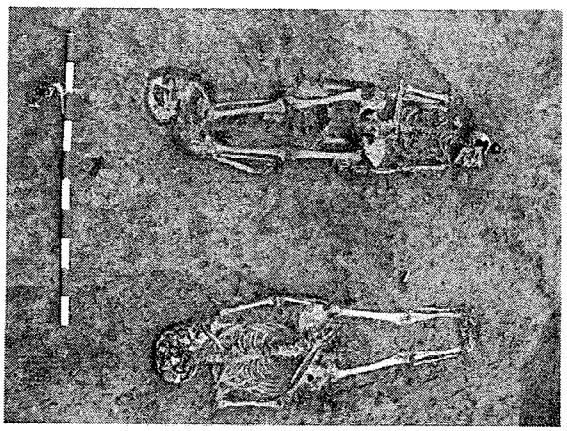

Fig. 1. Detalls morts

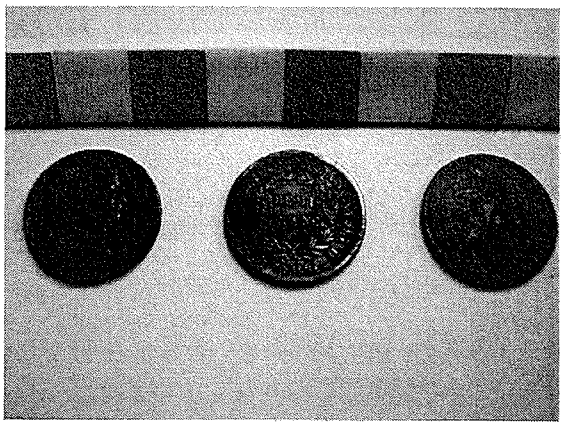

Fig. 3. Monedes

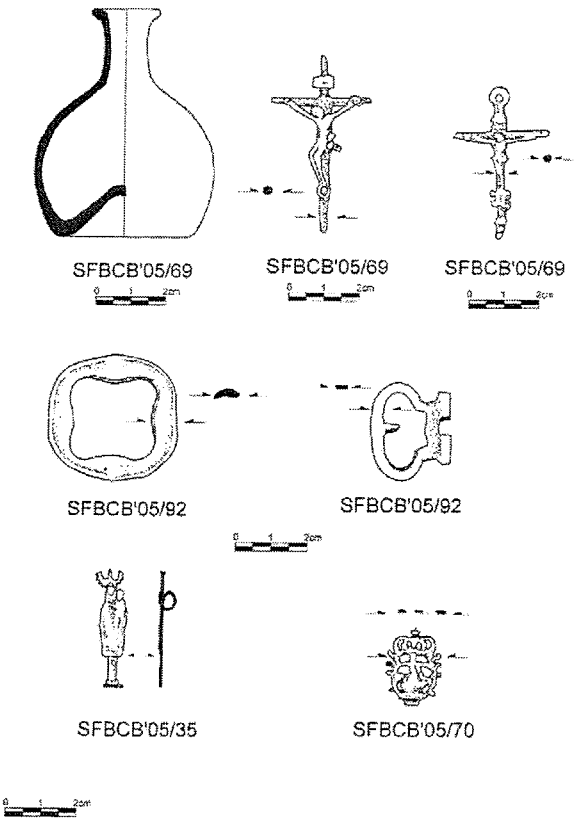

Fig. 2. Làmines. Dibuixos de Montse Casalí

Fig. 4. Planta general

Fig. 5. Planta general final

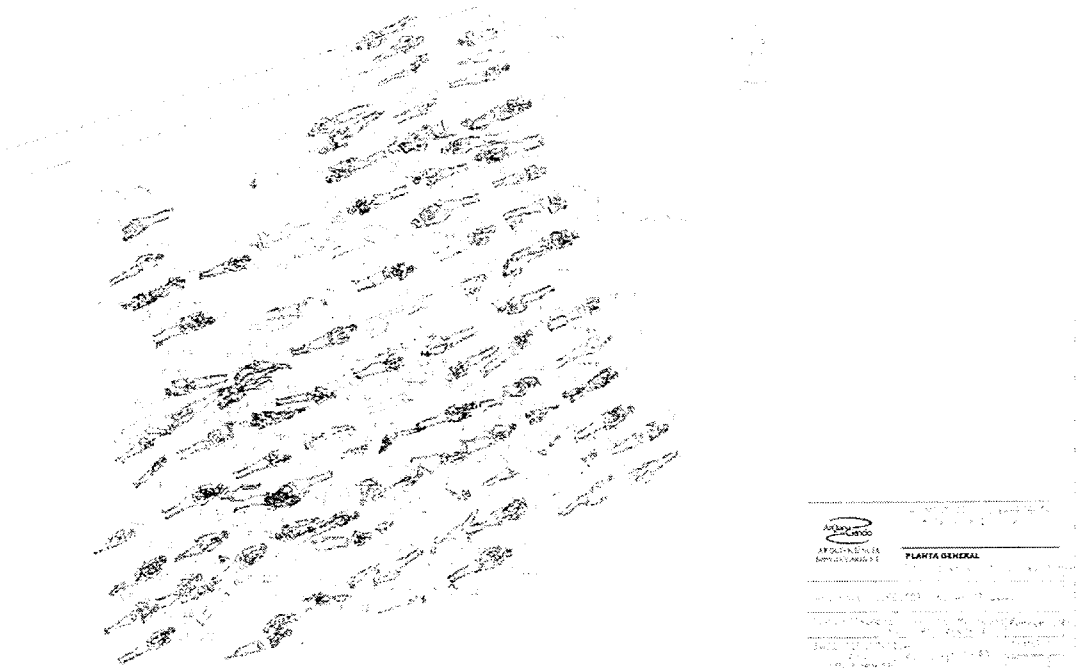

Fig. 6. Planta dels morts

CASTELL DE ROCASALVA (AMER, LA SELVA)

Bibiana Agustí Farjas **Ramon Torredemer Turu**

La casa forta de Rocasalva la localitzem al vessant sud-est del Puigdalí (496 m sobre el nivell del mar) i a l'empara dels cingles de Sant Roc que s'aixequen al nord, en una cota notablement més elevada (uns 340 m) que el nucli urbà d'Amer (al voltant dels 170 m). Aquesta situació fa que tingui una panoràmica especial de visibilitat (fig. 1) cap a migdia sobre les terres planes de Sant Climent, algunes de les seves masies enturonades i el final del tram del Riubrugent i la seva unió amb el Ter, condicions bàsiques per a la vigilància del territori.

Es tracta d'un edifici d'origen altmedieval, consistent en una torre circular i una sala rectangular, documentat des del s. X i conegut popularment com La Torre de Sant Climent. Ambdues edificacions semblen contemporànies i realitzades amb simultaneïtat, tal com ens ha deixat comprendre la fonamentació dels murs en l'angle oest del pati que hem excavat. Les construccions posteriors (segle XVI i segle XIX) hi estan adossades formant un conjunt arquitectònic sòlid i d'una estètica imponent (fig. 2 i 3).

L'origen del seu nom sembla procedir de l'arrel prerromana *car*, que vol dir roca (pensem en topònims tan freqüents com *quer*, *queros/a* o *cros/a*) i el determinant llatí *albus/a/um*, que vol dir blanc. El nom *Albercaris* ja surt en documents de l'any 949, mentre que als del segle XIV consta com "Torre o Fort de Rocasalva", corrupció lingüística popular de RoquesAlbes.

A més de la condició de la situació estratègica de la torre de Rocasalva per la seva visibilitat, també cal tenir en compte que es troba just en la cota per on transcorria un brancal del camí antic entre Amer i Girona. Es tracta d'un camí avui utilitzat només en petits trams per excursionistes, ciclistes, boletaires i caçadors, ben marcat entre el nucli d'Amer i la Torre, i que es perd després d'arribar a la base dels cingles de Sant Roc. El camí segueix cap a l'est de manera més irregular en direcció a Sant Medir, Sant Pere de Llorà, Sant Gregori i Girona. Un encreuament important es devia fer a partir de Sant Climent per seguir la vora esquerra del Ter en direcció a l'est, amb l'opció de travessar el riu a Sant Julià del Llor per anar cap al sud a Anglés i la vall d'Osor. Aquest pont havia estat construït a finals del s.XI o a principis del XII per iniciativa del monestir d'Amer i dels senyors d'Estela; segles després, a conseqüència d'una riuada, va perdre la seva funció en ésser desviat el riu al 1777. Durant centenars l'anys hi passà la principal via terrestre que venint de Girona seguia el curs del Ter, i l'existència de carreus (pedres tallades) de grans dimensions a la base de la construcció ha fet suposar que l'origen del pont es podria remuntar a època romana (Llinàs & Merino, 2000). Del castell d'Estela se'n conserven documents des del 1136, tot i que hi ha alguna possible referència anterior. Al segle XII hi tenien drets senyorials els Montcada, però al segle XIV els senyors del castell es deien Soler, família que s'emparentà amb els Roca-Salva a finals d'aquest segle, pocs anys abans que abandonessin el castell, potser també arran de les destruccions sísmiques del segle XV (Llinàs & Merino, 2000).

L'actual propietari de Rocasalva des de 1993 és en Ramon Torredemer, un dels signants d'aquest escrit, que des d'aleshores ha estat reconstruint el conjunt per tal de fer-lo habitable i alhora recuperar el seu caràcter senyorial, acabant d'aixecar els murs caiguts, refent sostres i teulats, però sense intervenir en cap moment en el subsòl interior, per no malmetre possibles restes arqueològiques, alhora que fent recerca documental en diferents arxius històrics.

Entre els molts documents històrics revisats destaquen aquells en els que els successius propietaris del castell realitzen operacions immobiliàries, com la permuta entre l'abat Pere de Santa Maria d'Amer i el cavaller Berenguer de Castell del mas Llusià de Sant Climent pel mas Llentiscle de la Barroca (25 de maig de 1271).[1] O un altre de finals del segle XV, en el que Joan Miquel Soler consta com a propietari d'alguns masos –el mas Puig i el mas Pla de Sant Julià de Llor, els masos Guinart, Noguer i Casesmajors, tinguts pels masos Ter, Gallissà i Girbau-, però sense dret al cobrament de taxes, la qual cosa ha estat interpretada per Blanco de la Lana[2] com un senyal de les bones relacions que aquest personatge, propietari del castell, mantenia amb l'abat del monestir d'Amer.

Pel desig exprés de l'actual propietari de verificar les restes del subsòl abans de pavimentar el pati d'accés a l'edifici, el mes d'abril del 2004 hi vam fer una petita intervenció arqueològica. L'objectiu era reconèixer les possibles ocupacions i extreure els sediments que anivellaven l'espai, per arribar a descobrir el nivell geològic en tota l'estança, suposant que aquesta –que ja era visible al centre- apareixeria a poca profunditat.

La intervenció arqueològica va ésser molt modesta però ens ha permès contrastar alguns elements arquitectònics bàsics i posar-los en relació. També d'aquesta manera s'ha pogut emprendre una petita col·laboració en la recerca històrica del lloc que fins ara havia dut personalment el seu propietari mitjançant la consulta d'arxius documentals.

Els treballs d'excavació han confirmat la seqüència constructiva dels diferents elements arquitectònics del castell-masia i han posat en evidència que la darrera ocupació durant els segles XIX i XX degué evolucionar cap a una situació precària, doncs ha deixat com a restes constructives unes poques reparacions de baixa qualitat en el mateix pati.

BIBLIOGRAFIA

BLANCO DE LA LANA, J., 2002, Masos i masos grassos a la vall d´Amer (segles XIV-XVI), *Annals de l´Institut d´Estudis Gironins* Volum XLIII, 29-105.

BOLÓS, J., HURTADO, V., 2000, *Atles del Comtat de Girona*. Dalmau ed., Barcelona.

DALMAU, R. (ed.) 1971, *Els castells catalans*, Vol. III. Ed. Dalmau, Barcelona.

V.V.A.A. 1991, *Catalunya Romànica*, Vol. V: *El Gironès, la Selva, el Pla de l'Estany*. Barcelona.

V.V.A.A. 1995, *Atles topogràfic de Catalunya* 1:50.000, ICC.

LLINÀS, J., MERINO, J. 2000, *El Patrimoni de la Selva,* Fitxer n.4; fitxa 707. Consell Comarcal de la Selva, Santa Coloma de Farners.

MARQUÈS, J. 1969, Los castillos de Estela y Rocasalva, vigías del valle de Amer. *Revista de Girona*, n. 48, 24-27.

MARQUÈS, J. 1971, Amer. *Annales del Instituto de Estudios Gerundenses del Patronato José M. Quadrado*, vol. XX.

MARQUÉS, J.M. (ed.), 1995, *Diplomatari de Santa Maria d´Amer*. Ed. Fundació Noguera. Barcelona.

TORREDEMER i TURU, R. (inèdit), *La torre d´Amer, castell de Rocasalva. Dades històriques preliminars dels propietaris.*

www.bohigas.com/Pairals/Sclimame/Rocasalv.html, juny de 2004.

1 PRUENCA i BAYONA, E. In Marqués, J.M. (ed.), 1995, Diplomatari de Santa Maria d´Amer. Fundació Noguera. Barcelona.

2 BLANCO de la LANA, J, 2002, Masos i masos grassos a la vall d´Amer (segles XIV-XVI). In Annals de l´Institut d´Estudis Gironins. Volum XLIII, 29-105. A la pàg. 44: "miles et domicellus... dominus castri de Stela constituti infra parrochie de Amerio et dominus forcie de Rupa Salva, parrochie Sancti Clementis de Amerio".

Fig. 1. Vista panoràmica des de l'era de la torre de Rocasalva, amb el nucli de Sant Climent a la dreta.

Fig. 2. Vista de la torre de Rocasalva en l'actualitat, un cop restaurats gran part dels murs i teulats.

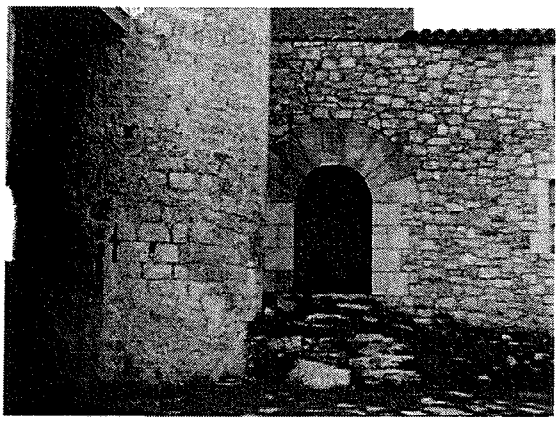

Fig. 3. Accés al pati des de l'era, amb la torre circular en primer terme. En comunicació amb aquesta torre s'obre una sala rectangular (13'75 per 5'5 m) de gran qualitat arquitectònica i funció defensiva, com demostra tot un seguit d'espitlleres, actualment integrades a les parets mestres de la masia (Llinàs & Merino, 2000).

EL FORN DE CALÇ DEL BOSC DE LES MONGES (CALDES DE MALAVELLA, LA SELVA)

Joan Llinàs i Pol* **Jordi Merino i Serra***

El dia 13 de maig de 2004 es va dur a terme l'excavació arqueològica del forn de calç del Bosc de les Monges, a Caldes de Malavella. Aquesta estructura va aparèixer a finals d'abril de 2004 durant les obres d'urbanització del «Pla General. Sector urbanització P-1», situades en el nucli urbà de Caldes de Malavella, davant del balneari Vichy Catalán, a l'entrada del poble des de la carretera que procedeix de la N-II.

Davant de la troballa, les obres foren aturades en aquest punt a l'espera de la corresponent actuació arqueològica, que fou encarregada a l'empresa Janus, S.L. Durant els treballs es va comptar amb la col.laboració de Benet Vinyals Batchellí, promotor de les obres, de l'Ajuntament de Caldes de Malavella i de l'empresa constructora, que va cedir una màquina excavadora per als treballs de retirada de les terres que hi havia davant i sobre les restes del forn a l'inici de l'excavació.

L'objectiu de la intervenció era documentar totalment les restes del forn i descartar l'existència d'altres vestigis arqueològics en els entorns immediats. D'aquesta manera, el forn, que fou finalment l'única resta documentada, es va excavar en la seva totalitat.

L'EXCAVACIÓ

Els rebaixos de terres que van propiciar la descoberta del forn (U.E. 1001) van seccionar-ne quasi tota la part superior (que originalment hauria estat en part obra construïda amb pedra i morter) llevat de la paret sud, i van malmetre el seu farcit superior (U.E. 1002), que només es va poder recuperar en una part molt petita, que havia quedat protegida per la volta conservada de la paret sud, totalment retallada en el subsòl natural. Aquest primer farcit estava composat sobretot per pedres de mida petita i mitjana, sense altres inclusions destacables i sense material arqueològic.

Sota d'aquest estrat, també afectat pels rebaixos, però d'una manera molt més reduïda, hi havia un segon farcit de fins a 70 cm de potència (U.E. 1003), composat per terra totalment sorrenca, que era fruit de la pròpia gresa descomposada del terreny natural, de coloració vermellosa degut a l'efecte del foc i de l'escalfor del forn, amb la inclusió de pedres de mida diversa (algunes força grans). Aquest és l'únic estrat que va proporcionar una mica de material arqueològic, situable entre els segles XVI i XVIII.

Aquest estrat cobria un retall en forma de banqueta situat a tot volt de la paret del forn, a partir del qual vam trobar el darrer farcit (U.E. 1004), composat per la mateixa terra sorrenca, però amb moltes més pedres mitjanes i grans, ennegrida degut a l'efecte directe de la combustió, barrejada amb una gran quantitat de cendres i carbons. Aquest farcit inferior, de fins a 90 cm de potència, tampoc va proporcionat material arqueològic.

Un cop extret aquest darrer farcit, vam poder documentar satisfactòriament tota la part conservada del forn. Totalment retallat a la roca mare, se n'havia conservat tota la part inferior i, com hem dit, només la part sud de la volta, però tot i així se'n van poder restituïr les característiques amb un mínim de fiabilitat.

Es tractava d'una estructura semisoterrada que segurament tenia la boca d'alimentació i de foc a la part nord, la més destruïda, tal com semblaven indicar la forma del retall de la paret inferior en aquest punt i la mateixa forma ovalada que presentava en planta l'estructura, amb la part més estreta, precisament, orientada al nord. La cambra de foc, totalment conservada, tenia una profunditat de 90 cm i un diàmetre d'entre 250 i 310 cm.

*Janus S.L.

La part superior de la cambra de foc la marcava una banqueta d'uns 30 cm d'ample, també retallada totalment a la roca mare, que igualment vam poder documentar del tot. Aquesta banqueta, que servia per sostenir la volta de pedres calcàries que s'havien de coure, marcava alhora l'arrencament de la volta del forn, que només vam poder conservar a la part sud i sud-oest, documentada fins a una alçada màxima de 230 cm. El diàmetre màxim d'aquesta volta, assolit a la part baixa, prop de la banqueta, era d'entre 325 i 390 cm. Cal suposar, tot i que no s'ha conservat, que la part més alta de la volta -on hi havia l'obertura per abocar-hi les pedres, per al correcte tiratge de la cocció i per a la sortida del fum- estaria construïda amb obra de pedra, igual que la banda nord, sobre la boca del forn, i això explicaria la quantitat i les dimensions de les pedres trobades en els farcits d'obliteració.

El funcionament del forn va provocar una cocció de la mateixa gresa de la paret, que va aparèixer totalment envermellida per efecte del foc i l'escalfor.

CONCLUSIONS

Així doncs, la intervenció va permetre la documentació arqueològica total del que quedava del forn del Bosc de les Monges. Per les seves característiques, es tractava sens dubte de la part inferior d'un antic forn de calç, del qual hauria desaparegut tota la part construïda amb pedra i morter (les parts superior i davantera), i -parcialment- el retall a la roca mare. L'escàs material arqueològic aparegut ens va remetre a una cronologia de segles XVI-XVIII a partir del que podrien indicar les formes recuperades de ceràmica reduïda de cuina i la tipologia dels vidrats.

Acabada la intervenció no va quedar a l'indret altres restes arqueològiques que el propi retall del forn a la roca, que fou eliminat posteriorment, durant l'avenç de les obres d'urbanització.

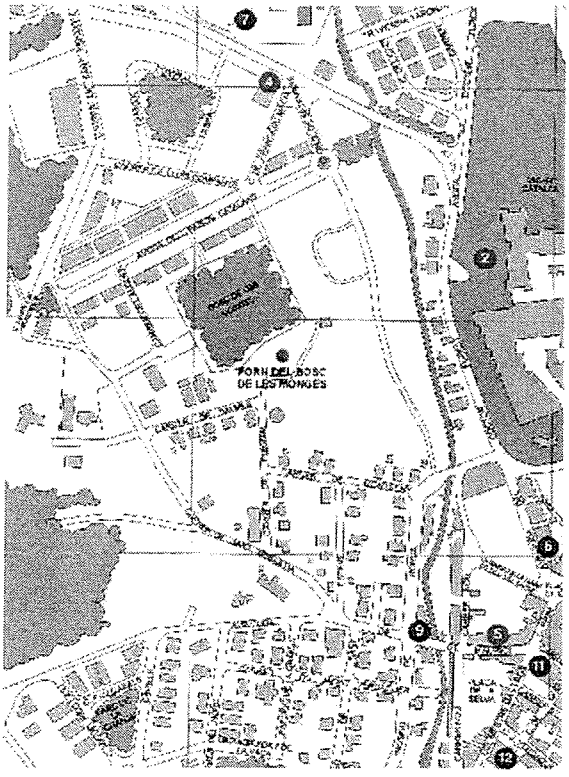

Fig. 1. Situació del forn

Fig. 2. Les restes del forn de calç al final de l'excavació

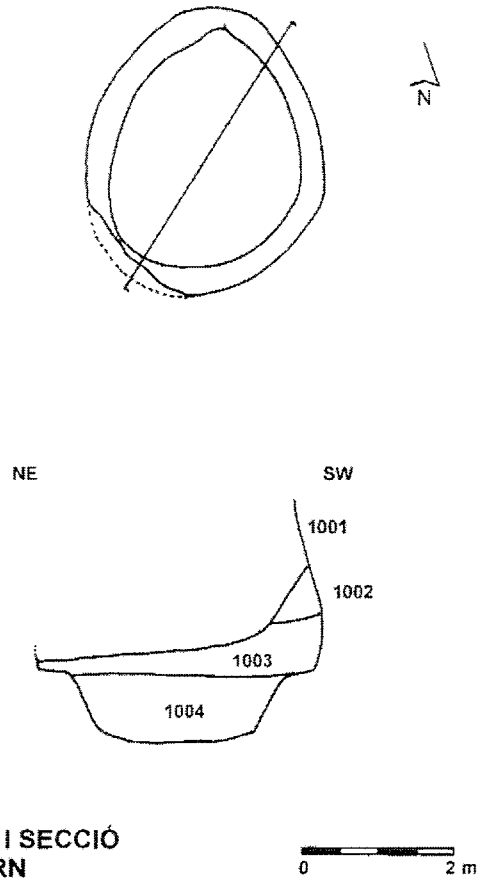

Fig.3. Planta i secció del forn.

ACTUACIÓ ARQUEOLÒGICA AL C/BAIXADA DE LES ERES (SANT FELIU DE GUÍXOLS, BAIX EMPORDÀ)

Natàlia Colomeda

LOCALITZACIÓ DEL SOLAR

La finca del C/ Baixada de Les Eres,15-18 es troba situat a la ciutat de Sant Feliu de Guíxols, al Baix Empordà. Els accessos generals a la població són la sortida 9 de l'AP7 i la Nacional II sortint a l'alçada de Vidreres. Les carreteres que donen entrada directe són la C-65 (l'enllaç amb Girona), la C-31 per la banda nord de la població i la GI-682, corresponent a la carretera que prové de Tossa de Mar per la costa.

El solar objecte d'estudi es troba situat dins el nucli urbà, concretament a l'eixampla decimonònica de la ciutat. Es tracta d'un carrer que s'adapta a la orografia del terreny i presenta dues vessants. El jaciment es troba a la vessant de ponent del carrer i la façana del solar està orientada a sud, on hi ha el carrer. Aquest solar presenta un subsòl de granit que aflora a pocs centímetres de la superfície, doncs està dins del desnivell produït per l'aflorament granític amb el punt més àlgid al Molí de les Eres (uns metres més al nord del solar).

NOTÍCIES HISTÒRIQUES I INTERVENCIONS ANTERIORS

Les restes arqueològiques més antigues localitzades al terme municipal de Sant Feliu de Guíxols corresponen al paleolític i posteriorment del neolític. Precisament un d'aquests darrers jaciments, el de la Rambla del Portalet, es troba proper al solar objecte d'estudi.

També es localitzà el poblat ibèric de la Punta dels Guíxols, a l'extrem nord de l'abadia de Sant Feliu, datat entre el s.IV aC i l'entorn del canvi d'era. D'època romana hi han notícies de troballes al Carrer Prior i en el Monestir :basament de la torre del Fum amb un baptisteri o mausoleu del ss.V-VI dc., una necròpolis baix imperial, restes ceràmiques i d'inhumacions a prop de l'absis de l'església i, cal dir que també s'observen uns carreus rectangulars sorrencs atribuïbles a època romana en la base de la torre del Corn. Per altra banda, just a la Plaça del Mercat, durant la construcció del pàrking subterrani es localitzà fragments d'una barca romana que no es va poder excavar metodològicament. A banda d'aquestes troballes cal destacar les notícies orals de detecció de tombes amb *tegula* a doble vessant i restes d'un mosaic romans al carrer Girona, a tocar del carrer Baixada de les Eres. Una mica més amunt d'aquesta troballa, al carrer de la Lluna, s'ha localitzat una paret amb carreus sorrencs que per la tècnica constructiva són atribuïbles a època romana o medieval.

Pel que fa a la resta de notícies històriques, com l'establiment del monestir benedictí al s.X, la formació de la vila fortificada al s.XIII, totes les vicissituds i les relacions entre ambdós estaments, etc., no afecten en gran mesura al solar que estudiem. Cal esmentar que, en el carrer on s'ha realitzat l'actuació, la primera notícia de construcció d'habitatges i l'atorgament del nom del carrer s'efectua al primer terç del s.XIX.

MOTIVACIONS DE LA INTERVENCIÓ

L'any 2000 s'aprovà el Pla Especial de protecció del patrimoni arquitectònic i elements d'interès artístic i històric de Sant Feliu de Guíxols. Dins aquest document es protegeix un seguit de zones d'expectativa arqueològica. La normativa d'aquest Pla preveu la notificació al Servei d'Arqueologia del Departament de Cultura de la Generalitat per tal de que, si s'escau, es faci un seguiment arqueològic en qualsevol moviment de terres que afectin aquests espais. El solar objecte d'estudi es troba situat dins la zona protegida

anomenada c/ Girona- C/ de la Lluna, que comprèn tot el carrer Girona i els seus voltants.

En el solar objecte de la nostra intervenció, C/ Baixada de les Eres, 15-18, té 218m² amb un pendent longitudinal d'uns 2,95m des d'un extrem a l'altre. El promotor de l'obra, l'empresa Palahí-Albertí,s.a. ha projectat la construcció de quatre habitatges unifamiliars entre mitgeres. Com a fonaments d'aquests habitatges s'han realitzat un entramat de rases de 0,80m d'amplada per 0,60m de fondària i un seguit de sabates per tal d'assegurar la sustentació. En motiu d'aquesta fonamentació del solar, es va veure necessari fer el seguiment arqueològic d'aquest moviment de terres.

TREBALLS REALITZATS

L'actuació preventiva s'efectuà entre els dies 17 i 20 de gener de 2005. Donat que les rases de fonamentació dels edificis projectats ocupaven tota l'àrea a estudiar, s'optà per fer el seguiment arqueològic del rebaix de les mateixes i així detectar possibles restes o nivells arqueològics. Per fer aquest rebaix s'utilitzà una màquina retroexcavadora i una giratòria. Es va detectar unes restes a l'angle sud-est del solar i es procedí a la seva excavació.

La metodologia emprada va consistir en: prospecció visual del solar abans del rebaix, control visual del treball de la màquina durant l'excavació, excavació de les restes arqueològiques detectades, prospecció visual del solar un cop finalitzada la intervenció i documentació de la intervenció, fotogràfica i planimètricament

CONCLUSIOS PRELIMINARS DE L'EXCAVACIÓ

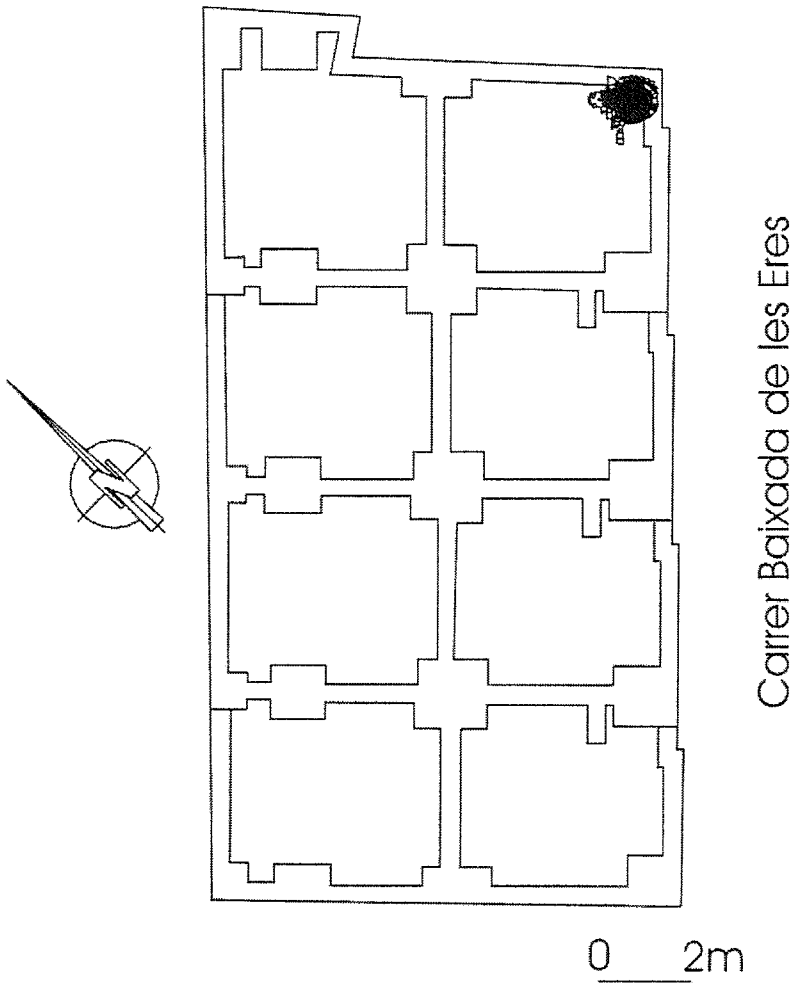
L'actuació arqueològica en el solar objecte d'estudi ha donat com a resultat la troballa d'un forn d'època contemporània. Aquest conserva la cambra de foc amb: un terra de rajoles, parets de maons refractaris (s'han conservat uns 0,40m en alçada) i la boca per on hi posaven la llenya. Es tracta d'una estructura excavada al subsòl de roca granítica i no conserva la graella ni la part superior. S'han diferenciat tres nivells de reompliment. El de sota, composat per cendres, a sobre d'aquest un altre composat per terra amb molts carbons i el superior estava composat per terra de color marró amb moltes restes de construcció (maons cremats, pedres mitjanes, fragments de morter de calç,...).

Els pocs materials localitzats dins i pels voltants de l'estructura són d'època contemporània, i segurament del s.XIX. Un altre fet que ho recolza és que aquesta estructura es troba lligada a les parets de la finca enderrocada, concretament a les parets de tanca del pati. Si pensem que la primera edificació del carrer data del primer terç del s.XIX , tot fa pensar que l'estructura localitzada no dista gaire d'aquesta època.

BIBLIOGRAFIA

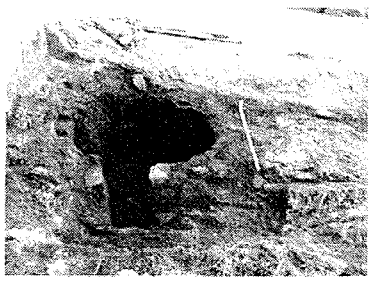
BUSSOT, G. 2000, *Carrers, cases i arquitectes. Sant Feliu de Guíxols, dels inicis fins el 1931.* Sant Feliu de Guíxols.

JIMÉNEZ,A. 1997, *Sant Feliu de Guíxols. Una lectura històrica* .Sant Feliu de Guíxols.

SOLAR AMB RASES

VISTA DEL FORN

BAIXADA DE LES ERES
Sant Feliu de Guíxols

PLANTA GENERAL
DEL SOLAR AMB EL FORN

EXCAVACIONS ARQUEOLÒGIQUES AL MOLÍ SUBIRÓS. BESALÚ (LA GARROTXA)

Mª José Lloveras Chavero*

Les excavacions arqueològiques al Molí Subiròs realitzades del 4 al 10 d'octubre del 2004, s'inclouen dins un conveni de col·laboració entre l'Ajuntament de la Comtal vila de Besalú i l'Institut del Patrimoni Cultural de la Universitat de Girona (IpaC).

El Molí Subiròs es troba ubicat en la confluència dels actuals carrer dels Horts i del carrer de la Font, a la banda sud est de la població. De l'existència dels molins, que aprofiten l'aigua del rec vell, des d'època medieval, és la presència de l'accés a través del qual s'arriba a aquest sector de la població,[1] la porta documentada ja al s. XIV anomenada dels molins d'avall.

L'objectiu primordial per al consistori era intervenir a la zona dels Horts, per tal de sanejar tot aquest sector fins ara oblidat de la població. En un principi calia retirar les runes de l' edifici, i en segon lloc determinar l'estat de conservació en que es podien trobar els vestigis del molí i la seva consolidació en el cas que això fos possible.

El molí és de planta rectangular de tretze metres de llarg, amb una amplada de sis metres. Com a elements annexes trobem un conjunt de canals, recs, conduccions, rescloses i basses per a canalitzant i emmagatzemar l'aigua[2], així com dos abeuradors situats al carrer que porta a la Font.

Les parets externes de l'edifici són de pedres i rajols lligades amb morter, amb gruixos al voltant dels 0'60 metres. La porta principal d'entrada al molí, situada a la part sud-est, conserva una llinda amb la inscripció : 1755. Aquesta data no indicaria la construcció del molí sinó que faria referència a la realització d' una reforma considerable.[3]

La intervenció arqueològica consistir en el desenrunament dels pisos superiors que farcien la construcció. L'edifici es conservava dempeus fins els anys 90 del segle XX quan davant el perill que comportava el seu estat d'abandonament es va decidir enrunar els pisos superiors. Per tant no tenim estrats arqueològics per poder determinar les diverses fases constructives, és només a través dels documents conservats a l'Arxiu Municipal de Besalú, que hem pogut determinar les fases d'utilització.

L'edifici original estava format per tres plantes consistents en un soterrani, on es troben l'entramat de canals i els rodets, la planta baixa on es situen les moles i un primer pis que faria funcions de magatzem i d'habitatge del moliner. L'estat de la construcció en el moment de la intervenció es reduïa a la planta baixa.

La part soterrada de l'edifici, està formada per un seguit de canals amb coberta de volta de rajols per on circularia d'aigua utilitzada en el funcionament de les moles, a les qual s'accedia a través d'un forat trobat a l' ala nord de l'enrajolat

* Institut del Patrimoni Cultural de la Universitat de Girona (IpaC)

1 BOLÒS/ NUET., 1983,Els molins protomedievals del Comtat de Besalú i les seves rodalies. *IV Assamblea d'Estudis del Comtat de Besalú*. Amics de Besalú, p. 201.

2 BOLÒS / NUET, 1983, *Els molins fariners*, p. 5.

3 Els documents consultats abans d'aquesta data ens indiquen que ja al 1733 existia un molí fariner en el mateix espai per tant possiblement es tracti d'una reconstrucció del mateix a conseqüència de les destrosses provocades per la inundació del 1746. Això explicaria la data que figura a la llinda.

de la sala de moles. En aquesta part no es va realitzar cap tipus d'intervenció arqueològica, simplement es va procedir a la observació dels diversos canals per poder entendre com es relacionaven amb els dos carcavans dels molins situats a la part superior, i comprovar l'estat de conservació dels mecanismes.

El primer d'ells en direcció a ponent ens condueix per sota del molí escairador fins a sortir per un sobreexidor de la bassa, fora de l'edifici. Només s'hi pot passar en aquells moments en què no hi circula aigua. Continuant per aquest passadís en direcció a llevant ens trobem que connecta amb el canal de desguás del molí fariner.

És en aquesta segona volta on trobarem situat el rodet, aquest espai s' anomena carcavà[4], i és on té lloc la transformació de l'energia hidràulica en energia mecànica, que mou la mola volandera del molí fariner[5]. La pressió del doll d'aigua procedent de la bassa passa a través d'una canal de fusta i cau directament sobre el rodet que fa girar les moles situades a la part superior.

En el cas del Molí Subiròs es tracta d'un rodet horitzontal de ferro que gira paral·lel al terra, com és habitual trobar als molins fariners de Catalunya. Les mides habituals són d'entre un metre a metre i mig de diàmetre, en el nostre cas no ho hem pogut determinar, com tampoc s'ha pogut constatar la presència del banc, en trobar-se sota un metre de runa i aigua al fons del carcavà,. Els àleps també van trobar-se però estaven desenganxats del rodet, consistents en una mena de pales de ferro. El pas del anys i el desús ha provocat que el rodet i els àleps es conservessin en molt mal estat. Quan la força de l'aigua fa moure el rodet, aquest fa girar l'arbre que és l'eix que comunica el moviment a la mola. En un principi l'arbre i el rodet havia de ser de roure o alzina. En el cas de Besalú tant l'arbre com el rodet eren de ferro.

L'entrada de l'aigua procedent de la bassa es pot obrir i tancar gràcies a un pany similar a l'estallador situat a la paret del carcavà. S'acciona mitjançant un engegador de ferro que es troba al pis superior, al costat de les moles. El trobem abaixat quan el pany és tancat i aixecat quan és obert. A Besalú aquest element no hi és present. L'entrada del canal apareix tapiada per runes, només cau un petit raig continu d'aigua.

Un altre element imprescindible és el banc, una biga sòlida de roure situada al fons del carcavà. És situa a la part inferior de l'arbre o eix porta clavada una punta metàl·lica cònica: l'agulla, que balla sobre el banc .Tot el pes de la part mòbil del molí recau sobre el petit dau de coure o ferro encaixat en el banc. En el cas que ens ocupa en el primer molí no hem pogut comprovar l'existència del banc[6]. On sí el vàrem poder localitzar va ser en el segon molí, situat al nord del primer. És l'únic element de fusta que curiosament s'ha conservat possiblement per la calcificació provocada per l'aigua que ha patit aquest element.[7]

L'aigua utilitzada en la molta s'evacua passant per sota de la volta del carcavà i torna al riu a través d'una canalització que es connecta a una canal més gran. Aquesta és una galeria que sembla una mina. Actualment conté un gran tub de ferro colat que és el que porta canalitzada l'aigua que fa funcionar la central elèctrica. Per sota aquest tub l'aigua del molí va desguasant en direcció a llevant.

La planta baixa de l'edifici està conformada per tres espais clarament diferenciats, amb coberta de volta.[8] El primer situat a davant la porta d'entrada. El segon és el que coneixem com sala de moles o obrador i un tercer on trobem un segon molí.

En el primer espai trobem un banc de rajol recolzat a la paret, seguit d'un dipòsit. Al costat d'aquest dos eixos que es projecten fins a una primera planta, del que sembla era un sistema d'engranatges. Encara ara no hem pogut determinar a què estaven destinats. El seu estat

4 BOLÒS / NUET, Els molins ... 1983, p.90. Cambra inferior del molí hidràulic, per on circula l'aigua .A d'altres indrets de Catalunya es coneix amb el nom de cacau, caco, cacuet, caricau, carcau i mina a la Vall de Llémena.

5 Un paral·lel el trobem en el Molí de Maçanes (Saldes).

6 BOLÒS/ NUET, 1983, p 88. Biga que recolza tota la maquinària interna del molí hidràulic.

7 En tenim un exemple al Molinot de Sant Aniol de Finestres.

8 Es conserva una imatge de la zona del molí de farina a l'Arxiu d'Imatges de la Comtal Vila de Besalú.

de conservació és lamentable. Estan totalment oxidats. Possiblement es tracti d'elements relacionats amb central elèctrica, potser un sistema de tancament de comportes o similar, però la realitat és que a hores d'ara se'ns escapa del nostre coneixement.

Basant-nos en hipòtesis podria tractar-se de la adaptació d'un dels molins que surten esmentat en l'inventari de 1841, que situa un molí en aquest indret, potser sota l'enrajolat encara podria trobar-se el rodet.[9] Sobre la porta d'entrada a la banda nord es troben les restes d'una escala per accedir al primer pis.

Al segon espai s'hi accedeix després de descendir un esglaó. Seria l'espai pròpiament conegut com sala de moles o obrador, on a la banda de ponent les dues moles, la calaixera, la boixa, la nadilla, l'arbre, el farinal, l'aixecador i les restes on aniria instal·lada la càbria o grua.[10] Les moles del molí fariner (la voladera i la sotana) sempre van a aparellades, són dues peces circulars, que tenen la particularitat que la mola de sota és més gruixuda (d'uns 20 a 40 cm) i coincideix sempre en diàmetre amb la mola superior, dita volandera o sobirana, que és mòbil i molt més prima. Tot i que l'amplària mitjana és d'1'40 metres, a Besalú ens fa aproximadament 1'30 metres i el pes el situem entre 800 i 1000 kg. La vida màxima és de tres anys, i a Besalú un cop han deixat de tenir utilitat se'ls ha donat una nova funció com a parts del paviment tant del marxapeu de la porta d'entrada com del carrer on apareixen reaprofitades.

Dins de l'ull de la mola superior, passa en primer lloc, el coll-ferro[11], pel mig d'un cilindre anomenat boixa[12], que porta al damunt la nadilla[13], una peça de ferro bastant similar a un càvec per llaurar, amb dues pales que són més fines als extrems i amb un forat quadrat al centre on s'encaixa l'extrem del coll-ferro. A Besalú en tenim un exemple que va aparèixer dins d'un dels dipòsit . La mola superior es recolza en aquesta peça i queda fixada la part anomenada nadiller (fig. 3).

Al costat de les moles es trobava l'alçador, una barra ferro de més de tres metres de llarg que es comunicava a través d'un petit forat amb la part del carcavà, connectant la . part inferior del rodet i la sala de moles, i que permet al moliner d'aixecar el banc i amb ell el rodet i la mola superior per obtenir una farina més o menys fina.

La distància entre les dues moles és regulable, ja que la mola volandera es pot pujar i baixar, de manera que hi ha diferents qualitats de mòlta segons la textura final de la farina. Si es considera que no és prou fina, es torna a fer passar entre les moles a través de la tremuja fins obtenir la textura desitjada, però sempre vigilant que la faria no es cremi de tant moldre-la.

En el procés de moldre no només és pot cremar el cereal, sinó que les altes temperatures també poden provocar que les mola es trenqui. És per aquesta raó que se'ls envoltava amb un cercle de ferro. Així s'evitava una possible fractura que suposaria el desperfecte de la mola i la consegüent reparació per part del moliner de la mateixa. Les moles del molí de Besalú presentaven un cercle envoltant les moles.

Per aixecar les moles en cas de haver-les de reparar s'utilitza la la càbria[14], una mena de grua que s'utilizava precisament per aixecar les moles voladeres, les restes de la seva fixació apareixeren situada a la banda sud de la calaixera del molí fariner. És tracta de Sí ens fixem bé en

9 Dia 15 de desembre de 1841.Inventari de la meitat del molí i de les seves pertenencies de la vila de Besalú, pres per Josep Bover y Josep Homs en nom seu propi i dels restants socis que en ell se expressen mitjançant la intervenció de dos regidors com a comissionats de l'Ajuntament de la vila. Expediente del molino harinero. Besalú. (XI.2).1. Arxiu Municipal de Besalú.

10 Per fer-nos una idea de com era per dins aquesta part hem pogut recuperar una fotografia realitzada als anys 60 poc abans de l'abandonament de l'edifici, dipositada al l'Arxiu d'Imatges de la Comtal vila de Besalú.

11 BOLÒS/ NUET, 1983, p. 91. Barra de ferro clavada al capdamut de l'arbre amb la part inferior de secció rectangular i la mitjana cilíndrica. L'extrem superior acaba amb secció quadrada que encaixa dins el forat central de la nadilla

12 BOLÒS/ NUET, 1983, p.89. Feta de fusta recoberta amb cànem, pell i greix; en ser constant el fregadís , necessita estar constantment lubricada i perfectament ajustada perquè per allí on s'hi escoli ni un sol gra.

13 BOLÒS/ NUET, 1983, p.104.Peça de ferro sobre la qual descansa la mola volandera.

14 BOLÒS/NUET, 1983, p.89. Càbria o grua. Aparell mòbil format pe dues grapes o braços semicirculars capaços d'aixecar a mola superior.

les moles en adonem que als costats presenta dos forats simètrics, en ells s'encaixaven els braços de la grua a mode de pinça i facilitaven la feina d'aixecar les moles. Les informacions orals recullen que en un moment determinat una part del molí pateix una reconversió i s'introdueixen unes turbines i un gran tub de ferro colat per proporcionar aigua a la central elèctrica que es troba a uns metres de l'edifici del molí. Per les informacions recollides sembla que el moliner només podia moldre amb l'aigua que es recollia al sobreexidor. La preferència d'ús de l'aigua el tenia la turbina. Durant l'excavació en diverses ocasions s'intentà accedir a les canals de es troben al soterrani del molí, va coincidir en uns dies on la esmentada turbina va patir desperfectes. L'aigua que habitualment es conduïa cap a les turbines, saltava pel sobreeixidor i emplenava els canals que antigament s'havien utilitzat per fer funcionar les moles.

Abans de moldre el gra es garbella de terra i es posa en remull per covar-ho i s' asseca a l'era situada davant del molí.[15] Els abeuradors i l'era són dos elements presents al molí de les quals es conserven restes. Els primers situat al carrer del molí i del segon només es té constància de referències documentals i de les informacions orals dels pagesos que encara avui conreen aquest espai i de tant en tant durant el període de llaurar troben rajols. Ambdós abeuradors i l'era, apareixen documentats a l'inventari de 1841.

Després d'haver estat assecat, calia escairar o blanquejar el cereal , que consistia en pelar i separar la pellofa del gra . Per realitzar aquesta operació calia una tipologia diferent del molí de farina, és el molí escairador[16], que trobem en un tercer espai a la banda de ponent de l'edifici. Està format per una mola sotana envoltada d'un cercle de pedra (fig 2). No es va trobar cap tipus de mecanisme in situ, tot i que a la part inferior de l'edifici comprovarem que el pany que donaria aigua a la mola estava completament calcificat així com el banc, fet que obliga a pensar que feia molt temps que estava en desús, abans de l'abandonament de l'activitat. Un altre element que ens demostra aquesta inutilització és la presència d'una canal, per la qual pot passar una persona adulta, encara en funcionament que es contradiu totalment amb les tasques que ha de desenvolupar el molí com a tal.

A la primera planta trobaríem dos particions: l'una corresponent a part de l'habitatge del moliner. Situada sobre la porta accés des d'on s'accediria, a través d'una escala, a una habitació utilitzada com a magatzem. Aquesta habitació connectava a través d'un passadís sobre el carrer amb la resta de l'habitatge del moliner que es trobava a l'altra banda del carrer[17]. A l'altra partició situada a l'ala nord, al qual s'accediria a través d'una porta oberta al mur que conduiria a la bassa on s'acumula l'aigua utilitzada per fer funcionar el molí.

Partint dels documents i de les restes conservades s'ha pogut determinar tres fases constructives. De les dues primeres només tenim indicis documentals. Així hem pogut determinar una primera fase referent al cadastre de 1732, de la descripció es desprèn que el molí hidràulic de farina estava situat al peu de la casa de l'Abadia. Tenia una mola de pedra, moguda per aigua. Els propietaris del molí eren dos, una part pertanyia a l'abat i l'altra meitat al comú. El beneficis eren repartits a parts iguals entre els dos propietaris. La quantitat que es cobrava en concepte d'arrendament eren 800 lliures a l'any. El mateix document recull la informació d'un molí draper situat al davant del molí fariner[18].

Per il·lustrar una segona fase farem referència a un document d'emfiteusi de 1841. En aquesta fase la propietat del molí segueix essent

15 Fr. Garcia. Els molins fariners. http://www.banyeres.com//

16 Un exemple si bé el de Besalú és de dimensions més grans el trobem al Molí d'en Neròs (Sant Martí de Llémena) BOLÒS /NUET (1983) p.41.

17 D'aquest part de l'habitatge no ens queda evidència arqueològica.

18 Cadastre de 1732. (I.3 3-2) 4.Doc. 3. Arxiu Municipal de Besalú

19 D'aquest moment rescatem un document on se'ns fa una relació dels elements que contenia, les eines que hi havia i l'estat en que es trobaven. Així com els edificis annexes: una barraca, l'era, la bassa,... . Expediente del molino harinero.(XI.2).1. Arxiu Municipal de Besalú.

compartida. En aquest cas un dels propietaris és el comú però l'altre propietari és un particular[9].

La tercera fase és la que tenim millor documentada a nivell arqueològic i no tant a nivell documental. Finalitza al 1963, que és el moment d'abandonament per part de la família que mantenia en funcionament el molí. Fins a aquest moment el molí s'havia mantingut a batzegades essent els moments de màxim funcionament els darrers anys de la guerra civil. Fins l'any 1963 es va mantenir en ús però sense tenir el funcionament d'èpoques passades, després dels aiguats d'aquest any a conseqüència d'un gran aiguat s'abandona definitivament l'immoble.

L'actual consistori ha engegat un projecte de recuperació del passeig del Fluvià i de la zona dels Horts on s'inclou el molí, actualment en procés de restauració, com a un dels darrers testimonis del conjunt de molins i indústries relacionades amb el món de l'aigua que es conserven al municipi.

BIBLIOGRAFIA.

BOLÒS,J., NUET,J., 1983, *El molins fariners.* Barcelona.

BOLÒS,J., 1983, Els molins protomedievals del Comtat de Besalú i les seves rodalies. *IV Assemblea d'Estudis del Comtat de Besalú.* Amics de Besalú, 195-207.

DONAT, I., SOLÀ, X., 2003, Els Molins. *Monografies de Quaderns de la Revista de Girona*, Girona.

LÓPEZ, J., 1988, Besalú, *Quaderns de la Revista de Girona 17. Monografies locals* 9. Diputació de Girona i Caixa de Girona. Girona.

DE MIR, F.,1995, *El centre Històric de Besalú.* Olot.

DE MIR, F., 1996-1997, El cadastre de terres de Besalú de 1732. *VIII Assemblea d'Estudis sobre el Comtat de Besalú,* Ripoll, Olot.

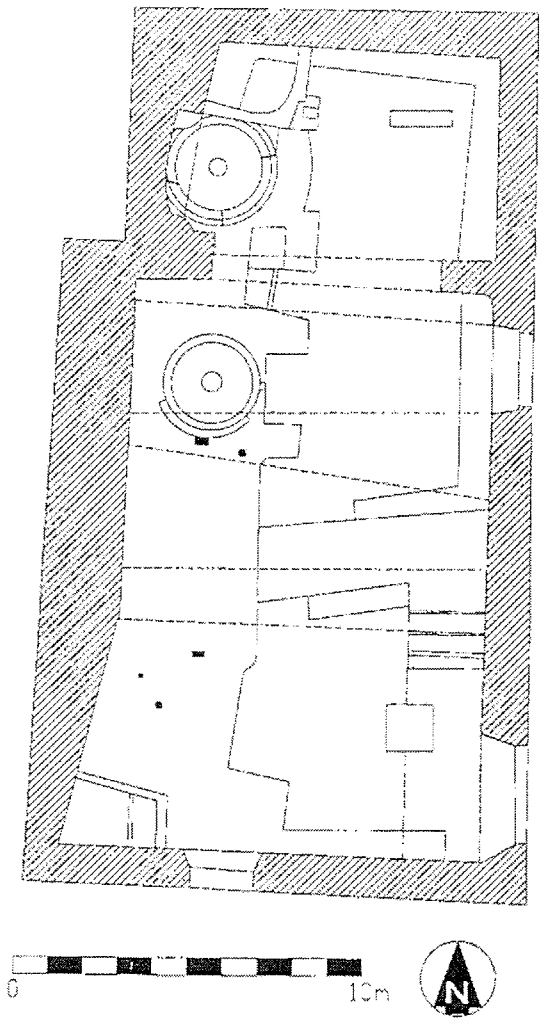

Fig. 1. Planta de la planta baixa del molí Subiròs.

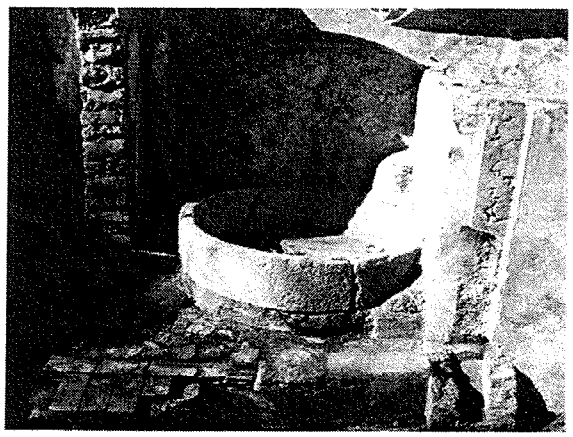

Fig. 2. Moles del molí escairador.

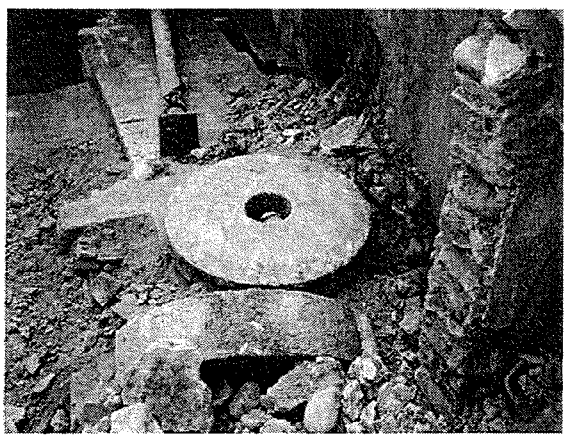

Fig. 3. Moles del molí fariner

INTERVENCIÓ AL PONT DEL RIUDEVILLA (RIUDELLOTS DE LA SELVA, LA SELVA)

Joan Llinàs i Pol*

UN PONT DEL CAMÍ RAL DE BARCELONA

L'antic pont del camí ral sobre la riera de Riudevilla es troba al sud del terme municipal de Riudellots de la Selva (la Selva), molt a prop i a llevant del traçat de la carretera N-II. S'hi accedeix fàcilment per un corriol que arrenca del proper restaurant Can Piu de la Granyana, situat al peu de la carretera nacional.

El pont va aparèixer l'any 2002 després de la neteja i desbrossat d'aquell tram de la llera de la riera i del terreny circumdant. Un estudi tècnic, patrocinat per l'Ajuntament de Riudellots de la Selva (Llinàs & alii 2002), va posar de manifest que el monument estava format, de fet, per dos ponts adossats de diferents èpoques (un del segle XVII i un altre de principis del XIX), i que el primer estava fonamentat sobre un pont encara més antic, d'època medieval (Llinàs & alii 2004).

L'any 2005 fou declarat Bé d'Cultural d'Interès Local pel Consell Comarcal de la Selva a instàncies de l'Ajuntament de Riudellots, però el setembre d'aquell mateix any, per causes naturals, es va esfondrar l'arc del pont del segle XIX, que ja tenia problemes previs de degradació. Davant d'això, a causa del risc que la resta de l'estructura del pont (inclòs el del segle XVII) s'acabés de malmetre, s'hi va realitzar una immediata excavació arqueològica, finançada per l'Ajuntament de Riudellots de la Selva i encarregada a l'empresa Janus, S.L., amb l'objectiu de documentar l'element i deixar-lo a punt per endegar-hi el corresponent projecte de consolidació i rehabilitació.

RESULTATS

L'excavació fou senzilla, donat que només va caldre netejar la vegetació i excavar el sediment, molt modern, que s'havia format sobre el paviment del pont i al voltant dels seus estreps.

Els treballs van permetre la descoberta i la documentació arqueològica de dues de les pavimentacions del pont. La més moderna, del segle XIX, estava feta de pedrigolet irregular i terra premsada, i es va poder documentar sobre els trams del pont modern que no havien caigut (és a dir, als dos estreps) i als extrems est i oest del pont més antic.

La pavimentació anterior, d'origens medievals i refeta amb la construcció de l'arc dels segles XVI-XVII, estava composada per rierencs de dimensions no massa grans i reforçada cada 250 cms amb fileres de carreus de pedra -fets a base de còdols carejats- col.locades perpendicularment respecte a les parets del pont. El recorregut del sòl no era planer, sinó que formava una lluegera esquena d'ase amb al punt més alt al centre del pont. En aquest punt més alt el paviment s'ha perdut degut a l'erosió natural, tot i que molt probablement ja hauria resultat afectat per les obres de condicionament que s'hi efectuaren al segle XIX i que tendiren a la construcció d'un pas més planer.

Igualment, es van poder documentar els petits fragments de les baranes, la del costat oest, feta al segle XIX, de maons units amb morter de calç, i la del costat est, dels segles XVI-XVII, feta de pedres de mides irregulars, desbastades per la cara vista i igualment unides amb morter de calç.

*Janus S.L.

BIBLIOGRAFIA

BORRELL, M.; FIGUERAS, N.; LLINÀS, J.; MALLORQUÍ, J. i MERINO, J., 2005, *El Camí Ral de Girona al Tordera*, col.lecció Estudis i Textos, 10, Centre d'Estudis Selvatans, Santa Coloma de Farners, 2005.

LLINÀS, J.; MALLORQUÍ, J.; MERINO, J. i SUREDA, M., 2002: *El pas del Camí Ral a Riudellots de la Selva*. Informe tècnic. Ajuntament de Riudellots de la Selva, 2002. Inèdit.

LLINÀS, J.; MALLORQUÍ, J.; MERINO, J. i SUREDA, M., 2004: «El pont del Camí Ral sobre el Riudevilla (Riudellots de la Selva, la Selva), *Setenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, la Bisbal d'Empordà, 2004, p. 409-411.

LLINÀS, J i MERINO, J., 2005: *El Camí Ral a la Selva*. Informe tècnic, Consell Comarcal de la Selva, Santa Coloma de Farners, 2005. Inèdit.

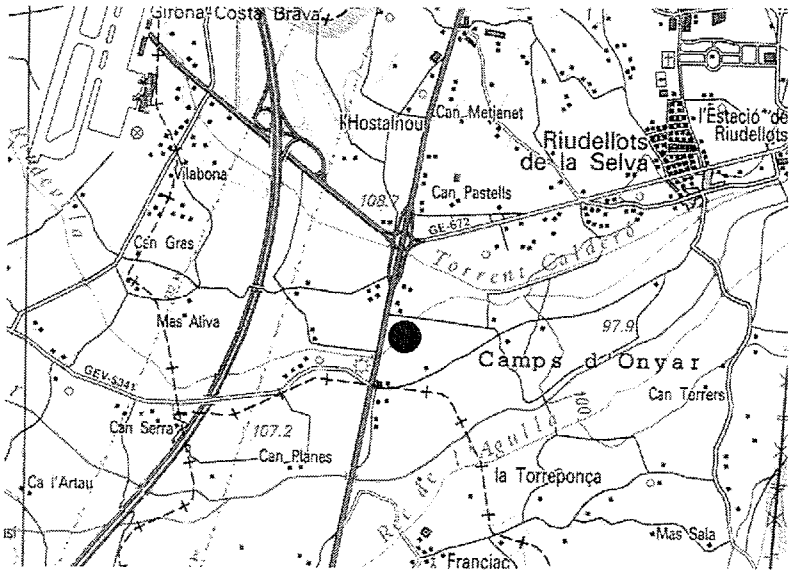

Fig. 1. Situació del pont del Riudevilla

Fig. 2. Vista general del pont des de l'oest

Fig. 3. El paviment del pont, al final de l'excavació

INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA AL PLA PARCIAL NÚM. 11 DE CAN GUILLEUMES. BREDA (LA SELVA)

Sergio Arroyo

A causa de la importància històrica i patrimonial del nucli antic de la vila de Breda i a causa del projecte d'urbanització del Pla Parcial núm.11 de Can Guilleumes, situat a l'oest i a pocs metres de la Plaça de l'Ajuntament de Breda, es va creure necessari realitzar una intervenció arqueològica motivada per l'existència en aquesta zona de dos canals de rec que podrien provenir d'un antic molí hidràulic. D'aquesta manera, els objectius d'aquesta intervenció eren la documentació dels dos canals de rec, determinar la seva cronologia i comprovar l'existència del molí hidràulic i de possibles restes arqueològiques associades en aquesta zona.

La zona d'intervenció arqueològica es va centrar en una zona propera a l'angle format pel carrer del Prat i el passeig de les Escoles, ja que és aquí on es localitzen els recs. Tota aquesta zona afectada pel Pla Parcial núm. 11 és una zona sense urbanitzar, amb alguna edificació aïllada. Bàsicament, està formada per horts de particulars, camps rasos i zones abandonades amb molta vegetació.

Els treballs es varen efectuar entre Novembre i Desembre de 2005 a càrrec de l'empresa CODEX S.C.C.L. i finançats per la Junta de Compensació del Pla Parcial Sector 11 Can Guilleumes.

TREBALLS REALITZATS

Es varen efectuar varis tipus de treballs arqueològics, determinats pels objectius de l'excavació:

-Desbrossament i neteja dels dos canals de rec, ja que estaven coberts per herbes i arbustos, que dificultaven en gran mesura la seva documentació.

-Excavació mecànica de cinc rases de llargades i orientacions variables al camp ras situat al nord dels dos recs amb l'objectiu de localitzar restes arqueològiques.

-Excavació de tres sondeigs manuals al llarg del mur situat més al nord del rec 1. La finalitat d'aquests sondeigs era la datació dels recs i veure la morfologia i l'estat de conservació dels seus murs.

-Inspecció visual de l'interior de l'edifici d'on surten els recs i entrevista amb els actuals propietaris d'aquest edifici, per tal de comprovar si hi havia alguna dada que pogués indicar la presència d'un antic molí hidràulic.

RESULTATS OBTINGUTS

Després de la realització del treballs anteriors i de l'anàlisi de tota la informació de l'excavació es va documentar un conjunt de restes que fa referència a dos canals de rec, un antic safareig, un camí empedrat i un mur de contenció de terres, a més de comprovar l'existència d'un antic molí hidràulic del qual no es conserva cap resta.

Es van efectuar 5 rases al solar situat al nord dels recs, però l'única resta amb cert interès va ser l'aparició d'un mur de contenció de terres. Aquest mur es va documentar a les rases 300 i 400, paral·lel a un dels dos recs, i estava construït amb pedres grans amuntegades. Seguia la direcció nord-est / sud-oest i tenia una alçada d'1 metre i una amplada de 1,5 metres aproximadament. Es va interpretar com un mur de contenció de terres per protegir el que vam anomenar rec 1 de qualsevol moviment natural de terres i va estar construït al s. XIX o posteriorment. A les rases 100, 200 i 500 no va aparèixer cap resta d'interès.

Els dos recs es van documentar, després de la

seva neteja, amb fitxes de UE i amb la corresponent documentació gràfica i fotogràfica. Això va permetre constatar l'existència de dos canals de rec i d'un antic safareig per rentar la roba Els dos recs es trobaven en ús però el safareig no i estava parcialment destruït. Pel que fa als recs, el que vam anomenar rec 1 es trobava en bon estat de conservació en els seu primer tram, d'uns 50 metres i en direcció nord-est / sud-oest. En aquest tram es conservaven els seus murs de pedra sense lligar sencers i part dels murs de totxanes que es recolzaven als primers. Després, quan el rec prenia la direcció nord-oest / sud, no tenia murs o no els conservava, excepte en tres trams: el primer, amb una llargada de casi 7 metres; el segon, de 5 metres de llarg i el tercer de 11,5 metres, encara que aquí els murs es trobaven en mal estat de conservació. D'altra banda, el rec 1 continuava cap al sud, però ja no es va documentar més perquè no tenia murs.

Al final del primer tram del rec 1, que anava en direcció nord-est / sud-oest, vam documentar l'existència de l'antic safareig. Aquest safareig estava col·locat sobre el mur situat més al nord d'aquest rec i estava format per una sèrie de pedres llises i inclinades. Informacions orals dels veïns de la zona ens deien que el safareig queda en desús en un moment del s. XX. El safareig, a més, disposava de paviments de pedra i totxanes adossats al mur del rec, situats sobre un camí empedrat que discorre en aquesta part paral·lel al rec i al safareig. Cap al nord i també paral·lel al rec i al safareig, es documentava l'existència del mur de contenció del que hem parlat anteriorment. Aquest conjunt es trobava en bon estat de conservació

El que vam anomenar rec 2 era molt més curt i quasi no es conservava. Sortia del rec 1 a través d'una comporta de fusta i anava en direcció nord-oest / sud. El formaven el mur de façana de les cases existents i un altre mur del que es conservaven només 2 pedres.

Vam realitzar tres sondeigs manuals en tres punts diferents del mur nord del rec 1 per veure si podíem constatar la seva cronologia. El sondeig 600 va ser l'únic on es va poder veure la cronologia del rec 1, ja que als altres dos es filtrava l'aigua del rec. Al sondeig 600 es veia com el mur de contenció del s. XIX o posterior, es recolzava en el mur del rec, encara que perfectament podien formar part del mateix fet constructiu ja que estaven construïts amb tècniques constructives molt similars. A més, l'estrat més antic que es va documentar en els tres sondeigs datava de finals del s. XVIII – inicis del s. XIX , que es quan creiem que es van construir els murs del rec 1, tot i que pot ser que el rec sense murs funcionés amb anterioritat. La datació d'aquest mur del rec 1 ens va permetre datar tot el conjunt de restes documentades entre finals de s. XVIII i el s. XIX.

Per últim vam demostrar l'existència d'un antic molí hidràulic, d'on provindrien els recs, a partir d'indicis arqueològics i de fonts orals. Pel que feia als indicis arqueològics, la inspecció visual de l'interior de l'edifici d'on sortia el rec 1 ens va portar a la diferenciació de dos edificis separats per un corredor. Al primer edifici, d'on pròpiament sortia el rec 1, no vam trobar cap evidència del molí i, a més, era un afegit posterior de l'altre edifici, situat al nord-est del primer, on sí que vam trobar indicis de l'existència del molí: elements constructius antics integrats en la remodelació de l'edifici i l'existència d'un pis inferior a l'actual terra de la casa, que podia ser la sala dels carcavans del molí. D'altra banda, vam veure que a l'antiga entrada empedrada de l'edifici hi havia reutilitzats fragments de rodes de molí. Les fonts orals, proporcionades pels actuals propietaris de l'edifici, ens informaven de l'existència d'un molí hidràulic en aquesta edificació per produir el vernís de la ceràmica i de la presència de la bassa del molí a munt de l'edifici.

Amb tot, no tenim notícies de la cronologia del molí. L'únic que podem dir és que seria de finals del s. XVI o posterior, ja que si ho relacionem amb la producció de ceràmica a Breda, les primeres notícies d'aquesta són de finals del s. XVI.

CONCLUSIONS

El conjunt de restes documentat en aquesta part del pla parcial núm. 11 té poca entitat a nivell històric i arqueològic, donat que són restes molt modernes i que les tècniques constructives del conjunt són precàries. Per exemple, el rec 1 alterna trams on té murs fet amb pedres i totxanes amb trams on és un simple canal excavat al terra. De totes formes, el conjunt del safareig, el rec 1 i el camí empedrat es troba en bon estat de conservació. El que sí pot tenir aquest conjunt és un interès de caràcter etnològic, dels costums i tradicions de fa 100 o 200 anys.

El material ceràmic que es va recuperar durant l'excavació data, en la seva majoria, d'època contemporània. La majoria són fragments d'olles o cassoles de ceràmica comuna vidrada que, segurament, procedeixen dels forns ceràmics de Breda, gran centre productor de ceràmica a Catalunya des d'època moderna. D'altra banda, destaquen varis fragments de ceràmica blava catalana, dos possibles fragments de finals s. XVIII – inicis s. XIX, que imiten una producció italiana amb decoració "en aigües" i un possible fons de ceràmica blava de Barcelona (s. XV)

Fig. 1. Vista del safareig i del camí empedrat des del nord

BIBLIOGRAFIA

BATLLORI, A. 1974, *Ceràmica catalana decorada.* Ed. Anastática. Barcelona.

BELTRÁN DE HEREDIA, J. 1998, Tipologia de la producció barcelonina de ceràmica comuna baixmedieval, *Monografies d'arqueologia medieval i postmedieval*, núm. 4, 177-204,Publicacions Universitat de Barcelona. Barcelona.

BOLOS, J. 1983, Els molins fariners. Ed. Ketres. Barcelona.

CASTANYER, X. 2004, *Breda. Entorn i patrimoni.* Ed. Competium, Girona.

COLL, J. 1971, *Breda. Històrica i actual.* Ed. Montblanc. Granollers.

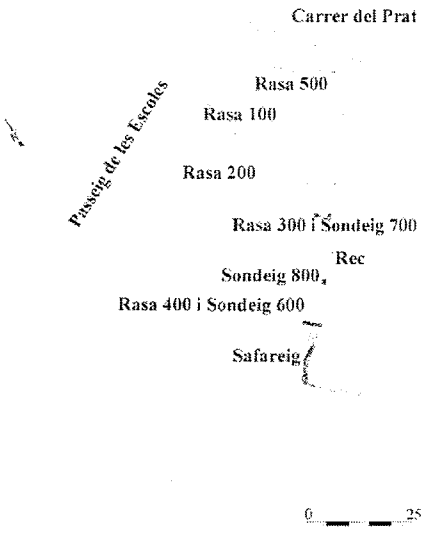

Fig. 2. Planta general de l'excavació

L'EXCAVACIÓ ARQUEOLÒGICA A LA PLAÇA DEL GRA – AV. VILALLONGA DE FIGUERES (ALT EMPORDÀ)

Carme Subiranas Fàbregas*

MOTIUS DE LA INTERVENCIÓ

Amb motiu del projecte de construcció per part de l'empresa immobiliària *Espígul* de nous habitatges al solar situat a l'extrem sud-est de la plaça del Gra, l'Ajuntament de Figueres, d'acord amb la Direcció General del Patrimoni Cultural, estimaren necessària la realització d'una intervenció arqueològica a la zona, atès que en aquest lloc s'hi ubicà, a principis del segle XIX el nou convent dels monjos benedictins de Sant Pere de Rodes, un cop abandonat l'antic monestir benedictí situat .a la muntanya de Verdera, al municipi del Port de la Selva (Alt Empordà). Segons la documentació existent, en aquest espai s'hi localitzaven els horts del convent, mentre que les dependències es trobaven a l'entorn, fora dels límits del solar. Malgrat això i atesa la imprecisió de la documentació escrita existent, es considerà necessària la realització d'una intervenció arqueològica amb dos objectius essencials: determinar l'existència de restes arqueològiques al subsòl i dur a terme l'estudi i documentació d'una antiga cisterna conservada a la zona nord del solar i que per les seves característiques podria relacionar-se amb l'esmentat convent de Sant Pere.

La intervenció fou finançada per l'àrea de Coneixement i Recerca de la Direcció General del Patrimoni Cultural, amb la col·laboració de l'empresa promotora *Espígul* que proporcionà la maquinària necessària per dur a terme els rebaixos.

CONTEXT HISTÒRIC DE LA ZONA

El solar on s'han efectuat els treballs arqueològics formava part antigament d'un espai molt més ampli on a principis del segle XIX fou bastit el nou convent dels monjos de Sant Pere de Rodes, després d'abandonar definitivament l'antic monestir situat a la muntanya de Verdera (El Port de la Selva).

L'any 1798, la Congregació Benedictina Tarraconense, l'Abat de Sant Pere de Rodes i els seus monjos, aconseguiren el permís per traslladar el monestir a una finca de la seva propietat que tenien a Vilasacra i una mica més tard, el 10 d'abril de l'any 1805, a instàncies de l'Ajuntament de Figueres, obtingueren per ordre del rei Carles IV l'autorització per construir el nou monestir de Sant Pere de Rodes a Figueres.

El lloc escollit se situava a la zona de llevant de la ciutat, més enllà de l'horta de l'Hospital de la Caritat, en un despoblat que en gran part ja era de la seva propietat, ocupat per camps i algunes oliveres. Era una finca d'uns 14.000m² i els seus límits eren l'actual plaça del Gra, carrer del Mar travessant l'avinguda Vilallonga fins a la plaça de l'Estació i des d'aquí seguint el carrer Pompeu Fabra i passant pel carrer Méndez Núñez fins arribar novament a la plaça del Gra.

El 15 de febrer de l'any 1807 es va posar la primera pedra del nou monestir, però els treballs s'aturaren diverses vegades a causa de la manca de recursos, a l'ocupació napoleònica i la Guerra de la Independència. L'any 1817 i malgrat no haver finalitzat tota l'obra, els monjos decidiren ocupar les dependències ja construïdes: tres cases habitables amb planta baixa i dos pisos i l'església. Instal·lats al nou monestir, continuaren les obres en altres sectors del recinte. L'11 d'octubre de 1817 celebraren la inauguració oficial.

*Arqueociència Serveis Culturals

La vida d'aquest nou monestir fou curta. L'any 1823 els monjos foren desallotjats del monestir per les tropes de l'exèrcit francès, que convertiren el monestir en caserna de cavalleria. No fou fins el 1825 quan els monjos pogueren tornar a instal·lar-se a l'edifici i continuar-ne les obres pendents.

Uns anys més tard, el 31 d'agost de 1835, els monjos abandonaren definitivament el monestir, a causa de l'aplicació de la Llei de Desamortització que suprimí aquest i els altres dos convents religiosos que hi havia a Figueres. El 21 d'agost de 1842 el convent de Sant Pere de Rodes de Figueres fou subhastat i passà a mans de Narcís Prat que el setembre del mateix any en cedí la propietat al ciutadà francès Agustí Tiffy.

RESULTATS

Un cop finalitzada la intervenció, els resultats obtinguts posaren de manifest la manca total d'estratigrafia arqueològica, amb l'aparició de quatre elements arqueològics aïllats, tres d'ells de funció molt específica, vinculats a magatzem o a conducció d'aigües. Només en un cas, s'han documentat restes estructurals que, pel seu grau d'arrasament no ha estat possible establir una hipòtesi sobre la funcionalitat i cronologia.

RESTES DOCUMENTADES

LA SITJA

El primer elements identificat fou interpretat, per les seva forma i característiques com les restes d'una sitja, situada a la part central del solar. Es tractava d'una estructura excavada amb un diàmetre conservat d'1,20m i una profunditat de 92cm. Presentava una secció amb tendència ovalada però molt irregular. La construcció d'aquest element implicà originalment el retall de l'estrat de terres vegetals i de l'estrat geològic. L'interior era farcit a base de pedres tipus còdol de mitjanes dimensions i terra solta, enmig de la qual es documentà únicament un fragment d'os de fauna, dos claus de ferro i un fragment de maó. Es tracta indubtablement d'un element d'època moderna tot i que els materials arqueològics no permeten permetin precisar-ne la cronologia.

LA CISTERNA

Prèviament a la realització de la intervenció arqueològica es coneixia l'existència d'una antiga cisterna situada a la zona nord del solar, a l'extrem oest de la part que tanca pel nord el recinte. No es tractava per tant d'un element inèdit però sí d'una construcció subterrània d'especial interès, atesa la seva acurada factura i singularitat i la seva possible relació amb el convent construït al segle XIX. La cisterna era constituïda essencialment per tres elements: la boca (a la part superior i situada a l'exterior), el pou (que comunicava la boca amb el dipòsit i permet la captació d'aigua de la superfície) i el dipòsit.

El dipòsit de la cisterna, la base del qual es trobava a 9 metres de profunditat, era format per quatre parets que definien un àmbit rectangular, amb els angles arrodonits. Els murs eren construïts a base de carreus molt ben treballats, disposats en filades horitzontals i lligats amb morter de calç. En alguns casos, entre filada i filada de carreus s'observava la presència d'una línia de maons. La part baixa del dipòsit era formada pel mateix terreny natural de la zona, sense cap tipus d'empedrat ni pavimentació.

Al centre del rectangle que definia el dipòsit s'hi ubicava l'estructura del pou constituït pel mateixos murs nord i sud de la cisterna i dos murs transversals a est i oest que definien la planta quadrada del coll. La connexió entre la part baixa del coll i la part alta de la cisterna es resolia a partir de la construcció d'una petita volta d'arc apuntat. La forma constructiva dels murs que defininien el pou era idèntica a la dels murs del dipòsit, a base de carreus ben treballats, lligats amb morter de calç i amb la presencia d'alguns maons entre les filades de carreus. La profunditat del pou era de 4,5 metres.

A la part superior, ja a la superfície s'hi ubicava la boca de la cisterna que sobresortia uns 20cm del nivell de circulació exterior. La boca es recolzava directament sobre la part superior de l'estructura del pou. Era també de planta quadrada, amb una obertura de 1,40m x 1,75m. Era construïda amb obra vista de maons, disposats a plec de llibre i lligats amb morter de calç.

Quant a la cronologia d'aquesta cisterna, s'ha de relacionar amb una construcció d'època

moderna ja que, malgrat que és construïda essencialment en pedra, la presència de maons enmig dels carreus i a l'estructura de la boca així ho indiquen. Considerem també que ha de tractar-se d'un element coetani a l'existència del convent de Sant Pere de Rodes a Figueres, situat a la zona dels horts. En cas de ser així li correspondria una cronologia de principis del segle XIX.

Tot i que per la seva acurada factura, els materials constructius utilitzats i la presència d'arcs apuntats, podria considerar-se una construcció anterior, la seva tipologia constructiva no pot esdevenir l'únic element de datació, atès que en aquest tipus de construccions es produeix una llarga perduració en els segles de formes constructives més antigues. No hi ha tampoc antecedents d'ocupació de la zona anteriors a la construcció del convent, per la qual cosa no és possible associar-la a una època anterior.

LA CANALITZACIÓ

La canalització fou documentada durant l'obertura d'una de les rases i posteriorment excavada en la seva totalitat. Es tractava d'una estructura de 33cm d'amplada, construïda a base d'una coberta de maons rectangulars de 28 x 14cm lligats amb morter de calç. Els maons de la coberta es recolzaven sobre una estructura de secció en forma de U, construïda també a base de maons disposats verticalment i lligats amb calç. A l'interior d'aquesta construcció s'hi disposaven unes peces ceràmiques circulars de 3cm de gruix i 12cm de diàmetre de canal, encaixades en línia. Cadascuna de les peces cilíndriques presentava una numeració correlativa, escrita en llapis carbó a la part superior. Aquesta numeració deuria efectuar-se per tal de col·locar correctament les peces en el moment de la construcció de la canalització.

La canalització es relacionava directament amb la cisterna anteriorment descrita. La relació entre ambdós elements es produïa a través de la paret sud de la cisterna en la qual s'hi encaixava un tub circular de ceràmica que, des de la part superior de la boca de la cisterna connectava verticalment amb la canalització, situada 1 metre per sota.

La tipologia constructiva de la canalització, la seva directa relació amb la cisterna i la coetaneïtat constructiva d'ambdós elements ens permet interpretar que es tracta també d'un element construït a principis del segle XIX i possiblement relacionat amb l'existència del convent de Sant Pere, concretament a la zona dels horts, que hauria permès la conducció d'aigües cap a la zona sud de l'antic convent, on hi havia algunes edificacions, actualment fora del límit de l'àrea de la intervenció.

RESTES MURÀRIES

Només a l'extrem est del solar s'han documentat les restes d'unes estructures muràries que podrien relacionar-se amb algun edifici del convent, tot i que ateses les característiques de les restes és impossible confirmar aquesta hipòtesi. L'excavació posà però de manifest l'estat d'arrasament d'aquestes estructures, per la qual cosa ha estat impossible determinar el tipus d'edificacions pel qual foren construïdes. Pel mateix motiu és també difícil plantejar una hipòtesi clara sobre la seva cronologia. Es tracta probablement de restes de fonamentacions o fins i tot podria tractar-se d'estructures inacabades, en procés de construcció. No hi ha tampoc estratigrafia que permeti establir una cronologia clara de les restes.

La incògnita és per tant evident. A què pertanyen les restes documentades? Podrien correspondre a les edificacions inacabades de l'antic convent que segons les referències històriques se situaven a la zona de llevant, lloc on han aparegut les restes dels murs?. La manca de més dades al respecte no ens permet respondre ni demostrar amb arguments sòlids aquestes preguntes.

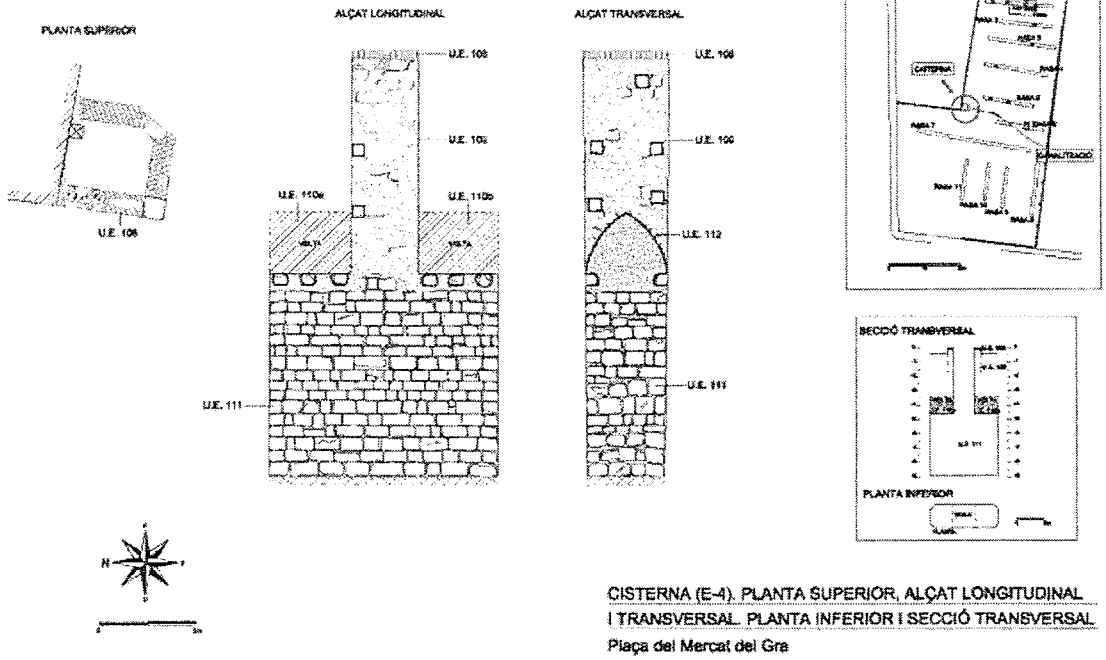
BIBLIOGRAFIA

MASJOAN, J., 1979, Sant Pedro de Roda en Figueres, *L'Empordà.* 19 de desembre. Núm 90, p.23-24

MASJOAN, J., 1981, *El Asilo Vilallonga.* Fundación Asilo Vilallonga. Figueres.

BADIA, J., RAMOS, M.LL., 1990, Sant Pere de Rodes, *Catalunya Romànica. L'Empordà II.* Vol. IX. Enciclopèdia Catalana. Barcelona, p.676-677

SUBIRANAS, C., 2005, *Memòria de la intervenció arqueològica d'urgència a la plaça del Mercat del Gra. Figueres. Alt Empordà. 21 de març-6 d'abril de 2005.* Àrea de Coneixement i Recerca. Generalitat de Catalunya. Inèdita

CISTERNA (E-4). PLANTA SUPERIOR, ALÇAT LONGITUDINAL I TRANSVERSAL. PLANTA INFERIOR I SECCIÓ TRANSVERSAL

Plaça del Mercat del Gra

Figueres, Alt Empordà

LA INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA A LA GALERIA SUBTERRÀNIA DE LA *TUTA* DE MOSOLL (DAS, CERDANYA)

Carme Subiranas Fabregas*

MOTIUS DE LA INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA

Amb motiu d'unes obres privades de rehabilitació de l'edifici de la Rectoria de Mosoll i d'acord amb el propietari actual de l'edifici, es dugué a terme una intervenció arqueològica destinada a la documentació i estudi arqueològic de la galeria subterrània existent a l'interior de l'edifici i coneguda com la Tuta de Mosoll. L'estudi venia fonamentat per les nombroses incògnites existents a l'entorn de la funcionalitat i cronologia d'aquestes restes, sobre les quals anteriors li atribuïen orígens molt antics.

CONTEXT HISTÒRIC[1]

La parròquia de *Mosollo* és esmentada en l'acta de consagració de Santa Maria de la Seu d'Urgell, document datat l'any 819, però que hom creu redactat a la darreria del segle X. L'any 1055, els canonges de Santa Maria de la Seu permutaren, entre d'altres béns, al bisbe d'Urgell Guillem Guifré, el castell de Fontanet per l'església de Sant Pere d'Alp i l' *ecclesia Sancte Maria de Mosol cum decimis et primiciis et oblaciones fidelium.*

L'any 1187, mitjançant una carta, Arnau de Castellbò renuncià a perpetuïtat, en favor de l'abat Pere Guillem de Tallet de Sant Martí del Canigó, als drets de justícia que posseïa a Mosoll. L'església de Mosoll va ser saquejada a finals del segle XII per Arnau de Castellbò, amb l'ajuda del comte de Foix, Ramon Roger, defensors de l'heretgia càtara. L'església fou incendiada així com els altars i també les *columbas*- tal com consta en el Memorial fet pel bisbe de la Seu d'Urgell a l'arquebisbe de Tarragona.-, paraula que segurament designa unes colometes de metall suspeses amb cadenes, situades sobre l'altar major i destinades a contenir l'Eucaristia.

Santa Maria de Mosoll, per les seves característiques arquitectòniques , es pot classificar dins el grup d'esglésies del segle XII d'aquesta comarca, de línies molt senzilles i sense ornamentació.L'any 1975 s'excavà el subsòl de l'església i es posaren al descobert un conjunt de sitges que en alguns llocs aparegueren fins i tot sota els fonaments de l'edifici, cosa que indicaria que eren anteriors a aquest. L'any 1987 fou restaurada pel Servei del Patrimoni Arquitectònic de la Generalitat de Catalunya

La galeria subterrània coneguda com la Tuta es localitza sota l'edifici de la rectoria, situada al sud-oest de l'església i s'hi entra per un accés situat a l'entrada de l'edifici, sota mateix de l'escala. A banda de l'accés, la resta de l'estructura subterrània s'emplaça fora del perímetre de la rectoria. La rectoria és un edifici que per la seva tipologia ha de correspondre al segle XVII, tot i que actualment ha estat objecte d'una important remodelació.

ESTUDI HISTÒRIC I ARQUEOLÒGIC DE LES RESTES

DESCRIPCIÓ DE LES RESTES

Es tracta d'una galeria subterrània situada sota

*Arqueociència Seveis Culturals

1 Informació procedent de: DELCOR, M., 1995, Santa Maria de Mosoll, *Catalunya Romànica. La Cerdanya – El Conflent. Vol. VII.* Enciclopèdia Catalana. Barcelona, p. 121-122

l'edifici de la rectoria, a la que s'accedeix per una porta ubicada just després de l'entrada de la vivenda, sota l'escala d'aquesta. L'accés a la galeria es dóna a través d'una escala, actualment remodelada amb graons de maó (14 graons) que salven un desnivell de 3,20 metres des del nivell de circulació de la planta baixa de l'edifici. El conjunt és excavat en un substrat geològic de grava i nivells sorrencs, molt sòlids i consistents, que han permès una bona conservació.

L'interior és definit per un espai amb dos passadissos el primer dels quals, en sentit S-N i d'una amplada de 70cm correspon a l'accés, que gira en sentit W-E, en angle recte, formant un segon passadís d'amplada variable (entre 60 i 100cm). A les parets dels passadissos hi ha excavades un total de 7 fornícules. La tipologia d'aquestes fornícules o nínxols és l'habitual en aquest tipus de construccions. Tot i que entre ells presenten la mateixa forma constructiva, les dimensions són variades. Els nínxols 1 i 6 se situen al fons del passadís d'accés. Els identificats com a 2,3,4 i 5 es troben excavats al passadís oest.

Tot i que l'estat actual de la galeria presenta una pavimentació a base de llosetes de pissarra, aquesta correspon a la rehabilitació actual, ja que originalment el paviment hauria consistit en el mateix subsòl geològic on es troba excavada la galeria.

INTERPRETACIÓ I CRONOLOGIA DE LES RESTES

Les galeries subterrànies són construccions excavades al terra, generalment en el subsòl geològic i consisteixen en un passadís llarg, de traçat variable que presenta generalment en el seu extrem final una cambra circular o quadrada. La presència de petites fornícules o cavitats en les parets és un altre tret característic d'aquestes construccions. L'alçada és suficient perquè una persona pugui caminar –entre 170 i 180cm- i tenen una amplada entorn als 70-80cm. La seva localització no és estrictament urbana; en tenim exemples en masies, castells o esglésies aïllades.[2]

Malgrat que aquests tipus de construccions no es troben citades en la documentació escrita i que generalment no s'hi localitza material arqueològic associat, els estudis recents han permès situar-los en època moderna, des de mitjan segle XVI i fins al segle XVIII

Una altra de les dificultats en l'estudi d'aquestes construccions ha estat determinar-ne la seva funcionalitat, sobre la qual i a partir de les noves troballes, s'han establert varies hipòtesis que rebutgen de forma rotunda les teories anteriors sobre funcions místicoreligioses que es basaven essencialment en la particularitat d'aquestes galeries: la manca de documentació, l'esforç constructiu i la complexitat del traçat.

En l'actualitat les interpretacions se centren a l'entorn de dues hipòtesis: la que les considera com a llocs d'amagatall i la que les relaciona amb un lloc de magatzem o rebost i que s'han identificat com a fresqueres.

Tot i que no es descarta un ús puntual d'aquestes galeries com a amagatalls, alguns autors rebutgen aquesta interpretació com a primera funcionalitat, ja que consideren difícil acceptar una complexitat constructiva considerable només per amagar-se una o diverses persones i tenint en compte també la temperatura i la humitat considerable que no permetria una estada gaire prolongada.

La segona hipòtesi, identifica aquestes galeries com a carner o rebost –fresqueres- per guardar la carn.[3] L'argumentació es basa en la temperatura constant que es manté a l'interior d'aquestes

2 En els últims anys s'han documentat nombroses galeries subterrànies al Vallès Occidental l'estudi de les quals ha permès establir noves hipòtesis sobre la seva funcionalitat i cronologia. En aquest context s'emmarquen els estudis següents. SIMON, G. i MORO, A., 2003, Les galeries subterrànies de Terrassa. Consideracions cronològiques i d'ús A: *Actes del IIn Congrés d'arqueologia medieval i Moderna a Catalunya. Sant Cugat del Vallès. 18-21 d'abril de 2002.* ACRAM . Ajuntament de Sant Cugat del Vallès, p. 225-234 i COLL, J.M. i ROIG, J., 2002, Galeries subterrànies d'època moderna (segles XVI-XVIII): tipologia i propostes de funcionalitat a partir de l'estudi arqueològic. A: *Actes del IIn Congrés d'arqueologia medieval i Moderna a Catalunya. Sant Cugat del Vallès. 18-21 d'abril de 2002.* ACRAM . Ajuntament de Sant Cugat del Vallès, p. 252-261

3 SIMON, G. i MORO, A., 2003, Les galeries subterrànies de Terrassa. Consideracions cronològiques i d'ús A: *Actes del IIn Congrés d'arqueologia medieval i Moderna a Catalunya. Sant Cugat del Vallès. 18-21 d'abril de 2002.* ACRAM . Ajuntament de Sant Cugat del Vallès, p. 225-234

construccions, fet pel qual es requeriria la complexitat constructiva que presenten, amb diversos trams de galeries que permetrien evitar els corrents d'aire i mantenir així la temperatura necessària per a la conservació de la carn.

Sobre aquesta funcionalitat, els autors partidaris de considerar aquestes galeries com amagatalls, consideren poc probable un ús com a fresquera argumentant innecessària tanta profunditat i complexitat constructiva destinada a l'emmagatzematge d'aliments.

La Tuta de Mosoll

A partir de l'anàlisi de les característiques i tipologia de la Tuta de Mosoll i dels estudis que en els últims anys s'han realitzat sobre aquest tipus de construccions a Catalunya cal considerar que la galeria subterrània de Mosoll ha d'interpretar-se com una construcció moderna, associada probablement a la construcció de l'edifici de la Rectoria (possiblement del segle XVII) i relacionada, tal i com assenyalen els estudis recents, amb una estructura destinada al rebost d'aliments o a l'amagatall.

La galeria subterrània de Mosoll presenta tipològicament clars paral·lelismes amb d'altres restes similars documentades a Catalunya.. Si bé aquest tipus de construccions solen documentar-se més habitualment sota els edificis urbans, les dades existents ens demostren que també foren construïts sota rectories i esglésies, com és el cas de la rectoria de l'església de Sant Pere de Terrassa, la Rectoria Vella de St. Menna (Sentmenat), Rectoria de Sant Esteve de Castellar Vell (Castellar del Vallès), o la Rectoria de Sant Llorenç Savall.

Malgrat la historiografia existent, descartem que es pugui vincular la Tuta de Mosoll a una construcció antiga, anterior a l'església del segle XII i vinculada a funcionalitats funeràries premedievals. Els estudis actuals descarten qualsevol relació entre aquests tipus de galeries subterrànies i l'ús funerari. Així mateix cronològicament es relaciona aquest tipus de construccions amb el període entre els segles XVI-XVII. Per aquest motiu, en la historiografia actual preval la denominació de galeria subterrània per definir aquest tipus de construccions en detriment de la paraula hipogeu, amb la qual la es determinava molt més una funcionalitat funerària. En el cas de la Tuta, considerem evidents les semblances amb construccions similars, totes elles circumscrites a època moderna.

A Mosoll, tant per la seva relació amb l'edifici de la rectoria -d'època moderna-, per les seves característiques, com per la notícia sobre l'existència antigament d'una llosa inscrita amb la data 1686[4] ens permet interpretar que es tracta d'una construcció del segle XVII, possiblement construïda amb funcions de rebost o amagatall i no vinculada a l'església romànica situada a pocs metres. Tampoc estaria relacionada amb les nombroses sitges documentades al subsòl de l'església l'any 1975.

Tal i com assenyala la historiografia actual, les hipòtesis més acceptades sobre la seva funcionalitat correspondrien a un ús per l'emmagatzematge d'aliments o per a l'amagatall de persones. S'ha de considerar per tant que, ateses les seves característiques, la galeria subterrània coneguda com la Tuta de Mosoll, s'enquadra perfectament dins aquest context i cronologia.

BIBLIOGRAFIA

BROENS, M., 1976, *Ces souterrains...refuges pour les vivants, ou pour les esprits?. Les clefs d'une énigme archéologique.* Éditions A. Et. J. Picard. Paris, p. 68-71

COLL, J.M. i ROIG, J., 2002, Galeries subterrànies d'època moderna (segles XVI-XVIII): tipologia i propostes de funcionalitat a partir de l'estudi arqueològic. *Actes del IIn Congrés d'arqueologia medieval i Moderna a Catalunya. Sant Cugat del Vallès. 18-21 d'abril de 2002.* ACRAM . Ajuntament de Sant Cugat del Vallès, p. 252-261

RIBAS, M i BALAGUER, LI., 1963, Los hipogeos anhistóricos en Catalunya (I) *CHTONIA, núm.1, Publication semestrielle du Centre International de Recherches Anhistoriques.* Editorial Herder, Barcelona, julio de 1963.

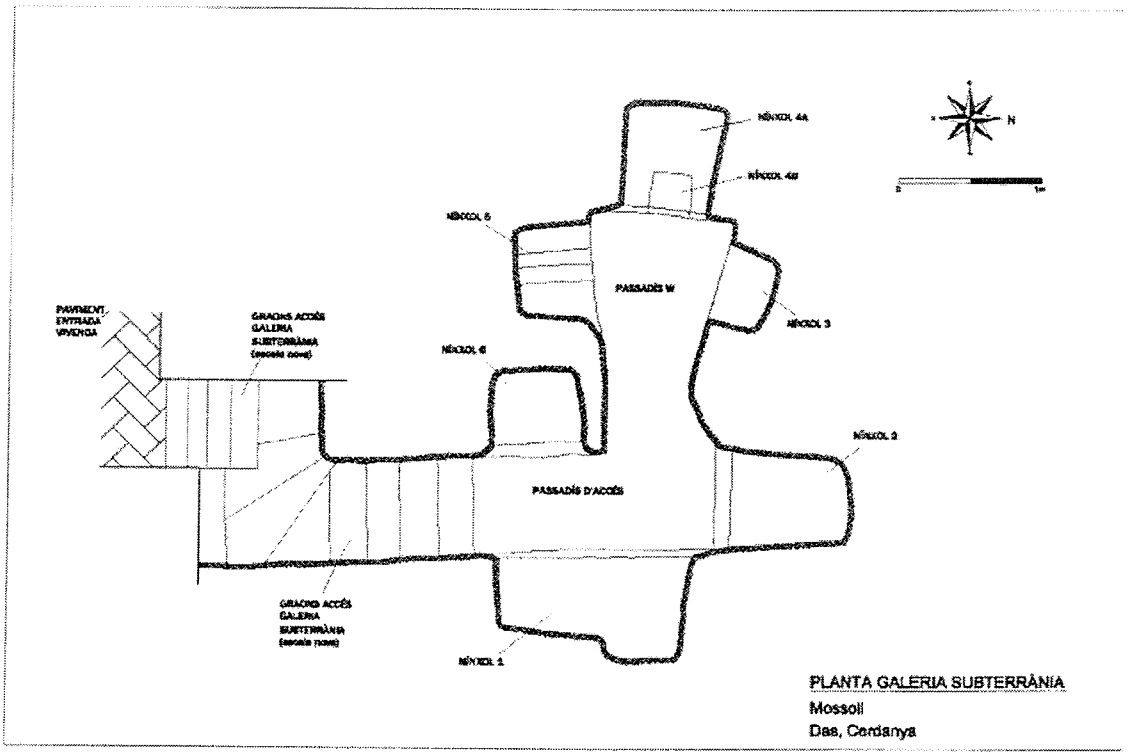
4 GALECERAN, S., 1960, Investigaciones científicas en Cerdaña. Importante descubrimiento en el pueblo de Mosoll: A: *Afán. Boletín del Sindicato Comarcal de Indústria y Comercio de Cerdaña.* Núm.5. Marzo de 1960, p.3-4

SIMON, G. i MORO, A., 2003, Les galeries subterrànies de Terrassa. Consideracions cronològiques i d'ús. *Actes del IIn Congrés d'arqueologia medieval i Moderna a Catalunya. Sant Cugat del Vallès. 18-21 d'abril de 2002.* ACRAM . Ajuntament de Sant Cugat del Vallès, p. 225-234

GALECERAN, S., 1960, Investigaciones científicas en Cerdaña. Importante descubrimiento en el pueblo de Mosoll. Afán. *Boletín del Sindicato Comarcal de Indústria y Comercio de Cerdaña.* Núm.5. Marzo de 1960, p.3-4

MARTÍ, J.M., 1887, *La Voz del Pirineo.* Puigcerdà 26 de junio de 1887. Núm 26

SUBIRANAS, C., 2005, *Memòria de l'estudi arqueològic de la Tuta de Mosoll. Das, Cerdanya. Juliol de 2005.* Àrea de Coneixement i Recerca. Generalitat de Catalunya. Inèdit.

PLANTA GALERIA SUBTERRÀNIA
Mossoll
Das, Cerdanya

LA INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA A LA PLAÇA MAJOR DE BANYOLES. NOTÍCIA PRELIMINAR.2005

Rafael Dehesa i Carreira* **Josep Tarrús i Galter****

1- MOTIUS DE LA INTERVENCIÓ

Aquesta intervenció arqueològica de seguiment ha estat motivada per les obres de remodelació de la Plaça Major de Banyoles, que porta a terme l'Ajuntament de Banyoles, mitjançant el despatx d'arquitectes de Josep Miàs.

Donat que la Plaça Major està catalogada com a Bé Cultural d'Interès Nacional (BCIN) era obligat per llei que hi hagués un seguiment arqueològic d'aquestes obres de remodelació.

El projecte arquitectònic preveu el rebaix des de la cota actual de circulació d'aquest espai central de la Plaça Major fins a 1,5 m de fondària, excavant quan calgui la roca mare travertínica del subsòl. Atès que aquest rebaix podria afectar les possibles restes arqueològiques que hi subsistissin va ser necessari preveure aquesta intervenció de seguiment dels rebaixos, per indicacions del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.

Cal explicar que els 28 plàtans de la Plaça Major varen ser tallats a finals del mes de juny, poc abans de l'inici dels treballs de seguiment arqueològic del rebaix de terres i roca de l'espai central. Només quedaven vistes les soques dels plàtans, cosa que ens va fer servei, en facilitar-nos la seva relació amb els sistemes de rec que després apareixerien.

Aquests seguiment s'ha dut a terme sota la direcció tècnica dels arqueòlegs Rafael Dehesa i Josep Tarrús, entre els dies 29 de juny i 15 de juliol de 2005. Els costos d'aquest seguiment arqueològic han estat assumits en la seva totalitat per l'Ajuntament de Banyoles, com a promotor de les obres.

2- CONTEXT HISTÒRIC

L'espai on s'ha dut a terme la intervenció arqueològica és la Plaça Major de Banyoles. Aquesta és la plaça principal de la vil·la, la més important i típica. Presenta una forma molt regular, sensiblement quadrada, adornada amb plàtans, que ara, malalts, s'han tallat per substituir-los per uns exemplars més joves i voltada per 40 grans arcades, allò que els banyolins coneixen com les voltes.

La primera font documental on apareix esmentada la Plaça, data de l'any 1279. Durant la segona meitat del segle XIII, la vil·la experimenta un fort creixement de població i expansió. Aquest serà un dels moments àlgids de la ciutat, fet que produeix un engrandiment de la vil·la, que a partir de l'autonomia municipal (1303) s'acaba de desenvolupar a l'interior del recinte emmurallat, dels qual un testimoni en serà la plaça porticada de la plaça de la Vil·la Nova, que serà el nom que en aquest moment històric rebrà l'espai que avui coneixem amb el nom de Plaça Major.

3- EL DESENVOLUPAMENT DELS TREBALLS

Abans de començar els treballs de rebaix es desconeixia totalment l'estructura interna de la

* Arqueòleg

** Arqueòleg i conservador del MACB

Plaça Major, després dels treballs d'acondicionament per plantar els plàtans de 1898, ja que no es conservaven ni dibuixos ni fotografies d'aquest moment. És per aquesta causa que vàrem decidir d'obrir una rasa de 80 cm d'amplada de nord a sud de la Plaça Major, per tal de comprovar a quina fondària apareixia la placa travertínica i si hi havia indicis d'estructures negatives o positives anteriors o contemporànies a l'esmentada reforma de 1898.

Una vegada practicada aquesta rasa, es va veure que la llosa de travertí apareixia a 40 cm sota el nivell de circulació actual, però que estava interrompuda per diversos retalls profunds. La funcionalitat d'aquests retalls no es va poder interpretar a causa de l'escassa amplada de la rasa.

A continuació, amb una màquina, es va procedir a obrir franges de 4 m d'amplada de nord a sud, sempre mirant d'arribar a la placa travertínica, on hi podia haver els senyals d'estructures arqueològiques. Es tractava d'esbrinar si l'actual Plaça Major, de grans dimensions, es corresponia amb l'original del segle XIII o bé si havia sofert modificacions importants al llarg del segles posteriors, en especial a inicis del segle XIX, en temps de la dominació napoleònica, tal com alguns documents insinuaven.

El primer que es va documentar varen ser els darrers paviments de la Plaça Major, entre finals del segle XIX i tot el segle XX. Estaven compostos per terra batuda pel que fa als paviments del segle XX i per un picadís de travertí, amb una capa superficial de calç, que li donava consistència i regularitat.

Per sota d'aquests paviments ja va aparèixer la llosa travertínica, característica del subsòl de Banyoles. La sorpresa va ser que aquesta llosa només es va trobar en forma d'una ampla franja de 5 m a la part central de la plaça i per una llenca estreta d'1,75 m al seu costat est. La resta del subsòl de roca havia estat extret entre 1898 i 1935 per tal que els 28 plàtans plantats, en quatre fileres (nord-sud) de 7 arbres cadascuna, tinguessin un bon tou de terra. El rebaix general de la roca travertínica arriba a uns 1,60 m , respecte a l'actual nivell de circulació de la Plaça Major (fig. 1).

La placa central de roca presentava al costat nord un rebaix rectangular d'1,55 m d'amplada per 4,20 al nord i 6,35 m al sud, que estava reomplert amb runa, ceràmica del segle XX i material de construcció. Desconeixem la seva funcionalitat, tot i que pot estar en relació amb les obres de 1898.

Al bell mig d'aquesta placa central es va descobrir una estructura rodona de 4,25 m de diàmetre, excavada en el mateix travertí, centrada entre dos retalls semicirculars. Aquests retalls estaven situats uns 2,70 m al nord i 2,75 m al sud. És molt possible que aquests retalls semicirculars fossin enfondits fins al 1,60 m actuals, en el moment de les obres de plantació dels arbres de 1898.

Es va especular amb que aquesta estructura podria haver estat originalment un pou, perquè hi ha un document de finals del segle XVI que l'esmenta l'existència d'un pou a la plaça de Banyoles. Però la posterior l'excavació (Rafael Dehesa) detallada d'aquesta estructura, que es va fer la segona quinzena d'agost de 2005, va demostrar que es tractava simplement de la base d'una font que havia d'anar al centre de la plaça, potser en la remodelació de 1935, i que no es va acabar de construir mai (fig.2).

La forma circular d'aquesta estructura va ser modificada en un moment posterior a la seva construcció. Actualment, la part superior del seu cercle està retallat pel costat est i tota la seva superfície està obturada per grans blocs rectangulars de travertí. Damunt seu, a més, s'hi va construir un dipòsit d'aigua modern, que ha estat en ús fins fa pocs anys.

Damunt d'aquesta placa central s'han descobert més de 100 petits forats circulars, d'entre 10 i 30 cm de diàmetre, que no guarden cap distribució regular. En alguns forats s'hi han trobat restes de ciment i ceràmica vidriada del segle XIX-XX. Podem suposar que es tracta de forats practicats a la placa travertínica durant el segle XX, per tal de subjectar elements temporals, com ara bancs, parades o pals de fusta per a serveis. Sabem també, que a partir del segle XVII a la plaça major s'hi celebrava la plantada de l'arbre de maig. Alguns d'aquests forats poden correspondre en aquesta activitat festiva.

L'estreta llenca de placa travertínica del costat est presentava les restes de 5 braços tallats a la roca, a banda i banda, davant de cadascuna de les 5 fileres centrals d'arbres , de les 7 que hi havia en sentit transversal (oest a est), que servien per sostenir els petits canals de rec, fets

de 3 rajols encimentats, dibuixats l'any 1905 per l'enginyer municipal Ramon Gussinyer. Podem suposar que al costat oest de la Plaça Major hi devia d'existir un sistema similar, però sembla ser que a l'any 1935 una nova reforma, que pretenia donar més espai a les arrels dels arbres, va comportar la seva desaparició, en rebaixar el nivell general de la roca fins als 1,60 m actuals.

És per això, que en aquesta banda oest no hem trobat els petits canals de rec de 1905, que només apareixien fins arran de la placa travertínica central. En aquesta banda oest es varen observar, en canvi, 7 rases de drenatge, plenes de rierencs, que s'encaraven a cadascuna de les fileres transversals dels arbres. Aquestes rases no tenien coberta, llevat d'un paviment de calç molt modern, que estava a sota mateix del nivell de terra batuda del paviment actual.

Com a dada interessant cal explicar que totes les rases obertes al travertí l'any 1898, quan es varen plantar els plàtans de la Plaça Major, varen ser reomplertes primerament per argiles vermelloses, molt compactes i possiblement poc apropiades per al bon creixement dels arbres. Posteriorment, sembla ser que l'any 1935, tota la banda oest de la Plaça Major va tornar a ser rebaixada perquè els arbres no oferien un bon creixement, i les argiles varen ser canviades per terres grisoses, barrejades amb runa, que procedien, sembla ser, de l'antic cementiri de l'escorxador.

4—CONCLUSIONS PRELIMINARS

La sorpresa més important ha estat la de comprovar que les obres de remodelació de la Plaça Major de l'any 1898 varen ser molt importants i perfectament realitzades. Ara sabem que s'hi varen practicar rebaixos o trinxeres fins a 1,60 m de fondària, que havien de permetre oferir un bon tou de terra als 28 plàtans que s'hi anaven a plantar.

Igualment, el sistema ideat de rec va ser molt sofisticat, amb llengües de travertí retallat, que partien de les plaques reservades de la banda est- i potser oest - , sobre les quals s'hi recolzaven els canalets de 3 rajols, que irrigaven cadascun dels arbres.

Les rases practicades al travertí foren reomplertes amb argiles de color vermellós, aportades d'altres indrets. Posteriorment, sembla ser que l'any 1935, es va comprovar que els arbres de la banda oest no creixien de forma adequada, per la qual cosa es va acabar de rebaixar totalment aquesta banda de la plaça i dur-hi noves terres de color grisós, mentre que a la zona est la reforma es va limitar a canviar les argiles per aquestes noves terres, que procedien, sembla ser, de l'antic cementiri de l'escorxador.

Els materials arqueològics recuperats en aquests terres aportades són sempre moderns, dels segles XIX-XX, i que, a més, procedien d'altres indrets de la ciutat o comarca i, per tant, només serveixen per datar els reompliments.

No s'ha detectat la presència de murs ni de fonaments d'èpoques antigues (anteriors al segle XIX), tal com s'havia especulat en alguna ocasió. Únicament l'estructura circular del bell mig de la Plaça Major, un possible pou (o font o molí), sembla pertànyer a un moment anterior a les obres de 1898. Aquesta estructura ha de ser objecte d'una excavació particularitzada durant la segona quinzena d'agost de 2005.

Tots els paviments detectats en el seguiment, llevat del que està en contacte amb la llosa travertínica i que ha de ser anterior a finals del s.XIX, són simples terres batuts actuals o subactuals amb o sense aportació de calç i ocupen una potència màxima de 30 cm.

Queda clar, doncs, que les obres de 1898, per tal de plantar els 28 plàtans de la Plaça Major, varen afectar les possibles restes arqueològiques anteriors de la plaça, donat que es varen fer importantíssims rebaixos per donar terra als arbres. La reforma de 1935 reblaria encara més aquesta situació, destruint el poc que hi quedava. Només la base de l'esmentada font central ens resta com a testimoni de la Plaça Major anterior a finals del segle XIX.

BIBLIOGRAFIA

AAVV., 2000, Història del Pla de l'Estany, *Història de les comarques gironines, vol.II.*, ed. Diputació de Girona.

AAVV., 2002, *Atles comarcal de Catalunya. Pla de l'Estany,* ed. Diputació de Girona i Generalitat de Catalunya.

GRABULEDA, J., TARRÚS, J., 1993, Banyoles, *Quaderns de la Revista de Girona.* Diputació de

Girona.

MONER, J., 2003, Pregó de l'any 2002, *Llibret Festa Major de Sant Martirià,* Banyoles.

PALMADA,G., DESEL,C.,FIGUERAS,LI., OLIVA, E., 2005, El Patrimoni del Pla de l'Estany. *Inventari Històric i Arquitectònic de la comarca,* ed. Consell Comarcal del Pla de l'Estany.

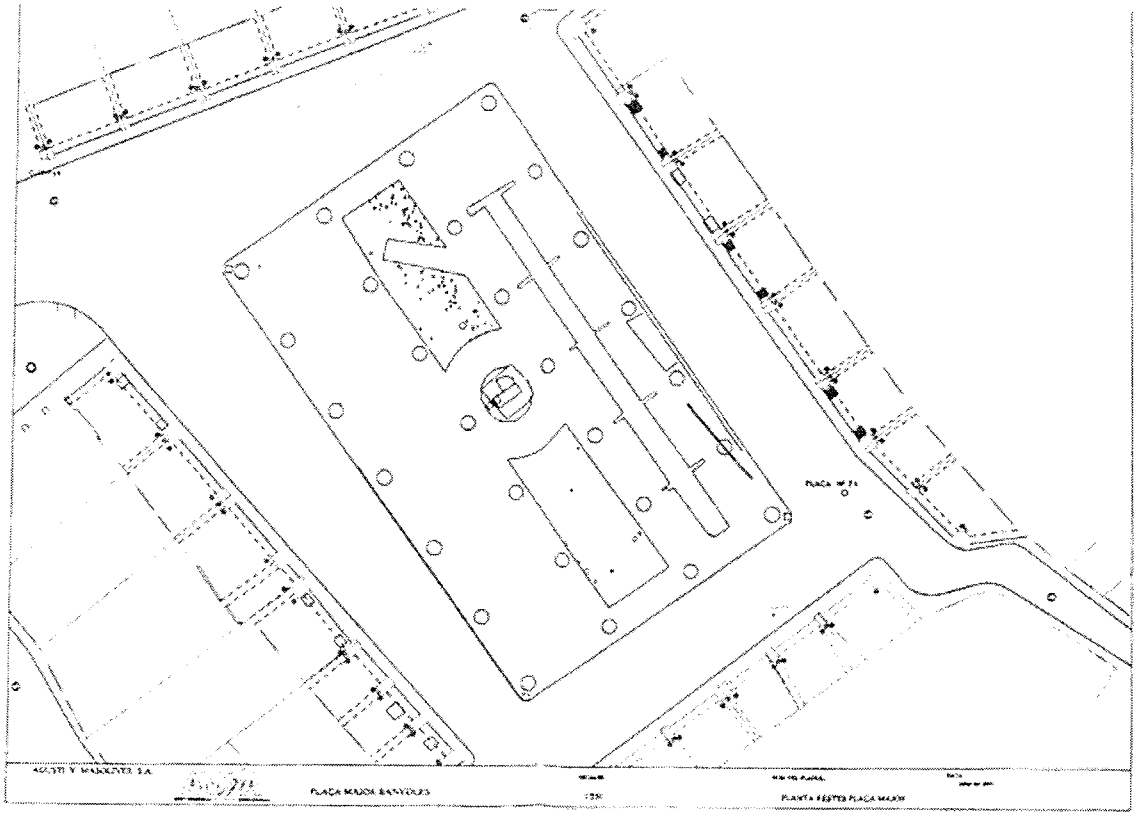
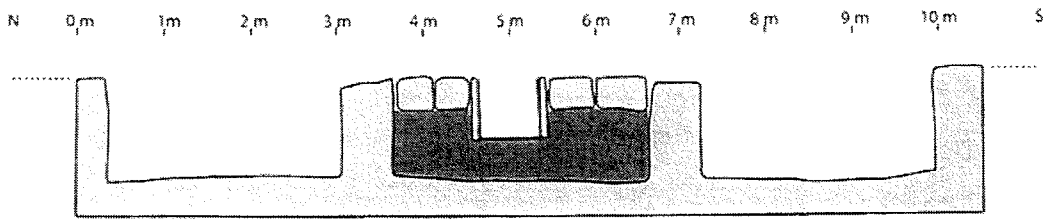

Fig. 1. planta general de les restes descobertes a la Plaça Major de Banyoles

Secció Nord-Sud de l'estructura de la Plaça Major
Escala 1/50

Fig. 2. secció de la base de la font circular que es va trobar al centre de la plaça

PROSPECCIÓ AL MAS MOREU (TORROELLA DE MONTGRÍ – L'ESTARTIT, BAIX EMPORDÀ)

Gerard Cruset Galceran

La zona de la intervenció arqueològica, Camps del mas Moreu, es troba al mig dels termes urbans de Torroella de Montgrí i l'Estartit, concretament a la zona de la Torre Gran i el Poblat de Santa Catalina, just a sota de la zona de la urbanització de la Torre Vella. El nom del camp li ve donat pel mas que es troba al nord del sector ASU 5, una edificació que actualment està en estat ruïnós i va caldre apuntalar algunes de les seves parets per temes de seguretat.

MOTIVACIONS DE LA INTERVENCIÓ I OBJECTIUS

Les dades de la carta arqueològica del Baix Empordà van fer valorar els terrenys del mas Moreu amb un alt grau d'expectativa arqueològica. Atesa aquesta situació es creia imprescindible la realització de prospeccions arqueològiques i de sondeigs previs a l'aprovació definitiva del projecte per tal de valorar si la seva execució és compatible amb la preservació del patrimoni arqueològic.

La carta arqueològica no documenta concretament l'existència de cap jaciment al sector ASU 5 del projecte Pla parcial urbanístic de Torroella de Montgrí – l'Estartit, però si recull l'existència de diversos jaciments importants al voltant.

El massís del Montgrí ha estat un espai habitat des de temps ben remots. Durant el paleolític trobem els jaciments del Cau del Duc de Torroella i al Cau del Duc d'Ullà de l'època neolítica hi ha jaciments com la cova del Tossal Gros. De l'època antiga trobem jaciments ibèrics com és el del mas Solei, o hàbitats típicament romans com ara el jaciment de la Vinya d'en Xarlan. Un espai que caurà en desús quan la plana comença a ser habitada, però que a finals de l'edat mitjana, principis de la moderna, tornarà a ser valorada, amb un augment extraordinari de l'arquitectura de la pedra seca.

Després d'aquesta descripció, podem veure com les rodalies més pròximes al lloc on es va fer la intervenció arqueològica estava sembrat de jaciments de diversa cronologia i importància. Aquest fet motivava d'una manera molt important la realització, com a mínim de la prospecció efectuada.

METODOLOGIA

Atesa la potencialitat arqueològica de l'indret varem proposar realitzar una prospecció de tot l'espai del sector ASU 5 que tindrà moviments de terres. Per tal que aquesta es pogués portar a terme de la manera més fàcil possible, es va marcar abans de començar la prospecció una retícula sobre el camp. Aquesta estava composta per quadrats de 25 metres x 25 metres (una superfície de 625 m2), a partir d'ara anomenat zona, que van permetre d'organitzar la prospecció superficial i la realització del sondeigs d'una manera més senzilla.

La metodologia emprada per la prospecció visual fou la clàssica de pentinar cada zona abans de la realització dels sondeigs i recollir el material trobat en cada una d'elles. Si l'objecte trobat era immòbil, es netejava, es prenien les seves coordenades sobre el mapa i es fotografiava per tal de tenir-lo documentat.

La realització dels sondeigs es va realitzar mitjançant l'ús d'una retro-excavadora. La màquina va fer els forats amb un casc de 50, i feia uns forats d'uns 3 metres de llargada per 0'7 metres d'amplada. La profunditat dels diferents sondeigs variava segons on es trobava el sol estèril, des de 0'5 metres a 3 metres.

En base a la parcel·lació es va realitzar un sondeig en cada cantonada la zona i un en el

centre. L'aparició de qualsevol indici arqueològic mentre s'efectuava el sondeig, donava per acabada l'excavació mecànica i es passava a l'excavació.

Aquest tipus de prospecció geomètrica regular pot permetre localitzar estructures construïdes de certa entitat com podrien ser restes d'edificacions. No obstant per altre tipus d'evidència com per exemple estructures excavades com sitges no és fiable atesa la gran separació entre sondeigs. Només en el cas que existís una gran densitat d'evidències aquest tipus de prospecció seria estadísticament acceptable.

Durant la prospecció superficial no es trobà material d'importància. Bona part del material que es va trobar era material d'època contemporània, sobretot material emprat per la construcció (totxana i rajola). També es veia per algunes zones del camp teules però totes elles d'època moderna que devien pertànyer a la teulada del mas Moreu.

D'altre banda dels 192 sondeigs que es van portar a terme només hi hagué un sondeig que cal destacar el número 56, tots els altres no van donar cap resultat.

SONDEIG 56

En el sondeig 56 ens adonarem que a la paret de l'oest apareixien tot una sèrie de pedres de mida petita col·locades en fila. La sorpresa fou quan es va comprovar que moltes d'aquestes pedres es trobaven cremades i a sota seu s'observava l'existència d'un llit de carbons.

En el sòl del sondeig que havia deixat la retro-excavadora es varen trobar dues evidències arqueològiques més. Per una banda es podia observar d'una manera clara una taca força important de carbons. Per altre banda va aparèixer un fragment molt petit de ceràmica. És un fragment que té una forma circular d'1 centímetre de diàmetre i un gruix de uns 2-3 mil·límetres. És una ceràmica molt grollera i sembla que estigui cremada en la seva part exterior

El sondeig es va ampliar uns 3 metres cap a l'oest i agafant la paret sud com a límit, es van marcar al terra quatre quadrats d'1 m2 cada un d'ells. Així es va aconseguir que l'espai quedes quadriculat i una millor facilitats i seguretat per tal de seguir excavant. Es van numerar els quadrats amb una lletra i un número, E4 (nord-oest), E5 (sud-oest), F4 (nord-est) i F5 (sud-est).

Un cop retirada tota la terra i recollit nombroses mostres de carbons i cargols, vàrem poder observar al complet l'estructura que havia sortit. El gruix de les pedres descobertes es troben entre els quadrats F4 i F5, en ells es pot veure com hi ha clarament una línia de pedres que juntament amb els dos caps dibuixen un semicercle. Un cop estudiat aquest esquema sembla lògic pensar que aquest semicercle es tancava i que la màquina segurament es va emportar una part de l'estructura posada al descobert. L'estructura posada al descobert estava composta en la seva gran majoria per pedres sorrenques, a més a més s'hi van trobar algunes calcàries, quarsos, conglomerats i quarsites.

Una fet a destacar de les pedres que sorgiren en aquest sondeig és que al voltant d'aquesta estructura varen sorgir diferents peces que semblaven tallades. La majoria d'aquestes peces eren ascles que s'havien produït pel contacte de la pedra amb el foc, és a dir per l'acció del calor s'havien trencat. Les peces 13, 14, 33, 34 són un clar exemple d'això, son el que hem anomenat ascles tèrmiques.

Com es pot observar en el dibuix de la secció A-B que passa pels quadres F4 i F5, sota les pedres que formen una línia força recta, s'hi veu un petit nivell de carbons. És un estrat força prim, que té entre 3 i 5 centímetres de gruix però acaba amb una petita cubeta on el gruix de carbons augmenta fins a 7 centímetres. Aquest estrat de carbons es generalitzat en tota la zona de l'estructura de pedres i per exemple, també es pot observar molt bé en la secció C-D, que es troba en el quadre F5.

CARRERADA

Durant la prospecció visual efectuada a tot el camp del mas Moreu es va localitzar una carrerada de pedra seca.

Al Montgrí, ja des de l'edat mitjana, la ramaderia hi ha tingut una gran importància. El massís va esdevenir, com altres zones de l'Empordà, un espai molt apte per als ramats transhumants que provenien dels Pirineus. Lligat a amb la ramaderia, ens trobem amb les carrerades. Aquestes són

camins d'accés per a bestiar que comuniquen el pla amb els terrenys de pastura de la muntanya. Les carrerades eren els camins naturals que s'aprofiten per utilitzar-ho com a pas dels ramats del pla cap a muntanya. Aquests camins tenen la peculiaritat que en bona part del seu recorregut estan delimitats per murs construïts de pedra seca.

La carrerada del mas Moreu, la situem en una cronologia semblant a la construcció del mas, es a dir als voltants del 1600. Segurament el camí es remunta a una època molt més antiga, alguns estudiosos s'atreveixen a dir a època romana, però la construcció de la carrerada aniria lligada a la vida del mas.

La carrerada del mas Moreu té un estat de conservació variable segons el tram de que parlem, ara bé tots els murs que queden drets estan en bon estat de conservació. Del tram que va des del mas fins al límit est del camp, se'n conserven 75 metres, en bona part amb un bon estat de conservació, tot i que en algun tram, només es conserva un dels dos murs. Del tram que va des del mas fins al límit oest del camp està molt més malmès i han desaparegut trenta metres de carrerada. El petit tram que hi ha, uns 35 metres, conserva un bon estat, sobretot el mur nord. Durant la neteja d'aquest tram per tal de documentar-lo, es va descobrir un pou. S'hi poden veure diferents restauracions però tenim la sort que a la base d'aquest hi ha una pedra que ens indica la data de la seva construcció, 1738.

CONCLUSIONS

De les restes arqueològiques trobades durant la prospecció del sector ASU 5 Camps mas Moreu del municipi de Torroella de Montgrí – l'Estartit, només es poden considerar de certa importància les que pertanyen al sondeig 56 i els murs de pedra seca que formen la carrerada.

Les restes trobades al sondeig número 56 de la zona 38, l'estructura de pedres, moltes elles cremades i la presència de carbons amb una quantitat important fan pensar que es tracta d'un fogar, hipotèticament d'època neolítica. De les pedres recuperades n'hi ha un bon nombre que s'han vist afectades per una erosió tèrmica o s'han trobat cremades. Aquest fet ens portaria a pensar que l'estructura estaria estretament relacionada amb alguna activitat relacionada amb el foc. Podria ser perfectament que ens trobem davant d'un fogar. Aquesta hipòtesi queda validada amb la gran presència de pedres sorrenques en el que seria l'estructura del fogar. Aquest tipus de pedra s'ha relacionat moltes vegades amb el foc perquè son unes pedres que tenen la característica que un cop escalfades retenen l'escalfor durant estona força llarga. Això els va constituir com un bon material per construir aquests tipus d'estructures.

La carrerada del mas Moreu es troba contextualitzada en el segle XVI i XVII al massís del Montgrí, quan aquest estava ple de pagesos i de ramats d'ovelles que feien la transhumància, hi venien a passar la temporada d'hivern en aquestes territoris de la plana. En aquest cas no es conserva tot el tram de carrerada, però el que es troba en peus està en un bon estat de conservació, en part per haver estat cobert per una espessa vegetació que el feia gairebé invisible.

BIBLIOGRAFIA

MARGALL, J., MUNDET, C., ROVIRAS, A. 2001, El Montgrí que hem oblidat, *Papers del Montgrí*, núm. 19. Torroella de Montgrí.

PALLÍ, J. 1981, Geologia del Montgrí (Girona). *Institut d'Estudis del Baix Empordà*, núm.1. Sant Feliu de Guíxols.

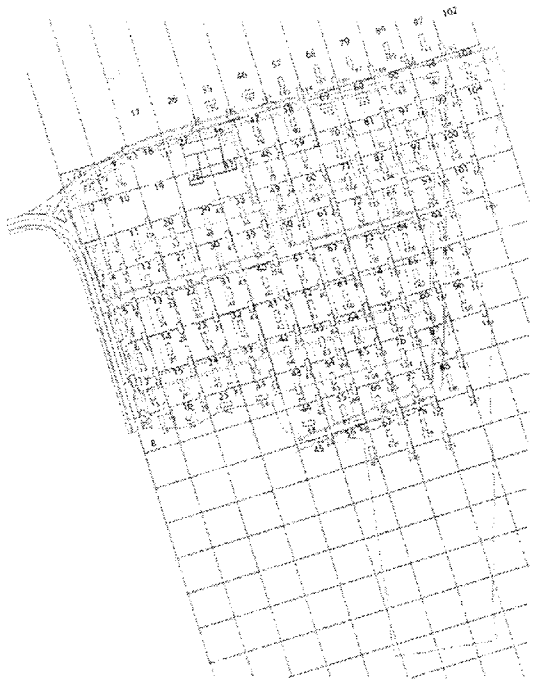

Fig. 1. Situació de les cates en el jaciment.

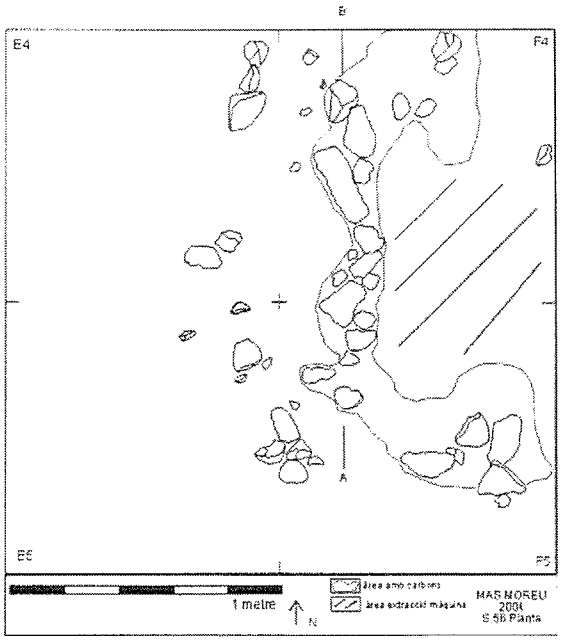

Fig. 2. Planta sondeig 56.

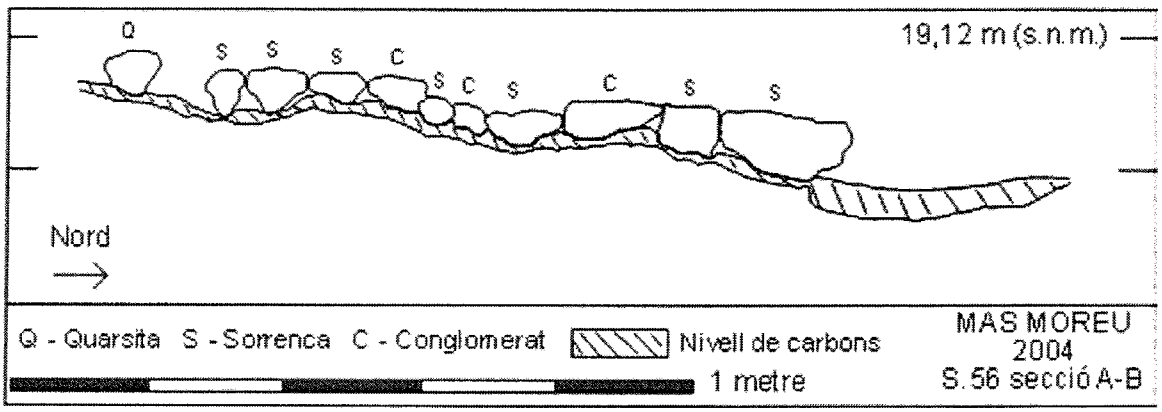

Fig. 3. Secció sondeig 56.

ACTUACIONS DEL CASC A L'ESCALA (ALT EMPORDÀ) 2004-2005. RIELLS I

Xavier Nieto * **Gustau Vivar***

1. INTRODUCCIÓ.

El divendres dia 11 de juny de 2004 el Sr. Jordi Gallegos i Córdoba, es va personar al MAC-Empúries per declarar la troballa d'un vaixell enfonsat a la platja de Riells (L'Escala).

El mateix dia el director del MAC, Sr. Xavier Aquilue, va notificar la troballa al MAC-CASC, al temps que encarregava que es portessin a terme les accions oportunes de protecció i s'enviés un informe.

El dilluns dia 14 de juny el Sr. Gallegos va acompanyar al personal del MAC-CASC al lloc de l'enfonsament, fent-se una inspecció visual del jaciment, que ha estat catalogat com a Riells I. El dijous dia 17 de juny es va situar al voltant del jaciment una barrera de sacs plens de sorra per aturar l'erosió. El dimecres 23 de juny es va cobrir tot el jaciment amb un túmul de sorra.

2. UBICACIÓ DEL JACIMENT.

Els jaciment Riells I es troba a la banda nord de la platja de Riells a escassament 40 metres de la riba i a una fondària de 2 metres (Fig. 1, 1)

És de destacar la presencia de una barra rocosa submergida a escassament 1 metre de fondària, que es situa paral·lela a la costa (Fig. 1,2). El jaciment es troba a l'espai comprés entre la platja i aquesta barra rocosa.

Creiem que aquesta barra rocosa va condicionar l'enfonsament de la nau i ara ens ha condicionat els treballs arqueològics:

1.- La proa de la embarcació enfonsada es localitzà encarada a la platja, aquest és un fet anòmal des del punt de vista nàutic atès que, a tan escassa distancia de la platja aquesta embarcació no hauria disposat d'espai per maniobrar al moment de voler fer-se a la mar.

Com a hipòtesis més versemblant creiem que questa embarcació, es va desfonar al xocar contra la barrera rocosa i el seu capità va prendre la decisió d'embarrancar a la platja, per salvar la tripulació i la càrrega.

2.- Aquesta ubicació dificulta enormement els treballs arqueològics atès que el Thetis no pot accedir a la vertical del jaciment.

3. EL PROBLEMA DE L'EROSIÓ I LA CAUSA DEL DESCOBRIMENT DEL DERELICTE.

Del derelicte Riells I actualment és visible la proa, en bon estat de conservació, des del punt de vista arqueològic, ja que conserva una alçada sobre la quilla d'uns 80 centímetres, per una llargada d'uns tres metres (Fig. 2). A partir d'aquí i cap a la popa apareix un amuntegament de peces estructurals del vaixell, dislocades (Fig. 3), fins a uns sis metres, i més enllà les taules inferiors del folre ja cobertes per sorra, fins a una llargada desconeguda.

A la figura 2, en primer terme, es pot veure vertical, la roda del vaixell, que presenta el seu extrem superior destruït per l'acció del *teredo navalis*, el qual només actua en aquelles fustes que no han estat cobertes per sediments, per tant: La part actualment visible del Riells I ha estat protegida per la sorra des de poc després de l'enfonsament del vaixell, fins fa poc temps.

* Centre d'Arqueologia Subaquàtica de Catalunya.

Igualment han estat soterrades les altres parts del vaixell que actualment son visibles (Fig. 3).

En aquest lloc de Riells ha desaparegut una capa de sorra d'aproximadament un metre de gruix, la qual cosa ha possibilitat que aquest vaixell sigui ara visible.

Aquest fet es deu a una acció a llarg termini com a conseqüència de la variació de la dinàmica natural de la costa. És un fet de domini públic que durant les últimes dècades l'acció de l'home sobre el litoral i els rius està produint una variació en els processos d'erosió i sedimentació marins, amb el conseqüent canvi de la línia litoral (desaparició de les platges del Maresme, de la mateixa Empúries i en general de tota la costa mediterrània). Aquest és un fenomen geològic enormement complex, per el que els especialistes no tenen solució, com no sigui la continuada regeneració de platges o la construcció de complexes obres d'enginyeria, que a la vegada generen nous problemes al curs natural de les corrents marines.

Aquest és un problema greu per la conservació dels jaciments arqueològics subaquàtics, que detectem sovint a Catalunya i del que Riells I és un nou cas.

4. UNA ACTUACIÓ D'URGENCIA.

El jaciment Riells I es troba enmig d'un sorral i quan en aquesta ubicació es produeix un procés d'erosió i aflora una pedra o un objecte, es produeixen unes micro-corrents que al xocar contra l'objecte emergent generen uns remolins que creen al voltant de l'objecte, una zona deprimida, una rasa, on l'erosió és més potent. En el cas de Riells I al voltant de la proa existia una rasa d'un mig metre de fondària, deguda a aquest fenomen.

Després de la primera inspecció portada a terme pel MAC-CASC el dilluns dia 14 de juny, el dijous dia 17, una vegada que va remetre la Tramuntana i ens vam poder apropar al derelicte amb una barca auxiliar del Thetis, es va procedir a envoltar el perímetre del Riells I amb sacs plens de sorra, de tal manera que es rellentí el procés de moviment de sorres, per ser el sac una superfície dura i per l'efecte que fa de fixació de la sorra.

Vam deixar passar uns dies per comprovar l'efecte dels sacs i el dia 23 vam tornar al jaciment. La diferencia entre la situació del jaciment el dia 17 (Fig. 7) i el dia 23 (Fig. 4,2), va ser patent. Al voltant dels sacs es va dipositar una bona quantitat d'algues i vegetals morts que són els materials més fàcilment transportats per la corrent, evidentment amb aquests restes vegetals es va dipositar també sorra.

Per accelerar el procés de sedimentació i per protegir la fusta dels animals xilòfags, el mateix dia 23 i mitjançant una màniga de succió es va cobrir totalment el jaciment amb sorra, aprofitant els sacs com a paret de contenció.

5. EL JACIMENT ARQUEOLÒGIC RIELLS I.-

L'erosió havia deixat al descobert alguns objectes que es van recollir per tal de documentar el jaciment (Fig. 5).

A més a més d'aquests tres objectes ceràmics destaquem una important quantitat de projectils esfèrics de plom que es feien servir com a munició, una possible moneda (molt concrecionada), dos petits projectils de pedra (5 cm de diàmetre) i una cassoleta de pipa.

Alguns altres objectes han restat al fons, per la seva mida o per estar sòlidament units al vaixell degut a les concrecions. Destaquem dues cassoles metàl·liques (Fig. 6,1), tres objectes metàl·lics (petits canons?) (Fig. 6,2) i un rull de caps.

Per la mida del paramijal (Fig. 7,1) i dels medissos (Fig. 7,2) considerem, en una primera apreciació, que podria tractar-se d'una embarcació al voltant de 20 metres d'eslora.

Amb aquestes informacions preliminars creiem que es tracta d'una embarcació de comerç, amb aproximadament vint metres d'eslora, enfonsada com a conseqüència del xoc de la quilla contra les roques submergides que formen una barrera davant del racó nord de la platja de Riells. Aquest enfonsament podria haver-se produït al voltant del segon/ tercer quart del segle XIX.

6. INSPECCIÓ TÈCNICA NOVEMBRE 2004

El dia 26 de novembre de 2004 es va realitzar un reconeixement del derelicte per comprovar la seva situació després de l'actuació portada a terme a l'estiu del mateix any. El primer que es va poder

comprovar fou que els sacs havien fet la seva funció i com es pot veure en les imatges gran part de la fusta del buc havia quedat sota el túmul de sorra (Fig. 8, 1-4). Tot i això, encara havia quedat una part de l'embarcació sense sediments, i per tant amb perill d'erosió greu, tant per l'acció antròpica, al trobar-se a escassos metros de la platja, com per l'acció dels xilòfags que podrien acabar amb les restes de fusta que sobresortien de la sorra, en un període de temps relativament breu (Fig. 9, 1-2).

Degut a aquesta comprovació *in situ* es va procedir a preparar una intervenció en el jaciment amb la intenció de colgar completament el vaixell de sorra, i a la vegada muntar un dispositiu adequat per evitar que aquesta sorra tornés a desaparèixer al següent temporal, i que ajudes a les pròpies corrents de la zona a tapar d'una manera natural el perímetre del jaciment.

7. METODOLOGIA EMPRADA A L'ACTUACIÓ DE REBLIMENT DESEMBRE 2004.

L' actuació que es va portar a terme els dies 20 i 21 de desembre de 2004 fou similar a la ja realitzada. Una vegada els sacs de sorra, disposats a l'estiu, havien quedat coberts per sediments, es va procedir a la realització d'una nova filera de sacs per sobre de les restes que encara es troben desenterrades. En aquesta actuació es va realitzar un potent mur de contenció a partir de dos, o en algunes zones, tres fileres de sacs disposats un sobre l'altre. Aquest mur estava format per unes setanta unitats, amb aproximadament 30 quilos de sorra cada un. Aquests sacs sempre s'han disposat a l'exterior del derelicte per no malmetre el conjunt del jaciment.

Posteriorment es va procedir a l'aportació de sediments mitjançant una mànega de succió, amb els quals el derelicte va quedar completament tapat i protegit. Aquests mur de contenció té la funció d'evitar que aquesta sorra desaparegui amb el següent temporal, i a la vegada afavorir l'aportació de sediments d'una manera natural sobre el jaciment, cosa imprescindible per poder assegurar que el vaixell després d'una tempesta que el destapi, es tornarà a tapar en un temps relativament breu.

A aquesta actuació vam comprovar que aquest vaixell per la situació geogràfica de la platja de Riells, i per la seva ubicació dins de la platja, rep acumulació de sorres degudes als temporals de Tramuntana. Aquest temporals poden arribar a tapar completament el vaixell. A la vegada també vam comprovar que són els temporals de Llevant els que s'encarreguen de transportar la sorra d'aquesta part interior de la platja, i els causant directes de que desaparegui la sorra que cobreix el jaciment. Així doncs aquest mur de contenció disposat com a rebliment sobre el jaciment, té la funció d'acumular la sorra aportada pels temporals de vent del quadrant nord, i retenir-la en el perímetre del jaciment durant els temporals de Llevant. Això es pot aconseguir a partir de la realització d'un mur alt i compacte, que encercli completament les restes del jaciment. Aquesta forma circular afavoreix que s'acumuli sorra en el seu interior, però fa difícil que desaparegui per la solidesa d'aquest mur fet amb sacs. La sorra desapareix fins a l'alçada que delimiten els sacs, però a partir d'aquest moment es fa molt difícil que continuí desapareixent aquesta sorra.

El dia 10 de febrer de 2005 es va procedir a una inspecció per constatar l'estat del rebliment i dels sacs de sorra, comprovant així al seva eficàcia.

La setmana del 24 de gener es va produir un fort temporal de Tramuntana, seguit en els dies posteriors per un temporal de Llevant. Una vegada afectat el jaciment pels dos vent predominats a la zona, vam veure l'oportunitat de comprovar si l'actuació dels sacs de sorra era l'adequada o si per contra hauríem de intervenir una altra vegada.

Com es pot veure a les imatges els sacs van quedar destapats després dels temporals però no així el derelicte (Fig 10, 1-2-3-4-5). A la figura 10, 1 es pot apreciar el cobriment de sacs i en mig la part superior d'una quaderna. A la figura 10, 2 es pot apreciar la única part de la proa que resta sense cobrir de sorra. Es pot apreciar també la disposició de sacs envoltant la totalitat del perímetre de l'embarcació. Es pot fer la comparació amb la primera foto d'aquesta part de l'embarcació al mes de juny del 2004 (Fig. 2).

Principalment els sacs es van destapar a conseqüència del moviment de sorres produïdes pel vent de Llevant especialment fort en la setmana del 4 de febrer de 2005, els efectes del qual encara es podien apreciar en la terbolesa de les aigües en les imatges. Degut a la gran quantitat de partícules en suspensió a l'aigua no s'han pogut prendre imatges generals de la totalitat del rebliment. Tot i això aquesta

proliferació de gran quantitat de material al voltant del túmul artificial creats en el derelicte es una bona senyal, doncs evidencia que igual que aquestes partícules, especialment vegetació i algues mortes, també s'hi acumula sorra aportada d'altres indrets de la platja.

A la figura 10, 3 i 10, 4 es pot apreciar com els sacs encara resten força soterrats tot i que el temporal de Llevant els hagi destapat en la seva part superior. La figura 10, 5 mostra la disposició dels sacs en el perímetre del vaixell formant un sòlid mur de contenció.

Però si bé els sacs han quedat força destapats no ha ocorreguts el mateix amb el jaciment. La sorra dipositada a l'interior del vaixell ha quedat al seu lloc, protegint d'aquesta manera el derelicte. Així doncs el vaixell es manté encara sota una important capa de sorra que el protegeix de l'ambient marí, els organismes xilòfags, així com també de l'acció antròpica.

8. CONCLUSIONS.

A partir de les dades obtingudes podem establir com conclusió que el rebliment amb sacs de sorra ha sigut efectiu, esperant que en el pròxim temporal de Tramuntana tornin a quedar tapats de sorra. Aquest moviment cíclic degut als temporals de Tramuntana i Llevant, ha quedat demostrat que en aquest moment, i gràcies a les actuacions realitzades, ja no afecta d'una manera directa a l'estructura del vaixell.

Fig. 1

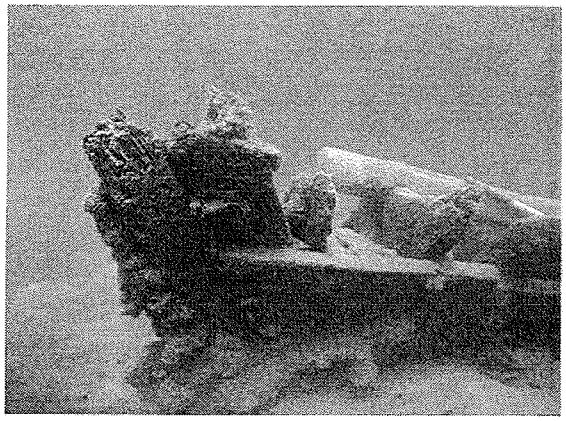

Fig. 2

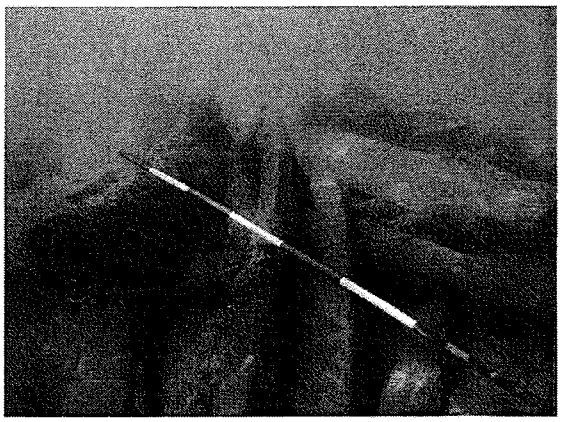

Fig. 3

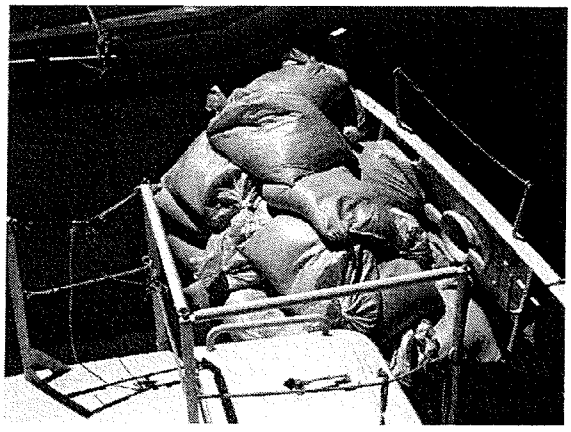

Fig. 4.1

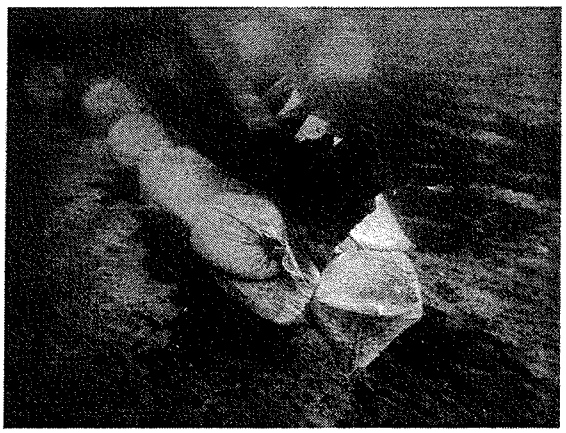

Fig. 4. 2

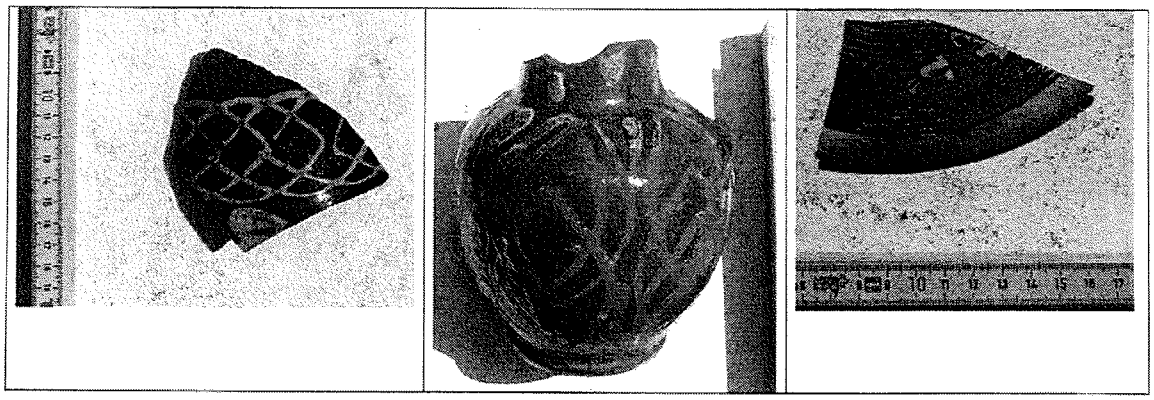

Fig. 5

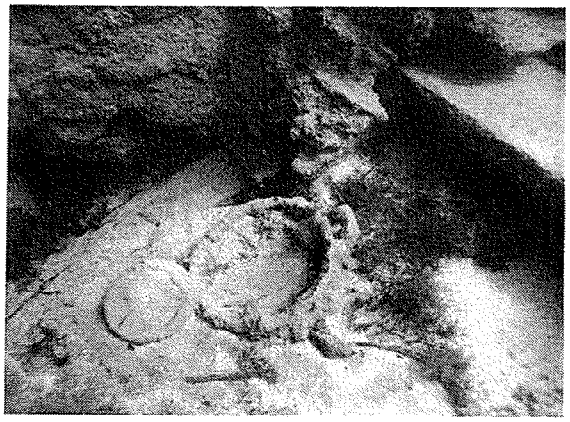

Fig. 6.1

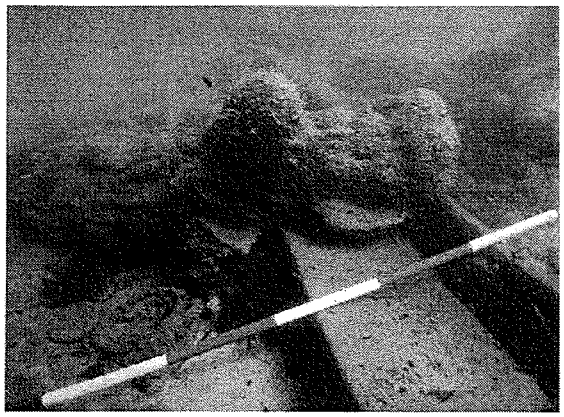

Fig. 6.2

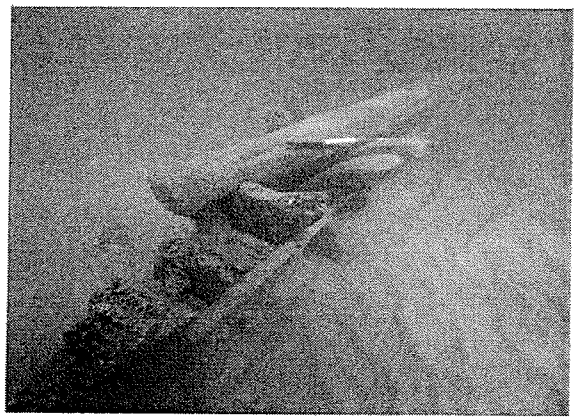

Fig. 7.1

Fig. 7.2

Fig. 8.1

Fig. 8.2

Fig. 8.3

Fig. 8.4

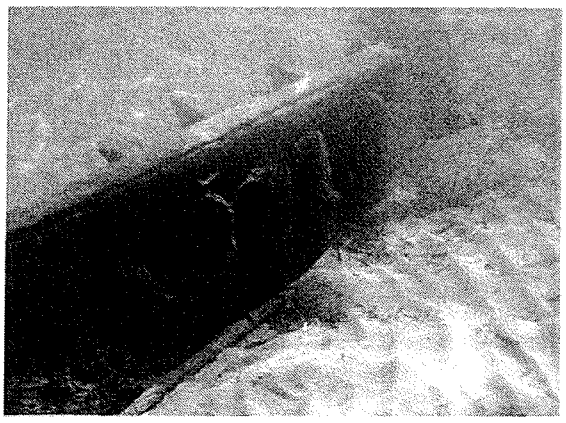

Fig. 9.1

Fig. 9.2

Fig. 10.1. Part superior d'una quaderna

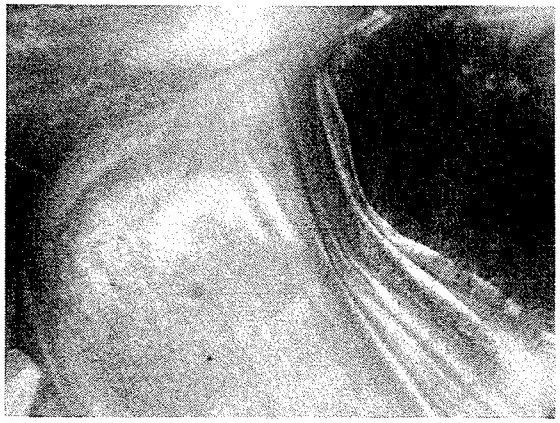

Fig. 10.2. Única part descoberta de la Proa

Fig. 10.3. Sacs coberts de sorra

Fig. 10.4

Fig. 10.5

PROSPECCIÓ ARQUEOLÒGICA A LA MUNTANYA DE SANT ANTONI (SANT JOAN DE LES ABADESSES-RIPOLLÈS)

Antoni Palomo[1]

MOTIVACIÓ DE LA INTERVENCIÓ

Les dades de la carta arqueològica del Ripollès té documentada la Via de Sant Joan de les Abadesses en una zona propera os es construiran quatre edificis. Tot i que aquest jaciment no resta directament afectat pel projecte de Modificació Puntual del Pla Especial de la Muntanya de Sant Antoni al terme municipal de Sant Joan de les Abadesses, la seva proximitat a la zona delimitada per l'actuació i les seves característiques va fer recomanable una prospecció arqueològica per a la citada modificació.

Ateses les característiques de la *Via de Sant Joan de les Abadesses*, ramal secundari de la via romana de Capsacosta i que és possible que existeixin altres obres d'enginyeria o d'hàbitat associades, la Direcció General del Patrimoni Cultura, Servei d'Arqueologia va informar que era imprescindible la realització d'una prospecció arqueològica sistemàtica a la zona objecte de dita modificació. Aquests treballs havien de ser previs a l'aprovació de dit projecte, amb l'objectiu de documentar la possible existència de restes arqueològiques actualment no conegudes ni documentades.

DESCRIPCIÓ DEL LLOC I SITUACIÓ EXACTA

La zona on es construiran 4 edificacions d'una planta d'uns 300 m2 es localitza en el terme de Sant Joan de les Abadesses (Ripollès), concretament en el vessat sud est de la muntanya de Sant Antoni. Actualment aquest espai es caracteritza per un bosc esclarissat, prats i antics espais de conreu enfeixats amb pedra seca.

L'accés a la zona es realitza prenen la GI621 (carretera de Sant Joan de les Abadesses a Olot), poc després de prendre aquesta via (aproximadament 500 metres) apareix un trencant a mà esquerra senyalitzat com Ermita de Sant Antoni (fig.1).

METODOLOGIA EMPRADA

Atesa la potencialitat arqueològica de la zona hem realitzat una prospecció dels quatre sectors que es pretenen urbanitzar i dels accessos.

PROSPECCIÓ. La prospecció de cada parcel·la urbanitzable s'ha realitzat mitjançant sondeigs mecànics realitzats amb retroexcavadora.

Prospecció superficial de tota la superfície. Prospecció sistemàtica superficial i recollida de tot el material arqueològic que aparegui en superfície. L'anàlisi de possibles evidències superficials ha provocat realitzar sondejos o neteges concretes.

Realització de sondeigs seguint una retícula geomètrica regular. S'ha plantejat una retícula general per a cada parcel·la quan era possible o s'ha sondejat tot el perímetre de la parcel·la i en el seu interior. Els sondeigs s'han realitzat mitjançant l'ús d'una retro-excavadora inspeccionada per un arqueòleg. L'aparició de qualsevol indici arqueològic ens ha dut a continuar de forma manual. La finalització de la

1 ARQUEOLÍTIC TERRA-SUB SL PASSEIG DE LA GENERALITAT, 20 LOCAL, 17820 BANYOLES
659658079, tpalomo@arqueolitic.com

prospecció la marcà l'aparició de roca mare o bé després de constatar la presència d'una potència notable de sediments no alterats

DESENVOLUPAMENT DE LA PROSPECCIÓ I CONCLUSIONS GENERALS

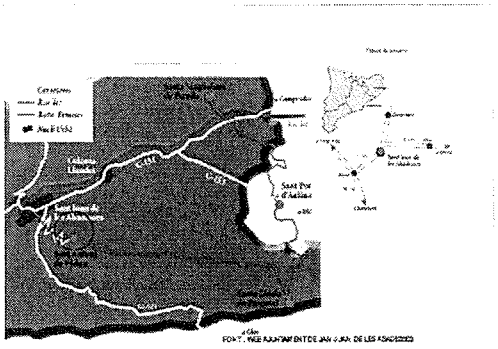
Les prospeccions s'han dut a terme dins del marc del perímetre de la parcel·la a urbanitzar, en els accessos i en zones que la prospecció visual hagi fet necessari.

Els sediments caracteritzats en els sondeigs arqueològics són lutítics vermells que inclouen cossos rocosos conglomeràtics i gresosos. Aquests conformen la formació Bellmunt, del Lutecià (Eocè Superior), de color cru.

La prospecció de la parcel·la 1, 2 i 4 no ha permès documentar cap evidència arqueològica.

La prospecció de la parcel·la 3 ha permès documentar les restes d'una construcció, possiblement l'antic mas de Coll de Saqués (fig.2) enderrocat a principis del segle XX. La zona documentada del mas es caracteritza per un mur realitza en grans pedres al qual s'adossa un terra de rajola massissa quadrada. Es va poder apreciar com l'arrebossat de la paret arribava al nivell de circulació construït (fig.1 i 2).

Aquestes restes tot i no trobar-se afectades directament per les obres de construcció es localitzen en una zona propera. Aquest fet, al nostre entendre, ha de motivar que durant la construcció dels habitatges i dels accessos als mateixos es dugui a terme un pla de vigilància arqueològica que permeti la conservació de les restes arqueològiques documentades en els sondeigs 8 i 12 (fig.1).

SITUACIO DELS SONDEIGS PARCEL·LA 3.

SEGUIMENT ARQUEOLÒGIC AL POU DE CAL MOLINER

Elisenda Moix

L'indret on es va dur a terme el seguiment arqueològic, està situat a l'edifici número 38 de la plaça Major al poble de Banyoles que es troba a la conca lacustre anomenada Banyoles- Besalú i que està situada a la província de Girona, a escassos quilòmetres al nord de la capital.

L'excavació estigué motivada per la rehabilitació de la casa, coneguda com Cal Moliner o Molí de la Plaça, per part de l'Ajuntament de Banyoles. El projecte de rehabilitació i recuperació d'aquest edifici fou encarregat per l'Ajuntament de Banyoles a l'arquitecte banyolí *Miquel Duran i Llinàs* i *Bar arquitectes sc (Josep M. Birulés, Frederic Cabré i Pia Romans)*. L'objectiu de la Corporació municipal era la de rehabilitar i adequar els seus espais per a situar-hi l'Oficina Municipal d'Informació i Turisme del centre de la ciutat i l'Agència de Promoció Econòmica de l'ajuntament de Banyoles. La intervenció arqueològica derivada d'aquestes obres i destinada a descobrir i documentar les possibles restes conservades fou encarregada a l'arqueòloga Elisenda Moix Ezquerra i sota la supervisió del Museu Arqueològic Comarcal de Banyoles (MACB).

L'àmbit intervingut forma part d'una zona d'alt valor històric i arqueològic; l'edifici de

cal Moliner està situat a la plaça Major de Banyoles, protegida com a Bé Cultural d'Interès Nacional de Catalunya (conjunt històric) i la casa està inclosa en el " *Precatàleg municipal d'elements d'interès històric, artístic i paisatgístic o arquitectònic*".

L'edifici de cal Moliner està ubicat al número 38 de la plaça Major. La plaça Major està documentada des del 1275. Les seves primeres cases, segurament, estarien localitzades a la banda nord, en l'antic camí de sortida de Banyoles per la Porta dels Turers. L'existència del rec Major va fer possible que aviat s'hi instal·lessin molins o d'altres indústries que necessitaven aigua. Les primeres notícies documentades del molí són de 1263, és a dir, anteriors a la construcció de la plaça (1275); i fan referència al molí quan pertanyia a Bernat de Rec. La família banyolina de Rec o des Rec la trobem entre els segles XIII i XIV i varen tenir gran importància en la Banyoles d'aquesta època.

Cal Moliner es pot considerar l'única edificació de la plaça Major que ha restat quasi intacta des de l'època medieval i que manté una sola planta sobre la volta. Abans també comprenia la casa del costat, l'antiga Farmàcia Boadella. Era, bàsicament, un molí fariner que aprofitava la força de les aigües del rec Major per a triturar els grans de blat per tal d'obtenir-ne farina.

També es té constància d'altres notícies referents a aquest molí. A finals del segle XIV era citat com a "molí d'en Vilademí de plassa". Probablement el 1421 el molí estava a càrrec del moliner Bernat Joffre. Dos segles després, en la *Concòrdia sobre les aigües de l'Estany de Banyoles* (1685), torna a ser anomenat com a molí d'en Porxas. Així doncs estem parlant d'un edifici que sempre ha tingut el mateix ús, però que molt sovint ha canviat de propietaris i d'estadants. Fins el tancament del molí (a la dècada dels anys vuitanta del segle XX ja no funcionava) va restar en mans de la mateixa família Codony. L'objectiu principal era l'excavació d'una estructura quadrada que s'havia localitzat en el moment d'aixecar el paviment modern de la planta mitgera. El període d'intervenció va ser de 4 dies hàbils compresos entre el 3 i el 8 de juny de 2005.

Foren dos operaris de la Brigada de Manteniment de l'Ajuntament de Banyoles els que s'encarregaren del buidatge del què semblaria ser un pou, sempre sota control arqueològic. El pou estava omplert amb molta runa, fragments de calç, de teules, blocs mitjans i grans de pedra, barrejada amb fragments (força grans) de ceràmica i restes de fauna, la presència de terra era escassa. S'observà durant l'excavació, que a banda i banda de les parets del pou hi havia uns petits esglaons excavats en el travertí que es degueren fer a mesura que es construí el pou.

Es varen baixar fins 3,8 m de profunditat ja que en aquesta cota es va localitzar el que seria el terra del pou. Cal dir que el pou estava excavat en el mateix terreny geològic que és el travertí. S'observà durant l'excavació, que a banda i banda de les parets del pou hi havia uns petits esglaons excavats en el travertí que es degueren fer a mesura que es construí el pou.

Després es procedí a inventariar el material ceràmic que amortitzava l'estructura i que ens donaria la datació del moment en que seria colmatat i s'abandona. La cronologia de la ceràmica oscil·lava entre els segles XVII i XIX.

RESULTATS

Els resultats de l'excavació són que es va fer palesa l'existència d'un pou d'aigua del qual se'n desconeixia la seva presència, no es va poder saber quan es va construir però sí que tenim la data del seu abandó que degué ser pels volts del segle XIX. La utilitat del pou exactament no se sap quina fou tot i que fa pensar que era per a obtenir aigua ja que el terra, que era travertí, presentava una capa gruixuda de calç, fet que fa pensar en que durant força temps degué contenir aigua.

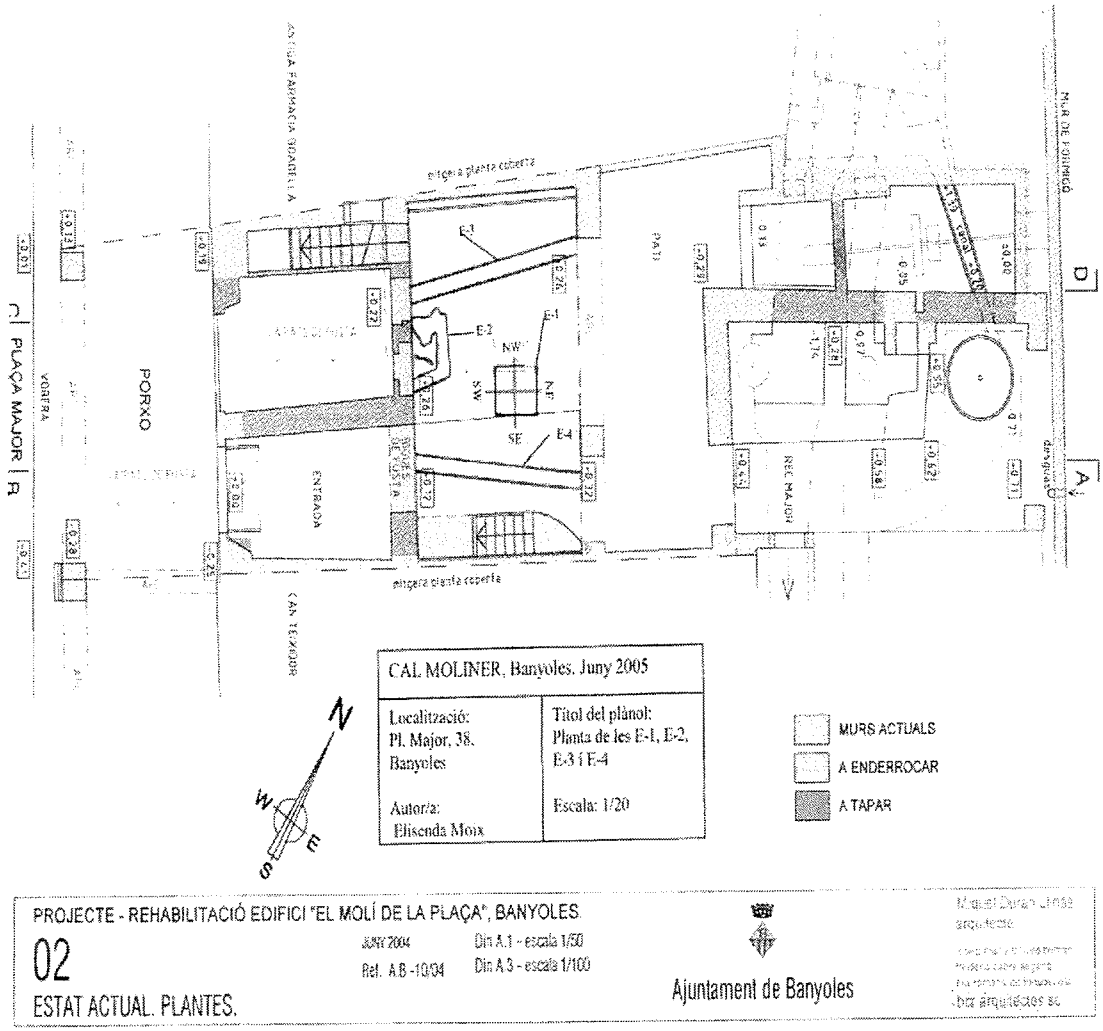

Fig. 1. Planta general del jaciment.

TAV PLATAFORMA OBRES EXTERIORS COSTAT ESPANYA, 2005

Natàlia Colomeda **Almudena García** **Antoni Palomo** **Sofía Zarza**[1]

Pablo de la Fuente[2]

INTRODUCCIÓ

Entre els mesos de gener de 2005 i maig de 2006 es realitzà la intervenció preventiva al TAV Figueres-Perpignan, subtram plataforma obres exteriors costat Espanya (La Jonquera, Agullana, Capmany, Llers, Darnius, Biure d'Empordà i Figueres, Alt Empordà). L'empresa concessionària de les obres fou Dragados,S.A. que encarregà els serveis de l'empresa Arqueolític Terra-Sub, S.L. per dur a terme l'actuació arqueològica preventiva. Aquesta actuació va ser dirigida per Natàlia Colomeda (24 de gener - 30 de juny de 2005) i Almudena García (1 de juliol de 2005 - 31 de maig de 2006), sota l'autorització del Departament de Cultura de la Generalitat.

La construcció de la via d'alta velocitat tram Figueres-La Jonquera va suposar la realització d'una sèrie de treballs de prospecció i control de l'obra, contemplats en l'estudi d'impacte ambiental, com la protecció d'elements patrimonials existents a les rodalies de la traça del TAV, així com la detecció i documentació d'aquells que poguessin estar afectats directament per aquest.

LOCALITZACIÓ

El termes municipals que afecta l'obra són els següents: La Jonquera, Agullana, Capmany, Llers, Darnius, Biure, Ponts de Molins i Figueres tots ells integrats en la comarca de l'Alt Empordà. La longitud afectada per l'obra és d'aproximadament 20 Km.

MOTIVACIÓ DE LA INTERVENCIÓ

L'estudi d'impacte ambiental realitzat en motiu del projecte de construcció de la via d'alta velocitat tram "Figueres-La Jonquera" ha determinat tota una sèrie de mesures correctores relacionades amb el patrimoni arqueològic i històric.

Les mesures correctores són les següents :

- Protecció d'elements del patrimoni dins de la franja d'1 km de seguretat propers a la traça de projecte.

L'objectiu d'aquesta mesura correctora és el control de la no afectació dels elements arqueològics o d'interès històric/patrimonial. Aquests elements no estan afectats directament per la traça de la línia d'alta velocitat Figueres-Perpignan.

- Control i seguiment exhaustiu de les obres de construcció de la línia d'alta velocitat en punts concrets de la traça.

A banda del control i seguiment de les obres en tot el traçat, el pla d'impacte determinava el control exhaustiu en dues zones concretes:

* P.K. 31.000-32.000

* P.K. 32.000-35.000

El fet que existís una espessa vegetació en aquestes zones impossibilità la visualització de

1 Arqueolític Terra- Sub S.L.

2 Doctor en Història (UNED), Fundació Privada Cultural Les Fortaleses Catalanes. Alferes (RV), Exèrcit de Terra, Estat Major del Comandament Regional Pirenaic.

possibles restes arqueològiques, juntament amb la presència entre el P.K. 31.000-32.000 del Pla de Palaus feia necessari un pla de vigilància especial.

- Documentació planimètrica, fotogràfica, situació topogràfica i neteja d'elements afectats directament pel projecte o situats dins de la franja de seguretat de 25 metres ambdós costats del traçat.

- Control general de l'obra

El pla de vigilància afectà a tota l'obra com a mitjà de localització de possibles restes arqueològiques no localitzades durant les prospeccions realitzades amb motiu de l'estudi d'impacte ambiental i no documentades en la Carta Arqueològica de l'Alt Empordà realitzada pel Departament de Cultura.

PROGRAMA DETALLAT I METODOLOGIA EMPRADA

Dins els treballs de vigilància i control arqueològic dels diferents sectors de l'obra es desenvoluparen diverses tasques: control arqueològic dels moviments i extraccions de terres; control de la possible afectació de jaciments arqueològics i elements d'interès històric/patrimonial coneguts que es troben en una franja d'1 km; prospecció per tal de localitzar la presència d'elements i jaciments no coneguts que aparegueren durant el desenvolupament de l'obra i que quedaven afectats; documentació planimètrica, fotogràfica i topogràfica dels elements localitzats dins el traçat del TAV; documentació dels elements citats en el pla d'impacte situats dins la franja de seguretat de 25 m a banda i banda del traçat i, finalment, excavació dels diferents jaciments arqueològics localitzats durant les tasques de control.

Segons el treball realitzat s'adaptà la metodologia a cada cas.

En el control arqueològic es dugué a terme la prospecció visual de les zones afectades per rebaixos i moviments de terres i es realitzà el control visual de les màquines quan realitzaven excavacions. El registre dels moviments de terres controlats s'efectuava mitjançant unes fitxes on es detallà el dia, el PK, la màquina i el resultat del control arqueològic.

Per tal de controlar la no afectació d'elements arqueològics/patrimonials dins la franja d'1 km al voltant de l'obra es visitaven periòdicament, essent aquestes intensives quan hi havia moviments de terres al voltant de cada element.

La localització d'elements i jaciments no coneguts dins la traça es portà a terme mitjançant la prospecció visual: abans de qualsevol actuació sobre el terreny, després de la desforestació i, un cop finalitzats els moviments de terres, es tornaren a prospectar els terrenys. El registre de camp d'aquestes feines es realitzà mitjançant unes fitxes on constaven els següents paràmetres: element localitzat, el PK on es trobà, municipi i observacions.

De tots els elements patrimonials afectats per l'obra es realitzà una documentació planimètrica que consistia en el dibuix de: una planta, seccions i en alguns casos alçats. Així mateix, també es documentà cada element amb un reportatge fotogràfic i amb una topografia on hi constava la seva localització dins el traçat del TAV.

RESULTATS DE LA INTERVENCIÓ

Les tasques de prospecció realitzades van donar com a resultat la troballa de diferents elements arquitectònics i arqueològics. Aquests darrers, es detallen en articles individualitzats, es tracten del jaciment Camí dels Banys de la Mercè i Vinya de Can Perxés.

La gran majoria de troballes, però, es tracta d'elements d'ús agrícola-ramader, com barraques de vinya i una carrerada; i elements d'ús militar, formats per diferents tipus d'estructures defensives militars construïdes després de la Guerra Civil.

A continuació es presenta un estudi detallat d'aquestes dues tipologies de troballes:

ESTRUCTURES D'ÚS AGRÍCOLA-RAMADER

Els elements d'ús agrícola-ramader trobats durant la intervenció consten majoritàriament de barraques de vinya, de les quals destaquem les construïdes amb la tècnica de la pedra seca.

L'origen de la construcció en pedra seca es situa

al Pròxim Orient durant el Neolític , arrel de la sedentarització de la població i la necessitat de construir habitatges estables. D'aquest tipus de construccions, però, se'n poden trobar per tota la Conca Mediterrània i en alguns països de l'Àfrica sud-sahariana, entre d'altres indrets del món (GIMENO 2004).

A Catalunya, alguns autors com August Bernat (BERNAT 1995) consideren que els orígens de les barraques de pedra seca s'haurien de situar a l'alta edat mitjana en ple procés de feudalització. La repoblació de les terres de ponent degut a l'avançament de la frontera cap el riu Gaià, al segle X, va precisar la construcció d'habitatges i la pedra era el recurs més a l'abast.

Ara bé, la gran proliferació d'aquest tipus d'estructures es produeix a finals del segle XVIII, coincidint amb l'augment demogràfic i la demanda de terres per a conreu; i perdura durant el segle XIX arribant fins al primer terç del XX (Català 2001).

Arreu de Catalunya es troben barraques associades a conreus de vinya, oliveres o garrofers, reben diferents denominacions segons la zona, així com també s'hi pot observar una àmplia diversitat tipològica. Així, trobem que al tarragonès se les anomena cocó o a Lleida cabanes, i poden tenir planta rectangular, mixta o circular o estar construïdes amb tàpia allà on la pedra no és gaire abundant (LOSCOS 2001).

Tipologia

Les barraques de vinya responen a una funcionalitat específica i, com la majoria d'elements d'ús agrícola, presenten una sèrie de peculiaritats que les diferencien entre elles, ja sigui per la morfologia, per la incorporació d'algun material o d'elements com llars o lleixes, fet provoca que no es repeteixi un model concret. Malgrat això, per tal de tenir una visió global de les barraques documentades, s'ha establert una tipologia per aquestes estructures.

La tipologia de les barraques de vinya localitzades dins la intervenció del TAV, s'ha establert a partir de les diferències que presenten en quant a tècnica constructiva i materials utilitzats. Així doncs, s'han definit tres tipus de barraques: les construïdes en pedra seca, les de pedra lligades amb morter de calç i les de totxo massís i maó.

Barraques de pedra seca[3]

Les barraques de pedra seca són totes aquelles que tenen, com a característica principal, que en la seva construcció no s'utilitza cap material conglomerant, com el ciment o el morter de calç.

Dins la línia del TAV trobem cinc barraques que pertanyen a aquesta tipologia: La situada al PK: 28+950 a La Jonquera, al PK: 41+800 a Pont de Molins, i les del PK: 42+050, 43+212 i 44+013 les tres al municipi de Llers.

Deixant de banda la tècnica constructiva trobem que tenim diverses morfologies, de planta rectangular la barraca situada al PK: 28+950, de planta mixta les del PK: 41+800, 42+050 i 43+212, i de planta ovoide la situada al PK: 44+013.

La barraca de planta rectangular no mantenia el sostre i les seves parets es trobaven mig derruïdes, pel que no es pogué determinar quin tipus de teulada tenia, encara que en l'enderroc del voltant s'observava la presència de teules àrabs que ens farien pensar que estaria formada per aquest material. Les seves dimensions eren mitjanes pel que podria haver estat utilitzada per guardar eines o fins i tot per cuinar.

Entre les barraques de planta mixta trobem dues de mitjanes i una de grans dimensions, la situada al PK: 43+212. Aquestes barraques es distingeixen perquè presenten una planta exterior quadrangular i l'interior circular. L'estructura exterior presenta una estructura esglaonada i en el cas de les mitjanes amb angles rectes a la part posterior i inferior, i arrodonida al graó superior, la seva alçada aniria del metre i mig als dos metres. La barraca més gran s'alçava una mica més de 4 metres i presenta la façana i els laterals amb forma quadrangular i la part posterior arrodonida. Malgrat que una part del graó superior es trobava derruït el seu estat de conservació era excepcional i es va poder observar el sostre en falsa cúpula i l'existència al seu interior d'una obertura a la paret, anomenat refrescador o cocó, que s'utilitzava per guardar-hi aliments i aigua. Les tres barraques es trobaven unides a murs de feixa que separaven els camps on es trobaven.

3 Les barraques s'anomenen a partir del punt kilomètric de la línia del TAV i del municipi al qual pertanyen.

Per últim la barraca 44+013 de planta ovoide és de petites dimensions i respondria a la necessitat d'un refugi per a una sola persona o com a lloc on mantenir en fresc el menjar i l'aigua. Semblaria un refugi improvisat, doncs, la seva factura és poc acurada, els blocs més grans es situen a la base i es sobreposen blocs mitjans i petits fins a formar el sostre que no es conserva, però per la perllongació de la secció sembla que seria arrodonit, sense arribar a formar una falsa cúpula per les dimensions tan reduïdes de l'estructura.

Com podem veure, aquestes edificacions dins la seva tipologia presenten diverses particularitats morfològiques que respondrien tant a estètica/ estil com a funcionalitat. D'aquest darrer aspecte podríem assenyalar que es basa en les dimensions, així, les més petites serien refugis per resguardar-se del sol de migdia o refrescadors vora els conreus; Les de mitjana i grans dimensions podrien haver estat refugis més allunyats de la finca on podrien guardar eines, fins i tot algun animal, en el cas de les grans, mantenir el menjar en fresc i cuinar.

Arqueològicament no s'ha pogut establir una cronologia per aquest tipus de barraques, ja que no s'han trobat restes de materials més antics de l'últim quart del segle XX. Tot i això, pel tipus de construcció, les inseriríem cronològicament a finals del segle XIX i principis del XX.

Barraques de pedra lligada amb morter de calç

Aquestes barraques tenen com a element significatiu el fet que estiguin lligades amb morter de calç, ja que la pedra continua essent el material més utilitzat, tot i que, com veurem, el totxo massís també hi és present.

Les barraques d'aquest tipus que es troben dins la línia del TAV són cinc: la situada al PK: 26+950 a La Jonquera, a Agullana en trobem dues, una al PK: 29+950 i una altra al PK: 32+400, a Pont de Molins trobem una de grans dimensions anomenada "Can Delfis" al PK: 39+920 i per últim al PK: 43+682 a Llers.

Totes les estructures presenten una planta rectangular, i en trobem de mida petita, com la de La Jonquera, o de grans dimensions com "Can Delfis". El sostre de les barraques no es conservava en cap cas i només podem saber que dues d'aquestes tenien un sostre de volta catalana, degut a que en algun dels seus cantons conservava alguna resta testimonial. Aquest seria el cas de la barraca 43+682 i la 32+400. La calç s'utilitzava com a conglomerant però en alguns casos, com "Can Delfis", es conservaven restes d'un enlluït de calç a les parets.

El totxo massís també s'utilitza en aquest tipus de barraca, a mode de falca entre pedres, en algun cas, però sobretot col·locat en el llindar de les portes i en els casos on s'ha conservat part del sostre també s'hi pot observar la seva presència.

Algunes barraques tenien altres estructures associades, com la 26+950 que tenia un pou i un dipòsit per sulfurs a la part est. Altres com "Can Delfis", tenia una estructura de petites dimensions feta de pedra a pocs metres de la porta, de la qual no s'ha pogut determinar la seva funció.

La cronologia d'aquestes barraques, la situaríem entre finals del segle XIX i mitjans del segle XX.

Barraques de totxo massís i maó

Aquestes barraques són més modernes, en general, els materials utilitzats són el totxo, el maó i el ciment o morter de calç. A la línia del TAV trobem una a La Jonquera al PK: 27+350 i una altra a Agullana, al PK 31+960.

L'estat de conservació d'aquestes barraques va permetre documentar tota l'estructura i els elements que les constituïen. Així, s'observà que ambdues tenien planta rectangular amb una alçada màxima de 2,20m. El sostre de la barraca 27+350 era bombat en la part central i rebaixat a les quatre cantonades. En canvi, en la 31+960 el sostre era d'un sol vessant. Les dues tenien finestres de petites dimensions (0,20x0,10m) per deixar entrar llum natural, i al seu interior hi havia una llar de foc. Només en la 31+960 es documentà la presència de lleixes.

Les parets estaven totalment arremolinades i trobem restes de pintura, com la que s'observa a la 31+960 que semblaria que estaria pintada de verd amb una sanefa de color vermell resseguint tots els angles. Per altra banda, adossat a l'estructura 27+350 trobem un dipòsit rectangular dividit en dues cubetes construït amb maó i revestit de morter de calç.

Aquest tipus de barraques es començarien a construir a partir del primer terç del segle XX, un

testimoni seria la inscripció amb la data "1922" que es trobà sobre la llinda de la porta de la barraca 27+350.

Les barraques de vinya responen a una funcionalitat especifica i en base a aquesta es decidien les seves dimensions i els complements, com llars o refrescadors, que havien de tenir. D'aquesta manera trobem que les de grans dimensions podien acollir a una o diverses persones i animals si calia. Al seu interior s'hi podia cuinar, ja fos en un fogar improvisat i apartant la llosa que cobria la falsa cúpula en les de pedra seca per deixar sortir el fum, o a la llar que tenien feta les de totxo i maó. En canvi, les de petites dimensions eren simples refugis on resguardar-se del sol o la pluja i on s'hi podia mantenir l'aigua i el menjar en fresc (LOSCOS 2001). Arqueològicament no hem pogut determinar la seva cronologia amb exactitud però pel tipus de construcció i el que es coneix en altres zones, semblaria que no anirïem més enrera del segle XIX.

Tècnica

La tècnica constructiva de les barraques localitzades al TAV (Figueres-La Jonquera) tenen diferències que venen donades pels tres tipus que hem documentat: les barraques construïdes amb pedres lligades en sec, les barraques fetes amb pedres lligades amb morter i les barraques de totxo massís, aquestes darreres corresponents majoritàriament a principis del s.XX.

Barraques de pedra seca

L'inici de la construcció d'aquests elements comença adequant el terreny, aprofitant un desnivell o feixa per fer una de les parets o directament sobre el terra. Els murs d'aquestes estructures no presenten en cap cas rases de fonamentació, sinó que s'assenten directament sobre el terreny. Així doncs, l'aixecament de les parets és el següent pas.

Els llenços no solen ser regulars ni definits, sinó que les pedres en van col·locant de manera que es falquin entre si. En alguna ocasió també hem observat la utilització de fragments de teula o totxo massís per omplir els petits buits entre pedres. Els blocs de mida més gran s'ubiquen generalment a la base per aguantar el pes de tota l'estructura. En les barraques quadrangulars o rectangulars aquests blocs més grossos també es posen en les cantonades i en els brancals de la porta d'accés.

Pel que fa a les cobertes, no en totes les barraques s'han conservat. Malgrat això, dins les que en conservaven com a mínim una part, hem pogut constatar que la majoria tenen l'anomenada falsa cúpula. Per construir el sostre en falsa cúpula es continuen aixecant filades un cop acabats els murs, però les pedres de cadascuna d'aquestes filades sobresurt una mica de l'anterior. Això fa que cada cop es vagi tancant més fins a completar la volta del sostre. Un cop tancada aquesta volta es recobreix amb terra argilosa o pedruscall per impermeabilitzar-la.

Barraques de pedra lligades amb morter de calç

En general, la tècnica constructiva s'assimila a les barraques de pedra seca. L'adequació del terreny, l'aprofitament dels materials propers com la pedres del camp i l'aixecament de les parets es fa de la mateixa manera. Tot i això, l'aglutinant de les parets és el morter de calç. La seva forma sol ser quadragular i senzilla. Una particularitat d'aquestes construccions és que moltes d'elles presenten brancals de totxo massís a les portes. Per altra banda, la construcció del sostre sol ser amb teulada de volta catalana o d'un o dos vessants.

Barraques de totxo massís

Dins les tasques de prospecció i documentació d'aquest tram del TAV hem documentat dues barraques d'aquestes característiques, ambdues situades cronològicament dins el s.XX. Les parets es van aixecant col·locant els totxos verticalment i aglutinant-los amb morter o morter de calç.

Pel que fa a la coberta, una d'elles presenta l'anomenada volta catalana. L'altra presenta un sostre d'un sol vessant sustentat per bigues de fusta.

ALTRES ELEMENTS D'ÚS AGRÍCOLA

A banda de les barraques de vinya, durant la nostra intervenció vàrem localitzar altres elements d'ús agrícola-ramader dels quals se'n realitza una breu descripció. Entre aquests trobem un sistema de basses i dipòsits del Mas Ribes, al PK: 30+980, la carrerada del Forn del Vidre, de

la qual es realitzà una intervenció arqueològica per aprofundir en el seu coneixement, i un dipòsit d'aigua al PK 27+920.

Sistema de basses i dipòsits del Mas Ribes, PK: 30+980, Agullana

Pels voltants del Mas Ribes es localitzen, entre una sèrie de petits bancals, tres dipòsits d'aigua de forma rectangular però de diferents mesures. El fet que es trobin distribuïdes a diferents nivells, en diferents bancals, i la seva diversitat fan pensar que juntes formarien un conjunt dedicat al rec dels camps de cultiu del Mas Ribes. Sembla que la seva funció seria recollir l'aigua d'aqüífers naturals per distribuir-la pels camps de cultiu mitjançant petits reguerols. La seva cronologia podria emmarcar-se entre finals del s.XIX, principis del s.XX.

Dipòsit d'aigua, PK 27+920, La Jonquera

Es tracta d'una estructura excavada en la roca i feta de pedres lligades amb morter de calç i ciment. Presenta una planta rectangular amb una boca quadrada per on s'extreia l'aigua.Val a dir que presenta una reforma posterior molt visible doncs es tracta del revestiment de pòrtland tant a l'interior com a l'exterior de l'estructura

La funcionalitat d'aquesta estructura és la de mantenir dipositada una certa quantitat d'aigua per poder regar els camps de conreu en terrasses que es troben al nord del dipòsit. Així com coneixem la seva funció, no hem pogut determinar la seva data de construcció per la manca de restes materials. No obstant això, pel tipus d'estructura i la seva tipologia podríem pensar que es tractaria d'un element d'època contemporània.

La Carrerada del Forn del Vidre, La Jonquera

Aquest element es troba situat al terme municipal de La Jonquera (Alt Empordà), concretament al nord-oest de l'Església de St. Martí del Forn del Vidre. S'efectuaren un seguit de cales per comprovar l'existència de paviment i intentar esbrinar la seva cronologia. Així mateix, es realitzà una documentació fotogràfica i planimètrica del lloc.

La carrerada està feta en la tècnica de la Pedra Seca, sembla ser que les construccions en pedra seca es feien amb pedres que es trobaven en el mateix lloc, perquè ja hi eren o perquè s'arrancaven del camp quan el pagès treballava la terra. Per això eren pedres de totes les mides i amb formes molt irregulars. Aquest fet obligava a utilitzar pedres petites com a falques, posades a pressió subjectaven les grans i donaven consistència a la construcció. A la carrerada es veu clarament aquest tipus de falques, ja que als murs mig derruïts es poden veure les pedres interiors petites, com estan reomplint els buits entre les grosses per donar estabilitat el mur. Sembla ser que el tipus de pedra utilitzat en aquest tipus de construcció varia segons els llocs, ja que s'utilitza la pedra autòctona. El tipus de roca emprada en aquesta construcció són d'origen local i bàsicament es tracten de varietats de roques metamòrfiques com el granit i els esquistos.

A L'Empordà són molt nombroses les construccions realitzades en pedra seca con són els camins, els murs de feixa i les barraques de vinya. Segons l'autor Marià Sáez (2004) en el seu llibre "*La Pedra Seca*": *Els camins són com tires de terreny, d'amplada variable, que van d'un lloc a l'altre i fets expressament per poder-hi passar sense dificultats. Alguns d'aquests camins, els més transitats per facilitar-hi la circulació de persones, animals i sobretot dels carros s'empedraven...*

La carrerada de Sant Martí del Forn del Vidre està fortament inclinada cap al Sud, suposem que per evitar els bassals, feien que l'aigua s'acumulés tota en una banda del mur per després sortir per embornals semblants al que es va localitzar en un sondeig. Aquest embornal es trobà al tram de la carrerada més a prop del riu Llobregat, creiem que també feia la seva funció quan hi havia crescudes del riu. No es detectà un pas del riu a l'alçada de la carrerada, però més amunt del Llobregat apareix una estructura semblant a un petit pas o pont amb restes de parament amb morter de calç.

Els diversos sondejos realitzats no han evidenciat la presència de restes de paviment, fet que es dóna en la gran majoria d'aquests tipus de construccions viàries. Aquesta solució constructiva pot estar relacionada en els usos de la Masia adossada a l'església de Sant Martí del Forn de Vidre, dedicada a l'explotació ramadera. Actualment el mas continua una feble activitat de ramaderia de bòvid.

Els sondejos efectuats a la carrerada no permeteren donar una cronologia ajustada ja que no es trobà material ceràmic. Aquesta carrerada sembla estar relacionada amb l'església de Sant Martí del Forn del Vidre (segle X), que va patir una reforma al segle XVIII i se li va adossar una Masia feta en Pedra Seca, al mateix temps que la carrerada. Podem dir doncs, que és un camí d'accés a la Masia de: persones, carruatges i animals. Aquesta Masia va exercir de forn productor de vidre, per tant deuria ser un camí molt utilitzat.

Tenim innumerables exemples de camins semblants, només per posar algun exemple: al municipi de les Preses, comarca de la Garrotxa, mes concretament Al Bosc del Tosca, aquí hi ha una xarxa de camins murallats que feien la funció de delimitar les parcel·les de conreu. Cal destacar també la presència d'aquests tipus de enllaços viaris entre masos, com succeeix en els vessants del Massís del Montgrí. En el municipi de Torroella de Montgrí tenim coneixement d'una carrerada datada en el segle XVIII destinada a la conducció de ramats entre masos.

BÚNQUERS LOCALITZATS AL TAV

El control arqueològic de les obres de construcció de la línia d'alta velocitat, subtram Figueres- La Jonquera, ha permès documentar diverses estructures militars construïdes poc després de la guerra civil espanyola. Es tracten d'una sèrie de búnquers que formen part de l'Organització Defensiva dels Pirineus, com veurem més endavant en l'anàlisi global de tot el sistema defensiu. Tots aquests elements que hem documentat es troben dins els termes municipals de: Capmany, Darnius i Biure. Per altra banda, els hem donat un número de l'1 en endavant per poder-los diferenciar. Seguidament detallem els diferents tipus de troballes ordenades per municipis.

FORTIFICACIONS DE L'ORGANITZACIÓ DEFENSIVA DELS PIRINEUS SOBRE EL SUBTRAM DEL TAV

En el tram de 450 Km., de Port de la Selva a Fuenterrabía, la anomenada Línia P o, més correctament, l'Organització Defensiva dels Pirineus és un singular conjunt de petites fortificacions –conegudes popularment amb el nom de *búnquer*– sorgides a partir de 1944 per defensar la frontera amb França.

El desembarcament de Normandia de juny d'aquell any era el principi de la fi de la Segona Guerra Mundial. El triomf aliat podia transformar-se en una amenaça considerable al naixent règim del general Franco.

L'Organització Defensiva dels Pirineus és una obra franquista. Al mateix any del començament dels treballs, 1944, va ser publicat la seva obra *ABC de la batalla defensiva*, un al·legat en contra de los fronts defensius continus, el màxim exponent dels quals va ser la faraònica Línia Maginot, a la qual defineix com "*una hermosa*

Capmany

QUANTITAT	TIPUS	NÚM. REF. BUNQUER
3	Morters	1-3
1	Niu de metralladora	24
2	Pous de tirador	25-26

Darnius

QUANTITAT	TIPUS	NÚM. REF. BUNQUER
1	Observatori	7
1	Antiaeri	6
3	Nius de metralladora	4,12 i 18
14	Pous de tirador	5,8-11,13-17 i19-22

Biure

QUANTITAT	TIPUS	NÚM. REF. BUNQUER
2	Antitanc	23 i 30
3	Morters	31-33
3	Pous de tirador	27-29

ratonera para un ejército" (FRANCO 1976). El manifest, en teoria defensiva, té com a premissa més significativa la dependència que els exèrcits moderns tenen de les comunicacions, de la qual s'infereix que els principals camps de batalla han de localitzar-se a les vies de penetració.

Aquest aspecte va ser dogma de fe pels planificadors del sistema defensiu: profunditat sobre els eixos en què s'ha de rebre l'atac principal, determinació de la batalla en zones on se pot mantenir-se la visió des dels observatoris, i defensa aferrissada de les interseccions de les vies de comunicació, tot adaptant la fortificació als obstacles que la natura pot oferir. El cas de les obres afectades recentment per la construcció del TAV és un paradigma del que s'ha dit.

LA PETITA GRAN MURALLA PIRENAICA

Entendre les obres de fortificació que són objecte essencial d'aquesta obra, suposa atendre als precedents de la constitució sistemàtica d'un sistema defensiu pirenaic. L'1 de febrer de 1939, a la recta final de la Guerra Civil i amb l'esclat de la Segona Guerra Mundial tot rondinant, un memoràndum del Quarter General del Generalíssim titulat "*Normas para la organización defensiva de la Frontera Pirenaica*" era concloent sobre el fet que la veritable fortalesa radicava més en la potència de foc que en el gruix del formigó armat (DE SEQUERA 2000).

Aquest document era la base d'un futur conjunt de fortificacions que havien de defensar la carretera des de Figueres fins el pas fronterer del Pertús, principal via de penetració per a columnes moto-cuirassades.

L'Organització Defensiva dels Pirineus nasqué del memoràndum C-15 de la 3ª Secció de l'Estat Major Central expedit el 23 d'agost de 1944. Aquest document defineix el sistema com una "*organización defensiva [que] no tendrá carácter lineal*", del tot contradictori amb el poc afortunat nom de Línia P amb el que és conegut el conjunt (CLUA, J.M. 2004). A diferència de la defensa lineal oferta per la Maginot, aquest sistema total, a fi d'evitar grans maniobres d'encerclament, divideix en tres tipus de zona el territori a defensar: activa, sobre les vies de penetració; perillosa, fora dels eixos viaris, tot i que l'enemic pot dur a terme moviments de tropes; i passiva, on sols es poden desplegar tropes especials.

Aquest sistema de fortificació és la resposta defensiva adaptada a la guerra de moviments, més coneguda per la paraula alemanya *blitzkrieg*, en la qual la cooperació aeroterrestre esdevé un factor fonamental. Al començar la Segona Guerra Mundial, els tancs alemanys eren manifestament inferiors en armament i blindatge als aliats, tot i que això no evità el seu èxit. Els teutons dotaren les seves unitats blindades de vehicles de cadenes aptes pel transport de fusellers, metralladores, sapadors, morters i peces d'artilleria de campanya. En el moment que els carros i el suport aeri eren insuficients per superar una posició, el foc de l'artilleria que acompanyava la columna i, fins i tot, el desembarcament de les tropes dels vehicles cuirassats d'infanteria, donava una capacitat d'assalt que mancava a les aïllades unitats de tancs aliades.

La doctrina expressada per Franco en el *seu ABC de la guerra defensiva*, feta realitat a l'Organització Defensiva Pirenaica, afronta el repte de minvar progressivament a una força mecanitzada amb recolzament aeri tàctic.

EL CENTRE DE RESISTÈNCIA, ENTITAT TÀCTICA FONAMENTAL

Les entitats tàctiques que l'Organització Defensiva dels Pirineus desplega al teatre de operacions, es denominen Centres de Resistència. Aquest és un conjunt d'elements defensius composat per:

* Llocs de comandament: observatoris fonamentals per la conducció de la batalla defensiva amb informació fiable i en temps real

* Assentaments per armes col·lectives:

o antiaeri: Amb un emplaçament sense blindatge horitzontal per tal d'assentar un canó automàtic, amb la missió de donar cobertura contra l'atac d'avions en picat;

o antitanc: Assentament casamatat, amb una ampla entrada per tal de poder emplaçar un canó de tir tens, tot cobrint amb el seu sector de tir carreteres i camins aptes pel pas de vehicles rodats i de cadenes, i aturar les puntes moto-cuirassades de l'atacant;

o morter: aquestes armes de tir per segon sector

–tot descrivint grans trajectòries parabòliques– són de gran utilitat per batre sectors desenfilats on l'atacant pot desplegar tropes. És a dir, la funció del morter en el combat d'infanteria és batre zones dins l'abast eficaç de les armes de tir tens, com metralladores i fuselleria, però que els obstacles del terreny oculten;

o niu de metralladores: aquests abrics formen la principal barrera de foc contra tropes i vehicles no blindats, tot establint la defensa llunyana del conjunt del Centre de Resistència.

* Pous de tirador: és l'emplaçament del fuseller. Connectats per trinxeres, conformen amb els camps de mines i d'altres obstacles artificials la base defensa del perímetre del Centre de Resistència.

* Refugis: tant per tropes com per municions. El subtram del TAV no n'ha afectat cap.

Tots aquests elements, que sumats formen el Centre de Resistència, s'articulen entorn a un grup tàctic, entitat formada en torn a un batalló d'infanteria adaptat al tipus de missió a assolir. El C-15 especifica que cada Centre de Resistència és una *"organización particular con capacidad combativa"*. És a dir, es defineix com una unitat tàctica essencial i, a més, cadascun d'ells és peculiar.

El Centre de Resistència, protegit per extenses àrees de filferros i camps de mines, es dividia en subgrups tàctics anomenats Punts de Recolzament, que agrupaven diversos elements, i eren la base per a la coordinació i execució de l'acció defensiva recolzada amb mitjans antiaeris i antitanc.

UN PONT PROPER

Tal i com ha documentat epigràficament l'evidència arqueològica, les obres van ser dutes a termes pels homes del 2on Batalló del 3r Regiment de Sapadors, tot i que per aquest treball, i atesa la necessitat de mà d'obra, aquesta unitat de fortificació va ser reforçada per les tropes del Regiment "*Alcántara*" núm. 33, una unitat d'infanteria pertanyent a la Divisió núm. 41.[4]

A la zona estudiada, el problema va ser l'estudi relatiu a l'extensió del Centre de Resistència núm. 21. És més que probable que la directriu organitzativa inicial es basés en els estudis relatius a la defensa de la carretera del Pertús, duts a terme a partir de la citada normativa de 1939, anterior a la sistematització pirenaica de l'organització defensiva. Tot prenent d'aquesta directriu, l'esglaó de foc del Centre de Resistència el conformaven dos Punts de Recolzament, cadascú amb sis assentaments per a un grup de metralladores, dos escamots de morters de 50 mm i dos més para canons antitanc.

La principal preocupació dels comandaments de la Divisió núm. 41, unitat a la qual estava adscrit la defensa d'aquest vital nus de comunicacions que protegia el Centre de Resistència núm. 21, atesa la presència de boscos d'alzines, era el reduït camp de tir que s'oferia per a las armes automàtiques, i la possible manca de coordinació amb el Centre de Resistència núm. 20, en el seu flanc dret, amb un preocupant límit a la carretera

4 La documentació del Centre de Resistencia núm. 21 es trova a l'Archivo Intermedio del Mando Regional Pirenaico, Línea Pirineos, Cataluña, capsa 7.

5 De l'anàlisi documental es pot que el protagonista d'aquest procés fou el coronel Manuel Duelo Gutiérrez. Respecte a la qüestió, aquest oficial, ponent de la comissió divisionària que estudià el tema es pronuncia en aquests termes: *"El primer centro de resistencia estudiado, fue el marcado con el número 21, que comprende Mont Roig y su observatorio. Trasladada la Comisión al terreno, después de un laborioso y detenido reconocimiento de la citada zona, se pudo comprobar, que en su totalidad está cubierta de un espeso bosques de encinas y monte bajo, que hace completamente difícil el asentamiento de armas automáticas y la elección de posiciones para la Infantería. Por esta razón, la Comisión ha decidido proponer a la Superioridad, el avanzar el borde anterior de este Centro de resistencia a la línea marcada por el límite del bosque, que se indica en el plano 1:20.000 y que se acompaña. De este modo se consigue disponer, si no de un excelente campo de tiro, por lo menos de una faja de terreno despejado y que puede ser batido por el flanqueo de armas automáticas, asentadas y enmascaradas dentro de los linderos de la masa de arbolado. Puede también observarse, que a retaguardia de este dispositivo, existe otra zona algo despejada, que nos puede servir de segunda barrera de fuegos"*. Archivo Intermedio del Mando Regional Pirenaico, Línea Pirineos, Cataluña, capsa 7, sense foliació.

de França que seguia un curs quasi paral·lel al riu Llobregat d'Empordà.[5]

Davant aquest doble problema, es decidí extendre el Centre de Resistència núm. 21 al límit dels boscos. Aquest estirament, a més de permetre sectors de tir més oberts, comportava poder flanquejar des de l'esquerra amb major profunditat la carretera de França i, sobre tot, poder cobrir les alçades a llevant del balneari de la Mercè, i des de allí poder enfilar més cap al nord la carretera de França. El fet de no poder abandonar la defensa del flanc esquerre, la carretera de Darnius, suposarà l'articulació de dos esglaons de foc, amb els problemes que això podia suposar: conducció de reserves, planificació de focs, etc. És per això que els dos antics Punts de Recolzament van ser convertits en un únic, per darrere dels dos nous Punts de Recolzament.

La conseqüència de l'allargament del Centre de Resistència núm. 21 comportà reforçar la profunditat defensiva sobre la carretera de França i, també, flanquejar convenientment els nous Punts de Recolzament, i que aquests no quedessin dominats des de la Serra de Puignau. Darrere aquesta necessitat està l'origen d'un nou Centre de Resistència, el núm. 88, al nord de la intersecció de la carretera de França amb l'encreuament de Capmany.

BIBLIOGRAFIA

ALONSO DE MEDINA, M., CERVERA, B. 1997, *Guia de l'Arquitectura Popular de les Comarques Gironines*. Vol. 1. Publicacions del col·legi d'Arquitectes de Catalunya, Barcelona, 92

BERNAT, A., 1995-1996, Les barraques de pedra seca de la conca mitjana del Gaià, *II congrés de Cultura popular i tradicional catalana 1995-96*, Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, 345-348.

CATALÀ, B. 2001, Arquitectura rural: les barraques de pedra seca al Baix Penedés. TAG. *Revista del col·legi d'aparellador i arquitectes tècnics de Tarragona,* Any VI, num. 24, 14-15.

CLÚA, J.M. 2004, *Cuando Franco fortificó los Pirineos: la línea P en Aragón.* Introducción. La Jacetania, Saragossa, Katia, 197-205.

DE SEQUERA, L.2000, La fortificación española de los años 40 (y II), *Memorial del Arma de Ingenieros*, 62 ,109-18, 111.

FRANCO, F. 1976, ABC de la batalla defensiva. Aportación a la doctrina, *Revista de Historia Militar*, 40 , 315-22, 317.

GIMENO VILA, S. 2004, Les barraques de pedra en el municipi de la riera de Gaià, El entorno rural. http:// www.tarragona-goig.org/ tarraco_003.htm

GIRONÈS, J. 1999, *L'art de la pedra en sec a les Comarques de Tarragona.* Diputació de Tarragona, 39-63

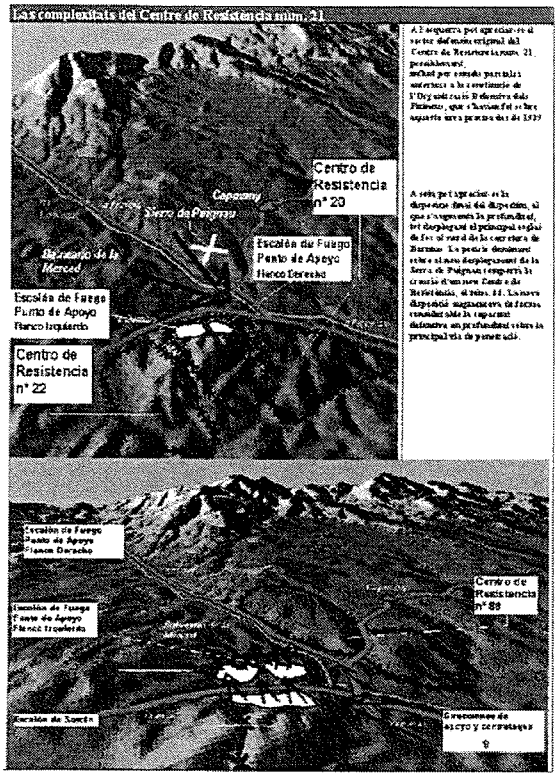
LOSCOS, V., 2001, Barraques i cabanes, Les cabanes i els marges. *1er curset d'estiu sobre arquitectura popular (Segarra, Urgell)*, 59-72

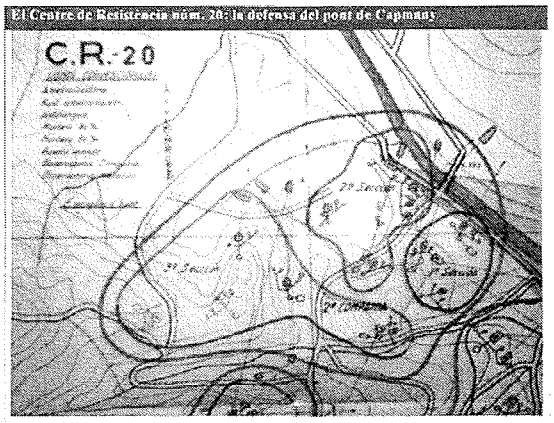
MARGALL,J., MUNDET,C., ROVIRAS,A. 2000, Aproximació a les construccions de pedra en sec al Massís del Montgrí. (Torroella de Montgrí, Baix Empordà, *Cinquenes jornades d'Arqueologia de les Comarques Gironines*, Olot. 341-343

SÀEZ, M. 2004, La Pedra Seca, *Quaderns de la Revista de Girona*, núm.114.

SOLER, J. 1994, Les barraques de Vinya. Les construccions de pedra seca a la Comarca del Bages, *Quaderns*, 9. Centre d'Estudis del Bages, Manresa.

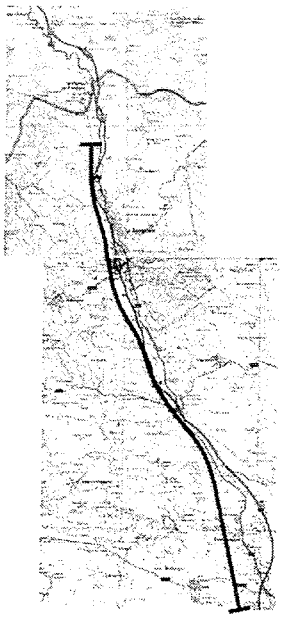
Construcions de pedra seca que hi ha a la comarca del Baix Penedès. A http:// www.stormpages.com/gever/ delapedraseca/index.htm.

Aquest plànol original, conservat a l'Archivo Intermedio del Mando Regional Pirenaico, Línea Pirineos, Cataluña, caixa 7, documenta l'estructura defensiva de la defensa immediata de l'encreuament del riu Llobregat d'Empordà.

MAPA DEL RECORREGUT DEL TAV
OBJECTE DE LA NOSTRA INTERVENCIO

BARRAQUES DE PEDRA SECA

PK 28+050

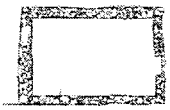

PK 43+212

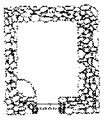

PK 44+013

PEDRES LLIGADES AMB MORTER DE CALÇ

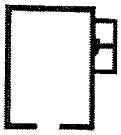

PK 39+920

PK 32+400

TOTXO MASSIS O MAO AMB MORTER

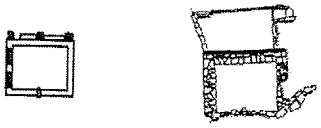
PK 27+350

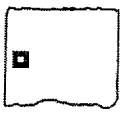
PK 31+960

ALTRES ELEMENTS AGRICOLA-RAMADERS

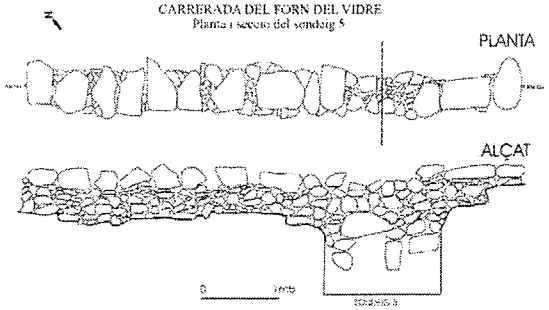
SISTEMA DE BASES MAS RIBES
PK 30+980

DIPOSIT D'AIGUA
PK 27+920

CARRERADA DEL FORN DEL VIDRE
Planta i secció del sondeig 5

CONTROL ARQUEOLÒGIC A LA TORRE DE L'ÀNGEL (PONTÓS, ALT EMPORDÀ)

Marc Sureda i Jubany*

Les restes arquitectòniques conegudes com a "Torre de l'Àngel" es troben situades a l'est del terme municipal del municipi de Pontós, a uns 500 metres de l'actual nucli urbà. Concretament, l'edifici s'aixeca sobre un petit turó, que s'alça uns 146 metres sobre el nivell del mar, a prop de la carretera Nacional II, enmig d'una pineda esclarissada que l'envolta i amaga parcialment.

Es tracta d'una torre de telegrafia òptica de mitjan s. XIX, de planta quadrada (6x6 m a la base) i de planta i dos pisos. El seu estat de conservació és molt precari: amb prou feines es mantenen dempeus els seus murs perimetrals fins una alçada de 9 metres. Alhora, aquests es troben molt afectats per grans esquerdes perpendiculars que amenacen la seva estabilitat. Quant als pisos interiors de la construcció, cal dir que es troben totalment enrunats. Finalment, cal dir que l'aparell de la construcció de la torre esta format per pedruscall i fragments de rajoles i teules, procedents d'anteriors construccions, fet que sembla denotar tant la necessitat d'optimitzar els recursos, com la rapidesa que degué presidir la seva construcció. La petita exploració que descrivim, per altra banda, ha pogut constatar que els fonaments de la construcció eren mínims per no dir inexistents.

El topònim "Torre de l'Àngel" és d'origen incert: una versió el faria derivar d'una antiga torre de guaita del segle XIII que apareix en una llegenda narrada per Joan Amades, i segons una altra versió tindria a veure amb una capella propera del segle XV dedicada a l'Àngel custodi. Cap d'aquestes possibilitats ha estat refrendada per troballes arqueològiques.

L'edifici present, en tot cas, va ser construït com a part de la línia de telegrafia òptica civil La Jonquera-Barcelona segurament pels volts de 1850; el 1855 van passar a la línia militar, cosa que implicà puntuals reformes. Aquestes línies de telegrafia òptica, promogudes per l'Estat i l'Exèrcit espanyols, van ser superades ben aviat per nous avenços en les comunicacions; l'ús de les dites línies i per tant de les torres construïdes a l'efecte fou abandonat definitivament el 1862.

L'acció que calia dur a terme, segons el projecte elaborat pels serveis tècnics de la Diputació de Girona, consistia en l'inici dels treballs de consolidació i restauració de la torre, que incloïen la reparació de les esquerdes als murs de la construcció i, sobretot, la restauració de la cantonada nord-est, totalment enrunada des de feia un temps per l'acció dels agents atmosfèrics, essent aquesta l'única actuació que afectava el subsòl. Per dur a terme aquesta tasca, en primer terme, calia construir els fonaments de la nova cantonada. Això implicava l'excavació d'una rasa de 100 cm d'ample per 100 de profunditat tot resseguint l'emplaçament de l'angle nord-est de la torre, que estava ensorrat. En planta, doncs, la rasa s'havia d'allargar uns 3 m en el costat nord i 1,50 m en el costat est. Aquesta acció va ser la que fou objecte del control arqueològic el dia de la seva obertura, el 2 de novembre de 2005.

Els resultats de la intervenció van ser totalment negatius. La torre havia estat construïda gairebé sense fonaments i directament sobre un estrat argilós de molta potència, absolutament estèril i corresponent a nivells naturals i no antropitzats; el turó damunt el qual s'assentava la torre, doncs, segurament va ésser format a través de l'excavació de l'àrea circumdant, on també de manera molt clara, sobretot als marges, s'observava la mateixa argila estèril, plàstica i molt compacta, amb inclusions puntuals de carbonats blanquinosos. La construcció de la torre directament sobre aquest estrat plàstic i sense fonamentació és probablement la causa que l'estructura presenti avui esquerdes verticals pràcticament a la meitat de les seves quatre cares, cosa que ha provocat l'enderroc de tot

*IPAC - UDG

l'angle nord-est, objecte de la restauració.

L'obertura de la rasa només va permetre veure, a la part superior, la secció dels dos nivells de circulació de la torre, fets tots dos a base de rajols de terra cuita, l'un directament sobre el sòl i l'altre uns 50 cm més amunt, alçat damunt un reble de terra i pedruscall molt poc acurat. El sobrealçament del nivell de circulació, que pot posar-se en relació amb el canvi de cota dels pisos superiors de la torre, correspon amb tota versemblança a les obres que es dugueren a terme a l'estructura per raó del seu traspàs a la línia de telegrafia òptica militar el 1855.

Per altra banda, l'excavació de la rasa em l'argila totalment estèril feia del tot evident, almenys en l'àrea afectada, l'inexistència de restes o de material que poguessin ser atribuïts a altres estructures o ocupacions anteriors en el temps.

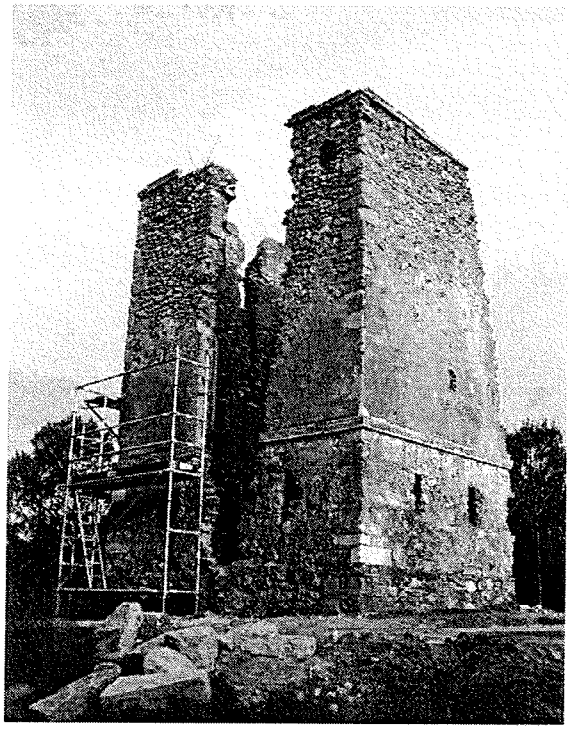

Fig. 1. Vista general de la Torre de l'Àngel

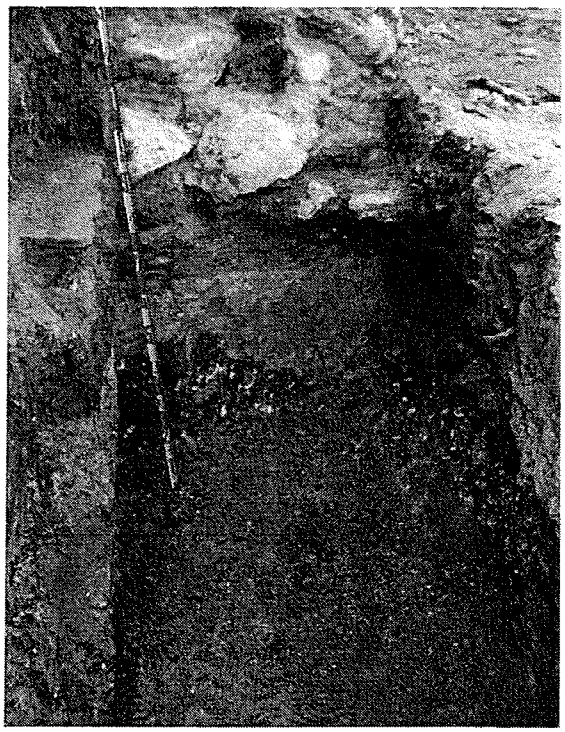

Fig. 2. Rasa oberta en el decurs de la intervenció. S'observa l'absència de fonaments i de qualsevol resta anterior a la torre.

ACTUACIÓ ARQUEOLÒGICA A LA PLAÇA DEL MERCAT 18-20 (SANT FELIU DE GUÍXOLS, BAIX EMPORDÀ)

Natàlia Colomeda

INTRODUCCIÓ

Entre juliol i novembre de 2004 es varen dur a terme una sèrie de treballs arqueològics a la finca situada a la Plaça del Mercat, 18-20 de Sant Feliu de Guíxols. Es tracta d'un solar en forma d'L limitat al sud per la finca nº17 del la Plaça, al nord-oest pel carrer Travessia de les voltes i al sud-oest per l'Avinguda Juli Garreta, carrer que cobreix la Riera de les Comes.

La intervenció fou motivada pel Pla Especial de Protecció d'elements del patrimoni arquitectònic i elements d'interès artístic i històric que l'Ajuntament va aprovar l'any 2000 i que protegeix un seguit de zones d'expectativa arqueològica. El solar on hem actuat es troba situat dins la zona anomenada nucli antic, que comprèn tot el centre històric de Sant Feliu, concretament tota la zona compresa dins de la muralla medieval de la vila.

El projecte constructiu, actualment ja en construcció, constava d'un edifici de pisos amb locals comercials a la planta baixa i fonamentat per un sistema de pilonatges. Així mateix, per motius tècnics i de formulació del projecte, a la banda de ponent s'hi va practicar un rebaix afegit d'uns 90cm de potència. Fou aquest rebaix parcial el que propicià l'inicial seguiment arqueològic de moviments de terra. Les tasques arqueològiques es van encarregar a l'empresa Arqueolític,S.L.

La intervenció aixecà moltes expectatives, doncs l'actual Plaça del Mercat es troba just en el centre històric de la ciutat, concretament en el nucli de la vila medieval de Sant Feliu, vila consolidada i emmurallada des del s.XII-XIII. Justament en la zona afectada per la nostra intervenció és on s'esperava trobar un tram de l'antiga muralla, concretament el tram de ponent, que donava a la riera de les Comes (actualment coberta pel carrer Juli Garreta de la ciutat) i que separava el nucli de població civil del monestir de Sant Feliu.

NOTÍCIES HISTÒRIQUES I INTERVENCIONS ANTERIORS

L'època alt medieval de la vila no és ben coneguda, la primera notícia documental és de l'any 940, quan es funda el monestir benedictí. Sembla que a l'entorn del monestir es va començar a formar la vila, sobre la qual el primer establia una funció de control. Al s.XI, amb el procés de feudalització, el monestir esdevé una institució feudal dins aquest nou règim social. Les tensions entre la vila i el monestir es succeeixen, per exemple la vila intenta desvincular-se d'aquest domini lligant-se a la ciutat de Girona, esdevenint així el port natural de la capital.

La vila medieval de Sant Feliu es coneix parcialment. Sabem que estava emmarcada per una muralla i es composava de carrers estrets que confluïen a la plaça central (actual Plaça del Mercat), on hi vivien les famílies més notables de Sant Feliu. La primera referència documental respecte l'existència de Plaça i un fossat (per tant l'existència d'una muralla) data del 1231. Se sap que la ciutat estava emmurallada i protegida per un seguit de torres, portals i un fossat. El perímetre d'aquest sistema defensiu seguia l'actual carrer Hospital i la Plaça St. Joan pel nord, la Rambla Vidal per l'est, el passeig del Mar pel sud i tancava per l'actual Avinguda Juli Garreta. Aquest darrer cobreix la Riera de les Comes, curs fluvial que separava el monestir de la vila guixolenca, també fortificat.

També es coneix que durant els ss. XIV i XV es

va refer la muralla per tal d'esdevenir una plaça més forta. A tal efecte, es van haver d'enderrocar algunes cases per realitzar aquesta obra. Precisament pertanyent al s.XIV, tenim la notícia de la troballa d'un pou a la Plaça del Mercat durant un control arqueològic en realitzar l'aparcament subterrani durant l'any 2000. Va ser una època pròspera per Sant Feliu i un port important dins de Catalunya. Tot i això, per diversos motius van haver una davallada d'aquesta puixança que s'aniria recuperant al llarg dels segles XVI i XVII. A finals del s.XVII la ciutat cau en mans dels francesos i al 1696 van dinamitar i derruir la major part de la muralla defensiva, quedant només algun tram on hi havia cases.

Pel que fa a les intervencions anteriors entorn la muralla de Sant Feliu, fa uns anys enrera, durant la construcció d'un bloc de pisos entre el Passeig de Mar i la Primera travessia de la plaça es va trobar un tram de la muralla força ben conservada, malgrat va ser enderrocada i no va tenir una documentació arqueològica adient. També en el soterrani de l'Ajuntament, durant unes reformes, es va localitzar el que sembla un pany de la muralla i una cantonada d'una torre. Malauradament no s'ha pogut datar aquestes restes. Durant els anys 60 i 70 també es van realitzar descobertes de diferents parts de torres o de pany de la muralla o parts de la vall defensiva a diferents punts del seu recorregut. Ja al 1997, durant unes obres a la Rambla Vidal, també es va documentar la fonamentació de la muralla en aquest tram i part de la seva vall.

També cal esmentar la recollida de materials efectuada l'any 1978 a la finca cantonera entre el Passeig del Mar i la tercera travessia de la plaça, just a la mateixa vorera que la nostra intervenció. Es tractava d'una finca enderrocada per edificar de nou. L'equip encapçalat per l'estudiós local Lluís Esteva buscava una de les torres defensives de la vila a través d'una màquina retroexcavadora. Aquest objectiu va ser infructuós però van recollir diversos materials molt similars als hem trobat en l'excavació que ens ocupa.

DESCRIPCIÓ DELS TREBALLS REALITZATS

Es varen efectuar diferents fases de treball durant la nostra actuació. Es va començar fent un seguiment arqueològic del rebaix parcial de 90cm, a finals de juliol de 2004. El resultat va ser la troballa d'un nombre notable d'estructures amb una cronologia incerta, ja que no s'havia arribat a la seva fonamentació. Seguidament es realitzaren una cala al costat de cada mur, d'uns 2m per 1m aproximadament i en cada cas es va rebaixar fins a trobar la fonamentació de l'estructura. També s'efectuà una cala a la zona on encara no estava rebaixada. Aquest sondeig va desvetllar l'existència de dos murs a uns escassos vint centímetres de la superfície, fet que feia pensar en la possible presència de més estructures en aquest sector. Aquests treballs es realitzaren a finals d'agost i durant el setembre de 2004. En aquesta fase de l'excavació ja s'havien localitzat murs de diferents èpoques, des d'època medieval fins època contemporània. L'arquitecte responsable de l'obra ja va fer un nou projecte per tal de salvaguardar alguns dels murs més antics localitzats fins llavors.

Després d'aquesta fase es veié que el sistema de pilonatge s'estructurava en grups de dos i tres columnes units amb un encepat de formigó de noranta centímetres de potència. Aquest fet comportava rebaixos d'aquesta potència a molts punts del solar que no havien estat excavats. És per aquest motiu que el servei d'Arqueologia decidí fer un rebaix general de 0,90/1m per esbrinar l'existència de noves estructures i veure si estaven afectades pel pilonatge. Aquesta fase d'excavació es va realitzar en extensió a tot el solar. A les vores dels edificis adjacents es va deixar un espai de 2,5m sense excavar per motius de seguretat. Aquesta darrera fase d'excavació va posar al descobert moltes estructures, principalment murs, de les quals en la majoria dels casos vàrem arribar a nivells de fonamentació.

RESULTATS PRELIMINARS DE L'EXCAVACIÓ

L'excavació d'aquest solar ha posat al descobert una quantitat notable d'estructures repartides per tot el jaciment. S'han pogut localitzar un total de 40 murs, 7 dipòsits o pous i 16 paviments, a banda de totes les restes mobles recollides durant l'excavació. Les cronologies de totes les estructures oscil·len entre l'època medieval i la contemporània. Al sector sud-oest, on s'ha pogut rebaixar més, ha aparegut un tram de la muralla medieval de Sant Feliu amb orientació nord-oest/ sud-est.

A partir d'aquest moment es van succeint estructures de nova construcció o aprofitant murs

anteriors com a fonament creant l'entramat estructural propi de tota excavació urbana. Val a dir que trobem estructures del s.XIV, murs i nivells associats dels segles XV-XVI , seguit d'elements arquitectònics del s.XVII i finalment alguns ja d'època contemporània. Tanmateix, resten moltes estructures que no hem pogut datar, doncs l'excavació realitzada s'ha aturat a la cota d'afectació dels encepats dels pilonatges. Al sud-oest del jaciment, on s'han pogut realitzar cales de comprovació i on s'ha pogut baixar més, és on els resultats són més aclaridors en quant a la forquilla cronològica de les estructures. A la banda nord i est, a tocar de la Plaça del Mercat, només podem associar estrats de diferents segles a cada mur, però no certificar la seva construcció.

Pel que fa als materials recollits, val a dir que trobem un ampli repertori de ceràmiques, des de verd i manganès, blaus valencians, blaus gòtics catalans, blau i reflexos, reflexes metàl·lics, blaus catalans i una extensa quantitat de ceràmica reduïda i vidrada corresponents a diferents atuells de la vida quotidiana. Per altra banda, s'han pogut recuperar un total de 111 elements de bronze. Principalment són monedes petites i agulles, tot i que també hi ha sivelles, picarols, alguna puntera de funda de punyal, un plateret, alguna medalla, etc. Principalment les monedes estan molt malmeses, la resta tenen un estat de conservació variat. També hem localitzat cap a 300 elements de ferro. La seva identificació és difícil perquè la majoria tenen molta concreció o estan molt malmesos, tot i que sovintegen els claus. Així mateix, s'han recuperat uns 240 fragments de vidre, dels quals uns 55 són formes ben definides. Pel que fa a la fauna, d'entre més de 770 fragments, hem pogut constatar que gairebé en la seva totalitat són deixalles derivades del consum. Sovintegen principalment les restes d'ovelles i cabres, seguides de porc i bou. També trobem la presència de conill, gallina, ànec, alguna resta de peix, molusc i residualment de porc senglar. Entre les restes de material moble recollides que no hem esmentat, cal destacar la troballa d'una pinta de fusta que s'ha conservat gràcies al sediment humit que l'ha fet perdurar fins als nostres dies.

FASES GENERALS D'OCUPACIÓ

S.XIII.

A aquest segle correspon el mur que hem identificat com a muralla, ja que altres excavacions dutes a terme en solars propers feien entreveure que sortiria en aquest indret. Per altra banda, tot i fer un metre d'amplada, la seva morfologia s'assimila a d'altres trams documentats. Pel que fa als materials recollits en els estrats relacionats amb la seva fonamentació, val a dir que donen una informació parcial, ja que són fruit de la realització d'una rasa de 2x1m. Malgrat això, sembla que corresponen al s.XIII. Cap a finals d'aquest segle s'hi adossa un mur perpendicularment, fet que denota una construcció dins de muralla.

S. XIV.

Veiem que es van afegint altres estructures dins de muralla, principalment pous per proveir-se d'aigua sense haver de sortir del recinte murat. Cal recordar que en aquest sector hi ha molta aigua subterrània que prové de la riera de les Comes. A l'exterior de la muralla i paral·lel, es construeix un mur de característiques similars i separat gairebé dos metres. Cal tenir en compte que al 1363 Sant Feliu patí unes fortes inundacions que van malmetre les muralles. Donat que aquest tram concret es troba just al costat de la riera, caldria tenir en consideració la hipòtesi que es podria tractar d'un reforç de la muralla per protegir-la de les crescudes de la riera i, al mateix temps, reforçar la defensa de la ciutat en aquest punt.

S.XV-XVI

Durant aquests segles es continuen fent remodelacions d'aquest petit espai de la ciutat que hem pogut excavar. Apareix algun pou nou, algun mur i paviments de tova. Malauradament, haurem d'esperar a l'anàlisi dels diferents elements per acabar de definir aquesta fase.

S.XVII-XVIII

Donat que les excavacions en el sector que dóna a la Plaça del Mercat ja arriben a aquesta cronologia apareix tot un teixit de murs d'habitatge en aquesta àrea de l'excavació. Val a dir que la planta que es mostra en la làmina de fases mostra majoritàriament estructures del s.XVIII, donat que hi ha paviments i remodelacions que es van succeint amb pocs anys de diferència i, de moment, no podem detallar cada reforma. Per altra banda, veiem que ja al s.XVIII la muralla ja no queda vista i les construccions de diferents

dependències el sobrepassen.

S.XIX-XX

Aquesta fase correspon a les cases que encara existien abans del seu enderrocament per l'obra nova que actualment s'està duent a terme. Datades a finals del s.XVIII- s.XIX, s'anaren reformant segons les necessitats dels seus amos.

CONSIDERACIONS FINALS

L'excavació d'aquest jaciment ens ha permès veure un bocí de l'evolució urbanística d'aquest sector de la ciutat. Començant per la muralla que tancava la vila, les primeres construccions adossades, les remodelacions i tot un seguit d'entramat urbà que es va succeint al llarg dels segles. Donat que la interpretació exhaustiva d'aquesta excavació requereix diferents estudis específics, que en l'actualitat no han finalitzat, en aquesta comunicació presentem els resultats preliminars que s'hauran de confirmar i ampliar un cop es tinguin totes les dades. En aquest sentit, esperem poder mostrar els resultats finals en properes publicacions.

BIBLIOGRAFIA

AHUAD-COAC 1983, *Descripción o planta de la Villa Antigua con sus muros de Sant Feliu de Guíxoles* (v.1760). Dins Una col·lecció de reproduccions de vuit plànols històrics de la ciutat.

BATLLORI, A., LLUBIÀ, LL. 1974, *Ceràmica catalana decorada*. Barcelona.

BUSSOT, G. 2000, Carrers, cases i arquitectes. *Sant Feliu de Guíxols, dels inicis fins el 1931*. Sant Feliu de Guíxols.

CERDÀ,J.A., TELESE,A.1994, Cerámica de procedència italiana aparecida en Cataluña. Laietania. *Estudis d'hª i d'arqueologia del Maresme*,9. Museu comarcal del Maresme. Mataró. Pàgs. 293-353.

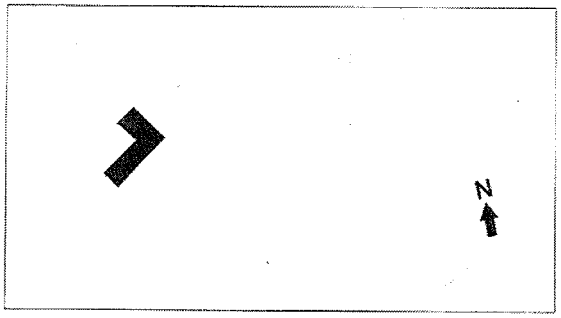
ESTEVA, LI., ESCORTELL,J., MARULL,J. 1969, El sistema defensiu guixolenc a la segona meitat del segle XVII. *Setmanari Àncora*, Festa Major

ESTEVA,LI., ESCORTELL, J., SANCHIZ, N., SANCHIZ,J.1982, Recollida de materials arqueològics a Sant Feliu de Guíxols. *Estudis del Baix Empordà*, núm. 1 . Pàgs. 177-201

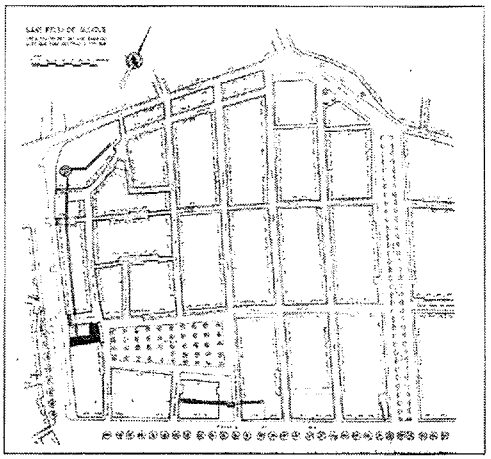
GONZÁLEZ,E. 1970, *Bosquejo histórico de la villa de San Feliu de Guíxols*. Recull del text publicat al setmanari Àncora de la seva Tesi d'oposició. Sant Feliu de Guíxols

JIMÉNEZ,A. 1997, *Sant Feliu de Guíxols. Una lectura històrica* .Sant Feliu de Guíxols

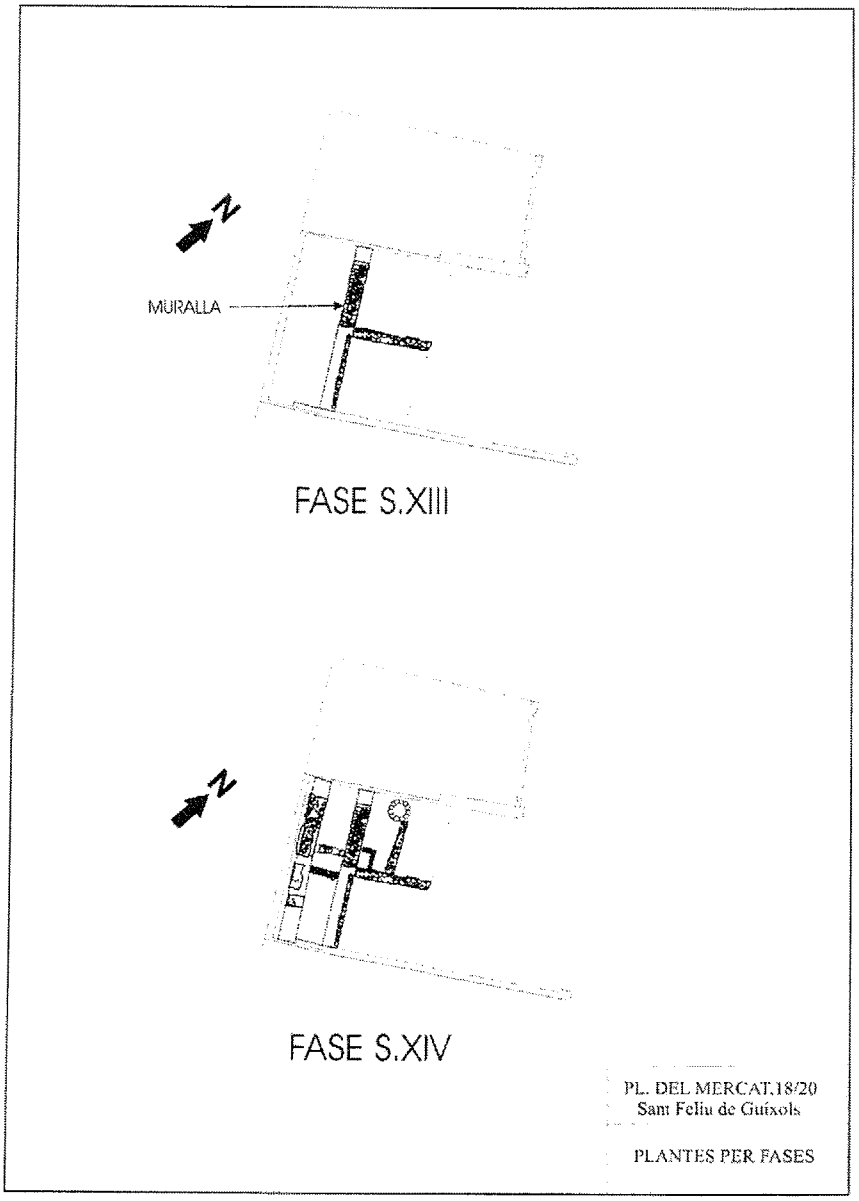
PRADO, G. 2000, *El seguiment arqueològic de la segona fase de les obres de la Plaça del Mercat: resultats preliminars*. L'Arjau, núm. 37. Sant Feliu de Guíxols. Pàgs. 18-19.

Localització de la finca

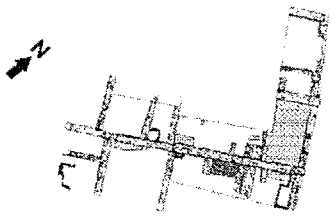

Plànol dels trams de muralla trobats amb la localització de la nostra actuació

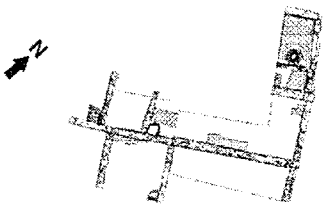

FASE S.XV-XVI

FASE S.XVII-XVIII

FASE S.XIX-XX

PL. DEL MERCAT,18/20
Sant Feliu de Guíxols

PLANTES PER FASES

ESTUDI HISTÒRICO-ARQUEOLÒGIC PRELIMINAR DEL MOLÍ DE MALATOSCA

Josep Cruells i Castellet *

El Molí de Malatosca es troba situat al nord de la vila de Sant Joan de les Abadesses (El Ripollès). L'edifici es localitza a l'inici de la vall de la riera de Malatosca, afluent del riu Ter, en el camí veïnal anomenat del Coll (Fig.1).

La totalitat de la construcció està qualificada com a edifici d'alt valor històric, atès que s'inclou dins l'Inventari del Patrimoni Arquitectònic de Catalunya. Per aquest motiu, i davant la sol·licitud presentada pel propietari per la rehabilitació del molí, l'Ajuntament de Sant Joan de les Abadesses condicionà la llicència d'obres a la realització d'un estudi històric i arqueològic que ajudés a dictaminar el valor patrimonial de l'edifici.

Durant el mes de desembre de 2005 es realitzà una intervenció arqueològicapreventiva a l'esmentat molí. L'objectiu principal de l'estudi fou dur a terme una aproximació rigorosa, amb metodologia estratigràfica, de l'evolució arquitectònica de l'edifici. Per tal de completar l'estudi arqueològic, es consultaren les fonts documentals referents als establiments moliners de Sant Joan de les Abadesses.

FONTS DOCUMENTALS REFERENTS AL MOLÍ DE MALATOSCA

Les primeres notícies de l'existència d'establiments moliners a Sant Joan deles Abadesses es remunten al segle X, tot i que la documentació d'aquest moment no és gaire explícita. Per exemple, el 15 de maig de 913 s'escriptura un judici on intervenen més de quatre-cents habitants de la vall de Ripoll, agrupats en viles, els quals manifesten que posseeixen horts, vinyes, molins, arbres, etc.

La primera font documental a tenir en compte correspon a un document datat el 27 d'agost de 960[1], referent a una permuta de terrenys entre el compte de la Cerdanya, Seniofred, i l'abadessa de Sant Joan de les Abadesses, Ranlo. Aquest document cita literalment l'existència de "molinaris (...) in ribulo Malatoscha qui discurrit in flumen Tezer", si bé no permet assegurar que correspongui al molí objecte d'estudi.

A mitjan segle XII, concretament el 2 de novembre de l'any 1164[2], es realitzà l'Acta de Consagració de Sant Miquel, ermita ubicada en aquells temps dins els horts del monestir, i actualment localitzada al carrer Sant Miquel on convergeix amb el carrer Bisbe Soler. En aquest text apareix clarament les donacions que fan "Ilos mansos, videlicet unum in Prats et alterum de Malatoscha" a l'església de Sant Miquel de la Infermeria. Es tractaria doncs del primer text en el qual es constata ja la presència del mas Malatosca.

Del segle XIII es coneix un document datat el 20 de novembre de 1222[3], referent a "una donació d'Arnau Rotllan, amb consell de l'abat de Sant Joan, de la casa de Malatosca i d'uns horts al cap del pont, a favor de l'almoina del monestir".

Del segle XIV vénen vàries referències. Un document datat de l'any 1369[4], fa referència a l'establiment del molí de Malatosca per part de

* ACTIUM PATRIMONI CULTURAL S.L.

1 UDINA 1951; Docs. 38, 112, 150.
2 MONSALVATJE, 1907. Colección XV n. 2242. – Llib. Can. 1, sac I, n. 25
3 FERRER.
4 AMSJA, Establiment del molí de Malatosca. (còpia)

l'abat Valmanya a Pere del Serradell. L'any 1397[5], en un capbreu de l'abat de Vilalba consta com a propietari del molí Bernat de Fàbrica.

Ben entrat al segle XVII, concretament l'any 1680, es fa una certificació notarial per la qual Isalguer, suposat propietari del molí, tancarà el molí de Malatosca en benefici del Molí Gros a canvi de percebre "15 pans de porció cada setmana" per part del Sr. Blanxart.

A partir del segle XIX, i gràcies als registres municipals, les referències al molí i als seus propietaris proliferen. La propietat del molí en aquest anys canvia nombroses vegades de mans.

En un llevador de l'any 1816, recollit a l'Arxiu Municipal, s'especifica clarament l'aportació d'un terç dels beneficis al trimestre del corresponent any tant del masover com del seu germà.

Francesc Antiga i Bancells, moliner de professió, apareix en la matrícula industrial de Sant Joan de les Abadesses com a titular del molí de Malatosca fins l'exercici de 1882/83. L'edifici està classificat com "molí de resclosa i dues moles, que treballa menys de sis mesos l'any".

El 13 de gener de 1882, el molí torna a canviar de mans. En aquest mateix any, coexistia la mòlta de gra i la fabricació de ciment promoguda pel Sr. Joan Corominas i Cufí, conegut com "El sord de l'Arquet", introductor de la indústria del ciment a la península.

Finalment, el 23 de març de 1898, el Sr. Coromina ven el molí a Ramon Benet, el qual, el març de 1903, el vengué a Martí Mas i Tubau, terrissaire de Vic.

Tanmateix, es tenen notícies que l'activitat molinera persistí fins després de la guerra civil del 1936-39.

ANÀLISI ARQUITECTÒNIC DE L'EDIFICI

L'antiguitat d'aquesta construcció ha propiciat l'acumulació de nombroses fases estructurals i estilístiques. Les causes d'aquesta evolució són fruït de les necessitats que ha sofert l'edifici al llarg dels anys. Tanmateix, es poden distingir presumiblement 5 grans fases constructives diferents (Fig. 3).

La **fase 1** correspon a l'edificació més primitiva del molí, atribuïble, possiblement, a l'època medieval. D'aquesta fase actualment es conserva el pou de càrrega, el carcabà, i la cantonada nord-oest de l'edifici principal.

El pou de càrrega és una estructura hidràulica oberta, formada per quatre paraments disposats en forma trapezoïdal, donades les característiques del terreny en el qual reposa. Al peu de l'estructura, per la cara sud, s'obren dues galeries independents i paral·leles en forma d'arc que donen directament al carcabà. L'estructura, té una alçada màxima aproximada d'uns 6 metres d'alçada, i l'amplada dels seus murs, en tant que són irregulars, no superen els 1.50 metres.

El carcabà consta de dos cossos individuals que provenen del pou de càrrega i desemboquen a un tercer cos d'idèntiques característiques, disposat perpendicularment a ells. Els dos cossos o galeries es troben separats entre ells per un estrep o contrafort d'1.15 m d'amplada. El sostre del carcabà està format per tres voltes de canó amb aresta corresponents als tres cossos esmentats.

Les restes localitzades al sondeig 4, molt possiblement estan relacionades amb aquesta primera fase. De fet l'estructura localitzada és coberta en part, per la façana est de l'actual edifici. A més, la tècnica constructiva, els materials utilitzats i la orientació de l'estructura localitzada així ho fan pensar.

Finalment cal esmentar la cantonada nord-oest de l'edifici principal que s'adossa al pou de càrrega. S'observa clarament un reaprofitament parcial del parament, en el que s'hi sobreposa la construcció de la nova façana (fase 2).

Amb tot, la configuració arquitectònica del carcabà sembla dissenyada per allotjar dos rodets independents, els quals podrien fer girar dues moles alhora o, si més no, primer una i després l'altre.

La **fase 2** comporta modificacions substancials a l'edifici. Es duu a terme una reestructuració i ampliació del molí, mantenint però, el pou de

5 AMSJA, [J3] Capbreu de l'abat Arnau de Vilalba. 1397. (còpia segle XVIII)

càrrega i les galeries del carcabà antic. Aquesta nova construcció es projecta directament sobre les restes de l'antic molí (fase 1) i, alhora, s'amplia vers migdia, originant la volumetria que s'observa actualment.

El cos principal és una nau allargada orientada nord-sud, de planta rectangular amb coberta a dues vessants cap a les façanes laterals. L'edifici es fonamenta seguint el pendent natural del terreny. Així, la part nord-oest de l'edifici consta de dos nivells i la part sud-est de quatre. En conjunt, està format per una planta baixa, un pis superior, i dos nivells de soterranis, el primer dels quals està dividit en dos sectors diferents i amb accessos independents.

En aquesta fase s'observa que l'edifici s'ha concebut tant per desenvolupar tasques productives relacionades amb el molí, com per habitar-hi. D'aquesta manera l'edifici combina clarament la part industrial i la part d'habitatge.

A diferència de la fase primitiva de l'edifici, en aquest moment, la ubicació de la maquinària es trasllada completament a l'extrem sud-est de l'edifici.

Pel que fa a la part d'habitatge, s'habilita una cuina menjador, ubicada a la part sud-oest de la planta baixa, i els dormitoris a la planta superior.

Queda pendent esbrinar si la sala de moles de la fase antiga es deixa d'utilitzar o si es combina amb la nova instal·lació farinera. En aquest cas, es parlaria de dos sistemes de moldre independents dins el mateix edifici.

El trasllat de la mecànica del molí obliga a construir un nou dipòsit o pou de càrrega per tal d'aprofitar al màxim l'energia hidràulica. Aquest dipòsit es construeix en l'espai que resta entre l'antic i el nou carcabà.

Aquesta segona fase, basant-se en el tipus de materials constructius utilitzats i la seva connexió estructural, s'emmarca a cavall dels segles XVIII-XIX.

La **fase 3** correspon a l'ampliació de la part destinada a l'habitatge i també, molt probablement, de la construcció d'envans interiors en la planta baixa i el primer pis. Cronològicament, aquesta fase s'emmarca, donada la presència de rajoles barcelonines, entorn del segle XIX.

S'edifica un cos de petites dimensions que s'adossa directament a la façana oest, just a la dreta del portal principal. Està format per dues plantes: una planta baixa i un primer pis, els quals coincideixen i es comuniquen directament amb la planta baixa i el primer pis de l'edifici principal.

Aquesta construcció possiblement millora les condicions d'habitabilitat de la casa, alhora que amplia l'espai destinat per les tasques molineres. Aquesta fase es completa amb el tapiat del forn domèstic.

La **fase 4** s'identifica principalment en dos elements: una ampliació de l'habitatge construït durant la fase 3, i la construcció d'un forn per coure pedra. Cronològicament s'emmarca a finals del segle XIX o principis del XX, coincidint amb l'adquisició del molí per part del Sr. Corominas al molí, el qual inicia la producció de ciment. Actualment aquest cos es troba totalment enrunat degut al seu abandonament.

D'aquesta fase també correspon un forn de proves per coure pedra, construït per encàrrec del mateix Sr. Corominas. Aquest s'ha localitzat gràcies a la realització del sondeig 3, ubicat a l'extrem nord de la façana principal. La **fase 5** correspon a la darrera ocupació, durant la qual s'abandona definitivament l'activitat industrial i l'edifici s'utilitza parcialment per l'estabulació ramadera.

L'espai destinat a aquesta nova activitat es situa pràcticament a la planta baixa. En canvi, la resta de plantes de l'edifici deixen d'utilitzar-se. Tanmateix, les fonts orals consultades asseguren que el molí no va deixar de funcionar del tot fins les dècades de 1940 o 1950.

RESTES ARQUEOLÒGIQUES LOCALITZADES

Completant les dades obtingudes amb l'estudi arquitectònic de l'edifici i les fonts documentals, es realitzaren quatre sondejos arqueològics, tres dels quals aportaren dades significatives a l'estudi.

El **sondeig 2** es realitzà a l'extrem nord de l'edifici principal, a tocar del pou de càrrega. L'excavació va permetre identificar les restes de l'antic podi sobre el qual s'hi instal·lava tota la infrastructura pròpia de la sala de moles.

Aquest podi, limitat per un mur de pedra, es

trobava sobreelevat uns 60 cm per sobre del nivell de l'estança i estava pavimentat amb rajoles de terra cuita.

La construcció d'aquest podi s'emmarca dins l'edificació del molí primitiu, és a dir, en un moment indeterminat d'època medieval (fase 1), i perdura fins la fase 3 o 4, en les quals es modifica parcialment.

El **sondeig 3**, realitzat a l'exterior de la façana de ponent va permetre documentar una estructura corresponent, possiblement, a l'entrada d'un forn per coure pedra. Aquesta estructura s'associa directament al molí de ciment que instal·là el Sr. Corominas a finals del segle XIX. De fet, la presència de forns per coure pedra en aquesta zona no és cap raresa, donada la gran expansió de la indústria del ciment en aquesta comarca durant gran part del segle XX.

Finalment, el **sondeig 4** (Fig. 2), realitzat a l'exterior de la façana est de l'edifici, ha permès localitzar les restes de tres murs relacionats amb

l'estructura perimetral de l'antic molí (fase 1). Les estructures s'assenten directament sobre la roca natural, i en algun cas la modifiquen, per tal d'establir-se en una base sòlida. Dins els límits del sondeig, també s'han documentat diversos retalls d'origen antròpic practicats al subsòl geològic.

Aquests, de planta circular, presenten unes dimensions i profunditats diferents, i estan estretament vinculats al diàmetre dels elements que allotjaven. La morfologia d'aquests interestrats, de secció semiesfèrica, fan pensa en forats per fonamentar algun tipus d'estructura de suport, atenent la presència d'un d'aquests elements in situ.

Es tracta d'un bloc de pedra granítica ben treballat que es troba perfectament inserit en el retall efectuat per la seva col·locació. De fet, el seu ajustament al forat impossibilita conèixer les seves cotes inferiors, i per tant, el seu diàmetre de base i la seva alçada total.

La forma d'aquesta peça s'assimila a la part inferior d'un ovoide, de planta circular i interior parcialment buit. Presenta una superfície exterior ben treballada, i a l'interior un fort desgast, fruit d'una fricció constant i continuada.

L'absència absoluta de materials arqueològics associats a les estructures o els estrats de rebliment, no permeten atribuir una cronologia òptima.

Malgrat tot, analitzant les relacions estratigràfiques, factura i materials utilitzats, fan pensar en què les estructures correspondrien al molí antic, concretament a la zona del carcabà d'època medieval.

BIBLIOGRAFIA

AA.VV. 1986, *Història i arquitectura. La recerca històrica en el procésd'intervenció en els monuments.* Ed. Diputació de Barcelona, Servei de Catalogació i Conservació de Monuments.

AA.VV. 1985, *Inventari del Patrimoni Arquitectònic de Catalunya. El Ripollès.* Generalitat de Catalunya.

Actes II Jornades de Molinologia, Museu de la Ciència i de la Tècnica de Terrassa, Institut d'Estudis Ilerdencs, Fundación Juanelo Turriano, Terrassa, 1999.

BOLÓS MASCLANS, J. 1983, *Els molins fariners.* Ketres Editora, S.L. Barcelona.

COSTA, P., SANTANACH, Mª D. 1996, *La pagesia a Sant Joan de les* Abadesses.

CUTRINA, G., 1993, *El Ripollès "molins fariners".*

FERRER, J., inèdit, *Els pergamins del monestir de Sant Joan de les Abadesses (1200-1253).* Versió provisonal. 12/2005

MONÉS, J., SURROCA, J., 1985, *Els masos de Sant Joan de les Abadesses.* Canelles Editors. Sant Joan de les Abadesses.

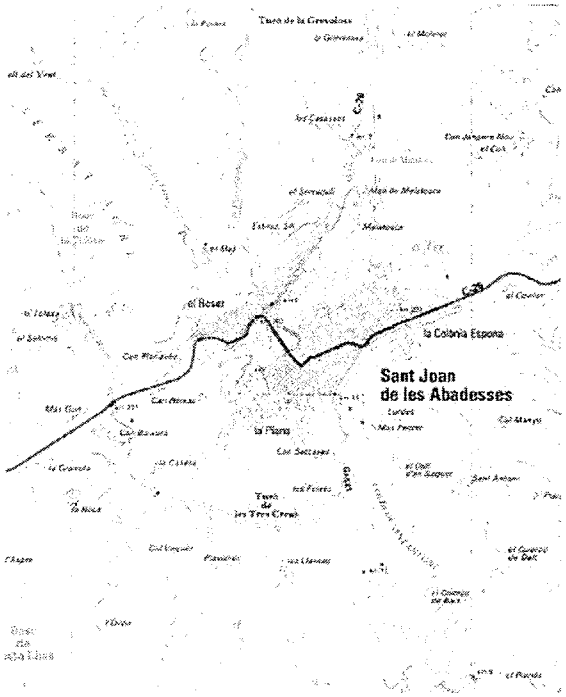
MONSALVATJE FOSSAS, F., 1907, *Colección Diplomática del Condado de Besalú.* Tomo XV, IV de la Colección Diplomática. Olot.

SALRACH, J. Mª., 1983, *Estructura social i econòmica del camp català.* Editorial La Magrana.

UDINA MARTORELL, F., 1951, *El Archivo Condal de Barcelona en los siglos IXX.* C.S.I.C. Barcelona.

VILAR, P., 1981, *Catalunya dins l'Espanya*

moderna. Curial. Barcelona.

SITUACIÓ DE LA INTERVENCIÓ
ESCALA 1/25.000

Fig. 2. Vista en planta de les restes localitzades al sondeig 4 (Foto: J. Cruells).

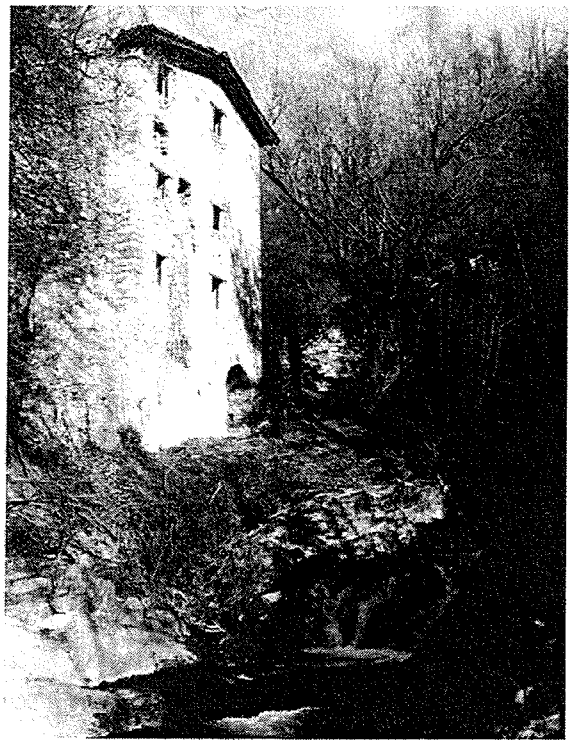

Fig. 1. Vista de la façana sud del molí (Foto: J. Cruells).

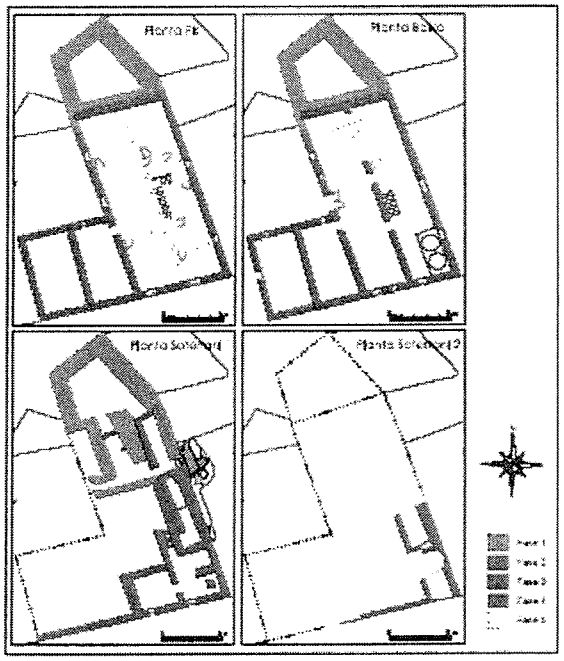

Fig. 3. Fases constructives representades en les quatre plantes edificades del molí.

INTERVENCIÓ A L'HORT D'EN REYNÉ (SANT FELIU DE GUIXOLS, BAIX EMPORDA)

Carme Montalbán i Martínez*

El projecte del Pla Parcial dels Enamorats, que s'havia de dur a terme a Sant Feliu de Guíxols (Baix Empordà), i que preveia la urbanització d'una zona molt propera a la riera de les Comes, a l'oest del nucli més antic i del monestir benedictí d'aquesta vila, afectava totalment un jaciment que s'havia localitzat en aquest indret.

El jaciment, conegut com l'Hort d'en Reyné, estava identificat al Pla Especial de Protecció del Patrimoni Històric i Arquitectònic i Elements d'Interès Artístic i Històric de l'Ajuntament de Sant Feliu de Guíxols amb la fitxa AR016.

S'havia recollit ceràmica ibèrica en superficie en uns terrenys al sud-oest de la riera, i tenint en compte que el Pla Parcial afectava totalment la zona delimitada com l'Hort d'en Reyné, es feia imprescindible una intervenció arqueològica prèvia a l'aprovació d'aquest pla.

Es volia identificar, delimitar i comprovar l'estat de conservació del jaciment, que amb els indicis previs dels que es partia semblava estar en molt males condicions. Es va optar per una prospecció visual prèvia en superficie i per una posterior obertura de rases, intentant abarcar el màxim d'espai.

La prospecció visual prèvia a l'obertura de les rases per mitjans mecànics va resultar totalment negativa i estèril. En cap moment es va localitzar material ceràmic ni de cap altra mena.

Pel que fa a les rases, se'n realitzaren 5 en direcció est-oest, paral.leles entre elles i separades entre 5 i 6 metres. La seva llargada era d'uns 3'50 metres i l'amplada d'entre 40 i 50 cms. A continuació se'n varen obrir 4 d'uns 14 metres de llarg, també paral.leles, orientades est-oest, i amb la mateixa separació entre elles. També es va obrir una cinquena rasa, de 9 metres de llarg, que prenia una orientació nordest-sudoest, per tal d'intentar obrir el màxim espai possible.

Finalment, la darrera rasa es va obrir nord-sud, a uns dos metres del mur de tancament de la zona de l'Hort d'en Reyné per l'est, i feia uns 25 metres de llarg, sempre amb una amplada d'entre 40 i 50 cms. La fondària aproximada per totes les rases anava entre els 80 cm i un metre.

Les diferents rases obertes en l'espai de l'Hort d'en Reyné tampoc varen donar cap mena de material arqueològic, cap resta de ceràmica d'època ibèrica, ni tampoc de qualsevol altra etapa històrica (prehistòria, romana, medieval o moderna). En totes elles es va localitzar el mateix tipus de sediments: entre 30 i 40 cm de terra vegetal i, per sota, uns 40 cm de sorres de gra petit, que en realitat formen el subsòl natural d'aquesta zona.

Finalment, a uns 80 cm o 1 metre de la superfície aproximadament, ja apareixien les aigües subterrànies que afloren de forma habitual en aquesta zona tan propera a la riera de les Comes i a la línia de la costa.

Amb aquesta intervenció va quedar demostrat que no hi havia cap indici de jaciment ni de material relacionat amb alguna estructura d'hàbitat ni de construccions de cap ocupació antiga d'aquesta zona.

*Janus S.L

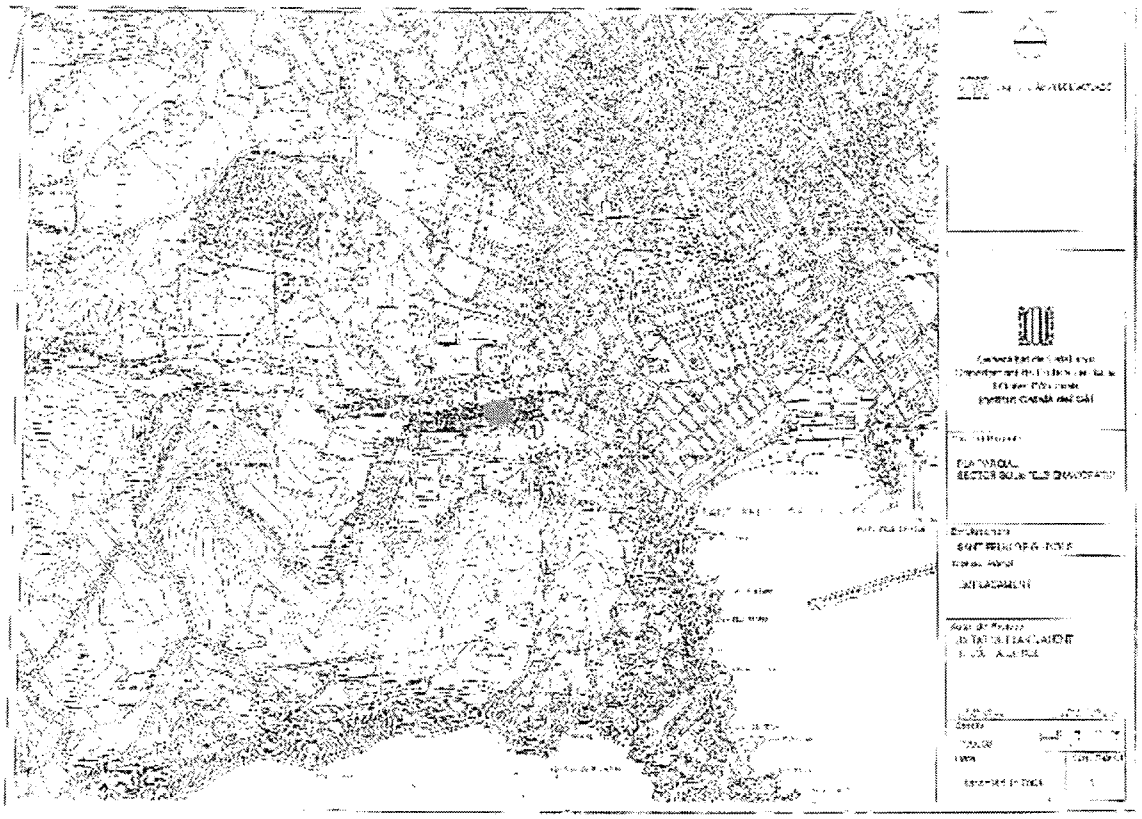

Fig. 1. Zona afectada pel Pla Parcial dels Enamorats

INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA AL BAC DE LES MONGES (CAMPRODON, RIPOLLÈS)

Mireia Bassols*

INTRODUCCIÓ

El jaciment que hem denominat "Bac de les Monges" se situa a la vall de la riera de Bolòs, en el vessant sud de la serra de Nevà, al municipi de Camprodon (Ripollès), a 870 metres d'alçada. La intervenció arqueològica que s'hi va dur a terme va venir motivada arran del procés d'elaboració d'un projecte d'adequació urbanística i d'ús de l'espai de tota aquella zona. Davant l'existència quasi inapreciable a l'indret de les restes del que semblava un antic mas, el sr. Jordi Jané, promotor del projecte i alhora propietari dels terrenys, va decidir endegar-hi una intervenció arqueològica, que fou encomanada a l'empresa Janus, S.L. Els treballs van tenir lloc entre els dies 10 i 26 d'octubre del 2005, amb un equip dirigit per Mireia Bassols i format per Josep Frigola, Marina Sánchez, Josep Canyet, Xevi Borrat i David Llagostera.

LA INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA

Els treballs realitzats al jaciment del Bac de les Monges han consistit en la neteja i el condicionament del jaciment; la delimitació de les diferents estructures arquitectòniques i la realització d'una planimetria completa.

CONDICIONAMENT DEL JACIMENT

Per aconseguir unes millors condicions de treball fou imprescindible la tala dels arbres que es trobaven a l'interior del jaciment i que afectaven tant l'estat de les estructures com la visibilitat de les mateixes. També fou necessària la neteja del jaciment de fulles, arrels, pedres de l'enderroc, ossos, serradures i altres materials orgànics i inorgànics contemporanis que dificultaven la seva delimitació, així com la neteja i condicionament dels murs.

DELIMITACIÓ D'ESTRUCTURES

En funció de l'estructuració de l'àrea excavada es van definir un total de 8 àmbits (classificats d'A a H), que en algun dels casos no es van poder delimitar totalment per manca de temps. Tots ells, definits per diversos murs (U.E. 2001 a 2022), presentaven un estrat superficial d'enderroc molt potent que només es va poder enretirar parcialment. Els àmbits localitzats es trobaren distribuïts en pendent, ja que l'edificació aprofitava l'orografia natural de la muntanya. Així, els àmbits A, C i D es trobaven a un nivell més elevat, seguits pels àmbits B i E. A una cota més baixa hi havia els àmbits F i G, i finalment, més avall i separat de la resta, trobem l'àmbit H.

L'**àmbit A** es presentà adossat al vessant de la muntanya per la seva part nord. Es va localitzar un mur recolzat perpendicularment a la U.E. 2002 i seccionat per la part sud pel tram d'un camí de principis del segle XX que vorejava la totalitat de les estructures.

L'**àmbit B,** a diferència de la resta, presentava forma trapezoïdal i es trobava orientat nord-sud. La zona nord de l'estança es presentava oberta, ja que les U.E. 2006 i 2008 conformaven unes obertures que podrien reflectir un possible passadís d'accés als àmbits A, B i C.

L'**àmbit C** s'orientava nord-sud i venia delimitat a l'est per les U.E. 2004 i part de la 2008, amb una obertura entre una i altra de 120 centímetres d'amplada. En aquest àmbit es va localitzar una estructura rectangular (U.E. 2023) orientada est-oest i adossada al mur U.E. 2013, de la qual només se'n va poder delimitar el perímetre.

Contigu a l'àmbit C i orientat nord-sud, trobem l'**àmbit D**. De la mateixa manera que els àmbits A i C, la part nord d'aquest àmbit es trobava adossada a la muntanya.

*Janus S.L.

Recolzat a la part sud dels àmbits C i D i orientat est-oest hi havia l'**àmbit E.** S'hi va localitzar una obertura de 90 centímetres a la part sud, que separava les U.E. 2009 i 2010.

L'**àmbit F**, situat al sud de l'àmbit E, es trobava separat d'aquest per un espai d'uns 160 centímetres, i presenta la mateixa orientació. Aquest àmbit, juntament amb els àmbits G i H, estaven separats del que es podria considerar el nucli del jaciment. En aquesta estança es va localitzar una peça cilíndrica de 58 centímetres de llargada per 25 de diàmetre, situada fora de context i en posició horitzontal. Estava realitzada en pedra local i tenia 2 encaixos a les bases, de 8 centímetres de diàmetre cadascun.

L'**àmbit G**, orientat nord-sud, es trobava situat a la part oest dels àmbits D i E, i separat d'aquests per un espai d'uns 3 metres.

Finalment trobem l'**àmbit H**, situat a una cota més baixa que la resta de les estances i de manera més aïllada. Un dels factors que explica aquesta separació és emplaçament de l'antic camí que connectava els diversos masos que hi havia a la zona. Aquest viarany voreja el jaciment gairebé en la seva totalitat, deixant la majoria d'àmbits situats a una banda mentre que l'àmbit H resta a l'altra. L'orientació d'aquesta estança difereix de la resta ja que es troba col·locada en direcció de sud-est a nord-oest.

A uns cinquanta metres al nord de jaciment, en una zona més elevada, es va localitzar una estructura quadrangular construïda també en pedra seca i amb unes formes similars a les dels àmbits descrits anteriorment. Aquesta estructura només es va documentar fotogràficament.

Els materials ceràmics recuperats es van trobar sempre en superfície i no indicaven en cap cas cronologies anteriors a l'època contemporània. Es van trobar diverses peces de ceràmica, juntament amb restes faunístiques, un clau i diverses peces d'una esquella i també es va trobar abundant material de construcció, en especial teules.

CONCLUSIONS PRELIMINARS

Les tasques realitzades en aquesta intervenció es van limitar a la delimitació i neteja superficial de les estructures trobades. Aquest fet i la impossibilitat d'excavar els nivells inferiors de les diferents estances dificultaren anar més enllà d'una simple aproximació.

Els murs, realitzats amb pedra local, presentaven una amplada mitja d'entre 70 i 80 centímetres i es trobaven construïts en sec. Aquest fet, juntament amb l'arrelament de diversos arbres, va motivar que gran part de les estructures perdessin la seva forma inicial. Els murs U.E. 2006, 2008 i 2020 apareixien recolzats directament sobre la roca natural, emprant-la com a basament/fonament, si bé no podem afirmar que aquest fet es repeteixi en totes les estances.

El material arqueològic moble trobat fou poc abundant i aportà escassa informació. Cal tenir en compte que es tractava de material aparegut en els nivells d'enderroc i que, com hem explicat anteriorment, en cap estança es va poder arribar al nivell de circulació. L'absència de materials directors impossibilità realitzar una aproximació cronològica fiable del jaciment, com tampoc deduir cap aproximació funcional de les diferents estances, condicionants als quals cal afegir la manca de documentació escrita coneguda on poder trobar referències del jaciment. Malgrat això, les característiques tipològiques del jaciment i l'emplaçament de les restes trobades ens porten a pensar en un mas d'època moderna.

Cal esmentar la presència de l'antic camí que comunicava els diversos masos entre sí, que relaciona el jaciment objecte d'estudi amb un mas situat més a l'oest anomenat Mas d'en Sivilla. Mancaria una intervenció fins als nivells d'ús i de fonamentació per a poder ubicar tipològica i cronològicament l'edificació del jaciment del Bac de les Monges i relacionar-lo amb els edificis propers.

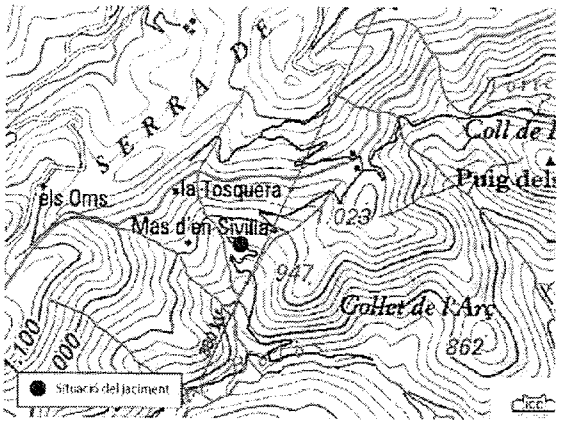

Fig. 1. Plànol de situació del jaciment.

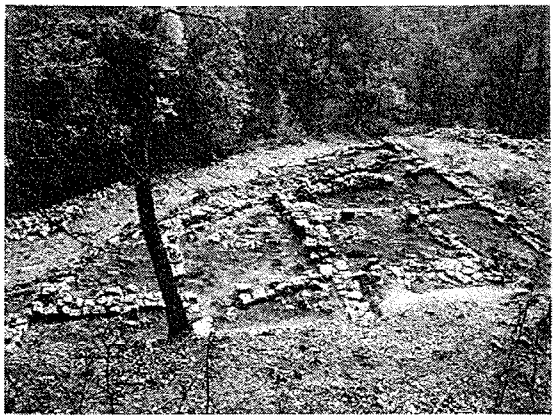
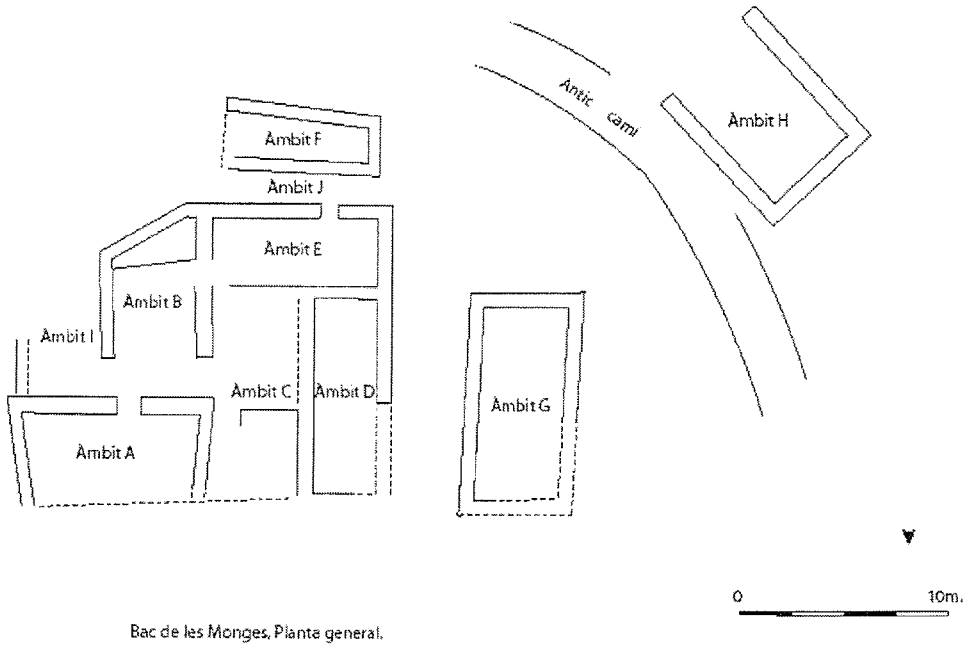

Fig. 2. Vista general de les restes excavades.

Bac de les Monges, Planta general.

Fig. 3. Croquis amb la planta de les restes excavades.

INTERVENCIONS ARQUEOLÒGIQUES A LA TORRE D'ES GORG GITANO (TOSSA DE MAR, LA SELVA)

Marc Sureda i Jubany*

La intervenció sobre l'emplaçament on se situava el Gorg Gitano, escollit per les seves dimensions més aviat reduïdes i còmodes i també per les seves extraordinàries qualitats de domini visual, va consistir en el desbrossament de la coberta vegetal el dissabte 15 de maig de 2004, a iniciativa de les àrees de Cultura i de Medi Ambient de l'Ajuntament de Tossa de Mar. En virtut del conveni de col·laboració científica en matèria patrimonial establert entre aquest darrer i l'Institut del Patrimoni Cultural de la Universitat de Girona, un tècnic arqueòleg de l'IPAC va dirigir l'operació en el seu vessant arqueològic.

El Gorg Gitano es troba en un turó situat a la part nord de la vall de Tossa, a uns 400 metres s.n.m., que perllonga cap a ponent les altures de l'àrea del Puig de les Cadiretes, la zona més alta del massís de sant Grau. El topònim, de procedència poc clara, només podria tenir com a referent orogràfic la proximitat immediata d'un petit coll que uneix l'elevació amb un turó més alt immediatament a l'est. Llevat d'aquesta direcció, el domini visual del turó cobreix tota la vall, gairebé la totalitat del terme del municipi, oferint vistes impressionants des de Terra Negra fins a la pròpia vil·la de Tossa. Hom destaca, en aquest sentit, la perfecta comunicació visual del Gorg Gitano amb torres de guaita conegudes i documentades en tota la resta del terme municipal, fet que ha propiciat les interpretacions etimològiques més pintoresques del topònim..

A nivell de recerca, no coneixem res del Gorg Gitano ni de les estructures que s'hi troben. Mario Zucchitello (1998, 110-112) ha publicat la hipòtesi que en aquest emplaçament hi existí una torre de guaita dels segles XI-XII, segons l'autor el centre del sistema de vigilància del terme tossenc en la cronologia esmentada. Aquesta referència, juntament amb la privilegiada visibilitat del turó i la presència de restes d'estructures, ha constituït la principal motivació de l'activitat subjecta a control arqueològic que descrivim. La datació prové del fet que la torre no és esmentada en el document de 966 relatiu al terme de Tossa; notem, tanmateix, que tampoc no apareix a les cartes de franquícia i de poblament de 1158 i de 1186 respectivament.

Cal dir que sota mateix del turó, uns centenars de metres seguint el camí que du a la carretera, existeix el paratge de Vilademont. En aquesta zona de pendents boscosos, avui completament despoblada, s'hi han realitzat troballes esporàdiques de ceràmica en superfície i restes molt migrades d'estructures, entre les quals el basament d'una capella que, pel que sembla, tampoc no apareix en els documents de 966 ni de 1186 relatius al terme de Tossa. Es té en compte la idea que la torre hagués pogut servir d'estructura de protecció per als habitants d'aquesta àrea (Zucchitello 1998, 104-106).

Abans del desbrossament, hom podia veure la cara externa d'un mur que limitava la part més alta del turó pel sud-oest (mur 1), d'una amplada aproximadament d'1 m, i que formava angle recte amb una altra paret, orientada sud-oest/nord-est (mur 2). Aquest mur té un límit molt imprecís pel nord-est, que es podria situar al cap d'uns 6'60 m. De totes dues parets se'n conservava una alçada màxima de 80/100 cm i al dessota del darrer dels murs escrits s'observava una mena de reforç estructural a manera de talús.

L'enretirament de la coberta vegetal va permetre localitzar el traçat de tres parets més, que constitueixen versemblantment un recinte adossat al sud-oest del que els dos murs anteriors podrien delimitar. El mur 3, d'un màxim de 90 cm d'amplada, s'adossa a l'angle format per 1 i 2 perllongant la direcció d'aquest darrer cap al sud-oest en una llargada d'uns 6'25 m, al

*IPAC - UDG

final de la qual gira cap al sud-est tot formant el mur 4. Aquest s'allarga per aproximadament uns 9'80 m fins a tocar els indicis del mur 5, que girava en direcció nord-est, del qual només es localitzà una filada gairebé del tot soterrada visible fins aproximadament els 6'40 m de longitud.

En resum, tenim una estructura només coneguda, bàsicament, en planta, d'uns 13 per 10 m aproximadament, constituïda per un primer recinte de 10 per 6'40 m al qual s'adossà posteriorment (no sabem quan) una altra estança rectangular de dimensions similars.

Ni la tècnica constructiva (blocs irregulars de la pedra granítica local, del propi subsòl, sense lligar) ni el material ceràmic, completament inexistent, no ens poden ajudar a datar de cap manera l'estructura ni a aclarir-ne la seva funció. L'emplaçament de la construcció fa possible no desestimar del tot la idea d'una torre de guaita, tal com ens indiquen els estudiosos locals. Per altra banda, la propera presència de l'hipotètic vilar amb capella de Vilademont ens remetria, idealment, a un context de repoblació anterior a la datació del segle XI que proposava Zucchitello.

Però cal repetir que no tenim cap mena de dada que ens permeti proposar una hipòtesi; l'estat actual dels coneixements no permet tancar cap porta, ni, per altra banda, entrar per cap d'elles. Ens hem de limitar a constatar la presència d'alguna mena d'estructura de forma rectangular amb dos àmbits que indiquen una certa seqüència constructiva, cosa que per altra banda satisfà amb escreix els modestos objectius de la intervenció.

Fig. 1. Vista d'un dels murs conservats.

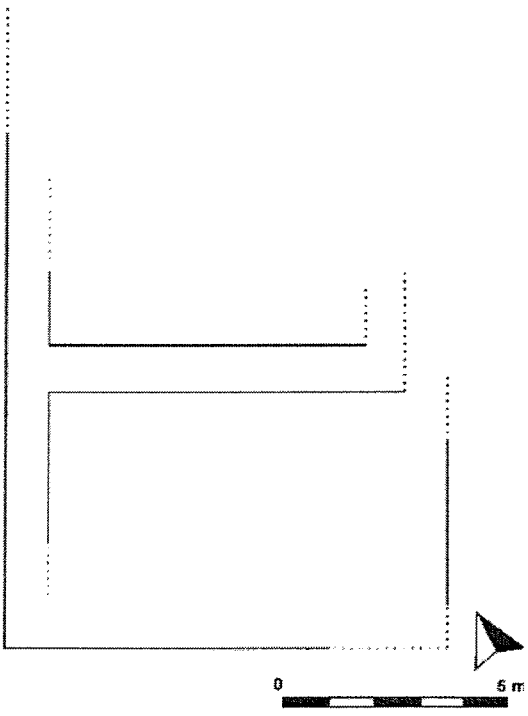

FIG. 2. Planta de les estructures documentades

Fig. 2. Planta-croquis de les estructures detectades.

BIBLIOGRAFIA

Mario ZUCCHITELLO, 1998, *Tossa: la formació d'una vila. El comte, l'abat i els tossencs (segles IX-XII)*, Quaderns d'Estudis Tossencs 5, 1998

INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA PREVENTIVA DE LA LÍNIA TGV. TRAM SILS-RIUDELLOTS

Antoni Rojas* **David Ortega***

INTRODUCCIÓ EL TRAM DE L'AVE SILS-RIUDELLOTS

El tram Sils-Riudellots transcorre entre els punts quilomètrics 705+660 i 712+932,860 travessant els termes municipals de Sils, Vilobí d'Onyar i Riudellots de la Selva. Forma part del projecte constructiu de la línia d'alta velocitat Madrid-Saragossa-Barcelona-Frontera francesa i disposa d'una longitud aproximada de set quilòmetres. El traçat Sils-Riudellots transcorre pràcticament en paral·lel a la autopista A7. Bona part del traçat, sobretot el sector central, travessa zones boscoses i camps de cultiu. A part d'això, per altra banda, el pas per on transcorre la via ja havia estat afectada per infraestructures com rases d'oleoducte o torres elèctriques.

Els treballs de control i excavació van ser gestionats i coordinats per l'Institut del Patrimoni Cultural de la Universitat de Girona. El seguiment arqueològic s'ha desenvolupat entre els mesos de febrer i desembre de 2004, sota la direcció tècnica d'un arqueòleg més un altre de recolzament. Entre els resultats obtinguts destaca la documentació de sis jaciments desconeguts fins al moment, tots consistents en diverses sitges escampades al llarg del traçat afectat per les obres de construcció del TGV.

Els inventaris arqueològics no situaven cap jaciment conegut en els terrenys afectats pel traçat d'obra. Una única informació relacionada amb la presencia de restes arqueològiques documentades en zones properes al tram provenien de la zona coneguda com la Font d'en Frare situada al terme municipal de Vilobí d'Onyar. Dins d'aquesta zona es tenia coneixement de troballes esporàdiques de material lític prehistòric. Així, dins d'aquest territori, es coneixia la presencia d'una petita font d'aigua. Aquesta, havia estat delimitada per la empresa constructora a petició de l'Ajuntament de Vilobí d'Onyar per evitar la seva destrucció tot i no quedar dins del traçat d'obra. Les prospeccions i control arqueològic va evidenciar la inexistència de jaciments just en l'espai afectat per les obres.

Dins d'aquest article aportem la informació d'aquets jaciments a excepció dels que ja son descrits en un article propi dins de les presents jornades, dels quals només esmentem les dades generals.

JACIMENTS DOCUMENTATS

1. SITGES DE LA ROCA DE VALLCANERA.

Tipus de Jaciment: Conjunt de sitges
Cronologia: s.XVIII-XIX
Situació: Vallcanera (Sils, la Selva)

2. FORN DE LA SERRA D'EN GUILLA

Tipus de Jaciment: Forn
Cronologia: s.XVIII-XIX
Situació: (Vilobí d'Onyar, la Selva)

En els treballs d'excavació d'una rasa de gaseoducte es va constatar la presència de restes d'un forn de carboner. Es va fotografiar i dibuixar el perfil del mateix, restant sense excavar degut a que quedava fora de la rasa esmentada. Es troba ubicat en la perpendicular del PQ 79+400, dins d'una zona on s'havia d'instal·lar una rasa

*Institut del Patrimoni Cultural

de drenatge. Es tracta d'un forn excavat al subsòl, a poca profunditat de la superfície, probablement aprofitant un talús natural que podia haver-se fet servir per a la fabricació de carbó o teules. Per les seves característiques, sembla un forn d'època recent. Es pot observar d'aquesta estructura la seva morfologia i el seu aspecte general, dimensions aproximades de la càmera de combustió i el que semblava ser part d'una solera o graella interior. Al seu entorn no es va trobar cap altre registre arqueològic. A les terres extretes dins d'aquesta zona, al marge de nombrosos fragments de terra intensament rebufactada procedents de l'estructura del forn, es van documentar alguns fragments de tipus àrab, d'escasa significació cronològica.

3. SITGES CAMPS DE CAN FEIXES (VILOBÍ D'ONYAR).

INTRODUCCIÓ

Al jaciment de Camps de Can Feixes, nom que correspon a la zona de cultiu colindant al límit de la expropiació del traçat de la obra entorn al PQ 710+200, van ser localitzades dues estructures antròpiques excavades al subsòl que corresponen respectivament a una sitja i una fossa que van poder ésser datades pel seu contingut ceràmic entorn a la Edat del Bronze i la primera edat del ferro. El jaciment fou localitzat durant el seguiment i prospecció dels treballs de sanejament del terreny previs a la explotació de la cantera que es van iniciar durant el mes de juny de 2004.

La excavació de les estructures es va realitzar durant tres dies i en ella van participar dos arqueòlegs. En ambdues es va recuperar abundant material ceràmic, alguns fragments de molí i també algunes restes de fauna, restes que permetien confirmar la seva interpretació funcional i cronològica prèvies a la conclusió del seu estudi pormenoritzat.

El jaciment es va localitzar en una zona molt propera a la via però fora del traçat afectat per les obres d'aquesta, en uns camps de conreu propers a la casa de Can Feixes que dona nom al jaciment, on les empreses constructores que executaven l'obra obtingueren els permisos necessaris per instal·lar una sorrera explotada amb l'objectiu de satisfer l'enorme demanda d'àrids que exigia aquesta.

La primera de les estructures que fou localitzada en el jaciment, una sitja, el dia 7 de juliol de 2004, va ser descoberta durant el seguiment i prospeccions superficials rutinàries dels treballs d'arranjament del terreny previs a l'explotació de la dita sorrera, treballs que consistien bàsicament en l'extracció dels sòls llimosos superficials i la seva acumulació als marges de l'explotació.

Localització. El jaciment es localitza a la part superior d'un petit turó arrodonit i de pendent molt suau que es localitza a l'extrem nord-est de la serra de Coguls.

Accés. Per accedir-hi des del nucli urbà de Vilobí d'Onyar cal creuar el riu Onyar i seguir el camí asfaltat que mena cap a l'ermita de Sant Margarida, continuar per una camí de terra fins a creuar la carretera C-25 (l'anomenat Eix Transversal) per un pont superior, i continuar recte uns 600 m, sense desviar-se del camí principal, per deixar el cotxe a tocar uns camps de conreu. El jaciment es localitza just a la carena del petit turó, aproximadament a 250 m de la casa en runes de Can Feixes.

Entorn geològic i geogràfic. El jaciment es localitza sobre un petit turó conformat per sorres arcòsiques i graves d'edat neògena que constitueixen el característic reompliment d'amplis sectors dels marges i interior de la depressió de la Selva. Aquests materials, que per la seva antiguitat no contenen mai cap mena de registre arqueològic, es troben recoberts per sòls llims argilosos de reduïda potència, de menys de 30 cms, que conformen el sòls cultivables explotats des d'antic per l'agricultura. Des d'un punt de vista geogràfic, el jaciment es troba al sector central de la depressió de la Selva, en una zona de contacte entre els turons arrodonits i coberts de bosc de la muntanya baixa i el fons planer de la depressió conreat amb una agricultura de cereals i regadiu (fruiters i blat de moro principalment). Per la seva localització en un indret elevat el jaciment gaudeix d'un ampli domini visual sobre la plana de Vilobí d'Onyar que s'estén al nord.

Estructures documentades. El jaciment va ser documentat per la presència de dues estructures negatives, una sitja i una fossa de planta grollerament circular, que es trobaven distants entre si aproximadament 22,5 m, que no varen aparèixer associades a cap tipus d'estructura construïda –del tipus murs, etc.- o altra registre arqueològic.

DESCRIPCIÓ DE LES ESTRUCTURES I EL SEU REOMPLIMENT

En aquest apartat descriurem les dues estructures excavades i la seva estratigrafia respectiva.

I. La Fossa (UE 4006)

Es tracta d'una fossa de planta grollerament circular, de 230 cms de diàmetre i 45 cms de profunditat màxima conservada, de fons planer, parets còncaves molt obertes i una secció asimètrica en l'eix nord-sud.

Contenia un reompliment conformat per dos estrats parcialment superposats l'un a l'altre i que obliteraven per complet l'estructura: la UE 4008, composada per sorres que no contenien cap mena resta arqueològica; i la UE 4007, infrajacent a l'anterior, composada per llims de color negre que contenien cendres i nombrosos fragments de carbó, que ocupava el fons de l'estructura. Originalment, ambdós estrats es trobarien coberts per una capa de llims de color marró que fou enretirada amb maquinària pesant durant els treballs previs a l'explotació de la sorrera, materials dels que només restaven algunes restes en el moment de la troballa de l'estructura al seu marge nord i nord-oest.

Material ceràmic i cronologia

El material ceràmic recuperat a la fossa està format per fragments de ceràmica a mà. Predominen els fragments amb cocció oxidada. Les tonalitats de les pastes són taronges clar en la majoria de fragments. Les superfícies són rugoses amb presència abundant de petites miques de quars coma desengreixant. Pel que fa a les decoracions predominen les incisions en espiga amb tècnica d'impressió senzilla (Pons 1984, p.127), situats sota el llavi a l'espatlla. Aquest tipus de decoració la trobem a jaciments com la Fonollera (Pons 1984, 122). Les peces conservades són vasos bitoncònics de boca ample. Presenten vora i coll exvasat no diferenciat del cos. Les bases conservades son de fons pla. Pel tipus de decoració i factura podem situar la sitja en el període comprés entre el Bronze final i la primera Edat del Ferro.

II. Sitja UE 4001

Es tractava d'una sitja de planta circular i fons pla que contenia quatre estrats de farciment. Contenia un reompliment conformat per quatre estrats superoposats l'un a l'l'altre la (UE 4002, UE 4003, UE 4004 i UE 4005). i que obliteraven per complet l'estructura:

Material ceràmic i cronologia.

El material ceràmic recuperat a la fossa està format tot per un grup homogeni de fragments de ceràmica a mà. Predominen els fragments amb cocció reduïda. Les tonalitats de les pastes són fosques dominant els tons grisos clar en la majoria de fragments. Tanmateix, molts fragments presenten una cocció oxidada on les pastes agafen una tonalitat de color marró clar. Les superfícies són rugoses amb presència de miques de quars com a desengreixant. Pel que fa a les decoracions predominen les decoracions amb tècnica de cordons decorats, situats sota el llavi a l´espatlla o, amb més freqüència al cos de la peça. Aquest tipus de decoració la trobem a jaciments com la Fonollera. Les peces conservades són vasos bitoncònics de boca ample. Presenten vora i coll exvasat no diferenciat del cos. Les bases conservades son diverses constatant de fons pla i bases. Pel tipus de decoració i factura podem situar la sitja en el període comprés entre el Bronze final i la primera Edat del Ferro.

4. SITGES DE CAN FEIXES

A l´entorn de l´antiga casa actualment en runes de Can Feixes i molt a prop del jaciment anteriorment esmentat de Camps de Can Feixes, es van localitzar quatre sitges probablement d´època ibèrica tardana que podrien datar-se amb els escassos materials recuperats entorn els segles III-IIa.C. Tanmateix, les sitges van restar sense excavar i, per tant, les datacions només han de ser enteses segons el material ceràmic que es veia en superfície. Les coordenades del seu emplaçament son: y: 0479663 x: 4635464 i es troba a 133 metres s.n.m.

L´agrupació de sitges va ser localitzada degut a la presència d´alguns fragments de ceràmica antiga bàsicament àmfora itàlica i blocs de pedra que es trobaven entre les terres barrejades que colmataven una cata de prospecció que havia estat excavada, juntament amb d´altres a la mateixa zona, per explorar la viabilitat d´instal·lar una cantera d´àrids degut a la demanda requerida per l´obra en qüestió. La troballa de les primeres restes de ceràmica i la eventualitat de que pogués

existir un aquell indret un camp de sitges més ampli, va ser comunicat a la direcció tècnica de l'obra. El mateix dia es va sol·licitar a la empresa constructora que el sector on es situaven les sitges fos acordonat per impedir la seva destrucció i al mateix temps es va demanar maquinaria per delimitar el sector on es situaven les sitges i realitzar una neteja superficial.

L'àrea delimitada, de forma quadrangular, d'uns 10 metres de costat, va ser netejada. En primer lloc es va treure amb màquina, de manera acurada, la capa superficial d'aquest sector, netejada posteriorment de manera manual. En aquesta superfícies es localitzà una sitja parcialment afectada per la excavació de la rasa esmentada i es documentaren tres sitges més properes a la primera. Totes les estructures foren delimitades sens se iniciar cap excavació.

Degut a que aquest conjunt de sitges no quedava afectada per la explotació de la cantera, es va informar a la empresa constructora que les sitges quedessin delimitades sense que es poguessin tocar. Així. un cop la constructora va informar que la zona on es trobaven les sitges no quedaria afectat per la extracció d'àrids, la direcció del seguiment, a traves de l'Institut de Patrimoni Cultural, va demanar permís per tapar les sitges localitzades. Un cop arribaren els permisos, la empresa constructora va procedir a tapar l'àrea de les sitges tapant-les, amb una capa de sorres i terra, per evitar que la boca de les sitges quedessin al descobert. Prèviament es va realitzar una planta de les sitges, es va numerar les mateixes descrivint la forma i característiques. Es van prendre les mesures de les boques i recollint el material ceràmic que havia quedat escampat i es van fotografiar.

Així, veiem com la troballa de les cinc sitges es troben situades en la part del terreny de Can Feixes, just en l'emplaçament de la casa en runes. Podríem pensar, davant d'aquestes dades que si en aquest indret hi havia més sitges devien situar-se just en l'emplaçament de la casa, considerant que és el lloc més elevat i que quedaria protegit d'inundacions.

5. EL CAMP DE SITGES DE CAN SERRA

Tipus de Jaciment: Camp de sitges

Cronologia: Època Ibèrica s.V-IV a.C./Època medieval s. XI-XIII

Situació: Vilobí d'Onyar, la Selva

El jaciment de can Serra es troba ubicat dins del terme municipal de Vilobí d'Onyar, a la comarca de la Selva. Es troba situat a la part superior d'una petita elevació del terreny que està orientada est-oest , paral·lela al riu Onyar, que es troba a uns dos quilòmetres a l'est del nucli urbà de la població entre la riera Riudevila i el riu Onyar, just a tocar la casa de pagès de Can Serra que dona nom al jaciment. Les seves coordenades son : x: 0480515 y: 4636900 z: 115 m. snm.

6. SITGES DE MAS ALIVA

UBICACIÓ I CONTEXT DE LA TROBALLA

El seguiment arqueològic de les obres en els voltants del PQ 712+500, a poca distància del Mas Aliva va comportar la detecció de dues sitges isolades. Els terrenys on s'ubicaven es troben en els límits entre Vilobí d'Onyar i Riudellots de la Selva. Les seves coordenades son y:0480815 x:4637605

DESCRIPCIÓ DE LES SITGES

Sitja 1

La sitja 1 presentava una boca escapçada amb un diàmetre de 1'40m. La profunditat conservada era de 40 cms. La base era plana presentant una amplada de 1'20 m. Pel que fa al seu farcit, es va localitzar una agrupació de blocs de pedra UE 101, que sobresortia de la vora de la sitja. Per sota d'aquesta agrupació de blocs es va documentar un farcit de terra homogeni (UE 102) que arribava fins a la base de la sitja. Aquest farcir presentava una terra compacta, de color marró fosc, amb presència de carbons, i alguns fragments ceràmics, informes. Dins del farcit es van documentar només uns pocs fragments informes molt esmicolats de ceràmica a mà de superfície rugosa i tonalitat negra. Tanmateix, contrastant amb aquesta pobresa de material ceràmic, cal destacar una peça de bronze. Així, l'element mes destacat trobat dins del farcit d'aquesta reduïda sitja va venir representat per una sivella de cinturó de bronze (fig.3), d'època visigoda (MA-04-102-1). Es tracta d'una sivella de cinturó de placa rígida calada. Es un tipus d'objecte d'ornament personal de finals del segle VI. El seu nom respon al seu procés de fabricació.

És a dir, són peces que han estat fosses en un motlle, deixant lliure l´espai central i retocant amb posterioritat els perfils de la peça (Ripoll 1998, p.91). Podem classificar aquesta sivella dins del grup de sivelles de cinturó de placa rígida calada amb decoració geomètrica. Com a paral·lel a la sivella de Mas Aliva tenim l´exemple de la procedent del Juncal Málaga (Ripoll 1998, fig 13.2), (Gutiérrez 1990, p. 318-325). Aquestes sivelles de cinturó son totes de bronze, fosses en una sola peça i la seva part interna està buidada amb una decoració geomètrica que es reprodueix, en algunes ocasions en el perfil exterior (Ripoll 1998, p. 92). Pel que fa a la cronologia, aquest tipus de placa sol estar datat en els últims anys del segle VI i durant tot el segle VII.

Per tant, davant del elements esmentats, ens trobem amb una sitja o fossa isolada que podem datar a finals del s.VI a.C.

Sitja 2

La seva ubicació era PQ 712+140. Les seves coordenades son: y: 0480643 x:4637166. La poca profunditat del dipòsit va documentar un únic estrat homogeni amb terra cremada color negre (UE 200). El farcit destacava per la inexistència d´algun tipus d´element material. La inexistència d´elements datables va evitar conèixer la cronologia del mateix.

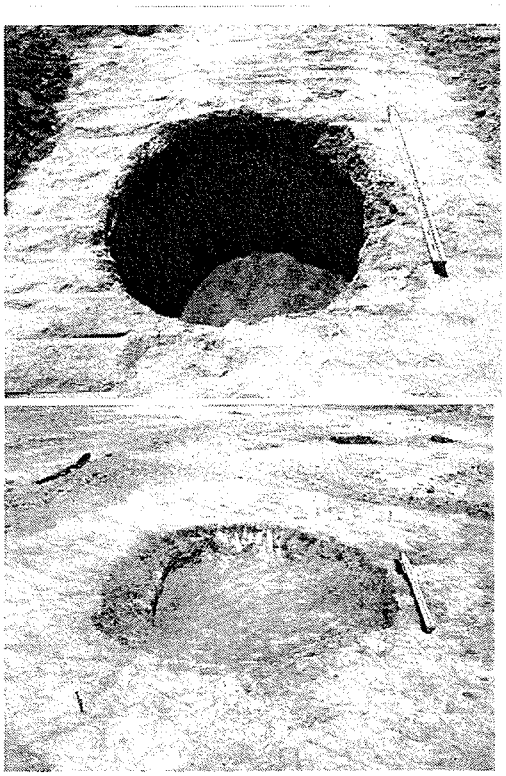

Fig 1: Sitja i fossa dels Camps de Can Feixes

BIBLIOGRAFIA

PONS, E. 1977, *La Fonollera. Un Poblado al aire libre del Bronce Final.* Servicio Técnico de Investigaciones arqueológicas de la Excma. Diputación de Girona..

PONS, E. 1984, *L´Empordà. De l´Edat del Bronze a l´Edat del Ferro.*Centre d´Investigacions Arqueològiques de Girona..

RIPOLL LÓPEZ, G. 1998, *Toréutica de la Bética (Siglos VI i VII d.C.)* Reial Acadèmia de Bones Lletres. Barcelona.

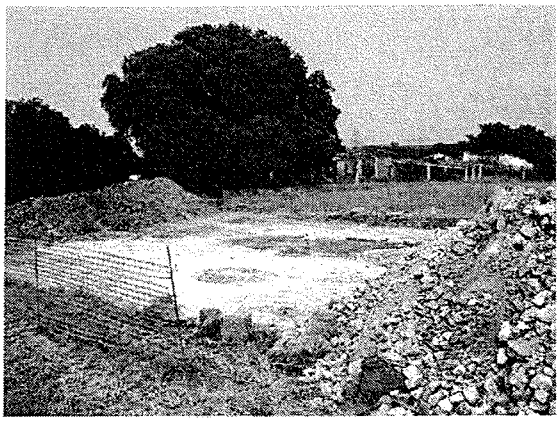
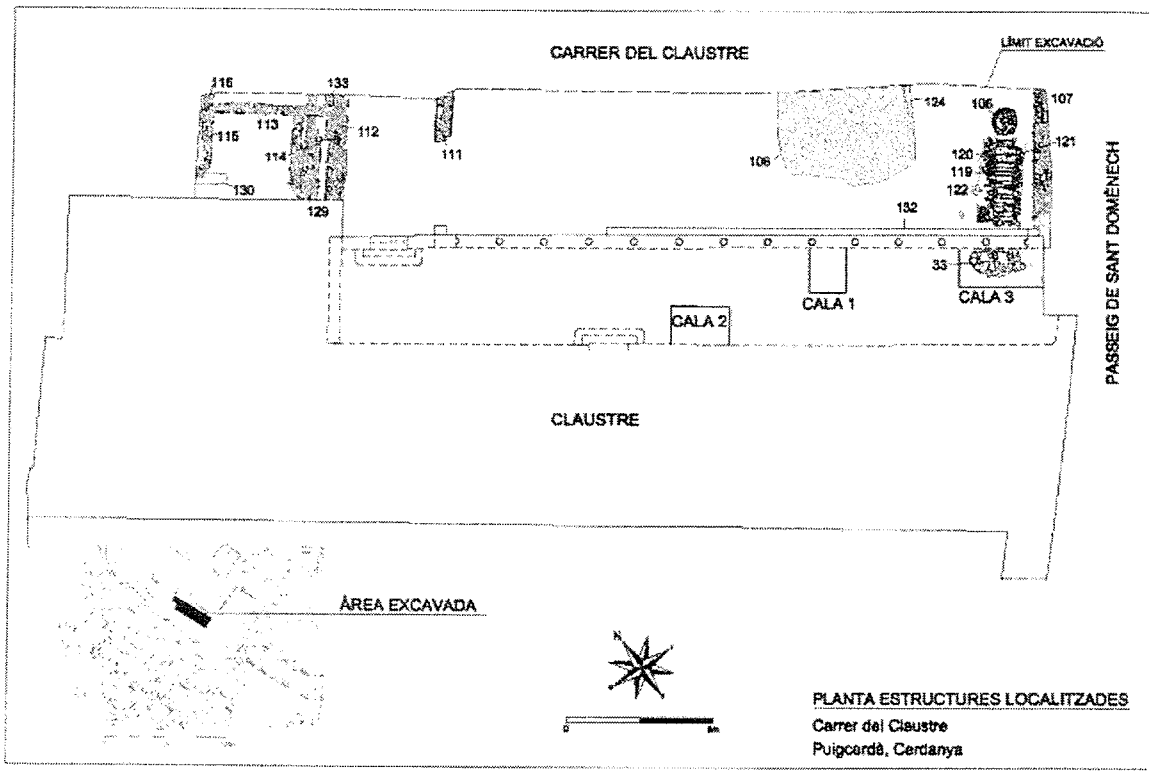

Fig 2: Context de les sitges de Can Feixes

ceràmica apareguda en l'estrat d'amortització-reompliment, ha de correspondre a un moment anterior al segle XVII.

LA SITJA DEL CARRER DEL PUNYALET DE CASTELLÓ D'EMPÚRIES (ALT EMPORDÀ)

Anna Ma Puig Griessenberger

L'octubre del 2004, durant les obres de neteja i rebaix de terres del solar núm. 2 de carrer del Punyalet per a la construcció d'uns habitatges plurifamiliars i local comercial, varen aparèixer les restes d'una sitja de grans dimensions. Després que l'Ajuntament de la vila, assabentat de la troballa, aturés les màquines, es va informar al Servei d'Arqueologia i es varen emprendre els tràmits necessaris per a registrar adequadament l'estructura. Calia actuar amb celeritat ja la sitja, que era buida, es trobava just arran de la fonamentació de dues cases veïnes, fet que podia posar en perill la seva estabilitat.

Aquesta sitja consisteix en una cavitat, totalment excavada en el subsòl argilós del lloc, amb un diàmetre central de 2,20 m. Pensem que aquesta amplada, però, no seria l'original, atès que al llarg del temps durant el qual la sitja restà abandonada, el perímetre d'argila del contorn s'hauria anat desprenent, fins a fer el forat una mica més gran. Pel que fa a l'alçada, només es va poder mesurar fins als 2,45 m; aquesta tampoc seria la total, ja que sobre el fons de la sitja hi havia un gruix de sedimentació que no es va poder treure. L'estat de conservació i les fonamentacions de les cases veïnes penjades damunt del forat no aconsellaven entrar-hi i excavar-la fins a la base, ja que comportava un risc excessiu per a la seguretat, al marge de que tampoc hi havia suficient espai, ja que el segment descobert de boca només amidava 1 m de llargada per 0,22 m d'amplada. Malgrat això, creiem que la seva fondària estaria al voltant dels 3 m.

Aquestes dimensions són molt similars a les de les sitges descobertes a la plaça del rei Jaume I durant els treballs arqueològics de l'any 2002. De fet, coincideixen amb un dels dos tipus diferenciats, en concret amb el de menor format, que es comenta a la corresponent *Memòria d'Excavació* (Puig, Agustí, Codina, Teixidor 2004, 26). Aquest tipus es caracteritza per tenir una capacitat entorn als 5 m3, amb una amplada màxima de 2 m i una alçada entorn als 3 m. Aquestes mides, com veiem, no difereixen de les de la sitja del carrer del Punyalet. Pel que fa a la tipologia, també hi trobem altres similituds, com ara el perfil de secció piriforme, potser una mica més arrodonit, i una base plana.

Pel que fa a l'estructura de tancament superior, aixecada per damunt de la part retallada a l'argila, es conservaven suficients indicis per a afirmar que estaria construïda a base de filades successives de cercles de rajols, lligats amb morter, cada vegada de diàmetre més petit fins a assolir la petita obertura damunt la qual recolzaria la tapa. Només fou possible observar aquesta estructura, de manera precària, des del solar, ja que la boca es trobava íntegrament per sota de l'edifici annex. No obstant això, es va poder comprovar com encara es conservava *in situ* la tapa de pedra de pissarra circular, de 0'68 m de diàmetre, amb el típic forat central, del mateix tipus que les trobades a la plaça del rei Jaume I (Puig, Agustí, Codina, Teixidor 2004, 26) i en altres punts de Castelló. Sembla que aquesta tapa, però, no estaria centrada respecte la sitja, sinó desplaçada cap a un costat, d'una manera similar a la sitja núm. 2 de la plaça dels Homes (Puig 1999, 41).

La runa que hi havia sobre el fons de la sitja tenia tot l'aspecte de ser l'enderroc de l'estructura de tancament de la mateixa, abans descrita, ja que hi havia abundants fragments de rajols i restes de morter, a més de trossos d'argila que s'havien desprès de la mateixa paret. Entre aquest rebliment no es va observar material arqueològic de cap mena, ni que s'hagués pogut abocar posteriorment a l'amortització del dipòsit. Això ens confirmaria que la sitja es va abandonar totalment buida i ben segellada.

La sitja del carrer del Punyalet és un exemplar més de les nombroses sitges utilitzades com a magatzem de gra que es coneixen a la vila de Castelló. Totes elles responen a una mateixa tipologia: excavades al subsòl argilós i completades amb un tancament fet amb obra de rajols i tapadora de llosa de pissarra. Això ens fa pensar que aquesta degué ser una pràctica molt corrent i àmpliament estesa al llarg de tota una època. De fet, tant les trobem en espais públics, al mig de places i carrers, com en espais privats, dins les cases, com seria el cas que ens ocupa. Lamentablement, fins ara no ha estat possible obtenir una datació absoluta pel que fa al moment de construcció d'aquests dipòsits. Pel fet d'estar tallats al mateix subsòl d'argila estèril i per la manca de nivells estratigràfics associats, no hi ha hagut l'oportunitat de poder donar una cronologia precisa. En el cas de la plaça del rei Jaume I, antiga plaça del Gra, les sitges es van poder datar, de manera indirecta i amb ajuda dels documents, cap a mitjan segle XIV (Puig, Agustí, Codina, Teixidor 2004, 68). Per paral·lels, no descartem que aquesta sitja pugui ser també de la mateixa època, tot i que no disposem de cap element que ens permeti afirmar-ho amb seguretat.

Respecte als nivells antics que es relacionarien amb la cota de funcionament de la sitja es varen recuperar les restes d'un paviment de rajols, a l'espai entre el mur perimetral oest i el carrer del Punyalet, a 1'30 m per sota de la cota recent de paviment, que era la mateixa del carrer. Aquest antic sòl es va disposar directament damunt de l'argila del subsòl, la qual fou necessari rebaixar i adequar per tal d'assolir un nivell uniforme. El paviment arribaria fins a tocar la sitja i deixaria a la vista la estructura superior de tancament. Aquesta diferencia de cotes respecte al carrer és un fet que es produeix en altres cases de la zona, i s'explica per la necessitat d'adaptar les plantes baixes al fort pendent natural del lloc. Sembla ser que en aquest punt s'havia resolt aprofitar l'espai i fer una estança més fonda, semi-soterrània, l'ús de la qual desconeixem, i que hauria estat recentment colgada pels actuals ocupants de la casa.

BIBLIOGRAFIA

PUIG, A. M. 1999, *Memòria d'excavació. Seguiment arqueològic dels carrers Antoni Agramont, Mestre Blanc i de les places dels Homes, de les Cols i del Joc de la Pilota*, Servei d'Arqueologia, Memòria inèdita.

PUIG, A. M., AGUSTI, B., CODINA, D., TEIXIDOR, M. 2004, *Memòria d'excavació. Plaça del rei Jaume I i seguiment arqueològic dels carrers de la Presó, Sant Pere més Baix, de la Moneda, de Punyalet, Comas i Solà i de la plaça de la Moneda*, 2002-2003, Servei d'Arqueologia, Memòria inèdita.

PUIG, A. M. 2004, *Memòria d'excavació. Control arqueològic i documentació de la sitja del solar del carrer del Punyalet, núm. 2*, Castelló d'Empúries (Alt Empordà), Servei d'Arqueologia, Memòria inèdita.

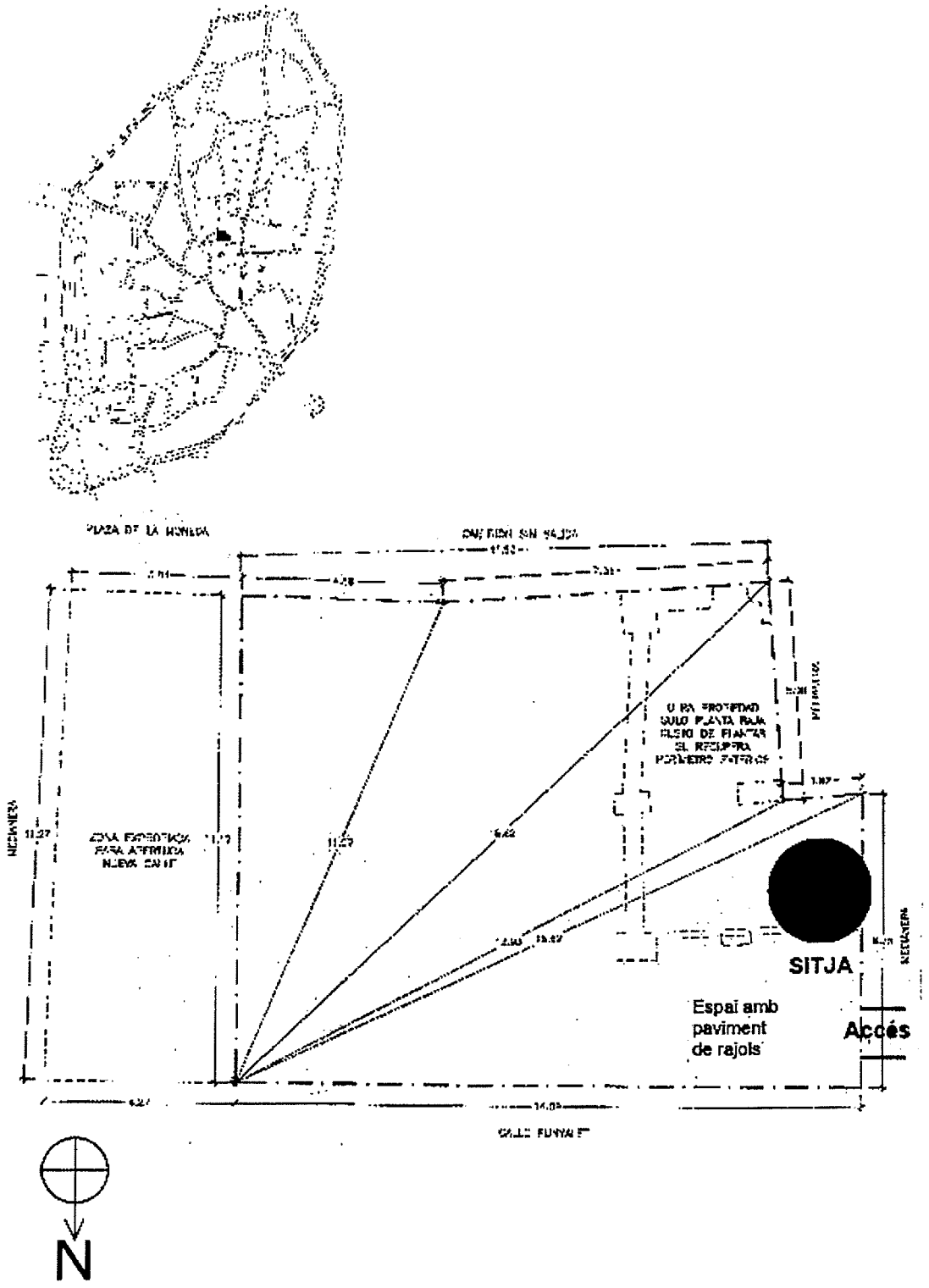

Fig. 1. Planta del solar de la casa núm. 2 del carrer del Punyalet, on s'indica el perfil de la sitja descoberta, situada pràcticament sota la finca annexa

ESTUDIS D'IMPACTE SOBRE EL PATRIMONI CULTURAL (ARQUEOLÒGIC, PALEONTOLÒGIC I ARQUITECTÒNIC) PER A PROJECTES D'OBRA PÚBLICA A LES COMARQUES DE GIRONA

Francesc Busquets* **Jaume Díaz*** **Àlex Moreno***

Arran de l'elaboració de l' Estudi d' Impacte Ambiental de diferents Projectes d'obra pública, els promotors d'aquestes (GISA, MINISTERIO DE FOMENTO, A.D.I.F., REGSA), a través de consultories i enginyeries, han encarregat a l'empresa ATICS S.L. la redacció de la part d'aquests projectes dedicat a l' impacte sobre el Patrimoni Cultural (Patrimoni Arqueològic, Paleontològic i Arquitectònic).

Els estudis realitzats durant l'últim terç de l'any 2.004 i durant l'any 2.005 són els següents:

·Millora general. Desdoblament de la carretera C-17. PK 74.890 al 93.540. Tram: Masies de Voltregà – Ripoll

·Millora general. Variant. Carretera C-38. Tram Sant Pau de Segúries

·Proyecto Constructivo de la "Autovia Tordera-Fornells de la Selva. Nacional II. PK 8+500 al 13+500. Tramo: Maçanet de la Selva- Sils."

·Proyecto de construción de la plataforma L.A.V. Madrid – Barcelona– frontera francesa. Subtramo: Llinars del Vallès – frontera francesa. Tramo: Sant Julià de Ramis – Cornellà de Terri

·Projecte de "Revestiment del Rec del Molí de Pals"

·Millora Local. Camí de Ronda de Cadaqués (Cala Nans-Sa Conca);

El recurs per a realitzar aquest treballs s'ha basat en la definició, el disseny i la construcció d'un sistema d'informació que hem anomenat **Ekumene,*sistema gestor del patrimoni cultural.***

Ekumene és un sistema d'informació geogràfica orientat a la gestió de les dades espacials i alfanumèriques, definint-se doncs com un SIG corporatiu. Constitueix un recurs global per al funcionament diari dels treballs a realitzar per Atics sl..

Ekumene ha de suportar l' inventari i la actualització de la informació completa (cartogràfica, planimètrica i alfanumèrica) dels elements necessaris per a gestió de projectes. També ha de suportar l' inventari i l' actualització de la informació completa (cartogràfica, planimètrica i alfanumèrica) dels elements necessaris per a la gestió de projectes. A més a més, ha de permetre generar cartografia general (informació bàsica) i temàtica (en funció dels atributs alfanumèrics o elements georeferenciats) de caire genèric o resultant d'explotacions particulars.

Tots els estudis realitzats s'han estructurat en les següents parts:

-Buidatge exhaustiu de la documentació existent a l'Inventari del Patrimoni Arqueològic de Catalunya (Àrea de Coneixement i Recerca de la Subdirecció General del Patrimoni Cultural del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya) dels jaciments arqueològics que es localitzen als entorns més immediats de cadascun del projectes. Aquest buidatge s'ha complementat amb bibliografia especialitzada.

-Buidatge exhaustiu de la documentació existent

* Àtics S.L.

a l'Inventari del Patrimoni Arquitectònic de Catalunya (Àrea de Coneixement i Recerca de la Subdirecció General del Patrimoni Cultural del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya) de tots aquells elements i construccions catalogades que es als entorns més immediats de cadascun del projectes. Aquest buidatge s'ha complementat amb bibliografia especialitzada.

-Consulta i buidatge dels diferents Catàlegs municipals del Patrimoni, o bé dels Plans Especials de Patrimoni (si estaven aprobats).

-Realització d'una prospecció arqueològica preventiva (segons el procediment establert pel Decret 78/2002, de 5 de març de 2002, del Reglament de protecció del patrimoni arqueològic i paleontològic de la Subdirecció General del Patrimoni Cultural del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya) de les zones afectades pels nous projectes, per tal de cercar possibles nous elements patrimonials tant arqueològics com arquitectònics.

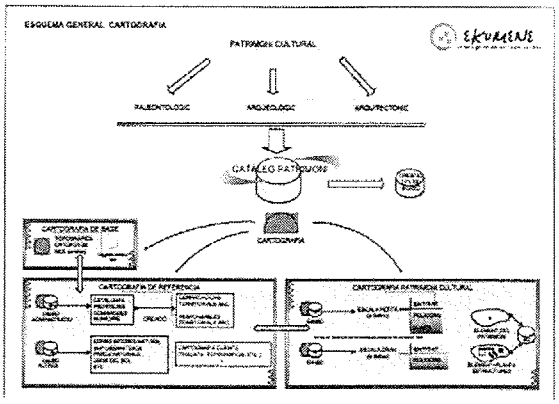
Per portar a terme aquesta tasca es seguia el traçat dels diferents projectes i es delimitaven **Àrees de Prospecció** (**A.P.**) en funció de l'orografia, els límits dels camps, camins i carreteres actuals. Es prospectaven cadascuna d'elles per poder documentar les possibles concentracions i afloraments de materials arqueològics i restes de construccions.

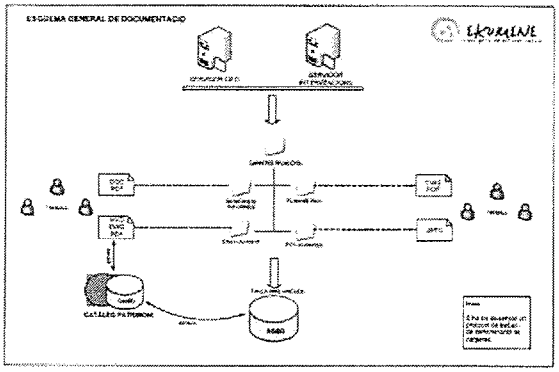
Aquests treballs van estar realitzats per arqueòlegs que examinaren tota la superfície per on ha de transcórrer cada obra d'infraestructura.

Per dur a terme la prospecció, els arqueòlegs anaven fent passades a peu per les zones que s'havien establert amb anterioritat fins recórrer la superfície a estudiar, alhora que s'omplia una fitxa amb els resultats. Si en una àrea prospectada es constatava la presència de materials arqueològics i/o restes constructives susceptibles d'indicar l'existència d'algun jaciment, es determinava el camp o la zona on s'havia documentat el material com a Zona d'Expectativa Arqueològica (**Z.E.A.**).

Les edificacions, béns immobles i elements patrimonials localitzats durant la prospecció, que no es troben catalogats a l'Inventari del Patrimoni Arquitectònic de la Generalitat de Catalunya i/o als diferents catàlegs municipals però que tenen certa rellevància històrica i/o arquitectònica, han estat identificats amb les sigles **E.D**.

-Establiment d'una sèrie de mesures correctores a aplicar abans i durant la realització de cada projecte, a partir de tota la informació aconseguida gràcies als anteriors apartats.

RESULTATS OBTINGUTS I ESTABLIMENT DE MESURES PREVENTIVES/CORRECTORES

S'han situat en la planimetria tots aquells Jaciments Arqueològics coneguts que es localitzen dins l'àrea estudiada dels diferents projectes, així com totes aquelles construccions catalogades com a Patrimoni Arquitectònic. De tots ells se n'ha dut a terme un estudi detallat.

Tots aquests elements del Patrimoni Arqueològic

i Arquitectònic s'han classificat en funció del grau de protecció de l'element patrimonial (B.C.I.N./ J.A. / P. A.) segons la Llei (9/1993, Llei del Patrimoni Cultural Català). Per tant cada un d'ells presenta un Nivell de Sensibilitat d'acord amb aquesta protecció. La divisió és la següent:

·Aquells elements del Patrimoni Arqueològic i Arquitectònic que estan declarats BCIN (Bé Cultural d'Interès Nacional, segons la Llei 9/1993, Llei del Patrimoni Cultural Català). Els elements patrimonials amb aquesta catalogació reben la més alta protecció, segons la citada legislació. Els seu Nivell de Sensibilitat és Molt Alt i, conseqüentment, es produiria una pèrdua permanent d'aquest patrimoni, sense cap possible recuperació, ni amb l'aplicació de mesures protectores o correctores.

·Aquells elements del Patrimoni Arqueològic que estan catalogats i per tant protegits segons la Llei 9/1993, Llei del Patrimoni Cultural Català. Degut a aquest grau de protecció, cada un d'aquests elements té un Nivell de Sensibilitat Alt i el su entorn més immediat un nivell de Sensibilitat Moderat. És per això que s'haurien d'aplicar mesures correctores o protectores severes.

·Aquells elements del Patrimoni Arquitectònic que estan catalogats i per tant protegits segons la llei 9/1993, Llei del Patrimoni Cultural Català. Degut a aquest grau de protecció, cada un d'aquests elements té un Nivell de Sensibilitat Alt. És per això que hauran d'aplicar-se mesures correctores o protectores severes.

·Aquells elements patrimonials (Zones d'Expectativa Arqueològica / Edificacions no catalogades) documentats com a conseqüència de la prospecció arqueològica preventiva (segons el procediment establert pel Decret 78/2002, del 5 de març de 2002, del Reglament de protecció del patrimoni arqueològic i paleontològic).

Zones d'expectativa arqueològica (Z.E.A.)

Edificis rellevants no catalogats (E.D.)

Així, depenent de la del grau de protecció de l'element patrimonial (B.C.I.N./ J.A. / P.A/ Z.E.A./ E.D.) s'establien una sèrie de mesures preventives/correctores concretes per a cada element.

Millora general. Desdoblament de la carretera C-17. PK 74.890 al 93.540. Tram: Masies de Voltregà – Ripoll

Element	Afecció	Mesures correctores
E.D.1: ERMITA DEL REMEI DE BAIX	SI	Estudi històric, fotogràfic, control arqueològic
ZEA 1	SI	Seguiment/control arq. durant moviments de terres

Millora general. Variant. Carretera C-38. Tram Sant Pau de Segúries

Element	Afecció	Mesures correctores
B.C.I.N. 1: VIA CAPSACOSTA	ALT. E/F	Es desanconsella l' elecció d' aquestes alternatives
P.A. 8: AQÜEDUCTE, FORNS CIMENT I PEDRERA	ALT. D/E/F	-Documentació gràfica (topogràfica, planimètrica i fotogràfica) de tots els elements que formen part d'aquest conjunt patrimonial. - Estudi històric i arquitectònic del conjunt - Intervenció arqueològica preventiva en la zona que consistirà en: .realització de sondejos arqueològics .si fos necessari una excavació exhaustiva
P.A. 9: SANT PAU VELL	ALT. D/E/F MOLT PROPERES	- Evitar qualsevol afectació directa sobre l'element (instal.lacions auxiliars...) - Documentació gràfica (topogràfica, planimètrica i fotogràfica) de l'element. - Estudi històric i arquitectònic del conjunt - Control i seguiment arqueològic dels movimients de terres que es realitzin pels entorns d'aquesta zona
E.D. 3 /E.D.4	ALT. D/E/F MOLT PROPERES	- Documentació gràfica (topogràfica, planimètrica i fotogràfica) de cadascuna de les edificacions. - Control i seguiment arqueològic dels movimients de terres que es realitzin pels entorns d'aquesta zona
Z.E.A. 1	ALT. D/E/F MOLT PROPERES	- Control i seguiment arqueològic dels movimients de terres que es realitzin pels entorns d'aquesta zona.

Proyecto Constructivo de la "Autovia Tordera-Fornells de la Selva. Nacional II. PK 8+500 al 13+500. Tramo: Maçanet de la Selva- Sils."

Element	Afecció	Mesures correctores
B.C.I.N 1: TORRE DE CARTELLÀ	NOU TRAÇAT MOLT PROPER	-Documentació gràfica (topogràfica, planimètrica i fotogràfica) de tots els elements que formen part d'aquest conjunt patrimonial. - Estudi històric i arquitectònic del conjunt - Intervenció arqueològica preventiva en la zona que consistirà en: .realització de sondejos arqueològics .si fos necessari una excavació exhaustiva
E.D.2 E.D. 6	NOU TRAÇAT MOLT PROPER	- Documentació gràfica (topogràfica, planimètrica i fotogràfica) de cadascuna de les edificacions. - Estudi històric i arquitectònic de cada edificació - Control i seguiment arqueològic dels movimients de terres que es realitzin pels entorns d'aquesta zona
Z.E.A.1 / Z.E.A.2 Z.E.A.3:	SI (PARCIAL)	- Intervenció arqueològica preventiva en la zona que consistirà en: .realització de sondejos arqueològics .si fos necessari una excavació exhaustiva

Proyecto de construción de la plataforma L.A.V. Madrid – Barcelona– frontera francesa. Subtramo: Llinars del Vallès – frontera francesa. Tramo: Sant Julià de Ramis – Cornellà de Terri

Element	Afecció	Mesures correctores
J.A. 5: ELS PINS O FORN CREMAT	NOU TRAÇAT MOLT PROPER	- Intervenció arqueològica preventiva en la zona que consistirà en: .realització de sondejos arqueològics .si fos necessari una excavació exhaustiva

Z.E.A. 1	SI (ZONA SUD)	- Intervenció arqueològica preventiva en la zona que consistirà en: .realització de sondejos arqueològics .si fos necessari una excavació exhaustiva

Millora Local. Camí de Ronda de Cadaqués (Cala Nans-Sa Conca)

Element	Afecció	Mesures correctores
E.V. 1: "CAMÍ DE RONDA" DE SA CONCA A CALA NANS.	SI	- la realització **d'un estudi històric-documental, gràfic i arqueològic** que permeti determinar les característiques d'aquest element i saber amb exactitud com pot afectar el nou Projecte els elements originals d'aquest camí. Aquest estudi consistirà en el desenvolupament de les següents fases: .Estudi històric. .Neteja de l'element i documentació gràfica (topogràfica, planimètrica i fotogràfica) . Intervenció arqueològica (realització de diferents sondejos estratigràfics i si fos necessària una excavació arqueològica en extensió)

Element	Afecció	Mesures correctores
B.C.I.N. 4: MOLÍ DE GUALTA.	MOLT PROPER	- Evitar qualsevol afectació directa sobre aquest element. - Tot i així i en aplicació dels articles 34 y 35 de la Llei 9/1993, de 30 de setembre, del patrimoni cultural català (DOGC nº 1807, de 11.10.1993), s'haurà d'elaborar .un informe "..sobre els valors històrics, artístics i arqueològics i sobre el seu estat actual (del bé immoble declarat BCIN)..." (article 34.3 de la Llei 9/1993, de 30 de setembre, del patrimoni cultural català). Aquest informe haurà de contemplar els següents estudis: - Documentació gràfica (topogràfica, planimètrica i fotogràfica) de las construccions que formen part de l' immoble protegit. - Estudi històric i arquitectònic de l'element declarat B.C.I.N. - Si es considerés necessària una Intervenció arqueològica preventiva
P.A. 2: MAS BEHÍ. P.A. 8: MAS DEL PONT DE LA BLAIA. P.A. 9: PONT DE LA BLAIA. P.A. 12: MOLÍ DE PALS (MAS TAFURER).	MOLT PROPER	- Evitar qualsevol afectació directa sobre cada element (instal.lacions auxiliars...) - Documentació gràfica (topogràfica, planimètrica i fotogràfica) de cada element. - Estudi històric i arquitectònic de cada element - Control i seguiment arqueològic dels movimients de terres que es realitzin pels entorns de cada zona on s'ubiquen els elements

E.D. 1 /E.D.2/ E.D.3/ E.D.4/ E.D.5/ E.D.6/ E.D.7/ E.D.8	MOLT PROPER	- Evitar qualsevol afectació directa sobre cada edificació (instal.lacions auxiliars...) - Documentació gràfica (topogràfica, planimètrica i fotogràfica) de cada edificació. - Estudi històric i arquitectònic de cada edificació - Control i seguiment arqueològic dels movimients de terres que es realitzin pels entorns de cada zona on s'ubiquen les diferents edificacions

A la vegada, també per cadascun dels Projectes estudiats s'estblien mesures preventives/ correctores de caràcter més general, consistents en:

- Efectuar un **control arqueològic durant els moviments de terres** en tots els seus aspectes (desbrossament, remocions de terres, zones de préstec de terres, obertura de nous camins, etc.).

PROSPECCIÓ ARQUEOLÒGICA I PATRIMONI ARQUITECTÒNIC ALS ESTUDIS D'IMPACTE AMBIENTAL. EL TRAM RIUDELLOTS-GIRONA, DE LA LÍNIA DEL TREN D'ALTA VELOCITAT

Anna Gómez Bach **Núria Miró i Alaix** **Isidre Pastor i Batalla**

El marc legislatiu vigent que regula l'avaluació dels impactes sobre el medi ambient ha comportat que en el decurs dels últims anys s'hagin generalitzat les actuacions arqueològiques de prospecció sistemàtica i exhaustiva. Aquesta conjuntura es deu, essencialment, al fet que, entre els requeriments exigits en la realització dels Estudis d'Impacte Ambiental, en l'apartat del Patrimoni Cultural es contempla l'execució d'una prospecció arqueològica del territori afectat i del seu entorn immediat. S'ha de considerar, doncs, que aquest és un pas endavant vers la preservació dels valors patrimonials de les restes arqueològiques a la vegada que aquest tipus d'actuacions permeten aprofundir en el coneixement i l'avaluació de les perspectives arqueològiques del territori.

El registre i documentació dels bens patrimonials immobles que es localitzen en l'àmbit d'afectació dels estudis d'impacte ambiental, estiguin o no catalogats, comporta, en molts casos, la coexistència de vestigis arqueològics amb restes arquitectòniques. S'ha de considerar que aquesta realitat patrimonial assoleix una rellevància especial en relació als masos i masies, com a conseqüència de la seva pròpia evolució històrico-arquitectònica. És en aquest sentit que, a partir d'una experiència concreta, hem considerat oportú analitzar la relació que s'estableix entre els resultats d'una actuació de prospecció arqueològica i el patrimoni arquitectònic. Aquest anàlisi ha de permetre poder establir la generalització d'unes pautes concretes en la sistematització del registre documental dels bens patrimonials, en el marc d'actuacions arqueològiques prospectives. A la vegada, aquestes avaluacions possibilitaran una millor valoració de l'interès arqueològic i/o arquitectònic de l'element referenciat i, en general de l'àmbit afectat.

La reflexió entorn als elements del patrimoni arqueològic i arquitectònic es presenta a partir dels resultats obtinguts amb motiu de la Prospecció Arqueològica realitzada el mes de març de 2005, per tal d'elaborar l'Estudi d'Impacte sobre el Patrimoni cultural de les obres de la plataforma del tram: Riudellots - C/ Joan Torró (Girona), de la L.T.A.V. Madrid – Saragossa – Barcelona – Frontera Francesa. El tram de l'estudi s'inicia en el p.k. 77,000 del projecte, dins el terme municipal de Vilobí d'Onyar (La Selva) afectant l'extrem nord-est dels termes de Riudellots de la Selva i Aiguaviva, Vilablareix i Fornells de la Selva (Girona), i finalitza en el p.k. 85,000, a la mateixa ciutat de Girona. La major part de les zones afectades corresponen a terrenys boscosos, parcel·les de conreu de cereals i alguns sectors que ja han estat afectats per l'urbanisme contemporani i la seva adequació amb la infraestructura viària actual.

El present estudi s'emmarca en un territori articulat per una vall que es localitza entre els contraforts del Montseny i les serres de Rocacorba i Vall-llobreda, per on discorren els rius Ter i Tordera. Aquest territori presenta ocupació humana des del paleolític amb una continuïtat d'ocupació important fins època ibèrica, destacant una important presència romana evidenciada per la fundació de *Gerunda* i l'establiment d'una dinàmica poblacional establerta a partir de les diverses xarxes de comunicació, la principal de les quals és la via Augusta. L'activitat antròpica de la zona es completa amb la presència d'abundants explotacions agràries ben documentades des

d'època altmedieval amb nombroses estructures associades de gran interès etnològic.

Amb la finalitat de realitzar una avaluació acurada de les perspectives arqueològiques que ofereix aquest territori cal, primerament, considerar la necessitat d'aplicar una metodologia estructurada a partir d'un treball previ de recerca bibliogràfica i documentació de tots aquells elements catalogats o sense catalogar que es localitzen a la zona d'afectació, així com al seu entorn més immediat. Aquesta actuació permet disposar d'una informació que possibilita la planificació dels treballs contemplats per l'execució de la prospecció arqueològica sistemàtica i exhaustiva dels terrenys afectats pel traçat i de les superfícies destinades a les instal·lacions auxiliars. Per tant, s'optimitzen les tasques d'exploració superficial del subsòl, sense recollida de material, que tenen com objectiu localitzar els indicis per a la detecció de restes d'interès arqueològic o àrees d'expectativa d'acord amb allò establert per la legislació vigent.

Així doncs, en el cas que ens ocupa els resultats que demanen de la realització d'aquesta actuació arqueològica prospectiva, articulada a partir d'una metodologia sistematitzada, han possibilitat constatar l'optimització de les tasques d'avaluació. Respecte al patrimoni arqueològic, la recerca documental no va permetre referenciar cap jaciment catalogat o inventariat a l'àrea d'afectació, tant sols la existència d'un un molí datat en època romana, localitzat en les terres properes del Mas Massot (Fornells de la Selva, Gironès). D'altre banda, es va poder constatar que la densitat de jaciments arqueològics inventariats és molt baixa, fet que no comporta la seva inexistència donada la gran activitat humana que presenta el territori és una constant, ja des d'època prehistòrica. Així mateix, el treball de camp realitzat no va possibilitar determinar l'enclavament de nous jaciments arqueològics, donat l'escadusser material observat de manera puntual a la superfície del terreny. Es tractava d'alguns fragments ceràmics erosionats de cronologia àmplia. La gran concentració d'aquests materials es dona a les àrees que formen part de la zona d'influència dels espais amb intensa ocupació antròpica (fragments de ceràmica comuna de cocció oxidada i reduïda, vidriada i material constructiu). Pel que respecta als elements patrimonials que constitueixen el patrimoni arquitectònic, es va fer una relació de tots aquells elements, fossin o no catalogats o inventariats, de l'entorn immediat del traçat del projecte. La proximitat del traçat respecte a mas Figueras, catalogat com BCIL i els annexes, requereixen treballs de seguiment arqueològic específics, donat que poden tenir interès tant arqueològic com etnològic, donada la seva antiguitat i la perllongada ocupació de la zona en els transcurs de la historia.

L'alt nivell d'afectació als terrenys de Can Gelats, incloent la totalitat de la masia, comporta una actuació específica i global sobre aquest element, centrada en la realització d'una documentació exhaustiva exterior e interior de la construcció, tant a nivell planimètric (plantes, seccions, alçats), com fotogràfic (fotogrametria); i una completa documentació històrica (buidat d'arxius, excavació arqueològica, etc.).

Així mateix, s'ha de considerar que tots aquests elements arquitectònics estan en relació i equilibri amb un entorn paisatgístic propi i que a la pròpia orografia del territori fa d'aquest un eix articulador de l'activitat socioeconòmica de la zona, perdurant fins avui. El tram afectat pel projecte continua emprant aquesta mateixa zona com un dels principals enclavaments de la xarxa viària de la zona. Així doncs, tota la zona constitueix un punt de referència ineludible al moment de recuperar vestigis de la cultura material dels anomenats períodes històrics. Per tant, amb una actuació de les magnituds que es contemplen en el projecte objecte del referit estudi patrimonial, fou un requisit inaudible plantejar la necessitat d'execució d'un Programa d'Actuació Arqueològica. Tant per a preservar els jaciments i elements arquitectònics catalogats, com per a poder localitzar els que encara no ho estan; fent especial insistència als jaciments arqueològics i paleontològics, que es puguin conservar al subsòl. D'altra banda, de les conclusions de l'estudi i del programa d'actuació arqueològica es derivarà, en els casos que es consideri oportú, la redacció de les mesures correctores adequades a aplicar durant l'execució del projecte de construcció.

A partir dels plantejaments exposat i en funció dels resultats obtinguts es pot generalitzar que en relació als elements del patrimoni arquitectònic identificats com a nuclis d'hàbitat –masies-, és usual que es localitzin en els seu entorn proper sempre vestigis de restes arqueològiques. Tot i que aquestes es corresponen majoritàriament a restes ceràmiques de períodes històrics contemporanis de l'ocupació de l'hàbitat, també és usual la localització de

restes arqueològiques d'èpoques antigues. Així mateix, s'ha constatat, òbviament, que a l'entorn proper d'aquestes masies el territori ha estat profusament transformat en funció de les necessitats d'aquesta ocupació humana. Aquestes constants, per tant, no son més que una evidència de la pervivència de l'ocupació i transformació del territori i dels indrets i zones d'hàbitat.

És en aquest sentit, que es pot determinar que les tasques de prospecció arqueològica han de ser especialment sensibles en relació a tots aquells elements del patrimoni arquitectònic. Tant sols amb la sistematització de l'aplicació d'un mètode de registre exhaustiu en les actuacions de prospecció arqueològica d'aquest indrets, es podrà garantir la salvaguarda dels valors culturals d'aquest elements com la correcta avaluació de les perspectives arqueològiques del seu entorn.

BIBLIOGRAFIA

BOSCH i MERCADES, J. 2001, *Història d'Aiguaviva de Gironès i de la parròquia de Sant Joan Baptista (882-2000) Parròquia d'Aiguaviva*. Aiguaviva.

CASAS i LOSCOS, M.L., ADELL I GISPERT, J.A. 1991, Santa Maria del Castell de Fornells, *Catalunya Romànica*, vol. V. Enciclopèdia Catalana. Barcelona, 106.

DD.AA. 1977, *Gran Geografia Comarcal de Catalunya*. Gran Enciclopèdia Catalana. Vol. 3. Barcelona, 139.

DD.AA. 1983, *Girona i els seus barris*. Ajuntament de Girona. Girona.

DD.AA. 1986, *Inventari del Patrimoni Arqueològic de la comarca de La Selva Generalitat de Catalunya*, Barcelona.

DD.AA. 1992, *Inventari del Patrimoni Arqueològic de la comarca del Gironès* Generalitat de Catalunya, Barcelona.

DD.AA. 1989, *Inventari del Patrimoni Arquitectònic*, Generalitat de Catalunya. Barcelona.

FUERTES, M. 2002, L'ermita de Sant Roc (Vilablareix, Gironès), *VI Jornades d'Arqueologia de les Comarques gironines*. Sant Joan de les Abadesses. 10-11 maig de 2002, 445-448. Girona.

LLINÀS, J., MERINO, J. 1998, *El patrimoni de la Selva. Inventari històric artístic i arqueològic dels municipis de la comarca*. Vol. 1-4. Consell Comarcal de la Selva. Santa Coloma de Farners.

NOLLA, J.M., CASA, J. 1984, *Carta arqueològica de les comarques de Girona. El poblament d'època romana al N.E. de Catalunya*. Centre d'Investigacions Arqueològiques de Girona. Girona.

MALLORQUÍ, E (coord.) 2000, Riudellots de la Selva, *Quaderns de la Revista de Girona*, núm. 89. Girona.

Fig.1. Pas sobre la Riera de la Torre (Aiguaviva, La Selva) amb l'Abadia al fons.

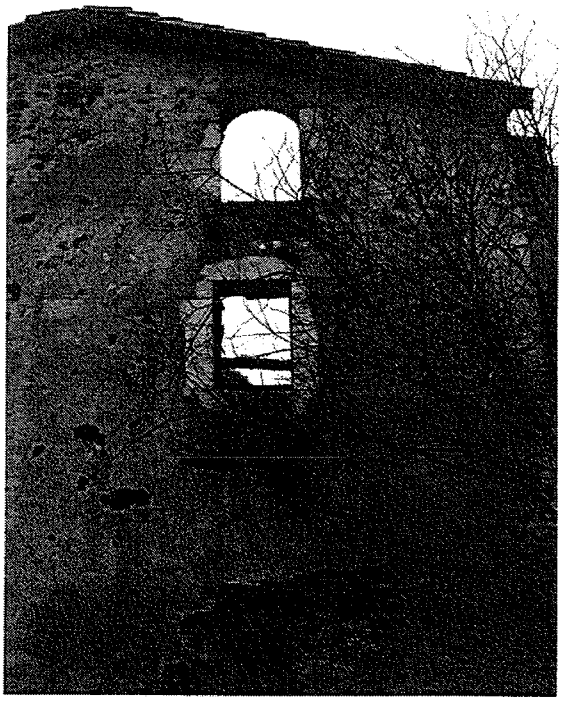

Fig. 3. Façana de Can Gelats (Aiguaviva, La Selva).

Fig. 2. Can Gelats i entorn (Aiguaviva, La Selva).